

รายงานการวิจัย

เรื่อง

เครือข่ายการเรียนรู้ : กระบวนการสร้างและการใช้ความรู้จากวรรณกรรม
เรื่องสินไซ สู่การพัฒนาสังคมของชาวจังหวัดขอนแก่น

Learning network : The Process of Creating and Using Knowledge of
Literature Titled 'Synshai' to Social Development of People
in Khon Kaen Province

โดย

รศ.ดร.โสวิทย์ บำรุงภักดิ์
ดร.ทักษิณาร์ ไกรราช

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

พ.ศ.๒๕๕๘

ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610758017

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Research Report

Learning network : The Process of Creating and Using Knowledge of
Literature Titled 'Synshai' to Social Development of People
in Khon Kaen Province

By

Assoc. Prof. Dr.Sowit Bamrungphak

Dr. Thaksina Krairach

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

B.A. 2558

Research Project Funded by Mahachulalongkornrajavidyalaya University

MCU RS 610758017

(Copyright Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

- ชื่อรายงานวิจัย** : เครือข่ายการเรียนรู้ : กระบวนการสร้างและการใช้ความรู้จากวรรณกรรม
เรื่องสินไซ สู่การพัฒนาสังคมของชาวจังหวัดขอนแก่น
- ชื่อผู้วิจัย** : รศ.ดร.โสวิทย์ บำรุงศักดิ์
ดร.ทักษิณาร์ ไกรราช
- ส่วนงาน** : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น
- ปีงบประมาณ** : พ.ศ.๒๕๕๘
- ทุนอุดหนุนการวิจัย** : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ ได้แก่ เพื่อศึกษาประวัติและพัฒนาการของวรรณกรรมสินไซในบริบทสังคมอีสานและจังหวัดขอนแก่น เพื่อศึกษาวรรณกรรมสินไซในการเปิดพื้นที่ทางสังคมและการเรียนรู้ของชาวจังหวัดขอนแก่น และเพื่อศึกษาเครือข่ายการเรียนรู้ในกระบวนการสร้างและใช้ความรู้จากวรรณกรรมสินไซสู่การพัฒนาสังคมของชาวจังหวัดขอนแก่น เป็นการศึกษาคุณภาพ พื้นที่วิจัยได้แก่วัดไชยศรีและวัดสนวนวาริพัฒนาราม เป็นวัดที่มีสิมที่เขียนรูปแต้มบอกเล่าเรื่องสินไซ บ้านสาวะถีและบ้านหัวหนอง โรงเรียนวัดบ้านไชยศรีและโรงเรียนบ้านหัวหนองนาหว้าโนนจั่ว จังหวัดขอนแก่น การศึกษาวิจัยครั้งนี้ใช้ ๕ กิจกรรม ได้แก่ การทอดเทียนพรรษา การวาดรูปแต้มสินไซ การเป่าแคนสินไซ การแสดงละครเวทีสินไซ และการเป็นมัคคุเทศก์น้อย เป็นกระบวนการสร้างและใช้ความรู้จากวรรณกรรมสินไซผ่านกิจกรรมทั้ง ๕ กิจกรรมสู่การพัฒนาชุมชน โดยเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ การสอบถาม การสัมภาษณ์เชิงลึก แล้วนำเสนอผลการวิจัยด้วยการพรรณนาเชิงวิเคราะห์

ผลการวิจัยพบว่า วรรณกรรมสินไซเป็นวรรณกรรมที่มานอกปัญญาสชาติก แต่งเป็นร้อยกรองด้วยโคลงวิหขุมาลี โดยทำวปางคำผู้มาปกครองเมืองหนองบัวลุ่มภู จังหวัดหนองบัวลำภูในปัจจุบัน และจัดเป็นวรรณกรรมทางพุทธศาสนาที่มีการแพร่หลายมากในภาคอีสานของประเทศไทย ซึ่งได้ปรากฏร่องรอยแห่งอิทธิพลของสินไซ เช่น หมอลำทำนองสินไซ หนังสือลูกสินไซ ทำฟ้อนรำสินไซ ฯลฯ หากกล่าวเฉพาะจังหวัดขอนแก่นซึ่งเป็นพื้นที่วิจัยมีอยู่ ๒ แห่งคือวัดไชยศรี อำเภอเมือง และวัดสนวนวาริพัฒนาราม อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น วัดทั้ง ๒ แห่งมีสิมที่บอกเล่าเรื่องสินไซเป็นรูปแต้มตลอดทั้งหลัง และที่โรงเรียนบ้านสาวะถีและโรงเรียนบ้านหัวหนองนาหว้าโนนจั่ว มีหน่วยงานปกครองส่วนท้องถิ่น ๒ แห่งที่นำชื่อเมืองและตัวละครในเรื่องสินไซไปตั้งชื่อถนนและห้องประชุม คือเทศบาลตำบลสาวะถีตั้งชื่อถนนคือถนนสีโห ถนนเป็งจาล เป็นต้น และเทศบาลนครขอนแก่นตั้งชื่อห้องประชุม คือ ห้องประชุมสินไซ ห้องประชุมอนิราธ เป็นต้น

กระบวนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ และการใช้ความรู้จากวรรณกรรมสินไซสู่การพัฒนาบ้านและโรงเรียน เริ่มต้นที่คณะผู้วิจัยนำหนังสือสินไซซึ่งเป็นฉบับโบราณที่เชื่อว่าเป็นฉบับของเมืองขอนแก่น ไปถวายเจ้าอาวาสและได้ให้ความรู้วรรณกรรมสินไซแก่อุบาสกอุบาสิกาผู้รักาศิล ๘ โดยแบ่งกลุ่มเล่าสินไซ และทำกิจกรรมทางพุทธศาสนาด้วยการร้องสรภัญญ์สินไซ ส่วนกระบวนการสร้าง

และการใช้ความรู้เรื่องสินไชสู่แก่นักเรียนนั้น เริ่มต้นที่คณะผู้วิจัยได้เชิญชวนนักเรียนของโรงเรียนทั้ง ๒ แห่งเพื่อรับสมัครนักเรียนเข้าร่วมกิจกรรม ๔ กิจกรรม ให้ความรู้เกี่ยวกับเรื่องสินไชแก่นักเรียนในโรงเรียน และทำกิจกรรมต่างๆ ไปตามขั้นตอนที่กำหนด ผลที่ปรากฏคือคณะอุบาสกอุบาสิการ้องสรภัญญ์ทำนองสินไชได้ นักเรียนของโรงเรียนทั้ง ๒ แห่งได้สิ่งที่เป็นรูปธรรมคือได้ภาพตัวละคร สัตว์ ป่าไม้ ฯลฯ มีคณะหมอแคนสินไช มีคณะละครเวทีสินไช มีคณะมัคคุเทศก์น้อยช่วยบอกเล่าสินไช และได้สิ่งที่เป็นนามธรรมคือนักเรียนมีความกตัญญู มีความกล้าหาญ มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีความซื่อสัตย์ และมีความอดทน

Research Title : Learning network : The Process of Creating and Using Knowledge of Literature Titled ‘Synshai’ to Social Development of People in Khon Kaen Province

Researcher : Assoc. Prof. Dr.Sowit Bamrungphak
Dr. Thaksina Krairach

Department : Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Fiscal Year : 2558/ 2015

Research Scholarship Sponsor : Mahachulalongkornrajavidyalaya

Abstract

The main objectives of research are (1) to study the history and Development of Synshai in E-sarn social context and khon kaen province, (2) to study Synshai to open social aria and learning of khon kaen people and (3) to study the learning network about the process of creating and using knowledge literature titled ‘Synshai’ to social development of people in Khon Kaen province. This is qualitative research by specifying areas Wat Chaisri and Wat Sanuanvareepattanaram, where there are the Sim with painting about the story of Synshai, Ban Savathee and Ban Hounong, Ban Sawathee school and Ban Hounongnavua-nonngew school in Khon Kaen province. The researchers had settled five activities; Presenting the candle on the day of Buddhist Lent, Drawing the painting on the church wall, Blowing the Northeastern reed mouth organ about Synshai, Broadway of Synshai, Stage show of Synshai, and Being small guide as the process of creating and using knowledge literature titled ‘Synshai’ with the tool of research such as; questioning, deep interview, and then presented the result of research by analytical description.

The results of research were found that the literature ‘Synshai’ was out of Panyasajataka, composed as verse with Vitchumalee poem by Tao Pangkham who was the governor of Nongbualumpoo (Nongbualampoo province) and regarded as Buddhist literature with being widespread in the Northeastern of Thailand by showing the trace of Synshai’s influence such as; Mor Lam (Northeastern style-singing) with the melody of Synshai, Shadow play of Synshai, Dancing way of Synshai and so on. If mentioning Khon Kaen province as research areas with two places; Temples were Wat Chaisri at Muang district and Wat Sanuanvareepattana at Ban Pai district, where there were the Sim or Uposot (Buddhist Church) in both temples with painting about

all stories of Synshai, and schools; Ban Sawathee school and Ban Nongnavua-nonngew school. There were two townships used the towns and characters in Synshai name roads and meeting rooms; Savathee Municipal district named roads such as; Siho road, Pengjal road etc., Khon Kaen city municipal named meeting rooms such as; Synshai meeting room, Anorath meeting room and so on.

The process of creating learning network and using knowledge of literature titled 'Synshai' to develop villages and schools started by the research groups with having books of Synshai in the version of palm leaves and having belief that they were the Khon Kaen versions by offering to the abbots of two temples and giving the knowledge of literature titled 'Synshai' to Eight precepts-observed Buddhists by sitting and telling the story of Synshai to each group and doing Buddhist activities; Singing on Sarapanya of Synshai. While telling and singing Sarapanya of Synshai as being the process of creating and using knowledge of Synshai to students, the researchers had invited all students from two schools to take participation at four activities in front of the flagstaff, had given knowledge of Synshai to all students at the meeting rooms, and had done all activities following steps with specified times. After all four activities completed, the results were found that the group of Eight precepts-observed Buddhists had sung Sarapanya of Synshai, the group of two schools' students had drawn the pictures of characters, animals, forests, which appeared on the wall of Sim (Buddhist Church)., the group of Mor Kaen of Synshai, the Stage plays, and the small guides had told all stories of Synshai as being concrete things. And for being abstract things, all students had knowledge of gratitude, brave, generosity, honesty, and patience.

กิตติกรรมประกาศ

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษากระบวนการสร้างและการใช้หรือการนำความรู้จากวรรณกรรม สืบเสาะหาข้อมูลและพัฒนาสังคมของชาวจังหวัดขอนแก่น การวิจัยเรื่องดังกล่าวสำเร็จลุล่วงไปตามกรอบเวลาที่กำหนดด้วยดีนั้น คณะผู้วิจัย (รองศาสตราจารย์ ดร.โสวิทย์ บำรุงภักดิ์ หัวหน้าโครงการวิจัย โดยมี ดร.ทักษิณาร์ ไกรราช ผู้ร่วมวิจัย และอาจารย์สุธีศักดิ์ ผออดสูงเนิน ผู้ช่วยวิจัย) ขอกราบขอบคุณ ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่สนับสนุนทุนการวิจัย พระครูบุญชยากร เจ้าอาวาสวัดไชยศรีและเจ้าคณะตำบลสาวะถี เขต ๒ บ้านสาวะถี อำเภอเมือง และพระอธิการมิตรชัย อจลธมโม เจ้าอาวาสวัดสนวนวารีพัฒนาราม บ้านหัวหนอง อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น

ขอขอบคุณนายวรศิลป์ นิลเขต ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านสาวะถี (ส่วตถิราษฎร์รังสฤษดิ์) และคณะครูผู้ฝึกสอนนักเรียนทำกิจกรรมประกอบด้วย คุณครูเสมอ ทองอ้น และคุณครูพรณี เหมนิธิ

ขอขอบคุณนางต้นหยง เคนอำไพ ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านหัวหนองนาว่าโนนจั่ว และคณะครูผู้ฝึกสอนนักเรียนทำกิจกรรมประกอบด้วยนางละมัย ไสยกิจ นายทินกร อ่อนตา และนางสาวกนกพร ลุนดาภรณ์

ขอขอบคุณท่านผู้เชี่ยวชาญที่ให้ข้อมูลด้านองค์ความรู้ที่เป็นตัวบทในรูปร้อยกรองคือโคลงวิษุมาลี และร้อยแก้ว ด้านการนำเนื้อหาในเรื่องสืงไปปรับใช้เป็นบทกลอนสี่ลห้า บทกลอนสรภัญญ์ บทละครเวที และทักษะการเป่าแคน เป็นต้น ซึ่งประกอบด้วยพระครูบุญชยากร เจ้าอาวาสวัดไชยศรี อาจารย์สุภัทร บริบูรณ์ อาจารย์สุวิมล เชื้อสาวะถี อาจารย์สมศักดิ์ มาชา พ่อบุญมาก แสงศรีเรือง (พ่อใหญ่โหลย) พ่อกลม พรหมมาชุย และอาจารย์จตุพร เวฬุวรรณ

คุณงามความดีที่จะพึงเกิดมีขึ้นและจะพึงได้รับการศึกษาวิจัยครั้งนี้ และด้วยความมุ่งมั่นเสียสละและทุ่มเททั้งกำลังกายและกำลังสติปัญญาของคณะผู้วิจัย ขออุทิศคุณงามความดีทั้งหมดนั้นบูชาคุณของหลวงปู่หลวงพ่ผู้เป็นบูรพาจารย์แดกฉานในพระธรรมวินัย และผู้สร้างสิมพร้อมอุปถัมภ์บอกเล่าเรื่องสืง ได้สืบทอดพระพุทศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองมาจนถึงปัจจุบัน และนำมาซึ่งประโยชน์สุขแก่อนุชนรุ่นหลังผู้นับถือพระพุทศาสนาซึ่งเป็นที่พึงอันประเสริฐในโลก

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความสำคัญและที่มาของปัญหาที่ทำการวิจัย

วรรณกรรมและวรรณคดีเป็นมรดกตกทอดกันมาแต่อดีต และเป็นกระจกสะท้อนภาพสังคมที่เป็นข้าวของวรรณกรรมตามยุคสมัยที่ต่าง จึงทำให้ชนรุ่นหลังได้ศึกษาหาความรู้ในด้านต่างๆ เช่น ประเพณี วัฒนธรรม ชีวิตความเป็นอยู่ อุดมการณ์ ความเชื่อ ค่านิยม เป็นต้น วรรณกรรมมีหลายประเภทได้แก่ วรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา วรรณกรรมประวัติศาสตร์ วรรณกรรมคำสอน ฯลฯ แต่วรรณกรรมส่วนใหญ่ก็มีเค้ามาจากนิทาน ซึ่งอาจจะเป็นนิทานปรัมปรา นิทานชาดก นิทานพื้นบ้าน นิทานนี้ยังมีอิทธิพลต่อวรรณกรรมและวรรณคดีของทุกชาติทุกภาษา หลายๆ ชาตินิทานเป็นของตนเอง วรรณกรรมจึงจัดเป็นงานสำเร็จรูปที่ประกอบขึ้นอย่างพิสดาร ไม่ว่าจะเป็นประเภทลายลักษณ์หรือมุขปาฐะ หรือไม่ว่าจะเป็นงานที่สร้างขึ้นอย่างประณีตบรรจง หรืออุบัติขึ้นด้วยความมีอัจฉริยะของผู้สร้าง^๑

หากกล่าวเฉพาะในท้องถิ่นอีสานวรรณกรรมส่วนใหญ่จะมาจากนิทานชาดก ซึ่งพบว่ามีหนังสือผู้ที่เป็นวรรณกรรมชั้นสูงในภาษาอีสานตรงกับประวัตินิทานชาดก วรรณกรรมบางเรื่องเช่น จำปาสีต้น ท้าวกำกาดำ เป็นต้น ล้วนเป็นที่รู้จักกันดีในภาคเหนือและภาคอีสาน^๒ วรรณกรรมสำคัญที่อาณาจักรล้านช้างกับชาวอีสานรู้จักกันเป็นอย่างดีเรื่องหนึ่ง คือวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัย อันเนื่องมาจากลักษณะคุณค่าทางวรรณคดีอันสูงส่งซึ่งเป็นผลมาจากความสามารถในอักษรศาสตร์ และการประพันธ์ของบรรพบุรุษชาวอีสาน ที่ได้ถ่ายทอดลักษณะความเป็นอยู่ วิถีชีวิต ความรู้สึกนึกคิด วรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัยเป็นเรื่องที่มีบทบาทให้ความบันเทิงในหลายรูปแบบ เช่น ใช้อ่านในงานศพ ใช้เทศน์ให้อุบาสกอุบาสิกาฟัง นำไปเล่นหมอลำและหนังประโมทัย เป็นต้น^๓ วรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัยมีลักษณะเด่นในด้านรูปแบบภาษา เนื้อหาและสำนวนโวหารที่มีคุณค่าทางวรรณศิลป์ นอกจากนี้ยังทรงคุณค่าด้านความรู้ที่ถือเป็นแนวปฏิบัติในสังคมอีสานตั้งแต่ในอดีต เช่น รัฐศาสตร์ สุนทรียศาสตร์ ประเพณี วัฒนธรรม เป็นต้น^๔ หากกล่าวเฉพาะเรื่องสังข์ศิลป์ชัยถือว่าเป็นตัวแทนแห่งวรรณกรรมอีสานได้ทั้งหมด เพราะเป็นวรรณกรรมที่มีเนื้อเรื่องยาวและเป็นที่ยอมรับกันอย่างแพร่หลาย จัดเป็นวรรณกรรมที่จารึกเป็นลายลักษณ์อักษรประเภทร้อยกรอง ได้แก่ วรรณกรรมที่ผูกเป็นถ้อยคำ

^๑ สุจิตต์ พงษ์ไพบูลย์, วรรณคดีวิเคราะห์, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๕), หน้า บทนำ.

^๒ ธวัช ปุณณธก, วรรณกรรมอีสาน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๒), หน้า ๒๖.

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๖.

^๔ จินดา ดวงใจ, สังข์ศิลป์ชัย, (ขอนแก่น : คลังนาโนวิทยา, ๒๕๐๖), หน้า คำนำ.

ขึ้นตามลักษณะของฉันทลักษณ์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เช่น โคง กาบ กอนลำ ฮ้าย ส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องยาวๆ ซึ่งเรื่องสังข์ศิลป์ชัยก็รวมอยู่ในประเภทนี้ด้วย^๕

การแพร่หลายหรือการเข้ามาของวรรณกรรมสินไซ ผู้สนใจสามารถศึกษาได้จากหลักฐานการสำรวจเอกสารโบราณอีสานของศูนย์วัฒนธรรม วิทยาลัยครุมหาสารคาม ปี พ.ศ.๒๕๒๗ พบว่าหนังสือผูกหรือหนังสือใบลาน เรื่องสินไซที่จังหวัดมหาสารคาม จำนวน ๑๓๑ ผูก ๓,๕๒๔ ลาน ที่จังหวัดอุบลราชธานี จำนวน ๒๖๕ ผูก การแพร่หลายมีในหลายรูปแบบ เช่น การนำเรื่องสินไซไปแสดงเป็นหมอลำ หนังสือประโมทัย ภาพจิตรกรรมฝาผนังที่ปรากฏในจังหวัดเลย ขอนแก่น มหาสารคาม ร้อยเอ็ด อุบลราชธานี และบุรีรัมย์ และแพร่หลายในรูปหุ่นตัวละครมีอยู่ตามสำนักต่างๆ ในภาคอีสาน^๖ จะอย่างไรก็ตามวรรณกรรมสินไซนี้จัดได้ว่าเป็นวรรณกรรมอมตะที่ควรค่าแก่การศึกษา ดังเป็นที่รู้จักกันในหมู่ผู้อ่านวรรณคดีว่า วรรณคดีภาคกลางถ้าไม่รู้จักสามก๊กดูเหมือนจะจืดชืดแห้งแล้ง ฉันทน์ได้อ่านวรรณคดีอีสานถ้าไม่รู้เรื่องสังข์ศิลป์ชัยก็จะจืดชืดและแห้งแล้ง ฉันทน์นั้นเหมือนกัน^๗

เมื่อวรรณกรรมสินไซได้แพร่กระจายไปทั่วภาคอีสานในลักษณะสถิตมัน้อยอยู่ในวิถีชีวิตของชาวอีสาน ตามรายละเอียดที่กล่าวมาข้างต้น ซึ่งถือว่าเป็นอิทธิพลของวรรณกรรมสินไซโดยแท้ แต่เป็นเรื่องราวในอดีต ส่วนในปัจจุบันที่แสดงว่าวรรณกรรมสินไซยังคงมีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิตของชาวอีสานได้ทราบจนทุกวันนี้ การดำเนินชีวิตที่ปรากฏชัดในปัจจุบันได้แก่กรณีผู้บริหารเทศบาลนครขอนแก่น นำโดยนายเรืองชัย ทรายชู ประธานสภาเทศบาลนครขอนแก่น และนายวิระพล พัฒนพีระเดช นายกเทศมนตรีเทศบาลนครขอนแก่น ได้ประกาศใช้คำว่า สินไซ เป็นคำใช้เรียกของจังหวัดขอนแก่น^๘ นอกจากนี้ทางกองการศึกษา เทศบาลนครขอนแก่น ยังได้เรื่องสินไซไปพิมพ์เป็นหนังสือจำนวน ๒ เล่ม ได้แก่ คุณธรรมที่เสนอผ่านตัวละครในวรรณกรรมสินไซ และ ฮูปแต้ม...แต้มใจเยาวชนคนขอนแก่น^๙ และแบบเรียนเรื่องสินไซสำหรับเป็นหนังสือเรียนของนักเรียนในโรงเรียนที่สังกัดเทศบาลนครขอนแก่น จำนวน ๑๑ แห่ง โดยแต่งขึ้นในปีพุทธศักราช ๒๕๕๐^{๑๐} ส่วนที่ปรากฏชัดเป็นรูปธรรมอีกอย่างคือในปีพุทธศักราช ๒๕๕๔ จังหวัดขอนแก่นเป็นเจ้าภาพกีฬาแห่งชาติ ทางเทศบาลนครขอนแก่นในนามจังหวัดขอนแก่น ได้ใช้รูปปั้นพญาสินไซเป็นสัญลักษณ์แทนความเชื่อของชาว

^๕ จารุวรรณ ธรรมวัตร, **ลักษณะวรรณกรรมอีสาน**, (มหาสารคาม : ศิริธรรมการพิมพ์, ๒๕๒๑), หน้า ๑๘.

^๖ กัญญา บุรีรัตน์, “สังข์ศิลป์ชัย : การวิเคราะห์วิจารณ์เชิงประวัติ”, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, ๒๕๓๒), หน้า ๑๘.

^๗ สิริวัฒน์ คำสันสา, **อีสานปริทัศน์** (อีสานคดี ๒), (กรุงเทพมหานคร : คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๔), หน้า ๑๐๘.

^๘ **หนังสือพิมพ์อีสานนิวส์** ประจำเดือน กรกฎาคม ๒๕๔๘, คอลัมน์บอกเล่าเมืองขอนแก่น, หน้า ๘.

^๙ ไสวีย์ บำรุงศักดิ์, **คุณธรรมที่เสนอผ่านตัวละครเรื่องสินไซ และ ฮูปแต้ม...แต้มใจเยาวชนคนขอนแก่น**, (ขอนแก่น : โรงพิมพ์พระธรรมจันทร์, ๒๕๔๙).

^{๑๐} ชื่อหนังสือสินไซที่ผู้บริหารเทศบาลนครขอนแก่นได้นำไปเป็นแบบเรียนท้องถิ่นสำหรับใช้เรียนในโรงเรียนที่สังกัดเทศบาลนครขอนแก่น จำนวน ๑๑ แห่ง

จังหวัดขอนแก่นจุดไฟที่กระถางคบเพลิงแห่งการแข่งขันกีฬาแห่งชาติ และที่ปรากฏชัดอีกอย่าง ได้แก่ การปรากฏของตัวสีโท (ตัวสีเขียว หัวเป็นสิงห์ ตัวเป็นช้าง หางเป็นม้า) และพญาสินไชยถือธนูพร้อม ลูกศรยืนบนหอยสังข์สถิตมันอยู่บนหัวเสาไฟฟ้าบริเวณศาลเจ้าพ่อหลักเมือง ประตูเข้าเมืองขอนแก่น และบริเวณด้านหน้ามหาวิทยาลัยขอนแก่น ที่สำคัญกว่านั้นก็คือการนำชื่อตัวละครในเรื่องสินไชยไปใช้เป็นชื่อห้องประชุมต่างๆ ของเทศบาลนครขอนแก่น เช่น ห้องประชุมกุสุราช ห้องประชุมสมุณทา ถนนสีโท ถนนหอยสังข์ เป็นต้น^{๑๑}

ทีกล่าวมาเป็นการกล่าวถึงประวัติความเป็นมาและความสำคัญของวรรณกรรมสินไชย ที่มีต่อชาวจังหวัดขอนแก่น ส่วนประเด็นปัญหาของการวิจัยครั้งนี้ได้แก่พระครูบุญชยากร เจ้าอาวาสวัดไชยศรีและเจ้าคณะตำบลสาวะถี เขต ๑ บ้านสาวะถี ได้นำหลักธรรมและคติธรรมในวรรณกรรมสินไชยไปปรับใช้กับชุมชนสาวะถีได้ผลอย่างมีนัยสำคัญ นั่นคือได้มีการเรียนรู้และการอนุรักษ์วรรณกรรมสินไชยกันอย่างแพร่หลาย ทั้งในหมู่เด็กนักเรียน เยาวชนและผู้ใหญ่ ตั้งแต่ระดับผู้บริหารโรงเรียน คณะครู อาจารย์ ผู้นำชุมชนในระดับหมู่บ้านและระดับตำบลที่เรียกว่า องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) เช่น เด็กเยาวชนได้นำตัวละครชื่อ ‘สีโท’ ไปตั้งชื่อชมรมฟุตบอลในชื่อ ‘สีโทลีก’ สำหรับการแข่งขันของเด็กเยาวชนในชุมชน และชื่อถนนของบ้านสาวะถีมีถนนสีโท ถนนเป้งจาน ถนนโนนราธ เป็นต้น ความมีอิทธิพลของวรรณกรรมสินไชยในลักษณะต่างๆ ที่กล่าวมา คงเป็นเพราะการปรากฏชัดของจิตรกรรมหรือรูปแต้มบริเวณรอบในรอบนอกสิมวัดไชยศรี ที่บอกเล่าเรื่องสินไชยตลอดทั้งหลังแนแต่ที่เดียว^{๑๒} และการที่พระอธิการมิตรชัย อจลธมโม เจ้าอาวาสวัดสนวนวารีพัฒนาราม บ้านหัวหนอง ได้เป็นผู้นำรักษาสิม ภาพรูปแต้มที่บอกเล่านิทานสินไชย และศึกษาเรียนรู้นิทานสินไชยบนฝาผนังสิม พร้อมทั้งได้นำคติธรรมในนิทานสินไชยไปปรับใช้ได้อย่างเหมาะสม โดยมีอาจารย์สมศักดิ์ มาษา ปราชญ์ชาวบ้านเป็นผู้คอยให้ความช่วยเหลือเป็นวิทยากรอยู่เสมอ^{๑๓}

จากรายละเอียดที่กล่าวมา จึงเป็นเหตุให้รูปแต้มสินไชยได้ไปสถิตมันในใจของชาวขอนแก่น ด้วยดีจนถึงทุกวันนี้ และเป็นเหตุให้คณะผู้วิจัยสนใจศึกษาเครือข่ายการเรียนรู้ ด้วยการศึกษาระบบการสร้างและการใช้ความรู้จากวรรณกรรมสินไชยสู่การพัฒนาอุบาสกอุบาสิกาที่วัดไชยศรี บ้านสาวะถี วัดสนวนวารีพัฒนาราม บ้านหัวหนอง และนักเรียนโรงเรียนบ้านสาวะถี (สาวะถีราษฎร์รังสฤษดิ์) อำเภอเมือง โรงเรียนบ้านหัวหนองนาหว้าโนนจั่ว อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น ทั้งนี้ เพื่อเป็นการเรียนรู้และการอนุรักษ์สิ่งดีงามให้คงอยู่คู่กับวิถีชีวิต และจิตวิญญาณของชาวบ้านทั้ง ๒ แห่ง และนักเรียนในโรงเรียนทั้ง ๒ แห่งสืบต่อไป

^{๑๑} สัมภาษณ์ นายสุภัฏวิทย์ ธารชัย ปลัดเทศบาลนครขอนแก่น และนิสิตปริญญาเอก มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น, ๒๐ สิงหาคม ๒๕๕๖.

^{๑๒} สัมภาษณ์ พระครูบุญชยากร เจ้าอาวาสวัดไชยศรี และเจ้าคณะตำบลสาวะถี เขต ๒, ๒๑ เมษายน ๒๕๕๖.

^{๑๓} สัมภาษณ์ พระอธิการมิตรชัย อจลธมโม เจ้าอาวาสวัดสนวนวารีพัฒนาราม, ๒๕ เมษายน ๒๕๕๘.

๑.๒ วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

โครงการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ ได้แก่

๑. เพื่อศึกษาประวัติและพัฒนากิจการของวรรณกรรมสินไซในบริบทสังคมอีสานและจังหวัดขอนแก่น
๒. เพื่อศึกษาวรรณกรรมสินไซ : การเปิดพื้นที่ทางสังคมและการเรียนรู้ของชาวจังหวัดขอนแก่น
๓. เพื่อศึกษาเครือข่ายการเรียนรู้ : กระบวนการสร้างและใช้ความรู้จากวรรณกรรมสินไซของชาวจังหวัดขอนแก่น

๑.๓ เป้าหมายของโครงการวิจัย

๑.๓.๑ เป้าหมายเชิงคุณภาพ

๑. ส่งเสริมให้พระสงฆ์ในวัดที่เป็นสถานที่ตั้งสืบทอดที่มีภาพอุปถัมภ์เล่าเรื่องสินไซ ได้มีการศึกษาเรียนรู้เรื่องสินไซ และมีจิตสำนึกให้เป็นแหล่งเรียนรู้ของคนในชุมชนและบุคคลทั่วไป โดยมีเป้าหมายให้เจ้าอาวาสและพระสงฆ์ในวัดเป็นแกนนำในการเรียนรู้
๒. พัฒนาเจ้าอาวาสและพระสงฆ์ในวัดที่เป็นที่ตั้งสืบทอดให้มีสมรรถนะในการเป็นแกนนำการสร้างเครือข่ายเพื่อการเรียนรู้
๓. พัฒนาการมีส่วนร่วมในการเรียนรู้ของเจ้าอาวาส พระสงฆ์ภายในวัด คนในชุมชน ผู้นำชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และกลุ่มเด็กเยาวชนที่มีจิตอาสา
๔. พัฒนาเด็กเยาวชน ผู้นำชุมชนชาวบ้าน ผู้นำองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ประชาชนชาวบ้านในการเป็นแกนนำการสร้างเครือข่ายเพื่อการเรียนรู้

๑.๓.๒ เป้าหมายเชิงปริมาณ

๑. เจ้าอาวาส พระสงฆ์ภายในวัด คนในชุมชน ผู้นำชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และเด็กนักเรียนได้มีส่วนร่วมในการเรียนรู้วรรณกรรมสินไซ ในวัด ๒ วัด และหมู่บ้าน ๒ หมู่บ้าน โรงเรียน ๒ แห่ง จำนวน ๑๐๐ รูป/คน
๒. ได้พัฒนาขีดความสามารถในการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้วรรณกรรมสินไซ ให้แก่พระสงฆ์ ผู้นำชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และเด็กนักเรียน จำนวน ๑๐๐ รูป/คน
๓. เกิดเครือข่ายการเรียนรู้วรรณกรรมสินไซ ในวัด ๒ วัด และหมู่บ้าน ๒ หมู่บ้าน และโรงเรียน ๒ แห่ง ๕๐ รูป/คน รวมทั้งสิ้น ๑๐๐ รูป/คน
๔. เกิดความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์ในวัด ผู้นำหมู่บ้าน ผู้นำชุมชน และเด็กนักเรียน และมีความเข้าใจในการพัฒนาชุมชนและสังคม โดยอาศัยวรรณกรรมสินไซเป็นสื่อกลาง

๑.๔ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

เครือข่ายการเรียนรู้ หมายถึง การรวมกันในลักษณะเป็นกลุ่มของเจ้าอาวาส ปราชญ์ชุมชน ผู้นำชุมชน ผู้นำสถานศึกษา ผู้นำชาวบ้าน ชาวบ้าน นักเรียน และผู้สนใจในวรรณกรรมสืบทอด ได้ศึกษาเรียนรู้วรรณกรรมสืบทอดบนกระบวนการและวิธีการเดียวกัน และในช่วงเวลาที่ใกล้เคียงกัน

การเรียนรู้วรรณกรรมสืบทอด หมายถึง การได้เข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้วรรณกรรมสืบทอดทั้งทางตรงและทางอ้อม ทางตรงคือการที่คณะอุบาสกอุบาสิกา (พ่อชาวแม่ชาว) ได้ฟังการบอกเล่าเรื่องสืบทอดศาลาการเปรียญของวัดไชยศรีและวัดสนวนวารีพัฒนาราม และคณะนักเรียนผู้สมัครเข้าร่วมกิจกรรมได้ฟังการบอกเล่าเรื่องสืบทอด ส่วนทางอ้อมคือการได้ร่วมร้องสรภัญญ์ทำนองสืบทอดของคณะอุบาสกอุบาสิกาวัดไชยศรี บ้านสาวะถี และคณะอุบาสกอุบาสิกาวัดสนวนวารีพัฒนาราม บ้านหัวหนอง และการได้เข้าร่วมทำกิจกรรม ๕ กิจกรรม คือการวาดรูปแต้มที่ปรากฏบนฝาผนัง การเป่าแคนทำนองสืบทอด การแสดงละครเวที การเป็นมัคคุเทศก์น้อย ของนักเรียนโรงเรียนบ้านสาวะถี (สาวัดธีราชฎีรังสฤษฎ์) อำเภอเมือง และนักเรียนโรงเรียนบ้านหัวหนองนาแวโนนจั่ว อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น

วรรณกรรมสืบทอด หมายถึง วรรณกรรมที่บอกเล่าถึงผจญภัยของสืบทอดผู้เป็นลูก (น้อย) ที่ถูกพระบิดาคือพระยาสุรราชเนตรเทศจากเมืองเบ็ญจาลออกไปอยู่ป่ากับนางลุนผู้เป็นพระมารดา ทั้งที่ไม่เคยเห็นหน้าพระบิดา แต่ด้วยความกตัญญูจึงได้ขึ้นอาสาทอดติดตามด้วยตนเอง การออกติดตามอาทอลันครเบ็ญจาลเป็นไปด้วยความทุกข์ยากลำบาก ต้องเผชิญกับภัยอันตรายต่างๆ โดยเฉพาะต้องผ่านด่านทั้ง ๙ ด่าน มีด่านงูชวง ด่านช้าง ด่านกนิรี เป็นต้น จนทะลุทะลวงถึงด่านยักษ์กุมภกันท์ จึงสามารถนำอาทอลันครเบ็ญจาลได้สำเร็จ

การพัฒนาสังคม หมายถึง การนำความรู้ในวรรณกรรมสืบทอด เช่น การรู้คุณค่าของคนอื่น ความซื่อตรง ความรักเดียวใจเดียว การรู้จักรอคอย ฯลฯ ไปทำเป็นกิจกรรมร้องสรภัญญ์สืบทอดผ่านประเพณีทอดเทียนพรรษา สำหรับพัฒนาสังคมของผู้สูงอายุ และกิจกรรมการวาดรูปแต้มสืบทอด การเป่าแคนทำนองสืบทอด การแสดงละครเวที ฯลฯ สำหรับพัฒนาสังคมของเด็กนักเรียนโรงเรียนบ้านสาวะถี (สาวัดธีราชฎีรังสฤษฎ์) ตำบลสาวะถี อำเภอเมือง และโรงเรียนบ้านหัวหนองนาแวโนนจั่ว ตำบลหัวหนอง อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น

ชาวจังหวัดขอนแก่น หมายถึง เจ้าอาวาสวัดไชยศรี ปราชญ์ชาวบ้าน ท่านผู้รู้ ผู้นำสถานศึกษา ผู้นำชุมชน พ่อใหญ่แม่ใหญ่ กลุ่มแม่บ้านพ่อบ้าน บ้านสาวะถี กลุ่มเด็กนักเรียนโรงเรียนบ้านสาวะถี (สาวัดธีราชฎีรังสฤษฎ์) อำเภอเมือง และเจ้าอาวาสวัดสนวนวารีพัฒนาราม ปราชญ์ชาวบ้าน ท่านผู้รู้ ผู้นำสถานศึกษา ผู้นำชุมชน พ่อใหญ่แม่ใหญ่ กลุ่มแม่บ้านพ่อบ้าน กลุ่มเด็กนักเรียนโรงเรียนบ้านหัวหนองนาแวโนนจั่ว อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น

สิม หมายถึง อุโบสถหรือที่นิยมเรียกว่า โบสถ์ ใช้ประกอบสังฆกรรมของพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนา ซึ่งหมายถึงวัดไชยศรี บ้านสาวะถี และวัดสนวนวารีพัฒนาราม บ้านหัวหนอง เป็นสิมที่บอกเล่านิทานสินไซตลอดทั้งหลัง และในงานวิจัยนี้จะเขียนคำว่า สิม คำเดียวเท่านั้น จะไม่เขียนคำที่เหมือนในลักษณะคำซ้ำว่า สิมหรืออุโบสถหรือโบสถ์

๑.๕ ขอบเขตการวิจัย

๑.๕.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา การศึกษาวิจัยครั้งนี้ มุ่งเน้นศึกษาประวัติและพัฒนาการของวรรณกรรมสินไซในบริบทสังคมอีสานและจังหวัดขอนแก่น ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ศึกษาวรรณกรรมสินไซในเชิงเปิดพื้นที่ทางสังคมและการเรียนรู้ของชาวจังหวัดขอนแก่น และศึกษาเครือข่ายการเรียนรู้โดยมุ่งเน้นกระบวนการสร้างและการใช้วรรณกรรมสินไซสู่การพัฒนาสังคม ซึ่งประกอบด้วยสังคมสงฆ์ของวัดที่มีสิมบอกเล่าสินไซ สังคมอุบาสกอุบาสิกาผู้รักาศิล ๘ สังคมผู้บริหารสถานศึกษา คณะครูนักเรียนที่อยู่ใกล้วัดที่มีสิมบอกเล่าสินไซ ให้มีสมรรถนะในการเป็นแกนนำเครือข่ายการเรียนรู้และการนำความรู้จากวรรณกรรมสินไซสู่การพัฒนาชุมชนที่ตนอาศัยอยู่ต่อไป

๑.๕.๒ ขอบเขตด้านประชากร กลุ่มตัวอย่าง และพื้นที่ศึกษาวิจัย

ภายใต้แผนงานวิจัยได้กำหนดประชากร กลุ่มตัวอย่าง และหน่วยงานที่เป็นพื้นที่วิจัย โดยแบ่งออกเป็น ๒ ขอบเขต ดังนี้

๑. ขอบเขตพื้นที่ศึกษาวิจัย การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดพื้นที่เพื่อการศึกษาวิจัยจำนวน ๒ วัด ๒ หมู่บ้าน และโรงเรียน ๒ แห่ง ได้แก่

(๑) **วัดที่เป็นพื้นที่วิจัย** คณะผู้วิจัย ได้กำหนดวัดที่ใช้เป็นสถานศึกษาไว้ จำนวน ๒ วัด ได้แก่ วัดไชยศรี ตำบลสาวะถี อำเภอเมือง และวัดสนวนวารีพัฒนาราม บ้านหัวหนอง อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น โดยมีเกณฑ์ดังนี้

๑. วัดทั้ง ๒ แห่งเป็นสถานที่ตั้งสิมที่มีอุปแต้มบอกเล่าเรื่องสินไซโดยรอบทั้ง ๔ ด้าน และมีภาพอุปแต้มทั้งข้างในและข้างนอก

๒. วัดทั้ง ๒ แห่งมีเจ้าอาวาสที่สนใจศึกษาเรียนรู้สินไซ โดยเฉพาะวัดไชยศรี มีพระครูบุญขยกร เจ้าอาวาสเป็นผู้ศึกษาเรียนรู้สินไซมานาน และได้ใช้ความรู้จากสินไซไปปรับใช้กับชุมชนสาวะถีได้อย่างลงตัวและเหมาะสม จนเป็นที่รู้จักกันทั่วไป

๓. วัดทั้ง ๒ แห่งตั้งอยู่ในพื้นที่มีลักษณะเส้นตรงจากเหนือลงใต้ คือเริ่มจากวัดไชยศรี บ้านสาวะถี อยู่ทางทิศเหนือตรงไปทางทิศใต้คือวัดสนวนวารีพัฒนาราม บ้านหัวหนอง วัดทั้ง ๒ วัดตั้งอยู่ในเขตจังหวัดขอนแก่น ซึ่งสะดวกในการเดินทางและติดต่อประสานงาน

(๒) บ้านที่เป็นพื้นที่วิจัย ได้กำหนดหมู่บ้านที่ใช้เป็นสถานศึกษาเครือข่ายการเรียนรู้วรรณกรรมสินไซ จำนวน ๒ หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านสาวะถี ตำบลสาวะถี อำเภอเมือง บ้านหัวหนอง ตำบลหัวหนอง อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น โดยมีเกณฑ์ดังนี้

๑. บ้านสาวะถี เป็นบ้านที่มีชาวบ้านให้ความสนใจศึกษาเรียนรู้สินไซมานาน ตั้งแต่รุ่นปู่ย่า รุ่นตายายซึ่งมีหลวงปู่อ่อนสา เจ้าอาวาสวัดไชยศรีรูปแรก และหลวงปู่เปลี่ยน ทั้ง ๒ รูปเป็นชาวบ้านสาวะถีโดยกำเนิด รุ่นพ่อแม่ จนมาถึงรุ่นคนปัจจุบันมีพระครูบุญชยากร เจ้าอาวาสรูปปัจจุบันเป็นชาวบ้านสาวะถีโดยกำเนิดเช่นกัน และท่านได้เป็นแบบอย่างของการพัฒนาเชิงวัฒนธรรมที่ปรากฏชัดในปัจจุบัน

๒. บ้านหัวหนอง เป็นบ้านที่มีชาวบ้านให้ความสนใจศึกษาเรียนรู้สินไซมานานเช่นกัน จากการลงพื้นที่วิจัยมีสิ่งยืนยันอยู่ ๒ ประการ (๑) เมื่อถามอุบาสกอุบาสิกาที่ไปปฏิบัติธรรมในวัด ส่วนใหญ่จะตอบว่าเคยได้ยินได้ฟังเรื่องสินไซและสามารถเล่าได้ในบางตอน (๒) อุบาสกอุบาสิกาที่ไปปฏิบัติธรรมในวัด มีจำนวนมากกว่า ๑๐๐ คน ส่วนใหญ่จะตอบว่าชาวบ้านนิยมปฏิบัติธรรมกันอย่างนี้มาตั้งแต่รุ่นปู่ย่า ตายาย และรุ่นพ่อแม่แล้ว จึงมาปฏิบัติธรรมในทุกวันพระจนถึงปัจจุบัน

(๓) โรงเรียนที่เป็นพื้นที่วิจัย ได้กำหนดโรงเรียนที่ใช้เป็นสถานศึกษาเครือข่ายการเรียนรู้วรรณกรรมสินไซ จำนวน ๒ แห่ง ได้แก่ โรงเรียนบ้านสาวะถี (สาวะถีราษฎร์รังสฤษดิ์) อำเภอเมือง และโรงเรียนบ้านหัวหนองนาหวโนนจั่ว บ้านหัวหนอง อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น โดยมีเกณฑ์ดังนี้

๑. โรงเรียนบ้านสาวะถี (สาวะถีราษฎร์รังสฤษดิ์) เป็นโรงเรียนประจำหมู่บ้านสาวะถี จัดการศึกษาระดับสูงสุดคือชั้นประถมศึกษา เป็นโรงเรียนที่มีการศึกษาเรียนรู้สินไซอยู่เสมอ โดยเดินทางไปศึกษาเรียนรู้ที่วัดไชยศรีอยู่เสมอ ทั้งทางตรงได้แก่การเดินทางไปชมสินไซจากวิทยากร และทางอ้อมได้แก่การเข้าร่วมกิจกรรมบุญข้าวจีสินไซ บุญข้าวประดับดินสินไซ มหกรรมสินไซโมเดล มหกรรมหนังสือภาคอีสานร่วมรายการ My Synshai Idol และอื่นๆ อีกมาก ซึ่งเหมาะแก่การสร้างเครือข่ายการเรียนรู้สินไซ

๒. โรงเรียนบ้านหัวหนองนาหวโนนจั่ว เป็นโรงเรียนประจำ ๓ หมู่บ้าน ได้แก่ บ้านหัวหนอง บ้านหนองนาหว และบ้านโนนจั่ว จัดการศึกษาระดับสูงสุดคือชั้นประถมศึกษา เป็นโรงเรียนที่มีการศึกษาเรียนรู้สินไซ ทั้งทางตรงได้แก่คุณครูพาไปชมสินไซที่วัดสนวนวาริพัฒนาราม มีอาจารย์สมศักดิ์ มาชา เป็นวิทยากร และทางอ้อมได้แก่มีครูพระสอนศีลธรรมเล่านิทานสินไซให้ฟังในทุกวันศุกร์

๒. ขอบเขตประชากรและกลุ่มตัวอย่าง สำหรับประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษา ผู้วิจัยได้กำหนดประชากรและกลุ่มตัวอย่างในการศึกษาวิจัย โดยเป็นการกำหนดกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ตามความสำคัญของประเด็นที่ศึกษา ดังนี้

(๑) กลุ่มตัวอย่างจากเจ้าอาวาส พระสงฆ์ภายในวัดที่เป็นที่ตั้งสมณิคมที่มีอุปถัมภ์บวชเล่าเรื่องราวสินไซ ผู้นำหมู่บ้าน ผู้นำองค์กรการปกครองส่วนท้องถิ่น ประชาชนชาวบ้าน และกลุ่มเด็กเยาวชน ให้เป็นแกนนำในการสร้างเครือข่ายเพื่อการเรียนรู้และการอนุรักษ์วรรณกรรมสินไซ ในวัด ๒ วัด บ้าน ๒ บ้าน และ โรงเรียน ๑ แห่ง รวมทั้งสิ้น ๑๐๐ รูป/คน โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก ประชุมกลุ่มย่อย การให้ความรู้ความเข้าใจ และการปลูกจิตสำนึก ในการเรียนรู้และการอนุรักษ์ ทั้งนี้เพื่อพัฒนาขีดสมรรถนะของพระสงฆ์ ผู้นำหมู่บ้าน ผู้นำองค์กรการปกครองส่วนท้องถิ่น ประชาชนชาวบ้าน และกลุ่มเด็กนักเรียน ให้เป็นแกนนำในการสร้างเครือข่ายเพื่อการเรียนรู้และการนำความรู้จากวรรณกรรมสินไซสู่การพัฒนาชุมชนบ้านสาวะถีและชุมชนบ้านหัวหนอง และสามารถจัดกิจกรรมต่างๆ ร่วมกันได้

(๒) พระสงฆ์ ผู้นำหมู่บ้าน ผู้นำองค์กรการปกครองส่วนท้องถิ่น ประชาชนชาวบ้าน และกลุ่มเด็กนักเรียน ในวัด ๒ วัด หมู่บ้าน ๒ แห่ง และโรงเรียน ๒ แห่ง ได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมหรือโครงการที่ผู้วิจัยได้จัดขึ้น และได้ร่วมกันสร้างเครือข่ายในการเรียนรู้วรรณกรรมสินไซได้อย่างกว้างขวาง

๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาวิจัยเรื่องนี้ใช้เอกสาร หมายถึง หนังสือหรือตำราเกี่ยวกับวรรณกรรมและหนังสือหรือตำราทางพระพุทธศาสนา และงานวิจัย หมายถึงงานวิจัยทั้งสารนิพนธ์ วิทยานิพนธ์ ดุษฎีนิพนธ์ และงานวิจัยทั่วไป ดังนี้

๑.๖.๑ เอกสารที่เกี่ยวข้อง

มัน จงเรียน ได้กล่าวถึงสินไซไว้ในหนังสือสังขสิทธิ์ชัย วรรณคดีชั้นเลิศของอีสานว่า หนังสือสังขสิทธิ์ชัยคำกลอนเล่มนี้เป็นสำนวนของท้าวปางคำกวีเอกของอีสาน ดังคำปรารภว่า ‘เมื่อนั้นปางคำคุ่ม คณิธรรมทงมาก’ เป็นวรรณคดีชั้นเลิศของอีสาน ผู้อ่านผู้ศึกษาจะได้ทั้งรสไพเราะเนื้อหาสาระในแง่ต่างๆ มากมายอาทิเช่น ในแง่การเมือง การปกครอง ภูมิศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรม จารีตประเพณี ตลอดจนเข้าถึงจิตใจของประชาชนชาวอีสาน ทั้งนี้จะสำเร็จมากน้อยเพียงใด ขึ้นอยู่กับว่าท่านผู้อ่านผู้ศึกษาค้นคว้า จะเข้าถึงภาษาและซึมซาบในวรรณคดีอีสานมากน้อยเพียงใด^{๑๔}

ศิลา วีระวงศ์ ได้กล่าวถึงสินไซไว้ในหนังสือสังขสิทธิ์ชัยว่า ตามประวัติเดิมของสังขสิทธิ์ชัยแต่งเป็นร้อยแก้ว หรือเป็นหนังสือเทศน์แบบหนังสือชาดกทั้งหลาย ต่อมาภายหลังท้าวปางคำจึงได้แต่งเป็นคำกลอนใช้สำหรับฟังเวลามีความเศร้าโศก ฟังในงานเฮือนดี เป็นต้น หนังสือที่แต่งเป็นคำ

^{๑๔} มัน จงเรียน, สังขสิทธิ์ชัย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร, มปป.), หน้า คำนำ.

กลอนนี้จึงเรียกว่าหนังสือผูก เพราะทำเป็นผูกใหญ่ผูกเดียวมิได้แบ่งเป็นกัณฑ์ๆ อย่างที่ปรากฏอยู่ในทุกวันนี้^{๑๕}

ปรีชา พินทอง ได้กล่าวถึงวรรณกรรมสังข์ศิลป์ชัยในหนังสือประเพณีไทยโบราณอีสานว่า วรรณกรรมเรื่องนี้ที่ได้ชื่อว่าเป็นวรรณกรรมอีสานนั้น มีเค้าโครงเรื่องมาจากหลายทาง บรรดานักปราชญ์หรือผู้มีปัญญาชาวอีสานโบราณ ได้รวบรวมพลังกันร้อยกรองภาษาอันสละสลวย ตรงตามเกณฑ์ฉันทลักษณ์ โดยใช้ฉากของเรื่องให้สะท้อนถึงภาวะความเป็นอยู่ของสังคมแต่ละยุคสมัย จนกลายเป็นวรรณคดีซึ่งแสดงออกถึงวิถีชีวิตของชาวบ้าน ผู้ประพันธ์ได้ชื่อว่าเป็นผู้เสียสละบูชาธรรม จึงไม่นิยมบอกชื่อตัวเองไว้เพราะถือว่าเป็นกิเลส^{๑๖}

ธวัช ปุณโณทก ได้ปริทัศน์วรรณกรรมสังข์ศิลป์ชัยในหนังสือวรรณกรรมท้องถิ่นว่า เพื่อให้รู้จักสังข์ศิลป์ชัยมากขึ้น โดยเสนอเนื้อหาตามลำดับคือ ที่มาของเรื่อง ผู้ประพันธ์ เนื้อเรื่อง ตัวอย่างสำนวนโวหารที่น่าสนใจ และมีคำอธิบายศัพท์เป็นภาษาไทยไว้ให้เข้าใจง่าย นอกจากนั้นยังบรรยายฉากในท้องถิ่นพร้อมแสดงมโนทัศน์ที่เกี่ยวกับสังคมไว้อีกด้วย^{๑๗}

สมบัติ พลายน้อย ได้กล่าวถึงความแพร่หลายของวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัยในลักษณะจิตรกรรมฝาผนังว่า มีความแพร่หลายเป็นอันดับสองรองจากเรื่องรามเกียรติ์ แต่จิตรกรรมฝาผนังเรื่องสังข์ศิลป์ชัยมีปรากฏในภาคอีสานมากกว่าที่อื่นๆ^{๑๘}

โสวิทย์ บำรุงภักดิ์ ได้กล่าวถึงอุปแต้มบอกเล่าสินไซไว้ในหนังสืออุปแต้ม...แต้มใจเยาวชนคนขอนแก่น ความว่า เมื่อเดินชมอุปแต้มรอบสิมทั้งหลังแล้วเกิดความรู้สึกประหลาดๆ ขึ้นในใจ ให้เกิดความรู้ความเข้าใจในอุปแต้มที่บอกเล่าเรื่องต่างๆ ได้ลงตัว แต้มใจให้มองเห็นสิ่งที่ใช้เขียนอุปแต้ม คม ชัด และลึก แต้มใจให้รู้สึกกลัวบาป จนจิตไม่คิดจะทำบาปอีกต่อไป แต้มใจแต้มใจให้รู้ฮึดเถ่าคองหลังมีการแต่งงานแบบโบราณ เป็นต้น^{๑๙}

โสวิทย์ บำรุงภักดิ์ ได้กล่าวถึงสินไซไว้ในหนังสือคุณธรรมที่เสนอผ่านตัวละครในวรรณกรรมสินไซ ความว่า สินไซหรือท้าวสินไซเป็นพระโอรสของพระยาสุรสาขผู้ปกครองนครเบ็ญจาล มินางลุน (จิตาคนสุดท้องนันทะเศรษฐีแห่งนครจำปา) เป็นพระมารดา มีหอยสังข์หรือท้าวหอยสังข์ร่วมพระมารดาเดียวกัน สินไซมีฐานะเป็นน้องชายของหอยสังข์ สินไซมีพระนามเต็มว่า พระยาสังข์ศิลป์ชัยมหาจักรพรรดิราชเจ้า ตามคติในเรื่องสินไซมีความเชื่อว่า สินไซเป็นผู้มีบุญญาธิ

^{๑๕} ศิลา วีระวงศ์, **สังข์ศิลป์ชัย**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แสงศิลป์, ๒๕๒๐), หน้า ๒๒.

^{๑๖} ปรีชา พินทอง, **ประเพณีไทยโบราณอีสาน**, (อุบลราชธานี : โรงพิมพ์ศิริธรรม, ๒๕๒๒), หน้า ๑๓.

^{๑๗} ธวัช ปุณโณทก, **วรรณกรรมอีสาน**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๒), หน้า ๒๖.

^{๑๘} สมบัติ พลายน้อย, **จิตรกรรมฝาผนังในภาคอีสาน**, (กรุงเทพมหานคร : ศิลปะบรรณาการ, ๒๕๒๖), หน้า ๒.

^{๑๙} โสวิทย์ บำรุงภักดิ์, **อุปแต้ม...แต้มใจเยาวชนคนขอนแก่น**, (ขอนแก่น : โรงพิมพ์พระธรรมจันทร์, ๒๕๕๒), หน้า คำนำ.

การมาเสวยชาติเป็นพระโพธิสัตว์ เพื่อบำเพ็ญบารมีเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต สิ้นไชได้ออกเดินทางติดตามอาสุมณฑากลับนครเบ็ญจาลจนสำเร็จแล้ว ได้ปกครองนครเบ็ญจาลต่อจากพระยา กุสราผู้เป็นพระราชบิดา และทำให้นครเบ็ญจาลจนเจริญรุ่งเรืองเรื่อยมาตามลำดับ^{๒๐}

ธีรพล นามวงศ์ ได้กล่าวถึงสิ้นไชไว้ในหนังสือนิทานธรรมคำกลอนอีสานเรื่องสิ้นไช ฉบับสมบูรณ์ ปรีวรรตจากหนังสือผูกใบลาน ความว่า นิทานธรรมเรื่องสิ้นไชเป็นตำนานรักอมตะต่างเผ่าพันธุ์ เป็นที่รู้จักกันดีในหมู่เฝ้าชาวอีสานรุ่นก่อนๆ ผู้ประพันธ์ได้วางโครงเรื่องเนื้อหาสาระและตัวละครเอาไว้ได้อย่างเหมาะสมกลมกลืน ได้แทรกคุณธรรม ความเชื่อ และประเพณีต่างๆ เอาไว้มากมาย เหมาะสำหรับนักเทศน์ หมอลำ ครู อาจารย์ นักศึกษา และประชาชนทั่วไป และสำหรับอ่านเพื่อความจรรโลงใจและเป็นความรู้เล่าสู่ลูกหลานฟัง^{๒๑}

ทรงวุฒิ ศรีวิไล ได้กล่าวถึงสิ้นไชไว้ในหนังสือสิ้นไช ความว่า วรรณกรรมสิ้นไชเป็นการรวมเอาศาสตร์หลายสาขามาอยู่ในเรื่องเดียวกัน เช่น เศรษฐศาสตร์ ประวัติศาสตร์ รัฐศาสตร์ สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา นิติศาสตร์ ศาสนา ปรัชญา ภูมิศาสตร์ ญาณวิทยา ฯลฯ ไว้เป็นอย่างดี และที่สำคัญยิ่งอันเป็นหัวใจของเรื่องคือ การสั่งสอนให้ไพร่ฟ้าประชาชนทั้งผู้ปกครองผู้ถูกปกครอง ให้รู้จักยึดและครอง ทั้งส่วนตนเอง ส่วนครอบครัวและส่วนชุมชน รวมไปถึงระดับประเทศชาติบ้านเมือง^{๒๒}

ชอบ ดีสวนโคก ได้กล่าวถึงผู้แต่งวรรณกรรมสิ้นไชไว้ในหนังสือ ‘สิ้นไชสองฝั่งโขง’ ว่า ผู้แต่งคือท้าวปางคำได้ทำหน้าที่ผู้ประพันธ์เพื่อสร้างความผ่อนคลายสบายใจ สร้างความเพลิดเพลินด้วยการพยายามสรรหาสำนวนโวหาร แสดงความคิดเห็นออกสู่สายตาผู้อ่านผู้ฟัง ทำให้เกิดความคิดจากสิ่งที่เป็นนามธรรมหรือเรียกว่าธรรมาธิชฐาน มาสู่รูปธรรมหรือเรียกว่าบุคลาธิชฐาน ให้เห็นเป็นรูปร่าง ทำให้เกิดอรรถรสทางวรรณกรรมตามคัมภีร์นาฏยศาสตร์ในวรรณกรรมสันสกฤต ที่กล่าวถึงรสแห่งวรรณกรรมเอาไว้ได้ครบทั้ง ๙ รสคือ รตีสหรือศฤงคารส ความรักห่วงหาอาลัย, หาสหรือหยาสรส ความสนุกสนาน, กรุณารส ความเมตตากรุณา, โศกรส ความเศร้าโศกเสียใจ, รุหรสหรือเราทรรสหรือโอรส ความโกรธเคือง, วีรสรหรืออุสสาหรส ความห้าวหาญชาญชัย, ฝยานกรส ความหวาดกลัว ตื่นเต้นตกใจ, ฟีกัตสรหรือชิจุจจสร ความเกลียดชัง, อัทภูตสรหรือวิมหารส ความพิศวงงงงวยประหลาดใจ, และศานติสรหรือสมรสร ความสงบสุขสันติ

^{๒๐} ไสวิทย์ บำรุงศักดิ์, **คุณธรรมที่เสนอผ่านตัวละครในวรรณกรรมสิ้นไช**, (ขอนแก่น : โรงพิมพ์พระธรรมจันทร์, ๒๕๕๒), หน้า ๒๓.

^{๒๑} ธีรพล นามวงศ์, **นิทานธรรมคำกลอนอีสานเรื่องสิ้นไช ฉบับสมบูรณ์** ปรีวรรตจากหนังสือผูกใบลาน, (ขอนแก่น : หจก.ขอนแก่นการพิมพ์, ๒๕๕๗), หน้า คำนำ.

^{๒๒} ทรงวุฒิ ศรีวิไล, **สิ้นไช**, (ขอนแก่น : หจก.ขอนแก่นการพิมพ์, ๒๕๕๖), หน้า ๕. (ในบ้นอ่าวไอ้ ๑).

นอกจากนี้ผู้เขียนยังเห็นว่าน่าจะเพิ่มอัมมสังยุตตรส หรือรสแห่งการประกอบธรรมะให้เป็นตัวตนของตัวละครแต่ละตัว^{๒๓}

๑.๖.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ประคอง เจริญจิตรกรรม ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง วรรณกรรมอีสาน : สังข์ศิลป์ชัย ผลการศึกษาวิจัยพบว่า เนื้อเรื่องสำนวนภาคอีสานต่างจากสำนวนภาคกลางมาก แต่โครงเรื่องหรือแก่นเรื่องยังคงเหมือนกัน คือเป็นเรื่องราวของการพลัดพราก การผจญภัย และจบลงด้วยความสำเร็จและการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข ภาษาและรูปแบบฉันทลักษณ์ สำนวนภาคอีสานมีศัพท์โบราณอยู่มาก มีภาษาบาลี สันสกฤต และภาษาอื่นๆ ปะปนอยู่บ้าง แต่ไม่ถึงกับทำให้ภาษาอีสานเสียเอกลักษณ์ ส่วนด้านฉันทลักษณ์นั้นแต่งเป็นโคลงหรือกลอนอ่าน ส่วนบุคลิกภาพของตัวละครเป็นไปตามแนวการวางตัวละครของวรรณคดีไทยแต่เดิมมา ไม่มีลักษณะซับซ้อนพิสดารเหมือนละครในวรรณคดีแบบฉบับ^{๒๔}

กัญญา บุรีรัตน์ ได้ศึกษาวิจัยวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัยในเชิงประวัติ ผลการศึกษาพบว่า ผู้แต่งเรื่องนี้เป็น ท้าวปางคำ ซึ่งน่าจะหมายถึงกษัตริย์หรือตำแหน่งผู้แต่งหนังสือในราชสำนักแต่งในสมัยพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช (พศ.๒๑๗๔-๒๒๔๑) การแต่งมีลักษณะเป็นฉันทลักษณ์ และการพรรณนาก็สอดคล้องกับวรรณกรรมที่แต่งในสมัยเดียวกัน ที่มาของเรื่องมาจากปัญญาสชาดก เพราะไม่มีเรื่องนี้ในปัญญาสชาดก แต่มีเค้ามาจากประวัติศาสตร์ล้านช้าง สมัยมีข้อขัดแย้งในราชสำนักหลายยุคหลายสมัย แต่แอบอ้างว่าเป็นชาดกเพื่อจุดมุ่งหมายในการอบรมสั่งสอน^{๒๕}

โสวิทย์ บำรุงภักดี ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง คติความเชื่อด้านพระพุทธศาสนาในวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัย และอิทธิพลที่มีต่อชีวิตของชาวอีสาน ผลการศึกษาค้นคว้าพบว่า วรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัยเป็นเรื่องที่สื่อให้ทราบว่าเป็นวรรณกรรมอีสานโดยแท้ เพราะเป็นเรื่องที่นิยมแพร่หลายมากในภาคอีสาน โดยเฉพาะสะท้อนให้เห็นคติความเชื่อที่เกี่ยวข้องหลักธรรมและคติธรรมที่ได้รับมาจากพระพุทธศาสนา จนคติความเชื่อและคติธรรมซึมลึกเข้าไปในวิถีชีวิตของคนอีสาน และสิ่งที่สะท้อนให้เห็นว่าเป็นอิทธิพลของเรื่องสังข์ศิลป์ชัย ได้แก่ มีการนำเรื่องนี้ไปวาดรูปเล่าเรื่องสังข์ศิลป์ชัยรอบลิมตลอดทั้งหลังที่เรียกว่า จิตรกรรมฝาผนังหรือฮูปแต้ม นำไปแสดงเป็นนาฏกรรมที่เรียกว่า หมอลำ นำไปแสดงเป็นนันทนาการที่เรียกว่า หนังประโมทัยหรือหนังตะลุง นำไปสร้าง

^{๒๓} ขอบ ดีสวนโคก, **สินไชยสองฝั่งโขง**, (ขอนแก่น : หจก.ขอนแก่นการพิมพ์, ๒๕๕๖), หน้า ๓๖.

^{๒๔} ประคอง เจริญจิตรกรรม, “วรรณกรรมอีสาน : สังข์ศิลป์ชัย”, **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๙).

^{๒๕} กัญญา บุรีรัตน์, “สังข์ศิลป์ชัย : การวิเคราะห์วิจารณ์เชิงประวัติ”, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๐).

เป็นปติมากรรมรูปปั้นสีโหดั้งเด่นเป็นสง่าบนหัวเสาไฟฟ้าเทศบาลนครขอนแก่น และผู้บริหารเทศบาลนครขอนแก่นได้ประกาศใช้คำเรียกเรื่องนี้สั้นๆ ว่า สิ้นไซ^{๒๖}

ทรงวิทย์ พิมพะกรณ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การฟื้นฟูและอนุรักษ์วรรณกรรมสิ้นไซสองฝั่งโขง”, ผลการศึกษาพบว่า การฟื้นฟูและอนุรักษ์วรรณกรรมสิ้นไซสองฝั่งโขงมี ๓ รูปแบบ คือ (๑) รูปแบบที่ ๑ เป็นการฟื้นฟูสิ้นไซและอนุรักษ์ในเชิงวิชาการ ได้แก่ การศึกษาสิ้นไซด้วยการอ่าน และการท่องจำตัวบทสิ้นไซที่เป็นต้นฉบับอยู่ในรูปโคลงวิหขุมาลี พร้อมอธิบายตัวบทให้เข้าใจกัน อย่างทั่วถึง (๒) รูปแบบที่ ๒ เป็นการฟื้นฟูสิ้นไซและอนุรักษ์สิ้นไซผ่านกิจกรรม เช่น การฟ้อนสิ้นไซ การลำสิ้นไซ การเป่าแคนสิ้นไซ การแสดงละครเวทีสิ้นไซ การวาดรูปแต้มสิ้นไซ ฯลฯ (๓) การขยายเครือข่ายไปยังวัด บ้าน โรงเรียน ให้มีการเรียนรู้และนำความรู้จากวรรณกรรมสิ้นไซไปใช้ให้เกิดประโยชน์ในเชิงประจักษ์^{๒๗}

จากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง สรุปได้ว่า เอกสารทั้งที่เป็นหนังสือหรือตำราได้กล่าวถึงวรรณกรรมสิ้นไซว่า ตามประวัติเดิมนิทานสิ้นไซแต่งเป็นร้อยกรองคือเป็นโคลงวิหขุมาลีหรือเป็นหนังสือเทศน์เลียนแบบชาดกทั้งหลาย มีเค้าโครงเรื่องมาหลายทาง สะท้อนถึงวิถีชีวิตของชาวบ้าน เป็นวรรณกรรมที่มีอิทธิพลต่อชาวอีสานมาก สิ่งที่เป็นหลักฐานได้แก่สืบทอดเป็นรูปแต้มบอกเล่านิทานสิ้นไซตลอดทั้งหลังทั้งข้างในข้างนอก เมื่อชมแล้วจะเกิดความรู้สึกกลัวบาป ในลักษณะแต้ม (วาด) ใจผู้ชมรูปแต้มให้มีใจสงบเย็นอยู่เสมอ เป็นวรรณกรรมที่แพร่หลายเป็นอันดับสองรองจากเรื่องรามเกียรติ์ ที่สำคัญคือเป็นเรื่องที่บอกเล่าการพลัดพราก การผจญภัย และจบลงด้วยความสำเร็จและอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข ซึ่งตรงกับรสแห่งวรรณคดี ๙ รส ส่วนงานวิจัยได้มีผู้ศึกษาวิจัยในเชิงเปรียบเทียบสิ้นไซของภาคกลางกับภาคอีสาน เชิงประวัติโดยเน้นไปที่ใครเป็นคนแต่งวรรณกรรมสิ้นไซ คติความเชื่อทางพระพุทธศาสนาและอิทธิพลของสิ้นไซที่มีต่อวิถีชีวิตของชาวอีสาน และการฟื้นฟูอนุรักษ์นิทานสิ้นไซให้คงอยู่กับชีวิตของประชาชนสองฝั่งโขงต่อไป

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) และการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีวิธีดำเนินการวิจัย ดังนี้

๑.๗.๑ การวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) ทำการศึกษาและรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและหลักฐานที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ หนังสือ ตำรา รายงานการวิจัย เอกสารบันทึกของเจ้า

^{๒๖} ไสววิทย์ บำรุงศักดิ์, “คติความเชื่อด้านพระพุทธศาสนาในวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัยและอิทธิพลที่มีต่อชีวิตของชาวอีสาน”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสนดุสิตบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑)

^{๒๗} ทรงวิทย์ พิมพะกรณ, “การฟื้นฟูและอนุรักษ์วรรณกรรมสิ้นไซสองฝั่งโขง”, *วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต*, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๕๘.

อวาส คณะกรรมการวัด เอกสารที่แสดงให้เห็นแนวคิด หลักการ รูปแบบ ความสัมพันธ์ของวัดกับหมู่บ้าน ชุมชน โรงเรียน ดังนี้

๑. ศึกษาหนังสือวรรณกรรมสินไซทั้งที่เป็นเอกสารหลัก ได้แก่ สังข์ศิลป์ชัย ถอดความโดย สิลลา วีระวงส์, สังข์ศิลป์ชัย เรียบเรียงโดย มั่น จงเรียน, สังข์ศิลป์ชัย แต่งโดย ปรีชา พิณทอง, สังข์ศิลป์ชัย เรียบเรียงโดย พระอริยานุวัตร (อารีย์ เขมาจารี) และเอกสารรอง ได้แก่ สินไซ ปวีรพรตโดย บุญเกิด พิมพ์วรรณธากุล และคณะ, สังข์สินไซ ฉบับสองภาษา (อักษรไทย-อักษรธรรม), นิทานธรรมคำกลอนเรื่องสินไซ ฉบับสมบูรณ์ (ปวีรพรตจากหนังสือผูกโบราณ), สังข์สินไซ : คำกลอน คู่ ร้อยแก้ว ฯลฯ

๒. ศึกษาประวัติความเป็นมาและพัฒนาการของวรรณกรรมสินไซจากหนังสือหรือตำรา ที่บันทึกประวัติความเป็นมาและพัฒนาการวรรณกรรมสินไซในบริบทสังคมอีสาน

๓. ศึกษาประวัติความเป็นมาและพัฒนาการวรรณกรรมสินไซในบริบทจังหวัดขอนแก่น

๔. ศึกษาเอกสารที่เป็นหนังสือ เอกสารอัดสำเนา และสมุดบันทึกการประชุมของวัดหรือคณะกรรมการวัด

๕. ศึกษาทฤษฎีการเรียนรู้ที่เชื่อว่า พัฒนาสติปัญญาของ การ์ดเนอร์ (Gardner) และทฤษฎีปัญญาของบรูเนอร์ (Bruner) ที่เกี่ยวกับการสร้างวรรณกรรมและนักคิดนักเขียน

๖. ศึกษาแนวคิดและหลักการพัฒนาสังคมตามแนวคิดทางพระพุทธศาสนาและแนวคิดของศาสตร์สมัยใหม่

๗. ศึกษาแนวทางและรูปแบบในการสร้างเครือข่ายเพื่อการเรียนรู้

๘. ศึกษาหนังสือ ตำรา หรือเอกสารที่กล่าวถึงประเพณีการทอดเทียนพรรษาในบริบทสังคมอีสาน

๙. ศึกษาหนังสือ ตำรา หรือเอกสารที่กล่าวถึงอุปถัมภ์หรือจิตรกรรมฝาผนังในบริบทสังคมอีสาน

๑๐. ศึกษาหนังสือ ตำรา หรือเอกสารที่กล่าวถึงประวัติความเป็นมาของแคน และวิธีฝึกหัดเป่าแคน

๑๑. ศึกษาหนังสือ ตำรา หรือเอกสารที่กล่าวถึงการแสดงละครเวที โดยเน้นละครเวทีสำหรับเด็กและเยาวชน

๑๒. ศึกษาหนังสือ ตำรา หรือเอกสารที่กล่าวถึงมัลติมีเดีย ความสำคัญ และการเป็นมัลติมีเดียที่มีคุณภาพ

๑๓. สรุปผลการศึกษาที่แสดงให้เห็นถึงประวัติความเป็นมาและพัฒนาการของวรรณกรรมสินไซในบริบทสังคมอีสานและจังหวัดขอนแก่น

๑.๗.๒ การศึกษาภาคสนาม (Field Work) ทำการศึกษาเกี่ยวกับสถานที่ที่ใช้เป็นพื้นที่วิจัย ซึ่งเป็นพื้นที่บันทึกและการเรียนรู้วรรณกรรมสินไช โดยมีขั้นตอนการศึกษา ดังนี้

๑. ทำการศึกษาคัดเลือกวัดและโรงเรียน พระสงฆ์ หมู่บ้าน ชุมชน องค์การบริหารส่วนท้องถิ่น โดยการสุ่มแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ตามความสำคัญของเรื่องคือเป็นวัดที่มีสิ่งซึ่งมีการวาดรูปแต้มบอกเล่าสินไช โรงเรียน หมู่บ้าน ชุมชน หน่วยงานที่ได้นำแนวคิด หลักการ หรือสัญลักษณ์เกี่ยวกับสินไชไปใช้ในหมู่บ้าน ชุมชนหรือหน่วยงานของตน ประกอบด้วย

๑.๑ วัดไชยศรีและโรงเรียนบ้านสาวะถี (สาวัดธีราษฎร์รังสฤษฎ์) ตำบลสาวะถี อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น

๑.๒ วัดสนวนวาริพัฒนารามและโรงเรียนบ้านหัวหนองนาวัวโนนจิว ตำบลหัวหนอง อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น

๒. ลงพื้นที่สำรวจพื้นที่วิจัยที่แสดงถึงข้อเท็จจริง (Fact) เกี่ยวกับวรรณกรรมสินไชในพื้นที่วิจัยทั้ง ๒ แห่ง

๓. ดำเนินการจัดกิจกรรมทั้ง ๕ กิจกรรม ได้แก่ กิจกรรมทอดเทียนพรรษา กิจกรรมวาดรูปแต้มสินไช กิจกรรมเป่าแคนทำนองสินไชและทำนองขอนแก่น กิจกรรมแสดงละครเวที และกิจกรรมมัคคุเทศก์น้อย โดยเน้นไปที่กระบวนการสร้างซึ่งประกอบด้วยลำดับการสร้างและวิธีการสร้าง

๔. ทำการศึกษาข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยการสอบถามและการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) ประกอบด้วยพระสงฆ์ อุบาสกอุบาสิกาของวัดทั้ง ๒ แห่ง นักเรียน คณะครู ผู้บริหารสถานศึกษาของโรงเรียนทั้ง ๒ แห่ง และผู้เชี่ยวชาญ จำนวน ๔๐ รูป/คน

๓. ทำการศึกษาวิเคราะห์และสังเคราะห์การเปิดพื้นที่และการเรียนรู้วรรณกรรมสินไชในพื้นที่วิจัยทั้ง ๒ แห่ง

๔. ทำการศึกษาวิเคราะห์และสังเคราะห์กระบวนการสร้างและการนำความรู้ในวรรณกรรมสินไชสู่การพัฒนาวัดและโรงเรียนทั้ง ๒ แห่ง

๕. สรุปผลการศึกษาวิจัยและข้อเสนอแนะทั้งในเชิงปฏิบัติการและเชิงการวิจัยในครั้งต่อไป

๑.๗.๓ วิธีการเก็บข้อมูล

๑. การลงพื้นที่อย่างมีส่วนร่วม เป็นการเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมที่จัดขึ้น ได้แก่ กิจกรรมการทอดเทียนเข้าพรรษาเพื่อศึกษาเรียนรู้วรรณกรรมสินไช การวาดภาพรูปแต้มเชิงคัดลอก การเป่าแคนทำนองสินไชและทำนองขอนแก่น การแสดงละครเวที และการเป็นมัคคุเทศก์น้อย

๒. การสอบถาม เป็นการใช้แบบสอบถามในเชิงหรือลักษณะพูดคุยกับเจ้าอาวาสและมรรคทายกวัดทั้ง ๒ วัด เพื่อเก็บข้อมูลเกี่ยวกับประวัติและพัฒนาการของวัด สิ่งสำคัญในวัด และองค์ประกอบอื่นๆ ของวัด สอบถามผู้นำชุมชนมีผู้ใหญ่บ้าน กำนันของหมู่บ้านทั้ง ๒ แห่ง เพื่อเก็บข้อมูลเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน สอบถามผู้อำนวยการโรงเรียนทั้ง ๒ แห่ง เพื่อเก็บ

ข้อมูลเกี่ยวกับคุณครูผู้ช่วยทำกิจกรรม กำหนดวันเวลาและสถานที่ให้ความรู้นิทานสันทนาการ และสอบถามเด็กนักเรียน เพื่อชักชวนเชิญชวนเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ได้อย่าง

๓. การสัมภาษณ์เชิงลึก เป็นการสัมภาษณ์ เจ้าอาวาสวัดทั้ง ๒ วัด มัคคทายกทั้ง ๒ วัด ผู้นำชุมชนทั้ง ๒ แห่ง ผู้อำนวยการและคุณครูของโรงเรียนทั้ง ๒ แห่ง อุบาสกอุบาสิกาผู้ร้องสรภัญญ์สันทนาการของวัดทั้ง ๒ วัด นักเรียนผู้ทำกิจกรรมการวาดภาพอุปถัมภ์เชิงคัดลอก นักเรียนผู้ทำกิจกรรมการเป่าแคนทำนองสันทนาการและทำนองขอนแก่น นักเรียนผู้ทำกิจกรรมการแสดงละครเวทีของโรงเรียนทั้ง ๒ แห่ง และนักเรียนโรงเรียนบ้านสาวะถีผู้ทำกิจกรรมการเป็นมัคคุเทศก์น้อย

๑.๗.๔ เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาวิจัย

๑. การสอบถาม เป็นการสอบถามในเชิงหรือลักษณะพูดคุยเพื่อหาข้อเท็จจริงทางกายภาพจากเจ้าอาวาส มัคคทายกวัดทั้ง ๒ แห่ง และโรงเรียนทั้ง ๒ โรงเรียน

๒. การสัมภาษณ์เชิงลึก เป็นการสัมภาษณ์ตามประเด็นและกิจกรรมที่กำหนด ได้แก่ กิจกรรมการทอดเทียนเข้าพรรษาเพื่อศึกษาเรียนรู้วรรณกรรมสันทนาการ การวาดภาพอุปถัมภ์เชิงคัดลอก การเป่าแคนทำนองสันทนาการและทำนองขอนแก่น การแสดงละครเวที และการเป็นมัคคุเทศก์น้อย

๑.๗.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล การศึกษาเชิงเอกสาร (Documentary Research) และข้อมูลเชิงประจักษ์ (Factual Data) ทั้งจากการสอบถามและการสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูล ดังนี้

๑. วิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ผู้วิจัยได้วิเคราะห์เนื้อหาทั้งหมดที่เป็นมาในบริบทสังคมอีสานหรือส่วนอดีตในสังคมอีสานที่มีการศึกษาเรียนรู้สันทนาการ ตลอดถึงบริบทของชาวจังหวัดขอนแก่นที่มีการศึกษาเรียนรู้และนำความรู้ในวรรณกรรมสันทนาการมาใช้ในหมู่บ้าน สถานศึกษา (โรงเรียน) ชุมชน หน่วยงาน ซึ่งเป็นการแสดงถึงควมมีอิทธิพลของวรรณกรรมสันทนาการที่มีต่อชาวจังหวัดขอนแก่นอย่างชัดเจน หากกล่าวเฉพาะเนื้อหาหลักหรือแก่นของเรื่องช่วยยืนยันได้ว่า วรรณกรรมสันทนาการเป็นวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาอย่างแน่นอน

๒. วิเคราะห์พื้นที่วิจัย (Field-work Analysis) ผู้วิจัยได้วิเคราะห์ข้อมูล (Data) จากพื้นที่วิจัย โดยมุ่งไปที่สี่มซึ่งเป็นสถานที่บันทึกอุปถัมภ์บอกเล่าสันทนาการตลอดทั้งหลัง ทั้งข้างในและข้างนอกเจ้าอาวาส มัคคทายก อุบาสกอุบาสิกา ผู้บริหารสถานศึกษา คณะครู นักเรียน

๓. วิเคราะห์กิจกรรม (Activities Analysis) ผู้วิจัยได้วิเคราะห์กิจกรรมทั้ง ๕ กิจกรรมที่ผู้วิจัยไปดำเนินการสร้างกับกลุ่มเป้าหมายที่กำหนดไว้แล้ว ประเด็นการวิเคราะห์ประกอบด้วย แนวคิดหลักการ กระบวนการสร้างทั้งที่เป็นลำดับการสร้างและวิธีการสร้าง และผลของกิจกรรมที่ดำเนินการไปแล้ว

๑.๘ แนวทางในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

เมื่อศึกษาวิจัยเสร็จสมบูรณ์และได้นำเสนอผลการวิจัยในที่สาธารณะแล้ว เพื่อให้เกิดประโยชน์เกื้อกูลต่อบุคคลอื่นและหน่วยงานอื่น จึงมีความจำเป็นต้องหาแนวทางนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์ใน ๒ ระดับ คือ

๑.๘.๑ ระดับนโยบาย

๑. วัด ชาวบ้าน ชุมชน และโรงเรียน จะได้แนวทางการสร้างเครือข่ายและการพัฒนาสังคม ภายใต้บริบทของวัด ชาวบ้าน ชุมชน และโรงเรียนนั้นๆ ได้อย่างเหมาะสม

๒. พระสงฆ์ ชาวบ้าน ชุมชน และโรงเรียนในจังหวัดอื่นๆ จะได้แนวทางในการสร้างเครือข่ายเพื่อการเรียนรู้และการพัฒนาวัด ชาวบ้าน ชุมชน และโรงเรียนในจังหวัดของตนในมิติที่หลากหลายมากขึ้น

๓. หน่วยงาน องค์กรทางพระพุทธศาสนา และหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้อง จะได้นำชุดความรู้เกี่ยวกับทางการสร้างเครือข่ายและการพัฒนาสังคมให้เป็น ‘สังฆพัฒนา’ จนกลายเป็นแบบอย่างของการพัฒนาสังคมให้ยั่งยืนต่อไป

๑.๘.๒ ระดับปฏิบัติการ

๑. พระสงฆ์ ชาวบ้าน ชุมชน ปราชญ์ท้องถิ่น และเด็กนักเรียนได้พัฒนาองค์ความรู้ในการสร้างเครือข่ายเพื่อการเรียนรู้และการอนุรักษ์วัฒนธรรมสินไหและวรรณกรรมอื่นๆ

๒. พระสงฆ์ ชาวบ้าน ปราชญ์ท้องถิ่น และเด็กนักเรียนได้รับทราบถึงวิธีการ กระบวนการเรียนรู้ การบริหารจัดการ และการจัดกิจกรรม เพื่อการแสวงหาแนวทางในการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้และการอนุรักษ์วรรณกรรมที่สำคัญในวัด หมู่บ้าน ชุมชน และโรงเรียนในจังหวัดของตน

๓. พระสงฆ์ ชาวบ้าน ปราชญ์ท้องถิ่น และเด็กนักเรียนได้รับความรู้ ความเข้าใจ และมีความตระหนักรู้ในคุณค่าของวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนามีวรรณกรรมสินไหเป็นต้นเป็นตัวอย่างที่จะช่วยเสริมสร้างการพัฒนาชีวิต พัฒนาสติปัญญา และสร้างประสบการณ์ที่มีคุณค่าต่อตนเองสืบไป

๑.๙ แผนการถ่ายทอดผลการวิจัยสู่กลุ่มเป้าหมาย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ซึ่งเป็นมหาวิทยาลัยของคณะสงฆ์ไทย และเป็นมหาวิทยาลัยที่มีความใกล้ชิดกับวัดและคณะสงฆ์ในท้องถิ่น ดังนั้น การร่วมมือในการศึกษาวิจัยหรือการดำเนินการกิจกรรมร่วมกับวัดและชุมชนต่าง ๆ จึงเป็นสิ่งที่ทำได้ง่าย กอปรกับมหาวิทยาลัยมีแผนพัฒนานักวิจัยรุ่นใหม่ในเชิงสังคม โดยการศึกษาวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาให้มากขึ้น ฉะนั้นจึงมีแผนถ่ายทอดผลการวิจัยสู่กลุ่มเป้าหมายดังนี้

๑. ส่งเสริมให้คณาจารย์ในวิทยาเขตขอนแก่นเป็นผู้ร่วมวิจัยวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา จำนวน ๑๐ รูป/คน

๒. มีการเชื่อมโยงคณาจารย์จากวิทยาเขตต่าง ๆ ของมหาวิทยาลัย ให้เป็นผู้ร่วมวิจัย วรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา จำนวน ๒๐ รูป/คน

๓. ส่งเสริมประชาชน ปราชญ์ท้องถิ่น และผู้นำชุมชนให้เป็นนักวิจัยในการสร้างเครือข่ายเพื่อ การเรียนรู้และการอนุรักษ์วรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาและวรรณกรรมสำคัญในท้องถิ่น จำนวน ๑๐๐ คน

๔. ส่งเสริมและพัฒนานิสิตระดับบัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น ให้มีประสบการณ์ในการ เก็บข้อมูลภาคสนามเพื่อการวิจัย จำนวน ๑๐๐ รูป/คน

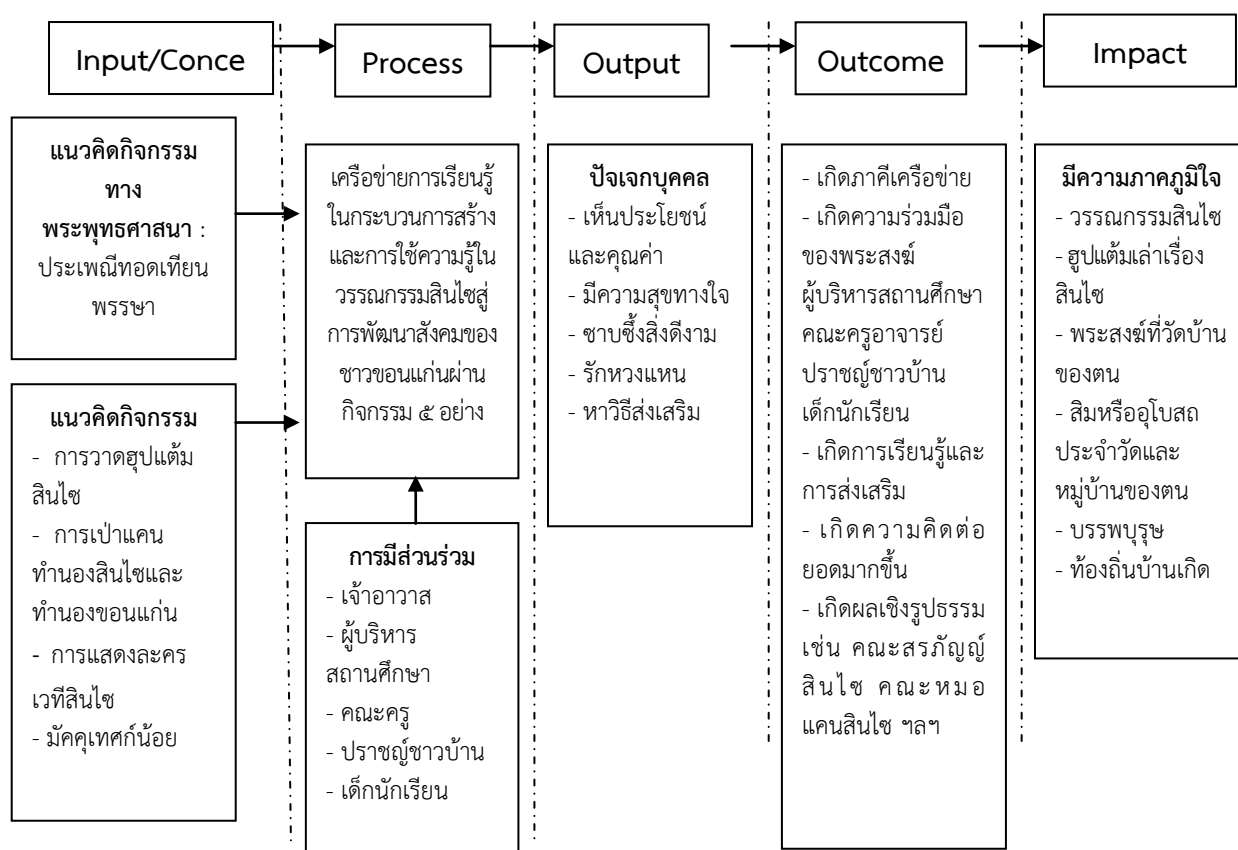
๕. การแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับอาจารย์และผู้เชี่ยวชาญ ระหว่างมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัย ในประเด็นการวิจัยแนวการสร้างเครือข่าย จำนวน ๑๐๐ รูป/คน

๖. การพัฒนาความรู้และทักษะในการวิจัยเชิงสังคม โดยการสร้างเครือข่ายเพื่อการเรียนรู้ วรรณกรรมทางพระพุทธศาสนาและวรรณกรรมสำคัญในท้องถิ่น จำนวน ๑๐๐ รูป/คน

๗. สนับสนุนคณาจารย์และนิสิตในระดับบัณฑิตศึกษา วิทยาเขตขอนแก่น เขียน บทความวิจัยในเรื่องที่ตนเองศึกษาวิจัย จำนวน ๑๐๐ รูป/คน

๑.๑๐ กรอบแนวคิดการวิจัย

การศึกษาเครือข่ายการเรียนรู้ในกระบวนการสร้างและการใช้ความรู้จากวรรณกรรมสันไชสู่ การพัฒนาสังคมของชาวจังหวัดขอนแก่น มีกรอบแนวคิดการวิจัย ดังนี้

บทที่ ๒

วรรณกรรมสินไซในบริบทสังคมอีสานและจังหวัดขอนแก่น

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือหรือชื่อสามัญที่เรียก ว่า ภาคอีสาน เป็นภาคที่มีพื้นที่กว้างใหญ่ไพศาล เป็นภาคที่มีความแห้งแล้งและประชาชนมีรายได้ในระดับครัวเรือนน้อยกว่าภาคอื่นๆ ของไทย แต่แปลกตรงที่ความแห้งแล้งและการมีรายได้ได้น้อยไม่ได้ทำให้ภาคอีสานและคนอีสานน้อยหน้าไปกว่าคนภาคอื่นๆ สิ่งนั้นคือคนที่อาศัยอยู่ในภาคอีสานหรือเรียกว่าคนอีสานถูกยกย่องด้วยคำไพเราะ ที่สื่อถึงความเจริญทางด้านจิตใจว่า ภาคอีสานเป็นถิ่นไทยดี หลายๆ คำอธิบายที่มีการให้เหตุผลประกอบการกล่าวเช่นนั้น ได้แก่เหตุผลที่ว่าชีวิตทั้งการดำเนินชีวิตและวิถีชีวิตของคนอีสานส่วนใหญ่มีความเชื่อ ความเคารพ ความรัก ความศรัทธาในหลักคำสอนของพระพุทธเจ้า และได้ยึดถือเป็นข้อประพฤติและฝึกปฏิบัติตามหลักคำสอนอย่างเหนียวแน่นและมั่นคง จนกลายเป็นปกติของการดำเนินชีวิตและวิถีชีวิตของคนอีสาน ที่มีความเกี่ยวเนื่องและสัมพันธ์กับพระพุทธศาสนาด้วยดีเสมอมา

คำอธิบายด้วยเหตุผลนอกจากกล่าวถึงหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาแล้ว ยังมีองค์ประกอบหนึ่งที่สำคัญมาก คือนักปราชญ์ชาวอีสานได้ดัดสรุปลหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา นำไปเป็นแกนหลักของการสร้างให้เป็นวรรณกรรมอีสาน ซึ่งส่วนใหญ่จะแนบแอบอิงหรือเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กับหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา ดังนั้น ในบทที่ ๒ นี้ผู้วิจัยจึงมุ่งศึกษาวรรณกรรมอีสานเรื่องสินไซในบริบทสังคมอีสาน ซึ่งประกอบด้วยความเป็นมาและความสำคัญของเรื่อง ภูมิหลังประวัติผู้แต่ง ยุคสมัยที่แต่ง ที่มาของเนื้อเรื่อง จุดมุ่งหมายของผู้แต่ง ลักษณะของเนื้อหา วรรณกรรมสินไซฉบับต่างๆ การนำวรรณกรรมสินไซไปแต่งเป็นหนังสือในลักษณะต่างๆ และการนำวรรณกรรมสินไซไปปรับใช้ในมิติต่างๆ มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๒.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของวรรณกรรมสินไซ

วรรณกรรมและวรรณคดีเป็นมรดกตกทอดกันมาแต่อดีต และเป็นกระจกสะท้อนภาพสังคมที่เป็นเจ้าของวรรณกรรมตามยุคสมัยที่แต่ง จึงทำให้ชนรุ่นหลังได้มาศึกษาหาความรู้ในด้านต่างๆ เช่น ประเพณี วัฒนธรรม ชีวิตความเป็นอยู่ อุดมการณ์ ความเชื่อ ค่านิยม เป็นต้น วรรณกรรมมีหลายประเภท ได้แก่ วรรณกรรมพุทธศาสนา วรรณกรรมประวัติศาสตร์ วรรณกรรมคำสอน วรรณกรรมนิทาน ฯลฯ แต่วรรณกรรมส่วนใหญ่จะมีเค้ามาจากนิทานซึ่งอาจจะเป็นนิทานปรัมปรา นิทานชาดก นิทานพื้นบ้าน นิทานนี้ยังมีอิทธิพลต่อวรรณกรรมและวรรณคดีของทุกชาติทุกภาษา หลาย ๆ ชาติมีนิทานเป็นของตนเอง นิทานบางเรื่องจึงมีเนื้อเรื่องคล้ายคลึงกันในหลายชาติหลายภาษา

วรรณกรรมจึงจัดเป็นงานสำเร็จรูปซึ่งประกอบขึ้นอย่างพิสดาร ไม่ว่าจะเป็นประเภทลายลักษณ์หรือมุขปาฐะ หรือไม่ว่าจะเป็นงานที่สร้างขึ้นอย่างประณีตบรรจง หรืออุบัติขึ้นด้วยความมีอัจฉริยะของผู้สร้าง งานนั้นย่อมผนวกขึ้นด้วยคุณสมบัติเฉพาะตัวผู้สร้าง ได้แก่ ญาณทัศนะ ความหยั่ง

วรรณกรรมจึงจัดเป็นงานสำเร็จรูปซึ่งประกอบขึ้นอย่างพิสดาร ไม่ว่าจะเป็นประเภทลายลักษณ์หรือมุขปาฐะ หรือไม่ว่าจะเป็นงานที่สร้างขึ้นอย่างประณีตบรรจง หรืออุบัติขึ้นด้วยความมีอัจฉริยะของผู้สร้าง งานนั้นย่อมผนวกขึ้นด้วยคุณสมบัติเฉพาะตัวผู้สร้าง ได้แก่ ญาณทัศนะ ความหยั่งรู้ ประสบการณ์ ค่านิยม และโลกทัศน์^๑ นอกจากนี้วรรณกรรมยังมีส่วนเกี่ยวข้องกับสถาบันสังคม เพราะสิ่งแวดล้อมมีอิทธิพลต่อความคิด ภาวะทางสังคม เช่น ระบบการปกครอง การเมือง เศรษฐกิจ และศาสนา เป็นต้น อันเกิดขึ้นเฉพาะกาลเทศะ รวมทั้งอิทธิพลทางธรรมชาติที่มีกษสมผสานชูก่ออยู่ในวรรณกรรมเหล่านั้น ความอาทรต่อรูปแบบงานศิลปะของผู้สร้าง ก็อาจเป็นกรอบกำหนดรูปสำเร็จ ทั้งยังนับได้ว่า วรรณกรรมจัดเป็นทรัพย์สินทางปัญญาและเป็นเครื่องชี้บอกความเจริญทางวัฒนธรรม ดังนั้นกลุ่มชนที่เจริญแล้วทั่วโลกไม่ว่าจะปกครองด้วยลัทธิใด ต่างก็ทำนุบำรุงรักษาไว้ให้เป็นสมบัติที่สำคัญของชาติทั้งสิ้น^๒ ฉะนั้น เมื่อพิจารณาถึงประวัติศาสตร์อีสานแล้ว ชาวอีสานจึงเห็นควรจัดอยู่ในกลุ่มชนที่มีความเจริญรุ่งเรือง เพราะชาวอีสานมีวรรณกรรมอันสูงส่งมาแต่ดึกดำบรรพ์

เค้าโครงเรื่องของวรรณกรรมท้องถิ่นอีสานส่วนใหญ่จะมาจากนิทานชาดก จะพบได้ว่ามีหนังสือผูกที่เป็นวรรณกรรมชั้นสูง ในภาษาอีสานตรงกับประวัตินิทานชาดก วรรณกรรมบางเรื่อง เช่น จำปาสดัน ท้าวกำกาคำ ลิ่นทอง เป็นต้น ล้วนเป็นที่รู้จักกันในภาคเหนือและภาคอีสาน ความสัมพันธ์ระหว่างภาคอีสานกับภาคเหนือ โดยผ่านอาณาจักรล้านช้างเป็นไปอย่างใกล้ชิดยิ่งขึ้น ในสมัยพระไชยเชษฐาธิราชแห่งอาณาจักรล้านนา ด้วยอาณาจักรล้านนาอยู่ใต้อำนาจพม่าหลังจากเสียกรุงศรีอยุธยาครั้งแรกจนถึงสมัยกรุงธนบุรี อาณาจักรล้านช้างและภาคอีสานจึงเริ่มห่างเหินกับอาณาจักรล้านนา หันมามีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับกรุงศรีอยุธยาแทน^๓ จึงอาจกล่าวได้ว่าสภาพภูมิศาสตร์เป็นผลให้ชาว

^๑ สุธิวงศ์ พงษ์ไพบูลย์, **วรรณคดีวิเคราะห์**, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๕), หน้า บทนำ.

^๒ จารุบุตร เรื่องสุวรรณ, **ของดีอีสาน**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ศาสนา, ๒๕๒๐), หน้า คำนำ.

^๓ ธวัช ปุณณทก, **วรรณกรรมอีสาน**, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๒), หน้า ๒๖.

* งานศพ ภาษาอีสานเรียกว่า งานเฮือนดีหรืองานเฮียนดี ที่เรียกอย่างนี้เป็นการเรียกเอาเครดิต เพราะตามธรรมดาถ้าบ้านหลังใดมีคนตาย ก็เป็นที่ทราบกันว่าเป็นบ้านไม่ดีด้วยมีคนตายนั่นเอง จนเรียกงานตายว่างานอัปมงคล เพื่อเป็นการเรียกให้ตรงกันข้ามกับความจริงที่เกิดขึ้น จึงเรียกว่างานบ้านดีหรืองานเฮือนดี ในอดีตไม่มีการละเล่นอะไร เมื่อมีคนมาอยู่เป็นเพื่อนกับเจ้าของบ้าน ท่านผู้รู้หนังสือซึ่งเคยบวชเรียนเขียนอ่านก็นำหนังสือใบลานหรือหนังสือผูกมาอ่านสู่กันฟัง นิทานในหนังสือใบลานหรือหนังสือผูกที่นิยมนำมาอ่านในงานอย่างนี้ ได้แก่ นิทานเรื่องสังข์ศิลป์ชัยหรือเรียกสั้นๆ ว่า สินไซ การอ่านแรกๆ ก็อ่านเป็นทำนองธรรมดา อ่านไปอ่านมาก็ใส่ทำนองลำสมเข้าไปด้วย ซึ่งทำให้ฟังสนุกสนานไปด้วย การอ่านอย่างนี้จึงพัฒนามาเป็นลำสินไซหรือลำทำนองสินไซ, **สัมภาษณ์** : สุภัทร บริบูรณ์ (ข้าราชการบำนาญ) ชาวบ้านสาวะถี ตำบลสาวะถี อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น เมื่อวันที่ ๓ กันยายน พ.ศ.๒๕๔๙.

อีสาน มีความใกล้ชิดกับอาณาจักรลาวทางลุ่มแม่น้ำโขงตอนล่าง วัฒนธรรมทางภาษา ศาสนา และรูปแบบการปกครองแต่โบราณจึงมีความคล้ายคลึงกัน

วรรณกรรมสำคัญที่อาณาจักรล้านช้างกับชาวอีสานรู้จักกันเป็นอย่างดีเรื่องหนึ่ง คือ วรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัย อันเนื่องมาจากลักษณะคุณค่าทางวรรณคดีอันสูงส่งอันเป็นผลมาจากความสามารถในทางอักษรศาสตร์ และการประพันธ์ของบรรพบุรุษชาวอีสาน ซึ่งได้ถ่ายทอดลักษณะความเป็นอยู่ วิถีชีวิต ตลอดจนลักษณะความรู้สึกนึกคิด สังข์ศิลป์ชัยจึงเป็นวรรณกรรมที่มีความสำคัญต่อชาวอีสานเรื่องหนึ่ง มีบทบาทให้ความบันเทิงในหลายรูปแบบ เช่น ใช้อ่านในงานศพ* ใช้เทศน์ให้อุบาสกอุบาสิกาสัง ฟัง นำไปเล่นหมอลำและหนังประโมทัย เป็นต้น ชาวอีสานสมัยก่อนชาวบั้งไฟในวรรณกรรมเรื่องนี้เป็นอย่างดี ดังคำกล่าวที่ว่า ในบรรดาวรรณคดีรุ่นเก่าของภาคอีสานนั้น เรื่องสังข์ศิลป์ชัยนับว่าเป็นเรื่องที่รู้จักกันแพร่หลายมากที่สุด ในหมู่ชาวอีสานกลางคนขึ้นไป ^๔ และเนื้อเรื่องสังข์ศิลป์ชัยได้ติดอยู่ในความทรงจำของชาวอีสานอย่างมาก ดังจะเห็นได้จากการนิยมนำเรื่องสังข์ศิลป์ชัยมาเล่าให้ลูกหลานฟังจนถึงทุกวันนี้

วรรณกรรมอีสานเรื่องสังข์ศิลป์ชัยมีลักษณะเด่นในด้านรูปแบบภาษา เนื้อหา และสำนวนโวหารที่มีคุณค่าทางวรรณศิลป์ นอกจากนี้ยังทรงคุณค่าด้านความรู้ที่ถือเป็นแนวปฏิบัติในสังคมอีสานมาตั้งแต่ในอดีต เช่น การปกครอง รัฐศาสตร์ สุนทรียศาสตร์ ประวัติศาสตร์ สังคม ประเพณี วัฒนธรรม เป็นต้น จินดา ดวงใจ ^๕ กล่าวเปรียบเทียบสังข์ศิลป์ชัยกับท้าวฮุ่งหรือเจือง ในแง่คำประพันธ์ว่า “ในบรรดาวรรณคดีอีสานสังข์ศิลป์ชัยจัดเป็นวรรณคดีชั้นเยี่ยม หรือชั้นเอกกว่าวรรณกรรมทั้งหลาย ท้าวฮุ่งหรือเจืองเป็นวรรณกรรมที่มีความอ่อนนวลมนต์กว่าทุกๆ คำกลอนและเป็นหนังสือที่บันทึกความรู้ต่างๆ ไว้มากทุกด้าน เช่น ด้านภาษา ด้านการปกครอง ด้านฮีตสิบสองคองสิบสี่ ด้านการใช้คำพูดที่เหมาะสม และด้านคำสั่งสอนอันถูกต้องตามฮีตคองและศีลธรรม”

สังข์ศิลป์ชัยเป็นวรรณกรรมที่เป็นที่นิยมและแพร่หลายทั้งภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคอีสาน และในประเทศเพื่อนบ้าน เช่น เขมร ลาว การแพร่หลายของสังข์ศิลป์ชัยในภาคกลางนั้น ใช้สำหรับสวดให้อุบาสกอุบาสิกาสัง ดังที่ ธวัช ปุณโณทก ^๖ กล่าวว่า “หนังสือกลอนสวดที่นิยมในภาคกลางได้แก่ กาพย์พระไชยสุริยา กาพย์สังข์ศิลป์ชัย ต่อมาเป็นฉบับบทละครใช้สำหรับเล่นละครมอญ ๓ ฉบับ คือ บทละครนอกเรื่องสังข์ศิลป์ชัย ฉบับกรุงเก่าหรือฉบับสมัยอยุธยา พระราชนิพนธ์บทละครนอกเรื่องสังข์ศิลป์ชัยในพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย และบทละครดึกดำบรรพ์เรื่องสังข์ศิลป์

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๖.

^๕ จินดา ดวงใจ, **สังข์ศิลป์ชัย**, (ขอนแก่น : คลังน่านานาวิทยา, ๒๕๐๖), หน้า คำนำ.

^๖ ธวัช ปุณโณทก, **วรรณกรรมท้องถิ่น**, หน้า ๓๙๔.

ชัย พระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์” ส่วนสังข์ศิลป์ชัย ในภาคเหนือ นั้น ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนกุล^๗ กล่าวไว้ว่า มีผู้นำเรื่องสังข์ศิลป์ชัยมาแต่งเป็นคำประพันธ์ประเภทร้อยสลับกับร้อยแก้วเป็นสำนวนเทศน์ใช้เทศน์ยกอุทาหรณ์ เรื่องสังข์ศิลป์ชัยในภาคอีสานแพร่หลายในรูปแบบหนังสือผูก หรือใบลานที่จารด้วยตัวอักษรธรรมและตัวอักษรไทยน้อย พบทั่วไปตามวัดต่างๆ มีผู้ปริวรรตเป็นภาษาไทยหลายสำนวน การแพร่หลายของสังข์ศิลป์ชัยในประเทศไทย ปรากฏว่ามีการแพร่หลายในภาคอีสานมากที่สุด

ผลการศึกษาของ ประครอง เจริญจิตรกรรม^๘ ที่ศึกษาวิจัยเรื่องสังข์ศิลป์ชัยฉบับ สีลา วีระวงค์ พบว่า เนื้อเรื่องสังข์ศิลป์ชัยสำนวนแตกต่างจากสำนวนภาคกลาง แต่โครงเรื่องหรือแก่นเรื่องยังคงเหมือนกัน นั่นคือเป็นเรื่องของการพลัดพราก มีการผจญภัย ด้านสังคมพบว่า ระบบครอบครัวมีความสัมพันธ์แน่นแฟ้น มีพื้นฐานความเชื่อที่มีอิทธิพลต่อสังคมไทยในปัจจุบัน การปกครองเป็นระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช จารุบุตร เรื่องสุวรรณ^๙ ได้ศึกษาสังข์ศิลป์ชัยสำนวนอีสานพบว่า ลักษณะเด่นของเรื่อง เช่น การพรรณนาสภาพบ้านเมือง ด้านประวัติศาสตร์ รัฐศาสตร์ นอกจากนี้ยังให้คุณค่าด้านอักษรศาสตร์ การเมือง และสังคม อุดม บัวศรี^{๑๐} ได้ศึกษาวิเคราะห์สังข์ศิลป์ชัยเพื่อเผยแพร่วรรณกรรมอีสานพอสรุปได้ว่า สังข์ศิลป์ชัยเป็นวรรณกรรมชั้นสูงของชาวอีสานที่มีคุณค่าทางการปกครองและรัฐศาสตร์ และกัญญา บุรีรัตน์^{๑๑} ได้ศึกษาวิจัยสังข์ศิลป์ชัยด้านการวิเคราะห์วิจารณ์เชิงประวัติพบว่า เรื่องสังข์ศิลป์ชัยไม่ปรากฏในชาดก แต่เรื่องสังข์ศิลป์ชัยคล้ายกับวรรณกรรมล้านนาเรื่องหงส์หินและหงส์ผาคำ การศึกษาครั้งนี้มีข้อสันนิษฐานว่า วรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัยน่าจะเป็นนิทานที่มีเค้าโครงจากประวัติศาสตร์ล้านช้างช่วงปี พ.ศ. ๒๑๗๖ – ๒๒๓๓ สมัยพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช

อีกประการหนึ่ง หลักฐานที่ยืนยันถึงคุณค่าของวรรณกรรมเรื่องนี้ก็คือ หลักฐานการสำรวจเอกสารโบราณอีสานของศูนย์วัฒนธรรม วิทยาลัยครูมหาสารคาม ปี พ.ศ. ๒๕๒๗ พบว่าหนังสือผูก

^๗ ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนกุล, “เปรียบเทียบลักษณะวรรณกรรมท้องถิ่น ล้านนา อีสาน และใต้”, รายงานการสัมมนาวิชาการวรรณกรรมล้านนา เล่ม ๑, เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, (๒๕๒๗), หน้า ๑๒๓.

^๘ ประครอง เจริญจิตรกรรม, “วรรณกรรมอีสาน : สังข์ศิลป์ชัย”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๙), หน้า ๑๘.

^๙ จารุบุตร เรื่องสุวรรณ, ของดีอีสาน, หน้า ๓๔.

^{๑๐} อุดม บัวศรี, วัฒนธรรมอีสาน, (ขอนแก่น : ภาควิชามนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๒๘), หน้า ๒๓.

^{๑๑} กัญญา บุรีรัตน์, “สังข์ศิลป์ชัย : ศึกษาวิเคราะห์วิจารณ์เชิงประวัติ”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๐), หน้า ๒๙.

เรื่องสังข์ศิลป์ชัยที่จังหวัดมหาสารคาม มีจำนวน ๑๓๑ ผูก ๓,๖๒๔ ลาน ที่จังหวัดอุบลราชธานี มีจำนวน ๒๖๕ ผูก และจากการสำรวจภาพจิตรกรรมฝาผนังอีสานของคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น เอกสารชุดที่ ๙ พบว่า “ภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่องสังข์ศิลป์ชัย” เป็นภาพจิตรกรรมฝาผนังที่เป็นเรื่องใหญ่รองลงมาจากเรื่องรามเกียรติ์^{๑๒} ซึ่งมองในภาพรวมแล้วจะเห็นว่าภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่องสังข์ศิลป์ชัย มีปรากฏทั่วไปตามจังหวัดต่างๆ ในภาคอีสาน ตั้งแต่อีสานตอนเหนือไปถึงกลางและใต้ เช่น จังหวัดเลย ขอนแก่น ร้อยเอ็ด มหาสารคาม อุบลราชธานี และบุรีรัมย์ ตามลำดับ แต่เมื่อเทียบสัดส่วนกันแล้วจะเห็นว่า “จังหวัดขอนแก่นและจังหวัดมหาสารคาม” จะมีภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่องสังข์ศิลป์ชัยสมบูรณ์กว่าแห่งอื่นๆ

แต่หากจะกล่าวเฉพาะเรื่องสังข์ศิลป์ชัย ถือว่าเป็นตัวแทนแห่งวรรณกรรมอีสานได้ทั้งหมด เพราะเป็นวรรณกรรมที่มีเนื้อเรื่องยาวและเป็นที่นิยมกันอย่างแพร่หลาย ซึ่งรองลงมาจากเรื่องรามเกียรติ์ และเมื่อจะจัดวรรณกรรมอีสานเรื่องสังข์ศิลป์ชัยตามประเภทแห่งวรรณกรรมภาคตะวันออกเฉียงเหนือแล้ว สามารถจัดเป็นประเภทวรรณกรรมที่จารึกเป็นลายลักษณ์อักษร (อีกประเภทหนึ่งคือวรรณกรรมมุขปาฐะ) ประเภทวรรณกรรมร้อยกรอง ได้แก่ วรรณกรรมที่ผูกเป็นถ้อยคำขึ้นตามลักษณะของฉันทลักษณ์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เช่น โคลง กาบ กอนลำ ฮ้าย ส่วนใหญ่มักจะเป็นเรื่องยาว ๆ ซึ่งวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัยก็รวมอยู่ในประเภทนี้ด้วย^{๑๓} และหากจะแบ่งลักษณะวรรณกรรมอีสานตามลักษณะเนื้อเรื่องแล้ว วรรณกรรมอีสานเรื่องสังข์ศิลป์ชัยจึงจัดเป็นวรรณกรรมทางพุทธศาสนา รวมอยู่กับเรื่องมหาชาติคำเหียง แสงมณีแยงโลก เซตพน นรชีวะชาดก เป็นต้น เพราะเป็นวรรณกรรมที่เกี่ยวกับชาดก ระเบียบประเพณี และพิธีการต่างๆ นอกจากนี้ วรรณกรรมอีสานเรื่องสังข์ศิลป์ชัยจัดเป็นวรรณกรรมประเภท Internal Fiction ตามลักษณะของนอร์ทโรป ไพรเออร์ (Northrop Frye) ซึ่งหมายถึง วรรณกรรมที่มีเนื้อเรื่องอันมีจุดสนใจอยู่ที่การกระทำของตัวละครและสิ่งแวดล้อมของตัวละครเป็นสำคัญ ได้แก่วรรณกรรมหลายๆ เรื่อง เช่น นกกระจอก กาละเกต ขูลุนางอ้ว นางแดงอ่อน ผาแดงนางไอ่^{๑๔} ซึ่งวรรณกรรมอีสานเรื่องสังข์ศิลป์ชัยสะท้อนภาพให้เห็นตามความหมายที่กล่าวแล้ว

จะอย่างไรก็ตามแม้สังข์ศิลป์ชัยจะเป็นวรรณกรรมประเภทนิทานประโลมโลก ที่คนทั่วไปเข้าใจว่าเป็นเรื่องชาดก ได้รับความนิยมแพร่หลายในหมู่พุทธศาสนิกชนในประเทศไทย ลาว และ

^{๑๒} สมบัติ พลายน้อย, *จิตรกรรมฝาผนังในอีสาน*, (กรุงเทพมหานคร : ศิลปบรรณาการ, ๒๕๒๖), หน้า ๒.

^{๑๓} จารุวรรณ ธรรมวัตร, *ลักษณะวรรณกรรมอีสาน*, (มหาสารคาม : ศิริธรรมการพิมพ์, ๒๕๒๑), หน้า ๑๘.

^{๑๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๙.

กัมพูชา เพราะคนท้องถิ่นศรัทธาเรื่องราวอันเป็นเรื่องของพระโพธิสัตว์เป็นอย่างยิ่ง โดยมีความเชื่อว่า ถ้าได้ฟังนิทานชาดกแล้วจะได้บุญมหาศาล และได้ไปเกิดในสมัยพระศรีอารีย อันเป็นภพแห่งความสงบสุขและอุดมสมบูรณ์ สังข์ศิลป์ชัยสำนวนอีสานเดิมแต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทร้อยแก้ว ต่อมาผู้แต่งเป็นวรรณกรรมประเภทร้อยกรอง โดยแต่งเป็นโคลงสาร เพื่ออ่านสู่กันฟังและนิยมนำไปแสดงหมอลำและหนังประโมทัย ในหนังสือสังข์ศิลป์ชัยฉบับราชบัณฑิตยสถาน สีสาลิ วีระวงศ์ ได้กล่าวถึงลักษณะดั้งเดิมของสังข์ศิลป์ชัยไว้ว่า

แต่เดิม สังข์ศิลป์ชัยเป็นหนังสือเทศน์ชาวบ้าน เรียกว่า “ลำสินชัย” สาเหตุที่เรียกลำ สินชัย เป็นเพราะทำนองเทศน์คล้ายลำกลอน และหนังสือผูกสมัยโบราณ เก็บรักษาในกระบอกไม้ไผ่ จึงเรียกว่า ลำสินชัย ลำพระเวส เรื่องสังข์ศิลป์ชัยมีอยู่สองมด มดละ ๒๑ ผูกใบลานเขียนด้วยอักษรตัวธรรม มีคำขึ้นต้นด้วยภาษาบาลีว่า เอเว เม สุตัง เอกัง สมะยัง ภาคะวา ราชกะเห วิหริติ เวฬุเน แล้วมีคำบรรยายก่อนจะดำเนินเรื่องว่า ครั้งหนึ่ง พระพุทธเจ้าประทับอยู่วัดเวฬุวัน ใกล้เมืองราชคฤห์ คราวนั้นพระภิกษุทั้งหลาย ประชุมอยู่ศาลาธรรมปรารภกันว่า พระพุทธเจ้ามีฤทธิ์มหัศจรรย์อะไรบ้าง พระองค์จึงได้ตรัสเรื่องสังข์ศิลป์ชัยให้พระภิกษุฟัง ^{๑๕}

จากข้อความที่กล่าวถึงลักษณะดั้งเดิมข้างต้น ทำให้เข้าใจได้ว่า อักษรที่ใช้จารึกวรรณกรรมอีสานได้แก่อักษรธรรมและอักษรไทยน้อย ซึ่งนิยมจารหรือเขียนลงในใบลาน รูปแบบอักษรตัวธรรมใช้สำหรับบันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับทางคตินิยม คือการบันทึกพระธรรมคำสั่งสอนในพุทธศาสนา ส่วนอักษรไทยน้อยใช้สำหรับบันทึกเรื่องราวเกี่ยวกับทางคติโลก คือการบันทึกเรื่องราวทั่วไป เช่น ตำราต่างๆ หรือหนังสืออื่นๆ ที่ไม่เกี่ยวกับศาสนา ^{๑๖} ทั้ง ๒ แบบนี้ยังพบเห็นและหลงเหลืออยู่จนปัจจุบันนี้ รูปแบบอักษรธรรมของภาคอีสานนี้ ส่วนใหญ่จะพบมากทางบริเวณจังหวัดที่ไม่ห่างไกลจากบริเวณลุ่มแม่น้ำโขง คงเป็นเพราะรูปแบบอักษรนี้ข้ามมาจากฝั่งแม่น้ำโขงปากตะวันออกสู่ดินแดนฝั่งโขงตะวันตก แพร่หลายไปทั่วดินแดนภาคอีสานและกลุ่มไทยลื้อในสิบสองจุไทย ตัวอักษรธรรมนี้บางครั้งจะมีผู้เรียกว่า อักษรขอมลาว

รูปแบบอักษรตัวธรรมของอีสาน ถ้าพิจารณาดูจะมีรูปร่างคล้ายคลึงกับอักษรพื้นเมืองของภาคเหนือจนเกือบจะเป็นอักษรชนิดเดียวกัน และนำไปใช้คนละสถานที่ จึงทำให้การวิวัฒนาการของตัวอักษรต่างกันไปบ้าง ในที่สุดรูปแบบของตัวอักษรจึงต่างกันและมีชื่อเรียกต่างกันไป กล่าวคือทางภาคเหนือเรียกว่า อักษรยวน หรือ อักษรลานนา หรือ ตัวเมือง และตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์

^{๑๕} กัญญา บุรีรัตน์, “สังข์ศิลป์ชัย : ศึกษาวิเคราะห์วิจารณ์เชิงประวัติ”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, หน้า ๑๖.

^{๑๖} ธวัช ปุณโณทก, วรรณกรรมท้องถิ่น, หน้า ๘๐.

นั้น อาจิวิเคราะห์ได้ว่ารูปแบบอักษรธรรมภาคอีสาน ควรได้รับมาจากภาคเหนือของประเทศไทย โดยผ่านทางอาณาจักรล้านช้างอีกทอดหนึ่ง^{๑๗} ดังนั้น จึงสรุปได้ว่าอักษรธรรมในภาคอีสานน่าจะได้รับการแบบอย่างมาจากทางล้านนา แต่ทางล้านนาก็น่าจะได้รับเอาอักษรมอญมาใช้อีกต่อหนึ่ง แล้วอาณาจักรล้านนา ล้านช้างนำเอาอักษรยวนมาใช้ในดินแดนลุ่มแม่น้ำโขง จากนั้นมีวิวัฒนาการมาตามลำดับจึงกลายมาเป็นอักษรตัวธรรม ใช้ในอาณาจักรล้านช้างอย่างแพร่หลาย และต่อมาภายหลังได้แพร่เข้ามาทางภาคอีสานของประเทศไทย ก่อนที่อักษรไทยปัจจุบันจะแพร่เข้ามาถึง ด้วยเหตุนี้เราจึงพบว่าเอกสารโบราณต่างๆ ในดินแดนอีสานในสมัยก่อน จึงจารหรือจารึกด้วยอักษรตัวธรรม โดยเฉพาะเอกสารทางด้านพุทธศาสนา ซึ่งก็รวมทั้งวรรณกรรมอีสานเรื่องสังข์ศิลป์ชัยนี้ด้วย เพราะจารหรือจารึกไว้ด้วยอักษรตัวธรรมหรืออักษรที่นิยมเรียกกันโดยทั่วไปว่า อักษรธรรมอีสาน

เมื่อได้ทราบถึงภาพรวมและอักษรที่ใช้บันทึก หรือจารึกวรรณกรรมอีสานแล้ว ลำดับต่อไปควรศึกษาถึงความสำคัญของวรรณกรรมอีสานเรื่องสังข์ศิลป์ชัย เนื่องด้วยวรรณกรรมเรื่องนี้เป็นวรรณกรรมที่มีชื่อเสียง และจัดเป็นวรรณกรรมที่สำคัญเรื่องหนึ่งในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งจะเห็นได้ว่ามีหลายฉบับหลายสำนวน จึงมีชื่อเรียกต่างๆ กันไป เช่น สิ้นไซ ลำสินไซ สิ้นชัยชาดก เป็นต้น วรรณกรรมเรื่องนี้เป็นวรรณกรรมเลียนแบบชาดก กล่าวคือมีลักษณะการดำเนินเรื่องเหมือนนิทานจักรๆ วงศ์ๆ แต่ก็มีส่วนตอนที่แทรกลักษณะของชาดกไว้ ทั้งยังเป็นเรื่องที่สะท้อนให้เห็นค่านิยม แนวคิด คำสอน ตลอดจนแสดงถึงขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อในเรื่องต่างๆ ได้เป็นอย่างดี รวมทั้งสะท้อนให้เห็นคุณค่าทางวรรณศิลป์ได้อย่างเป็นเลิศ จนมีผู้ยกย่องว่าวรรณกรรมสิ้นไซจัดเป็นแบบของกลอนมาตรฐานแบบหนึ่ง ที่ใช้เป็นกลอนลำอยู่ในภาคอีสานปัจจุบัน ซึ่งเราเรียกว่า “แบบกลอนสิ้นไซ” จะอย่างไรก็ตามวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัยนี้ จัดได้ว่าเป็นวรรณกรรมอมตะควรค่าแก่การศึกษา ดังที่เป็นที่รู้จักกันในหมู่นักอ่านวรรณคดีว่า “นักอ่านวรรณคดีภาคกลางถ้าไม่รู้เรื่องสามก๊กก็ดูเหมือนจะจืดชืดแห้งแล้ง ฉันทน์ นักอ่านวรรณคดีอีสานถ้าไม่รู้เรื่องสิ้นไซก็ดูเหมือนจะจืดชืดแห้งแล้ง ฉันทน์”^{๑๘}

อีกประการหนึ่งที่ควรกล่าวถึงคือ การแพร่หลายของวรรณกรรมอีสานเรื่องสังข์ศิลป์ชัย ตามที่เป็นที่รู้จักโดยทั่วไปว่า วรรณกรรมเรื่องนี้เป็นที่นิยมและแพร่หลายทั้งภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคอีสาน และในประเทศเพื่อนบ้าน เช่น เขมร ลาว การแพร่หลายของสังข์ศิลป์ชัยในภาคกลางนั้นแพร่หลายในรูปแบบหนังสือกลอนสวด ปัจจุบันเหลือสำนวนของตากกภัยายมุน แต่แทนฉบับเก่าที่

^{๑๗} ธีรวิวัฒน์ อินทร์หมยม, “เสี้ยวสวาด : การศึกษาเชิงวิเคราะห์”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๔), หน้า ๒๕.

^{๑๘} สิริวัฒน์ คำวันสา, อีสานปริทัศน์ (อีสานคดี ๒), (กรุงเทพมหานคร : คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๔), หน้า ๑๐๘.

พม่าทำลายไป ฉบับกลอนสวดนี้ใช้สำหรับสวดให้อุบาสกอุบาสิกาฟัง ดังที่ ธีรวัช ปุณโณทก กล่าวว่า “หนังสือกลอนสวดที่นิยมกันในภาคกลาง ได้แก่ กาพย์พระไชยสุริยา กาพย์สังข์ศิลป์ชัย ฯลฯ” ^{๑๙} ส่วนสังข์ศิลป์ชัยในภาคเหนือ นั้น ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนกุล ได้กล่าวไว้ว่า มีผู้นำเรื่องสังข์ศิลป์ชัยมาแต่งเป็นคำประพันธ์ประเภทร่ายสลับกับร้อยแก้ว เป็นสำนวนเทศน์ใช้เทศน์ยกอุทาหรณ์ เรื่องสังข์ศิลป์ชัยในที่นี้ไม่สามารถสรุปได้ว่า เป็นเรื่องสังข์ศิลป์ชัย ^{๒๐}

วรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัยในภาคอีสานมีการแพร่หลาย ในรูปหนังสือผูก หรือหนังสือใบลานที่จารด้วยตัวอักษรไทยน้อย พบทั่วไปตามวัดต่างๆ มีผู้ปริวรรตเป็นภาษาไทยปัจจุบันหลายท่าน คือ จินดา ดวงใจ ปรีชา พิณทอง และมัน จงเรียน เป็นต้น การแพร่หลายของสังข์ศิลป์ชัยในประเทศไทยนั้น ปรากฏว่ามีแพร่หลายในภาคอีสานมากที่สุดและหลากหลายรูปแบบมากที่สุด เช่น ปรากฏในรูปของหนังสือใบลานที่จารด้วยอักษรธรรมและอักษรไทยน้อย มีอยู่ตามวัดต่างๆ ทั่วทุกจังหวัดในภาคอีสาน นอกจากนี้ยังมีการแพร่หลายในรูปปั้นหุ่นตัวละครในเรื่องสังข์ศิลป์ชัย ซึ่งมีอยู่ตามสำนักสงฆ์ต่าง ๆ ในภาคอีสานด้วยเช่นกัน การแพร่หลายของสังข์ศิลป์ชัยอันดับรองลงไปคือ ภาคกลาง ภาคเหนือตามลำดับ ส่วนภาคใต้ไม่ปรากฏ นอกจากนี้มีปรากฏในสาธารณรัฐเขมร ชื่อ Sin Xay และที่ประเทศลาวได้ถูกแปลเป็นภาษาอังกฤษโดยท้าวน้อย อภัย ในปี พ.ศ. ๒๕๐๒ วรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัยใช้เป็นหนังสือเรียนและมีฉบับพิมพ์เป็นภาษาฝรั่งเศสด้วย ในปัจจุบันวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัยแพร่หลายเข้าไปในยุโรป อเมริกา โดยชาวลาวอพยพนำติดตัวเข้าไป ^{๒๑}

จากความเป็นมาและความสำคัญที่กล่าวมา พอสรุปได้ว่าวรรณกรรมอีสานเรื่องสังข์ศิลป์ชัย จึงถูกจัดเป็นวรรณกรรมอมตะที่เด่นและมีชื่อเสียงมาก โดยเฉพาะทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จะเห็นได้ว่าวรรณกรรมเรื่องนี้มีหลายฉบับหลายสำนวน ทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง ตลอดจนการใช้ตัวอักษร ซึ่งใช้จารหรือจารึกด้วยตัวอักษรไทยน้อย วรรณกรรมอีสานเรื่องสังข์ศิลป์ชัยทุกฉบับทุกสำนวนจะมีความสมบูรณ์ครบถ้วน มีลักษณะเป็นนิทานเลียนแบบชาดก อันเกี่ยวเนื่องกับพระพุทธเจ้า ซึ่งตอนท้ายได้บอกการกลับชาติของบุคคลต่างๆ ในเรื่องไว้ด้วย วรรณกรรมเรื่องนี้ให้ความรู้ทางอักษรศาสตร์ วัฒนธรรม การปกครอง การเมือง ศาสนา และสังคมได้เป็นอย่างดี นับได้ว่าวรรณกรรมเรื่องนี้เป็นวรรณกรรมที่อ่านแล้วได้ทั้งสาระและความบันเทิง อนึ่ง คำสอน ค่านิยม ความเชื่อ ตลอดจน

^{๑๙} ธีรวัช ปุณโณทก, วรรณกรรมท้องถิ่น, หน้า ๓๙๔.

^{๒๐} ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนกุล, รายงานการสัมมนาทางวิชาการ วรรณกรรมลานนา เล่ม ๑, (เชียงใหม่ : โครงการตำรามหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๓), หน้า ๑๒๓.

^{๒๑} กัญญา บุรีรัตน์, “สังข์ศิลป์ชัย : ศึกษาวิเคราะห์วิจารณ์เชิงประวัติ”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, หน้า ๑๘.

วัฒนธรรมที่ปรากฏในท้องเรื่อง ยังคงถือเป็นหลักประเพณีปฏิบัติของคนทุกยุคทุกสมัย ทั้งมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของชนชาวอีสานอีกด้วย

๒.๒ ภูมิหลังวรรณกรรมสินไซ

สังข์ศิลป์ชัยเป็นวรรณกรรมอีสานที่เด่น มีชื่อเสียง และแพร่หลายมาก ตลอดทั้งจัดเป็นวรรณกรรมสำคัญเรื่องหนึ่ง โดยเฉพาะภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งจะเห็นได้ว่ามีหลายฉบับ หลายสำนวน จึงมีชื่อเรียกต่างๆ กันไป เช่น สินไซ ลำสินไซย สินชัยชาดก เป็นต้น วรรณกรรมเรื่องนี้เป็นวรรณกรรมเลียนแบบชาดก กล่าวคือมีลักษณะการดำเนินเรื่องเหมือนนิทานจักรๆ วงศ์ๆ แต่ก็มีส่วนตอนที่แทรกลักษณะของชาดกไว้ ทั้งเป็นเรื่องที่สะท้อนให้เห็นคุณค่า ค่านิยม แนวคิด คำสอน ตลอดจนแสดงถึงขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม คติความเชื่อในเรื่องต่างๆ ได้เป็นอย่างดี รวมทั้งสะท้อนให้เห็นคุณค่าทางวรรณศิลป์ได้อย่างเป็นเลิศ จนมีผู้ยกย่องว่าวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัย จัดเป็นแบบของกลอนมาตรฐานแบบหนึ่ง ที่ใช้เป็นกลอนล้าอยู่ในภาคอีสานปัจจุบัน ซึ่งเราเรียกว่า “แบบกลอนสินไซ” ^{๒๒}

อีกนัยหนึ่ง สังข์ศิลป์ชัยเป็นวรรณกรรมประเภทนิทานประโลมโลก ที่คนทั่วไปเข้าใจว่าเป็นเรื่องชาดก ซึ่งได้รับความนิยมแพร่หลายในหมู่พุทธศาสนิกชนในประเทศไทย และกัมพูชา เพราะคนท้องถิ่นศรัทธาเรื่องราวอันเป็นเรื่องของพระโพธิสัตว์เป็นอย่างยิ่ง เชื่อว่าถ้าฟังนิทานชาดกแล้วจะได้บุญมหาศาล และจะได้ไปเกิดในสมัยพระศรีอารียันเป็นภพแห่งความสงบสุขและสมบูรณ์ เฉพาะสังข์ศิลป์ชัยสำนวนอีสานเดิมแต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทร้อยแก้ว ต่อมาผู้แต่งด้วยคำประพันธ์ประเภทร้อยแก้ว โดยแต่งเป็นโครงสาร เพื่ออ่านสู่กันฟังและนิยมนำไปแสดงหมอลำและหนังประโมทัย ^{๒๓}

ส่วนรูปแบบคำประพันธ์ของสังข์ศิลป์ชัย ได้เปลี่ยนแปลงจากร้อยแก้วเป็นร้อยกรอง เดิมจารลงในใบลานด้วยตัวอักษรธรรม ต่อมามีการจารด้วยอักษรไทยน้อย สังข์ศิลป์ชัยเป็นที่นิยมและแพร่หลายทั้งภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคอีสาน และในประเทศเพื่อนบ้าน เช่น เขมรและลาว ส่วนการแพร่หลายในภาคกลางแพร่หลายในรูปแบบหนังสือกลอนสวด ปัจจุบันเหลือสำนวนของตากงกับายามุน แต่งแทนฉบับเก่าที่พิมพ์ทำลายไป ฉบับกลอนสวดนี้ใช้สำหรับสวดให้อุบาสกอุบาสิกาฟัง ดังที่ธวัช ปุณโณทก ^{๒๔} กล่าวว่า “หนังสือกลอนสวดที่นิยมในภาคกลาง ได้แก่กาพย์พระไชยสุริยา กาพย์สังข์

^{๒๒} เบญจพร เรื่องเลิศบุญ, “สินไซฉบับปราจีนบุรี : การศึกษาเชิงวิเคราะห์”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๐), หน้า ๑๙.

^{๒๓} กัญญา บุรีรัตน์, “สังข์ศิลป์ชัย : การวิเคราะห์วิจารณ์เชิงประวัติ”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, ๒๕๓๒), หน้า ๑๖.

^{๒๔} ธวัช ปุณโณทก, วรรณกรรมท้องถิ่น, หน้า ๓๙๔.

ศิลป์ชัย ฯลฯ” ต่อมาเป็นฉบับบทละครใช้สำหรับเล่นละครมียู่ ๓ ฉบับ คือบทละครนอกเรื่องสังข์ศิลป์ชัย ฉบับกรุงเก่าหรือฉบับสมัยอยุธยาพระราชานิพนธ์บทละครนอกเรื่องสังข์ศิลป์ชัย ของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยและบทละครดึกดำบรรพ์เรื่องสังข์ศิลป์ชัย พระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ฉบับสุดท้ายแพร่หลายในรูปแบบหนังสือแบบเรียนชั้น ป. ๖ ที่กระทรวงศึกษาธิการกำหนดให้เป็นหนังสืออ่านประกอบ

ส่วนสังข์ศิลป์ชัยในภาคเหนือ ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนกุล^{๒๕} กล่าวว่า มีผู้นำเรื่องสังข์ศิลป์ชัยมาแต่งเป็นคำประพันธ์ประเภทร้อยกลกับร้อยแก้ว เป็นสำนวนเทศน์ใช้เทศน์ยกอุทาหรณ์เรื่องสังข์ศิลป์ชัยในที่นี้ไม่อาจสรุปได้ว่าเป็นเรื่องเดียวกับเรื่องสังข์ศิลป์ชัยของภาคอีสานหรือไม่อย่างไร ส่วนสังข์ศิลป์ชัยในภาคอีสานแพร่หลายในรูปแบบหนังสือผูก หรือหนังสือใบลานที่จารด้วยตัวอักษรธรรมและตัวอักษรไทยน้อย พบทั่วไปตามวัดต่างๆ มีผู้ปริวรรตเป็นภาษาไทยปัจจุบันหลายสำนวน คือ จินดา ดวงใจ ปรีชา พิณทอง และมัน จงเรียน เป็นต้น

การแพร่หลายของสังข์ศิลป์ชัย สามารถศึกษาได้จากหลักฐานการสำรวจเอกสารโบราณอีสานของศูนย์วัฒนธรรม วิทยาลัยครูมหาสารคาม ปี พ.ศ.๒๕๒๗ พบว่าหนังสือผูกหรือหนังสือใบลานเรื่องสังข์ศิลป์ชัยที่จังหวัดมหาสารคามจำนวน ๑๓๑ ผูก ๓,๕๒๔ ลาน ที่จังหวัดอุบลราชธานีมี ๒๖๕ ผูก ส่วนจังหวัดอื่นๆ ในภาคอีสานนั้นศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดกำลังดำเนินการสำรวจอยู่ นอกจากนี้ก็แพร่หลายด้วยการที่มีผู้นำเรื่องราวสังข์ศิลป์ชัย ไปแสดงเป็นการเล่นหมอลำ หนังสือพิมพ์ และแพร่หลายในรูปแบบของภาพจิตรกรรมฝาผนัง ซึ่งมีที่จังหวัดเลย ขอนแก่น ร้อยเอ็ด มหาสารคาม อุบลราชธานี และบุรีรัมย์ ประการต่อมาแพร่หลายในรูปของรูปปั้นหุ่นตัวละครในเรื่องสังข์ศิลป์ชัย มีอยู่ตามสำนักต่างๆ ในภาคอีสาน^{๒๖} จะอย่างไรก็ตามวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัยนี้ จัดได้ว่าเป็นวรรณกรรมอมตะควรค่าแก่การศึกษา ดังเป็นที่รู้กันในหมู่ผู้อ่านวรรณคดีว่า “วรรณคดีภาคกลางถ้าไม่รู้เรื่องสามก๊กก็ดูเหมือนจะจืดชืดแห้งแล้ง ฉะนั้นได้อ่านวรรณคดีอีสานถ้าไม่รู้เรื่องสังข์ศิลป์ชัยก็ดูเหมือนจะจืดชืด ฉะนั้น”^{๒๗}

หากจะกล่าวถึงภูมิหลังของวรรณกรรมอีสานเรื่องสังข์ศิลป์ชัย ในด้านที่มาจากความเป็นชาติแล้ว มีความเชื่อได้ว่า สังข์ศิลป์ชัย น่าจะมีต้นเค้ามาจากชนชาติลาว อันเนื่องมาจากภูมิประเทศ

^{๒๕} ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนกุล, รายงานการสัมมนาวิชาการ วรรณกรรมลานนา เล่ม ๑, หน้า ๑๒๓.

^{๒๖} กัญญา บุรีรัตน์, “สังข์ศิลป์ชัย : การวิเคราะห์วิจารณ์เชิงประวัติ”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (หน้า ๑๘.

^{๒๗} สิริวัฒน์ คำวันสา, อีสานปริทัศน์ (อีสานคดี ๒), (กรุงเทพฯ : คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๔), หน้า ๑๐๘.

และความผูกพันทางสายโลหิต^{๒๘} หรือหากมองในด้านการรับหรือการสืบทอดทางวัฒนธรรมจากอาณาจักรล้านนาแล้ว ก็มีความเชื่อได้เช่นกันว่า อีสานรับวัฒนธรรมล้านนาไทยอย่างใกล้ชิดมาก่อน วรรณกรรมในยุคนั้นจึงมีทั้งในถิ่นล้านนาไทยและถิ่นอีสาน เช่น สังข์ศิลป์ชัยและจำปาสดัน^{๒๙} ดังนั้น เรื่องสังข์ศิลป์ชัยก็น่าจะมีภูมิหลังที่มาจากล้านนาได้เช่นกัน อย่างน้อยอาจจะเป็นเรื่องของเนื้อเรื่อง หรือเรื่องเล่าก็อาจเป็นไปได้ จากนั้นจึงได้มีการเขียนขึ้นตามเรื่องเล่านั้น เพราะแต่เดิมมาการถ่ายทอดเรื่องราวหรือแนวความคิดความเชื่อต่างๆ จากบุคคลหนึ่งสู่อีกบุคคลหนึ่ง หรือจากกลุ่มคนหนึ่งสู่อีกกลุ่มคนหนึ่ง ก็ด้วยวิธีการที่เรียกว่า มุขปาฐะ คือเล่าด้วยปากเปล่าหรือด้วยการท่องจำสืบทอดกันมา จากเหตุผลดังกล่าวอาจเชื่อได้ว่า เรื่องสังข์ศิลป์ชัยเป็นนิทานเชิงมุขปาฐะมาก่อน และควรแต่งก่อน เรื่องกาหะเกษ เรื่องสังข์ศิลป์ชัยมีลักษณะเป็นวรรณคดีในราชสำนัก ถ้อยคำภาษาที่ใช้เป็นคำศัพท์^{๓๐} ในบรรดาหลาย ๆ ความเชื่อที่เชื่อว่าวรรณกรรมอีสานเรื่องสังข์ศิลป์ชัย เป็นเรื่องที่อาจมาจากล้านนา หรือมาจากหลวงพระบางหรือเมืองเวียงจันทน์ แต่ก็มีผู้รู้บางท่านมีความเชื่อว่าน่าจะมีต้นเค้าเรื่องในเชิงเรื่องเล่ามาจากเวียงจันทน์ แล้วมีการประพันธ์และแพร่หลายในไทย ซึ่งในประเด็นนี้ จารุบุตร เรื่องสุวรรณ ให้ความเห็นว่า สังข์ศิลป์ชัยมีต้นเค้ามาจากเวียงจันทน์ หลวงพระบาง จนกระทั่งมานิยมในหมู่ชาวไทยอีสานโดยเริ่มที่อำเภอหนองบัวลำภู (ปัจจุบันคือจังหวัดหนองบัวลำภู) จังหวัดอุดรธานี ต่อมาจึงเริ่มแพร่หลายทั่วไปในภาคอีสาน และภาคอื่นๆ ของไทย^{๓๑}

แต่หากจะพิจารณาตามข้อเขียนของ พระมหาศิลา วีระวงศ์ ซึ่งเขียนไว้หน้าคำอธิบายของ สังข์ศิลป์ชัยคำกลอนฉบับลาวแล้ว อาจมีความเชื่อว่าแท้ที่จริงแล้ววรรณกรรมอีสานเรื่องสังข์ศิลป์ชัย เป็นที่แพร่หลายอยู่แล้วในไทย ไม่ใช่มีอยู่เฉพาะภาคอีสานเท่านั้น แต่มีแพร่หลายไปถึงภาคกลางของไทยด้วย มีจังหวัดอ่างทอง เป็นต้น ดังความว่า

“...เนื่องจากคำกลอนเรื่องสังข์ศิลป์ชัย เป็นวรรณคดีชั้นยอด จึงมีผู้เขียนถ่ายใส่ใบลาน และพิมพ์เป็นอักษรไทย อักษรลาวสืบทอดกันมาหลายครั้งหลายหน ลางฉบับก็มีผู้แก้ไขเพิ่มเติมอีกก็มี ลางฉบับก็เขียนผิดโดยเข้าใจผิด หรือปู้ฐ์ที่มาของศัพท์ที่เพิ่มเติมเขียนไว้แต่เดิม เลยแก้คำเก่าอันถูกต้องของผู้แต่งไปตามความรู้ความเข้าใจของตนก็มี ด้วยเหตุนี้ข้าพเจ้าจึงพากเพียรอ่านหนังสือเรื่องนี้เป็

^{๒๘} จารุวรรณ จันทรเกษ, “แนวความคิดด้านค่านิยมในวรรณกรรมร้อยกรองของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ,” *วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๑), หน้า ๓.

^{๒๙} ธวัช ปุณโณทก, *วรรณกรรมอีสาน*, หน้า ๒๖.

^{๓๐} พิฑูร มลิวัลย์, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องการพะเกษ,” *วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๓), หน้า ๒.

^{๓๑} จารุบุตร เรื่องสุวรรณ, *ของดีอีสาน*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ศาสนา, ๒๕๒๐), หน้า คำนำ.

หลายฉบับ หลายผูก เทียบเคียงกัน ฉบับหนึ่งได้ถ่ายมาจาก จังหวัดอ่างทอง อันเป็นจังหวัดอยู่ในภาคกลางของประเทศไทย...”^{๓๒} นอกจากนี้ยังมีท่านผู้รู้บางท่านคือ สิริวิวัฒน์ คำวันสา^{๓๓} มีความเชื่อว่าวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัยน่าจะมิต้นเค้าเรื่องมาจากล้านนา ก่อนแล้ว โดยมีพระภิกษุชาวล้านนา นำไปสู่ล้านช้าง จากนั้นจึงแพร่เข้าสู่ภาคอีสานของประเทศไทย และมาแพร่หลายไปสู่ภูมิภาคต่างๆ ของประเทศไทย ซึ่งเป็นความคิดเห็นที่คล้ายกับธวัช ปุณโณทก ดังความเห็นที่ว่า เรื่องนี้น่าจะมีต้นเค้ามาจากภิกษุชาวล้านนา และแพร่ข้ามลุ่มน้ำโขง สู่หลวงพระบางก่อน และจึงผ่านมาทางเวียงจันทน์ และภาคอีสานของไทย ครั้นมาถึงอีสานกวีชาวอีสานครั้งโบราณได้ประพันธ์เป็นสำนวนภาษาท้องถิ่น ชาวบ้านจึงถือว่าเรื่องนี้เป็นของท้องถิ่นอีสาน

ในประเด็นเกี่ยวกับภูมิหลังของวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัย ซึ่งมีภูมิหลังเป็นวรรณกรรมชาดกนอกนิบาตนี้ มีปรากฏในบทความทางวิชาการเรื่อง “วรรณกรรมพุทธศาสนาในล้านนา” โดยมีพรรณเพ็ญ เครือไทย เป็นบรรณาธิการ ความว่า วรรณกรรมชาดก ส่วนใหญ่เป็นชาดกนอกนิบาต เป็นเรื่องที่กวียกพระพุทธรูปมาเป็นกระบวนเรื่อง แล้วผูกเรื่องให้สอดคล้องกับพระพุทธรูปนั้น โดยอาศัยนิทานพื้นบ้านหรือเหตุการณ์บ้านเมือง ภูมิศาสตร์ และวัฒนธรรมของล้านนาแต่งเป็นชาดกขึ้น ลักษณะการแต่งจะยกคาถาบาลีสั้นแต่งแล้วแปลขยายความเป็นภาษาร้อยแก้ว วรรณกรรมชาดกนอกนิบาตที่รู้จักกันดีคือปัญญาสชาดก หรือชาดก ๕๐ เรื่อง นอกจากนี้ยังมีชาดกนอกนิบาตอีกกว่า ๒๐๐ เรื่อง ซึ่งแต่งขึ้นเพื่อเป็นคัมภีร์เทศน์เรียกว่า ธรรมคำหรือคำธรรม เช่น จำปาสี่ต้น พรหมจักร อ้ายร้อยชอด วัฒนพราหมณ์ สังข์สิงห์ธนูชัย เป็นต้น และยังแต่งเป็นโคลง เช่น โคลงหงส์ผาคำ แต่งเป็นร้อย เช่น มหาชาติชาดก แต่งเป็นคำขอ เช่น จันทะฆา สุวัณณะหอยสังข์ เป็นต้น^{๓๔} และอีกความเห็นหนึ่งที่ว่าวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัยได้รับอิทธิพลจากวรรณกรรมล้านนา เพราะเรื่องสังข์ศิลป์ชัยมีเค้าโครงเรื่องคล้ายกับเรื่องคำหวงส์หินหรือคำหวงส์ผาคำวรรณกรรมของล้านนา ในประเด็นเค้าโครงคล้ายกันนี้ กัญญา บุรีรัตน์ ได้สรุปไว้ ๒ ส่วน คือ ๑. ตัวละคร ตัวละครแม้จะมีชื่อต่างกันแต่มีอุปนิสัยและบทบาทที่คล้ายกัน ได้แก่ กษัตริย์มีภรรยาที่เป็นฝ่ายธรรมและอธรรมเช่นกัน ภรรยาฝ่ายอธรรมมีจำนวน ๖ คนเท่ากัน มีบุตรฝ่ายอธรรมจำนวน ๖ คนเท่ากัน ตัวเอกมีคุณธรรมและมีความสามารถในการปราบอมนุษย์ คือยักษ์และผี ๒. เหตุการณ์ในเรื่องมีอนุภาคหรือเหตุการณ์แต่ละตอนคล้ายกัน ได้แก่ มีญาติถูกอมนุษย์ลักพาตัวไปเช่นกัน หกกุมารแอบอ้างว่าตนมีความสามารถ

^{๓๒} พระมหาศิลา วีระวงศ์, “วรรณกรรมท้องถิ่นอีสานเรื่องสังข์ศิลป์ชัย”, *ภาควิชาภาษาไทย วิทยาลัยครูสวนสุนันทา*, ๒๕๒๒, หน้า คำอธิบาย.

^{๓๓} สิริวิวัฒน์ คำวันสา, *อีสานปริทัศน์* (อีสานคดี ๒), หน้า ๑๐๖.

^{๓๔} พรรณเพ็ญ เครือไทย, บรรณาธิการ, *วรรณกรรมพุทธศาสนาในล้านนา*, (กรุงเทพมหานคร : โอเอส พรินต์ติ้งเฮาส์, ๒๕๔๐), หน้า ๑๖.

และหลอกลวงพระบิดา หกกุมารทำร้ายตัวเองเพื่อเอาความชอบ อมนุษย์ลักพาญาติผู้ใหญ่ไป มเหสีฝ่ายธรรมถูกใส่ความและเนรเทศจากเมือง ตัวเอกออกติดตามหาญาติผู้ใหญ่ ตัวเอกไปพบญาติขณะที่อมนุษย์ไม่อยู่ พระอินทร์ชุบชีวิตตัวเอง หลังจากชุบชีวิตตัวเองของเรื่องกลับไปพบมารดา ญาติที่ถูกลักพาตัวไปพิสูจน์ความจริงได้ว่าใครเป็นผู้ช่วยเหลือ กษัตริย์ยกกองเกียรติดยศไปรับมเหสีกลับพระนคร ตัวเอกขึ้นครองราชย์ และตัวเอกไปรับภรรยากลับคืนเมืองครองความสุข ^{๓๕}

จากหลักฐานที่กล่าวมาจึงสรุปได้ว่า อาณาจักรล้านนาเป็นดินแดนที่มีความเจริญทางวรรณกรรมด้านพระพุทธศาสนามาเป็นเวลานาน และวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัยน่าจะมีเค้าโครงมาจากอาณาจักรล้านนา แล้วแพร่เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้องกับอาณาจักรล้านช้าง และในที่สุดก็แพร่เข้ามาสู่ภาคอีสานของประเทศไทยอีกทอดหนึ่ง

๒.๓ ประวัติผู้แต่งวรรณกรรมสินไซ

สังข์ศิลป์ชัยถือว่าเป็นวรรณกรรมเอกของภาคอีสานฉบับหนึ่ง ที่ปรากฏนามผู้ประพันธ์อย่างแน่ชัด ซึ่งผิดไปจากวรรณกรรมอีสานส่วนมากที่มักจะไม่ทราบนามผู้ประพันธ์ อย่างไรก็ตาม สังข์ศิลป์ชัยก็ยังคงประสบปัญหาเช่นเดียวกันกับวรรณกรรมอีสานเรื่องอื่นๆ โดยเฉพาะเนื้อเรื่องผู้ประพันธ์เรื่องสังข์ศิลป์ชัยเป็นใครกันแน่ ถึงแม้จะระบุว่าเป็นท้าวปางคำ หรือ ปรางค์คำ ก็ตาม แต่ยังไม่มีความแน่ชัดในนามผู้ประพันธ์อยู่มาก ในส่วนที่เกี่ยวกับประวัติผู้แต่งเรื่องสังข์ศิลป์ชัยมีข้อสันนิษฐานอยู่ ๒ ประการ คือ

ก. ข้อสันนิษฐานเดิมเกี่ยวกับผู้แต่ง

ตามที่กล่าวมาในเบื้องต้นแล้วว่าวรรณกรรมอีสานเรื่องสังข์ศิลป์ชัย เป็นวรรณกรรมอีกเรื่องหนึ่งที่ปรากฏนามผู้แต่งอย่างชัดเจนมาก เพราะมีการระบุชื่อผู้แต่งไว้ตั้งแต่ต้นเรื่องเลยทีเดียว ถึงกระนั้นก็ยังมิข้อสงสัยว่าที่ระบุชื่อผู้แต่งนั้นเป็นจริงหรือไม่อย่างไร ในประเด็นนี้มีผู้รู้ได้ให้ข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับผู้แต่งเป็น ๒ แนวทาง คือ

๑) กลุ่มผู้สันนิษฐานว่าท้าวปางคำเป็นผู้แต่งเรื่องสังข์ศิลป์ชัย ซึ่งเข้าใจว่าคงพิจารณาจากคำว่า ปางคำ เป็นหลัก ดังความว่า

เมื่อนั้น ปางคำคุ่ม
เห็นสูงญาณยอดแก้ว

คะนิงธรรม์ทงมาก
เทียวใช้ชาติพระองค์

^{๓๕} กัญญา บุรีรัตน์, “สังข์ศิลป์ชัย : การวิเคราะห์วิจารณ์เชิงประวัติ”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, หน้า ๖๙.

จึงได้ตกแต่งตั้ง
เอื้องชูลีเชิญสง

แป้นเป็นไท
ช้อยยานยามแค้น^{๓๖}

จากบทประพันธ์คำกลอนที่ยกมาข้างต้น จึงสันนิษฐานได้ว่าผู้แต่งคือท้าวปางคำ ในกลุ่มนี้มีผู้มีความเชื่อและมีความคิดสนับสนุนด้วยหลายท่านด้วยกัน โดยที่ สิลา วีระวงศ์^{๓๗} มีข้อสันนิษฐานว่า ท้าวปางคำมีชีวิตอยู่ในสมัยพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราชและเป็นเชื้อพระวงศ์ ซึ่งไปครองเมืองหนองบัวลำภู และได้ไปคล้องช้างที่จำปาศักดิ์ ลักลอบได้เสียกับนางเภาลูกสาวเจ้าเมืองจำปาศักดิ์ อีกข้อสันนิษฐานหนึ่งกล่าวว่าท้าวปางคำคือท้าวต่อนคำ พระราชบิดาของพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช เหตุที่ สิลา วีระวงศ์ สันนิษฐานว่า ท้าวปางคำมีชีวิตอยู่ในสมัยพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราชนั้น เพราะปีที่ท้าวปางคำไปคล้องช้างนั้น (จ.ศ.๑๐๐๐ หรือ พ.ศ.๒๑๘๑) อยู่ในสมัยพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช (จ.ศ.๙๙๘/๑๐๕๓ หรือ พ.ศ.๒๑๗๙-๒๒๓๙) ซึ่งในพงศาวดารระบุว่าตรงกับปี จ.ศ. ๑๐๐๐ - ๑๐๕๘ หรือ พ.ศ. ๒๑๘๑ - ๒๒๓๙ อีกข้อสันนิษฐานหนึ่งของ สิลา วีระวงศ์ กล่าวว่า ท้าวปางคำคือพระเจ้าต่อนคำ พระราชบิดาของพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช โดยให้เหตุผลว่าสมัยของพระเจ้าต่อนคำกับสมัยพระเจ้าปราสาททองแห่งกรุงศรีอยุธยา (ระหว่าง พ.ศ.๒๑๗๓-๒๑๙๘)

ในขณะที่ คำจัน ประคิด^{๓๘} มีความคิดเห็นที่ต่างออกไปในเชิงประวัติศาสตร์ของเมืองหนองบัวลำภูว่า ผู้แต่งชื่อ ปางคำนั้น โดยชาติกำเนิดแล้วเป็นชาวเมืองหนองบัวลำภู แต่ได้เดินทางไปคล้องช้างที่เมืองจำปาศักดิ์ และลักลอบได้เสียกับนางเภาลูกสาวเจ้าเมืองจำปาศักดิ์ เหตุที่คำจัน ประคิด สันนิษฐานว่าผู้แต่งชื่อ ปางคำ นั้น เพราะมีความเชื่อว่าเจ้าปางคำ ชื่อที่ปรากฏในเรื่องสังข์ศิลป์ชัย นั้นเป็นคนเดียวกันกับเจ้าปางคำเจ้านครหนองบัวลำภู ที่ได้ครองเมืองจำปาศักดิ์

ประเด็นเดียวกันนี้ จิตร ภูมิศักดิ์^{๓๙} มีความคิดเห็นที่สอดคล้องกับ คำจัน ประคิด ว่าผู้แต่งชื่อเจ้าปางคำ เจ้าเมืองหนองบัวลำภู (ปัจจุบันคือจังหวัดหนองบัวลำภู) การที่จิตร ภูมิศักดิ์ สันนิษฐานเช่นนี้อาศัยข้อความตามพงศาวดาร เมืองนครจำปาศักดิ์ในประชุมพงศาวดาร เล่ม ๔๓ ดังข้อความว่า

....ต่อมาในศักราชได้ ๑๐๐๓ ปีมะเส็ง ตรีศก เจ้าปางคำ บ้านหนองบัวลำภู เดินช้างพลายพังหมอคาวญพร้อมด้วยท้าวเพี้ยไพร่พล ยกลงมาเที่ยวโพนแซก คล้องช้างตาม

^{๓๖} มั่น จงเรียน, สังข์ศิลป์ชัย, หน้า ๑.

^{๓๗} ภัฏญา บุรีรัตน์, “สังข์ศิลป์ชัย : การวิเคราะห์วิจารณ์เชิงประวัติ”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, หน้า ๓๓.

^{๓๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๓.

^{๓๙} จิตร ภูมิศักดิ์, ความเป็นมาของคำสยามไทยลาวและขอม และลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ, (กรุงเทพมหานคร : ดวงกมล, ๒๕๒๔), หน้า ๕๑๒.

อรัญชาวป่าประเทศ ก็ถึงเขตแดนนครกาลจำปานาคบุรีศรี หยุดพักในนครได้หลายวัน
เจ้าปางคำเห็นนางเอามีสิริรูปอันงาม เจ้าปางคำพูดจาถ้อยลอบรักร่วมสังวาสด้วย นางเอามี
ครรภ์แล้ว เจ้าปางคำพร้อมด้วยท้าวเพี้ยไพร่พลช้างต่อ หมอความญูงกลับไปบ้าน
หนองบึงลำภู...

ในความคิดของ จิตร ภูมิศักดิ์ นครกาลจำปานาคบุรีศรีคือนครจำปาศักดิ์นั่นเอง เพื่อให้
เห็นความชัดเจนมากขึ้น โดยได้ยกข้อความตอนต้นจากเรื่องสังข์ศิลป์ชัย ประกอบข้อสันนิษฐานที่ว่า
เจ้าปางคำเป็นผู้แต่งสังข์ศิลป์ชัย ดังความว่า

เมื่อนั้น <u>ปางคำ</u> ค้ม	คะนิงทม้มทมมาก
เห็นสูง ยานยอดแก้ว	เทียวใช้ชาติพระองค์
ไค้จักตกแต่งตั้ง	แป้นเป็นไท
ชูลีเขินสวาง	ช่อยยานยามแค้น
จตุโลกล้ำ	ไอศวรแสนทวีป
กับทั้ง คุทนาคหน้า	นาคหน้าเทพคุณ ^{๔๐}

ข้อสันนิษฐานของ สิลา วีระวงศ์ คำจัน ประคิด และจิตร ภูมิศักดิ์ ที่ว่าท้าวปางคำเป็นผู้
แต่งสังข์ศิลป์ชัย มีผู้ยอมรับมากเนื่องจากพงศาวดารเมืองจำปาศักดิ์กล่าวถึงกษัตริย์ชื่อปางคำ อย่างไร
ก็ตามพงศาวดารก็ไม่ได้ระบุว่าทรงเป็นกวีหรือไม่อย่างไร ถึงแม้ต้นเรื่องสังข์ศิลป์ชัยระบุนามผู้แต่งว่า
ปางคำก็ตาม

ข. กลุ่มผู้มีข้อสันนิษฐานว่าไม่ทราบว่าเป็นผู้แต่ง นอกจากข้อสันนิษฐานที่ว่าเจ้าปางคำ
เป็นผู้แต่งเรื่องสังข์ศิลป์ชัยแล้ว ยังมีผู้มีความคิดเห็นตรงกันข้ามกับข้อสันนิษฐานแรก โดยสันนิษฐาน
ว่า วรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัยนี้ไม่ทราบว่าเป็นผู้แต่ง ซึ่ง บง สุวรรณวงศ์ ^{๔๑} มีความเห็นในเชิง
สันนิษฐานว่าเรื่องสังข์ศิลป์ชัยไม่ระบุนามผู้แต่ง เพราะระยะเวลาที่แต่งนั้น มีการปกครองระบอบ
ราชาธิปไตยหรือระบบสมบูรณาญาสิทธิราช ที่จำกัดความคิดเห็นของราษฎร และเรื่องสังข์ศิลป์ชัยนี้
เป็นเรื่องการเมืองมีบทสอนกษัตริย์ และชักชวนให้รักษารัฐ ขจัดอธรรม มีข้อความวิจารณ์
การเมือง ผู้แต่งจึงไม่กล้าระบุชื่อตน เพราะเกรงกลัวราชภัย และพิจารณาความหมายจากข้อความที่
ระบุไว้ต้นเรื่องว่า เมื่อนั้น ปางคำค้ม คะนิงธรรมทมมาก คำว่า ปาง ในที่นี้น่าจะหมายถึง สมัย

^{๔๐} มั่น จงเรียน, สังข์ศิลป์ชัย, หน้า ๑.

^{๔๑} กัญญา บุรีรัตน์, “สังข์ศิลป์ชัย : การวิเคราะห์วิจารณ์เชิงประวัติ”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหา
บัณฑิต, หน้า ๓๕.

คราว ครา เช่น ปางเมื่อพระองค์บรมพุทธ คำว่า คำ หมายถึง คำพูด เช่น ผูกหมู่ บัวนางขับกล่อม เพลงคำละห้อย เมื่อนั้น สมณประเลศเจ้าแก้วคำเถร ส่วนคำว่า คุ่ม นั้นน่าจะหมายถึง กลุ้มใจ เช่น แต่นั้น ผีหลวงคุ่มใจนางคองยาก รวมความว่า ปางคำคุ่ม หมายถึงยุคสมัยที่ความคิดความเห็นถูก กีดกันแล้วอัดแน่นอยู่ในใจ มิกล้าเผยออกมา มิใช่หมายถึงชื่อคนและในการที่ตอนต้นเรื่องบอกว่า เป็น เรื่องของพระเจ้าห้าสิบชาตินั้น เราผู้แต่งกลั้วราชภัย จึงอ้างให้เป็นเรื่องราวทางชาดก ที่ยังความ ปลอดภัยให้ทั้งผู้แต่ง ผู้อ่าน และผู้ฟัง

ในขณะที่ ส. เดชวงสา^{๔๒} มีความเห็นในลักษณะสันนิษฐานเช่นเดียวกัน โดยให้เหตุผลว่า ความหมายของข้อความที่ระบุไว้ตอนต้นเรื่องว่า เมื่อนั้น ปางคำคุ่ม คະນิงทมมฺทงมาก สามารถตีความได้หลายแง่มุม คือ คำว่า ปางคำ หมายถึง ปราสาททอง หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งในภาษาลาวว่า หอคำ ดังปรากฏในบันทึกพระอินทร์เนรมิตว่า เนรมิต ปางคำ อันนี้ ปางคำไท้เทโวอินทราชา ทานแก่ เจ้าทั้งห้าหมื่นพุทธโธ แท้แล้ว คำว่า ปาง หมายถึง สมัย เช่น ปางนั้น ปางนี้ สมัยนั้นสมัยนี้ ส่วนคำว่า คำ หมายถึง คำพูด เช่น แต่นั้น ครุฑใหญ่ต้านคำขอดไมตรี ครุฑก็มีคำต้านสหายแพงบอบอก คือ ตั้งเมืองสวรรคตสุขบมีคำฮ้อน และ คำว่า คุ่ม หมายถึง กลุ้มใจ เช่น แต่นั้น ผีหลวงคุ่มใจนางคองยาก เป็นต้น

สรุปความหมายในประเด็นที่ ๑ ว่า “ปางคำ” หมายถึงที่อยู่ของผู้แต่ง เพราะการเขียนจดหมายสมัยก่อนมักระบุที่เขียนที่ใด เช่น สาสน์นี้เขียนที่เคหะห้องหอคำบ่อนที่อยู่ หรือ สาสน์นี้เขียนที่เคหะห้อง เอือนเพหลังเก่า ดังนี้ เป็นต้น ท้าวปางคำ จึงหมายถึงกษัตริย์ผู้ครองปราสาท ซึ่งเป็นสมุหนามใช้เรียกทั่วไป มิใช่นามเฉพาะเจาะจงใครคนใดคนหนึ่ง ส่วนความหมายในประเด็นที่ ๒ หมายถึง สมัยที่ไม่มีสิทธิ์พูด ไม่มีสิทธิ์แสดงความคิดเห็น แต่ผู้แต่งอยากแสดงความคิดเห็น เพื่อประโยชน์ส่วนรวมคือประโยชน์ทางการเมือง และเพื่อให้กษัตริย์ตระหนักถึงธรรม การที่อ้างว่าเป็นเรื่องชาดกนั้นเพราะผู้แต่งกลั้วราชภัย และธรรมเนียมการแต่งหนังสือลาวไม่ระบุนามผู้แต่ง

เพื่อเป็นการยืนยันตามความเชื่อที่กล่าวมาข้างต้น ส. เดชวงสา จึงทำการสอบทานข้อความตอนท้ายหนังสือผูกคำกลอนสังข์ศิลป์ชัยฉบับเก่าแก่ที่สุดที่มีอยู่ในขณะนั้น ซึ่งมีหนังสือผูกฉบับที่ใช้สอบทาน^{๔๓} มีดังนี้

๑. หนังสือผูกคำกลอนสังข์ศิลป์ชัยของแม่บัวเกต จันทปัญญา บ้านดงเมียง เวียงจันทน์ มีความตอนท้ายว่า

อันนี้	เป็นเพื่ออำนาจเจ้า	ตนประเสริฐศิลป์ชัย
บารมีนับ		อเนกสงไสสร้าง

^{๔๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๕ – ๓๖.

^{๔๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๗.

วิวาโหมัน ปางปฐมแล้วทั่ว
 ถวายแก่ นักปราชญ์เจ้า ประสงค์ล้ำล้ำดู นั้นก่อน
 ๒. หนังสือผูกค้ำกลอนสังข์ศิลป์ชัยของพ่อสมดี บ้านสิมมะโน เวียงจันทน์ มีความตอนทำ
 ว่า

อันนี้	เป็นเพื่ออำนาจเจ้า	ตนประเสริฐศิลป์ชัย
	บารมีนับ	อเนกสงไสสร้าง
บันนี้	ชื่อวานาคสะดั่ง	กึ่งก้อมไสสินัน
	นิทานบท	สืบไปภายหน้า
บัดนี้	เสร็จถึถ้วน	ถวายไว้ที่ยำ ก่อนแล้ว ^{๔๔}

๓. หนังสือผูกค้ำกลอนสังข์ศิลป์ชัยของแม่ผาย บ้านนาไร่เดียว เวียงจันทน์ มีความตอนทำ
 ความว่า

อันนี้	เป็นเพื่ออำนาจเจ้า	ตนประเสริฐศิลป์ชัย
	บารมีนับ	อเนกสงไสสร้าง
	วิวาโหมัน	นาโคนาใหญ่
	แล้วท่อนี้	ถวายให้พระยอดคุณ ก่อนแล้ว

๔. หนังสือผูกค้ำกลอนสังข์ศิลป์ชัยของแม่แหวน บ้านบ่อโอ เวียงจันทน์ มีความตอนทำ
 ความว่า

อันนี้	เป็นเพื่ออำนาจเจ้า	ตนประเสริฐศิลป์ชัย แท้แล้ว
	บารมีนับ	อเนกสงไสสร้าง
บันนี้	ชื่อวานาคสะดั่ง	กึ่งก้อมไสสินัน
	นิทานบทสืบไปภายหน้า	เสด็จถึถ้วนถวายไว้ที่ยำ ก่อนแล้ว

๕. หนังสือผูกค้ำกลอนสังข์ศิลป์ชัยของนายแวน บ้านนาคุณน้อย เวียงจันทน์ มีความ
 ตอนทำ ความว่า

อันนี้	เป็นเพื่ออำนาจเจ้า	ตนประเสริฐศิลป์ชัย
	บารมีนับ	อเนกสงไสสร้าง
	บใช้คนอื่นแท้	ชายชั่วสามาน เจ้าเอย
	คือว่า องค์พุทโธทรง	โลกสามสอนไว้
	นำสัตว์พื้น	สงสารอนันต์เนก
	บุญแผ่เท่า	ตระการกว้างโลกพรหม

^{๔๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๗.

อันว่า สีสหราชท้าว	องค์ประเสริฐทั้งสอง ก็ดี
เทียวทันย่า	ดั่งเงาเทียมเนื้อ
บ่ใช่คนอื่นแท้	ผิดพลาดเกรียงไกร เจ้าเอย
ฮอยว่า ธรรมเสนา	โมคลาฤทธิล้า
ฝูงนั้นเป็นไปด้วย	โดยพงษ์พุทธโคตร
ไว้พระผู้	ผญาล้ำผ่อดุคน นั้นเทอญ
อันว่า กุมภภัณฑ์ผู้	ลือเกียรติ ศิลปศาสตร์ วันนั้น
หากแม่น สาวกเจ้า	องค์ล้ำเลียดคุณ แท้แล้ว ^{๔๕}

จากข้อสังเกตที่กล่าวถึงวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัยไม่ระบุนามผู้แต่ง ตามที่กล่าวแล้วข้างต้น นอกจากนี้ยังได้มีการสอบทานหลักฐานเพิ่มเติมจากหนังสือผูกเรื่องสังข์ศิลป์ชัยในภาคอีสาน ดังนี้

๑. ฉบับของพระราชพรหมจริยคุณ เจ้าอาวาสวัดกลาง จังหวัดกาฬสินธุ์ ซึ่งได้ต้นฉบับมาจากนายหน กายาผาด บ้านบึง ตำบลบึงวิชัย อำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์ พบว่าสังข์ศิลป์ชัยบ้นตัน ไม่บอกชื่อผู้แต่งเหมือนฉบับอื่น ดังข้อความว่า

บัดนี้ เรียมจักรจนาไว้	ในธรรมพระเจ้ากล่าว มานี้
หลอนว่า บุญช่วยคำ	ยังสืได้พระยอดนาง บ่ฮู้

และตอนท้ายบอกชื่อผู้แต่งว่า

อันว่า ปางคำท้าว	เทียมขานเขียนฮูป
ยักแย่งถ้วน	ถวายไว้แว่นแยง แท้แล้ว
เฮาก็เล่า ภาคพื้น	ตามชาติโพธิสัตว์
เทียวสงสารแกโลกลิ้มไว้	ถวายแก่มหาคุณเจ้าทั้งสามสุดเกษ
เป็นคือดวงประทีป	ใต้ดาวสลั่งฮั่งหลัง

๒. ฉบับของเจ้าอาวาสวัดพุทธมงคล อำเภอกันทรวิชัย จังหวัดมหาสารคาม พบว่าสังข์ศิลป์ชัยบ้นตันไม่บอกชื่อผู้แต่งเหมือนกัน แต่มีคำว่า “เทียรคำ” แทนคำว่า “ปางคำ” ดังข้อความว่า

เมื่อนั้น	เทียรคำกลุ้มคะนิงธรรมทรงมาก
	เห็นฮุ่งญาณยอดแก้วเทียวใช้ชาติพระองค์
	ใครจักลงवादต้องออกเป็น

^{๔๕} สังสินไซ, (เวียงจันทน์, ราชบัณฑิตยสภาลาว, ๒๕๑๗), หน้า ร ๒.

มักใคร่ชวนวานเลี้ยงช่วยเยออย่าข้อง

ตอนท้ายของบันนาคสะดุ้ง ไม่บอกชื่อผู้แต่ง ดังความว่า

บัดนี้ ชื่อว่านาคสะดุ้งเกี่ยวก้อมไขศรี
 ท้นที่บอระบวนเลิกราเลยสิ้น
 สิ้นไชยแก้วสี่สังกรรมกล่าวมานี้
 แล้วท่อนี้ถวายให้ที่ยอดคุณ ก่อนแล้ว

๓. ฉบับของปรีชา พิณทอง บอกชื่อผู้แต่งในตอนต้น ตอนท้ายบันนาคสะดุ้งไม่บอกชื่อผู้แต่ง

๔. ฉบับของมนั จงเรียน บอกชื่อผู้แต่งในตอนต้นและตอนท้าย

จากข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับผู้แต่งสังข์ศิลป์ชัยดังกล่าวมา มีข้อสันนิษฐานแตกต่างกันเป็น ๒ แนวทาง คือ

๑. สันนิษฐานที่บ่งนามผู้แต่ง เป็นข้อสันนิษฐานของศิลา วีระวงศ์ คำจัน ประคิด และจิตร ภูมิศักดิ์ โดยสันนิษฐานจากคำว่า “ปางคำ” ที่ปรากฏในเรื่องสังข์ศิลป์ชัย ประกอบกับหลักฐานในประชุมพงศาวดาร เล่มที่ ๔๓ ที่กล่าวถึงเจ้าปางคำ เจ้าเมืองหนองบัวลำภู มีชีวิตอยู่ในสมัยพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช

๒. ข้อสันนิษฐานว่าไม่ทราบว่าเป็นผู้แต่ง เป็นข้อสันนิษฐานของ บง สุวรรณวงศ์ และ ส. เดชวงศา โดยให้เหตุผลว่า คำว่า “ปางคำคุ่ม” อาจหมายถึงที่อยู่ หรือเป็นยุคสมัยที่บุคคลไม่มีสิทธิ์พูด ไม่มีสิทธิ์แสดงความคิดเห็น และ ปางคำ หมายถึง ผู้ที่อยู่ในปราสาทหรือกษัตริย์ซึ่งเป็นสมุหนาม เนื่องจากข้อสันนิษฐานทั้ง ๒ ดังกล่าว มีความเห็นไม่เป็นอย่างเดียวกัน จึงไม่อาจสรุปได้ว่า เจ้าปางคำ หรือบุคคลใดเป็นผู้แต่งสังข์ศิลป์ชัย

ข. ข้อสันนิษฐานใหม่เกี่ยวกับผู้แต่ง

ข้อสันนิษฐานเดิมเกี่ยวกับผู้แต่งสังข์ศิลป์ชัยมีความเห็นยังไม่เป็นที่ยุติ ทำให้ผู้รู้พยายามหาเหตุผลและหลักฐานต่างๆ มาประกอบเพิ่มขึ้นอีก ข้อสันนิษฐานใหม่อีกประการหนึ่ง คือการพิจารณาข้อมูลจากภาษาจึงขอเสนอข้อสันนิษฐานดังกล่าวต่อไป โดยพิจารณาความหมายของคำว่า ปางคำ ในทางภาษาแล้ว ปางคำ มีหลายความหมาย คือ

๑. ปางคำ หมายถึง ที่ประทับของกษัตริย์ ซึ่งอภิธานศัพท์ในเรื่องสังข์ศิลป์ชัยฉบับราชบัณฑิตยสถานให้ความหมายไว้ว่า ปางคำ หมายถึง ปราสาทคำ^{๔๖} พจนานุกรมภาคอีสาน-ภาคกลาง ให้ความหมายไว้ว่า ปรางค์คำ (ปางค์) น. ปราสาททอง ชื่อจันทกวีเอกของกรุงศรีสัตนา-

^{๔๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๑.

คนหุดปรางค์สูงปี่มียอดสูงขึ้นไป คล้ายต้นกระบองเพชรและมีฝักเพกาเป็นกิ่งๆ อยู่ข้างบนปราสาทที่มียอดเช่นนั้น เรียกว่า ปรางค์ปราสาท ^{๔๗} คำว่า ปางคำ มีความหมายเป็น ๒ นัย คือ หมายถึงที่ประทับของกษัตริย์ และหมายถึง เจดีย์ที่มียอดแหลม

คำว่า ปาง ในความหมายของศัพท์ทางสถาปัตยกรรมไทย ตรงกับคำว่า ปราสาท หมายถึง เรือนชั้น เรือนมียอดเฉพาะเป็นที่ประทับของพระเจ้าแผ่นดิน และคำว่า ปาง ในพจนานุกรมฉบับเฉลิมพระเกียรติ พ.ศ.๒๕๓๐ ^{๔๘} อธิบายไว้ว่า ปาง น. ครั้ง คราว เมื่อ ที่พักกลางป่า ชั่วคราว : ว. แทบจน ปาง ภาษาล้านนา หมายถึง ที่พักกลางป่าชั่วคราว สรุปคำว่า ปางคำ ที่มีความหมายว่าเป็นที่ประทับของกษัตริย์และเชื้อพระวงศ์นี้ มีหลักฐานปรากฏในวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัย ดังนี้

อันนี้ ปางคำไท้	เทโวอินทிரาด
อันนี้ มิใช่ศาลาแท้	ทางคนเคยจอด จริงเทอญ
อันนี้ ปางเลิศล้ำ	มีเจ้าอยู่แผ่ แท้แล้ว ^{๔๙}

คำว่า ปาง ที่ปรากฏเป็น ปรางค์ นั้น ผู้ปริวรรตดัดแปลงให้เป็นอักษรวิธีของไทย ซึ่งมีความหมายเหมือนเดิม เท่ากับ ปาง จึงสรุปได้ว่า ปาง ปางคำ หอปาง และ ปางทอง หมายถึงที่ประทับของกษัตริย์และเชื้อพระวงศ์ ซึ่งมีความหมายเดียวกันทั้งจากอภิธานศัพท์ท้ายเรื่องสังข์ศิลป์ชัย จากพจนานุกรมทั้งฉบับภาษาไทย ฉบับภาษาถิ่น จากความหมายทางสถาปัตยกรรมไทย จากการให้ปากคำของผู้รู้และเหตุการณ์ในวรรณกรรมอีสานถึง ๕ เรื่องที่ได้ตัวอย่างประกอบข้างต้น

นอกจากนี้วรรณกรรมลาวที่เขียนในรูปของจดหมายหรือเพลงยาว หรือที่เรียกว่า วรรณกรรมลาวประเภทสาส์น มักใช้คำว่า หอคำ หมายถึงที่อยู่อาศัยของคนธรรมดา แต่มีสภาพดีตามสมควร ^{๕๐} เช่น สาส์นนี้นี้เขียนที่เคหะห้องหอคำบ่อนที่อยู่ ฟันคิดโคกเศร้าหาเจ้าบว้าย หรือบางคนอาจไม่ใช้คำว่า หอคำ อาจใช้คำอื่น ๆ แทนที่ตามฐานของตน เช่น สาส์นนี้นี้เขียนที่เคหะห้องเฮือนเพหลังเก่า ฟันคิดโคกเศร้าหาเจ้าบว้าย แม้แต่ในภาษาพูดหรือบทสนทนา และบันทึกเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ เมื่อเอ่ยคำว่า หอคำ แล้ว ชาวล้านช้าง ชาวล้านนาจะเข้าใจว่าเป็นที่ประทับของ

^{๔๗} สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ ดิสสเถระ, พจนานุกรมภาคอีสาน-ภาคกลาง, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๕), หน้า ๒๕๓.

^{๔๘} พจนานุกรมฉบับเฉลิมพระเกียรติ พ.ศ.๒๕๓๐, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๐), หน้า ๕๑๐.

^{๔๙} กัญญา บุรีรัตน์, “สังข์ศิลป์ชัย : การวิเคราะห์วิจารณ์เชิงประวัติ”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, หน้า ๔๒.

^{๕๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๔.

พระมหากษัตริย์หรือเจ้าชีวิต ดังหลักฐานทางประวัติศาสตร์ กล่าวว่า “หอคำ” หมายถึงที่ประทับของ กษัตริย์ ดังข้อความว่า

ร่องรอยที่ว่าคนไตเข้าไปขับไล่ชาวละว้าออกจากบ้านเมือง ขับไล่กษัตริย์ละว้าออกจากวัง หรือหอคำแล้วเข้ายึดครองนั้น ยังมีปรากฏอยู่ในชีวิตทางวัฒนธรรมชาวไตสมัยโบราณ ตำนานเชียงตุงกล่าวว่า เมื่อสร้างหอวังที่เวียงแก้วเสร็จแล้วก็ทำพิธีนั่งเมือง ให้พวกละว้ามานั่ง รับประทานข้าวอยู่บนหอคำ แล้วจัดคนถือเส้ไปทำการขับไล่พระยา น้ำท่วมจึงขึ้นนั่งบนแท่น ในหอคำแทน พิธีนี้ปฏิบัติกันมาทุกยุคทุกสมัยในเชียงตุง ^{๕๑}

ในเอกสารสมมนาประวัติศาสตร์ลาว ก็กล่าวถึง หอคำ หมายความว่า ที่ประทับของ กษัตริย์อยู่หลายตอน เช่น ตอนที่พระเจ้าโพธิสารราช ยกพลเสด็จไปเมืองเชียงใหม่ มีข้อความว่า

ถึงวันพุธ เดือน ๑๑ ขึ้น ๑๔ ค่ำ ฤกษ์ ๒๖ ยามเที่ยง ทำพิธีพุทธาภิเศก (หุดสรง) ที่สวนแร่ แล้วตั้งพิธีอภิเษกพระนางตนทิพและพระนางตนคำ พระราชธิดาของพระเจ้าเชียงใหม่ไว้ใน ตำแหน่งพระอัครมเหสีฝ่ายขวา ถึงเดือน ๑๑ แรม ๔ ค่ำ เสด็จไปไหว้พระธาตุดอยสุเทพ เดือน ๑๑ แรม ๑๐ ค่ำ เสด็จออกหอคำ ทรงแต่งตั้งเสนาอำมาตย์ ข้าราชการทั้งหลายในนคร เชียงใหม่ ให้กำตำแหน่งและครองเมืองต่างๆ ในราชอาณาจักรล้านนา สรุปได้ว่านอกจากคำ ว่า ปาง หอปางและปางทองแล้ว ยังมีคำว่าหอคำอีกคำหนึ่ง ซึ่งหมายถึงที่ประทับของกษัตริย์ และเชื้อพระวงศ์ ^{๕๒}

๒. ปางคำ หมายถึง กษัตริย์ ที่เรียกว่า เจ้ามหาชีวิตหรือเจ้าชีวิต คำว่า เจ้าชีวิตหรือเจ้า มหาชีวิตนี้ ใช้เป็นคำสรรพนามบุรุษที่ ๓ ที่สามัญชนเรียกเจ้าผู้ครองนคร เช่น พระเจ้ากาวิโรส -

สุริยวงศ์ เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ สามัญชนเรียกว่าเจ้าชีวิตอ้าว ในราชสำนักล้านช้าง นางแก้วนางคำ เป็นสรรพนามบุรุษที่ ๓ ใช้เรียกนางสนมทั้งหลายทั้งปวงในวัง แทนที่จะเรียกชื่อ เช่นเดียวกับคำว่า ปางคำ ที่หมายถึงกษัตริย์ทั่วไป ^{๕๓} นอกจากนี้ คำว่า ปางคำ ในวรรณกรรมอีสาน เรื่องขลุ-นางอ้ว นางอ้วเรียกขลุว่า ปางแก้ว ดังข้อความว่า

ขอให้จอมปางแก้ว คนิงหาเข้าคำ ^{๕๔}

^{๕๑} จิตร ภูมิศักดิ์, ความเป็นมาของคำสยามไทยลาวและขอม และลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ, หน้า ๔๖๕.

^{๕๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๕.

^{๕๓} บุญเสริม สาทราบัย และสังคีต จันทนะโพธิ, *อดีตล้านนา*, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรุงสยาม การพิมพ์, ๒๕๒๐), หน้า ๑๔.

^{๕๔} ปรีชา พิณทอง, *ขลุ-นางอ้ว*, (อุบลราชธานี : โรงพิมพ์ศิริธรรม, ๒๕๒๔), หน้า ๒๔.

นอกจากนี้ยังมีปรากฏในเรื่องทำนองขุนเจือง เรียกนามกษัตริย์ว่า ปรางค์ทอง ซึ่งมี
ความหมายเดียวกับ ปางคำ ดังข้อความว่า

เขาข้าวแท้เทียมคู่	ปรางค์ทอง
ฮุมฮัมไทเงินยางซิดกัน	กานดำน
ชื่อว่ามานีพร้อมถึงสอง	สมคู่วันนี้
เนียดเนียดเนือคิงค้อม	ค้อยกระสัน
ภูชัยท้าวเสด็จสู่	ปรางค์ทอง
อระองค์นางม่วนเมือง	เทียมท่าย
ชมองเนือฮวายจันทน์	หอมอื่น
กะลำพักพร้อมสมคู่	กล่อมเสน่ห์ ^{๕๕}

จากข้อความดังกล่าวจะเห็นว่า ปางคำ ปางแก้ว ปรางค์ทอง ซึ่งเป็นคำสรรพนามมีความหมายที่หมายถึงกษัตริย์ คือแทนที่จะเรียกพระนามกษัตริย์กลับนิยมเรียกสรรพนามหรือสัญลักษณ์แทน ซึ่งสอดคล้องกับธรรมเนียมนิยมของคนไทยสมัยก่อน ที่ไม่นิยมเรียกพระมหากษัตริย์โดยตรง หากแต่นิยมเรียกเป็นสรรพนามหรือสัญลักษณ์แทนพระองค์ ซึ่งคำสรรพนามหรือสัญลักษณ์อาจมาจากชื่อของพระที่นั่งที่ทรงประทับ ชื่อเมืองที่เคยปกครอง หรืออาจมาจากลักษณะเด่นทางวรกายหรือพระทัยหรือของที่ทรงโปรด ตัวอย่างเช่น^{๕๖} สมัยอยุธยา “สมเด็จพระอินทราชา นิยมเรียกว่า สมเด็จพระนครินทร์ เพราะเคยครองเมืองอินทบุรีมาก่อน สมเด็จพระเจ้าสุริเยนทราธิบดี นิยมเรียกว่า สมเด็จพระเจ้าเสือ เพราะทรงมีจิตใจเป็นนักเลง สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวท้ายสระ ราษฎรทั่วไปนิยมเรียกพระเจ้าอยู่หัวทรงปลา เพราะทรงโปรดการจับปลา หรือเรียกอีกพระนามหนึ่งว่า พระเจ้าบรมวงศ์รัตนาศน์ ตามชื่อพระที่นั่งที่ประทับ นิยมเรียกว่า สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์ตามพระที่นั่งที่ทรงประทับ หรือขุนหลวงขี้เรือนและขุนหลวงเอกทัศน์

๓. ปางคำ อาจเป็นนามสมมติของผู้แต่งหนังสือในราชสำนัก หน้าที่นี้เป็นหน้าที่ของ หลักคำ ดังเช่น ในสมัยราชทูตฮอลันดาเข้ามาค้าขายในลาว ปรากฏว่าพระเทพวินยหลักคำเป็นผู้แปลสาส์น ซึ่งตำแหน่งหลักคำนี้ ชาวล้านช้างถือว่าเป็นสมณศักดิ์สำคัญ เปรียบด้วยหลักที่หล่อด้วยทองคำ มีความมั่นคงแน่นอน หน้าที่ดำรงตำแหน่งนี้ต้องเป็นผู้มีธรรมเป็นหลัก เป็นตำแหน่งที่เทียบได้กับเจ้าคณะจังหวัด เมืองหนึ่งมีเพียงคนเดียวหรือตำแหน่งเดียวเท่านั้น ซึ่งผู้ที่จะดำรงตำแหน่งนี้ได้นอกจาก

^{๕๕} ดนุพล ไชยสินธุ์ และทองสุข จารุเมธีชน, **ท้าวฮี้-บาเจือง**, (เลย : ศูนย์วัฒนธรรมวิทยาลัยครูร่วมกับ
หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู, ๒๕๒๘), หน้า ๒๓๔.

^{๕๖} สรเชต วรคามวิชัย, **ประวัติศาสตร์ไทยสมัยอยุธยา**, (บุรีรัมย์ : วิทยาลัยครูบุรีรัมย์, ๒๕๒๖), หน้า
๓๙-๔๒.

จะเปี่ยมด้วยธรรมแล้ว ต้องเป็นผู้มีความรอบรู้หลายด้าน เช่น อักษรศาสตร์ ศาสนา เป็นสำคัญ^{๕๗} ที่กล่าวมาทั้งหมดนั้นเป็นส่วนข้อสันนิษฐานหรือตีความในเชิงภาษา

เมื่อได้ศึกษารายละเอียดตามที่กล่าวมาข้างต้น ทั้งในส่วนที่ยอมรับและไม่ยอมรับว่าท้าวปางคำเป็นผู้แต่งเรื่องสังข์ศิลป์ชัย สำหรับผู้ศึกษาวิจัยมีความเห็นด้วยกับข้อสันนิษฐานเดิม และเป็นส่วนที่เชื่อว่าท้าวปางคำเป็นผู้แต่งเรื่องสังข์ศิลป์ชัย ซึ่งมีเหตุผลประกอบ ดังนี้

๑. จากการที่ สิลา วีระวงส์ ได้เขียนคำอธิบายประวัติหนังสือเรื่องท้าวสังข์ศิลป์ชัย ทำให้มีความเชื่อมั่นว่าท้าวปางคำเป็นผู้แต่งหนังสือสังข์ศิลป์ชัยอย่างแน่นอน ที่สร้างความเชื่อมั่นให้มากได้แก่ตอนที่กล่าวถึงท้าวปางคำ ได้แต่งเรื่องสังข์ศิลป์ชัยจากคำร้อยแก้วมาเป็นคำกลอนตามแบบโคลงสารวิหขุมาลี โดยได้บอกวันเดือนปีไว้อย่างชัดเจนว่า ท้าวปางคำแต่งคำกลอนเรื่องนี้ในปีฉลู เดือนสาม ฤกษ์สัตตพิศ เวลาค่ำ ชาติแต่เพียงปีจุลศักราชเท่าไรเท่านั้น ดังคำบรรยายว่า

ยามนั้น มหาเมฆเค้า	คณนงเน้งบังบด
สุระพาเอียง	อวยแสงลงไม้
อาทิตจอน จันแจ้ง	เดือนสามสัตตพิศ
สลูอุปเน้อ	เนาวะซ้อยขอบยาม ^{๕๘}

๒. จากหลักฐานตามความเชื่อของ จิตร ภูมิศักดิ์ ที่กล่าวไว้ในหนังสือ ‘ความเป็นมาของคำสยาม, ไทย ลาว และขอม และลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ’ ที่กล่าวยืนยันว่า ท้าวปางคำเป็นผู้แต่งเรื่องสังข์ศิลป์ชัย ความว่า

จนใน พ.ศ. ๒๑๘๔ เมื่อเจ้าปางคำ กวีเอกของลาวแต่งเรื่อง สิ้นไชย (สังข์ศิลป์ชัย) ขึ้น ก็ยังกล่าวไว้ในต้นเรื่องว่า ได้แปลชาดกในคัมภีร์บาลีออกมาเป็นภาษาไทย ยังหาเรียกว่า ภาษา ลาว ไม่ ดังนี้

เมื่อนั้น	ปางคำคัมคะนิงธรรม	ทรงมาก
เห็นฮุ่ง	ญาณยอดแก้วเทียวใช้	ชาติพระองค์
จักใคร่	ตกแต่งตั้งแปลปลาน	เป็นไท
	ชูลีเชิญช้อยญาณ	ยามแค้น
	จตุโลกถ้าไอศวร	แสนทวีป ก็ดี
กราบทั้ง	ครุฑนาคเหน้านางท้าว	เทพคุณ ^{๕๙}

^{๕๗} ภัฏญา บุรีรัตน์, “สังข์ศิลป์ชัย : การวิเคราะห์วิจารณ์เชิงประวัติ”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, หน้า ๔๗-๔๘.

^{๕๘} สิลา วีระวงส์, สังข์ศิลป์ชัย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แสงศิลป์, ๒๕๑๒), หน้า ๘.

๔. พิจารณาจากการที่ท้าวปางคำจะเริ่มแต่งเรื่องสังข์ศิลป์ชัย เกิดความกลุ้มใจ (คุ่ม) แต่พอคำนิง (คะนิง) ธรรมอย่างมากแล้ว ก็มองเห็นคราวที่พระพุทธรองค์เวียนว่ายตายเกิดใช้ชาติพระองค์ จึงใคร่จะแปลเป็นภาษาชาวบ้านธรรมดา...มีบทเดิมว่า

เมื่อนั้น ปางคำคุ่ม^{๖๐}
เห็นฮุ่ง ยามยอดแก้ว

คะนิง^{๖๑} ทัมมทงมาก
เทียวใช้ชาติพระองค์

คำว่า คุ่ม หมายถึง ก.กลุ้มใจ ตัวอย่าง บิดาคุ่มคินทวงฮีฮ่า และคำว่า คะนิง หมายถึง ก.คะนิง, คิดถึง, การรำพึงคิดถึง ตัวอย่าง แหนงฮุ่งทงทงม้าง ตนตายพร้อมพรวด รือจักกอดอยู่ได้ มีมัวฮอดคะนิง แท้แล้ว จากบริบทของท้าวปางคำ มีคำสำคัญอยู่ ๒ คำที่แสดงให้ทราบว่าคำว่า ปางคำ ไม่ใช่ชื่อปรางค์ ปราสาท ชื่อกษัตริย์ สมุหนาม หรือแม้แต่สรรพนามบุรุษที่ ๓ แต่อย่างใด เพราะคำ ๒ คำนี้บ่งให้ทราบถึงสิ่งมีชีวิตจิตใจ ในที่นี้ได้แก่ท้าวปางคำ เป็นบุคคลผู้มีความรู้สึกกลุ้มอกกลุ้มใจที่จะต้องเขียนเรื่องที่มีอยู่แล้ว ให้คนอื่นได้ศึกษาเรียนรู้ต่อไป แต่พอคิดถึงพระพุทธรองค์ก็เป็นเหตุให้มีความกำลังใจที่จะเขียนให้ได้ จึงได้ยกมือใส่หัวแล้วก็เริ่มเขียนจนจบเรื่อง

๓. พิจารณาจากการเดินทางไปสำรวจภูมิประเทศและภูมิศาสตร์ของหนองบัวลำภู ก็เป็นเหตุผลให้เชื่อได้ว่า ท้าวปางคำ (จะเป็นลูกหรือหลานของพระเจ้าต่อนคำก็ยากแก่การวินิจฉัย) ผู้ครองเมืองหนองบัวลำภูเดินทางลงไปคล้องช้างที่เมืองจำปาศักดิ์ เพราะแต่เดิมเมืองหนองบัวลำภูกับเมืองจำปาศักดิ์ก็เป็นดินแดนเดียวกันอยู่แล้ว โดยเฉพาะพิจารณาจากภูมิประเทศและภูมิศาสตร์ของหนองบัวลำภู จะมีลักษณะเป็นเมืองที่เต็มไปด้วยป่าไม้ไพรหนา จึงเหมาะแก่การเป็นที่อยู่อาศัยของช้างอย่างแน่นอน

จากเหตุผลที่ยกมากล่าวข้างต้น เป็นเหตุให้ผู้ศึกษาวิจัยมีความเชื่อว่า ผู้แต่งวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัย ได้แก่ว้าวปางคำ ไม่ใช่ชื่อปรางค์ ชื่อปราสาท ชื่อกษัตริย์ ชื่อสมุหนาม หรือแม้แต่สรรพนามบุรุษที่ ๓ เพราะคำว่า คะนิง สื่อความหมายได้ว่าการคิดถึง หรือการรำพึงคิดถึง ซึ่งเป็นความรู้สึกนึกคิดของมนุษย์อย่างอย่างแน่นอน ดังนั้นคำว่า ปางคำ จึงไม่ใช่ชื่อปราสาทหรือชื่อกษัตริย์แต่อย่างใด

^{๕๙} จิตร ภูมิศักดิ์, ความเป็นมาของคำสยาม, ไทย ลาว และขอม และลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๒๔), หน้า ๕๙๔.

^{๖๐} ปรีชา พิณทอง, สารานุกรมภาษาไทย - อีสาน - อังกฤษ, (อุบลราชธานี : โรงพิมพ์ศิริธรรม, ๒๕๓๒), หน้า ๑๘๘.

^{๖๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗๒.

๒.๔ ยุคสมัยที่แต่งวรรณกรรมสินชัย

ในเรื่องเกี่ยวกับยุคสมัยที่แต่งสังข์ศิลป์ชัย ก็เป็นประเด็นปัญหาเหมือนกับผู้แต่งสังข์ศิลป์ชัยเช่นกัน เป็นประเด็นปัญหาที่มีผู้รู้หลายท่านได้ให้ข้อสันนิษฐานแตกต่างกันออกไป ซึ่งมีประเด็นสำคัญอยู่ ๒ ประการ ดังนี้

ก. ข้อสันนิษฐานเดิมเกี่ยวกับยุคสมัยที่แต่ง

เนื่องจากวรรณกรรมอีสานเรื่องสังข์ศิลป์ชัย เป็นวรรณกรรมที่อาจจะมีส่วนเกี่ยวข้องกับการเมืองการปกครองอยู่ด้วย เพราะมีการกล่าวถึงระบบปกครองที่เรียกว่า พญาธิปไตย หมายถึงการปกครองที่ให้ความสำคัญกับราษฎรเป็นอย่างมาก ถึงกับเปรียบเทียบการปกครองแบบพญาธิปไตยเหมือนต้นไม้ และเปรียบราษฎรเหมือนรากแก้วของต้นไม้ หากต้องการให้ต้นไม้ยืนต้นอยู่ได้นาน รากแก้วของต้นไม้ก็ต้องสมบูรณ์ด้วย เมื่อเรื่องสังข์ศิลป์ชัยมีเนื้อหาในลักษณะแนะนำหรือสั่งสอนชนชั้นปกครองอยู่ด้วย บง สุวรรณวงศ์ จึงให้ข้อสันนิษฐานว่าสังข์ศิลป์ชัยแต่งเมื่อหลายร้อยปีก่อนสมัยสมเด็จพระเจ้าฟ้าจุ้ม เหตุที่มีข้อสันนิษฐานดังกล่าว เพราะเชื่อว่า ปางคำ มิใช่ชื่อผู้แต่ง เนื่องจากสมัยที่มีการแต่งสังข์ศิลป์ชัยนั้น เป็นสมัยเผด็จการหรือมีการปกครองระบอบราชาธิปไตย ประชาชนไม่มีสิทธิแสดงความคิดเห็นทางการเมือง ในเนื้อเรื่องสังข์ศิลป์ชัยมีบทสั่งสอนกษัตริย์ พาดพิงไปถึงเรื่องการเมืองการปกครอง ผู้แต่งจึงมีกล้าบอกชื่อตน ดังเหตุผลว่า

ในสมัยก่อน เวลาแต่งเรื่อง “สินชัย” การปกครองเป็นไปตามระบอบราชาธิปไตย คือระบอบเผด็จกาน ประชาชนไม่มีสิทธิประชาธิปไตย หนังสือที่แต่งขึ้นในสมัยนี้บ่มีบอกชื่อผู้แต่งจักเรื่อง โดยเฉพาะ “สินชัย” ซึ่งเป็นเรื่องการเมืองตั้งแต่ต้นตลอดปลาย ตำนานคดีเตียนต่อผู้ดำเนิน สันสอนบันดาพวกอะทม ที่ครองอำนาจปกครองบ้านเมืองนั้นแล้ว ผู้แต่งบ่ห่อนว่าจะบอกชื่อให้ราชภัยมาถึงตน ^{๖๒}

ในส่วน จารุบุตร เรื่องสุวรรณ ^{๖๓} ได้เสนอความเห็นว่าเป็นเรื่องแต่งขึ้นก่อนปี พ.ศ. ๒๐๗๐ อันเป็นปีที่พระโพธิสารราชเจ้ามีพระราชอาญาให้เลิกถือผีดำ ผีฟ้า ให้ทำลายหอ โสง กว้าน ที่ประกอบการเล่นผี สังข์ศิลป์ชัยจึงน่าจะแต่งระหว่างปี พ.ศ. ๒๐๔๓-๒๐๗๐ ในสมัยพระเจ้าวิสุทธราช เพราะเรื่องสังข์ศิลป์ชัยปรากฏความเชื่อเรื่องผีดำอยู่หลายตอน เช่น ในบทที่ ๓ สุนิบัน ได้แก่ตอนที่พระยาสุรราชทรงฝันร้าย ก็ได้ทำพิธีเซ่นสรวงผีดำ ความว่า

^{๖๒} ภัฏญา บุรีรัตน์, “สังข์ศิลป์ชัย : การวิเคราะห์วิจารณ์เชิงประวัติ”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, หน้า ๘๕.

^{๖๓} จารุบุตร เรื่องสุวรรณ, “คำนิยม”, ใน สังข์ศิลป์ชัย, ตรวจชำระ โดย ดร. ปรีชา พิณทอง, (อุบลราชธานี : โรงพิมพ์ศิริธรรม, ๒๕๒๔), หน้า ๖-๗.

เป็นเพื่อดำดวงเข็ม	ไขโทสตันห้องค์ท่านลือ
ตุจักวางควายคุณ	คู่ฮามเฮียงฆ่า
แนวหายฮ้อน	ยาญเญียวญานห้วง
น้องพี่พัน	ปูนไถ่เกี่ยวแขน ^{๖๔}

(โอ้ย ! ฝิดำมาทำโทษพี่หรือไง หม่อมฉันจักถวายควายคู่งาม ถ้าหายจากที่เป็นอยู่หมดห้วงหมดไย แล้วนางสุมนทาก็วิ่งเข้ามาเกี่ยวแขน)

เหตุผลที่ จารุบุตร เรื่องสุวรรณ ตั้งข้อสันนิษฐานว่าแต่งก่อนปี พ.ศ. ๒๐๗๐ อันเป็นปีที่พระโพธิสารราชเจ้ามีพระราชอาญาให้เลิกถือผีต่างๆ นั้น เพราะมีความเชื่อว่าเมื่อพระโพธิสารราชเจ้าให้ประชาชนเลิกถือผี ประชาชนก็เลิกถือผีทันทีตามพระราชอาญา และที่บอกว่าแต่งในสมัยพระเจ้าวิสุลราชานั้น เพราะพระเจ้าวิสุลราชครองราชย์ก่อนพระโพธิสารราช ในสมัยพระเจ้าวิสุลราชยังมีการนับถือผีอยู่ และในเนื้อเรื่องสังข์ศิลป์ชัยก็มีความเชื่อเรื่องการถือผีดังกล่าว จารุบุตร เรื่องสุวรรณ จึงสรุปจากคติความเชื่อที่ปรากฏนั่นเอง

ส่วนธวัช ปุณโณทก สันนิษฐานว่า สังข์ศิลป์ชัยแต่งในสมัยพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช โดยให้เหตุผลว่า “เรื่องสินไชประพันธ์ในสมัยพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช พ.ศ. ๒๑๗๖ – ๒๒๔๑ ซึ่งถือว่าเป็นยุคทองของวรรณกรรมล้านช้าง นอกจากนี้ ธวัช ปุณโณทก ได้ศึกษาเรื่องกาละเกดแล้วพบว่า ^{๖๕} ในเรื่องกาละเกดมีบทพรรณนาบางตอนที่มีเนื้อหาและรูปแบบคล้ายกับเรื่องสังข์ศิลป์ชัย ดังตัวอย่างการพรรณนาฉากรบและบทชมดง ที่มีการเล่นคำเล่นสัมผัสที่คล้ายถึงกัน ดังตัวอย่าง

สังข์ศิลป์ชัย	กาละเกด
เขียงหลวงกว้างลึงล้าย่าง	เมืองหลวงกว้างลึงล้าย่าง
น้ำแผ่ล้อมระวังต่ายชั้วตา	ต่ายแผ่ล้อมระวังต่ายชั้วตา
เขียงหลวงล้านระงมคนค้ำคั้น	ในวังกว้างระงมคนค้ำคั่ง
แม้งหนึ่งเถิงสถานกว้างนาริลวี่	เถิงสถานตันนาริลวี่
หลิงดอกไม้ก้านก่องอินทรวง	หลิงดอกไม้ก้านก่องอินทรวง

มีเหตุผลอีกประเด็นหนึ่ง คือกวีที่แต่งกาละเกดได้รับอิทธิพลจากสังข์ศิลป์ชัย ดังจะเห็นได้จากบทประณามพจน์และเหตุการณ์หลายตอนที่พ้องกัน และสำนวนโวหารที่คล้ายคลึงกันขอยกตัวอย่างให้เห็น ดังนี้

^{๖๔} ปรีชา พินทอง, สังข์ศิลป์ชัย, (อุบลราชธานี : โรงพิมพ์ศิริธรรม, ๒๕๒๔), หน้า ๑๒, และ มั่น จงเรียน, สังข์ศิลป์ชัย, หน้า ๙.

^{๖๕} ธวัช ปุณโณทก, วรรณกรรมท้องถิ่น, หน้า ๑๖๘.

สังข์ศิลป์ชัย

กาละเกด

ขบเมื่อ ฮว่าน ๆ ฟ้าฮ้องฮ้ำระตูฝน พ้นเยอ	ทั้งยินฮว่านฟ้าฮ้องเงำระงมฝน พ้นเยอ
วาโยเปลื้องล่งไควคุมด้าว	กาละเกดดูปีเถิงถ่ายามาเติมตั้ง
พีกสาเสี้ยวแสนกอกางกิบ	เซษฐมาสถ้วนฝนฮวยย้อยหยาด
ระตูพิขพร้อมเพ็งถ้วนเถื่อนแถว	คิ่นซันฟ้าเสียงฝ้าวท่วระทั่ง
เมื่อนั้นปางคำคุ้มคะนิงธรรมทางมาก	ข้าขอยอมมือไหว้เทโวเยี่ยมมั่ง
เห็นฮูงยานยอดแก้วเทียวใช้ชาติพระองค์	เห็นฮูงยานยอดแก้วตามไต้ย่นถวาย

จากตัวอย่างดังกล่าว แสดงให้เห็นอย่างเด่นชัดว่า สังข์ศิลป์กับกาละเกดมีความคล้ายคลึงกัน ในตอนท้ายเรื่องกาละเกดจะบอกไว้ว่าใครเป็นคนแต่ง และแต่งในรัชกาลใด ดังข้อความว่า

สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช
ในกรุงศรีสัตนาคนหุตแต่ปฐมกาลเค้า
องค์สมเด็จพระเจ้าเชียงใหม่
ศักราชได้พันหนึ่งฮ้อยตนเจ้าให้จื้อจำ นั้นท่อน

ปีศักราช (จุลศักราช) ที่แต่งคือ ๑๑๐๐ ตรงกับ พ.ศ. ๒๒๘๑ รัชสมัยของพระเจ้ามหาบุญไชยเชษฐาธิราช (สิริบุญสาร) พ.ศ. ๒๒๕ - พ.ศ. ๒๓๒๓ ซึ่งเป็นยุคสมัยหลังสมัยพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราชเพียงเล็กน้อย อาศัยจากการเทียบเคียงศักราช และเทียบเคียงลักษณะกลอนสัมผัสเล่นคำเล่นอักษรดังกล่าว ทำให้ ธวัช ปุณโณทก ตั้งข้อสันนิษฐานว่า สังข์ศิลป์ชัยแต่งในสมัยพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช ซึ่งข้อสันนิษฐานนี้สอดคล้องกับ จารุวรรณ ธรรมวัตร^{๖๖} ที่สันนิษฐานว่า สังข์ศิลป์ชัยแต่งในสมัยพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช สมมติฐานแนวนี้นี้พิจารณาจากสภาพสังคมและเศรษฐกิจในเรื่องสังข์ศิลป์ชัย กับสภาพสังคมและเศรษฐกิจในเหตุการณ์ ทางประวัติศาสตร์ลาวสมัยพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช เช่น ฉากในเรื่องสังข์ศิลป์ชัย คือฉากของนครเบ็งจาลและนครจำปาศักดิ์ที่มีบรรยากาศคล้ายสภาพนครเวียงจันทน์ ยุคที่มี ความรุ่งเรืองทางศาสนาและเศรษฐกิจ ในสมัยพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราชเป็นเมืองท่าค้าขายทางเรือชาวต่างชาติต่างศาสนามาค้าขาย มีตลาดใหญ่ผู้คนซื้อขายกันคึกคัก มี พระราชวังใหญ่โต ตั้งอยู่กลางเมือง มีวัดวาอารามงดงาม มีพระสงฆ์รอบรู้พระไตรปิฎก

^{๖๖} จารุวรรณ ธรรมวัตร, แลลอดพงศาวดารลาว, (มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๒๙), หน้า ๑๒๓.

จิตร ภูมิศักดิ์^{๖๗} สันนิษฐานว่า แต่งในสมัยพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช ดังคำกล่าวว่า จากการตรวจดูภาษาและรูปแบบโคลง ผู้ที่คุ้นเคยกับวรรณคดีล้านช้าง และวรรณคดีไทยยุคต้นสมัยกรุงศรีอยุธยา จะต้องยอมรับว่าวรรณคดี เรื่องขุนเจืองเก่ากว่าเรื่องสังข์ศิลป์ชัย ที่แต่งขึ้นเมื่อราว พ.ศ. ๒๑๘๕ ซึ่ง พ.ศ. ๒๑๘๔ และ พ.ศ. ๒๑๘๕ นี้ เป็นปีที่อยู่ในสมัยการปกครองของพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช (พ.ศ.๒๑๗๖-๒๒๓๓) และเมื่อเทียบเคียงตรวจสอบภาษารูปแบบโคลงที่ใช้ของวรรณกรรมล้านช้าง และวรรณคดีไทยยุคอยุธยาตอนต้น ปรากฏว่าสังข์ศิลป์ชัยแต่งหลังท้าวสุ่งขุนเจืองหลายร้อยปี

ศิลา วีระวงศ์^{๖๘} สันนิษฐานว่า สังข์ศิลป์ชัยแต่งในสมัยพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช แต่งเมื่อ พ.ศ. ๒๑๙๓ เหตุผลที่ ศิลา วีระวงศ์ สันนิษฐานเช่นนี้ เพราะเคยได้สันนิษฐานว่า ปินธุ จุลศักราช ๙๙๘ เป็นปีที่แต่งสังข์ศิลป์ชัย ซึ่งอยู่ในสมัยพระเจ้าต่อนคำ อันเป็นพระราชบิดาในพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช เมื่อตรวจสอบหลักฐานใหม่ พบว่า ศักราช ๙๙๘ อยู่ในสมัยพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช ส่วน มั่น จงเวียน สันนิษฐานว่า แต่งปี พ.ศ. ๒๑๙๓ โดยได้ข้อสันนิษฐานจากศิลา วีระวงศ์

จากข้อสันนิษฐานเดิมเกี่ยวกับสมัยที่แต่งสังข์ศิลป์ชัยนี้ พบว่ามีผู้สันนิษฐานว่าแต่งในสมัยพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราชถึง ๕ ท่าน มีผู้สันนิษฐานว่าแต่งในสมัยอื่นๆ เพียง ๒ ท่านเท่านั้น

ข. ข้อสันนิษฐานใหม่เกี่ยวกับยุคสมัยที่แต่ง

จากข้อสันนิษฐานของ บง สุวรรณวงศ์ ที่กล่าวว่าเรื่องสังข์ศิลป์ชัยแต่งหลายร้อยปีก่อนสมัยพระเจ้าฟ้างุ้มนั้น เป็นข้อสันนิษฐานที่ไม่มีหลักฐานรองรับหรือไม่มีหลักฐานอ้างอิงประกอบอย่างสมเหตุสมผล เพราะก่อนสมัยพระเจ้าฟ้างุ้มเป็นยุคก่อนประวัติศาสตร์ จึงไม่มีเอกสารใดระบุว่ามี การสร้างสรรค์วรรณกรรมหรืออารยธรรมใดๆ ซึ่งก็สอดคล้องกับ จารุวรรณ ธรรมวัตร ได้คัดค้านข้อสันนิษฐานของ จารุบุตร เรื่องสุพรรณ ว่าการกำหนดช่วงเวลาการแต่ง โดยยึดหลักความเชื่อที่ปรากฏในวรรณกรรมเป็นหลัก มีข้อควรพินิจว่า กฎหมายหรือโอองการของกษัตริย์ ไม่อาจกำจัดการความเชื่อผีหรืออำนาจเหนือธรรมชาติได้ เพราะเป็นเรื่องศรัทธาผสมกับภาวะที่เผชิญในช่วงวิกฤตของชีวิต แม้ปัจจุบันจะเป็นยุควิทยาศาสตร์การถือผีก็ยังคงมีอยู่ วรรณกรรมลาวที่แต่งหลังจากพระเจ้าโพธิสารราชประกาศห้ามถือผี ก็ยังปรากฏแนวความเชื่อเรื่องนี้อยู่ เช่น ฮีตสิบสอง คองสิบสี่ ซึ่งแต่งในสมัยพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช โดยกำหนดคงให้กษัตริย์ขุนนางบุชชาเทพยดา อารักษ์ หลักเมือง ดังบัญญัติไว้ว่า

^{๖๗} จิตร ภูมิศักดิ์, ความเป็นมาของคำสยามไทยลาวและขอม และลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ, (กรุงเทพมหานคร : ดวงกมล, ๒๕๒๔), หน้า ๑๒๒.

^{๖๘} กัญญา บุรีรัตน์, “สังข์ศิลป์ชัย : การวิเคราะห์วิจารณ์เชิงประวัติ”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, หน้า ๙๒.

...เป็นท้าวพระยา คั่นถึงระตูเดือน ๗ ให้เลี้ยงเทพดา อารักษ์ มเหล็กดี หลักเมือง หูเมือง ตาเมือง เชื้อเมือง ทรงเมืองตามคองสิบสี่ แล้วให้เชิญเทพดาอารักษ์มเหล็กดี เข้ามาชำระบ้านเมือง ป้องกันอันตรายตามบุญานราชประเพณีสั่งไว้ว่า เมืองซึ่งบมีธรรม เป็นเครื่องคุ้มครองได้ เอาไสยศาสตร์คือ ผีเมืองคุ้มครอง จึงมีฮีตนี้สืบมา เพื่อไม่ให้เกิดอันตรายโพบภัย ด้วยผีสาธคางแดง^{๖๙}

เมื่อพิจารณาแนวความคิดเบื้องต้นนี้ การกำหนดสมัยที่แต่งสังข์ศิลป์ชัย โดยพิจารณาความเชื่อเป็นหลัก ไม่อาจถูกต้องนัก นอกจากวรรณกรรมเรื่องฮีตสิบสองคองสิบสี่แล้ว ยังมีวรรณกรรมที่แต่งหลังสมัยพระเจ้าโพธิสารราช ปรากฏความเชื่อเรื่องผีและการนับถือผีอยู่ เช่น เรื่องกาละเกดและพระเชตพน สาเหตุที่ยกตัวอย่างวรรณกรรมทั้งสองเรื่องนี้ เนื่องจากมีหลักฐานอย่างเด่นชัดว่าวรรณกรรมทั้งสองเรื่องแต่งหลังสมัยพระเจ้าโพธิสารราช เป็นวรรณกรรมร่วมสมัยกับสังข์ศิลป์ชัย

สำหรับความเชื่อเรื่องผีในกาละเกด ได้แก่อนตอนที่กาละเกดถูกมนตร์ได้รับความเจ็บปวดทรมานจนจะสิ้นใจ ได้คร่ำครวญหามารดาบิดา และวิงวอนให้ทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้ ดังความในกาละเกดว่า “....ชาติที่ความตายนี้คาทงมีป่อย ข้อยจกมรมันมัยนตายค่างแค่เมือง เพื่อนแล้ว ขอให้จอมหัวเจ้าพระมารดาตนแม่ ตกแต่งสร้างบุญค้าส่งนำ ลูกเนอ”^{๗๐} ความเชื่อในตอนนี้เป็นกาละเกดมีความเชื่อว่า ตายแล้วไปเกิดเป็นผี ญาติพี่น้องที่เป็นมนุษย์ต้องทำบุญกุศลไปให้จึงจะได้ขึ้นสวรรค์และได้อาหารรับประทาน และในตอนที่มีผีเลี้ยงมาลีจันทร์ปลอมนางมาลีจันทร์ว่า กาละเกดก็ได้ตายเป็นผีแล้วช่วยอะไรไม่ได้ ทางที่ดีควรกวตน้ำทำบุญส่งกุศลไปให้ ดังข้อความว่า “แม่นว่าผูงผีเลี้ยงฟ้าวฟังและปุก โจนนางคานเป่าหูทั้งให้ สายสมรน้องนงเยาเจ้าพี่ อย่าได้สลับท้าวลัมนำท้าว ฮีบคินบาทกมรณาแล้วเป็นผีตายจาก ให้น้องตกแต่งสร้างบุญค้าส่งนำ ท้าวเทอญ”^{๗๑}

ส่วนในเรื่องพระเชตพนซึ่งเป็นวรรณกรรมพระพุทธศาสนา ส่งเสริมให้นับถือพระพุทธศาสนาโดยตรง โดยให้เห็นความสำคัญของสิ่งก่อสร้างทางพระพุทธศาสนา และกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ถึงแม้พระเชตพนจะเป็นวรรณกรรมที่ชักชวนให้ประชาชนเลิกนับถือผีหันมานับถือพุทธศาสนา ก็ยังมีความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องผีอยู่มากมาย เช่น ตอนที่ราชทูตไทยไปถึงดงเปรต ได้พบและคุยกับเปรตชนิดต่างๆ อย่างสนุกสนาน และบรรดาเปรตทั้งหลายได้หาผลหมากรากไม้มาสู่คณะทูต ดังความบางตอนจากเรื่องพระเชตพนว่า “...แต่นั้น ผีเผดด้ำนฮักพากย์พลอยขาน ตูหากินผลาเครื่องดงตางเข้า ขอให้พระบาทเจ้ายั้งอยู่ดอมตุ ก่อนเทอญ ตูสไปเอามาสู่กินคินนี้” จะเห็นได้ว่าบรรดาเปรตได้นำผลไม้มาให้คณะทูต และเผ้าระวังยามให้คณะทูตขณะนอนหลับ เปรตได้แนะนำ

^{๖๙} เก็บความจากงานวิจัย เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙๒ – ๙๙.

^{๗๐} พระอริยานุวัตร, **ภาพพะเกษ**, (อุบลราชธานี : โรงพิมพ์ศิริธรรม, ๒๕๑๙), หน้า ๗๔.

^{๗๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๘.

ชนิดของเปรตตามบาปและลักษณะที่แตกต่างกันไป จนที่สุดเมื่อคณะทูตจากไป เปรตก็ได้บอกให้คณะทูตทำบุญกรวดน้ำอุทิศส่วนกุศลไปให้ เพื่อตนจะได้ขึ้นสวรรค์ และพ้นจากสภาพเปรตเกิดเป็นคนกับเขาอีกครั้งหนึ่ง

จากความเชื่อเรื่องผีในเรื่องกาละเกตและพระเชตพนดังกล่าว เป็นสิ่งยืนยันได้ว่าการกำหนดสมัยที่แต่งเรื่องสังข์ศิลป์ชัย โดยพิจารณาจากความเชื่อเป็นหลักนั้นเป็นสิ่งที่ถูกต้อง อีกประเด็นหนึ่งที่เป็นข้อสันนิษฐานของ ธวัช ปุณโณทก^{๗๒} ที่ว่าเรื่องสังข์ศิลป์ชัยแต่งในสมัยพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช โดยให้เหตุผลว่ากาละเกตแต่งหลังสังข์ศิลป์ชัยในระยะเวลาเพียงเล็กน้อย และผู้ประพันธ์กาละเกตได้เอาแบบอย่างการสัมผัสอักษร การเล่นคำมาจากสังข์ศิลป์ชัย ประการสำคัญกาละเกตได้บอกปีที่แต่งในตอนท้ายว่า แต่งเมื่อ จ.ศ. ๑๑๐๐ ตรงกับ พ.ศ. ๒๒๘๑ อันเป็นสมัยหลังแต่งสังข์ศิลป์ชัยหรือหลังสมัยพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราชเพียงเล็กน้อย แต่เมื่อศึกษาเนื้อเรื่องกาละเกตแล้วพบว่ากาละเกตกล่าวถึงตัวละครและเหตุการณ์ในเรื่องสังข์ศิลป์ชัย ดังข้อความในกาละเกตตอน กาละเกตเกี่ยวนางมาลีจันทร์ มาลีจันทร์บอกให้กาละเกตไปเอาผู้ใหญ่มาสู่ขอ แต่กาละเกตได้ยกตัวอย่างว่าไม่จำเป็นที่จะเอาผู้ใหญ่มาสู่ขอในตอนนี เพราะโบราณหรือเมื่อก่อนสังข์ศิลป์ชัยก็ได้เสียกับนางเกียงคำ แล้วอีกเป็นเวลานานจึงได้จัดผู้ใหญ่มาสู่ขอตามประเพณี ดังความ

ประเด็นสุดท้ายของข้อสันนิษฐานใหม่เกี่ยวกับยุคสมัยที่แต่ง ซึ่ง จารุวรรณ ธรรมวัตร^{๗๓} ได้ตั้งข้อสันนิษฐานว่า แต่งในสมัยพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช โดยพิจารณาสภาพสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง รวมทั้งอาจพิจารณาได้จากลักษณะกษัตริย์ กล่าวคือคุณลักษณะของกษัตริย์แห่งอาณาจักรล้านช้างสมัยพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช พระองค์เป็นกษัตริย์ผู้ทรงธรรม ปฏิบัติตามจารีตประเพณีอย่างเคร่งครัด ทรงความยุติธรรม กระทำพระองค์ให้เป็นตัวอย่างที่ดีแก่ประชาชน ซึ่งแม้พระราชโอรสจะกระทำผิด พระองค์ก็ตัดสินไปตามความผิดไม่ยกเว้น แม้จะมีพระโอรสเพียงองค์เดียวก็ตาม และแม้แต่อณาจักรล้านช้างจะสิ้นรัชทายาทสืบสันตติวงศ์ก็ตาม

จากความเป็นไปที่พ้องกันหลายตอนดังกล่าว แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างเนื้อเรื่องสังข์ศิลป์ชัยกับเหตุการณ์ทางการเมือง สมัยพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราชอย่างเห็นได้ชัด ซึ่งวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัย น่าจะแต่งในภายหลังที่พระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราชส่งประหารราชบุตรคือพระองค์ส่งประหารราชบุตรเพื่อให้เป็นเยี่ยงอย่างการของความยุติธรรม ส่วนคุณลักษณะอีกประการหนึ่ง คือพระองค์ทรงเป็นกษัตริย์ที่ปฏิบัติตามจารีตประเพณีอย่างเคร่งครัด

^{๗๒} ธวัช ปุณโณทก, วรรณกรรมท้องถิ่น, (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๕), หน้า ก.

^{๗๓} จารุวรรณ ธรรมวัตร, แลลอดพงศาวดารลาว, (มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒมหาสารคาม, ๒๕๒๙), หน้า ๒๘.

ดังนั้น จึงสรุปได้ว่า ความสอดคล้องระหว่างเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์เช่น สภาพบ้านเมืองอุดมสมบูรณ์สงบสุข บ้านเมืองมีน้ำล้อมรอบ ความเจริญทางด้านเศรษฐกิจ ศาสนา สถาปัตยกรรม และการเข้ามาติดต่อค้าขายของชาวต่างประเทศ น่าจะแสดงให้เห็นว่าวรรณกรรมอีสานเรื่องสังข์ศิลป์ชัย แต่งในสมัยพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช ไม่ได้แต่งในสมัยอื่นอย่างแน่นอน

๒.๕ ที่มาของเนื้อเรื่องวรรณกรรมสินไซ

ก. ข้อสันนิษฐานเดิมเกี่ยวกับที่มาของเนื้อเรื่อง

สังข์ศิลป์ชัยเป็นวรรณกรรมเอกของภาคอีสานฉบับหนึ่ง ที่ปรากฏนามผู้แต่งอย่างแน่ชัด ซึ่งผิดจากวรรณกรรมอีสานส่วนมากที่มักไม่ปรากฏนามผู้ประพันธ์ อย่างไรก็ตาม สังข์ศิลป์ชัยก็ยังคงประสบปัญหาเช่นเดียวกันกับวรรณกรรมอีสานเรื่องอื่นๆ อยู่ เพราะประวัติและความเป็นมาของเรื่องยังไม่มีผู้ใดทราบอย่างแน่ชัด ฉะนั้น จึงได้นำปัญหาเรื่องที่มาของวรรณกรรมเอกนี้มาพิจารณาเป็นอันดับแรก อันที่จริงปัญหาเรื่องที่มาของสังข์ศิลป์ชัยนี้ไม่น่าจะเกิดขึ้น เพราะในตอนต้นก่อนเรื่อง ผู้แต่งได้เขียนบอกไว้ชัดเจนว่า

บัดนี้ ข้าจักขุนแต่งตั้ง	ไซชาตแปดหมื่น ก่อนแล้ว
เป็นที่ ยูแยงผุง	พำเพิงพาย้อย
ควนที่ อัจจรรยาล้า	โลกางทึบ เหา็น
มีโน ห้าสิบชาติแท้	เทียวใช้ส่งเวร แท้แล้ว ^{๗๔}

ท่านผู้รู้ทางวรรณกรรมอีสาน คือ จารุบุตร เรื่องสุวรรณ ก็มีความเห็นตามความที่กล่าวแล้วข้างต้นนั้น ว่า “สังข์ศิลป์ชัยเป็นเรื่องหนึ่งในพระเจ้าห้าสิบชาติ” สาเหตุที่สันนิษฐานเช่นนี้ เนื่องจากคำกลอนตอนต้นเรื่องระบุว่า “มีโนห้าสิบชาติแท้เทียวใช้ส่งเวร” เป็นการเขียนไว้อย่างชัดเจนที่สุดจากข้อความที่ว่า “มีโนห้าสิบชาติแท้” นี้เองที่ทำให้เข้าใจว่าเรื่องสังข์ศิลป์ชัย เป็นหนึ่งในพระเจ้าห้าสิบชาติหรือปัญญาสชาดกดังกล่าวแล้ว^{๗๕} แต่ก็มีผู้รู้บางท่านมีข้อสันนิษฐานว่าเป็นนิทานพื้นบ้านที่แอบอ้างชาดก ซึ่งนิทานพื้นบ้านที่แอบอ้างชาดกในที่นี้ หมายถึง นิทานพื้นบ้านที่มีใช้เรื่องชาดกแต่อ้างว่าเป็นชาดก ผู้สันนิษฐานคือ ธวัช ปุณโณทก^{๗๖} ซึ่งกล่าวไว้ว่า “เนื่องจากวรรณกรรมท้องถิ่นหลายเรื่อง ได้รับอิทธิพลทางเนื้อเรื่องไปจากปัญญาสชาดกในวรรณกรรมล้านนา ได้แก่ สังข์ทอง พระสุธน

^{๗๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒.

^{๗๕} จารุบุตร เรื่องสุวรรณ, ของดีอีสาน, (กรุงเทพฯ : สำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๑๙), หน้า ๙๖.

^{๗๖} ธวัช ปุณโณทก, วรรณกรรมท้องถิ่น, หน้า ๑๗๙.

สังข์ศิลป์ชัย นกกระจาบ ฯลฯ ภาคกลางมี สังข์ทอง สมุทรโฆษ คาวีหวิชัย ภาคอีสาน ได้แก่ จำปาสี
ตัน สังข์ศิลป์ชัย ท้าวกำกาคำ นางผมหอม”

แต่ผลการตรวจสอบจากปัญญาสชาดก ฉบับพม่า เชียงตุง ลาว และเขมร ปรากฏว่าไม่พบ
เรื่องสังข์ศิลป์ชัยชาดก ดังที่ สิลลา วีระวงส์ อ้างไว้ใน “คำอธิบายประวัติหนังสือเรื่องท้าวสังข์ศิลป์
ชัย” ในสังกสินชัยฉบับราชบัณฑิตยสถานว่า “หนังสือเรื่องท้าวสังข์ศิลป์ชัย แต่เดิมเป็นหนังสือเทศน์
ลำ เรียกว่า ลำสินชัย หรือสังกสินชัยชาดก” และตามข้อความต้นเรื่องที่ว่ามีในหนังสือพระเจ้าห้าสิบ
ชาตินั้นก็ไม่มีปรากฏ มีเรื่องที่พระนามกษัตริย์ตรงกับเรื่องสังข์ศิลป์ชัย คือเรื่องกุสลาตชาดก เป็น
ปัญญาสชาดกของลาว ลำดับที่ ๒๙ แต่ไม่ปรากฏในปัญญาสชาดกไทย สำหรับเรื่องกุสลาตชาดก
นี้ เป็นเรื่องราวของพระยากุสลาตที่ทรงบำเพ็ญเพียรด้วยขันตอตุสาหะวิริยะ เพื่อให้ได้มาซึ่งของรัก ไม่
มีอนุภาคใดที่ตรงกับเรื่องสังข์ศิลป์ชัยเลย นอกจากชื่อของกษัตริย์เท่านั้น

คัมภีร์เกี่ยวกับปัญญาสชาดกนี้ไม่มีในยุโรปและลังกา แต่เป็นที่รู้จักกันทั่วไปในไทย พม่า
กัมพูชา และลาว ดังที่ นิยะดา สาริกภูติ^{๗๗} กล่าวว่า คัมภีร์ปัญญาสชาดกเป็นคัมภีร์ที่เขียนเป็นภาษา
บาลี เป็นที่รู้จักกันทั่วไปในกัมพูชา ลาว และไทย แต่ไม่ปรากฏว่ามีในลังกา ทำให้คิดว่าคัมภีร์นี้คงจะ
แต่งไม่มากนัก สันนิษฐานว่าแต่งที่พม่าหรือลาว ส่วนนักปราชญ์ยุโรปทั้งหลายไม่เคยกล่าวถึงหนังสือ
เรื่องนี้ ให้ปรากฏในทางพุทธศาสนามาก่อนเลย คัมภีร์ปัญญาสชาดกปรากฏเป็นหนังสือที่จารลงใน
ใบลานด้วยภาษาลาวและภาษาเขมร ส่วนฉบับพิมพ์พิมพ์ด้วยอักษรพม่า และฉบับที่พิมพ์ด้วย
อักษรไทยนั้น เข้าใจว่าปริวรรตมาจากใบลานภาษาลาว

ข้อความที่มีส่วนทำให้ผู้ศึกษาวรรณกรรมอีสานเรื่องสังข์ศิลป์ชัย มีความเชื่ออย่างสนิทใจว่า
เรื่องสังข์ศิลป์ชัยมาจากปัญญาสชาดก ได้แก่คำว่า ‘ห้าสิบชาติ’ ซึ่งเป็นคำที่ท้าวปางคำผู้ประพันธ์สังข์
ศิลป์ชัยฉบับภาษาลาวได้ยืนยันเอาไว้ในหน้าที่ ๒ ของบทประพันธ์คำกลอนเลยทีเดียว ประคอง
เจริญจิตรกรรม^{๗๘} ผู้ศึกษาวรรณกรรมอีสาน : สังข์ศิลป์ชัย มีความเห็นว่าคำว่า ‘ห้าสิบชาติ’ ที่ท้าว
ปางคำกล่าวถึงนี้น่าจะเป็นชื่อเรื่องที่มีความหมายเดียวกันกับปัญญาสชาดกของภาคกลาง ฉะนั้น ถ้า
ความในบทกลอนข้างต้นที่กล่าวถึงหนังสือ ‘ห้าสิบชาติ’ นั้นหมายถึงหนังสือปัญญาสชาดก ฉบับ
หอสมุดแห่งชาติที่พระภิกษุชาวเชียงใหม่รวบรวมไว้ เรื่องสังข์ศิลป์ชัยน่าจะปรากฏอยู่ในหนังสือ
ปัญญาสชาดกฉบับหอสมุดแห่งชาติด้วย แต่เมื่อได้ตรวจดูหนังสือปัญญาสชาดกฉบับดังกล่าวทั้งหมดกลับ

^{๗๗} นิยะดา สาริกภูติ, “ปัญญาสชาดก : ประวัติและความสำคัญที่มีต่อวรรณกรรมร้อยกรองไทย,” ใน
อักษรศาสตร์นิพนธ์ : รวมบทความทางภาษาและวรรณคดีไทย, (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๖),
หน้า ๒๒๗.

^{๗๘} ประคอง เจริญจิตรกรรม, วรณกรรมอีสาน : สังข์ศิลป์ชัย, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต,
หน้า ๒๕ – ๒๖.

เอ็ดเรื่องแล้ว ก็ไม่พบว่ามีเรื่องสังข์ศิลป์ชัยอยู่เลย จึงทำให้เกิดปัญหาเรื่องที่มาของสังข์ศิลป์ชัยนี้ ขอแยกเป็น ๒ ประเด็นคือ

๑. ประเด็นแรกคือเรื่องสังข์ศิลป์ชัยนี้ ท้าวปางคำได้นำมาจากหนังสือห้าสิบชาติหรือปัญญาสชาดก แต่เป็นหนังสือปัญญาสชาดกคนละฉบับกับปัญญาสชาดกฉบับหอสมุดแห่งชาติ เพราะหนังสือปัญญาสชาดก ซึ่งเป็นหนังสือประชุมนิทานเก่าแก่ที่เล่ากันในเมืองไทยแต่โบราณนั้น ไม่ได้มีเพียงฉบับเดียวที่เป็นของหอสมุดแห่งชาติ หรือฉบับที่พระภิกษุชาวเชียงใหม่รวบรวมไว้เท่านั้น แต่มีอยู่หลายฉบับด้วยกัน และมีอยู่ทั้งในประเทศไทย สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว สหภาพพม่า และสาธารณรัฐเขมร ปัญญาสชาดกแต่ละฉบับต่างก็มีเรื่องชาดกในปัญญาสชาดกแต่ละฉบับที่ หลุยส์ ฟิโนต์ ได้รวบรวมไว้ก็ไม่ปรากฏว่ามีเรื่องสังข์ศิลป์ชัยอยู่เลย มีพบแต่เพียงว่าเรื่องชาดกเรื่องหนึ่งชื่อ กุศราข อยู่ในปัญญาสชาดกฉบับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ชื่อนี้เหมือนกับชื่อบิดาของสังข์ศิลป์ชัยในเรื่องสังข์ศิลป์ชัยของท้าวปางคำ แต่เนื่องจากไม่สามารถหาต้นฉบับปัญญาสชาดกฉบับดังกล่าวมาศึกษาค้นคว้าได้ จึงมีอาจลงความเห็นอย่างแน่อนได้ว่า เรื่องสังข์ศิลป์ชัยนี้ท้าวปางคำนำมาจากเรื่อง กุศราข ฉะนั้นในที่นี้จึงเพียงแต่ตั้งข้อสังเกตไว้ เพื่อให้ผู้สนใจศึกษาค้นคว้าต่อไปว่า เรื่องสังข์ศิลป์ชัยถ้าจะมาจากปัญญาสชาดกจริงแล้ว จะต้องมาจากปัญญาสชาดกฉบับอื่นนอกเหนือจากฉบับหอสมุดแห่งชาติของภาคกลาง

๒. ประเด็นที่สองคือเรื่องสังข์ศิลป์ชัยนี้ ไม่ได้นำมาจากปัญญาสชาดก แต่คงนำมาจากนิทานพื้นบ้านที่เล่าสืบต่อกันมาจนแพร่หลายอยู่ในภูมิภาคนี้ ภายหลังท้าวปางคำคงเห็นว่าผู้นิยมเรื่องนี้มาก จึงนำมาประพันธ์ไว้เป็นลายลักษณ์อักษรตามฉันทลักษณ์ของภาคอีสาน การที่ท้าวปางคำเขียนไว้ว่านำเรื่องนี้มาจากหนังสือ ‘ห้าสิบชาติ’ จึงพิจารณาได้ว่าหนังสือปัญญาสชาดกได้แพร่หลายมายังดินแดนภาคอีสาน และได้รับความนิยมในหมู่ชาวอีสานมาก ทั้งนี้เพราะชาวไทยในสมัยนั้นมีความศรัทธาในพระพุทธศาสนามาก เมื่อท้าวปางคำนำนิทานมาแต่งจึงอ้างว่านำมาจากหนังสือ ‘ห้าสิบชาติหรือปัญญาสชาดก’ เพื่อให้คนนิยมเรื่องของตนเช่นเดียวกับที่นิยมปัญญาสชาดก เพราะวรรณกรรมอีสานเรื่องอื่นๆ หลายเรื่องก็อ้างไว้ตอนต้นเรื่องว่านำมาจากเรื่องชาดกในหนังสือห้าสิบชาติเช่นเดียวกัน เช่นในหนังสือเรื่องท้าวกาละเขตของชาวอีสาน มีกล่าวไว้ว่าบัดนี้ จักได้นับชาติท้าวปางก่อนพิชิต ยามยังเที่ยวสงสานส่งเวนเวียนใช้ ตามที่อาจานเจ้าแปมามีก่อนว่ามีในทัมมห้าสิบชาติแท้เที่ยวใช้ส่งเวนว่ามา^{๗๙}

นอกจากเหตุผลดังกล่าวข้างต้นแล้ว เหตุที่ท้าวปางคำกล่าวว่าเรื่องสังข์ศิลป์ชัยมีใน ‘ห้าสิบชาติ’ นั้น อาจเนื่องมาจากท้าวปางคำไม่ทราบว่าเรื่องสังข์ศิลป์ชัยนั้นไม่มีอยู่ในปัญญาสชาดก เพราะการที่จะหาต้นฉบับปัญญาสชาดกอ่านได้ครบทั้งห้าสิบเรื่องนั้น เป็นเรื่องยากในสมัยก่อน เพราะ

^{๗๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๗.

ความก้าวหน้าด้านการพิมพ์ยังไม่มี แต่ทว่าคนเล่าเรื่องสังข์ศิลป์ชัยสืบทอดกันมาว่า เรื่องนี้เป็นเรื่องในปัญญาสชาดก ท้าวปางคำรับฟังเรื่องนี้มาอีกทอดหนึ่ง จึงเขียนไว้ว่าเรื่องสังข์ศิลป์ชัยนี้น่ามาจากหนังสือห้าสิบชาติตามที่ได้รับการบอกเล่าสืบมา เรื่องที่มาของเรื่องสังข์ศิลป์ชัย ยังไม่สามารถชี้ชัดลงไปอย่างแน่นอนได้ จึงเพียงแต่ตั้งข้อสังเกตไว้สำหรับผู้ที่มีความสนใจจะได้ศึกษาค้นคว้าต่อไป

ข. ข้อสันนิษฐานใหม่เกี่ยวกับที่มาของเนื้อเรื่อง

สืบเนื่องจากข้อสันนิษฐานเดิมเกี่ยวกับที่มาของเรื่องสังข์ศิลป์ชัย ซึ่งยังไม่สามารถหาข้อยุติหรือข้อสรุปได้ว่า เรื่องสังข์ศิลป์ชัยมีที่มาจากที่ไหนหรืออย่างไรกันแน่ โดยเฉพาะแหล่งที่มาจากปัญญาสชาดก ในเมื่อยังไม่แน่ใจในข้อสันนิษฐานที่ผู้ศึกษาส่วนใหญ่เข้าใจ ก็ได้มีผู้รู้บางท่านมีข้อสันนิษฐานใหม่เกี่ยวกับที่มาของเรื่องสังข์ศิลป์ชัยโดยมีข้อสันนิษฐานใหม่ ดังนี้

๑) ไม่ได้มาจากปัญญาสชาดก

๒) อาจมาจากสักกทีปนิชาดก เรื่องสุวรรณหงส์ชาดก หรือเรื่องสุวรรณวงศ์ชาดก

๓) เป็นนิทานพื้นบ้านที่แอบอ้างชาดก โดยเรื่องราวในนิทานนำมาจากเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ กล่าวคือเนื้อหาเป็นการนำเอาเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ล้านช้าง สมัยที่มีข้อขัดแย้งภายในราชวงศ์หลายยุคหลายสมัยมาเขียน และนำเอาคตินิยมเรื่องธรรมราชามาเป็นแกนเรื่องคล้ายกับเหตุการณ์ประวัติศาสตร์สมัยพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช ซึ่งยุคนี้พระมหากษัตริย์มีความเป็นธรรมราชาสูงกว่าสมัยอื่น ซึ่งตรงกับแนวคิดสำคัญของเรื่อง ที่ให้รักษาธรรมยิ่งกว่ารักษาชีวิตของตนเองและชีวิตของลูกเมีย ดังข้อความว่า ในโลกาแท้ ทุกอย่างยิ่งขาย ให้ว่าแพงตนเฮา กว่าคนทั้งค่าย ทัมมัสลินัน เพ็งแพงยังยิ่ง อักกว่าเช่า ของเลี้ยงลูกเมีย แท้เนื้อ^{๘๐}

เนื้อเรื่องสังข์ศิลป์ชัยอาจมาจากสักกทีปนิชาดก สุวรรณวงศ์ชาดก หรือสุวรรณหงส์ชาดก เหตุผลที่ตั้งข้อสันนิษฐานเช่นนี้ เพราะโครงเรื่องสังข์ศิลป์ชัยเป็นสำนวนอีสาน มีโครงเรื่องคล้ายคำวหงส์หินหรือคำวหงส์ผาคำวรรณกรรมของล้านนา ซึ่งคำวหงส์หินหรือคำวหงส์ผาคำนี้ มณี พยอมวงศ์^{๘๑} สันนิษฐานว่ามาจากสักกทีปนิชาดก เพราะในตอนต้นเรื่องของคำวขอ หงส์ผาคำของพระยาโลมาวิสัย กล่าวไว้ว่า

ค่อยฟังสารนิทานแห่งข้า

ได้ตอบได้ตามขอบกัณฐี

จักชักเค้าเงื่อนวาที

สักกทีปนิหากไขออกตั้ง

^{๘๐} มั่น จงเรียน, สังข์ศิลป์ชัย, หน้า ๒๖๔.

^{๘๑} มณี พยอมวงศ์, “การวิเคราะห์และเปรียบเทียบมหากาพย์ภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคอีสาน และภาคใต้,” วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร, ๒๕๑๙), หน้า ๔๒.

อย่าสงกาสนเทห์สลับ

นิทานธรรมเล่าไว้

แต่ อดม รุ่งเรืองศรี^{๘๒} ได้ค้นหาและตรวจสอบแล้วไม่พบสักกทีปนิชาตก จึงสรุปว่า "พระยาโลมาวิสัยระบุไว้อย่างปราศจากข้อสงสัยว่า เรื่องหงส์ผาคำของท่านนั้นแต่งขึ้นจากคัมภีร์ชื่อสักกทีปนิชื่อคัมภีร์ที่ใกล้เคียงกับสักกทีปนิมากที่สุดคือสักคทีปนิ ซึ่งมีอยู่ด้วยกันหลายฉบับ จากการอ่านสอบกันระหว่างสักคทีปนิฉบับต่างๆ ซึ่งคล้ายกับความในไตรภูมิพระร่วง และไม่มีส่วนใดเลยที่ใกล้เคียงกับหงส์ผาคำของพระยาโลมาวิสัย จึงทำให้สงสัยว่าคัมภีร์ดังกล่าวอาจสูญหายไปแล้ว หรือมีฉะนั้น คัมภีร์สักคทีปนิอาจไม่เคยปรากฏมาเลยก็เป็นได้" เมื่อค้นหาสักกทีปนิชาตกไม่พบก็ไม่อาจสรุปได้ว่า คำวหงส์หินหรือหงส์ผาคำมาจากสักกทีปนิชาตก อย่างไรก็ตาม มณี พยอมยงค์ ก็ได้ให้ข้อสันนิษฐานอีกประเด็นหนึ่งว่า โคลงหงส์ผาคำเป็นเรื่องราวในสุวรรณหงส์ชาตกหรือสุวรรณหงส์กุมารชาตก ที่ปรากฏอยู่ในปัญญาสาตก

เมื่อตรวจสอบปัญญาสาตกฉบับภาษาไทย พบว่าสุวรรณหงส์กุมารชาตกเป็นชาตกลำดับที่ ๑๕^{๘๓} อ่านเนื้อหาสอบทานกันปรากฏว่า สุวรรณกุมารชาตกเป็นเรื่องสะสมปัญญาบารมีของพระโพธิสัตว์ในอดีต ที่เสวยชาติเป็นพระโอรสของพระเจ้าพรหมทัต เหตุการณ์ในเรื่องพระองค์ทรงแสดงพระปรีชาสามารถ คือได้ช่วยพระบิดาตอบปัญหาเทวดา ๑๐ ข้อ ซึ่งยังความชื่นชมแก่พระราชบิดาเป็นอย่างยิ่ง จนพระราชบิดามอบราชสมบัติให้ ซึ่งไม่มีเนื้อหาส่วนใดตรงกันกับคำวหงส์หินหรือหงส์ผาคำเลย จึงน่าจะสรุปได้ว่า คำวหงส์หินหรือหงส์ผาคำมีได้มีที่มาจากสุวรรณกุมารชาตกหรือปัญญาสาตกแต่อย่างใด แต่ยังมีข้อที่ควรพิจารณาคือ เนื้อเรื่องหงส์หินหลายส่วนคล้ายกับสังข์ศิลป์ชัย ได้แก่

๑. ตัวละคร ตัวละครแม้จะมีชื่อต่างกันแต่มีอุปนิสัยและบทบาทที่คล้ายคลึงกัน คือกษัตริย์มีภรรยาที่เป็นฝ่ายธรรมและฝ่ายอธรรมเช่นกัน ภริยาฝ่ายอธรรมมีจำนวน ๖ คนเท่ากัน มีบุตรฝ่ายอธรรมจำนวน ๖ คนเท่ากัน และตัวเอกมีคุณธรรมและความสามารถในการปราบอมนุษย์คือยักษ์และผีเช่นกัน

^{๘๒} อดม รุ่งเรืองศรี, คร่าวของหงส์ผาคำของพระยาโลมาวิสัย ฉบับเทียบอักษรลานนาและไทย, (เชียงใหม่ : หน่วยส่งเสริมศิลปศึกษาและวัฒนธรรมลานนา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๔), หน้า ๓.

^{๘๓} นิยะดา สาริกภูติ, "ปัญญาสาตก : ประวัติและความสำคัญที่มีต่อวรรณกรรมร้อยกรองไทย", ใน อักษรศาสตร์นิพนธ์ : รวมบทความทางภาษาและวรรณคดีไทย, หน้า ๓๐๒.

^{๘๔} กัญญา บุรีรัตน์, "สังข์ศิลป์ชัย : การวิเคราะห์วิจารณ์เชิงประวัติ", วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, หน้า ๖๙.

๒. เหตุการณ์ในเรื่อง มีอนุภาคหรือเหตุการณ์แต่ละตอนคล้ายกัน คือ มีญาติถูกอมนุษย์ลักพาตัวไป หกกุมารแอบอ้างว่าตนมีความสามารถและหลอกลวงพระบิดา หกกุมารทำร้ายตัวเองเพื่อเอาความชอบ อมนุษย์ลักพาญาติผู้ใหญ่ไป มเหสีฝ่ายธรรมถูกใส่ความและเนรเทศจากเมือง ตัวเอกออกติดตามหาญาติผู้ใหญ่ ตัวเอกไปพบญาติในขณะที่ยอมมนุษย์ไม่อยู่ คือตอนที่สังข์ศิลป์ชัยไปตามเอาอา และพบอาขณะที่ยักษ์กุมภณทัตไปป่า ในหงส์ผาคำทุกคตกุมารไปรับยาในขณะที่ผีดิบออกป่าเช่นกัน พระอินทร์ชุบชีวิตตัวเอก ในเรื่องสังข์ศิลป์ชัยพระอินทร์ชุบชีวิตสังข์ศิลป์ชัยหลังจากตกเหวตาย และในหงส์ผาคำชุบชีวิตทุกคตกุมารหลังจากที่ท้าวทั้งหกกรมทูตจันเสียชีวิต หลังจากพระอินทร์ชุบชีวิตตัวเอกของเรื่องกลับไปหา มารดา ญาติที่ถูกลักพาตัวไป พิสูจน์ความจริงว่าใครเป็นผู้ช่วยเหลือ ในสังข์ศิลป์ชัยนางสมณฑาพิสูจน์โดยมีผู้นำของที่นางเสี่ยงทายไว้กลับคืนมาให้ ในหงส์ผาคำยาพิสูจน์โดยจัดงานฉลองเพื่อพบตัวทุกคตกุมารและเล่าความจริงให้ฟัง กษัตริย์ยกกองเกียรติยศไปรับมเหสีกลับพระนคร ตัวเอกขึ้นครองราชย์ และตัวเอกไปรับภริยากลับคืนเมืองครองความสุขตลอดไป

นอกจากนี้ยังมีประเด็นที่มีความต่างกันในตัวละครอยู่หลายประการ ได้แก่ ๑. จำนวนมเหสีและโอรสต่างกันเพียง ๑ และ ๒ คนเท่านั้น ๒. อมนุษย์ในเรื่องหงส์ผาคำและสังข์ศิลป์ชัยต่างกันคือเป็นผีดิบ อีกเรื่องหนึ่งเป็นยักษ์ ๓. ญาติที่ถูกอมนุษย์ลักพาไปในเรื่องสังข์ศิลป์ชัยได้แต่งงานกับยักษ์ แต่ในเรื่องหงส์ผาคำหรือหงส์หินไม่ได้แต่งงานกับผีดิบ ๔. การลงโทษผู้กระทำผิดในเรื่องสังข์ศิลป์ชัย อนุโลมให้เนรเทศกลับเมืองมารดา ส่วนในเรื่องหงส์ผาคำหรือหงส์หินให้ชดใช้กรรม คือถูกประหารชีวิต

ในส่วนแก่นเรื่องของสังข์ศิลป์ชัยและหงส์ผาคำหรือหงส์หิน เป็นเรื่องราวของความขัดแย้งในกลุ่มญาติพี่น้อง คือมีฝ่ายธรรมะ ได้แก่ สังข์ศิลป์ชัย สีหะ สังข์ทอง และมารดา ในเรื่องสังข์ศิลป์ชัย และท้าวทุกคตกุมารกับมารดาในเรื่องหงส์ผาคำหรือหงส์หิน พี่ชายทั้งหกและมารดาทั้งหก อันเป็นฝ่ายอธรรมที่คอยอิจฉาริษยาจนต้องถูกลงโทษเพื่อชดใช้กรรม จึงกล่าวได้ว่าเค้าโครงเรื่องสังข์ศิลป์ชัยและเรื่องหงส์ผาคำหรือหงส์หิน เป็นวรรณกรรมที่มีเค้าโครงเรื่องที่คล้ายกันและต่างกันเพียงไม่กี่อนุภาคเท่านั้น

๓. เป็นนิทานพื้นบ้านที่แอบอ้างชาดก โดยเอาเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ล้านช้างเป็นเค้าเรื่อง โดยพิจารณาความสัมพันธ์จากประวัติศาสตร์และเหตุการณ์ในเรื่องสังข์ศิลป์ชัย ซึ่งจางวรณ ธรรมวัตร ได้ให้ข้อเสนอเกี่ยวกับการสร้างสรรค์วรรณกรรมกับสภาพเมืองลาวว่า ในอดีตสภาพการเมืองของอาณาจักรล้านช้างเกิดการแย่งชิงอำนาจกัน จนเกิดสงครามกลางเมือง และจากวิกฤตการณ์ทางการเมืองที่โหดร้ายในราชวงศ์ล้านช้างที่ผ่านมา เป็นแรงบันดาลใจให้ผู้คนนำเรื่องราวมาผูกเป็นนิทานเล่าสู่กันฟังอย่างแพร่หลาย เมื่อเรื่องแพร่หลายแล้วจึงมีผู้ประพันธ์เป็นร้อยกรอง ซึ่งความสัมพันธ์ระหว่างประวัติศาสตร์ลาวกับเหตุการณ์ในเรื่องสังข์ศิลป์ชัย มีความคล้ายคลึงกันและสอดคล้องกัน ดังนี้

๑. ความขัดแย้งในเนื้อเรื่องสังข์ศิลป์ชัย และความขัดแย้งในประวัติศาสตร์ลาว มีความสอดคล้องกันคือสังข์ศิลป์ชัยมีเหตุการณ์ขัดแย้งภายในวงศ์ญาติ เช่น กลุ่มภริยาทั้งหกกลับแก่งนาง จันทาและนางลุน กลุ่มกุมารทั้งหกแก่งแย่งชิงดีชิงเด่นกับสังข์ศิลป์ชัย สีโหและสังข์ทอง ซึ่งความขัดแย้งภายในราชวงศ์นี้ มิได้ก่อให้เกิดผลดีแก่นครเบ็ญจาลเลย ประการต่อมาเป็นความขัดแย้งเกี่ยวกับความรักนอกเผ่าพันธุ์ คือ ยักษ์ มนุษย์ นาค ซึ่งความขัดแย้งเกี่ยวกับความรักระหว่างเผ่าพันธุ์นี้ก็เป็นเหตุสำคัญอีกประการหนึ่ง ที่ก่อให้เกิดสงครามอันยืดเยื้อไม่มีที่สิ้นสุด ส่วนความขัดแย้งในเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์นั้น เป็นการแก่งแย่งชิงดีชิงเด่นของคนในราชวงศ์ และเป็นการแก่งแย่งชิงดีชิงเด่นของคนในชาติ หาโอกาสทำลายซึ่งกันและกันโดยเฉพาะข้าราชการในราชสำนักนั่นเอง

๒. นอกจากความขัดแย้งระหว่างเนื้อเรื่องสังข์ศิลป์ชัย จะคล้ายกับเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์แล้ว ฉากและเหตุการณ์ในเนื้อเรื่องสังข์ศิลป์ชัย ก็คล้ายกับสภาพเหตุการณ์บ้านเมืองในสมัยสมเด็จพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราชบางประการ เช่น ฉากนครเบ็ญจาลและนครจำปา บรรยายภาพในเนื้อเรื่องสังข์ศิลป์ชัย มีลักษณะคล้ายนครเวียงจันทน์ยุคที่มีความเจริญรุ่งเรืองทางศาสนาและเศรษฐกิจ สมัยพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช ดังที่ จารุวรรณ ธรรมวัตร สันนิษฐานว่า “ที่ตั้งของนครเบ็ญจาลตั้งอยู่ริมฝั่งน้ำ เป็นเมืองท่าค้าทางสำเภา มีชาวต่างชาติต่างภาษา มีตลาดใหญ่ มีผู้คนซื้อขายกันคึกคัก มีพระราชวังใหญ่โตตั้งอยู่กลางเมือง มีวัดวาอารามงดงาม มีพระสงฆ์รอบรู้พระไตรปิฎก”^{๘๕} และยังมี ความสอดคล้องที่น่าสนใจอีกประการหนึ่ง คือ ชื่อกษัตริย์เมืองจำปาในเนื้อเรื่องสังข์ศิลป์ชัย ตรงกับพระนามกษัตริย์เมืองจำปาศักดิ์องค์หนึ่ง คือ ท้าวกามะทา นอกจากนี้การตั้งชื่อว่า นครจำปา ในสังข์ศิลป์ชัยกับ นครจำปาศักดิ์ ก็คล้ายกัน

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่า วรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัยเป็นการนำเรื่องความขัดแย้งภายในราชวงศ์ ล้านช้าง มาประพันธ์เป็นคำกลอนในลักษณะเรื่องเล่าด้วยการตั้งชื่อว่า สังข์ศิลป์ชัย โดยให้ฉากและความรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจ ก็มีความคล้ายกับเหตุการณ์ในนครเวียงจันทน์ ในสมัยพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช กษัตริย์ผู้ครองนครเวียงจันทน์อยู่ในสมัยนั้น

๒.๖ จุดมุ่งหมายของผู้แต่งวรรณกรรมสินไซ

ที่ผ่านมาผู้วิจัยได้ศึกษารายละเอียดของวรรณกรรมอีสานเรื่องสังข์ศิลป์ชัย โดยเริ่มจากศึกษาภูมิหลัง ประวัติผู้แต่ง ยุคสมัยที่แต่ง และที่มาของเนื้อเรื่อง ต่อไปเป็นการศึกษาถึงจุดมุ่งหมายของผู้แต่ง ซึ่งสามารถศึกษาได้จากข้อความและถ้อยคำที่ปรากฏอยู่ในคำประพันธ์ตามบั้นต่างๆ ที่ผู้แต่งได้ประพันธ์เอาไว้ ซึ่งพอเป็นพยานทางความคิดเกี่ยวกับจุดมุ่งหมายของผู้แต่งได้อย่างชัดเจนที่สุด

^{๘๕} มั่น จงเรียน, สังข์ศิลป์ชัย, หน้า ๒ - ๓.

จากการศึกษาโดยละเอียดทำให้ทราบว่าท้าวปางคำผู้ประพันธ์เรื่องสังข์ศิลป์ชัย โดยที่ได้พยายามแสดงจุดมุ่งหมายของตนที่ประพันธ์เรื่องนี้ขึ้นไว้ในตอนท้ายบทของทุกบทว่า เพื่อถวายพระเจ้าแผ่นดิน

ความว่า

หรือ	สมมติขึ้น แล้วท่อนี้	มีทานทัมมก่าว <u>ถวายให้ที่ย่า*</u> ก่อนแล้ว ^{๘๖}
	บัดนี้ยกขั้กะสนับัน ถวายท่านผู้	หนูหนวยหานาด <u>เป็นเจ้าโลกทัมม*</u> ก่อนแล้ว ^{๘๗}
หรือ	อันนี้ ปางคำท้าว ยกแย่งถ้วน	ทงขานเขียนฮูป <u>ถวายไว้แว่นแยง*</u> แท้แล้ว ^{๘๘}

ลักษณะการลงท้ายเช่นนี้ คล้ายกับลักษณะการลงท้ายของวรรณกรรมไทยหลายเล่ม ที่มักลงท้ายด้วยการแสดงจุดประสงค์ของผู้แต่ง และบอกนามผู้แต่งไว้ด้วย เช่น ในหนังสือจามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชยที่จบท้ายบทไว้ว่า “อันนี้ เป็นเรื่องแสดงด้วยเมืองหริภุญไชยเป็นปริเฉทที่สอง อันพระมหาเถรมีนามว่า โพธิรังสี ได้แต่งตามคำมหาจาริกจบเท่านั้น” ^{๘๙} หรือในหนังสือรัตนพิมพวงศ์ก็มีการลงท้ายทำนองเดียวกันในแต่ละบทว่า “อุบัติกถาแห่งพระนาคนาเสน โดยวรรณนาในรัตนพิมพวงศ์ ที่ภิกษุสองวิสสาหมินามว่า พระพรหมราชปัญญา ผู้แต่งเพื่อประโยชน์แก่ความเลื่อมใสของสาธุชน จบลงด้วยประการฉะนี้” ^{๙๐}

วิธีการลงท้ายที่คล้ายคลึงกันของวรรณกรรมในท้องถิ่นอีสาน และท้องถิ่นล้านนาไทยนี้เอง ที่ทำให้เห็นว่าจุดมุ่งหมายสำคัญที่ท้าวปางคำประพันธ์เรื่องสังข์ศิลป์ชัยขึ้น มิใช่เพื่อที่จะถวายพระเจ้าแผ่นดิน เพื่อให้ท่านอ่านสำหรับความเพลิดเพลินเท่านั้น เพราะลักษณะการลงท้ายที่คล้ายคลึงกันนี้ ท้าว

^{๘๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔.

^{๘๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘.

^{๘๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๘๓.

* คำที่ขีดเส้นใต้ทั้งหมดล้วนมีความหมายว่า พระเจ้าแผ่นดิน เช่น ที่ย่า หรือ ที่ญา หมายถึง ที่เคารพยำเกรง ผู้เป็นใหญ่ หรือ เจ้า ดูรายละเอียดใน อภิธานศัพท์ของมัน จงเรียน, สังข์ศิลป์ชัย, หน้า ๔๐๑.

^{๘๙} จามเทวีวงศ์, พงศาวดารเมืองหริภุญไชย, พิมพ์ครั้งที่สี่, (กรุงเทพมหานคร : บรรณกิจเทรดดิ้ง, ๒๕๑๖), หน้า ๕๓.

^{๙๐} ญาณ บวรรัตน์, “สังข์ศิลป์ชัย : การวิเคราะห์วิจารณ์เชิงประวัติ”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, หน้า ๘๖.

ปางคำอาจได้รับอิทธิพลมาจากล้านนาไทยก็เป็นได้ เนื่องจากดินแดนของทั้งสองภูมิภาคนี้อยู่ติดต่อกัน ฉะนั้น จึงมีการถ่ายทอดวัฒนธรรมระหว่างทั้งสองท้องถิ่น จนมีลักษณะประเพณีและวัฒนธรรม คล้ายคลึงกัน ดังนั้นเรื่องการลงท่ายที่คล้ายคลึงกัน จึงอาจเป็นลักษณะประการหนึ่งที่ท้าวปางคำ รับมาใช้เขียนตามความนิยมของล้านนาไทย ซึ่งเป็นดินแดนที่รุ่งเรืองทางวรรณกรรมแห่งหนึ่ง หรือ บางทีท้าวปางคำอาจรับวิธีการเขียนลงท่ายเช่นนี้มาจากวรรณคดีของบาลี ซึ่งแพร่หลายอยู่ในท้องถิ่น อีสาน ฉะนั้น จึงไม่น่าถือว่าจุดมุ่งหมายที่แสดงไว้นี้ เป็นจุดมุ่งหมายที่สำคัญเพียงประการเดียว

จากที่กล่าวมาจะเห็นได้ว่าจุดประสงค์หรือจุดมุ่งหมายของผู้ประพันธ์ ที่นอกเหนือไปจากที่ ท้าวปางคำได้แสดงไว้ในตอนจบของทุกบทยังมีอีก ซึ่งได้พิจารณาตามเนื้อความว่า เป็นจุดมุ่งหมายที่มี ข้อความแสดงให้รู้ชัดเจนนั้นประการหนึ่ง หรือเป็นจุดมุ่งหมายที่ผู้ประพันธ์ไม่ได้แสดงให้รู้ได้อย่าง ชัดเจน ต้องพิจารณาจากเนื้อหาของเรื่องเองนั้นอีกทีหนึ่ง

ก. จุดมุ่งหมายที่มีข้อความแสดงให้รู้ชัดเจน

ท้าวปางคำผู้ประพันธ์เรื่องสังข์ศิลป์ชัยขึ้น ก็เพื่อแสดงความสามารถของตนในด้านการ ประพันธ์ร้อยกรอง ด้วยพิจารณาจากที่ชาวอีสานมีอุปนิสัยรักกาพย์กลอน การพูดคล้องจองกัน และมีความกล้าหาญที่จะแสดงออก ดังจะเห็นได้จากคำสุภาษิตต่างๆ ล้วนแต่เป็นคำที่ลึกซึ้งกินใจผู้อ่านหรือ ผู้ฟังเป็นอย่างยิ่ง โดยศึกษาได้จากการโต้ตอบกันเป็นผลของชายหญิงชาวอีสาน คราวเมื่อพบกันในงานต่างๆ ฉะนั้น ท้าวปางคำซึ่งเป็นผู้ทรงความรู้และมีความสามารถในเชิงกาพย์กลอน จึงมีอาจทน เฉยนิ่งอยู่ได้ โดยเฉพาะท้าวปางคำแนใจในฝีมือกาพย์กลอนของตนอย่างยิ่ง ดังได้เขียนไว้ในตอนต้น เรื่องสังข์ศิลป์ชัยว่า

เมื่อนั้น ปางคำคุ่ม	คะนิงทมม้ ทงมาก
เห็นฮุ่ง ยามยอดแก้ว	เทียวใช้ ชาติพระองค์
บัดนี้ ข้าจักปูนแต่งตั้ง	ไซชาต เป่ทมม้ ก่อนแล้ว
เป็นที่ ยูแยงผู่ง	พ่าเพ็ง พายฮ้อย
ควรที่ฮ้อฮ้อยล้ำ	โลกางทีป เฮาหนี
มีในห้าสิบชาติแท้	เทียวใช้สงสาร แท้แล้ว ^{๙๑}

จากข้อความข้างนี้แสดงให้เห็นจุดมุ่งหมายของท้าวปางคำว่า ท้าวปางคำแนใจในฝีมือการ ประพันธ์ของตนเองอย่างยิ่ง จึงประพันธ์เรื่องสังข์ศิลป์ชัยขึ้น เพื่อให้ ‘ไว้แกไ้ตตองปูน แวนแยงยาม แคน’ คือไว้ให้คนอ่าน และคิดถึงเหมือนกระจกเงาส่องดูตนเองเมื่อยามยากลำบาก นอกจากนี้ยัง ประพันธ์ขึ้นเพื่อให้ ‘เป็นที่ ยู่งแยงผู่ง พ่าเพ็งพายฮ้อย’ ซึ่งหมายความว่า เพื่อให้คนรุ่นหลังไว้อ่านและ

^{๙๑} สิลลา วีระวงส์, สังข์ศิลป์ชัย, หน้า ๑-๒.

พูดถึงในภายหลัง ด้วยเหตุนี้จุดมุ่งหมายที่เด่นชัดของท้าวปางคำ จึงควรเป็นจุดมุ่งหมายที่ต้องการฝากฝีมือในเชิงประพันธ์ของตนไว้ในวรรณศิลป์ เพื่อให้คนรุ่นหลังได้กล่าวยกย่องและระลึกถึง

ที่กล่าวมาข้างต้นนั้นเป็นส่วนที่กล่าวถึงจุดมุ่งหมายของผู้แต่ง ที่แต่งไว้เพื่อให้อนุชนคนรุ่นหลังได้อ่านและพูดถึงระลึกถึงความสามารถในการประพันธ์ ซึ่งเป็นการพิจารณาตามบริบทต่างๆ เพียงเล็กน้อยเท่านั้น แต่เมื่อศึกษารายละเอียดของเนื้อหาทั้งหมดแล้วผู้วิจัยมีความเชื่อมั่นว่าวรรณกรรมอีสานเรื่องสังข์ศิลป์ชัย เป็นวรรณกรรมท้องถิ่นที่ผู้แต่งแต่งเพื่อประโยชน์ทางการเมือง การปกครองของอาณาจักรล้านช้างสมัยหนึ่งรวมอยู่ด้วย ดังที่ บง สุวรรณวงศ์^{๙๒} กล่าวถึงเจตนาหรือจุดมุ่งหมายของผู้ประพันธ์เรื่องสังข์ศิลป์ชัยไว้อย่างอย่างชัดเจนว่า

หนังสือสังข์ศิลป์ชัยที่เป็นคำกลอนนั้น แม่นฮ่องฮอยของนักปราชญ์ ผู้มีหัวธัมมาธิปไตย และประชาธิปไตย เป็นนักการเมืองและเป็นนักการเมืองโลกที่แสวงหาสันติภาพ เพื่อมนุษยชาติ ท่านได้แต่งไว้เป็นหลักการปกครองประเทศชาติบ้านเมือง ปวงประชาชาติแต่ละชาติ จึงจะมีความสันติสุขอย่างแท้จริง ทัวถึงกันทุกถ้วนหน้าได้ นำเสียดายที่บรรดาผู้อ่านผู้ฟังทั้งหลายที่ติดอกติดใจนาหนังสือ ‘สังข์ศิลป์ชัย’ นั้นหลงนำมาแต่กรรมมวนขึ้นออนซอนทางวรรณคดีของผู้แต่งเท่านั้น จึงบ่พยายามขอเข้าใจถึงจุดมุ่งหมายแท้จริงของผู้แต่ง ที่ต้องการชักชวนปวงประชาวามนุษยชาติ สร้างอำนาจธัมมาธิปไตยให้เป็นอำนาจปกครองประเทศชาติบ้านเมืองนั้นเลย

จากข้อความข้างต้น เรื่องสังข์ศิลป์ชัยมีตัวละครเป็นกษัตริย์ที่มุ่งสร้างอำนาจ ธรรมาธิปไตยในการปกครอง ผู้รู้อีกท่านหนึ่ง คือ ศิลา วีระวงศ์^{๙๓} บอกว่าจุดมุ่งหมายในการแต่งสังข์ศิลป์ชัย คือแต่งเพื่อให้อ่านในงานศพ “เดิมแต่งเป็นคำร้อยแก้วหรือเป็นหนังสือเทศน์ แบบหนังสือชาดกทั้งหลายนั่นเอง ต่อมาภายหลัง ... จึงได้แต่งออกมาเป็นคำกลอนใช้สำหรับอ่านฟังในเวลาในงานศพไว้ดั่งเวลาอันเหน็ดเหนื่อย เป็นต้น”

กรณีที่ผู้รู้ของลาวทั้งสองท่าน ได้บอกจุดมุ่งหมายในการแต่งไว้ ๒ ประเด็น ประเด็นแรกคือแต่งเพื่อประโยชน์ทางการเมืองนั้น เป็นจุดมุ่งหมายแฝงที่สอดแทรกไว้ในเนื้อเรื่องตลอดเรื่อง ประการต่อมา สังข์ศิลป์ชัยแต่งขึ้นเพื่อแสดงให้เห็นธรรมย่อมชนะอธรรมนั่นเอง ดังคำกล่าวที่ว่า “บทกวีชาวอีสานมิใช่แต่จะมีความสนุกสนาน หรือมีความสูงส่งทางอักษรศาสตร์เท่านั้น แต่เป็นกุศโลบายที่จะ

^{๙๒} กัญญา บุรีรัตน์, “สังข์ศิลป์ชัย : การวิเคราะห์วิจารณ์เชิงประวัติ”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, หน้า ๑๐๐.

^{๙๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๒.

แทรกหลักธรรมของพระพุทธองค์ ให้ซึมซาบเข้าถึงประชาชนทุกชั้นทุกสังคมทั่วไป โดยอาศัยศิลปะในเชิงวรรณคดี”^{๙๔} อย่างชาญฉลาดอย่างยิ่ง

ผู้สนับสนุนคำกล่าวที่ว่า สังข์ศิลป์ชัยแต่งขึ้นเพื่อให้เห็นความสำคัญของธรรมะอีกท่านหนึ่ง คือ บง วงศ์สุวรรณ รองประธานราชบัณฑิตยสถาน ได้กล่าวว่า

หนังสือสังข์ศิลป์ชัยเป็นยอดแห่งวันนะคะดีของชนเชื้อชาติลาว ผู้แต่งมีความรู้สึกถึง ต้องทางทัมมะ แต่งถูกต้องตามระเบียบ คำกลอนพาสาลาวอย่างคับถ้วน บ่มีบ่อนบก บางขาดเงิน ในถ้อยคำใดๆ เลย ท่านพันนะนาความถูกต้องตามระเบียบประเพณีลาว มีเค้าโครงด้านยันกัน ละหว่างกลุ่มสินทัมอันมีจำนวนน้อย จึงสมมติชื่อว่า “ท้าวสินชัย” ซึ่งเป็นเด็ก น้อยมีเพียง ๗ ปี ต่อสู้กลุ่มอัมอันมีจำนวนหลาย ทั้งมีอิทธิพลด้านกำลัง สัตราวุธพวกยักษ์มานบางประเทศ ในที่สุดฝ่ายสินทัมได้ถืออำนาจตามละบอบประชาติปะไตย คือมีเสียง ส่วนหลายได้บริหารประเทศชาติบ้านเมือง พวกยักษ์มานยอมเป็นมิตรโดยทัมคือพวกอะทัมกับใจมาประติบัติตามสินทัมนั่นเอง แม้ในเนื้อเรื่องสังข์ศิลป์ชัยก็ปรากฏมีธรรมถึง ๒ ระดับด้วยกัน คือ ระดับแรกผู้แต่งจะสอดแทรกหลักธรรมในข้อคำสอนต่างๆ ไว้ในเนื้อเรื่อง^{๙๕}

การพิจารณาจุดมุ่งหมายในการแต่งสังข์ศิลป์ชัย ประการสุดท้ายพิจารณาได้จากข้อความตอนต้นเรื่อง ที่บอกถึงจุดมุ่งหมายในการแต่งว่าแต่งเพื่อแสวงหาธรรมะ พิจารณาได้จากข้อความต้นเรื่องต่อไปนี้ว่า

เมื่อนั้น บางคำคุ่ม	คะนิงทัมมัทมาก
เห็นฮุ่ง ยามยอดแก้ว	เทียวใช้ชาติพระองค์
ไค้จักตกแต่งตั้ง	แป้นเป็นไท
ชูลีเขินสรวง	ช่อยยานยามแค้น
จตุโลกล้ำ	ไอสรสแสนทิป
กับทั้ง คุทนาคหน้า	นางท้าวเทพคุณ
เขินช่อย ฮีฮ่าป่อง	แปงกาบคอนปะจิตร
ไว้แก่ ไตตองปูน	แวนแยงยามแค้น
ตามที เอ็งชูลีเท้า	ทวารสามปะนมมอบ มานี้
คุณยอม ยกใส่เกล้า	ตะเกิงตั้งชู่ยาม ^{๙๖}

^{๙๔} จารุบุตร เรื่องสุวรรณ, ของดีอีสาน, หน้า ๙๖.

^{๙๕} กัญญา บุรีรัตน์, “สังข์ศิลป์ชัย : การวิเคราะห์วิจารณ์เชิงประวัติ”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, หน้า ๑๐๓.

^{๙๖} มั่น จงเรียน, สังข์ศิลป์ชัย, หน้า ๑.

ข้อความข้างต้นมีใจความว่า กษัตริย์ที่ปกครองลาวสมัยแต่งสังข์ศิลป์ชัยนั้น ได้ตระหนักถึงธรรมะเป็นอย่างยิ่ง และนึกถึงการให้ชาติแต่ละชาติของพระโพธิสัตว์ ที่ก่อให้เกิดประโยชน์แก่สังคมวรรณกรรมเรื่องนี้ น่าจะได้รับใช้สังคมได้บ้าง พระองค์จึงได้โปรดให้แต่งสังข์ศิลป์ชัยขึ้น

ข. จุดมุ่งหมายที่ผู้ประพันธ์ไม่ได้แสดงให้รู้อย่างชัดเจน

จากการศึกษาเนื้อหาของเรื่องสังข์ศิลป์ชัยโดยตลอดแล้ว พอจะตั้งข้อสังเกตได้อีกประการหนึ่งว่า จุดมุ่งหมายของท้าวปางคำที่ประพันธ์เรื่องสังข์ศิลป์ชัยขึ้น เพื่อแสดงฝีมือด้านการประพันธ์นั้น ไม่ใช่จุดมุ่งหมายเดียวของท้าวปางคำ แต่ท้าวปางคำยังมีจุดมุ่งหมายอื่นอีก นั่นคือจุดมุ่งหมายด้านการปกครอง ซึ่งท้าวปางคำได้แสดงไว้ในรูปของการสอนที่ปรากฏอยู่ตลอดเวลาในเรื่อง อันมีการสอนแบบตรงๆ และการสอนแบบอ้อมๆ

การสอนแบบตรงๆ ส่วนมากเป็นบทสนทนาที่ตัวละครผู้มีอาวุโสมาก สอนอบรมตัวละครที่มีอาวุโสน้อย เช่น พระยาสุรราชสอนมเหสีและเสนาก่อนออกบวช หรือคำสอนของนางนันทะพราหมณ์สอนธิดาทั้งเจ็ดของนางก่อนออกเดินทางมาเป็นคูครองของพระยาสุรราช หรือบทสนทนาที่สังข์ศิลป์ชัยสั่งสอนบรรดาสัตว์ อดมนุษย์ และมนุษย์ทั้งหลายที่ตนเองสามารถพบขณะ คำสอนเหล่านี้มีเรื่องเกี่ยวกับข้อบกพร่องและความประพฤติ เช่น ในบทที่สังข์ศิลป์ชัยสอนบรรดายักษ์ในเมืองอินราจ ว่า

อันหนึ่ง ญาได้คิดโลพลัน	บังเบียดแสนสัดต์ ท่านเอย
ฝูงนี้เป็นทางถึงอะเวจี	บ่เซียงเซียงฮ้อน
อันหนึ่งเป็นโจรแจ่ง	จ้งไฮฮ้ายเฮ่ง
ของเพื่อนเมียน	แพ่งไว้อย่างซิง เจ้าเอย ^{๙๗}

เกี่ยวกับการสมาคมได้มีกล่าวไว้ในบทสนทนาที่นางพราหมณ์นันทะสอนธิดาทั้งเจ็ดของนางว่า

อันหนึ่ง ญาลอนเลียง	คนโจรใจบาป
ลักเพื่อข้อง	เซ้นฮ้ายฮ่วมเฮือน ลูกเอย
คนใดฮู้ปากเกียง	เว้าม่วนมีผยา
คันเอามาในเฮือน	ไฟคองคางไฮ้
กูสอนไว้	ยาตนดาปะมาท
แม่นว่าหลับตันให้	คะนิงชั้นสู่ยาม ลูกเอย ^{๙๘}

^{๙๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๗๔.

^{๙๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๐.

เกี่ยวกับเรื่องศีลธรรมก็มีปรากฏในคำสอนของสังข์ศิลป์ชัยที่สอนท้าววรุณนาค และบรรดา
สัตว์ทั้งหลายว่า

ในโลกแท้	ทุกเยื้องอิงชาย
ให้ว่าแพงตนเฮา	กว่าคนทั้งค้าย
ท้มมิลินั้น	เพิงแพงยังยิ่ง
อีกกว่าเข้า	ของเลี้ยงลูกเมีย แท้เนอ
สัจจะนั้น	ควรปูนเป็นปะนิต
อีกกว่าเนื้อ	ตนเจ้าจึงควน พระเอย ^{๙๙}

เกี่ยวกับการปกครอง มีกล่าวไว้หลายแห่ง ที่ยกมานี้เป็นบทสนทนาที่สังข์ศิลป์ชัยสอนไวยุ
เวท เรื่องการปกครองบ้านเมืองและผู้คนไว้ ความว่า

คั้นว่าไผหากทำชอบแท้	ประสงค์แต่งตามเฮา
ญ่าให้เคื่องคำวาย	ราชทานเทเกื้อ
มันยังทำไปแท้	บัวนางยกดื่ม มันเนอ
พอที่วางไฟฟ้า	ฝูงแก้วญ่าขึ้น แท้เนอ ^{๑๐๐}

จากคำสอนบุคคลในด้านต่าง ๆ ที่ปรากฏอยู่ตลอดเรื่องสังข์ศิลป์ชัยนี้เอง สามารถนำมา
พิจารณาได้ว่าท้าวปางคำประพันธ์วรรณกรรมเรื่องนี้ มีจุดมุ่งหมายด้านการปกครองอยู่ด้วย เพราะ
ชาวไทยในภาคอีสานมีความเลื่อมใสศรัทธาเรื่องสังข์ศิลป์ชัยมาก เนื่องจากเชื่อว่าเป็นเรื่องชาดก และ
สังข์ศิลป์ชัยคือพระโพธิสัตว์ ด้วยเหตุนี้ชาวอีสานจึงเลื่อมใสศรัทธาคำสอนต่าง ๆ ที่ปรากฏอยู่ในเรื่องนี้
ด้วย และพยายามปฏิบัติตามคำสอนเท่าที่จะกระทำได้ และนี่เองที่เป็นจุดมุ่งหมายของท้าวปางคำ
เพราะจะทำให้การปกครองบ้านเมืองง่ายและสะดวกขึ้น เนื่องจากประชาชนมีความประพฤติดี และ
สามารถอยู่ร่วมกันอย่างสงบ อีกประการหนึ่งที่นาสังเกตคือ คำสอนส่วนใหญ่เน้นหนักไปในเรื่องการ
ปกครอง และข้อพึงปฏิบัติของผู้มีอำนาจปกครองบ้านเมือง ทั้งนี้แสดงว่าท้าวปางคำทราบดีว่า
บ้านเมืองจะร่มเย็นเป็นสุขสงบได้นั้น ไม่ได้ขึ้นอยู่กับประชาชนฝ่ายเดียว แต่ขึ้นอยู่กับผู้ปกครอง
บ้านเมืองเป็นสำคัญด้วย และสภาพการปกครองในสมัยโบราณ ก็แบ่งออกเป็นบ้านเล็กเมืองน้อย มี
เจ้าเมืองนครเป็นอิสระบ้าง ขึ้นกับนครอื่นที่มีอำนาจมากกว่าบ้าง ฉะนั้น จึงตั้งข้อสังเกตได้ว่า ท้าวปาง
คำได้ใช้คำสอนในเรื่องสังข์ศิลป์ชัยเป็นเครื่องมือสอนเจ้านครต่างๆ เหล่านั้น เพื่อให้รู้หลักในการ
ปกครองที่คล้ายคลึงกัน ถ้าเจ้านครต่างๆ ปฏิบัติตามคำสอนก็จะอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขไม่ต้องรบพุ่ง

^{๙๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔๖.

^{๑๐๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๗๔ - ๒๗๕.

กัน และถ้าเจ้านครและประชาชนปฏิบัติตามคำสอนนี้ด้วย ก็จะทำให้ไม่มีปัญหาด้านการปกครอง บ้านเมืองมีแต่ความสันติสุข ซึ่งก็เป็นผลโดยตรงมาสู่การปกครองนั่นเอง

นอกจากการสอนแบบตรงๆ แล้ว ก็ยังมีการสอนโดยทางอ้อม ซึ่งทำวาทะคำใช้ตัวละครเอกในเรื่องสังข์ศิลป์ชัย แสดงตนเป็นตัวอย่างแก่ผู้อ่านผู้ฟัง เพื่อให้ผู้อ่านและผู้ฟังประพฤติตามตัวละครที่ดี และไม่ประพฤติตามอย่างตัวละครที่ไม่ดี ในการพิจารณานี้จะแบ่งผู้อ่านผู้ฟังออกเป็น ๒ กลุ่ม คือ กลุ่มแรกได้แก่พวกกษัตริย์หรือเจ้าผู้ครองนครและผู้บริหารประเทศ กลุ่มที่สองได้แก่พวกประชาชน ซึ่งรวมทั้งข้าราชการและสามัญชนทั่วไป

แต่หากผู้อ่านผู้ฟังเป็นกษัตริย์จะมองตัวเองของเรื่อง จะมองเห็นคุณลักษณะอันดีงามของสังข์ศิลป์ชัย ซึ่งเป็นกษัตริย์ที่มีน้ำใจโอบอ้อมอารี กล้าหาญ ยุติธรรม รู้จารีตประเพณี และขณะเดียวกันก็จะเห็นลักษณะตรงกันข้ามกันในตัวละครกษัตริย์บางองค์ เช่น พระยาสุรราชที่หุบเขาเขื่อง่าย จนเกือบจะเสียโอรสผู้มีความสามารถไป หรือหกกุมารหรือมารดาของหกกุมารที่เป็นคนขี้อิจฉาริษยาโลภมาก ในที่สุดก็ไม่บังเกิดผลดีแก่ตนแม้แต่ประการเดียว วิธีการประพันธ์ของทำวาทะคำได้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ใครทำดีได้ดี ใครทำชั่วได้ชั่ว ดังนั้นผู้อ่านผู้ฟังกลุ่มกษัตริย์ย่อมต้องการจะเป็นอย่างสังข์ศิลป์ชัยด้วยกันทั้งสิ้น และการจะเป็นเช่นสังข์ศิลป์ชัยได้ก็ต้องปฏิบัติตามอย่างสังข์ศิลป์ชัยด้วย วิธีการยกตัวอย่างจากเรื่องนิทานขึ้นมาสอนกษัตริย์นี้ เป็นวิธีการที่นักปราชญ์นิยมใช้กันอยู่ เช่น เรื่องหิโตปเทศและนิทานนางตันไทร เป็นต้น ซึ่งถ้ากษัตริย์เหล่านี้ปฏิบัติตามคุณลักษณะต่างๆ ก็จะทำให้ประชาชนผู้อยู่ใต้ปกครองมีความสุขด้วย

ในอีกลักษณะหนึ่ง ถ้าผู้อ่านกลุ่มประชาชนมองตัวเองของเรื่องสังข์ศิลป์ชัย กลุ่มประชาชนจะมองเห็นลักษณะอันดีเลิศของกษัตริย์แบบสังข์ศิลป์ชัย ซึ่งตรงกับบุคคลในอุดมคติ อันประกอบด้วย การตัดสินใจในการปฏิบัติหน้าที่ของตน เมื่อเป็นเช่นนี้ก็ทำให้ประชาชนผู้อ่านกลุ่มนี้เกิดความเลื่อมใสศรัทธาต่อสถาบันกษัตริย์ว่า เป็นสถาบันของบุคคลที่ควรเคารพยกย่องเทิดทูน และยอมรับความมีอำนาจและความสามารถที่สูงส่งเหนือตน ดังนั้นประชาชนที่เข้าใจเช่นนี้ ย่อมไม่คิดกระด้างกระเดื่องต่อผู้ปกครอง ทำให้เกิดผลทางการปกครองที่กษัตริย์สามารถปกครองบ้านเมืองได้อย่างสงบ และทำให้สถาบันกษัตริย์มีความมั่นคงยิ่งขึ้นด้วย

นอกจากนี้ผู้อ่านกลุ่มประชาชนยังพบตัวละครบางตัวในเรื่องสังข์ศิลป์ชัย ที่เป็นข้าราชการบริพารที่ดี เช่น นายทัพของท้าวกุมภภักษ์ที่ยอมรบจนตัวตายเพื่อเจ้านาย หรือขุนคอนขุนสีที่เห็นว่าเป็นงานของเจ้าสำคัญกว่าเรื่องส่วนตัว และพยายามทำอย่างเต็มความสามารถ อีกทั้งยังเห็นตัวละครขุนนางที่ไม่เชื่อตรงต่อหน้าที่ต้องได้รับโทษในที่สุด เช่น โหระ ลักษณะของตัวละครเหล่านี้ย่อมส่งผลมายังผู้อ่าน คือพวกผู้อ่านที่เป็นข้าราชการบริพาร ก็ต้องการกระทำความดีเช่นตัวละครในเรื่อง และไม่ย่อท้อความชั่วเพราะไม่อย่ากรับโทษ ส่วนผู้อ่านที่เป็นประชาชนสามัญมองเห็นภาพของขุนนางข้าราชการ

บริพารที่ดีเป็นส่วนใหญ่ ก็จะเกิดความยกย่องชมเชยและเชื่อถือบุคคลเหล่านี้ ทำให้ขุนนางข้าราชการบริพารได้รับความร่วมมือในการปฏิบัติงานต่างๆ ซึ่งยังผลให้การปกครองประเทศดำเนินไปด้วยดี

อย่างไรก็ตาม ประเด็นที่เกี่ยวกับจุดมุ่งหมายนี้ วิทย์ ศิวะศรียานนท์^{๑๐๑} มีความเห็นว่าการอ่านหนังสือไม่แพร่หลายนักในสมัยนั้น ประชาชนส่วนมากไม่สามารถอ่านหนังสือ ดังนั้นเรื่องสังข์ศิลป์ชัยมาสู่ประชาชนอย่างกว้างขวาง ก็ด้วยการที่มีผู้รู้หนังสืออ่านเรื่องสังข์ศิลป์ชัยให้กลุ่มประชาชนฟังในโอกาสต่างๆ ส่วนผู้อ่านกลุ่มกษัตริย์นั้นส่วนใหญ่มีโอกาสศึกษาจนอ่านออกเขียนได้ ท้าวปางคำจึงเน้นการสอนสำหรับกษัตริย์มากกว่ากลุ่มประชาชน แต่ในหมู่ประชาชนก็ได้รับอิทธิพลด้านความคิดและข้อพึงปฏิบัติจากเรื่องนี้อยู่ไม่น้อย ฉะนั้นวรรณกรรมเรื่องนี้จึงมีอิทธิพลเหนือกลุ่มกษัตริย์และกลุ่มประชาชนมาก ส่วนจุดมุ่งหมายด้านการปกครองจึงเป็นจุดมุ่งหมายอีกประการหนึ่งของผู้ประพันธ์ โดยที่อาจจะตั้งใจหรือไม่ตั้งใจก็ตาม

๒.๗ ลักษณะเนื้อหาวรรณกรรมสินไซ

ดังเป็นที่ทราบกันโดยทั่วไปแล้วว่า วรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัย เป็นวรรณกรรมท้องถิ่นหรือพื้นบ้าน ที่มีเนื้อหาหรือเรื่องเล่าที่ยาวมากที่สุดเท่าที่เคยมีมา ฉบับสำนวนของท้าวปางคำมีทั้งหมด ๑๕ บั้น (บท) ส่วนฉบับสำนวน ดร.ปรีชา พิณทอง มีทั้งหมด ๑๙ บั้น บางครั้งก็เรียกส่วนที่เพิ่มขึ้นนี้ว่า ภาคพิสดาร แต่เมื่อสรุปโดยภาพรวมแล้วลักษณะเนื้อหาวรรณกรรมสินไซมีอยู่ ๒ ลักษณะ คือ

ก. ลักษณะทั่วไป

วรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัยนี้ก็คล้ายกับวรรณกรรมส่วนมากของไทย ที่ยังไม่ได้พิจารณาจัดประเภทตามลักษณะเนื้อหาของเรื่อง เกี่ยวกับการจำแนกประเภทวรรณคดีตามหลักวิชาการทางตะวันตกนั้น ดร.วิทย์ ศิวะศรียานนท์ ได้จำแนกไว้ในหนังสือวรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์ไว้เป็น ๒ ประเภท คือ ๑. วรรณคดีที่แสดงความในใจของผู้แต่งเอง (Subjective หรือ Lyric) ๒. วรรณคดีที่ผู้แต่งแสดงตัวเป็นกลาง (Objective Poetry)^{๑๐๒}

เรื่องสังข์ศิลป์ชัยของท้าวปางคำนั้น ท้าวปางคำผู้ประพันธ์เป็นเสมือนผู้เล่าถ่ายทอดชีวิตของสังข์ศิลป์ชัยให้ผู้อ่านฟังเท่านั้น ฉะนั้นจึงจัดอยู่ในประเภทวรรณคดีที่ผู้แต่งแสดงเป็นตัวกลาง ประเภทวรรณคดีบรรยายภาพซึ่ง วิทย์ ศิวะศรียานนท์ ได้จำแนกไว้ในหนังสือเล่มเดิมออกเป็น ๓ ชนิด คือ

^{๑๐๑} ประคอง เจริญจิตรกรรม, “วรรณกรรมอีสาน : สังข์ศิลป์ชัย”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, หน้า ๕๒ – ๕๔.

^{๑๐๒} วิทย์ ศิวะศรียานนท์, วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์, พิมพ์ครั้งที่สี่, (พระนคร : สมาคมภาษาและหนังสือแห่งประเทศไทย, ๒๕๑๔), หน้า ๙๒.

๑.นิทานคำกลอน (ballad) ๒. มหาकाพย์ (epic) ๓. นิยายกลอนหรือเรื่องประโลมโลกคำกลอน (romance) จากเนื้อหาของเรื่อง สังข์ศิลป์ชัยนี้ ในบางลักษณะจะพิจารณาเข้าได้กับนิทานคำกลอน และในบางลักษณะจะพิจารณาเข้าได้กับนิยายคำกลอน ซึ่ง วิทย์ ศิวะศรียานนท์ ได้ให้คำจำกัดความทั้งสองประเภทไว้ ดังนี้

นิทาน ballad คำประพันธ์ชนิดนี้เป็นคำประพันธ์ที่เกิดขึ้นเองในวรรณคดีของเกือบทุกชาติทุกภาษา ลักษณะคำประพันธ์ชนิดนี้ก็เป็นเรื่องสั้นๆ เกี่ยวกับชีวิตในด้านธรรมดาสามัญ ความรักเกลียด ความสงสาร และความเป็นไปในครอบครัว บางทีก็มีเรื่องการผจญภัย การรบพุ่ง พฤติการณ์ที่แสดงความกล้าหาญเด็ดเดี่ยว โดยทั่วไปมักมีโชคกลางและความเชื่อในภูตผีปีศาจเข้ามาปะปนทำให้ออกกรสขึ้นอีกมาก โดยรูปและเจตนารมณ์ (spirit) จะเห็นว่าคำประพันธ์ชนิดนี้เกิดขึ้นในสมัยโบราณ ซึ่งเป็นสมัยที่คนทำและพูดตรงไปตรงมาไม่อ้อมค้อม เป็นมนุษย์ที่เข้มแข็งทั้งร่างกายและจิตใจ โดยทำนองแต่งและการดำเนินเรื่องคำประพันธ์ชนิดนี้ ก็ตรงไปตรงมาและรวดเร็วทันใจ การบรรยายเหตุการณ์มักจะบรรยายโดยละเอียด แต่ไม่ใคร่จะพรรณนายืดยาว มักพรรณนาลักษณะสำคัญของประเทศและสถานที่แต่พอเป็นบรรยากาศ (atmosphere) นอกจากนั้นนิทานคำกลอนชนิดนี้โดยมากมีลักษณะที่น่าตื่นเต้นราวกับเป็นละคร ^{๑๐๓}

นิยายกลอน (Romance) นิยายกลอนนี้ตามความนิยมในวรรณคดียุโรปกำหนดเอาเรื่องที่เล่าเหตุการณ์เกี่ยวกับความรัก การผจญภัย การรบพุ่ง ดังที่เกิดขึ้นในสมัยกลางในยุโรป ถ้าพูดให้แคบเข้า นิยายกลอนก็คือนิยายที่แต่งขึ้นในภาษาโรมานซ์ คือภาษาที่แตกมาจากภาษาละติน เช่น ภาษาฝรั่งเศส อิตาลี สเปน โดยที่นิยายที่แต่งขึ้นในภาษาโรมานซ์มักมีลักษณะเช่นนั้น ในหนังสือ Epic and Romance ของนาย ดับบลิว.พี.เดอร์ ได้ให้บรรยายในเรื่องความแตกต่างระหว่างมหากาพย์และนิยายชนิดนี้ไว้มีความ ดังนี้

นิยายกลอน (Romance) คือนิยายที่แต่งขึ้นในสมัยกลาง เล่าถึงเหตุการณ์และขนบธรรมเนียมของพวกอัศวิน (คือพวกที่มีลักษณะสำคัญดังนี้ ชอบผจญภัย รักเกียรติยศ ยิ่งกว่าชีวิต ยกย่องสตรี รักความสัตย์ และจงรักภักดีต่อมูลนายอย่างเคร่งครัด) ^{๑๐๔}

ถ้าพิจารณาจากคำอธิบายของ วิทย์ ศิวะศรียานนท์ แล้ว นิทานคำกลอนกับนิยายกลอนแตกต่างกันก็เฉพาะความยาวของเรื่อง และระยะเวลาที่เรื่องนั้นเกิดขึ้นเท่านั้น ซึ่งยังไม่เพียงพอที่จะนำมาใช้เป็นหลักในการพิจารณาแบ่งแยกเรื่องสังข์ศิลป์ชัยว่า อยู่ในประเภทนิทานคำกลอนหรือนิยายกลอนได้อย่างเด็ดขาด เมื่อเราหันไปดูเกี่ยวกับความหมายของนิทานคำกลอนที่ Mac Edward Leach

^{๑๐๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๒.

^{๑๐๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๖-๑๐๗.

ได้เขียนไว้ในหนังสือ The Heritage Book of Ballads ได้อธิบายไว้ว่า ‘นิทานคำกลอน คือที่ขับร้อง อยู่ตามท้องถิ่นต่างๆ วิธีการขับจะเล่าเฉพาะจุดสำคัญของเรื่อง และมีการดำเนินเรื่องไปสู่จุดจบอย่างรวดเร็วด้วยบทสนทนา และเหตุการณ์ในท้องเรื่อง’ ^{๑๐๕}

ฉะนั้น ถ้าพิจารณาสังขศิลป์ชัยตามคำอธิบายของ Mac Edward Leach สังขศิลป์ชัยทำพางคำก็เข้าหลักที่จะเป็นนิทานคำกลอนอยู่เพียงข้อเดียว คือเป็นนิทานพื้นบ้านที่ใช้อ่านกันอยู่ทั่วไปในท้องถิ่นอีสาน ส่วนความยาวและการดำเนินเรื่องนั้น มีลักษณะแตกต่างไปจากที่ Mac Edward Leach กล่าวไว้ว่านิทานคำกลอนจะต้องจบอย่างรวดเร็ว ในหนังสือเล่มเดียวกันนี้เอง Mac Edward Leach ได้กล่าวถึงเวลาที่เขาขับนิทานคำกลอนและลักษณะการขับร้องไว้ว่า

เวลาที่เหมาะสมที่สุดสำหรับการขับนิทานคำกลอน ก็คือเวลาค่ำหลังอาหารเย็น เพราะมีเวลาว่างยาวนาน หรือมีการขับนิทานคำกลอนตลอดวันหนึ่งและคืนหนึ่ง ในระหว่างเทศกาลคริสต์มาส ส่วนในฤดูร้อนซึ่งคนต้องทำงานแม้ในเวลาค่านั้น แทบจะไม่มีการขับนิทานคำกลอนเลย การขับโดยมากจะใช้ผู้ชายขับและไม่มีดนตรีประกอบนิทานคำกลอนจะดำเนินติดต่อกันไปตลอด และจะต้องสร้างความประทับใจให้กับผู้ฟัง เพื่อให้ผู้ฟังสนใจที่จะติดตามเรื่องโดยไม่มีอะไรมาขัดขวาง ลีซได้รวบรวมนิทานคำกลอนของชาวลาบราดอร์ ชาวนิวฟาวด์แลนด์ ชาวโนวาสโกเชีย ชาวจาไมกา และชาวเวอร์จิเนีย นับเป็นร้อยๆ เรื่อง และเขาไม่เคยพบสักครั้งเดียวว่า นักขับพื้นเมืองเหล่านั้นจะใช้เครื่องดนตรีประกอบการขับ ^{๑๐๖}

เวลาที่มีการเล่นนิทานคำกลอนของชาวตะวันตกนั้น เขาเล่ากันในตอนเย็นในฤดูว่างงานและยามมีงานหนักขัดถูฯ ซึ่งก็คล้ายกับการอ่านสังขศิลป์ชัยในภาคอีสานที่นิยมอ่านกันในเวลากลางคืนที่มีงานต่างๆ โดยเฉพาะงานที่เกี่ยวกับพุทธศาสนา เช่น งานสวดศพหรือที่ในภาคอีสานเรียกว่า “งันเฮือนดี” นอกจากนี้การขับร้องนิทานคำกลอนของชาวตะวันตกสมัยก่อน ยังไม่มีเครื่องดนตรีหรือลูกคู่ประกอบการขับร้องใดๆ ทั้งสิ้น ซึ่งก็คล้ายกันกับลักษณะการอ่านสังขศิลป์ชัย ซึ่งใช้คนทีอ่านเป็น อ่านคนเดียวให้คนที่มาในงานฟัง ถึงแม้สังขศิลป์ชัยจะใช้การอ่าน ไม่ได้ใช้การขับร้องเช่นนิทานคำกลอนของตะวันตกก็ตาม แต่การอ่านสังขศิลป์ชัยก็มีท่วงทำนองต่างๆ ตามเนื้อเรื่อง โดยไม่มีเครื่องดนตรีใดประกอบ เช่น ท่วงทำนองเดินดง เป็นต้น ฉะนั้นจึงจะใช้คำว่า “อ่าน” แต่ก็คงมีท่วงทำนองชวนให้ฟังไม่แตกต่างจากการ “ขับร้อง” นิทานคำกลอนของชาวตะวันตกเท่าไรนัก

เมื่อย้อนกลับไปพิจารณาเกี่ยวกับนิทานคำกลอน ซึ่งมีลักษณะสำคัญอีกประการหนึ่งคือ ต้องเป็นเรื่องขับร้องสั้นๆ สังขศิลป์ชัยยาวถึง ๑๕ บรรทัด ฉะนั้น การใช้กฎของต่างประเทศมาเป็น

^{๑๐๕} ประคอง เจริญจิตรกรรม, “วรรณกรรมอีสาน : สังขศิลป์ชัย”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, หน้า ๔๑.

^{๑๐๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๒.

เครื่องกำหนดลงไปอย่างตายตัวว่า ถ้าวรรณกรรมเรื่องใดมีเนื้อหาของเรื่องตรงตามกฎของวรรณกรรมประเภทใดทุกประการ จึงจะจัดเข้าอยู่ในวรรณกรรมประเภทนั้นๆ เป็นสิ่งที่ไม่สมควร โดยเฉพาะกฎเรื่องความยาวนี้ เพราะแม้แต่นิทานคำกลอนของตะวันตกเองบางเรื่องก็มีความยาวเกินกว่าที่จะเรียกว่า สั้น ได้ เช่น นิทานคำกลอนเรื่อง Beowulf the Warrior มีความยาวถึง ๓,๒๐๐ บรรทัด การที่จะเอากฎเรื่องความยาวมากำหนดว่าเรื่องสังข์ศิลป์ชัยนี้ จะเป็นนิทานคำกลอนไม่ได้นั้นจึงไม่สมควร เพราะแม้แต่นิทานคำกลอนของเจ้าของกฎก็ยังออกนอกกฎได้ ถ้าพิจารณาส่วนประกอบอื่นของสังข์ศิลป์ชัยจะเห็นว่า เข้าลักษณะนิทานคำกลอนหลายประการเช่นที่มาจากนิทานพื้นบ้าน แม้คำประพันธ์ก็เป็นแบบที่ใช้อยู่ทั่วไปในภาคอีสานคือโคลงสาร ซึ่งไม่ใช่คำประพันธ์ที่มีกฎยุ่งยากซับซ้อนมากมายแต่อย่างใด แม้หมอลำในภาคอีสานก็ใช้คำประพันธ์นี้ขับร้องเล่นหมอลำได้

นอกจากนี้ในด้านพฤติกรรมของตัวละครนั้น ถึงแม้สังข์ศิลป์ชัยจะมีความกล้าหาญเยี่ยงวีรบุรุษ แต่การจะกำหนดให้สังข์ศิลป์ชัยมีพฤติกรรมอยู่ในหมู่พวกวีรบุรุษรุ่นเก่าในนิทานคำกลอนหรือเข้าในหมู่พวกอัศวินยุคกลางนั้นย่อมทำได้ยาก เพราะวรรณกรรมส่วนใหญ่ของไทยยังไม่ทราบเวลาที่แต่งขึ้นอย่างแน่นอน และเรื่องที่น่ามาแต่งก็ไม่ว่าเกิดขึ้นตั้งแต่สมัยใด ดังนั้นการพิจารณาจึงเน้นที่การแสดงออกของตัวละคร ซึ่งเป็นเรื่องชื่อๆ เช่น ปรากฏในบทที่ ๖ วิวาหะบัน ได้แก่ตอนนางทั้งเจ็ดกลับมาถึงนครเบ็ญจาล พระยาสุรราชซักถามเกี่ยวกับบิดามารดาของนางทั้งเจ็ด นางปทุมมา (ผู้เป็นพี่สาวคนโตของนางทั้งเจ็ด) ก็ทูลตอบว่า เมื่อนั้น นางปทุมมาผู้มีหน้าตาคมคาย ก็ทูลตอบพระราชาว่าเพราะบุญคุณของ พระองค์ทำให้อยู่ดีมีสุข เสียใจแต่ถูกมาจากไปเท่านั้น พ่อเองก็ฝากความถึงพระองค์ เช่นกัน ตามที่ขุนคอนขุนสีทูลแจ้งให้ทราบแล้ว จากนั้น พระราชาก็ทรงคิดมาก จึงบอก ให้ทุกคนได้ทราบถึงความประสงค์ว่า พี่อยู่ทางนครเบ็ญจาลก็คิดถึงแต่นางเป็นอันมากวันคืนผ่านไปแทบปางตาย กระวนกระวายถึงน้องทุกวัน ทุกขนั้นเพราะคิดถึงนางทั้งเจ็ด บัดนี้บุญมากขึ้นจึงไกลบาป นางค่อยมาช่วยสร้างบ้านแปงเมืองกับพี่ ^{๑๐๗}

เมื่อพูดเสร็จนางทั้งเจ็ดยอมรับแต่โดยดี ไม่มีการพูดโต้ตอบอ้อมค้อม เมื่อรักก็บอกว่ารักไม่มีการโต้ตอบเยิ่นเย้อต่อไป อีกทั้งในด้านเนื้อเรื่องมีการผจญภัย ส่วนใหญ่ของเนื้อเรื่องเป็นการแสดงความสามารถพิเศษของตัวเอก คือ สินไซต้องรบกับยักษ์ต่างๆ จนชนะ นอกจากนี้เรื่องสินไซยังมีเนื้อเรื่องเกี่ยวกับความเป็นไปในครอบครัว เรื่องน้องพลัดจากพี่ ลูกพลัดจากพ่อ จนเกิดการติดตามหากันจนพบ และได้อยู่ร่วมกันในที่สุด ซึ่งลักษณะเรื่องประเภทนี้เข้าข่ายอยู่ในนิทานคำกลอนด้วย นอกจากนี้ยังมีความเชื่อโชคลางปรากฏอยู่ด้วย ตลอดจนความเชื่อเรื่องผีสิงเทวดาภูตผีปีศาจ เช่นนางจันทาเห็นท้าวสุรราชเศร้าก็นึกว่าผีมากระทำว่า เป็นเพื่อด้าด้วนเข้ม ไชโหดพันท้องค์ทำนลือ ^{๑๐๘}

^{๑๐๗} มั่น จงเรียน, สังข์ศิลป์ชัย, หน้า ๕๗ - ๕๘.

^{๑๐๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๙.

ลักษณะที่กล่าวถึงที่มา ลักษณะการอ่าน และเนื้อหาของเรื่องสินไซ ก็พอจะเข้ากับลักษณะนิทานคำกลอนของ ดร.วิทย์ ศิวะศรียานนท์ ที่ให้ไว้ในตอนต้นได้ แต่การที่จะตัดสินว่า สังข์ศิลป์ชัยจัดอยู่ในประเภทนิทานคำกลอนก็มีปัญหาอีก เพราะในหนังสือ *Anatomy of Criticism* ได้พูดถึง Romanticism ไว้ว่า Thus Romanticism is a ‘sentimental’ form of folk tale.^{๑๐๙} จากข้อความนี้สังข์ศิลป์ชัยก็เป็นนิยายกลอนได้ด้วย แต่ข้อความนี้ให้ความหมายนิยายกลอนกว้างไป ทำให้ผู้ศึกษาไม่เห็นว่าเป็นเรื่องที่มีเนื้อหาอยู่ในประเภทใดกระจ่างพอ เพราะถือตามข้อความนี้วรรณกรรมแทบทุกเรื่องจะเป็นนิยายกลอนหมด ผู้วิจัยจึงได้พิจารณาประเภทของเรื่องสังข์ศิลป์ชัย ตามลักษณะเนื้อหาของเรื่อง ที่มาของเรื่อง ลักษณะการแสดงออกของเรื่อง โอกาสที่นิยมอ่านสังข์ศิลป์ชัย จากการวิเคราะห์ตั้งแต่ต้นจนบัดนี้ เหตุผลที่ได้มาส่วนใหญ่อีกพอจะจัดสังข์ศิลป์ชัย เข้าเป็นวรรณกรรมประเภทนิทานคำกลอนมากกว่าที่จะจัดเป็นวรรณกรรมนิยายกลอน

ข. ลักษณะแก่นของเรื่อง

จากที่ได้ศึกษารายละเอียดทั้งหมดของวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัย หากพิจารณาในส่วนที่สาระสำคัญของเรื่อง ซึ่งในที่นี้ขอเรียกว่า แก่นของเรื่อง เพราะหากมองจากบันทึกที่ ๑ จนถึงบันทึกที่ ๑๕ เราจะมองเห็นภาพการเคลื่อนไหวของตัวละครทุกตัว โดยเริ่มที่ พระยาสุรราช มเหสีจันทา นางสุมณฑา ยักษ์กุมภภณฑ์ เทวี่ทั้ง๗ อามาศย์ ข้าราชการผู้ใหญ่ โหร ขุนสีขุนคอน หมอตำแย สีโห สังข์ศิลป์ชัย หอยสังข์ หกกุมาร สีดาจันทร์ วรรณาค วันนูลา กิณรี กิณนร นาค ครุฑ ท้าวเวสสุวัณ พระอินทร์ เป็นต้น ส่วนภาพความเจริญรุ่งเรืองของนครเบ็ญจาล ปาเขาใหญ่ ภูเขาสูง ธารน้ำใสไหลริน ผู้วิจัยเห็นว่าไม่อยู่ในประเด็นแก่นของเรื่องที่กำลังกล่าวถึง เพราะภูเขาป่าไม้หรือแม้แต่สัตว์ต่างก็ไม่สามารถสื่อให้ทราบถึงอารมณ์และความรู้สึก ส่วนมนุษย์กับอมมนุษย์สามารถสื่อให้ทราบถึงอารมณ์และความรู้สึกได้ อารมณ์และความรู้สึกนี้แหละที่เป็นภาวะที่ก่อให้เกิดความรัก ความชอบ ความไม่ชอบ ความเกลียดชัง หรือแม้แต่ความโง่เขลา ความลุ่มหลง หรือความมมงาย ที่แสดงออกมาโดยผ่านทางตัวละครทั้งที่เป็นมนุษย์และอมมนุษย์ เมื่อสรุปแก่นของเรื่องตั้งแต่เริ่มต้นเรื่องจนจบเรื่อง สามารถสรุปเป็นแก่นของเรื่องที่สะท้อนให้เห็นภาพแห่งชีวิตของมนุษย์และอมมนุษย์ หรือแม้แต่สรรพสิ่งล้วนตกอยู่ใน ๒ ภาวะคือ ดำกับขาว มีดกับสว้าง ดำกับมีดเป็นตัวแทนของภาวะที่เรียกว่า อุกุศล (สิ่งที่เป็นบาปหรือสิ่งไม่ดี) และขาวกับสว้างเป็นตัวแทนของภาวะที่เรียกว่า กุศล (สิ่งที่เป็นบุญหรือสิ่งดี) แก่นของเรื่องจึงอยู่ในประเด็นหลัก ๒ ประการตามที่กล่าวแล้ว ดังนี้

^{๑๐๙} ประคอง เจริญจิตรกรรม, “วรรณกรรมอีสาน : สังข์ศิลป์ชัย”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, หน้า ๔๕.

๑. แก่นของเรื่องด้านที่เป็นอกุศล (ฝ่ายอธรรม)

แก่นของเรื่องด้านที่เป็นอกุศลหรือฝ่ายอธรรมในวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัย ช่วยชี้ให้เห็นว่าความรักเป็นกิเลสที่ก่อให้เกิดความทุกข์ ไม่ว่าจะเป็นความรักระหว่างยักษ์กุมภัณฑ์กับนางสุมณฑา หรือความรักระหว่างพระยาสุรสาขกับธิดาทั้งเจ็ด เป็นต้น ต่างเป็นเหตุแห่งทุกข์ทั้งสิ้นที่ว่าเป็นทุกข์ เพราะท้ายที่สุดแล้วยักษ์กุมภัณฑ์ก็โดนตายแทบทั้งนางสุมณฑา หรือแม้แต่พระยาสุรสาขพอเกิดความรักต่อธิดาทั้งเจ็ด ก็เป็นเหตุต้องลาสิกขาจากสมณเพศไปสู่เพศฆราวาส แล้วไปสู่ขอธิดาทั้งเจ็ดมาเป็นมเหสี เมื่อได้อภิเษกสมรสกับธิดาทั้งเจ็ดแล้วก็ต้องต่อสู้แม่ยายแฝด จนเป็นเหตุให้ครอบครัวต้องแตกแยกและพลัดพรากจากกัน ชีวิตของเพศฆราวาสดังกล่าวถือว่าเป็นความทุกข์อย่างยิ่ง

แต่หากพิจารณาเรื่องสังข์ศิลป์ชัยตั้งแต่เริ่มเรื่องจนจบเรื่อง จะพบว่าภาวะที่เป็นอกุศลหรือฝ่ายอธรรม มีส่วนนำพาเรื่องให้ดำเนินไปอย่างน่าตื่นเต้นและน่าติดตามอย่างมาก แต่หากตลอดทั้งเรื่องมีแต่ความสุขสมหวัง ไม่มีการอิจฉาริษยา ไม่มีการใส่ร้ายป้ายยาความต่อกัน ไม่มีการต่อสู้ชิงไหวชิงพริบ หรือไม่มีการพลัดพราก เรื่องสังข์ศิลป์ชัยคงไม่เป็นที่นิยมมาจนถึงปัจจุบัน ดังนั้นแก่นของเรื่องด้านที่เป็นอกุศลหรือฝ่ายอธรรมนี้ มีปรากฏในวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัย ได้แก่บทที่ ๒ คือยักษ์กระแสนั่น ความกระแสนั้นเป็นภาวะทางจิตที่กระวนกระวาย(ในกาม) หรือภาวะทางจิตที่คิดคั่น คิดผูกพันอยู่ หรือมีจิตใจจดจ่ออยู่ เรียกว่า กระแสน^{๑๑๐} ซึ่งเป็นภาวะที่เกิดกับยักษ์กุมภัณฑ์ เมื่อมองเข้าไปในปราสาทที่ว่างเปล่า ก็ยิ่งสร้างความกระแสนให้กับยักษ์กุมภัณฑ์มากขึ้น ดังความว่า แล้วล่ำเย้ายมแปนเปล่าเลยกระแสน กุมภัณฑ์เสวยโภชนาคือจ้วน ชลธารเฝ้าสองแคมคือสีก กระแสนเกี่ยวแก้วก็อล้านลูบทวง^{๑๑๑} หากนำภาวะทางจิตที่กระวนกระวายในกาม หรือจิตที่คิดคั่น คิดผูกพันอยู่ หรือมีจิตใจจดจ่ออยู่กับกามของยักษ์กุมภัณฑ์ ก็ตรงกับความหมายทางธรรมที่เรียกว่า ตัณหา หมายถึงความทะยานอยาก ความดิ้นรน ความปรารถนา ความแส่หาในกาม^{๑๑๒} หรือกามตัณหา หมายถึงความกำหนัดในกาม^{๑๑๓} หรือเมื่อจิตถูกย้อมให้ชุ่มด้วยกามตัณหามากแล้ว จึงเรียกว่า ราคะ^{๑๑๔} ซึ่งความกำหนัด ความยินดีในกาม ความติดใจหรือความย้อมใจติดอยู่ในอารมณ์ (แห่งกาม) เมื่อรวม

^{๑๑๐} ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท นานมีบุ๊คส์ลิฟแคชั่น จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๕๗.

^{๑๑๑} ปรีชา พิณทอง, สารานุกรมภาษาอีสาน - ไทย - อังกฤษ, (อุบลราชธานี : โรงพิมพ์ศิริธรรม, ๒๕๔๒), หน้า ๑๑.

^{๑๑๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๗๒.

^{๑๑๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓.

^{๑๑๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๔๙.

ความหมายของคำว่า กระสัน ตัณหา กิเลสตัณหา หรือราคะ เข้าเป็นความหมายเดียว จึงน่าจะมี ความหมายตรงกับคำว่า อคติ หมายถึง ไฟคือราคะ (ราคะคิ) ได้แก่ความติดใจ กระสัน อยากได้ กิเลสที่เปรียบเหมือนไฟ เพราะเผาไหม้จิตใจให้เร่าร้อนและแผ่พร่านไป ^{๑๑๕} อาการของยักษ์กุ่มภณท์ใน เนื้อเรื่องจึงเป็นอาการที่ตรงกับความหมายที่กล่าวแล้ว ต่อจากราคะคิเกิดแล้ว โทสคิและโมหคิก็ เกิดตามมาอีก เมื่อกิเลสเกิดตลอดสายแล้วก็จะหวนกลับมาเริ่มต้นใหม่อีก มีลักษณะเป็นวงกลมหมุน ไปไม่รู้จักจบสิ้น

ที่กล่าวถึงความหมายของคำว่ากระสันพร้อมรายละเอียดในหลายนัยนั้น ก็เพื่อต้องการให้ ทราบภาวะที่หลากหลายแห่งความกระสันของยักษ์กุ่มภณท์ (อมนุษย์) เพราะหลังจากยักษ์กุ่มภณท์ ถูกอาณัติแห่งกามครอบงำอย่างหนัก นอกจากจะมีอาการกระวนกระวายแล้ว ยังถูกความโกรธ ครอบงำอีกด้วย โดยเฉพาะเมื่อทราบว่ามีผู้เคยเป็นภรรยาเก่าอยู่ที่ไหน และถูกท้าวเวสสุวรรณห้ามว่า จักเป็นบาปด้วยแล้ว (ท่ที่ว่า ก้าวจักเป็นบาปเปื่อง บังเบียดคึงคิงท่านเอย) ก็ยิ่งโมโหมากขึ้นถึงกับพูดใน ทำนองว่าในโลกใต้ฟ้านี้ไม่มีใครกล้าใครทั้งสิ้น ธรรมดาว่าคนเคยเป็นคู่กันมาแล้ว จักอยู่เฉยได้หรือ (ถ้า ลุ่มฟ้า บมีฐานญอนไผ พระเอย ชื่อว่าบุญเคยได้ ปุนปางไว้เป่า เป็นลือ) ^{๑๑๖} จากการที่ยักษ์กุ่มภณท์ มีอาการและความคิดอย่างนี้ เป็นเหตุให้ยักษ์กุ่มภณท์กินไม่ได้ (กุ่มพันท์เสวย โพนงค์าคคือจ้วน) นอน ไม่หลับ (ลือจักเยื่อนยากได้ พอยีบยามเดียนึ่งนั้น) ^{๑๑๗} คิดว่าหากไปสู้ขอตามจาริตประเพณีคงเป็นไปได้ (ผิจักใช้แอ้วอ้วน อมน้องก็ไช้การ) เพราะต่างเผ่าพันธุ์กัน คนคงตื่นกันทั่วเมือง(ญ์เยวท่อดผิดเผ่า เชื้อ เซ่งตั้นเมืองมัว) จึงเห็นควรไปแอบขโมยเอาอย่างเดียวเท่านั้น (ดีท่อดนเดียนจร จอบเอาตายได้) ^{๑๑๘} เมื่อคิดอย่างนั้นแล้วยักษ์กุ่มภณท์ก็กระทำตามที่คิดทันที การที่คิดแล้วลงมือกระทำทันทีที่เป็น อาการที่ถูกโลภะผสมกับโทสะ เป็นตัวหลักให้รีบลงมือกระทำในทันที และเป็นเหตุให้ขาดการคิดอย่าง รอบคอบและรอบด้าน

การที่ยักษ์กุ่มภณท์คิดแล้วรีบลงมือกระทำในทันทีนั้น เป็นอาการของผู้มีโมหะคือความหลง ตัวเอง หากพิจารณาตามเนื้อเรื่องจะเห็นว่ายักษ์กุ่มภณท์เป็นผู้เก่งกาจสามารถในเวทมนตร์คาถา จึง เป็นเหตุให้ยักษ์กุ่มภณท์คิดว่าตนเองเก่งและไม่มีใครสู้ได้ ความเก่งในด้านเวทมนตร์ปรากฏในบทที่ ๒ คือยักษ์กระสันบัน ความว่า “ค้อมฮ่ำแล้ว ลาราชปางค์ทอง ฮวายมนต์โอม แอ้วทะยานยังฟ้า” ^{๑๑๙} และปรากฏในบทที่ ๔ คือวิปวาสะบัน ความว่า “เพื่อนี้กูแอ้วได้ โดยปะโยชน์อันคะนิงแลเด มั่นก็ฮวาย

^{๑๑๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๓๐.

^{๑๑๖} มั่น จงเรียน, สังข์สีลปชัย, หน้า ๖.

^{๑๑๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗.

^{๑๑๘} อ้างแล้ว.

^{๑๑๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕.

อาคม ผาบผีชุมเชื้อ เมื่อนั้นผีเมืองญาน ยักโขขามเดช เลยเลาะหน่อแก้ว กางห้องพ่ายพัง” ^{๑๒๐}
จากนั้นยักษ์กุมภณทัได้ไปลักอุ้มเอานางสุมนทาในขณะที่ชมสวนในอุทยาน และหนีไปอย่างไม่เกรงกลัว
อาญาใดๆ ทั้งสิ้น (ยักโขย้าย ทะยายฮอดปูนเปื่อง กุมเอานาง พากพลพลันได้ มันแสงขึ้น เวหาปอม
เมค อุ้มอ่อนแก้ว สะแถมตุ้มต่อมขวัน) ^{๑๒๑}

จากการที่ยักษ์กุมภณทัไปลักอุ้มเอานางสุมนทานั้น ในทางธรรมถือว่ายักษ์กุมภณทัเป็น
ทาสของอารมณ์ เพราะอาการของยักษ์กุมภณทัที่ไม่สามารถควบคุมตนเองได้ ล้วนแต่เป็นอาการของ
ผู้ถูกความโลภ คือการมราคะ หมายถึงความกำหนัดในกามครอบงำอย่างหนัก จากจุดนี้เองที่เป็นจุด
กระชากเรื่องสังข์ศิลป์ชัยให้เดินไปอย่างตื่นเต้น เพราะจากนั้นพระยาสุรสาขาก็เริ่มหาวิธีการที่จะนำเอา
น้องสาวกลับนครเป้งจาลให้ได้ จึงก่อให้เกิดสุบินขึ้นจนถึงนาคสะดุ้งขึ้นซึ่งเป็นสุดท้าย

ตามเนื้อเรื่องส่วนที่เป็นอุกศลนอกจากโลภะ โทสะ โมหะแล้ว ยังมีเรื่องไสยศาสตร์คือเสน่ห์
ยาแฝดเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย และถือว่าเป็นจุดหักเหของเรื่องอย่างมาก โดยที่แม่แฝดและนางทั้งหกเป็น
ฝ่ายอุกศลอย่างชัดเจนที่สุด เพราะแม่แฝดก็อยากได้เงินมาก (ข้าจักคิดช่วยแก่ การยากยาแคน แม่เอย
ขอแม่คำมีสุก ใส่มือคนฮ้อย ^{๑๒๒}) ส่วนนางทั้งหกก็อยากให้พระยาสุรสาขหลงรักตนเองเท่านั้น ห้ามไป
รักคนอื่นคือนางจันทากับนางลุนเต็ดขาด จากนั้นแม่แฝดก็ได้ทำตามที่ได้รับค่าจ้างทุกประการ จนเป็น
เหตุให้พระยาสุรสาขหลงรักนางทั้งหกอย่างมาก และเป็นเหตุให้สองแม่คือนางจันทากับนางลุนและลูก
ทั้งสาม คือ สี่โห สิ้นไซ และหอยสังข์ต้องเดินป่า (สองจักพาเพียรข้าม ดงดอนดันป่า ขับขอเดี้ยว เซ็น
ฮ้ายหาบหนิดอกนา) ^{๑๒๓} ตามที่ปรากฏในเนื้อเรื่องแล้ว

จึงสรุปในส่วนที่เป็นอุกศลได้ว่า ยักษ์กุมภณทัในความหมายว่ายักษ์ ในส่วนที่เป็นรูปธรรม
หมายถึงยักษ์ที่เป็นตัวเป็นตน ที่สามารถเหาะเหิรเดินอากาศและมีเมี่ยมิได้ หากพิจารณาในทาง
ธรรมถือว่าเป็นตัวแทนของโลกจริต โทสจริต และโมหจริต ซึ่งปรากฏชัดที่สุดจนจบเรื่องก็ว่าได้ และ
หากพิจารณาให้ลึกซึ้งไปกว่านั้น โดยเฉพาะเลยไปถึงการฟั่นคั้นชีพของยักษ์กุมภณทั (ฉบับ ดร.ปรีชา
พิณทอง) ได้สะท้อนให้ความคิดในทางธรรมว่า การตายและการฟั่นคั้นชีพของยักษ์กุมภณทันั้น มีนัย
เชิงความหมายว่ากิเลสที่มีอยู่จิตใจจิตใจของมนุษย์นั้น แม้ร่างกายจะตายแล้วก็ตาม แต่เมื่อมีการเกิดใหม่
กิเลสก็ยังสามารถติดตัวอยู่ตลอดไป อย่างความรักที่ยักษ์กุมภณทัมีต่อนางสุมนทา แม้ว่าตายไปแล้ว
ถึงเจ็ดปี แต่พอท้าวเวสสุวรรณจับกระดูกมาเลี้ยงหล่อให้ยักษ์กุมภณทัฟั่นคั้นชีพ (พระจึงถอนถกแก้ว

^{๑๒๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓.

^{๑๒๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓.

^{๑๒๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๖.

^{๑๒๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๓.

เจตีย์ปะจุกุ เอามาเลียงหล่อให้ กุมภันท์ท้าวเกิดมา^{๑๒๔}) อีกครั้ง เมื่อพื้นคื่นซีพมาก็ถามหานางสมณชา (นางที่ตนเคยเป็นคู่รักในอดีตชาติ) ทันที ดังนั้นกิเลสจึงเป็นเหตุให้มนุษย์ต้องเวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏตลอดไป

๒. แก่นของเรื่องด้านที่เป็นกุศล (ฝ่ายธรรม)

ในวรรณกรรมอีสานเรื่องสังข์ศิลป์ชัยได้แสดงถึงแก่นของเรื่องด้านที่เป็นกุศล โดยผู้วิจัยได้นิยามความหมายของคำว่ากุศลในที่นี้ว่า หมายถึงความรู้หรือความเข้าใจที่ถูกต้อง (สัมมาทิฏฐิ) ซึ่งหมายความว่าแก่นของเรื่องด้านที่เป็นกุศลได้แสดงให้เห็นความเป็นจริงที่แท้จริง จากความจริงในเชิงรูปธรรมสู่ความจริงในเชิงนามธรรม จากรูปธรรมซึ่งเป็นสิ่งที่สามารถสัมผัสและแตะต้องได้ ไปสู่สิ่งที่ไม่สามารถสัมผัสและแตะต้องได้ แต่เป็นสิ่งที่สามารถเรียนรู้ได้ด้วยจิต และเป็นสิ่งที่สามารถเจริญให้มาก (ภาวิตา) ทำให้มาก (พหุลีกตา) ได้ หมายความว่าสามารถยกขึ้นสู่จิตแล้วตรึงตรองไตร่ตรองพิจารณา หรือใคร่ครวญ ด้วยสติปัญญาที่ผ่านการฝึกอบรมดีแล้ว ซึ่งจะทำให้เป็นผู้รู้เท่าทันสิ่งต่างๆ ที่มากระทบจิตใจ ไม่ประมาทเลินเล่อ และไม่ตกเป็นทาสของอารมณ์ที่จิตซึ่งมีธรรมชาติแสหาอารมณ์ไว้คอยเสพอยู่เสมอ โดยเสนอผ่านรูปธรรมในชื่อของแม่น้ำ ๖ ย่านน้ำ กับด่าน ๙^{๑๒๕} ด่านมหาภัย ด่านงูชวง เป็นต้น

ในประเด็น ๖ ย่านน้ำหากพิจารณาตามเนื้อเรื่องสังข์ศิลป์ชัย จะเห็นคล้อยตามทันที(เพราะเป็นรูปธรรม) ว่าเป็นแม่น้ำที่เต็มไปด้วยอันตรายทั้งสิ้น ซึ่งยากนักที่คนธรรมดาทั่วไปได้จะข้ามไปได้ ซึ่งความยากลำบากในการข้ามนี้ หากจะเปรียบก็เหมือนเครื่องต่อภายในที่ทำให้เกิดการรับรู้ภายในมีอยู่ ๖ ประการ บาลีเรียกว่าอัมมัตถิกายตนะ ที่มีอยู่ติดตัวมนุษย์เราทุกคน เรียกว่าอายตนะภายใน หรือเรียกอีกอย่างว่า อินทรีย์ ๖ เพราะเป็นใหญ่ในหน้าที่ของตนแต่ละอย่าง เช่น จักษุก็เป็นใหญ่ในการเห็น เป็นต้นไปกระทบกับอายตนะภายนอก ๖ บาลีเรียกว่า พาหิรายตนะ เรียกกันทั่วไปว่า อารมณ์ ๖ คือ เป็นสิ่งสำหรับให้จิตยึดเหนี่ยว มี รูป เสียง กลิ่น รส เป็นต้น^{๑๒๖}

หากพิจารณารายละเอียดที่กล่าวมา จะช่วยให้มองเห็นความจริงชีวิตของพวกเราทุกคนว่า หนีไม่พ้นที่ตาจะไม่กระทบหรือเห็นรูป หูจะได้ยินเสียง และเราก็ต้องยอมรับว่าเมื่อตาเห็นรูปหรือหูฟังเสียงแล้ว จิตของเราจะไปยึดติดและเหนี่ยวกับสิ่งที่เราได้เห็นหรือได้ยิน แล้วจิตก็ไปปรุงแต่งอารมณ์(ความรู้สึก)ที่ตาเห็นหูฟังเสียงนั้น จนจิตล่องลอยไปกับอารมณ์ที่จิตปรุงแต่ง หากปราศจากสติที่คอยยับยั้งจิตก็จะตกเป็นทาสของอารมณ์ต่างๆ มากขึ้น จนเป็นเหตุให้จิตไม่เหมาะแก่การงานปกติ

^{๑๒๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๙๒.

^{๑๒๕} ขอบ ดิสนโคก, วรรณกรรมพื้นบ้าน ลินไซ, (ขอนแก่น : โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา, ๒๕๕๐), หน้า ๓๔.

^{๑๒๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, หน้า ๒๓๖ – ๒๓๗.

ของมนุษย์ ซึ่งจัดเป็นมหันตภัยที่คอยกัดกร่อนและทำร้ายจิตของมนุษย์ ที่ทำให้มนุษย์ส่วนมากต้องทำสิ่งดีบ้าง ชั่วบ้าง ถูกต้องบ้าง ไม่ถูกต้อง เป็นเหมือนกับการข้ามทะเล ฉะนั้น ซึ่งก็ต้องถูกคลื่นซัดให้ชวนเซบ้างในบางครั้งอย่างแน่นอน ตัวอย่างในเรื่องสังข์ศิลป์ชัยได้แก่ ยักษ์กุมภภินท์ หลังจากจิตคิดกระสันแล้วและได้ทราบว่าคุณครองในอดีตชาติของตนเป็นใครและอยู่ที่ไหนแล้ว ถูกอารมณ์ที่จิตปรุงแต่ง(อันเกิดจากตัวต่อคืออายตนะ)กระทบ ก็เป็นเหตุให้ความกระสัน (ราคะ) เกิดขึ้นอย่างหนักหน่วง จนไม่สามารถยับยั้งหรืออดกลั้นอารมณ์ได้ และจนเป็นเหตุให้ยักษ์กุมภภินท์ไม่เชื่อฟังคำทัดทานของท้าวเวสสุวรรณแม้แต่น้อย จากสาเหตุที่จิตของยักษ์กุมภภินท์ตกเป็นทาสของอารมณ์ จึงทำให้ยักษ์กุมภภินท์กระทำการชั่วด้วยการลักอุ้มเอานางสุมนดาหนีไป รายละเอียดตามที่ปรากฏในเรื่องแล้ว

ส่วนด้านมหาภัยทั้ง ๙ ก็เช่นกัน หากมองแบบธรรมดาสามัญตามเนื้อเรื่อง จะมองเห็นเป็นด้านสัตว์ร้าย (ภูซง) ด้านช้าง (ฉัททันต์) ด้านยักษ์ (วรุณยักษ์) ทั้งยักษ์ตัวผู้และยักษ์ตัวเมีย เป็นต้น หมายความว่าผู้ศึกษาวรรณกรรมทั่วไปจะมองเห็นและเข้าใจว่าเป็นสัตว์หรือบุคคลเท่านั้น ซึ่งสัตว์หรือบุคคลตามด้านต่างๆ ก็จะมีการต่อสู้กับพระเอกหรือตัวเอกในเรื่อง สุดท้ายของการต่อสู้คือสัตว์หรือบุคคลก็จะพ่ายแพ้ต่อตัวเอก ความพ่ายแพ้ทั้งถูกฆ่าตายและมีการยอมแพ้เพราะสู้ไม่ได้ ส่วนความหมายที่ลึกไปกว่านี้ ผู้ศึกษาหรือผู้อ่านจะไม่ค่อยคิดกัน แต่ในความเป็นจริงแล้ว ๙ ด้านมหาภัยหมายถึงทวารหรือช่องทั้ง ๙ แห่งที่ประกอบอยู่กับร่างกายของมนุษย์เราเอง ภาษาบาลีเรียกว่า นวทวาร แปลว่าทวาร ๙ ซึ่งเพิ่มเติมมาจากทวาร ๖ ^{๑๒๗} หมายถึง ทางรับรู้อารมณ์ ๖ ทางซึ่งได้แก่อายตนะภายใน ๖ นั้นเอง ด้วยการเพิ่มจำนวนให้มากขึ้น จากที่กล่าวถึงตาคนส่วนมากเข้าใจว่าหมายถึงดวงตา ๑ ดวง แต่ในความเป็นจริงการรับรู้อารมณ์สามารถเกิดกับตาได้ทั้ง ๒ ดวง หูและจมูกก็เช่นเดียวกันคือการรับรู้อารมณ์สามารถเกิดได้ทั้ง ๒ ข้าง เมื่อนับตา ๒ ข้าง หู ๒ ข้าง จมูก ๒ รู รวมกับลิ้น กาย และใจ จึงรวมกันเป็น ๙ ดังกล่าวแล้ว

การที่ปราชญ์ผู้แต่งได้กล่าวถึงทวารทั้ง ๙ ไว้บนแนวคิดเรื่องด้านมหาภัย ๙ ด้านนั้น ถือว่าเป็นการซ่อนความหมายไว้อย่างแหลมคมมาก เพราะหากเป็นการเดินป่าจริงๆ ด้านอาจจะมีย่อยหรือมากกว่านี้ก็ได้ แต่การที่ท่านเจาจงกล่าวถึงด้าน ๙ ด้านจึงเชื่อว่าผู้แต่งซ่อนความหมายเชิงนามธรรมไว้ในด้าน ๙ ด้านนั้น ในประเด็นนี้หากพิจารณาตามท่านผู้แต่งก็จะเห็นคล้ายตามท่านว่า แท้ที่จริงแล้วร่างกายของมนุษย์เรามีสื่อหรือช่องรับรู้อารมณ์ต่างๆ จำนวน ๙ ช่อง อันประกอบด้วยตา ๒ ข้าง หู ๒ ข้าง จมูก ๒ รู ลิ้น กาย และใจอีกอย่าง ๑ รวมเป็น ๙ ทวารทั้ง ๙ นี้เองที่บัณฑิตทั้งหลายมีพระพุทธเจ้าเป็นต้น กล่าวว่าเส้นทางที่ช่วยให้เกิดการรับรู้หรือเสวยอารมณ์ของมนุษย์เรา (รวมทั้งสัตว์เดรัจฉานด้วย) และทวารทั้ง ๙ ถือว่าเป็นทาง (ด้าน) ที่เต็มไปด้วยอันตรายอย่างยิ่ง หากมนุษย์คนใดประมาทเลินเล่อ หรือไม่สำรวมระวังในการรับรู้อารมณ์ที่จรเข้ามา จิตที่เสพเอาอารมณ์แล้วก็จะปรุง

^{๑๒๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๕.

แต่งไปเรื่อย จนหาขอบเขตและหาที่สุดไม่ได้ อย่างเช่นเมื่อมีจิตกระสันเกิดขึ้น (มโนทวาร) หากไม่รู้เท่าทันหรือไม่สามารถระงับยับยั้งได้ อารมณ์กระสันก็จะทำจิตกระเสือกกระสนดิ้นรนและกระวนกระวาย จิตคิดปรุงแต่งไปต่างๆ นานา ในเรื่องสังขศิลป์ชัยดยุทธกัมภณท์เป็นตัวอย่างได้ชัดที่สุด เพราะหลังจากที่ยักษ์กัมภณท์ถูกอารมณ์กระสันครอบงำแล้ว กระวนกระวายอย่างหนัก จนทำให้กินไม่ได้นอนไม่หลับ แม้กินอาหารลงคอแต่ก็มีความรู้สึกเหมือนกินสารพิษลงท้อง ดังความที่ปรากฏในบทที่ ๒ ยักษ์กระสันนั้น ความว่า

มันก็แลล่ำเญียม	แปนเป่าเลยกระสัน
กัมภณท์เสวย	โภชนาคือจวน
ชลทาเท้า	สองแควไหลหลัง
กะสันเกี่ยวแก้ว	ก็อล่านลูบทวง ^{๑๒๘}

(ยักษ์กัมภณท์มองเข้าไปในปราสาทที่ว่างเปล่า ความกระสันก็เข้าเกาะกุม กระวนกระวายใจยิ่งนัก เวลากินข้าวก็เหมือนกับกินสารพิษ ร้องไห้จนน้ำตาไหลอาบ ๒ แก้ม)

กรณีตัวอย่างยักษ์กัมภณท์ที่ยกมากล่าวข้างต้น แสดงให้ทราบว่า การไม่ระมัดระวังการรับรู้อารมณ์ที่เกิดจากทวารทั้ง ๙ เป็นสิ่งที่อันตรายยิ่ง เพราะหลังจากนั้นก็เป็นที่เหตุให้ยักษ์กัมภณท์ต้องไปลักอุ้มเอานางสุมนทาน้องสาวพระยาสุรสาชไปเป็นภรรยา จนในที่สุดตนเองต้องตายอันเกิดจากการรบกับสังขศิลป์ชัย หรือแม้ว่ายักษ์กัมภณท์จะตายและคืนชีพมาอีกครั้งก็ตาม ยักษ์กัมภณท์ก็ยังกระสันหานางสุมนทาอีก ก็เพราะต้องการนางสุมนทากลับมาเป็นภรรยาอีกครั้ง ซึ่งกว่าที่เรื่องราวจะจบลงด้วยดี ก็ต่อเมื่อทุกฝ่ายได้ปฏิบัติตามจารีตประเพณีอันดีงามของบ้านเมือง โดยมีเจ้าโคตรคือพระอินทร์ได้เป็นไกล่เกลี่ยให้ทุกฝ่ายยินยอมต่อกัน ความเดือดร้อนวุ่นวายทั้งหลายที่เกิดจากการปล่อยใจคือไม่ระวังใจเพียงนิดเดียวของยักษ์กัมภณท์ ก็เป็นอันสงบและจบลงด้วยดี ความละเอียดตามที่ปรากฏในเนื้อเรื่องแล้ว

ดังนั้นจึงสรุปได้ว่าลักษณะวรรณกรรมอีสานเรื่องสังขศิลป์ชัยมี ๒ ลักษณะ คือ ลักษณะทั่วไปเป็นนิทานคำกลอน * (Ballad) หมายถึงเป็นนิทานพื้นบ้านที่ใช้อ่านกันอยู่ทั่วไปในท้องถิ่นอีสาน ซึ่งจะแตกต่างจากนิทานคำกลอนของชาวตะวันตกที่มีการอ่านจบอย่างรวดเร็ว ส่วนนิทานคำกลอนเรื่องสังขศิลป์ชัยเป็นนิทานคำกลอนที่มีการอ่านไม่จบง่าย ๆ ชนิดที่ผู้ฟังเผลอหลับไปตื่นขึ้นมาฟังต่อผู้เล่ายังไม่จบ กับอีกลักษณะหนึ่งซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะจัดเป็นแก่นของเรื่อง แก่นของเรื่องมีอยู่ ๒ ส่วน คือ ส่วนที่เป็นอุกฤษ(อธรรม)กับส่วนที่เป็นกุศล(ธรรม) ส่วนที่เป็นอุกฤษเป็นการกล่าวถึงมนุษย์เราถูกกิเลส

^{๑๒๘} มัน จงเรียน, สังขศิลป์ชัย, หน้า ๗.

ที่เรียกว่า ไฟ ๓ กอง (อัคคี ๓)^{๑๒๙} ครอบงำ โดยเฉพาะยักษกุมภณัฏฐกนิเลสที่เรียกว่า ราคะ ไฟคือ ความกำหนดครอบงำ จนเป็นเหตุให้ทำกรรมชั่วด้วยการลักอุ้มเอานางสมุณฑาไปเป็นภรรยา และเป็นเหตุให้ตนเองไปประสบกับความตายในที่สุด แม้พื้นคินชีพมาก็ยังทำกรรมชั่วเช่นเดิม ทั้งนี้ก็เพราะอำนาจของไฟคือความกำหนดครอบงำโดยแท้ ส่วนแก่นของเรื่องที่เป็นกุศลเป็นการแสดงสาระสำคัญของความรู้และความเข้าใจที่ลึกซึ้ง หรือที่เรียกว่าเป็นความรู้และความเข้าใจเชิงปรัชญา ด้วยการสอนให้ทราบว่ามีมนุษย์ทุกคนต้องมีความระมัดระวัง (สติสัมปชัญญะ) อย่างมากในการดำเนินชีวิต หมายถึงไม่ประมาทเลินเล่อต่อการมีตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ โดยเฉพาะเมื่อตาเห็นรูป หูฟัง จมูกดมกลิ่น ลิ้นลิ้มรส กายสัมผัส หรือใจคิดปรุงแต่ง จะต้องสำรวจระวังอย่าตกเป็นทาสของอารมณ์เป็นเด็ดขาด ไม่อย่างนั้นก็จะมึนสภาพเช่นเดียวกับยักษกุมภณัฏฐ หรือพุด (ตามภาษาพุดที่นิยมพุดกัน) ให้สิ้นที่สุด และเข้าใจได้ง่ายที่สุด ก็คือเนื้อเรื่องในวรรณกรรมอีสานเรื่องสังข์ศิลป์ชัยตั้งแต่เริ่มต้นจนจบเรื่อง เป็นการต่อสู้กันระหว่าง “ฝ่ายธรรม” กับ “ฝ่ายอธรรม” ฝ่ายธรรมได้แก่ ยักษกุมภณัฏฐ ส่วนฝ่ายอธรรมได้แก่ สังข์ศิลป์ชัย สีโท และหอยสังข์ ในท้ายที่สุดของการต่อสู้ ฝ่ายธรรมชนะอธรรม ซึ่งถือว่าเป็นลักษณะของวรรณกรรมโดยทั่วไป

๒.๘ วรรณกรรมสินไซแต่ละฉบับ

จากที่ได้ศึกษาวิจัยวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัยจำนวน ๕ ฉบับ (ตามที่กล่าวในขอบเขตการวิจัย) ผู้วิจัยได้พบการพัฒนาการของเรื่องสังข์ศิลป์ชัยเกี่ยวกับการจารและการบันทึก เรื่องสังข์ศิลป์ชัย ว่ามีการจารลงในใบลานและการบันทึกด้วยตัวอักษรทั้งอักษรลาวทั้งอักษรไทย เมื่อนำมาศึกษารวมกันทั้งหมดแล้วได้พบความเหมือนและความต่าง ผู้วิจัยจะนำเสนอเฉพาะความต่าง แต่จะไม่นำเสนอความเหมือน เพราะใบลานและหนังสือล้วนว่าด้วยเรื่องสังข์ศิลป์ชัยเหมือนกันทั้งหมด ส่วนความต่างจะปรากฏชัดในทุกฉบับซึ่งควรค่าแก่ศึกษา โดยเรียงลำดับจากเก่าไปหาใหม่ ดังนี้

* เมื่อวันที่ ๒๖ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๐ ณ โสงมณม้ง สวนสาธารณะ ๒๐๐ ปี งานประเพณีออกพรรษา ได้ประทับโปคมไฟและวิถีอีสาน จังหวัดขอนแก่นได้จากการจัดเสวนาเรื่อง **มหาสิลา วีระวงส์** กับการรณาคำกลอนสินไซ ยืนยันว่าวรรณกรรมสินไซเป็นวรรณกรรมนิทานคำกลอนที่สมบูรณ์ทั้งภาษาทั้งความไพเราะ

^{๑๒๙} ไฟ ๓ กอง ได้แก่ (๑) ราคะ ไฟคือราคะ ได้แก่ความติดใจ กระสัน อยากได้ (๒) โทสะ ไฟคือโทสะ ได้แก่ความขัดเคือง ไม่พอใจ คิดประทุษร้าย (๓) โมหะ ไฟคือโมหะ ได้แก่ ความหลง ไม่รู้ไม่เข้าใจสภาวะของสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง ดูรายละเอียดใน พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, หน้า ๑๓๐.

๑. ฉบับใบลาน^{๑๓๐}

๑. ปี พ.ศ.ที่จาร : จารเสร็จเมื่อเดือน ๗ แรม ๙ ค่ำ ปีมะแม ตรงกับวันที่ ๑๖ มิถุนายน พ.ศ.๒๔๓๘ นับถึงปัจจุบันเป็นเวลา ๑๑๒ ปี (๒๕๕๐ – ๒๕๓๘)

๒. จุดมุ่งหมาย : เจ้าชนจันท์ เป็นผู้มีศรัทธาให้ริจนาไว้ในโลกนี้

๓. ลักษณะ : ๑. จารด้วยอักษรไทยน้อย

๒. มีหลายคนจาร เพราะมีลักษณะตัวอักษรที่ต่างกัน

๔. เนื้อความขึ้นต้นขึ้น :

นะมะธา

พระศรีสุพรรณธนะเลิศล้ำ สิริทิเดช ทะลือชา	
นาโถสุต	ยอดญาณ ไตรแก้ว
สวัสะติน้อม	ในธรรม พุทธบาท
คุณท่าน ยกใส่เกล้า	ชูลีน้อม ยอดยาน
ขบเมื่อ ฮ่วน ฮ่วน ฟ้า	ฮ้องเง่า ระดมฝน พุ่มเยอ
วาโย เฟลียง	ล่องไคว คงด้าว
พิกสลาเสี้ยว	แสนกอ กองทีป
ระดู พืชพร้อม	เพ็งถ้วน ถือนแฉว
มหาเมฆเค้า	คณนง บังบด
สุระพาเอียง	อ่วยแลง ลงไม้

^{๑๓๐} วรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัยฉบับใบลานนี้ ผู้วิจัยรับจาก อ.บุญเกิด พิมพวรเมธากุล วันที่ ๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๕๐ ณ บ้านเลขที่ ๑๙/๑, ๑๙/๓ ถนนโพธิสาร บ้านโนนทัน ต.โนนทัน อ.เมือง จ.ขอนแก่น

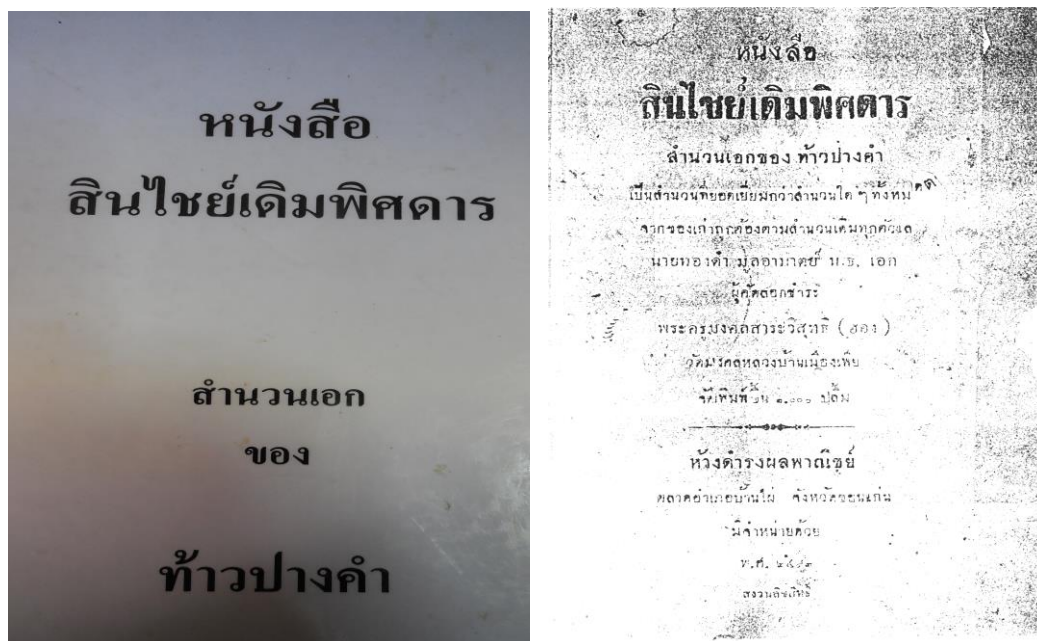
วันนั้น อาทิตยจรแสงแจ้ง	เดือนสาม สัตตะพีช
ฉลุ ชูปเนื้อ	เนาวะซ้อย ชอบยาม
เมื่อนั้น ปางคำคุ้ม	คะนิงธรรม ทงมาก
เห็นฮุ่ง นายยอดแก้ว	เพียงใช้ ชาติพระองค์
ใครจักตบแต่งตั้ง	ตองปาน เป็นไท
ชูลี เชิญสรวง	ซ้อยญาณ อย่าแค้น
จตุลงล้ำ	ไอศวร แสนทีป ก็ดี
กับทั้งครุฑทระนาคหน้า	นางท้าว เทพพะคุณ
เชิญช้อย ฮีอำป่อง	แปลงกายพิ์ กลอนประจิตร์
ไว้แก่ไตรตรองปูน	แวนเยื่อง ยามแค้น ฯ ^{๑๓๑}

๕. เนื้อความตอนจบขึ้น :

อันนี้ ปางคำท้าว	ทงخان เขียนชูป
ยกแย่งถ้วน	ถวายไว้ แวนแยง แท้แล้ว
ถวายแก่ มหาคุณเจ้า	ทั้งสาม สุดเกษ
เป็นดัง ดวงประทีปใต้	ต่างสลับ ฮุ่งเห็น
มีในรัตตนาถล้ำ	กุสิราช ภาษา
นำมาใน ลงกา	กล่าวเป็น กลอนกว้าง
เขาก็ทำวิถการให้	คชภาษา ไสสอง
เป็นแวนไว้	ลาวหล้า จื่อจำ เจ้าเอย
บัดนี้ นาคสะดุ้ง	กลิ้งกล่อม ไสศรี
เป็นปริโยสาน	ทีบร - บวรณแล้ว
ฟังเยอ นักปราชญ์เจ้า	ฝูงเอียรหมู่ ธรรมธะรง
ให้ค่อยไข กระบวนดู	ตั้งเฮา ฮอมไว้
ผิวว่า ยังขลังแค้น	ความใด ผิดพากย์ ไปนั้น
ให้ค่อยคิด เปลี่ยนปลิ้น	คะนิงล้ำ เลิศมูล พี่เนอ
สำหนึ่ง อุปชนเชื้อ	สามาน เม้าโศก กระสนั่น
พอแต่ ฮีอำตั้น	พระไตรล้ำ โลกธรรม พี่แล้ว ^{๑๓๒}

^{๑๓๑} ลานที่ ๕.

^{๑๓๒} ลานที่ ๓๔๓.

๒. หนังสือสิ้นไชย์เดิมพิศดาร สำนวนเอกของท้าวปางคำ คัดลอกชำระ โดย นายทองดำ มูลอามาตย์ (หน้าปกไม่ปรากฏชื่อผู้คัดลอก แต่ปรากฏบนปกด้านในเล่ม)^{๑๓๓}

๑. ปี พ.ศ.ที่พิมพ์ : ปี พุทธศักราช ๒๔๙๓

๒. จุดมุ่งหมาย : “หนังสือนี้เป็นสาระคดีโดยแท้ ถึงแม้จะเป็นหนังสือนิทานก็จริง แต่ก็เจือไปด้วยศีลธรรมอันดี เป็นคำสั่งสอนที่เป็นคติมากที่สุด เพราะมีตอนเทศนาอบรมประชาชนชาวเมืองทั่วไป ให้ตั้งมั่นอยู่ในสัมมาปฏิบัติศีลธรรมอันดี ฉะนั้นท่านจึงบอกว่าสมควรอย่างยิ่งที่ประชาชนน้อยใหญ่จะซื้อหาเอาไว้เพื่อรู้เรื่องคติโบราณ แล้วจะได้บอกสอนลูกเด้าหลานเหลนต่อไป จะได้รับประโยชน์อันดีทั้งภพนี้และภพหน้าดังนี้..” ^{๑๓๔}

๓. ลักษณะ : เป็นร้อยแก้ว คัดลอกชำระตามต้นฉบับที่เป็นใบลาน ไม่มีบาทขึ้นบาทลง ใบลานเป็นอย่างไร ผู้คัดลอกชำระก็คัดลอกชำระตามนั้น

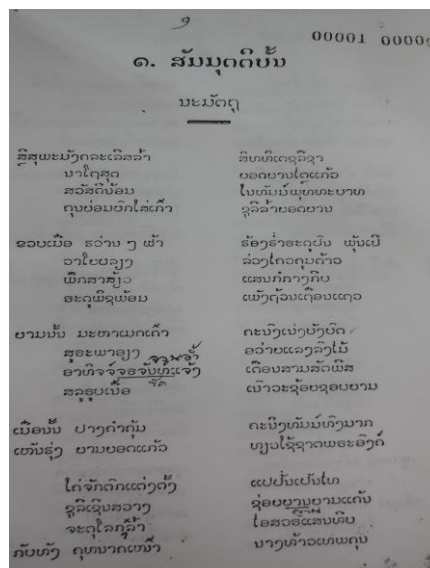
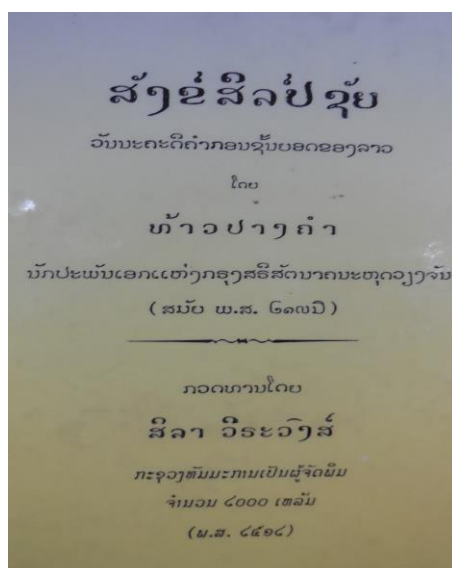
^{๑๓๓} นายทองดำ มูลอามาตย์, สิ้นไชย์เดิมพิศดาร สำนวนเอกของท้าวปางคำ, (ขอนแก่น : ห้างดำรงผลพาณิชย์, ๒๔๙๓), หน้า ๓.

* เป็นคำพูดของนายทองดำ มูลอามาตย์ นธ.เอก พูดถึงนายบุญหนา ประเสริฐแก้ว เจ้าของร้านประเสริฐไทยพานิชย์ ตลาดบ้านไผ่ จ.ขอนแก่น อ่านพบสำนวนแล้วเป็นแรงบันดาลใจสละเงินจำนวน ๑๐๐ บาทเป็นทุนพิมพ์เผยแพร่ต่อไป ดูรายละเอียดใน นายทองดำ มูลอามาตย์, สิ้นไชย์เดิมพิศดาร สำนวนเอกของท้าวปางคำ, หน้า ค - ง. (ถ้อยแถลงผู้คัดลอกชำระ)

**จบลงเพียงเท่านี้ เนื่องจากต้นฉบับเกิดการชำรุดและขาดหายไป

๔. เนื้อความขึ้นต้น : “นะมะละสีสุพันระเลิศล้ำสิทธิเดชทะลือชา นาโถสุดยอดญาณไตร่
แก้ว สวัสดิ์สันน้อมในธรรมพุทธานุภาพ พระคุณยกใส่เก้าสุลีล้ำยอดญาณ ขอบเมื่อฮ่วนๆ ฟ้าฮ้องเง่าระงม
ฝนพ่นเยอ วาโยผล็องล่องคอมไบค้อม พิศสลาเสี้ยวแสนกอกกลางทีป ระดูพิศพร้อมเพ่งถ้วนเถื่อนแถว
มหาเมฆเค้าคะนองเน้งบังบด สุริยาเอียงอ้วยแลงลงไม้ วันนั้นอาทิตย์โคจรแจ้งเดือนสามสุดตะพีศ สลูลู
รูปเนื่อเนาวะส้อยขอบยาม” *

๕. เนื้อความตอนจบ : “เมื่อนั้นมายๆ หน้าพระองค์ขึ้นชมบาน พระกัซวๆ เสียงกล่าวจา
จงต้าน เจ้าก็เอออๆ ต้านขานขุนค้ำม่วน ขอบที่คุณท่านท้าวสุเจ้าชู่เมืองขอบแหล้ว ให้อยู่ยังประมาณ
ฮอดสามวันท่านเฮย แล้วจึงพากันเมื่อสู่เมืองสุท้อน ค้อมว่าแล้วถอยเลิกลาหลง ขุนก็ลาภูมิเลิกลาหา
ห้อง แต่นั้นพอประมาณได้สามวันมาฮอด เจ้าก็หาแขกเข้ามาแล้วทอดทาน เสื้อผ้าพร้อมแก้วแก่น
.....” **

๓. ฉบับท้าวปางคำ ตรวจทานโดย สילה วีระวงศ์ ๑๓๕

๑. ปี พ.ศ.ที่พิมพ์ : ปี พุทธศักราช ๒๕๑๒

๒. จุดมุ่งหมาย : “มาบัดนี้ พนะท่านรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย คือ
สะเด็ตเจ้าบุญล่อม นะ จำปาสัก ได้เห็นความสำคัญของหนังสือคำกอนเรื่องท้าวสังข์สีลปชัยนี้ ว่าเป็น
วันนะคติชั้นยอดของลาว ควรจะจัดการกวดกาแก้ไขให้ถึกต้อง แล้วจัดพิมพ์เป็นเล่มให้ได้มาดตะถาน

๑๓๕ ท้าวปางคำ เป็นนักปะพันเอกแห่งกรุงศรีสัตนาคนหุต (สมัย พ.ศ. ๒๑๓๖) ถอดความโดย สילה วีระ
วงศ์เป็นผู้จัดพิมพ์ จำนวน ๒,๐๐๐ เล่ม (พ.ศ. ๒๕๑๒)

ขึ้นไว้ เพื่อให้เป็นสมบัติของชาติลาวสืบไป จึงได้สั่งให้ข้าพเจ้ากวตกาตี๋มแล้วจัดพิมพ์ขึ้นโดยนามของ
กะชวงทำมะการ ด้วยประการดังนี้” ^{๑๓๖}

๓. ลักษณะ : มีลักษณะคำประพันธ์เป็นร้อยกรอง และมีลักษณะเป็นโคลงวิซุ
มาลี ซึ่งเดิมเรียกว่า โคลงสาร

๔. เนื้อความตอนต้น : บทที่ ๑ สัมมุตติบัน ถอดความเป็นอักษรไทย ได้ดังนี้

สีสุพะมังคะเลสล้า	สิทธิเดชลือชา
นาโถสุด	ยอดยานไต่แก้ว
สวัสนีน้อม	ในทิมพ์พุททะบาท
คุณยอมยกใส่เกล้า	ซูลีล้ายอดยาน
ขบเมื่อ ฮว่าน ฮว่าน พ้า	ฮ้องฮ้าระดูฝน พันเยอ
วาโยแผเสียง	ลวงไควคุมด้าว
พิกสาเสี้ยว	แสนกอกางกิบ
สลูฐบเนื้อ	เพ็งถ้วนเถื่อนแถว ^{๑๓๗}

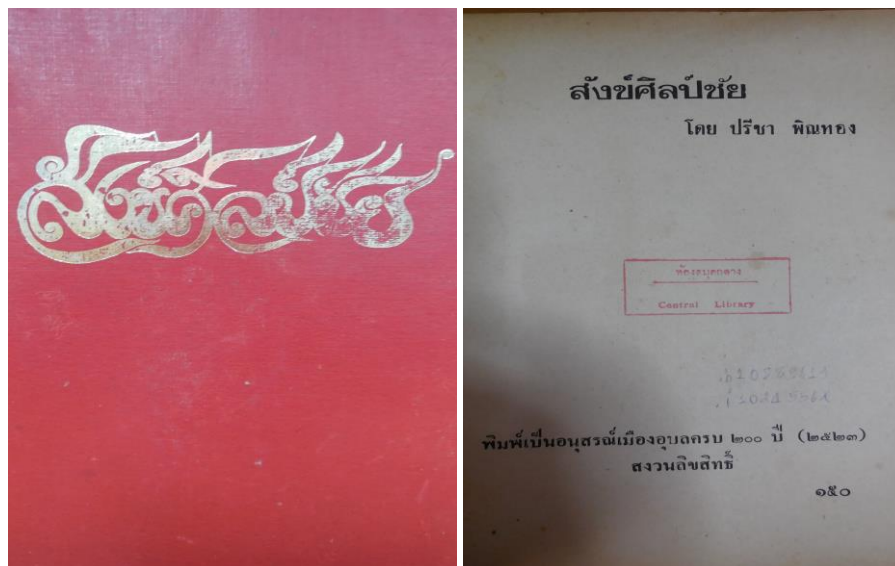
๕. เนื้อความตอนจบ : บทที่ ๑๕ นาคสะดั่ง ถอดความเป็นอักษรไทย ได้ดังนี้

อันนี้พระหากไขอุปแก้ว	เทเทศน์ในมะฮาม
แสนอะสงไชยสัตต์	แจกเป็นปะการห้า
อันสะเด็ดเสียง	สาทุการพ้อมพ่า
ทุกที่ได้	ยานแก้วมากมี เจ้าเอย
อันนี้ปางคำท้าว	ทงขานเขียนฐบ
ยกแย่งถ้วน	ถวายไว้แว่นแยง แท้แล้ว ^{๑๓๘}

^{๑๓๖} สีลา วีระวงส์, สังข์ศิลป์ชัย, ถอดความจากสำนวนท้าวปางคำ, (บางกอก : โรงพิมพ์แสงศิลป์, ๒๕๑๒), หน้า ๑๒. (เป็นข้อความที่อยู่ในส่วนคำอธิบายประวัติหนังสือเรื่องท้าวสังข์ศิลป์ชัย หน้า ๑๒)

^{๑๓๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑. (เริ่มต้นเรื่อง ๑. สัมมุตติบัน)

^{๑๓๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๔๐.

๔. ฉบับตรวจชำระ โดย ดร.ปรีชา พินทอง ^{๑๓๙}

๑. ปี พ.ศ.ที่พิมพ์ : ปี พุทธศักราช ๒๕๒๔

๒. จุดมุ่งหมาย : “...ทั้งนี้เป็นการเตือนตาเตือนใจลูกหลานชาวอุบล ให้ระลึกถึงเหตุการณ์ที่ผ่านมา จะได้สำนึกว่าเราเป็นลูกเต้าเหล่าหลานของใคร มาจากที่ไหน และมาเมื่อไร การที่เลือกเอาหนังสือสังข์ศิลป์ชัยมาเป็นอนุสรณ์ เพียงเพื่อแสดงสัญลักษณ์ส่วนหนึ่งของเมืองอุบลที่มีความหมายถึงดอกบัว ผู้แต่งหนังสือสังข์ศิลป์ชัยก็เป็นเจ้าเมืองหนองบัว พระตา พระวอผู้นำพามาตั้งเมืองอุบลก็มาจากเมืองหนองบัว ท้าวคำพล ท้าวทิดพรม ท้าวกุดทอง ผู้มาตั้งเมืองอุบลก็เป็นลูกหลานของพระตาพระวอ สถานที่ตั้งเมืองอุบลก็เลือกเอาทางทิศใต้หนองบัวตั้งเป็นเมือง หนองบัวจึงเป็นเมืองอุบล และได้รับพระราชทานนามว่าเมืองอุบลราชธานีมาจนตลอดทุกวันนี้” ^{๑๔๐}

๓. ลักษณะ : มีลักษณะคำประพันธ์แบบร้อยกรอง และมีลักษณะเป็นโคลงวิหขุ-มาลี ซึ่งเดิมเรียกว่า โคลงสาร

๔. เนื้อความตอนต้น : บทนมัสการ

ศรีสุมังคละเลิศล้ำ

นาโถสุต

สวัสดีน้อม

สิทธิเดชลือชา

ยอดญาณไตรแก้ว

ในธรรมพุทธบาท

^{๑๓๙} ปรีชา พินทอง, สังข์ศิลป์ชัย, หน้า ๔๔๐.

^{๑๔๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔. (คำนำ)

๕. ฉบับทำวปางคำ เรียบเรียง โดย มั่น จงเรียน ^{๑๔๓}

๑. ปี พ.ศ.ที่พิมพ์ : ฉบับถอดจากใบลาน โดยที่ อาจารย์มั่น จงเรียน อ้างว่าทำวปางคำเป็นผู้แต่ง คือแต่งเมื่อเดือน ๓ ปี ฉลู พ.ศ. ๒๑๙๓ ปลายรัชสมัยพระเจ้าปราสาททองแห่งกรุงศรีอยุธยา นับถึงปัจจุบันเป็นเวลา ๓๕๗ ปี (๒๕๕๐ – ๒๑๙๓)

๒. จุดมุ่งหมาย : “เป็นที่น่าเสียดายอย่างยิ่งก็คือ ปัจจุบันหนังสือผูกใบลานต่างๆ ที่นักปราชญ์โบราณจารย์ไว้ด้วยอักษรตัวธรรมก็ดี หรือตัวอักษรไทยน้อยก็ดี ได้บุนสลายและสูญหายไปมาก ประกอบกับพระณรสมัยใหม่อ่านอักษรตัวธรรมและอักษรตัวไทยน้อยไม่ออก จึงขาดความเอาใจใส่ดูแล ขึ้นปล่อยไว้จะไม่มื่ออะไรเหลือ จึงเป็นแรงตลใจให้ผู้เรียบเรียงจัดพิมพ์หนังสือเล่มนี้ ออกสู่สายตาของท่านทั้งหลาย แม้จะมีผู้จัดพิมพ์ออกจำหน่ายอยู่บ้างแล้ว ก็ล้วนเป็นอักษรวิธีเป็นภาษาไทยปัจจุบันไปเสียสิ้น ผู้เรียบเรียงต้องการอนุรักษ์ของเดิมไว้ จึงใช้อักษรไทยแต่คงรูปการสะกดการันต์ของเดิมเอาไว้ ทั้งนี้เพื่อคุณค่าทางภาษาศาสตร์และการศึกษาค้นคว้าต่อไป” ^{๑๔๔}

๓. ลักษณะ : ถอดความเป็นร้อยกรอง ตามลักษณะการประพันธ์เป็นโคลงสาร

๔. เนื้อความตอนต้น : ความว่า...

สี่สุพะ	มังคละเลิศล้ำ	สิทธิเดชลิษา
	นาโถสุต	ยอดยานไต่แก้ว
	สวัสน์น้อม	ในทัมมพุทธะบาท
	คุณยอมยกใส่เกล้า	ซุสลิลา ยอดยาน
ขบเมื่อ ฮว่านๆ ฟ้า		ฮ่อฮ่อระดูฝน พันญอ
วาโยแผ่เสียง		ล่องไควคุมด้าว
พิศสาเสี้ยว		แสนกอกางกิบ
สลูฐบเนื้อ		เพ่งถ้วนเถื่อนแถว ^{๑๔๕}

๕. เนื้อความตอนจบ : ความว่า...

อันนี้พระหากไขอุปแก้ว	เทเทศน์ในมะฮาม
แสนอะสงไชยสัตต์	แจกเป็นปะการห้า

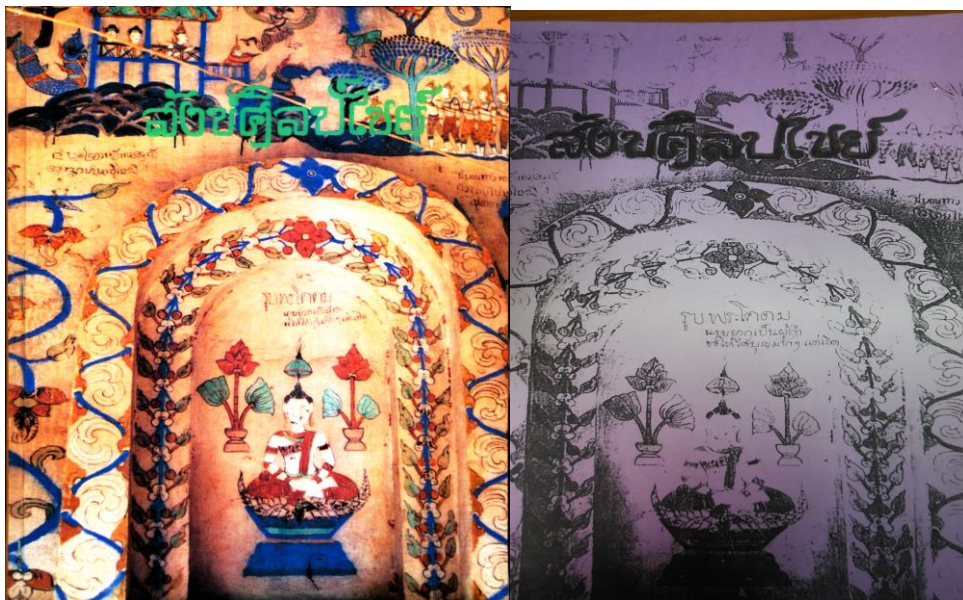
^{๑๔๓} สำนัก มั่น จงเรียน เมื่อนำไปเปรียบเทียบกับสำนวน ศิลป วีระวงศ์ จะมีเนื้อความเหมือนกัน ผู้วิจัยมีความเห็นว่า มั่น จงเรียน ปรับวรรคจากอักษรลาวเป็นอักษรอักษรไทย หรือปรับวรรคจากภาษาลาวสู่ภาษาไทยเท่านั้น

^{๑๔๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖.

^{๑๔๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑.

อันสะเด็ดเสียง
ทุกที่ได้
อันนี้ปางคำท้าว
ยกแย่งถ้วน

สาธุการพ้อมพำ
ยานแก้วมากมี เจ้าเอย
ทงขานเขียนอุบ
ถวายไว้แว่นแยง แท้แล้ว ^{๑๔๖}

๖. ฉบับสำนวนปริวรรต โดย พระอริยานุวัตร (อารีย์ เขมจารี) ^{๑๔๗}

๑. ปี พศ.ที่ปริวรรต : ปี พ.ศ. ๒๕๒๖

๒. จุดมุ่งหมาย : ในการปริวรรตครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ ๑. เพื่อถวาย
เป็นพระราชสักการะแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดช มหาบพิตรสมภารราชเจ้า ผู้
เป็นธรรมิกราชา ทรงคุณอันประเสริฐ ในพระบรมราชวโรกาสที่ทรงเจริญพระชนมายุครบ ๖๐ พรรษา
ในปี พ.ศ. ๒๕๓๐ และในวโรกาสพระราชพิธีรัชมังคลาภิเศก ในปี พ.ศ. ๒๕๓๑ ประการหนึ่ง ๒.
เพื่อให้เป็นสมบัติสำหรับเมืองมหาสารคาม อันเป็นแหล่งรวมวิทยาการอันไพบูรณ์ทุกสาขาวิชา
ประการหนึ่ง ๓. เพื่ออนุรักษ์บำรุงวัฒนธรรมด้วยวรรณกรรมของคนไทยในภาคอีสาน ให้ดำรงอยู่และ
แพร่หลายสืบไปอีกประการหนึ่ง

^{๑๔๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๘๓.

^{๑๔๗} พระอริยานุวัตร (อารีย์ เขมจารี), สังข์ศิลป์ไชย, (มหาสารคาม : ไม่ปรากฏที่พิมพ์, ๒๕๒๖),

๓. ลักษณะ : นำเรื่องสังข์ศิลป์ชัยฉบับสำนวนร้อยกรองของท้าวปางคำ มาปริวรรตขึ้นเป็นตัวอักษรไทยปัจจุบัน เป็นสำนวนร้อยกรองตามต้นฉบับ และจัดทำคำอธิบายศัพท์เก่าไว้ด้วย

๔. เนื้อความขึ้นต้น :

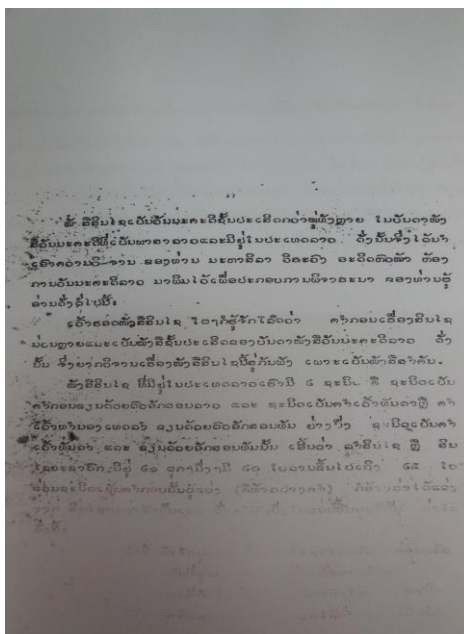
นมตฤ	นะโม พุทธายะ
ศรีสุพันธะนะเลิศล้ำ	สิทธิเดชลือชา
นาโถสุด	ยอดญาณไตรแก้ว
สวัส สะติน้อม	ในธรรมพุทธบาท
คุณพระ ยกใส่เกล้า	ชูลี้ล้ายอดญาณ
ขบเมื่อ ฮว่านฮว่านฟ้า	ฮ้องเง่าระงมฝน พุ่มเยอ
วาโยแผ่ลึง	ลวงควรคุมด้าว
ระดูพีช	พร้อมเพิงถ้วนเถื่อนแถว
มหาเมฆ	เค้าคะลงเน่งบังบด
สุริยาเพียง	อว้ายแลงลงไม้ ^{๑๔๘}

๕. เนื้อความตอนจบ :

อันว่า บุพพิตไท้	ฝนครวไชยเทพ ปางนั้น
บิไซ ผู้ถ้อยถ่าน	คนไ้ยวะยาน
หากแม่น สัตถาแก้ว	องค์พุทธโศตนาประเสริฐ จิงแล้ว
ผายผ่องธรรม	เทศน์ไว้ทั้งค้ายล้ำแยง
เป็นแวนแก้ว	ใสส่องในมนุษย์
เทพาทั้งอินทร์	พรหมนาคนเื่องประนมไว้
มาลาพร้อม	คันธเสนอดฮ่าง
บูชาพระ	แผ่นแก้วตนล้ำโลกลือ
บางพ่อง ปรารภนาให้	เถิงยอดนिरพาน ก็มี
บางพ่อง ปรารภนาเป็น	ยอดพุทโธองค์ล้ำ
แต่นั้น นาคสะดุ้ง	กลิ้งกล่อมใสศรี
เป็นปริ	โยसारบริบวรแล้ว ฯ ^{๑๔๙}

^{๑๔๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า คำอธิบายเรื่องสังข์ศิลป์ไชย และคำนำของผู้ปริวรรต.

^{๑๔๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗๘.

๗. ฉบับสำนวนท้าวปางคำ คัดลอก โดย สิลลา วีระวงษ์^{๑๕๐}

๑. ปี พ.ศ.ที่พิมพ์ : พิมพ์ในปีฉลู เดือน ๓ เวลาบ่ายคำ ระหว่างปี คริสต์ศักราช

๗๐๐ - ๘๐๐

๒. จุดมุ่งหมาย : เพื่อเผยแพร่วรรณคดีอันประเสริฐของลาว ซึ่งเป็นที่รวบรวมความรู้ที่ดีกว่าวรรณคดีทั้งหลายที่มีอยู่

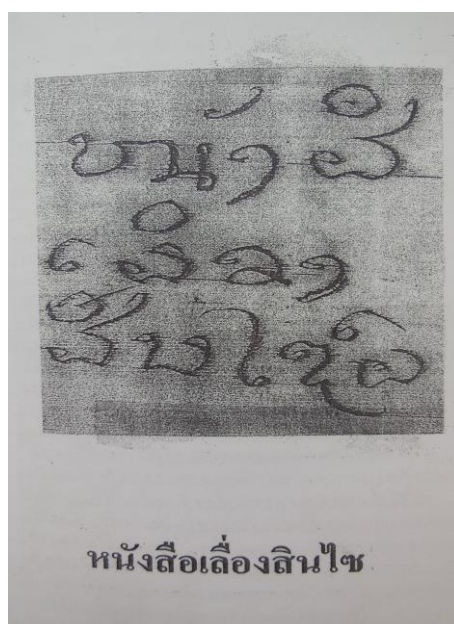
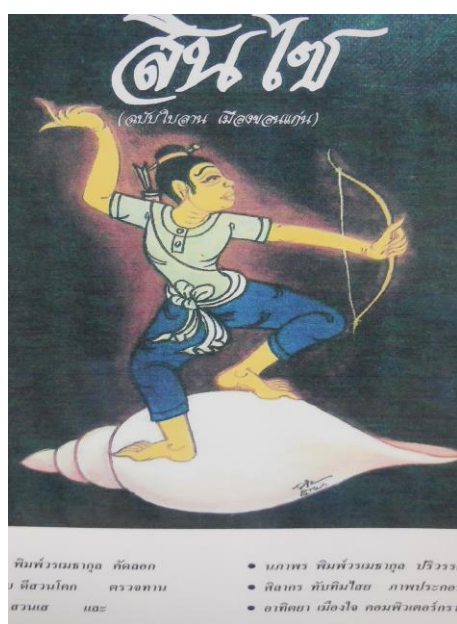
๓. ลักษณะ : ตัวอักษรพิมพ์ด้วยพิมพ์ดีด เป็นร้อยแก้ว คัดลอกตามต้นฉบับที่เป็นขี้ม (หนังสือ) และจากคำเ้า (คำพูด) ที่คนเล่าขานสู่กันฟังในเวลานั้น เป็นความเรียง ไม่มีบาทขึ้นบาทลง ได้ตัดตอนที่ไม่น่าสนใจออกไปบ้าง และเป็นการเขียนผสมกันกันระหว่างตัวอักษรไทยกับอักษรลาว

๔. เนื้อความขึ้นต้น : “สี่สพะมั่งคะละเลิดล้าสิทธิเดชลือชา นาโถสุดยอดยานไตรแก้ว สวัสดิ์น้อมในธรรมพุทธบาท พระคุณไส้เกล้าซูลีล้ายอดยาน ขวบเมื่อฮ่วนๆ ฟ้าฮ้องฮ่าระงมฝนพูนเยอ วาโยผะเลียงลวงไควคุมด้าว พิกษาเสี้ยวแสนกอกางกิบ ระดูพีชโพดพร้อมเพ็งถ้วนเถื่อนแถวยามนั้น มหาเมกเค้าคะนงเน่งบังบด สุระพาเอียงอว้ายแลงลงไม้ อาทิตยจ่อมจันทร์แจ่งเดือนสามสัต์พิด สลูลูบเนื้อเนาะซ้อยซอบยาม”^{๑๕๑}

^{๑๕๐} มหาสิลา วีระวงษ์, **สินไซ**, ไม่ปรากฏสถานที่พิมพ์ โรงพิมพ์ และปีที่พิมพ์ เริ่มต้นที่คำนำพร้อมเนื้อหาตั้งแต่ต้นเรื่องจนจบเรื่อง

^{๑๕๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑.

๕. เนื้อความตอนจบ : “...อันว่าสี่หราชท้าวองค์ประเสริฐทั้งสองก็ดี เทียมทันยาดังเงาเทียมเนื้อ มิใช่ไฟอื่นแท้ ผิดพระราชเกียนไกล เจ้าเอย ฮอยว่าธรรมเสนาโมคคัลลารัตนาล้ำ ผุ่งนั้นเป็นไปด้วยโดยพุทธโคต ไหว้พระผู้เพียงล้ำผ่องดู หั้นเทิน อันว่ากุมพันธ์ผู้ลือเกียนตลาดวันนั้น คือว่าไซยะมานท่านได้ทงช้างต่อพระองค์ นั้นแล้ว อันว่าทั้ง ๖ ท้าวเป็นเวรบังเบียด พระองค์นั้นเหมือนว่าเทวทัตผู้ผางล้ำลูกอว แท้แล้ว อันนี้พระหากไขอุปแก้วเทเทตในอาฮาม แสนอะสงไขสัดแจกเป็นประการห้า คั้นเสด็จเสี้ยงสารทการพร้อมพำ ทุกที่ได้ยานยอดก้ามมากมี อันนี้ปางคำท้าวทงชานเขียนฐูป ยกแย่งถ้วนถวายไว้แว่นแยง แท้แล้ว” ^{๑๕๒}

๘. ต้นฉบับเป็นหนังสือผูกใบลาน จารึกด้วยอักษรไทยน้อย^{๑๕๓} คัดลอกโดย บุญเกิด พิมพ์วรรณธาตุ และปวีรรตโดย นภาพร พิมพ์วรรณธาตุ

๑. ผู้รจนา : ท่านชนนพิมพ์พา (ได้เขียนหนังสือเรื่องสินไชแล)

๒. ปี พ.ศ. ที่พิมพ์ : ปรากฏบนลานที่ ๓๖๓ ผู้งานเขียนบอกไว้ว่า “จุลละสังกาด ๑๒๕๓ ปีเถาะ ดินิสก อันตกอยู่ในคิมหันตลาคะดู เดือน ๔ แลเม ๖ คำ วันสุก ลิตจะนาแล้วยามอดทั้งลาซาแล”

^{๑๕๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๓๗.

^{๑๕๓} สินไช, บุญเกิด พิมพ์วรรณธาตุ คัดลอก และนภาพร พิมพ์วรรณธาตุ ปวีรรต, เดือน เมษายน พ.ศ. ๒๕๕๘. เอกสารอัดสำเนา จำนวน ๓๙๓ หน้า. (ฟังความมาว่าเป็นหนังสือผูกใบลานที่บอกเล่าเรื่องสินไช ซึ่งเป็นของวัดไชยศรี บ้านสวาท ตำบลสวาท อำเภอมือง จังหวัดขอนแก่น)

๓. จุดมุ่งหมาย : ปรากฏบนลานที่ ๓๖๓ ผู้งานเขียนบอกไว้ว่า “ขอให้ได้อย่างคำมัก คำปาณา ขอให้ได้บุญมากๆ ก้อข้าเทิน นีพานะปัตจะโยโหตุ แล้วท่อนี้แล”^{๑๕๔}

๔. ลักษณะ : ลานที่ใช้จารเรื่องสินไชฉบับเมืองขอนแก่นนี้มีชื่อว่า “หนังสือผูกสินไชย์” จารึกด้วยตัวอักษรไทยน้อย จำนวน ๓๖๒ ลาน แต่ละลานมีความกว้าง ๕ เซนติเมตร ยาว ๕๖ เซนติเมตร แต่ละลานจารด้วยอักษรไทยน้อยเป็นกลอนจำนวน ๔ แถว ทั้งหน้าและหลัง ผู้จารจะเขียนเลขกำกับไว้ด้านหลังของลาน เพื่อบอกลำดับของลานไว้จากลานที่ ๑ ถึงลานที่ ๓๖๒

๕. เนื้อความขึ้นต้น :

๑. นะมะธา, พระศรีสุพรรณธะเลิศล้ำ สิริเดช ลือชา

นาโถสุต ยอดยาน ไตรแก้ว

สวัสดีน้อม ในธรรม พุทธะบาท

พระคุณ ยกใส่เกล้า ชูลีล้ำ ยอดญาณ

๒. ควบเมื่อ ฮวานๆ ฟ้า ร้องเง่า ระงมฝน พันเยอ

วาโยแผ่เสียง ล่วงควย คมด้าว

พิกลลาเสี้ยว แสนกอ กงกิบ

ฤดูพืชพร้อม เฟ้งถ้วน ถือนแถว^{๑๕๕}

๖. เนื้อความตอนจบ :

๒๖๑๐. ขอแก่พระบาทเจ้า เปื่องไป วางไป

แล้วจึ่งเทศนาสอน สั่งทำ คำแม้ง

ต่างให้เป็น เดียงไว้ลือชา ทั้งโลก

ฝูงข้ายัง ชาदन้อย เฮียนฮู้ สืบไป เจ้าเฮย

๒๖๑๑. พะก้อมายๆ หน้า จานาก นาโค

สุฮีบแปง สนามไซ ทิโฮมพนท้าว

นัตถิเสี้ยง ซุยชะโก สูดยอด

สุดหากเท่านั้น ถวยไว้ที่ควนก่อ อนแล้ว^{๑๕๖}

^{๑๕๔} ข้อ ๑-๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า (๒).

^{๑๕๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑. (บทที่ ๑ สมมุติบัน)

^{๑๕๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๘๒.

๒.๙ การนำวรรณกรรมสินไชเขียนเป็นหนังสือ

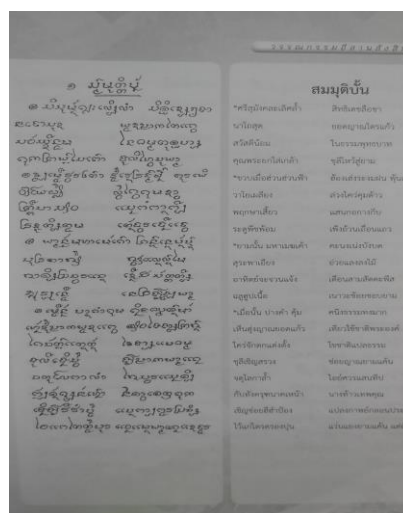
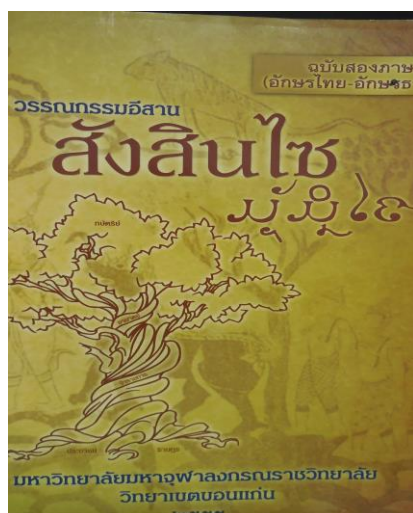

๑. หนังสือคู่มือการแข่งขัน ‘สินไชเกมส์’ กีฬาแห่งมิตรภาพและสมานฉันท์ สปริตนครขอนแก่น^{๑๕๗}

๑. ปี พ.ศ.ที่พิมพ์ : พิมพ์ในปีพุทธศักราช ๒๕๕๑

๒. จุดมุ่งหมาย : เป็นหนังสือคู่มือการแข่งขันกีฬาแห่งมิตรภาพและสมานฉันท์ สปริตนครขอนแก่น ระหว่างวันที่ ๒๑-๓๐ ตุลาคม ๒๕๕๑

๓. ลักษณะ : เป็นหนังสือคู่มือขนาดกระดาษเอ 4 ประกอบด้วยคำปรารภผู้บริหาร แนะนำสินไช สีโท และตารางแสดงประเภทกีฬา รายชื่อคณะกรรมการ รายชื่อนักกีฬา และการแบ่งกลุ่มตามประเภทกีฬา

^{๑๕๗} คณะกรรมการการแข่งขันกีฬาแห่งมิตรภาพและสมานฉันท์ สปริตนครขอนแก่น, สินไชเกมส์, (ขอนแก่น : หจก.ขอนแก่นการพิมพ์, ๒๕๕๑).

๒. หนังสือวรรณกรรมอีสานสังสินไซ ฉบับสองภาษา (อักษรไทย-อักษรธรรม)^{๑๕๘}

๑. ปี พ.ศ.ที่พิมพ์ : พิมพ์ในปีพุทธศักราช ๒๕๕๕

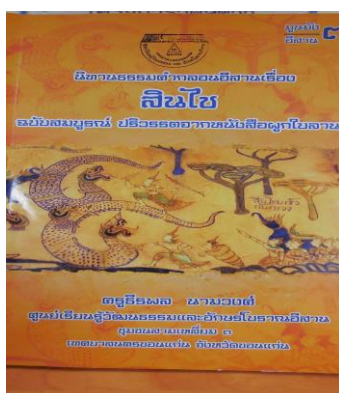
๒. จุดมุ่งหมาย : เนื่องจากวรรณกรรมอีสานสังสินไซมีเนื้อหาที่น่าสนใจมาก สามารถปรับใช้กับสถานการณ์ในปัจจุบันได้ มจร.วิทยาเขตขอนแก่น จึงคัดเลือกวรรณกรรมเรื่องนี้ นำเสนอในอีกมิติสองภาษา คือภาษาไทยเป็นคำกลอนอีสาน แล้วปริวรรตเป็นอักษรธรรมอยู่ในหน้าเดียวกัน มีวัตถุประสงค์

(๑) เพื่อบันทึกวรรณกรรมอีสานสังสินไซเป็นอักษรธรรม

(๒) เพื่อให้มีการการศึกษาค้นคว้าวรรณกรรมอีสานสังสินไซควบคู่กับการศึกษาอักษรธรรม และสารธรรมสำหรับคนรุ่นใหม่

(๓) เพื่อการเผยแพร่วรรณกรรมอีสานสังสินไซให้ปรากฏโดยทั่วไป^{๑๕๙}

๓. ลักษณะ : อักษรที่ปรากฏในหน้าที่ ๑ ของเล่มบอกลักษณะการเขียนหรือแต่งหนังสือวรรณกรรมอีสานสังสินไซ โดยสื่อความได้ว่า ด้านขวามือพิมพ์เป็นตัวอักษรไทย (ปัจจุบัน) ส่วนด้านซ้ายมือเขียนเป็นตัวอักษรธรรม โดยปริวรรตจากอักษรไทยเป็นอักษรธรรม จึงถูกเรียกว่าวรรณกรรมอีสานสังสินไซ ฉบับสองภาษาคืออักษรไทยกับอักษรธรรมนั่นเอง โดยข้อความที่เป็นอักษรไทยก็เริ่มต้นเหมือนฉบับอื่นๆ คือเริ่มที่สมมุติบัน ความว่า ศรีสุ่มังคะเลิศล้ำ สิทธิเดชลือชา (ขวามือ) ส่วนซ้ายมือก็ปริวรรตเป็นตัวอักษรอักษรธรรม เมื่ออ่านแล้วก็ตรงกับตัวอักษรไทยที่อยู่ขวามือนั่นเอง ซึ่งความจริงวรรณกรรมอีสานสังสินไซฉบับดั้งเดิมจะบันทึกด้วยตัวอักษรไทยน้อย จะไม่นิยมบันทึกด้วยตัวอักษรธรรม^{๑๖๐}

^{๑๕๘} มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น, สังสินไซ ฉบับสองภาษา (อักษรไทย-อักษรธรรม), (ขอนแก่น : หจก.โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา, ๒๕๕๕).

^{๑๕๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ก.

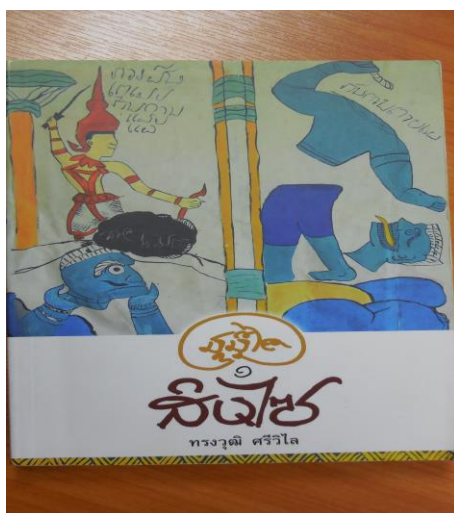
^{๑๖๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑.

๓. หนังสือนิทานธรรมคำกลอนอีสานเรื่อง สิ้นไซ ฉบับสมบูรณ์ ปรับปรุงจากหนังสือผูกโบราณ^{๑๖๑}

๑. ปี พ.ศ.ที่พิมพ์ : พิมพ์ในปีพุทธศักราช ๒๕๕๗

๒. จุดมุ่งหมาย : ปรับปรุงนิทานธรรมคำกลอนอีสานเรื่องสิ้นไซ เพื่อเป็นแหล่งศึกษาของนักเทศน์ หมอลำ ครู อาจารย์ นักเรียน นักศึกษา โฆษก พิธีกร และประชาชนทั่วไปที่สนใจฝึกอ่านภาษาไทยน้อย หรืออ่านเพื่อความจรรโลงใจ เป็นความรู้เล่าสู่ลูกหลานฟัง สำหรับเยาวชนและคนภาคอื่นควรได้รับคำแนะนำเรื่องภาษาถิ่นอีสาน^{๑๖๒}

๓. ลักษณะ : ลักษณะการเขียนมี ๒ ลักษณะ คือ ส่วนที่ ๑ เป็นบทวิเคราะห์ โดยครูธีรพลเริ่มต้นด้วยข้อความว่า สิ้นไซ เป็นตำนานรักอมตะบันลือโลก คือความรักระหว่างพี่กับน้อง ความรักต่างพันธุ์ระหว่างคนกับยักษ์ คนกับกินรี คนกับยักษ์ ฯลฯ และวิเคราะห์ ๔ ด้าน ได้แก่ ด้านประเพณี ด้านคุณธรรม ด้านคติธรรม และด้านวรรณศิลป์^{๑๖๓} ส่วนที่ ๒ เป็นการบอกเล่าเรื่องสิ้นไซ โดยบอกเล่าเป็นบทกลอนในลักษณะคัดลอกตามต้นฉบับ ที่ต่างจากฉบับอื่นๆ คือการตั้งชื่อระหว่างเรื่อง เช่น กุมภภัณฑ์กระสันหาเมีย กุมภภัณฑ์อุ้มสุมนหาหนี่ ฯลฯ และมีลักษณะพิเศษอีกประการคือมีการยกคำศัพท์ ความหมาย และตัวอย่างการใช้ ตัวอย่างเช่น สิ้น - สรศิลป์คือสรวิเศษที่ลงมาเกิดพร้อมกับสิ้นไซ และ ไซ - ไชย ชัยชนะ ผู้มีชัยชนะ^{๑๖๔}

^{๑๖๑} ครูธีรพล นามวงศ์, นิทานธรรมคำกลอนอีสานเรื่อง สิ้นไซ ฉบับสมบูรณ์ ปรับปรุงจากหนังสือผูกโบราณ, (ขอนแก่น : หจก.ขอนแก่นการพิมพ์, ๒๕๕๗).

^{๑๖๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า คำนำ.

^{๑๖๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ก-ข.

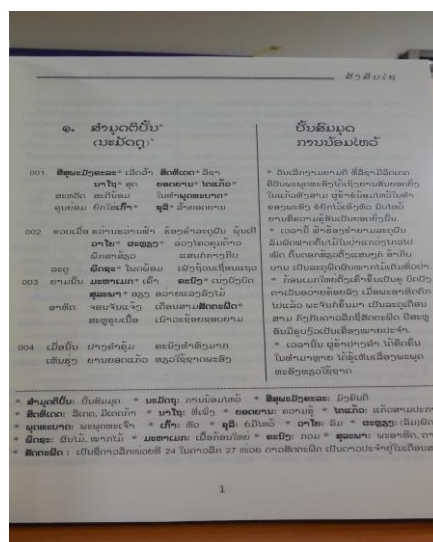
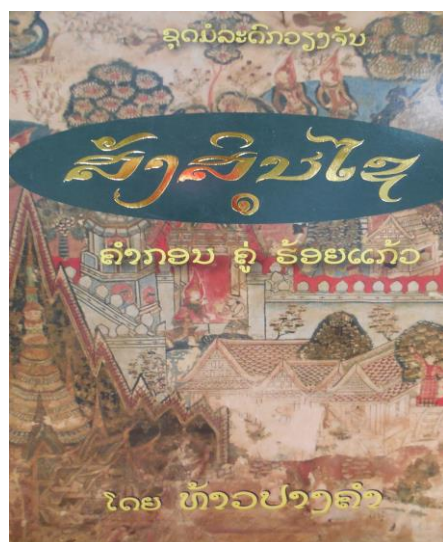
^{๑๖๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑ และหน้า ๑๖๑.

๔. สิ้นไซ : ชีวิตและการต่อสู้ของชาตียายผู้ยิ่งใหญ่ มหันตภัยยุทธกรรม มหาเทพยลำนนำ
แห่งอารยธรรมลุ่มน้ำโขง^{๑๖๔}

๑. ปี พ.ศ.ที่พิมพ์ : พิมพ์ในปีพุทธศักราช ๒๕๕๖

๒. จุดมุ่งหมาย : ศึกษาได้จากคำพูดสำคัญของผู้เขียนที่เขียนไว้ว่า ‘ทำอะไรที่
ผู้สนใจทั่วไป รวมทั้งเด็กนักเรียนและเยาวชนจะได้อ่าน และล่วงรู้ซึ่งถึงเรื่องราวอันน่าประทับใจ’ ที่
เนื้อหาสาระและดำเนินเรื่องราวชวนติดตามและให้ความรู้ตั้งแต่ต้นจน

๓. ลักษณะ : เป็นการถอดเนื้อหา ที่ละคำ ที่ละความ ที่ละวรรค ที่ละบท ที่ละตอน
และเป็นการถอดความออกมาเป็นภาษาปัจจุบันให้เข้าใจเหมือนวรรณกรรมอีสานหลายเรื่องที่ผ่าน
มา ซึ่งเลือกผู้ที่อาจารย์ปรีชา พิณทอง เป็นผู้ปริวรรต ตัวอย่างเช่น ท้าวราชาผู้เป็นใหญ่ในแผ่นดิน
นามว่า กุศราช ให้กล่าวขานเล่าลือในต่างแคว้นต่างเมืองว่าเป็นชาตียายผู้กล้าหาญ เป็นราชาผู้ไม่มี
เมืองใดมาเปรียบปาน มีหอโอง และผู้เขียนยกเอาคำว่า โอง มาให้ความหมายเพิ่มเติมว่า โอง คือโรง
หรือเรือนอันเป็นที่อยู่ของเจ้าเมือง พระราชา ถ้าคนธรรมดาเรียกว่า เฮือน^{๑๖๖}

๕. สิ้นไซ : คำกอน คู่ ร้อยแก้ว สำนวนของ ท้าวปางคำ นักประพันธ์เอกแห่งกรุงศรี
สัตตนาคนหุต ลิตจะนาและแปเป็นร้อยแก้ว^{๑๖๗}

๑. ปี พ.ศ.ที่พิมพ์ : พิมพ์ในปีพุทธศักราช ๒๕๕๓ (2009)

^{๑๖๔} ทรงวุฒิ ศรีวิไล, สิ้นไซ, (ขอนแก่น : หจก.ขอนแก่นการพิมพ์, ๒๕๕๖).

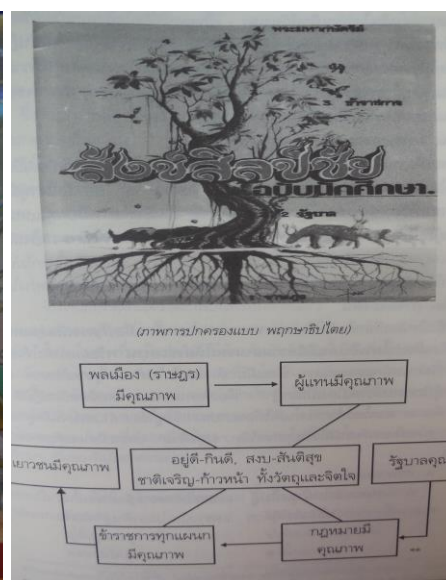
^{๑๖๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕.

^{๑๖๗} มะหาสิลา วีระวง, สิ้นไซ ๑, พิมพ์ที่ ๑, (นครหลวงเวียงจันทน์ : พระไชย กราฟฟิคหน้า, ๒๐๐๙).

๒. จุดมุ่งหมาย : เป็นหนังสือที่พิมพ์ขึ้นในโอกาสพิเศษ คือเป็นอนุสรณ์การเฉลิมฉลอง ส.ป.ป.ลาว ครบรอบ ๔๕๐ ปี และเพื่อเป็นการยกย่องเชิดชูนักปราชญ์ลาวนามว่า มะหาสิลา วีระวง ผู้แปลสังขใจจากร้อยกรอง (คำกอน) เป็นร้อยแก้ว (ความเรียง)

๓. ลักษณะ : เป็นการแปลความหมายจากร้อยกรองออกมาเป็นร้อยแก้ว ตัวอย่างเช่น สมมิตติบัน (นะมัตถุ) ท่านมะหาสิลา วีระวงก็แปลเป็นร้อยแก้วว่า บันสมมุต กานน้อมไหว้ หรือดูรายละเอียดในลำดับที่ ๐๐๑^{๑๖๘} ความว่า

001 สีสู่พะมังคะละ เล็ดล้ำ สิตติเตด สีชา นาโถ สุด ยอดยาน ไต่แก้ว สะหวัด สะดื่นน้อม ในท่าพุดทะบาด คุ่มย้อม ยกใส่เกล้า ชลี ย้ายอดยาน	วันเลิกลามยามดี ที่สีชา มีลิตเตด เถิงวันพะ พุดทะจึ่งได้เถิงยามอันยอดยิ่งในแก้วทั้งสาม ผู้ข้าขอน้อมไหว้ในท่า ยกไว้เทิงหัว นบไหว้ ยามมีความรู้เป็นยอดยิ่งนั้น
---	--

๖. คุณธรรมที่เสนอผ่านตัวละครในวรรณกรรมเรื่อง สิบไช^{๑๖๙}

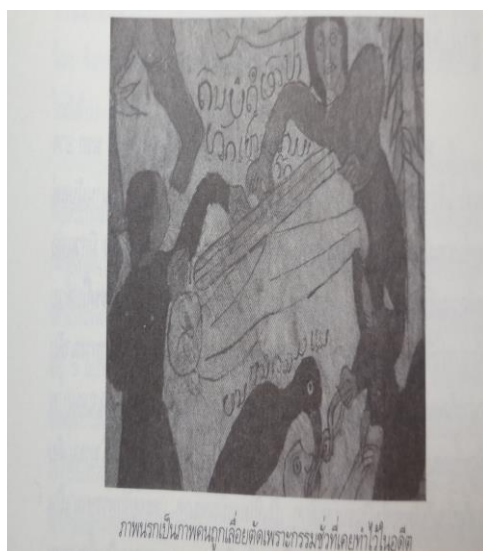
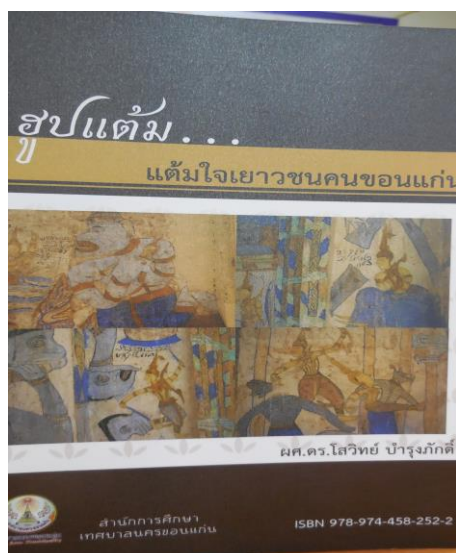
๑. ปี พ.ศ.ที่พิมพ์ : พิมพ์ในปีพุทธศักราช ๒๕๕๒ จัดพิมพ์เผยแพร่โดย สำนักการศึกษา เทศบาลนครขอนแก่น จำนวน ๕๐๐ เล่ม

^{๑๖๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑.

^{๑๖๙} โสวิทย์ บำรุงภักดิ์, คุณธรรมที่เสนอผ่านตัวละครในวรรณกรรมเรื่อง สิบไช, ขอนแก่น : โรงพิมพ์พระธรรมจันทร์, ๒๕๕๒.

๒. จุดมุ่งหมาย : เป็นหนังสือที่แต่งขึ้นโดยมีจุดมุ่งหมายหรือมีความประสงค์เพื่อนำเสนอคุณธรรมที่ปรากฏในตัวละครแต่ละตัว ซึ่งผู้แต่งพิจารณาเห็นว่าตัวละครในวรรณกรรมสินไซได้แอบซ่อนคุณธรรมในทางพระพุทธศาสนาเอาไว้อย่างแยบยลและลึกซึ้ง ทั้งนี้เพื่อยืนยันว่าบทบาทของตัวละครแต่ละตัวมีฐานคติมาจากหลักคำสอนในทางพระพุทธศาสนา

๓. ลักษณะ : เป็นการแต่งหรือเขียนเป็นความร้อยแก้วหรือความเรียง โดยการหยิบตัวละครแต่ละตัวออกมาให้ปรากฏแล้วนำไปสู่การตีความ อธิบายความ ขยายความ ผ่านวิธีการสำคัญคือการวิเคราะห์ด้วยการใช้เหตุผลและให้เหตุผล แล้วสังเคราะห์ออกมาเป็นความรู้ผ่านคำเรียกว่าคุณธรรม^{๑๗๐}

๗. อุปแต้ม...แด้มใจเยาวชนคนขอนแก่น^{๑๗๑}

๑. ปี พ.ศ.ที่พิมพ์ : พิมพ์ในปีพุทธศักราช ๒๕๕๒ จัดพิมพ์เผยแพร่โดย สำนักการศึกษา เทศบาลนครขอนแก่น จำนวน ๕๐๐ เล่ม

๒. จุดมุ่งหมาย : เป็นหนังสือที่แต่งขึ้นโดยมีจุดมุ่งหมายหรือมีความประสงค์เพื่อบอกเล่าประสบการณ์การเดินชมอุปแต้มที่วัดไชยศรี บ้านสาวะถี ตำบลสาวะถี อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น แล้วเกิดความรู้ความเข้าใจว่าแท้ที่จริงแล้วอุปแต้มที่ขณะเดินชมนั้น ได้แต้มหรือวาดทวารวดีใจของผู้ชมเรียบร้อยแล้ว จนก่อให้เกิดความรู้สึกรักสุข เกลียดทุกข์ กลัวบาป เป็นต้น

๓. ลักษณะ : เป็นการแต่งหรือเขียนเป็นความร้อยแก้วหรือความเรียง มีการเขียนเป็นบทหรือบั้น โดยเริ่มที่ให้ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับอุปแต้มและสิมวัดไชยศรี ต่อด้วยการบอกว่าอุป

^{๑๗๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า คำนำ.

^{๑๗๑} โสวิทย์ บำรุงภักดิ์, *อุปแต้ม...แด้มใจเยาวชนคนขอนแก่น*, ขอนแก่น : โรงพิมพ์พระธรรมชั้นธิ, ๒๕๕๒.

ปแต่้มช่วยสะท้อนจุดมุ่งหมายของผู้เขียนภาพ และอุปแต่้มสะท้อนจารีต ประเพณี วัฒนธรรมอีสาน และที่สำคัญคืออุปแต่้มช่วยสอนศีลธรรมพื้นฐานทางอ้อมได้อย่างลึกซึ้ง^{๑๗๒}

๘. สินไซ^{๑๗๓}

๑. ปี พ.ศ.ที่พิมพ์ : พิมพ์ในปีพุทธศักราช ๒๕๕๓

๒. จุดมุ่งหมาย : เป็นหนังสือที่แต่งขึ้นโดยมีจุดมุ่งหมายหรือมีความประสงค์เพื่อบอกเล่าบทบาทของตัวละครที่แสดงบทบาทของตนได้อย่างเหมาะสม เป็นเหตุให้ผู้อ่านหรือผู้ฟังได้รับความรู้สึกตื่นตาตื่นใจไปกับบทบาทของตัวละครแต่ละตัว จนซาบซ่านไปฝังอยู่ในจิตวิญญาณของคนอีสานโดยไม่รู้ตัว

๓. ลักษณะ : เป็นหนังสือที่ปรับจากวิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีนิพนธ์ของผู้เขียน โดยเขียนเป็นความเรียงเชิงพรรณนาตามแนวการเขียนวิทยานิพนธ์ แบ่งเนื้อหาออกเป็น ๓ ส่วน คือ ส่วนที่ ๑ ว่าด้วยสินไซ : ไซเรื่องเล่าจากอดีตถึงปัจจุบัน ส่วนที่ ๒ ว่าด้วยสินไซ : ไซคำสอนทางพระพุทธศาสนา และส่วนที่ ๓ ว่าด้วยสินไซ : ไซอิทธิพลที่มีต่อคนอีสาน^{๑๗๔}

^{๑๗๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า คำนำ.

^{๑๗๓} โสวิทย์ บำรุงภักดิ์, *สินไซ*, ขอนแก่น : โรงพิมพ์เพ็ญพรินตึง จำกัด, ๒๕๕๓.

^{๑๗๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า คำนำ.

๙. สินไซสองฝั่งโขง^{๑๗๕}

๑. ปี พ.ศ.ที่พิมพ์ : พิมพ์ในปีพุทธศักราช ๒๕๕๓ จัดพิมพ์เผยแพร่โดย สำนักการศึกษา เทศบาลนครขอนแก่น จำนวน ๕๐๐ เล่ม

๒. จุดมุ่งหมาย : เป็นหนังสือที่แต่งขึ้นโดยมีจุดมุ่งหมายหรือมีความประสงค์เพื่อบอกเล่าประสบการณ์การเดินทางชมอุบถัมที่วัดไชยศรี บ้านสาวะถี ตำบลสาวะถี อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น แล้วเกิดความรู้ความเข้าใจว่าแท้จริงแล้วอุบถัมที่ขณะเดินทางนั้น ได้แต้มหรือวาดทิวทัศน์ของผู้ชมเรียบร้อยแล้ว จนก่อให้เกิดความรู้สึกรักสุข เกลียดทุกข์ กลัวบาป เป็นต้น

๓. ลักษณะ : เป็นการแต่งหรือเขียนเป็นความร้อยแก้วหรือความเรียง มีการเขียนเป็นบทหรือบั้น โดยเริ่มที่ให้ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับอุบถัมและสิมวัดไชยศรี ต่อด้วยการบอกว่าอุบถัมช่วยสะท้อนจุดมุ่งหมายของผู้เขียนภาพ และอุบถัมสะท้อนจารีต ประเพณี วัฒนธรรมอีสาน และที่สำคัญคืออุบถัมช่วยสอนศีลธรรมพื้นฐานทางอ้อมได้อย่างลึกซึ้ง^{๑๗๖}

๒.๑๐ การนำวรรณกรรม ‘สินไซ’ ไปปรับใช้ในมิติต่างๆ

๑. มิติการแสดงหมอลำ

พ่อใหญ่บุญตา ภูวงค์งาม อายุ ๘๖ ปี บ้านโคกกลาง อำเภอโกสุมพิสัย จังหวัดมหาสารคาม อดีตนักแสดงลิเกแล้วผันตัวเองมาแสดงหมอลำสินไซ เป็นคนแรกที่คิดค้นการแสดงหมอ

^{๑๗๕} ทรงวิทย์ พิมพ์กรรม บรรณาธิการ, สินไซสองฝั่งโขง, ขอนแก่น : โรงพิมพ์ขอนแก่นการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๓.

^{๑๗๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า คำนำ.

ลำสืนไซหรือลำสืนไซ ประมาณปีพ.ศ.๒๔๘๔ จนมีชื่อเสียงโด่งดังไปทั่ว และพูดติดปากว่า หมอลำสืนไซ พ่อใหญ่บุญตา ภูวงค์งาม เป็นรักการแสดงหมอลำสืนไซมาก ถือว่าหมอลำสืนไซเป็นส่วนหนึ่งแห่งชีวิตของท่าน เพราะเวลาจะขึ้นแสดงหมอลำสืนไซท่านจะมีความสุขมาก และมักสวมชุดพระเอกที่มีรูปสีห์ด้วยทุกครั้งที่มีการแสดง

๒. มิติประติมากรรม (รูปสีห์ หอยสังข์และสืนไซ) บนเสาไฟฟ้า ประตุมืองจังหวัดขอนแก่นและโล่รางวัล

ประติมากรรมรูปสีห์บนเสาไฟฟ้าในเวลาากลางคืน

ประติมากรรมรูปสีโหบนเสาไฟฟ้าในเวลากลางวัน

โล่รางวัลประติมากรรมรูปสีโห

ประติมากรรมรูปสีโหยืนตระหง่านหน้าทางเข้าเมืองขอนแก่น

ประติมากรรมรูปหอยสังข์กับสินไชยบนเสาไฟฟ้า (สถานีรถไฟจังหวัดขอนแก่น)

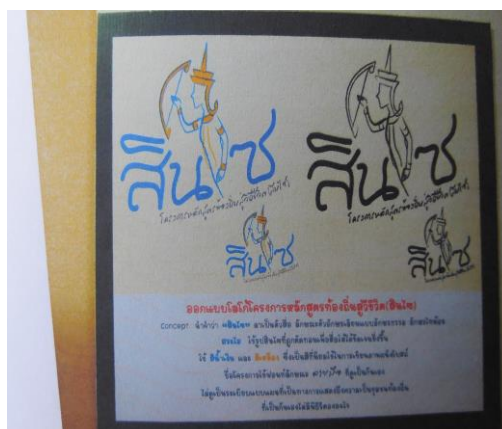
๓. มิติวาดฮูปแต้มรอบฝาผนัง 'โฮงมุนมัง' (อาคารฉลอง ๒๐๐ ปีเมืองขอนแก่น)

สินไชยฟันงูชวงออกเป็นท่อนๆ

สินไชย หอยสังข์ สีโท เดินโดง (ดง)

รางวัลชนะเลิศออกแบบโลโก้สินไชยของนักเรียนสังกัดเทศบาลนครขอนแก่น

๔. มติการแสดงหมอลำสินไชของเด็นักเรียนโรงเรียนสังกัดเทศบาลนครขอนแก่น

เด็นักเรียนโรงเรียนสังกัดเทศบาลนคร (๑๑ โรงเรียน) กำลังฝึกลำสินไช ภายในบริเวณ โองมูนมั่ง อาคารฉลอง ๒๐๐ ปี เมืองขอนแก่น ริมบึงแก่นนคร เพื่อเป็นการเรียนรู้ อนุรักษ์ พื้นฟูและต่อยอดวรรณกรรมสินไช ด้วยการวาดรูปแต้มบอกเล่าสินไชผ่านแผ่นผ้าคล้ายผ้า ผะเหวด (ด้านหลังของเด็นักเรียนผู้กำลังฝึกลำสินไช)

คณะหมอลำสินไชบ้านโคกกลาง อ.โกสุมพิสัย จ.มหาสารคาม ได้สาธิตแสดง หมอลำสินไช โดยมีข้อสังเกตคือผู้แสดงต้องนุ่งกางเกงขาสั้นสีดำ เสื้อสีขาว ผ้าขาว ม้ารัดเอว สวมถุงเท้า สวมหมวก และผู้แสดงต้องเป็นผู้หญิงเท่านั้น

๕. มติการสร้างให้เป็นโรงเรียนนาร่องวิถีชุมชน (โรงเรียนเทศบาลโนนชัย ตำบลโนนชัย อำเภอมือ จังหวัดขอนแก่น ได้เป็นแกนนำของโรงเรียนนาร่องวิถีชุมชน โดยนำเรื่องสินไชไปสู่การเรียนรู้ของผู้บริหาร คณะครู บุคลากรทางการศึกษา การจัดการเรียนการสอน และนักเรียนในทุก ระดับชั้น)

นักเรียนโรงเรียนโนนชัยกำลังเชิดหนังตะลุง หุ่นแสดงหนังตะลุงของนักเรียนโรงเรียนโนนชัย

๖. มิติการแสดงละครเวที (นักเรียนโรงเรียนสังกัดเทศบาลนครขอนแก่น ๑๑ โรง ได้นำเรื่องสินไชแสดงตั้งแต่เริ่มต้นถึงสิ้นสุดท้าย คราวฉลองการตั้งเทศบาลนครขอนแก่นครบ ๖๐ ปี ในปีพุทธศักราช ๒๕๕๑)

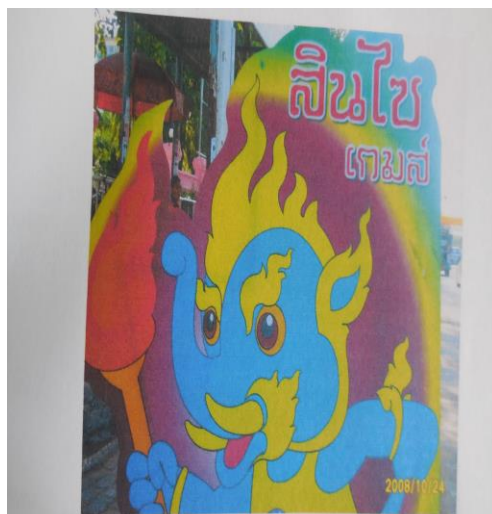

สินไชกำลังเจรจากับท้าวทั้ง ๖

แสดงจบแล้วถ่ายภาพหมู่

๗. มิติการเป็นโลโก้หรือมาสคอตกีฬาแห่งชาติจังหวัดขอนแก่น (คราวจังหวัดขอนแก่นเป็นเจ้าภาพจัดการแข่งกีฬาแห่งชาติครั้งที่ ๒๖ ระหว่างวันที่ ๒๑ - ๓๐ ตุลาคม ๒๕๕๑)

สินไช...เป็นมาสคอตการแข่งขันแห่งชาติ

๘. มิติการจัดขันดอกไม้ (พญายักษ์กุมภพันธ์ใช้ขอขมาต่อพระยาสุรราชที่แอบลักเอาน้องสาวคือนางสุมนทา โดยไม่ได้สุ่ขอตามจารีตประเพณี แต่เมื่อนำขันดอกไม้ไปสุ่ขอแล้วพระยาสุรราชก็ยกนางสุมนทาให้เป็นเมียถูกต้องตามจารีตประเพณี เรื่องทุกอย่างจึงจบลงด้วยดี)

หน้าประตูทางเข้าสิมวัดไชยศรี บ้านสาวะถี ปีพุทธศักราช ๒๕๕๓

๙. มิติอุปกรณ์เครื่องเล่นของเด็กที่บ้านสาวะถี คราวมีการจัดกิจกรรมเกี่ยวกับสินไชที่บ้านสาวะถี ต.สาวะถี อ.เมือง จ.ขอนแก่น (จอสี่เหลี่ยมด้านขวามือคือจอหนังระโมทัยหรือหนังตะลุงแสดงเรื่องสินไช เด็กๆทั้งชายหญิงได้เรียนรู้ผ่านกิจกรรมที่ทางวัดไชยได้จัดขึ้นอยู่เสมอ)

เด็กบ้านสาวะถีเดินขาโกกเถก

๑๐. มติการแสดงละครเวทีบอกเล่าเรื่องสินไซ (แสดงที่ห้างสรรพสินค้าเซนทรัลพลาซ่า ชั้น ๕ ระหว่างวันที่ ๘ - ๙ - ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔) จำหน่ายบัตรแก่บุคคลทั่วไปและฟรีสำหรับเด็กนักเรียนสังกัดเทศบาลนครขอนแก่น และนักเรียนโรงเรียนอื่นๆ ในจังหวัดขอนแก่น)

ใบประชาสัมพันธ์ความว่า เทศบาลนครขอนแก่น ขอเชิญชม

ละครเวทีเฉลิมพระเกียรติ

“การผจญภัยอันห้าวหาญ รักแสนเศร้าต่างเผ่าพันธุ์
มหากาพย์เรื่องยิ่งใหญ่ของกลุ่มน้ำโขง”

๘ - ๙ - ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๕๔

เวลา ๑๓.๐๐ ถึง ๑๘.๐๐ น.

บัตรเข้าชมละครเวที โดยนำภาพของตัวละครสำคัญในเรื่องมาสื่อความหมายและความสนใจให้เข้าชม ตัวละครสำคัญ ได้แก่ ท้าวสุทรา นางสมณทา สี่โง่ สังข์ทอง สินไช้ นางเกียงคำ ท้าววรณราช เป็นต้น

๑๑. มิติประติมากรรมสีโบนหัวเสากำแพงวัดกลางเมืองเก่า

ด้วยทางวัดกลางเมืองเก่า ถนนกลางเมือง ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ได้ย่อด้านตัวสี่โง่ สร้างเป็นประติมากรรมตั้งบนหัวเสากำแพงวัดด้านทิศตะวันออก (ริมบึงแก่นนคร) จำนวน ๓๒ ตัว และด้านทิศใต้ของวัด จำนวน ๑๓ ตัว รวมทั้งหมด ๔๕ ตัว

ด้านข้างซุ้มประตู

ด้านทิศตะวันออก

๑๒. มิติประติมากรรมปั้นทรายบอกเล่าเรื่องสินไช้ในเทศกาลสงกรานต์ปี ๒๕๕๘

ในโอกาสงานเทศกาลสงกรานต์เป็นประจำทุกปี โดยเฉพาะในปีพุทธศักราช ๒๕๕๘ ทางเทศบาลนครขอนแก่นได้นำทรายจำนวน ๘ ตัน มาปั้นเป็นรูปตอนสำคัญในเรื่องสินไช้ เพื่อบอกเล่าให้

คนผู้มาเที่ยวชมงานสงกรานต์เมืองขอนแก่นได้เรียนรู้และสืบสานต่อไปตราบนานเท่านาน โดยเริ่มแสดงตั้งแต่วันที่ ๑ – ๑๘ เมษายน ๒๕๕๘ ซึ่งมีอุปปั้นทรายดังนี้

๑. ด้านงูชวง

ด้านงูชวงท่านเปรียบเทียบงูเหมือนกาลเวลา เพราะเมื่อสไนซ์ตัดสินใจตามเอาาคือนาง สุมณฑาความยุ่งยากเกิดขึ้นทันที การตัดสินใจดังกล่าวจึงเป็นการก้าวไปสู่กาลเวลาแห่งการติดตาม ซึ่ง กาลเวลาท่านเปรียบเหมือนงูใหญ่นาม(สมมติ) ว่า งูชวง เป็นสัตว์มีพิษมาก พิษย่อมแผ่ซ่านไปทั่วกาย ได้มาก นับแต่นั้นชีวิตของสไนซ์ก็เริ่มยุ่งยากและหนักมากขึ้นตามลำดับ

๒. ด้านมักกะลีผลหรือนารีผล

มักกะลีผลหรือนารีผลเป็นผลของต้นไม้วิเศษอยู่ในป่าหิมพานต์ ต้นไม้นี้ออกดอกเป็นสีส้ม รูปร่างหน้าตาเป็นหญิงสาวสวยงาม ศีรษะติดกับขั้ว เรือนร่างเปลือยที่ย่อนลงมาถึงพื้น เพื่อทดสอบ หรือยั่ววนจิตของคนผู้เดินป่า

๓. ด่านยักษ์กุมภกันท์

ยักษ์กุมภกันท์เป็นเจ้าผู้ครองนครโนราธ มีฤทธิ์มีเดชกล้ามาก จบไตรเพทเวทมนตร์ เป็นเชื้อสายของท้าวจตุโลกบาล จอมเทพนามว่า เวสสุวัณ ได้มอบหมายให้ประจำด่านด้านทิศเหนือในฐานะนายใหญ่ของผีทั้งปวง เป็นผู้ลักนางสมณทาน้องสาวพระยาสุริยราชเจ้าผู้ครองนครเป็งจาลไปเป็นเมีย การได้นางสมณทาไปเป็นเมียเป็นการได้โดยไม่ชอบธรรมและครอบครองโดยไม่ชอบธรรม จึงเป็นเหตุให้สิ้นชีพผู้เป็นหลานนางสมณทาออกติดตามอาทกลับเมือง และในที่สุดยักษ์กุมภกันท์ก็ถูกฆ่าตาย แต่หากกล่าวถึงความจริงของเรื่องแล้วจะเห็นว่า ยักษ์กุมภกันท์เป็นตัวเดินเรื่องให้รู้สึกระทึกใจและตื่นเต้นใจตั้งแต่ต้นจนจบเลยทีเดียว

๔. รูปปั้นหอยสังข์

หอยสังข์เป็นผู้มากด้วยฤทธิ์เดชจะทำหน้าที่เหมือนทัพหน้าที่คอยสำรวจเส้นทางและหาข่าว และคอยช่วยเหลือสินไชออกเดินป่าคราวมีปัญหา เช่น เดินทางไปพบแม่น้ำ หอยสังข์จะแปลงร่างเป็นแพให้สินไชนั่งข้ามจนถึงฝั่ง เดินทางไปพบต้นไม้ใหญ่มีใบหนาที่ใบจะแปลงร่างเป็นเลื่อยตัดป่าให้โล่งเตียน จนสินไชเดินข้ามป่าเขาลำเนาไพรได้สะดวก และหรือเมื่อสินไชเดินทางพบภูเขาสูงใหญ่ หอยสังข์จะแปลงร่างเป็นเครื่องจักรหมุนเจาะภูเขาเป็นอุโมงค์ให้สินไชเดินทะลุภูเขาอีกข้างได้

๒.๑๑ สรุป

จากการศึกษาวรรณกรรมสินไชในบริบทสังคมอีสานและจังหวัดขอนแก่น ผลการศึกษาพบว่า วรณกรรมได้กลายเป็นสิ่งหนึ่งที่ทำหน้าที่เหมือนกระจกที่สะท้อนภาพสังคม ประเพณี วัฒนธรรม การดำเนินชีวิต วิถีชีวิต อุดมการณ์ ความเชื่อ ค่านิยม เป็นต้น วรณกรรมจึงเป็นงานสำเร็จรูปซึ่งประกอบขึ้นอย่างพิสดาร ไม่ว่าจะเป็นประเภทลายลักษณ์หรือมุขปาฐะ คำโครงเรื่อง วรณกรรมอีสานส่วนใหญ่จะมาจากนิทานชาดก และจะนิยมจารึกเป็นหนังสือผูกจนกลายเป็นวรรณกรรมชั้นสูง วรณกรรมสำคัญที่ชาวล้านช้างและชาวอีสานรู้จักกันดี คือวรรณกรรมสินไช ซึ่งหากกล่าวในเชิงพัฒนาการจะเห็นว่า เรื่องสินไชมีภูมิหลังมาจากการแพร่กระจายของวรรณกรรมจากล้านนาสู่ล้านช้าง โดยมีพระภิกษุชาวล้านนาไปสู่ล้านช้าง จากนั้นจึงแพร่เข้าสู่ภาคอีสานของประเทศไทยอีกทอดหนึ่ง โดยเทียบเคียงกับเรื่องหงส์ผาคำซึ่งมีโครงเรื่องที่คล้ายกันมาก

หากกล่าวเฉพาะเรื่องสินไชถือว่าเป็นตัวแทนแห่งวรรณกรรมอีสานได้ทั้งหมด เพราะเป็นวรรณกรรมที่มีเนื้อเรื่องยาวและเป็นที่นิยมกันอย่างแพร่หลาย แต่เดิมสินไชเป็นหนังสือเทศน์ชาวบ้านเรียกว่า ลำสินไช เพราะเป็นทำนองเทศน์คล้ายลำกลอน และหนังสือผูกโบราณนิยมเก็บรักษาไว้ในกระบอกไม้ไผ่จึงเรียกว่า ลำสินไช โดยมีท้าวปางคำเป็นผู้แต่งและมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้คนอ่านจะได้คิดถึงตนเหมือนกระจกเงาส่องดูตนเมื่อยามยากลำบาก และเพื่อให้คนรุ่นหลังได้อ่านและพูดถึงในภายหลัง อีกประการหนึ่งยังมีจุดมุ่งหมายด้านการปกครองอยู่ด้วย เพราะชาวไทยภาคอีสานมีความศรัทธาเรื่องสินไชมาก เนื่องจากเชื่อว่าสินไชเป็นเรื่องชาดกและสินไชคือพระโพธิสัตว์ จึงประพฤติปฏิบัติตามหลักคำสอนในเรื่องสินไชเสมอ เมื่อประชาชนมีความประพฤติดีงามและอยู่ร่วมกันเป็นปกติสุข ก็เป็นเหตุให้ปกครองง่ายและสะดวกต่อการบริหารจัดการอื่นๆ ด้วย

วรรณกรรมสินไชเป็นวรรณกรรมที่มีลักษณะเนื้อหาเป็นนิทานคำกลอน (ballad) ซึ่งหมายถึงเป็นนิทานพื้นบ้านที่ใช้อ่านกันอยู่ทั่วไปในท้องถิ่นอีสาน เป็นนิทานที่มีการอ่านไม่จบง่ายๆ ชนิดที่ผู้ฟังเผลอหลับไปแต่ตื่นขึ้นมาฟังต่อผู้เล่ายังไม่จบ ที่เป็นเช่นนั้นเพราะเนื้อเรื่องและการเดินเรื่องสินไชเป็นเรื่องเกี่ยวกับชีวิต ความรัก ความเกลียด ความสงสาร ความเป็นไปในครอบครัว มี

การผจญภัย การรบพุ่ง โดยมีแก่นของเรื่องที่สะท้อนให้เห็นภาพชีวิตของมนุษย์และอมมนุษย์ เป็นการต่อสู้กันระหว่าง ‘ฝ่ายธรรม’ กับ ‘ฝ่ายอธรรม’ ฝ่ายธรรมได้แก่ ยักษ์กุมภภินท์ ส่วนฝ่ายอธรรมได้แก่ สิ้นไซ สี่โห และหอยสังข์ ในที่สุดของการต่อสู้ฝ่ายธรรมชนะฝ่ายอธรรม ซึ่งถือว่าเป็นลักษณะของวรรณกรรมโดยทั่วไป

วรรณกรรมสิ้นไซที่มีการปริวรรต คัดลอก การแต่งเป็นหนังสือในลักษณะต่างๆ ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันเท่าที่สืบค้นได้มีจำนวน ๑๒ เล่ม ได้แก่ (๑) สิ้นไซฉบับโบราณที่จารในปีพ.ศ.๒๔๓๘ จารด้วยตัวอักษรไทยน้อย (๒) สิ้นไซฉบับเดิม สำนวนเอกของท้าวปางคำ คัดลอกชำระโดย ทองคำ มูลอำมาตย์ ตีพิมพ์ในปีพ.ศ.๒๔๙๓ มีลักษณะเป็นร้อยแก้ว คัดลอกชำระตามต้นฉบับที่เป็นโบราณ ไม่มีบาทขึ้นบาทลง โบราณเป็นอย่างไรผู้คัดลอกก็คัดลอกตามนั้น (๓) ฉบับท้าวปางคำ ตรวจทานโดย สิริวิระวงส์ มีลักษณะคำประพันธ์เป็นแบบร้อยกรอง และมีลักษณะเป็นโคลงวิหขุมาลี ซึ่งเดิมเรียกว่า โคลงสาร (๔) ฉบับตรวจชำระโดย ดร.ปรีชา พิณทอง ตีพิมพ์ในปีพ.ศ.๒๕๒๔ มีลักษณะคำประพันธ์แบบร้อยกรอง และมีลักษณะเป็นโคลงวิหขุมาลีซึ่งเดิมเรียกว่า โคลงสาร (๕) ฉบับสำนวนท้าวปางคำเรียบเรียงโดย มั่น จงเรียน แต่งในปีพ.ศ.๒๑๙๓ มีลักษณะถอดความเป็นร้อยกรองตามลักษณะการประพันธ์เป็นโคลงสาร (๖) ฉบับสำนวนปริวรรตโดย พระอริยานุวัตร (อารีย์ เขมจารีย์) ปริวรรตในปีพ.ศ.๒๕๒๖ เป็นการนำเรื่องสิ้นไซฉบับสำนวนร้อยกรองของท้าวปางคำ มาปริวรรตเป็นตัวอักษรไทยปัจจุบัน เป็นสำนวนร้อยกรองตามต้นฉบับและจัดทำคำอธิบายอภิธานศัพท์เก่าไว้ด้วย (๗) ฉบับสำนวนท้าวปางคำ คัดลอกโดย สิริวิระวงส์ ตีพิมพ์ระหว่างคริสต์ศักราช ๗๐๐-๘๐๐ เป็นการคัดลอกต้นฉบับที่เป็นปัม (หนังสือ) และจากคำเว้า (คำพูด) ที่คนเล่าขานสู่กันฟังในเวลานั้น (๘) ต้นฉบับเป็นหนังสือผูกโบราณ จารึกด้วยอักษรไทยน้อย จารไว้ในปัจจุบันลงสังกัด ๑๒๕๓ ปีเถาะ หนังสือผูกโบราณนี้มีชื่อว่า หนังสือผูกสิ้นไซ มีจำนวน ๓๖๒ ลาน (๙) หนังสือคู่มือการแข่งขัน ‘สิ้นไซเกมส์’ (๑๐) วรรณกรรมอีสานสังสิ้นไซ ฉบับสองภาษา (อักษรไทย-อักษรธรรม) พิมพ์ในปีพ.ศ.๒๕๕๕ โดยภาษาไทยอยู่ด้านขวามือ ส่วนด้านซ้ายมือปริวรรตเป็นตัวอักษรธรรม (๑๐) หนังสือนิทานธรรมคำกลอนอีสานเรื่องสิ้นไซ ฉบับสมบูรณ์ ปริวรรตจากหนังสือผูกโบราณ พิมพ์ในปีพ.ศ.๒๕๕๗ เป็นการบอกเล่าสิ้นไซโดยบอกเล่าเป็นบทกลอนในลักษณะคัดลอกตามต้นฉบับ (๑๑) สิ้นไซฉบับทรงวุฒิ ศรีวิไล เป็นการถอดเนื้อหาทีละคำ ทีละความ ทีละวรรค ทีละบท ทีละตอน และเป็นการถอดความออกมาเป็นภาษาไทยปัจจุบัน (๑๒) สังสิ้นไซ : คำกลอน คู่ ร้อยแก้ว สำนวนท้าวปางคำ พิมพ์ในปีพ.ศ. ๒๕๕๓ (2009)

ส่วนการนำเรื่องสิ้นไซไปปรับใช้ในมิติต่างๆ ประกอบด้วยมิติการแสดงหมอลำ โดยมีพ่อใหญ่บุญตา ภูวงค์งาม อายุ ๘๖ ปี เมื่อจะขึ้นลำสิ้นไซจะสวมเสื้อที่มีรูปสี่โหอยู่ข้างหลังเสมอ มิติประติมากรรมรูปปั้นตัวสี่โห ที่ตั้งตระหง่านบนเสาไฟฟ้าหน้าประตูเมืองและที่อื่นในเขตเทศบาลนครขอนแก่น มิติการวาดฮูปแต้มรอบฝาผนังโฮงมนม้ง ศาลาฉลอง ๒๐๐ ปีเมืองขอนแก่น มิติฝึกการแสดง

หมอลำของนักเรียนโรงเรียนสังกัดเทศบาลนครขอนแก่น มิติการสร้างโรงเรียนให้เป็นโรงเรียนนำร่อง
 เรื่องสื่อนไปสู่กระบวนการและกิจกรรมการเรียนการสอนโรงเรียนเทศบาลโนนชัย มิติการนำเรื่องสื่อนไป
 แสดงเป็นละครเวทีฉลอง ๖๐ ปีเทศบาลนครขอนแก่น มิติการเป็นโลโก้หรือมาสคอตกีฬาแห่งชาติครั้งที่
 ๒๖ จังหวัดขอนแก่น ปีพ.ศ. ๒๕๕๑ มิติการแสดงละครเวทีที่ขึ้น ๕ เซนทรัล พลาซ่า เมืองขอนแก่น
 ปีพ.ศ. ๒๕๕๔ มิติประติมากรรมรูปปั้นตัวสีโท จำนวน ๔๕ ตัวบนหัวเสากำแพงวัดกลางเมืองเก่า
 จังหวัดขอนแก่น และมิติประติมากรรมปั้นทรายในเทศกาลสงกรานต์ ประจำปี ๒๕๕๘ บริเวณด้านทิศ
 ตะวันออกศาลหลักเมืองขอนแก่น เพื่อบอกเล่าเรื่องสื่อนไขผ่านด้าน ๓ ด้าน คือด้านชุมชน ด้านมักกสิผล
 หรือนาริผล ด้านยักษ์กุมภภัณฑ์ และอีก ๑ รูปปั้น คือรูปปั้นหอยสังข์

บทที่ ๓

วรรณกรรมสินไซ : การเปิดพื้นที่ทางสังคมและการเรียนรู้ของชาวจังหวัดขอนแก่น

พื้นที่วรรณกรรมสินไซ ซึ่งเป็นวรรณกรรมที่เป็นที่รู้จักและนิยมกันมาก จนก่อให้เกิดการเปิดพื้นที่ทางสังคมและการเรียนรู้ของชาวเขตจังหวัดขอนแก่นอย่างปรากฏชัด ดังนั้นคณะผู้วิจัยได้กำหนดพื้นที่จำนวน ๒ แห่ง ได้แก่ วัดไชยศรี บ้านสาวะถี ตำบลสาวะถี อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น และวัดสนวนวารีพัฒนาราม บ้านหัวหนอง อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น ดังนั้น ในบทที่ ๓ นี้จึงเป็นการเปิดพื้นที่สำหรับเป็นจุดเริ่มต้นของกระบวนการสร้างและการใช้ความรู้จากวรรณกรรมสินไซสู่การพัฒนาสังคม ในเบื้องต้นจำเป็นศึกษาการเปิดพื้นที่ทางสังคมและการเรียนรู้ของชาวจังหวัดขอนแก่นทั้ง ๒ แห่ง มีรายละเอียดดังนี้

๓.๑ วัดไชยศรี บ้านสาวะถี ตำบลสาวะถี อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น

วัดไชยศรี บ้านสาวะถีได้ชื่อว่าเป็นวัดตัวอย่างของการนำวัฒนธรรม จารีตและประเพณีมาเป็นแกนหลักสำหรับพัฒนาชุมชนสาวะถีได้อย่างลงตัว โดยมีวรรณกรรมสินไซเป็นส่วนสำคัญในการเชื่อมวัฒนธรรม จารีตและประเพณีให้เข้ากับคนในชุมชนได้อย่างเหมาะสม จนเป็นเหตุให้การดำเนินชีวิตและการใช้ชีวิตของชาวบ้านสาวะถีเป็นไปอย่างงดงามจนทุกวันนี้ ซึ่งจะได้นำเสนอเป็นลำดับไปแต่ในเบื้องต้นขอแนะนำสมิวัดไชยศรี (ดูภาพข้างล่าง)

ภาพสมิวัดไชยศรี บ้านสาวะถี (ปัจจุบัน) ด้านหน้าเป็นพระพุทธรูปนามว่า พระศรีปัญญาสุภานุฐาน หรือพระศรี๕๐ปีมข. ซึ่งมหาวิทยาลัยขอนแก่นได้สร้างขึ้นในโอกาสครบรอบ ๕๐ ปีแห่งการก่อตั้งมหาวิทยาลัย และนำมาประดิษฐานที่หน้าสมิเป็นลักษณะนิมนต์อยู่จำพรรษา ณ วัดไชยศรี เป็นเวลา ๓ เดือน หลังออกพรรษา (ปี ๒๕๕๘) จะได้นำไปประดิษฐานในมหาวิทยาลัยต่อไป

๓.๑.๑ สิ่งที่ควรทราบเกี่ยวกับวัดไชยศรี

๑. สถานที่ตั้ง วัดไชยศรีหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า วัดใต้ ตั้งอยู่หมู่ที่ ๘ บ้านสาวะถี ตำบลสาวะถี อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น สังกัดคณะสงฆ์ มหานิกาย ห่างจากตัวจังหวัดขอนแก่น ๒๑

กิโลเมตร โดยการเดินทางใช้เส้นทางตามถนนมะลิวัลย์ สายขอนแก่น - ชุมแพ ถึงกิโลเมตรที่ ๑๔ แล้ว เลี้ยวขวาตามเส้นทางสาละวิน ผ่านบ้านม่วง ระยะทางประมาณ ๗ กิโลเมตรก็ถึงวัดไชยศรี

๒. ทำเนียบเจ้าอาวาสวัดไชยศรี

รูปที่ ๑ หลวงปู่อ่อนสา ก่อนปี พ.ศ.๒๔๙๒

รูปที่ ๒ หลวงปู่เปลี่ยน จากปี พ.ศ.๒๔๙๒-๒๕๐๓ ช่วงปี พ.ศ.๒๕๐๓ - ๒๕๓๑ เป็นช่วงที่มี พระเข้ามาปกครองดูแลวัดเป็นครั้งคราวไม่แน่นอน

รูปที่ ๓ พระครูบุญชยากร จากปี พ.ศ.๒๕๓๒ - ปัจจุบัน เป็นทั้งเจ้าอาวาสและเจ้าคณะ ตำบลสาละวินเขต ๑ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น^๑

พระครูบุญชยากร เจ้าอาวาสวัดไชยศรี และเจ้าคณะตำบลสาละวิน เขต ๑ เป็นพระสงฆ์ที่ ญาติโยมสาธุชนให้ความเคารพเลื่อมใสศรัทธา เป็นผู้นำประชาชนเข้าวัดปฏิบัติธรรมและจัดกิจกรรม ในวันสำคัญทางศาสนา นอกจากนั้นยังเป็นแกนหลักในการดึงเยาวชนในท้องถิ่นเข้าร่วมกิจกรรม วัฒนธรรมกับทางวัด เป็นผู้นำทางการศึกษาในท้องถิ่นตำบลสาละวิน และตำบลใกล้เคียง เป็นกรรมการ สถานศึกษาของโรงเรียนในตำบลสาละวิน ทั้งประถมศึกษาและมัธยมศึกษา เป็นบุคลากรสำคัญด้าน วัฒนธรรมของมหาวิทยาลัยขอนแก่น และสำนักวัฒนธรรมจังหวัดขอนแก่น ได้รับคัดเลือกให้เป็นผู้ทำ คุณประโยชน์ต่อกระทรวงวัฒนธรรม ได้รับรางวัลเสมาธรรมจักรทองคำในฐานะผู้ทำคุณประโยชน์ต่อ ประเทศชาติและพระพุทธศาสนาจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ปี ๒๕๕๒ และได้รับพระราชทานเข็มเกียรติคุณอนุรักษ์มรดกจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราช กุมารี เนื่องจากได้รับการพิจารณายกย่องเป็นผู้อนุรักษ์มรดกไทยดีเด่น ประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๕^๒

๓.๑.๒ สถาปัตยกรรมและศิลปกรรม

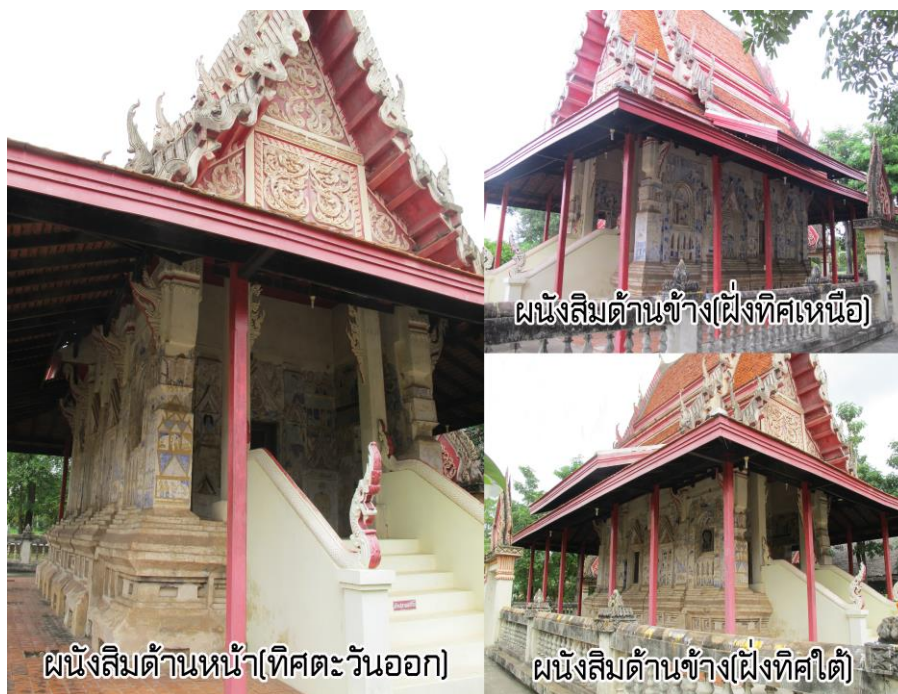
วัดไชยศรี เป็นวัดเก่าแก่มิโบสถ์ (ชาวอีสานเรียกว่า สิม) ที่เก่าแก่มาก อายุกว่าร้อยปีเศษ โดยสิมนี้เดิมหลังคามุงด้วยแผ่นไม้ (เรียกแป้นเกล็ด ทำด้วยไม้เป็นแผ่นๆ คล้ายกระเบื้องในปัจจุบัน) และมีเอกลักษณ์ คือ หลังคามีสี่ปีกยื่นทั้งสองข้างแบบสถาปัตยกรรม อีสานดั้งเดิม แต่พอถึงปี พ.ศ. ๒๕๒๕ หลังคาได้ทรุดโทรมมาก หน้าผ่นน้ำฝนร่วงลงภายในโบสถ์ ชาวบ้านจึงทำการรื้อและทำหลังคา ใหม่ ด้วยความเข้าใจและความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ในสถาปัตยกรรมท้องถิ่นตน จึงทำหลังคา เป็นแบบ สถาปัตยกรรมรัตนโกสินทร์ ซึ่งเป็นที่นิยมในสมัยนั้นมาก ส่วนฝาผนัง ทั้งด้านนอกและด้านใน ยังคงมี สภาพค่อนข้างสมบูรณ์ โดยเฉพาะภาพจิตรกรรมฝาผนัง (อีสานเรียก ฮูปแต้ม) ยังเห็นอย่าง เด่นชัด มาก แม้จะผ่านมากกว่าร้อยปีแล้วก็ตามที่

ตามคำบอกเล่าของคนเฒ่าคนแก่ สิมนี้สร้างประมาณ ปี พ.ศ. ๒๔๔๓ ได้รับวิสุงคามสีมา เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๖๐ โดยมีหลวงปู่อ่อนสา เจ้าอาวาสรูปแรกของวัดนี้ เป็นผู้ออกแบบและพาญาติโยม สร้างขึ้น สำหรับลักษณะของโบสถ์นี้ ฐานส่วนล่างและผนังเป็นแบบก่ออิฐฉาบปูน ช่วงบนเดิมเป็น แบบไม้ทั้งหมด รวมทั้งหลังคาด้วย บานประตูและหน้าต่างแกะสลัก ส่วนภาพฝาผนังเป็นฝีมือช่าง เขียนภาพพื้นบ้านชื่อ นายทอง ทิพย์ชา เป็นคนชาวอำเภอกระบือ จังหวัดมหาสารคาม โดยการเขียน ภาพนี้ เขียนตามที่หลวงปู่อ่อนสา ท่านกำหนด ให้ผนังด้านในส่วนใหญ่ เป็นภาพอดีตพุทธะมหา

^๑ สัมภาษณ์ พระครูบุญชยากร เจ้าอาวาสวัดไชยศรี บ้านสาละวิน, วันที่ ๒๘ เมษายน ๒๕๕๘.

^๒ สัมภาษณ์ พ่อสม สุวรรณวงศ์ มัคทายกวัดไชยศรี บ้านสาละวิน, ๒๘ เมษายน ๒๕๕๘.

เวสสันดร สังข์สินไชย ภาพเทพและภาพสัตว์ต่างๆ ผนังด้านนอกเป็นภาพนรก ๘ ชุม (หลุม) และวรรณกรรมพื้นบ้านเรื่องสังข์สินไชย ลักษณะเด่นคือ เป็นการเขียนแบบช่างพื้นบ้านและเขียนด้วยสีฝุ่นซึ่งหามาจากธรรมชาติ^๓ (ดูรายละเอียดจากภาพ)

๓.๑.๓ แรงบันดาลใจ : จุดเริ่มต้นการทำงาน

พระครูบุญชยากร กล่าวว่า ในเบื้องต้นท่านเรียนจบมาทางด้านสหกรณ์ สาขาการส่งเสริมชุมชน ซึ่งถือว่าเป็นฐานแรกคือการทำงานกับชุมชนมาก่อน เป็นฐานหนึ่งของคนที่เรียนจบมาทางด้านนี้ แม้จะไม่มากแต่ก็เป็นทักษะอย่างหนึ่งในการทำงาน ฐานที่ ๒ คือการเป็นคนพัฒนา ซึ่งโยมบิดาเป็นนักพัฒนาอยู่แล้ว โดยเป็นสารวัตรกำนัน ทำให้ได้รับการปลูกฝังเรื่องการพัฒนาชุมชน มีความรักในถิ่นฐานบ้านเกิด คนทั้งหลายยกย่องโยมบิดาของท่านในเรื่องการพัฒนาชุมชน สารวัตรกำนันสมัยก่อนมีบทบาทกว่าสมัยนี้มาก เป็นเหมือนอำเภอเคลื่อนที่ที่ต้องทำงานบริการประชาชนในท้องที่ในหลายๆ ด้าน เช่น การเกิด การตาย คัดสำเนา เป็นต้น คนที่จะเป็นสารวัตรกำนันในสมัยนั้นได้ต้องเป็นคนมีบารมีพอสมควร ดังนั้น จึงเรียกได้ว่าท่านเติบโตมาด้วย ๒ ฐานนี้

ในสมัยที่เป็นพระใหม่ๆ ประมาณ พ.ศ. ๒๕๓๒ สมัยนั้นวัดไชยศรี เป็นวัดที่ล้ำสมัยที่สุดในตำบลสาวะถี เนื่องจากไม่มีถาวรวัตถุอะไรเลย องค์ประกอบของชุมชนไม่มีอะไรที่เป็นจุดเด่น ท่านบวชที่นครพนมและได้เดินทางกลับบ้านด้วยเหตุผลคือการมาเรียนนักธรรม โดยรู้จักกับพระสงฆ์ที่วัดนี้และท่านก็ลองซื้อสอบให้ อยู่ที่นครพนมไม่มีที่สอบ เพราะอยู่ในป่า ไม่มีแม้กระทั่งไฟฟ้า ท่านบวชกับหลวงพ่ोज้าคณะอำเภอเซกา หลวงพ่อไปอยู่ที่อเมริกาและต้องการให้ท่านไปเรียนที่หนองคายแต่

^๓ รายละเอียดป้ายหน้าสิม และสัมภาษณ์ พระครูบุญชยากร เจ้าอาวาสวัดไชยศรี บ้านสาวะถี, พ่อบุญสุวรรณวงศ์ ชาวบ้านสาวะถี, ๒๘ เมษายน ๒๕๕๘.

ไม่ไป ตอนนั้นคนที่เรียนจบมาแบบนั้น หมายถึง วิชาการทางโลกแล้วไปบวชเรียนหายากมาก ชาวบ้านเขาต้องการมากเพราะเป็นผู้นำชาวบ้านได้

ในสมัยที่อยู่จังหวัดนครพนมได้อ่านพระไตรปิฎกในห้องสมุดแล้วก็เกิดความประทับใจในพระปัญญาธิคุณของพระพุทธเจ้า ไม่ใช่ประทับใจว่าพระองค์ทรงสอนดี เพราะท่านเองก็ไม่มีความรู้อะไรมากมาย ตอนแรกที่ได้อ่านก็คิดคัดค้านพระพุทธเจ้าเหมือนกัน เพราะเป็นลักษณะของคนที่ยังเรียนจบมาทางโลก มีความคิดแบบวิทยาศาสตร์ พยายามหาเหตุผลมาคัดค้าน เมื่ออ่านมากๆ และเข้าใจแล้วก็มีความคิดว่า หากพระพุทธเจ้าเป็นคุณธรรมตาทั่วไปคงเป็นคนอัจฉริยะมาก เช่น เมื่อพูดเรื่องกรรมก็พูดได้หมด ท่านจึงสนใจศึกษา สมัยนั้นสามารถท่องจำมนต์พิธีได้เป็นเล่มจนพระบางรูปคิดว่ามีอ้อปอง (คาถาเรียนเก่ง) คำสอนของหลวงปู่ฮ่อสนา อดีตเจ้าอาวาสที่ท่านไม่ลืมเลยตลอดชีวิตคือ “ถ้าจะเรียนให้คิดพิจารณาเรื่องความดี เพราะความดีไม่ใช่ตัวหนังสือ ต้องอาศัยการคิดภายในจิตใจอย่างลึกซึ้งจึงจะรู้ได้” เช่น วันนี้อาจารย์โสวิทย์ บำรุงภักดิ์ และคณะผู้วิจัยจะมาได้ มันเป็นคนดีมากแค่นั้น อย่างนี้ต้องใช้จิตใจคิดจึงจะรู้ได้ นอกจากนี้ พระครูบุญชยากร ยังได้กล่าวต่อไปอีกว่า ในคืนนั้นหลวงปู่ได้พูดสำหรับอีกว่า **ถ้าคนเรามีดีพอ จะไม่มีใครทำชั่วหรือ** ซึ่งทำให้ท่านมานั่งคิดดูก็เห็นว่า เป็นมิติความรู้ใหม่ ทำให้เกิดความซาบซึ้ง และเห็นว่าโลกนี้ยังมีอะไรให้เรียนอีก ตอนที่อยู่นครพนมมีพระเณรมาก และมาเรียนที่นี้ก็เพื่อนำความรู้ไปสอนที่นครพนม แต่เมื่อมาแล้วก็พบว่าไม่มีใครอยู่ ที่อยู่ที่นี้ตอนนั้นไม่ได้บิณฑบาต ชาวบ้านนำอาหารใส่ขันโตมาวัด จำได้ว่าชาวบ้านนำดอกไม้ใส่ขันโตมานิมนต์ให้อยู่จำพรรษาที่นี้ ท่านก็รับนิมนต์เลย คงเป็นเพราะภายในจิตใจลึกๆ มีความรักในถิ่นฐานบ้านเกิดตนเอง จึงได้ตัดสินใจอยู่จำพรรษาที่นี้^๔

๓.๑.๔ ก้าวแรกการทำกิจกรรมด้านการพัฒนา

พระครูบุญชยากร ได้กล่าวถึงในสมัยแรกที่มาอยู่วัดไชยศรี ตอนนั้นยังคิดไม่ออก เพราะเพิ่งบวชได้ ๔ พรรษา ตอนนั้นอุบาสกอุบาสิกาวัดไชยศรีกับวัดโพธิ์ชัยทำบุญร่วมกัน (บ้านสวาทมีอยู่ ๒ วัด วัดโพธิ์ชัยเป็นวัดที่เจ้าคณะตำบลพานักอยู่) มาตอนหลังเกิดมีเรื่องขัดแย้งกัน หลวงปู่เป็นเจ้าคณะตำบลอยู่ที่นั่น (วัดโพธิ์ชัย) ตอนนั้นวัดไชยศรีเป็นวัดขนาดเล็ก ไม่มีพระสงฆ์รูปใดอยู่จำพรรษา ช่วงเข้าพรรษาหลวงปู่เจ้าคณะตำบลก็จะส่งพระมาอยู่จำพรรษา เวลาทำบุญหลวงปู่ก็ให้ทำพร้อมกัน ตอนที่ขัดแย้งกันเป็นเรื่องเกี่ยวกับการประชุมแบ่งเงินกัน คือ ตอนนั้นวัดมีเงินอยู่ ๓ หมื่น ต่างฝ่ายก็ต้องการได้ ๒ หมื่น ซึ่งจะทำให้อีกวัดหนึ่งได้หนึ่งหมื่นบาท จึงทำให้ขัดแย้งกัน วันที่ประชุมกันและขัดแย้งกัน ผู้ใหญ่ทองเลื่อน ซึ่งเป็นที่นับถือของคนทั้งหลาย ถามว่า ถ้าบ้านสวาทแยกมาทำบุญเอง ท่านจะสามารถนำพาชาวบ้านทำบุญได้หรือไม่ ท่านก็ตัดสินใจตอบว่าได้ คำตอบนี้เป็นเหตุให้ท่านต้องอยู่จำพรรษาที่นี้ เพราะต้องรับผิดชอบในคำพูดของตนซึ่งพูดต่อหน้าคนแก่คนเฒ่าทั้งหลาย หลังจากที่ถูกจับก็แยกกันทำบุญตั้งแต่นั้นมาก็อยู่จำพรรษามาเรื่อย ๆ ชาวบ้านก็นิมนต์พระมาจากวัดป่าบ้านกุดกว้าง เพราะตอนนั้นชาวบ้านก็ยังไม่มีความเชื่อมั่นในตัวท่านเท่าใดนัก หลวงพ่ออุทัยเมื่อได้มา จำพรรษาแล้วเวลาทำงานอะไรก็มอบหมายให้ท่านทำ เพราะท่านไม่สบายป่วยเป็นไข้มาลาเรีย หลวงปู่เจ้าคณะตำบลก็เริ่มไว้อาตมา เพราะเริ่มมีบทบาทมากขึ้น ต่อมาหลวงพ่ออุทัยได้กลับไปจำพรรษาที่ร้อยเอ็ด ชาวบ้านต้องการให้ท่านบริหารงานวัดเอง เพราะเขาเห็นความสามารถใน

^๔ สัมภาษณ์ พระครูบุญชยากร เจ้าอาวาสวัดไชยศรี บ้านสวาท, ๒๘ เมษายน ๒๕๕๘.

การทำงานมาพอสมควรแล้ว หลังจากนั้นก็ได้บริหารงานวัดเรื่อยมา ประมาณปี พ.ศ. ๒๕๔๒ อาตมาเริ่มคิดเรื่องพัฒนาแล้ว ในปี พ.ศ. ๒๕๔๘ จึงได้รับการแต่งตั้งเป็นเจ้าอาวาส

ก่อนหน้านี้ท่านจะเป็นเจ้าอาวาสวัดนั้น เวลาคณะกรรมการประชุมกันเสร็จเดินลงบันไดคนละทาง ไม่มีใครกล้าเถียงกันนั้น แต่ท่านกล้า เวลาท่านพูด ชาวบ้านพากันปรบมือให้ เมื่อพูดเรื่องเงิน ท่านก็รู้เรื่องดีเท่าเรา ที่ท่านยอมรับฟังเพราะรู้จักกันมาตั้งแต่ตอนเป็นเด็กแล้ว ท่านเคยได้ไปเยี่ยมเงินโยมพ่อมาลงสมัครท่านนั้น แม้เวลาประชุมจะมีความเห็นขัดแย้งกัน แต่ก็ชอบพอกันดี หมายถึง หาข้อสรุปความเห็นได้แล้วก็ติดต่อกันได้เพราะบัณฑิตมีใจกันได้ไม่นานก็คืนดีกันเหมือนเดิม

ตอนนั้นชาวบ้านเริ่มนำของใช้สอยของวัดที่แต่ละคนนำไปเก็บไว้ที่บ้านมาคืนวัด เพราะเริ่มมีความเชื่อมั่นในตัวพระสงฆ์ แม้แต่ไม้เท้าของหลวงปู่ชาวบ้านก็นำมาให้ ท่านก็เริ่มปรับตัว เริ่มมีการพูดคุยกัน สิ่งแรกที่คุยกันคือเรื่องการพัฒนาวัด ต่อมากำหนดได้เกษียณอายุ บ้านสาวะถีมีผู้ใหญ่บ้านคนใหม่ จึงสามารถพูดคุยกันได้ง่ายขึ้นอีก เพราะทั้งวัดและบ้านต่างก็มีความลำบากพอกัน ดังนั้น จึงทำให้พูดคุยกันรู้เรื่อง ผู้ใหญ่บ้านใหม่ก็ต้องการเปลี่ยนแปลงเหมือนกัน สิ่งที่เข้าใจตรงกันคือต้องพัฒนาวัดกับบ้านไปพร้อมกัน ไม่ใช่พัฒนาแต่วัด บ้านไม่พัฒนา หรือพัฒนาแต่บ้าน แต่วัดไม่พัฒนา ซึ่งเป็นเรื่องที่ไม่ถูกต้อง เพราะเมื่อสิ่งหนึ่งไม่ดี ก็จะเป็นเหตุให้อีกสิ่งหนึ่งไม่ดีตามด้วย ตอนนั้นจะพูดอะไรก็เข้าใจกันดี ประเพณีก็เริ่มขึ้น เพราะวัดและบ้านเริ่มมีความสามัคคีกัน การที่วัดไชยศรีแยกตัวออกมาจากวัดโพธิ์ชัยก็เป็นข้อดีเหมือนกัน เพราะทำให้ได้บริหารเอง ตอนที่เริ่มพัฒนาก็ได้คุยกันว่าเราไม่ต้องไปศึกษาดูงานที่ไหนหรอก มีการถกเถียงพูดคุยกันว่าวัดของเราเคยเจริญที่สุดช่วงไหน ซึ่งได้คำตอบว่า วัดเคยเจริญสูงสุดในช่วงของหลวงปู่อนสา ซึ่งเป็นที่รู้จักดีของคนรุ่นเก่า ทำให้ท่านเริ่มเห็นทิศทางการพัฒนา และคิดว่า หลวงปู่อนสาไม่ได้เป็นพระที่เทศน์เก่ง แต่ท่านเก่งเรื่องวัฒนธรรม จุดเด่นของหลวงปู่คือเวลาทำบุญจะทำได้ดีมาก พ่อใหญ่ทองเลื่อนเป็นคนพูดให้ฟัง หลวงปู่สามารถพูดให้คนมารวมกันได้ จึงจับประเด็นได้ว่าหลวงปู่ใช้วัฒนธรรมประเพณีเป็นเครื่องมือพัฒนา คือท่านสอนพุทธธรรมผ่านกิจกรรม ข้อดีของการพัฒนาเรื่องวัฒนธรรม คือ สามารถทำให้ศาสนากับชุมชนพัฒนาไปร่วมกันได้ ไม่มีความขัดแย้งกัน ซึ่งตรงกับแนวคิดของเราที่ว่าต้องการให้วัดกับชุมชนพัฒนาไปพร้อมกัน ไม่แยกกันพัฒนา (การทำงานในลักษณะที่กล่าวมามีพ่อสุ่ม สุวรรณวงศ์ เป็นผู้รับรู้บรรยากาศและสถานการณ์ในขณะนั้นด้วย^๕)

ฮิต ๑๒ ที่หลวงปู่ใช้เป็นเครื่องมือพัฒนา มีความเจริญรุ่งเรืองมาก แม้คนที่มีความทุกข์ได้ฟังก็ทำให้สัมผัสกับความสุขได้ ช่วงหมดยุคหลวงปู่พรรษาแล้ว ประมาณ พ.ศ. ๒๕๐๐ กว่าๆ (สองพันห้าร้อยสิบกว่า) วัฒนธรรมอยู่ในมุมมืดมาโดยตลอด ตอนที่คิดฟื้นฟูก็เริ่มทำฮิตที่พอทำได้ก่อน เช่น บุญข้าวประดับดิน เป็นต้น ฮิตใดที่ไม่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน ก็ยังไม่ต้องทำ ต้องทำในสิ่งที่ตอบโจทย์ได้เท่านั้น ชาวบ้านจึงจะสนใจและให้ความร่วมมือ ตอนนั้นวัดไชยศรีมีคณะกรรมการพัฒนาวัดชุมชน จุดประสงค์ของการตั้งชื่อนี้เพราะต้องการให้มีความเบ็ดเสร็จในตัว พูดที่วัดแล้วก็ไม่ต้องไปพูดที่บ้าน ให้สามารถตัดสินใจได้เลย กิจกรรมในขณะนั้นมีมาก เพราะบ้านและวัดมีความเลื่อมใสศรัทธา จึงสามารถฟื้นฟูได้ดี ตอนนั้นแทบไม่มีเวลาเถียงกัน เพราะเป็นเหมือนคนที่เพิ่งฟื้นจากการเจ็บป่วย

^๕ เนื้อความตรงนี้คณะผู้วิจัยได้สอบถามและพูดคุยกับพ่อสุ่ม สุวรรณวงศ์ ภายหลังจากสัมภาษณ์พระครูบุญชยากรในวันนั้นแล้ว

จึงทำให้พูดคุยเข้าใจกันง่าย ความตั้งใจในตอนนั้นคือทำอะไรก็ต้องให้สำเร็จ เพราะหากปรากฏว่ามีความล้มเหลว ต่อไปชาวบ้านคงขาดความเชื่อถือ ทำให้เสียภาวะความเป็นผู้นำ ตอนนั้นหากทำอะไรก็ต้องกระตุ้นให้ชาวบ้านคิดอยากทำตามด้วย

ในช่วงที่ท่านเริ่มงานพัฒนาใหม่ๆ ก็ยังไม่สามารถรวมศรัทธาคนได้ดีพอ เพราะบารมียังไม่มาก แตกต่างจากคำพูดของหลวงปู่ที่ชาวบ้านถือเป็นคอง เพราะท่านมีภาวะผู้นำสูงมาก ในการพัฒนาเราต้องหาหรือสร้างความภูมิใจให้ชาวบ้านก่อน สิ่งที่เห็นก็คือสมเอนั้น ซึ่งเราเห็นมาตั้งแต่ตอนเป็นเด็กแล้ว ใครที่ผ่านไปมาก็ต้องมาราบไหว เป็นอย่างนี้มาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เคยเห็นคนแก่คนเฒ่าร้องไห้ตอนที่ประตูโบสถ์หาย จึงคิดว่าหาอย่างนี้ไม่ได้อีกแล้ว คนที่จะสร้างต้องคิดเรื่องนี้ ดังนั้น ท่านจึงเริ่มคิดเรื่องการพัฒนาแบบไม่ยึดตนเป็นศูนย์กลาง ท่านเคยเขียนในหนังสือว่าคนเขาร้องไห้เพราะกลัวเขาตาย เราทำอย่างไรจึงจะทำให้วัดอยู่ในจิตใจเขาได้ขนาดนั้น คิดอย่างนี้แล้วจึงได้เอาประตูโบสถ์ไปให้เขาชำตุทุกปี ปัจจุบันนี้ได้สร้างวัดไม้ให้เป็นของคนใดคนหนึ่งโดยการไม่ให้เขียนชื่อแสดงความเป็นเจ้าของถาวรวัตถุ เพราะจะทำให้คนอื่นเกิดความรู้สึกว่าเขาไม่ได้มีส่วนร่วมในการเป็นเจ้าของด้วย ตอนที่นำเด็กมาเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ที่วัดก็ไม่อาจอธิบายเกินคำว่าโบสถ์ไปได้ หากจะศึกษาเพียงว่าโบสถ์นี้สร้างเมื่อ พ.ศ. ไต ก็คงไม่ได้อะไรมาก แต่เราต้องการคุณค่าของความเป็นสมิ จึงได้พยายามศึกษาเกี่ยวกับอุปถัมภ์ การที่เริ่มพัฒนาที่โบสถ์ก็เพื่อให้คนทั้งหลายมีศรัทธารวมจิตใจ ให้คนทั้งหลายมีความภูมิใจในสิ่งที่ตนมีอยู่ ตอนแรกท่านเองก็ไม่ได้มีความรู้เรื่องอุปถัมภ์อะไรมาก อาศัยการถามคนแก่คนเฒ่าและอ่านหนังสือเรื่องสันนิษฐานจึงทำให้มีความรู้ความเข้าใจขึ้นมาบ้าง ที่ต้องศึกษาเพื่อหาคุณค่า ซึ่งจะทำให้เกิดศรัทธาในสิ่งที่มียู่^๖

๓.๑.๕ แนวคิดและอุดมการณ์

พระครูบุญชยากรเป็นพระนักพัฒนาที่คิดเก่ง กล่าวได้ว่างานต่างๆ ที่ได้ลงมือทำ วิธีการทำงาน และความสำเร็จแห่งการงานเป็นผลที่เกิดจากความคิดของท่าน ดังที่ท่านกล่าวว่า คนที่เป็นผู้นำเขาต้องคิดอะไรได้มากกว่าคนอื่น คิดก้าวหน้ากว่าคนอื่น หลายครั้งที่ทำงาน ชาวบ้านก็คิดไม่ทันเป็นเรื่องธรรมดา หากเขารู้ทันเราหมด เราก็นำเขาไม่ได้ ปัจจัยสำคัญที่เป็นแรงผลักดันให้เกิดการกระทำกิจกรรมทั้งหลายคือความคิดของท่าน ดังที่ท่านกล่าวว่า อาตมาไม่เคยคิดเรื่องส่วนตัว วันหนึ่งๆ หากจะคิดก็ไม่เกิน ๕ เปอร์เซ็นต์ ต้องคิดเรื่องส่วนรวมตั้งแต่ตื่นนอนจนถึงเข้านอน คิดเรื่องส่วนรวมจนเป็นวัฏจักรของชีวิตไปแล้ว^๗ สิ่งที่ยืนยันถึงความเป็นนักคิดของท่านคือบุคคลที่ทำงานร่วมกัน เช่น อาจารย์ทรงวิทย์ พิมพะกรรณ์ กล่าวว่า ชุมชนบ้านสาวะถีโชคดีที่มีท่านพระครูเป็นผู้มีวิสัยทัศน์ในการทำงาน วิธีคิดเป็นเรื่องที่สำคัญ ต้องปรับใช้ให้เหมาะสมในแง่ของการพัฒนา ชุมชนเมืองอย่างเมืองขอนแก่น บางอย่างเขาไม่อาจกลับมา ณ จุดเดิมของตนได้แล้ว เพราะไม่มีหลักยึด ไม่มีแกน... ท่านพระครูฯได้สร้างวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชน ต่างจากบางแห่งที่มีชุมชนเป็นศูนย์กลางบ้าง มีโรงเรียนเป็นศูนย์กลางบ้าง^๘ ในขณะที่อาจารย์ชอบ ดีสวนโคก กล่าวเสริมว่า ส่วนตัวรู้จักบ้านสาวะถี

^๖ สัมภาษณ์ พระครูบุญชยากร เจ้าอาวาสวัดไชยศรี บ้านสาวะถี, ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๕๘.

^๗ สัมภาษณ์ พระครูบุญชยากร เจ้าอาวาสวัดไชยศรี บ้านสาวะถี, ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๕๘.

^๘ สัมภาษณ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ทรงวิทย์ พิมพะกรรณ์ อาจารย์ประจำคณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๓ พฤษภาคม ๒๕๕๘.

มานาน เพราะเคยใช้เป็นพื้นที่วิจัยมานานสมัยอยู่ในมหาวิทยาลัยขอนแก่น เป็นหมู่บ้านที่แปลกหากจะว่าไปแปลกตั้งแต่ชื่อบ้านแล้ว คนก็ยังแปลกคือจะเป็นกลุ่มที่มีความคิด มีความสามารถเป็นของตัวเองมาก เช่น ฆราวาสเริ่มตั้งแต่พ่อใหญ่โสภาก็คิดและพูดไม่เหมือนใคร จนถูกทางการกล่าวหาว่าเป็นกบฏจึงได้ชื่อว่า กบฏพ่อใหญ่โสภา หากกล่าวถึงพระสงฆ์เริ่มตั้งแต่หลวงปู่อนสา ผู้สร้างวัดไชยศรีและสร้างสิม ปัจจุบันนี้ยังเห็นว่าพระครูบุญชยากรยังเป็นพระแปลกที่มาสืบใจวัฒนธรรมท้องถิ่นและนำวัฒนธรรมท้องถิ่นพัฒนาบ้านเกิดและชุมชนของตนเอง เป็นเหตุให้วัดไชยศรี บ้านสาวะถีเป็นที่รู้จักกันไปทั่วจนทุกวันนี้^๙ พ่อสิทธิสิงห์ โคตรลือชา ไวยาวัจกรวัดไชยศรี กล่าวว่า ความคิดของท่านได้มีส่วนสำคัญในการสร้างสรรค์บ้านสาวะถีซึ่งเป็นชุมชนใหญ่มีผู้ใหญ่บ้านถึง ๔ คน^{๑๐} ส่วนอาจารย์สวัสดิ์ อาจารย์โรงเรียนบ้านสาวะถี กล่าวว่า หลวงพ่อทำงานโดยมองแบบองค์รวม ผมอยากให้ท่านจัดโครงการอบรมผู้บริหารคืออบรมวิธีคิดในการทำงาน เพราะท่านคิดเก่งและมีประสบการณ์สูง ผมตั้งใจอยากจะนำวิธีคิดและการทำงานของท่านไปปฏิบัติตามและถ่ายทอดให้ผู้อื่นได้รับรู้ต่อไป^{๑๑}

พระครูบุญชยากรมองเห็นว่าผู้ที่ทำงานเกี่ยวกับวัฒนธรรมถึงขนาดเป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชนมีน้อย โดยมากเป็นแหล่งเรียนรู้ที่สร้างขึ้นมา จึงคิดจะทำอย่างจริงจัง ท่านกล่าวว่า ชุมชนต้องการวัดเมื่อมีชุมชนก็ย่อมหวังให้ชุมชนของตนเองมีความสุขมากกว่าการทำมาหากินหรือการมีฐานะ เพราะศาสนาทำให้จิตใจเจริญขึ้น หากวัดสวยงามแม้จะมีพื้นปูด้วยทองคำ แต่หากชุมชนไม่มีความสุขก็คงไม่มีความหมายอะไร คนในอดีตมีคุณธรรมสูง ชอบทำบุญในชุมชนของตนเองอยู่นิ่งนิตย์และเป็นผู้มีความสุข ไม่มีการนักรถไปปฏิบัติธรรมในที่ไกลๆ เหมือนปัจจุบัน ที่เป็นอย่างนี้ก็คงเป็นเพราะคนเหล่านั้นเป็นคนมีศาสนาและวัฒนธรรม ปัจจุบันนี้แม้จะลงทุนสูงทำกิจกรรมต่างๆ ก็ยังไม่ประสบความสำเร็จเหมือนในอดีต เหมือนกับการที่เห็นคนอื่นใส่เสื้อผ้าสวย นำมาใส่แล้วก็ไม่สวยเหมือนกับเขา แตกต่างจากการตัดเสื้อผ้าใส่ ดังนั้น อาตมาจึงคิดว่าคนที่คนจะมีความสุขได้ต้องมีชุมชนของตนเองเป็นแบบอย่างคือสร้างความสุขได้จากวัฒนธรรมในชุมชนตน ซึ่งหน้าที่ของพระก็คือการสร้างความสุขให้กับชุมชน^{๑๒} ความคิดดังกล่าวนี้เป็นเหตุให้ท่านเกิดความเสียสละทำงานเพื่อชุมชนบ้านสาวะถีโดยไม่เห็นแก่ความเหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้าของตน

พระครูบุญชยากรกล่าวถึงความสำคัญของวิธีคิดว่า การที่วัดจะเป็นศูนย์กลางของชุมชนได้ขึ้นอยู่กับวิธีการคิดของพระ ปัจจุบันนี้พระทั้งชุมชนมาก แต่อาตมาไม่ทั้งชุมชน มีอะไรก็อยู่กับชุมชนนี้ แม้เขาหรือเราจะบ่นบ้างเวลาทำงานก็เป็นเรื่องธรรมดา สิ่งหนึ่งที่คิดว่าจะต้องรักษาไว้ให้กับชุมชนคือการสร้างความสุขให้แก่กันและกัน การที่อาตมาทำงานอยู่ได้ทุกวันนี้ก็เป็นเรื่องของความเสียสละ หากเราคิดเป็น (คิดเชิงบวก) แม้เวลาถูกบ่นก็คิดว่าให้เขาบ่นบ้าง เป็นไปไม่ได้ที่เขาจะคิดตรงกับเราทุกเรื่องทำได้อย่างนี้จะไม่เป็นทุกข์ใจ

เหตุผลในการเลือกทำงานด้านวัฒนธรรม ท่านอธิบายว่า ที่อาตมาได้เลือกทำเกี่ยวกับวัฒนธรรม เพราะบ้านสาวะถีมีวัฒนธรรมเป็นพื้นฐานที่แข็งแกร่ง เช่น มีอุปถัมภ์ในโบสถ์ มีหมอลำมา

^๙ สัมภาษณ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ชอบ ดีสวนโคก อาจารย์ผู้เชี่ยวชาญประจำมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น, ๒๑ สิงหาคม ๒๕๕๘

^{๑๐} สัมภาษณ์ พ่อสิทธิสิงห์ โคตรลือชา ไวยาวัจกรวัดไชยศรี, ๒๓ พฤษภาคม ๒๕๕๘.

^{๑๑} สัมภาษณ์ อาจารย์สมเกียรติ ถนอมวงศ์ ครูโรงเรียนบ้านสาวะถี, ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๕๘.

^{๑๒} สัมภาษณ์ พระครูบุญชยากร เจ้าอาวาสวัดไชยศรี บ้านสาวะถี, ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๕๘.

เป็นร้อยกว่าปี เมื่อกล่าวถึงเรื่องสินไซ คนเก่าแก่ก็สามารถตอบได้เหมือนกันหมด ซึ่งบ่งบอกถึงความเป็นวัฒนธรรมที่เข้มแข็ง บ้าน สวาทิเคยรุ่งเรืองกับเรื่องวัฒนธรรมมาก่อน แต่มาหายไปช่วงหนึ่ง อาตมาจึงได้เลือกทำเรื่องวัฒนธรรม ซึ่งบ้านสวาทิมีต้นทุนเรื่องนี้เป็นอย่างดี การถ่ายทอดพุทธธรรมไปสู่ชุมชนนับว่าเป็นความสำเร็จของพระสงฆ์ ซึ่งวัฒนธรรมนี้จะเป็นตัวเชื่อมหลักธรรมไปสู่ชุมชน ดังนั้น อาตมาจึงสนใจและได้เลือกทำเรื่องวัฒนธรรม พระสงฆ์ก็ได้ใช้สัปดาห์ ๑๒ ในการกำกับชุมชนมาโดยตลอด การที่ชาวบ้านมีคุณธรรมก็เพราะได้ประพฤติตามฮีตคอง การทำบุญอาตมาไม่ได้ทำเหมือนกับคนอื่นคือทำอย่างจริงจัง ทำอย่างมีหลักการ การถ่ายทอดพุทธธรรมไปสู่ชุมชนไม่ใช่เป็นการสอนคนใดคนหนึ่งโดยเฉพาะ ซึ่งไม่ใช่วิธีที่จะทำให้คนทั้งหลายมีความสุขได้ แต่เป็นการสอนคนทั้งหลายในชุมชนให้รับรู้เรียนรู้ร่วมกัน อาตมาเห็นว่าวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มิอาจพลัดต่อคนทั้งหลาย ดังนั้นจึงสามารถดำรงอยู่ได้นาน คนจะมีความสุขไม่ได้หากไม่มีพุทธธรรม ซึ่งวัฒนธรรมจะเชื่อมได้เป็นอย่างดี เพราะพุทธธรรมกับวัฒนธรรมไม่ค่อยมีความขัดแย้งกัน แตกต่างจากเรื่องอื่น เช่น เงิน เป็นต้น ซึ่งมักขัดแย้งกัน อาตมาได้จับประเด็นเรื่องสินไซ เพราะมีเรื่องนี้เป็นสิ่งโดดเด่น^{๑๓}

หลักในการคิดเพื่อนำมาปรับปรุงวิธีการทำงาน ท่านกล่าวว่า เมื่อหลายสิบปีก่อนอาตมาได้ฟังข้อคิดในการทำงานจากพระเถระรูปหนึ่งที่เชียงใหม่ว่า ไม่ลืมของเก่า ไม่เมาของใหม่ อาตมานำมาขบคิดอยู่เป็นเวลาหลายปีว่าคืออะไร ในที่สุดก็เข้าใจได้ว่าเป็นเรื่องของการอยู่กึ่งกลางระหว่างของเก่ากับของใหม่ ท่านกล่าวถึงหลักการเรียนรู้ร่วมกันว่า เวลามีคนอื่นมาดูงานเรา อย่าเป็นแต่เพียงเขาได้มาเรียนรู้เราเพียงอย่างเดียว เราก็ต้องเรียนรู้เขาด้วย จึงจะสามารถอยู่ได้ ปัจจุบันอาตมาก็ได้อาศัยความรู้จากมหาวิทยาลัยเป็นต้นนำมาปรับประยุกต์ใช้ในการทำงาน

แม้จะทำงานพัฒนาได้สมบูรณ์ในด้านอื่นๆ แต่หากขาดการระวังป้องกันปัญหาที่จะเกิดขึ้น ก็จะเป็นเหตุให้งานที่ทำอยู่นั้นล้มเหลวได้เหมือนกัน เพราะความสำเร็จไม่ได้หมายถึงความยั่งยืนตลอดไป โดยเฉพาะงานด้านวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ต้องใช้เวลาในการอนุรักษ์และพัฒนา หากรักษามาตรฐานที่ดีไว้ไม่ได้ ต่อไปก็อาจกลายเป็นความผิดพลาดล้มเหลวได้ เพราะวัดไชยศรีมีประสบการณ์เกี่ยวกับความเจริญรุ่งเรืองและการขาดหายทางวัฒนธรรมมาแล้ว

ดังนั้น เพื่อเป็นการป้องกันไม่ให้เกิดปัญหาการขาดหายไปทางวัฒนธรรม ท่านจึงจัดโครงการเยาวชนต้นกล้าขึ้นมา เพื่อสืบทอดการทำงานของท่านในปัจจุบัน เกี่ยวกับเรื่องนี้ท่านกล่าวว่า ต้นกล้าเยาวชนไม่ได้หมายความว่าเขาจะอยู่กับชุมชนนี้ตลอดไป เมื่อเรียนจบแล้วก็ต้องแยกย้ายไปทำงานหรือทำมาหากินในที่อื่นเป็นธรรมดา เรื่องนั้นไม่สำคัญ เขาจะไปอยู่ไหนก็ช่าง แต่ขอให้เขามีใจคิดถึงที่นี่ ผูกพันอยู่กับชุมชนแห่งนี้ วันหนึ่งเขาจะต้องกลับมาพัฒนาชุมชนของตนเองแน่นอน หากต้นกล้าดีเมื่อนำไปเพาะปลูกที่ไหนก็จะดี ทุกลาบทึ้นนี้เมื่อนำไปปลูกที่เลยก็ต้องเป็นทุกลาบทึ้นนี้ สุดท้ายแล้วชุมชนจะได้ประโยชน์ ที่จริงแล้วเด็กๆ เป็นจิ๊กซอร์ตัวสุดท้ายที่อาตมาจะเสียบลงในชุมชนสวาทิ อาตมาอยู่ได้ก็ไม่เกินร้อยปี ต้องมีคนมาหมุนวัฏจักรต่อไป นี่เป็นเรื่องของต้นกล้าเยาวชนที่อยากจะชี้แจงให้เข้าใจ^{๑๔}

^{๑๓} เรื่องเดียวกัน, อ้างแล้ว.

^{๑๔} สัมภาษณ์ พระครูบุญชยากร เจ้าอาวาสวัดไชยศรี บ้านสวาทิ, ๑๘ พฤษภาคม ๒๕๕๘.

๓.๑.๖ วิธีการทำงาน

หลักการทำงานของพระครูบุญชยากร คือ การวิเคราะห์ชุมชนว่ามีอะไรเป็นทุนทางสังคม เพราะการมีทุนที่ดีย่อมมีโอกาสที่จะทำงานให้ประสบความสำเร็จได้มาก เมื่อทราบแล้วก็เลือกลงมือทำงานด้านนั้น ซึ่งการทำงานก็เป็นการนำทุนที่มีอยู่นั้นมาประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับวิถีชีวิตปัจจุบันของชาวบ้าน ดังที่ท่านกล่าวว่า “การที่จะให้พระสงฆ์เป็นแกนนำในการสร้างสุขภาวะ พระต้องสำรวจต้นทุนว่าชุมชนของตนมีต้นทุนอะไรบ้าง ไม่ใช่เป็นการยึดเยียดความรู้ให้กับเขา ไปกำหนดว่าควรจะเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ ความจริงแล้วเขามีต้นทุนของเขาแต่บรรพบุรุษเป็นระยะเวลาอันยาวนาน เราต้องนำต้นทุนนั้นมาพัฒนา ที่ต้องเอาวัดเป็นศูนย์กลางเพราะวัดมีความมั่นคง พระพุทธศาสนาก็มีอยู่ในวัฒนธรรมนั้น เพียงแต่เรามาดูบริหารจัดการให้เท่านั้นเอง” “ยุคแรกที่ฟื้นฟูฟื้นฟูกับคนแก่ จนทำให้คนแก่เข้มแข็งมาก เพราะบ้านสาวะถีมีทุนทางวัฒนธรรมที่ดี อาตมาเป็นแต่เพียงเอาทุนที่มีอยู่มาพัฒนาเท่านั้น คือเห็นว่าคนเขาใช้กันไม่ถูก สิมก็มีอยู่อย่างนี้ไม่เคยเปลี่ยนแปลง เพียงแต่ว่าเราจะใช้ประโยชน์หรือนำเสนออย่างไรเท่านั้นเอง เมื่อทำไปแล้วก็สามารถทำให้คนสนใจในมาตุภูมิซึ่งแต่ก่อนเขาไม่เคยสนใจเลย”^{๑๕}

กระบวนการทำงานของท่านมีดังนี้คือ เมื่อกำหนดประเด็นที่จะพัฒนาได้แล้วหลังจากนั้นก็สืบสาวหาเครื่องมือการทำงาน ดังที่ท่านกล่าวว่า ตอนที่อาตมาอยู่ที่นี้ประมาณ พ.ศ. ๒๕๒๒-๒๕๒๓ จึงคิดว่าจะสร้างความสุขให้กับชุมชนได้อย่างไร หลักในการพัฒนายังไม่มี ดังนั้นจึงได้มาคุยกันก่อน เพราะจะทำคนเดียวไม่ได้ ตอนแรกเป็นการคุยกันในระดับแกนนำคือคนแก่ในชุมชน ก็ได้คุยกันว่าเราจะทำอะไรพัฒนา ซึ่งคำว่าพัฒนานี้มีความหมายพิเศษ ไม่ได้หมายถึงเพียงว่าชุมชนพัฒนาหรือวัดพัฒนาเท่านั้น ต้องพัฒนาไปพร้อมกัน หลังจากที่ได้คุยกันแล้วอาตมาก็ถามคนแก่ว่าหลวงปู่พรรษาใช้เครื่องมืออะไรในการพัฒนาชุมชน ยุคของท่านจึงมีความรุ่งเรือง คนในชุมชนมีความสุข ก็ได้ทราบว่าหลวงปู่พรรษาใช้วัฒนธรรมใช้วัฒนธรรมเป็นเครื่องมือ เพราะท่านทำเกี่ยวกับประเพณีการทำบุญ ด้วยความคิดนั้นอาตมาจึงได้ใช้วัฒนธรรมในการขับเคลื่อนชุมชน ตอนแรกก็เริ่มสร้างกับคนในชุมชนก่อน เพราะเป็นที่อยู่ของเรา โดยมีพระเป็นผู้คิด ชุมชนให้ความร่วมมือทุกภาคส่วนทั้งชาวบ้าน ผู้นำชาวบ้าน โรงเรียน องค์การบริหารส่วนท้องถิ่น^{๑๖}

เกี่ยวกับการขยายเครือข่ายการทำงานกับชุมชน ท่านกล่าวว่า “เคยคิดจะสร้างเครือข่ายกับโรงเรียนก่อน แต่เห็นว่าโรงเรียนไม่มีความต่อเนื่อง (นโยบายผู้บริหาร) จึงได้สร้างเครือข่ายกับกับเด็กนักเรียน ปรากฏว่าประสบความสำเร็จเป็นอย่างดี มีผลงานเป็นที่ปรากฏจนได้รับรางวัลหลายอย่าง ผู้นำชุมชนก็ต้องเลือกผู้นำที่เข้มแข็งและสนใจเรื่องวัฒนธรรม เพราะเขาจึงจะส่งเสริมวัฒนธรรมของเรา”^{๑๗} ดังนั้นท่านจึงได้เลือกทำงานกับผู้นำองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่สนใจเรื่องวัฒนธรรม ซึ่งก็สามารถทำได้ตามที่ตั้งใจไว้ เพราะท่านก็เป็นพระที่ชาวบ้านนับถือมาก เมื่อท่านพูดอะไร ชาวบ้านก็จะทำตาม ซึ่งสิ่งนี้ก็เกื้อกูลกับฐานคะแนนเสียงของผู้ปกครองท้องถิ่นด้วย ผลความสำเร็จด้านการสร้างเครือข่ายกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นคือเทศบาลตำบลสาวะถีได้กำหนดในเทศบัญญัติให้จัดสร

^{๑๕} เรื่องเดียวกัน, อ้างแล้ว.

^{๑๖} เรื่องเดียวกัน, อ้างแล้ว.

^{๑๗} เรื่องเดียวกัน, อ้างแล้ว.

งบประมาณสนับสนุนวัฒนธรรมไม่ต่ำกว่าปีละห้าแสนบาท หากงานที่ท่านกำลังอยู่ไม่มีความตั้งใจ ความเสียสละ ความปรารถนาดีต่อชุมชน และความสามารถในการทำงาน ก็คงเป็นเรื่องยากเหมือนกันที่จะได้รับความร่วมมือจากชุมชน ฉะนั้น ความสำเร็จจึงเกิดจากความรู้ความสามารถของท่านและการที่ชุมชนเห็นความตั้งใจจริงของท่านแล้วก็ให้ความร่วมมือทำงานเป็นอย่างดี

ในส่วนของการประยุกต์สอนหลักธรรมกับวัฒนธรรม ท่านมองว่า วัฒนธรรมมีรากฐานมาจากหลายปัจจัย หนึ่งในนั้นคือธรรมะ เราต้องให้วัฒนธรรมเกิดจากหลักธรรม เช่น ในอดีตมีการไหว้ปูตา ท่านก็คิดว่าทำอย่างไรจึงจะให้มีหลักธรรมแทรกอยู่ในพิธีการไหว้ปูตานี้ ก็ได้คุยกันกับพ่อจอบ เพราะท่านเป็นผู้นำคนทั้งหลายไปไหว้ปูตา (กะจ๊า) จึงได้แนะนำให้ท่านได้สอนชาวบ้านเรื่องหลักกตัญญู กตเวทิต์ด้วย ถ้าหากเราหวังจะให้คนนับถือเหมือนปูตาก็ต้องมีความดีเหมือนกับปูตา นอกจากนี้การทำโครงการเข้าวัดวันอาทิตย์ก็เป็นการประยุกต์ใช้การเข้าวัดในวันพระ ก่อนที่จะทำก็ได้คุยกับคนแก่ก่อน ไม่ใช่คิดเองแล้วก็ทำเลย จุดมุ่งหวังคือให้คนที่เขาหยุดงานและหยุดเรียนในวันอาทิตย์ได้เข้าวัดฟังธรรม เพื่อปรับให้เข้ากับวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไป นี่ก็เป็นวิธีการสร้างเครือข่าย ต้องเป็นไปตามธรรมชาติ^{๑๘}

แม้วัดไชยศรีจะเป็นแหล่งเรียนรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรมในระดับแนวหน้าของประเทศ แต่พระครูบุญชยากร ก็ยังไม่มีความยินดีพอใจอยู่กับมรดกทางวัฒนธรรมที่ตนมีอยู่เพียงเท่านั้น ท่านเป็นผู้ใฝ่การเรียนรู้อยู่เสมอ ดังนั้นท่านจึงได้จัดให้มีการศึกษาดูงานเกี่ยวกับวัฒนธรรมอยู่เสมอทั้งในส่วน of พระสงฆ์ ชาวบ้าน และเยาวชน และมีหลักการเรียนรู้ร่วมกัน เพื่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดของการศึกษาดูงาน ดังที่ท่านกล่าวว่า ในตำบลสาละวินนี้อาตมาได้มีการนำพาพระสงฆ์ไปศึกษาดูงานเกี่ยวกับวัฒนธรรมด้วย เพื่อให้พระสงฆ์เห็นความสำคัญของวัฒนธรรม ซึ่งมีผลทำให้พระสงฆ์ได้เห็นความสำคัญของวัฒนธรรมมากขึ้น โดยทั่วไปแล้วมหาวิทยาลัยพานักศึกษาไปเอาความรู้อย่างเดียว แต่อาตมาจัดให้มีการแลกเปลี่ยนความรู้กันด้วยคือเวลามีกิจกรรมร่วมกับมหาวิทยาลัยอาตมาก็ขอให้เด็กมีส่วนร่วมด้วย ซึ่งทำให้เกิดประโยชน์มาก เวลาพาเด็ก ๆ ไปดูงาน เราต้องพาไปดูเรื่องที่เขาสงสัย เมื่อพาไปดูวัดหรือเจดีย์อาตมาจะอธิบายเรื่องวัฒนธรรมให้พวกเขาฟัง พวกเขาจะสะท้อนว่าเมื่อมากับหลวงพ่อก็เข้าใจดี^{๑๙}

ปัจจัยความสำเร็จอย่างหนึ่งเกิดจากการสำรวจระวังในสิ่งอันจะก่อให้เกิดปัญหาด้านศีลธรรม รวมทั้งหลักการทำงานร่วมกับคนอื่นด้วย ซึ่งท่านกล่าวว่า ‘๒๐ กว่าปีที่ผ่านมาอาตมาไม่เคยมีปัญหา กับชุมชนเลย เช่น เรื่องเงิน เป็นต้น คืออาตมาต้องทำตัวให้ดี ไม่สร้างปัญหาให้กับชุมชน’ นอกจากนี้สิ่งที่ต้องคำนึงอยู่ตลอดเวลาคือต้องไม่หลงไปตามกระแสสังคมสมัยใหม่ เพราะจะทำให้เสียอัตลักษณ์ของตน ซึ่งหลักการทำงานดังกล่าวนี้ได้รับอิทธิพลความคิดที่ว่า ‘ไม่ลืมของเก่า ไม่เมาของใหม่’ เกี่ยวกับการคงความเป็นเอกลักษณ์ของตนเองไว้ ท่านกล่าวว่า ถ้าเราดีคนเขาก็จะมาหาเราเอง การที่คนหลงประเด็นก็คือเมื่อมีคนอื่นเขาสนใจงานของตน สุดท้ายแล้วก็จะพลิกงานของตนนั้นให้เป็นงานอย่างอื่นไป อาตมาไม่เคยสอนชุมชนว่า มีมหาวิทยาลัยมาศึกษาดูงานชุมชนของเรา เพราะงานของเราโดดเด่น แต่อาตมาจะสอนให้เขาทำงานของตนให้ดีที่สุดและรักษาไว้ให้มั่นคง ไม่ใช่เรื่องที่เราจะ

^{๑๘} เรื่องเดียวกัน, อ้างแล้ว.

^{๑๙} เรื่องเดียวกัน, อ้างแล้ว.

ปรับตัวเข้าหาเขาในเวลาที่เขาหาเรา แต่ให้เขามาศึกษาว่าเราเป็นอย่างไร มีดีอะไร เช่น เวลาทำบุญ ข้าวจี๋ บุญเดือน ๔ เดือน ๕ หากใครอยากจะถูกให้เขามาดูที่วัดเรา มันจะอยู่ได้ด้วยอาการอย่างนี้^{๒๐}

๓.๑.๗ กิจกรรมที่เริ่มทำเกี่ยวกับสินไซ

พระครูบุญชยากร กล่าวว่า การที่จะผลักดันงานให้ดำเนินไปได้ ทุกคนต้องมีส่วนร่วม ดังนั้น กิจกรรมที่ทุกอย่างทุกคนต้องมีส่วนร่วมด้วย ต้องมีการแข่งขัน ผิดพลาดก็แก้ไขใหม่ ตอนแรกๆ ก็ทำแบบลองผิดลองถูกไป ในตอนแรกได้พูดคุยตกลงกับคนเฒ่าคนแก่แล้ว เพราะคนเหล่านี้เป็นผู้มีประสบการณ์ เคยพบเคยเห็นเคยทำงานด้านวัฒนธรรมมาก่อน เราไม่อาจจะเลยคนเหล่านี้ไปได้ และคนเหล่านี้สามารถเชื่อมต่อกับคนวัยกลางคนได้ดี เพราะพูดแล้วลูกหลานฟัง หลังจากนั้นสิ่งที่ทำต่อมาก็คือการนำเด็กมาเรียนที่วัด โดยให้เรียนในรูปแบบของธรรมศึกษา แต่เนื้อหาเน้นให้เรียนเรื่องวัฒนธรรม เช่น บุญข้าวประดับดิน เป็นต้น การเรียนไม่มีความยากเลย เพราะเราได้เตรียมข้อมูลคือคนเฒ่าคนแก่ไว้อธิบายแก่เด็กแล้ว คนเฒ่าเหล่านี้มีข้อมูลมาก เพียงแต่ไม่มีวิธีการที่ดีในถ่ายทอดข้อมูลเท่านั้นเอง

ฉะนั้น เราต้องทำให้คนเหล่านี้ให้สามารถถ่ายทอดข้อมูลออกมาให้ได้ การถ่ายทอดข้อมูลจากคนแก่คือการนั่งพูดคุยกัน กิจกรรมแรกที่ทำตอนนั้น คือ การจัดงานบุญข้าวประดับดิน แต่ไม่มีใครมา เพราะทำตั้งแต่เข้ามิด ดังนั้น จึงปรับวิธีการใหม่โดยการให้มาศึกษาเรียนรู้ โดยให้คนเฒ่าคนแก่เตรียมอุปกรณ์มาและถ่ายทอดให้เด็กฟัง ปีนั้นมีเด็กมาเรียนเยอะมาก ซึ่งทำก็มีกำลังใจในการทำงาน ตอนนั้นถือว่าเป็นความโชคดีของชุมชนเรา เพราะโรงเรียนรุ่งอรุณ นำโดยอาจารย์ประภาพรรณ (อาจารย์ผ่อง) ได้นำเด็กเข้ามาเรียนรู้โดยการคัดลอกฮูปแต้ม เทคนิคการสอนคือให้มีการวิจารณ์งานด้วย และได้นิมนต์ท่านพระครูวิจารณ์งานให้ ตอนนั้นได้ศึกษาเรื่องฮูปแต้มมาพอสมควรแล้ว ท่านไม่เคยรู้จักอาจารย์ผ่อง จึงได้วิจารณ์ฮูป แต้มอย่างเต็มที่ ปรากฏว่าอาจารย์ผ่องชอบใจมาก ตั้งแต่นั้นมาคณะศิลปกรรมก็ให้ท่านวิจารณ์งานมาโดยตลอด นอกจากนี้ก็ให้ชุมชนวิจารณ์ วันหนึ่งท่านได้ฟังคนแก่วิจารณ์ชาดกเรื่องพระเวสสันดร คนแก่ได้วิจารณ์ภาพเขาวงกต ซึ่งทำให้เราเห็นความเข้าใจเชี่ยวชาญของคนแก่ ตอนที่ทำสถาบันอุดมศิลป์ มหาวิทยาลัยได้นำเด็กมาทำกิจกรรมโดยให้ไปนอนที่เรือนของชาวบ้าน ประมาณ ๑๕ วัน เด็กเหล่านั้นมีเทคนิคในการเรียนคือการไปหาเรื่องศึกษาในชุมชน เด็กคนหนึ่งได้ไปเห็นถึงใหญ่ (คุใหญ่) เขาก็ถามว่านำไปใช้ทำอะไร ซึ่งได้ทราบว่าจะนำไปใช้ทำถ้ำน้ำประปา เขาก็เขียนเป็นเป็นเรื่องราวไป ตอนนั้นเริ่มมีคนเข้ามาศึกษาที่บ้านสาวะถี สิ่งเหล่านี้ไม่ได้ไม่ได้สร้างปัญหาให้แก่เรา เพราะเขามีการจัดระบบความรู้ไว้ระดับหนึ่งแล้ว โรงเรียนรุ่งอรุณได้นำความรู้มาส่งเสริมการจัดพิพิธภัณฑ์แก่เรา เรื่องพิพิธภัณฑ์นี้เกิดขึ้นจากการสอนวัฒนธรรมแก่เด็ก ตอนเรียนไม่มีอุปกรณ์เรียนก็ประกาศให้ชาวบ้านนำมาบริจาคเพื่อให้เป็นสื่อเรียนรู้ ตอนแรกไม่ได้เรียกพิพิธภัณฑ์ เมื่อมีมากขึ้นๆ จึงกลายเป็นพิพิธภัณฑ์ดังปัจจุบัน

ในส่วนของการทำเรื่องสินไซให้ปรากฏขึ้นมาและเป็นที่ยอมรับ ท่านพระครูบุญชยากร กล่าวว่า ตอนนั้น การศึกษาวัฒนธรรมมีอยู่ในแวดวงชุมชนสาวะถีกับคณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ท่านได้รับนิมนต์ให้ไปบรรยายที่คณะเป็นบ้างโอกาส ซึ่งท่านคิดว่าการเรียนรู้

^{๒๐} เรื่องเดียวกัน, อ้างแล้ว.

อย่างเดียวเป็นการเอาเปรียบ การถูกเรียนรู้อย่างเดียวเป็นการเสียเปรียบ ดังนั้นเมื่อเด็กมาเรียน เราก็ควรเรียนรู้เขาด้วย เพราะฉะนั้นทุกโครงการที่มาทำที่วัดไชยศรี เราไม่ให้เขาเสียค่าใช้จ่าย แต่เรามีข้อแม้ว่าต้องให้เด็กในชุมชนของเราได้เรียนรู้กับเขาด้วย ภูมิปัญญาของชุมชนเป็นทรัพย์ที่มีค่ามากที่สุด การไปเรียนรู้เป็นเหมือนการไปเอาทรัพย์ของเขาที่เขาได้สั่งสมมานับร้อยปี ซึ่งเป็นสิ่งที่มีค่ามาก มีบางแห่งไปศึกษาเอาความรู้ของเขาเพียงอย่างเดียว ปรากฏว่าเขาแทบไม่ให้ความร่วมมือ ฉะนั้นคนอื่นเขาจึงได้มาทำกิจกรรมบ่อย ๆ และเมื่อมีการทำกิจกรรมทุกครั้ง เราก็ให้เด็กของเราเรียนรู้ด้วยการที่มีการศึกษาสนใจอย่างจริงจังเริ่มจากตอนที่ท่านจะทำการฉลองตราตั้งอุปฌาย์ สำนักวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยขอนแก่น นำโดยอาจารย์ทรงวิทย์ พิมพ์พะภรณ์ ได้บวราณาจัดพิมพ์หนังสือประวัติให้ ตอนนั้นท่านได้ถ่ายภาพสตูดิโอในสมัยกับสามเณรใช้เวลาประมาณหนึ่งเดือน ได้ ๑๒๐ กว่าภาพ เพื่อนำมาสอนเด็ก มีการตัดภาพออกจนเหลือ ๒๔ ภาพ เพื่อให้สามารถลำดับเรื่องราวได้ เมื่อได้จำนวนนั้นก็มีการอธิบายแบบง่าย ๆ ภาพถ่ายเหล่านี้ได้รวบรวมเป็นเอกสารการสอนเด็กไว้ เมื่ออาจารย์ทรงฤทธิ์มาขอประวัติ จึงให้เอกสารภาพดังกล่าวนี้ไปจัดพิมพ์แทน เพื่อจะได้เป็นประโยชน์ในการบรรยายสตูดิโอแก่เด็กที่มาศึกษาที่วัด เมื่อพิมพ์แล้วปรากฏว่าได้รับความนิยมมาก เพราะเป็นภาพที่เขียนแบบง่าย ๆ เพื่อให้เด็กเข้าใจ นี่เป็นเอกสารชิ้นแรกเกี่ยวกับสินไซที่ได้รับการเผยแพร่แก่สาธารณชน ได้แก่ ภาพสตรีนุ่งผ้าถุงผ้าซิ่น มีสไบพาดไหล่ กั้ร่ม ยืนเรียงแถว (ดูรายละเอียดจากภาพ)

๓.๑.๘ กิจกรรมที่ส่งเสริมการเรียนรู้สินไซ

พระครูบุญชยากร ได้กล่าวต่อไปด้วยว่า มีการจัดโครงการสี่โหลก เรื่องนี้เกิดจากความคิดความต้องการของชุมชนเขา เป็นความภาคภูมิใจของเขา กล่าวได้ว่าเป็นผลที่เกิดขึ้นจากการเรียนรู้เรื่องสินไซ ตอนที่ทำกิจกรรมร่วมกับเทศบาลก็เป็นความภูมิใจที่เรื่องราวในชุมชนได้รับการยอมรับของคนในเมือง สินไซได้กลายมาเป็นเรื่องของคนร่วมสมัยแล้ว ช่วงที่มีการตั้งชื่อชอย เขาก็ให้ท่านเป็นคนตั้งชื่อให้ (ชอยสี่โหล) ในช่วงที่จัดแข่งขันกีฬาฟุตบอล เทศบาลได้มาขออนุญาตใช้ชื่อสี่โหลก ซึ่งท่านก็เห็นดีด้วย เพราะเป็นความภูมิใจของเขา เมื่อเขาเกิดความภูมิใจในสิ่งที่ตนมีก็จะพัฒนาได้ทุก

อย่าง อิทธิพลเรื่องสินไซได้เข้าถึงทุกกลุ่ม เป็นสัญลักษณ์ของตำบลไปแล้ว นี่เป็นผลของการพัฒนาชุมชน

นอกจากนี้ ท่านพระครูบุญชยากรยังมีกิจกรรมหลายอย่างที่เป็นส่งเสริมการเรียนรู้เรื่องสินไซ เช่น ในระดับเยาวชนมีการทำเรื่องลำสินไซ คือ ปัจจุบันโรงเรียนกำลังทำเรื่องลำสินไซ ซึ่งทำมาได้ประมาณ ๒-๓ ปีแล้ว ปีนี้ก็ได้รับงบประมาณสนับสนุนจาก สสส. ที่จริงโรงเรียนแถวนี้มาเรียนธรรมศึกษาที่วัดไชยศรีโดยตลอด ในระดับมหาวิทยาลัยที่มีความชัดเจนมากคือคณะศิลปกรรม มหาวิทยาลัยขอนแก่น ในระดับโรงเรียนเขามีการทำข้อตกลงร่วมมือกัน (MOU) เกี่ยวกับการกำหนดให้วัดไชยศรีเป็นแหล่งเรียนรู้วัฒนธรรม สำหรับการเรียนรู้ มีการพัฒนาถนนในชุมชน ที่ขึ้นป้ายสื่อสารเรื่องสินไซ มีหมอลำพันปี ซึ่งทุกวันนี้ก็ยังมีการลำอยู่ กิจกรรมอื่นๆ ก็อาศัยสินไซเป็นสิ่งกระตุ้น เช่น บุญข้าวจี๋ มีสโลแกนว่า ‘สินไซบุญข้าวจี๋ วิถีวัฒนธรรมอีสาน’ เพื่อให้มีการเรียนรู้ เป็นการได้บูรณาการสินไซกับฮีต ๑๒

นอกจากนั้น การนำแนวคิดสำคัญจากวรรณกรรมสินไซไปแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นกับชุมชน ซึ่งท่านพระครูบุญชยากร มองว่า การที่เยาวชนมาศึกษาที่วัดมันเป็นการได้ป้องกันและแก้ไขปัญหาไปในตัว คือการที่เด็กได้มาเรียนรู้ มันเป็นการได้สร้างภูมิคุ้มกันหรือป้องกันไม่让孩子ไปสร้างสิ่งที่ไม่ดีได้ จะมองในเชิงนี้ได้เหมือนกัน และในช่วงหนึ่งที่ทีวี THAI PBS ทำรายการเรื่องการกำจัดขยะอย่างมีคุณภาพ โดยคณะสาธารณสุขศาสตร์ ได้ทำกิจกรรมกับชุมชน เขาก็เลือกชุมชนสาวะถีทำเกี่ยวกับเรื่องขยะ เขาทำมาหลายปีแล้ว ตอนนั้นอาตมาก็เคยได้ไปประชุมกับเขาเหมือนกัน มาจากแนวคิดลูกหลานสินไซรักชุมชน^{๒๑}

อีกประการหนึ่ง พระครูบุญชยากร ได้เป็นแกนนำในการพัฒนาชุมชนสาวะถีให้เข้มแข็ง โดยการขับเคลื่อนของชุมชนด้วยวิถีแห่งวัฒนธรรม ส่วนหลักการพัฒนาที่นั่นท่านใช้การพัฒนาแบบ บวร คือ บ้าน วัดและราชการ ร่วมมือกัน ซึ่งกิจกรรมที่ได้ทำร่วมกัน เช่น

^{๒๑} สัมภาษณ์ พระครูบุญชยากร เจ้าอาวาสวัดไชยศรี บ้านสาวะถี, ๒๓ พฤษภาคม ๒๕๕๘.

๑. สมาคมอนุรักษ์ศิลปะพื้นบ้าน

บ้านสาวะถีเป็นบ้านที่มีศิลปะพื้นบ้านที่เด่นดังมานาน อย่างเช่น ด้านหมอลำ ร้อยปีมาแล้ว คณะหมอลำยังไม่เคยหายไปจากบ้านสาวะถี เพียงแต่ว่าการร้องการลำได้เปลี่ยนไปตามความนิยมของสังคมเท่านั้น และการร้องลำแบบสมัยเก่าๆ ก็ยังไม่หายไปจากชุมชนสาวะถี ซึ่งสิ่งเหล่านี้พระครูบุญชยากรและคณะกรรมการหมู่บ้าน ได้เห็นความสำคัญของศิลปะพื้นบ้านอันดังมานี้ ก็กลัวว่ามันจะหายไปกับสมัยนิยมกลัวว่าลูกหลานที่เกิดมาทีหลังจะไม่ได้เห็น ดังนั้นจึงได้จัดตั้งคณะหมอลำแบบสมัยเก่าขึ้นมาเพื่อสืบสานวัฒนธรรมพื้นบ้านให้คงอยู่กับชุมชนสาวะถี ชื่อว่า หมอลำพันปี ผู้ตั้งชื่อคณะหมอลำคือพระครูบุญชยากร ในขณะที่คุณพ่อวิรัตน์ กล่าวว่า หมอลำพันปีเป็นการนำหมอลำเก่าที่เรา มีอยู่มาปัดฝุ่นพัฒนาใหม่ โดยการตั้งชื่อให้ใหม่ว่า หมอลำพันปี ความหมายคือรวมอายุของคนในวงหมอลำได้พันปี ไม่ใช่มีความเป็นมายาวนานถึงพันปี ^{๒๒} ซึ่งผู้เป็นครูสอนเรื่องการลำให้คณะหมอลำพันปี ได้แก่ คุณยายประสงค์ เหลาหา ศิลปินพื้นบ้านและผู้เป็นตำนาน ‘หมอลำพันแห่งบ้านสาวะถีเมืองขอนแก่น’ ส่วนคณะหมอลำพันปีที่เป็นลูกศิษย์และยังมีชีวิตอยู่ในปัจจุบัน เช่น แม่สมจิตร ชัยขวัญลือ (หมอลำ) และพ่อบุญมาก แสงศรีเรือง (หมอแคน) ชาวบ้านสาวะถี

หมอลำ : แม่สมจิตร ชัยขวัญลือ

หมอแคน : พ่อบุญมาก แสงศรีเรือง

๒. การจัดงานปลอดเหล้า

โครงการนี้เกิดขึ้นด้วยการร่วมมือร่วมใจกันของทางวัด บ้านและส่วนราชการ โดยที่ทั้งสามส่วนมองเห็นโทษของการดื่มสุราอันเป็นต้นเหตุของการก่ออาชญากรรมต่าง เป็นการทำลายสุขภาพ และเป็นการสิ้นเปลืองโดยเปล่าประโยชน์ ดังนั้นจึงได้จัดทำโครงการนี้ขึ้นโดยการชักชวนให้คนในหมู่บ้านเข้าร่วมโครงการแต่แรกๆ ก็มีคนต่อต้านและไม่เข้าร่วม แต่ต่อมาก็ได้มีสมาชิกเข้าร่วมเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ จนกระทั่งปัจจุบันนี้ สามารถรับประกันได้ว่าการจัดงานในชุมชนบ้านสาวะถีไม่มีเหล้า พ่อสุ่ม

^{๒๒} สัมภาษณ์ พ่อวิรัตน์ ศรศักดิ์ดา ชาวบ้านสาวะถี, และพระครูบุญชยากร เจ้าอาวาสวัดไชยศรี บ้านสาวะถี, ๒๓ พฤษภาคม ๒๕๕๘.

สุวรรณวงศ์ ในนามมรรคทายกวัดไชยศรี กล่าวว่า ข้อแตกต่างที่เห็นได้จากการจัดงานแบบมีเหล่า และไม่มีเหล่าคือทำให้ประหยัดได้ประมาณ ๗-๘ หมื่นบาท ฉะนั้นหมู่บ้านที่ไม่ร่วมทำโครงการนี้ด้วย ในตอนแรกก็ได้เปลี่ยนมาเข้าร่วมโครงการด้วย เพราะเห็นผลดีที่ได้รับ โครงการนี้ได้ผลดีมาก^{๒๓}

๓. การเข้าวัดวันอาทิตย์

พระครูบุญชยากร กล่าวว่า “การที่จะสร้างสังคมให้เข้มแข็งนั้นสิ่งที่สำคัญคือต้องไม่ลืม เยาวชนหรือเด็กเพราะเด็กนี้แหละจะเป็นรากฐานที่มั่นคงให้กับชุมชน ถ้าจะเอาวันพระเป็นวันอบรม เยาวชนก็ไม่ตรงกับเสาร์อาทิตย์เด็กต้องไปเรียนหนังสือ ดังนั้นจึงได้มีโครงการเข้าวัดวันอาทิตย์ โครงการเข้าวัดวันอาทิตย์เป็นการประยุกต์มาจากการรณรงค์ให้คนเข้าวัดวันพระ ลักษณะของ กิจกรรมคือเข้าวันอาทิตย์เมื่อเด็กมาเข้าวัดก็ให้เด็กทำกิจกรรมของตามวัฒนธรรมประเพณีอันดีงามที่ สืบทอดกันมาของชาวพุทธคือเตรียมอาหารสำหรับพระ ก่อนที่จะฉันข้าวพระครูบุญชยากรก็จะถือ โอกาสอบรมเด็ก แล้วหลังจากนั้นก็คอยอบรมผู้ใหญ่ต่อซึ่งเป็นกิจวัตรที่ต้องทำในวันอาทิตย์ จุดมุ่งหวัง คือให้คนที่เขาหยุดงานและหยุดเรียนในวันอาทิตย์ได้เข้าวัดฟังธรรม เพื่อปรับให้เข้ากับวิถีชีวิตที่ เปลี่ยนไป นี่ก็เป็นวิธีการสร้างเครือข่าย ต้องเป็นไปตามธรรมชาติ^{๒๔}

๔. การฟื้นฟูจิต ๑๒ คอง ๑๔

บ้านสาวะถีเป็นบ้านที่มีวัฒนธรรมอันดีงามที่สืบทอดกันมาเป็นเวลานาน พระครูบุญชยากร มีความเห็นว่า การพัฒนาชุมชนต้องพัฒนาผ่านวัฒนธรรมประเพณีอันดีงามที่สืบทอดมาตั้งแต่บรรพ บุรุษ หรือเรียกว่าการพัฒนานั้นต้องใช้ฐานวัฒนธรรมเดิม พระครูบุญชยากรจึงได้มีโครงการฟื้นฟูจิต ๑๒ คอง ๑๔

การเทศนาหรือการสอนธรรมของพระครูบุญชยากรท่านจะสอดแทรกประเพณี ๑๒ เดือน ซึ่งภาษาอีสานเรียกว่า ฮีต ๑๒ คือ ทั้ง ๑๒ เดือนวัดไชยศรีบ้านสาวะถีจะจัดทำบุญทุกเดือนตามที่ฮีต สิบสองได้กำหนดเอาแต่ละเดือนว่าทำบุญอะไรบ้าง ในการทำบุญนั้นจะเน้นทั้งเด็กและผู้ใหญ่ทั้ง หน่วยงานราชการคือโรงเรียนจะนำนักเรียนเข้ามาเรียนรู้วัฒนธรรมประเพณีจากวัด อีกประการหนึ่ง การพัฒนาสุขภาวะของชุมชนบูรณาการเข้ากับประเพณีทั้ง ๑๒ เดือน โดยนำเด็ก ผู้ใหญ่ และ ข้าราชการ เข้าวัดมาทำงานร่วมกันหรือที่เรียกว่าทำบุญร่วมกันนั่นเอง^{๒๕}

๕. แหล่งเรียนรู้ชุมชน

การจะจัดวัดให้เป็นแหล่งเรียนรู้ของคนในหมู่บ้านหรือชุมชนได้อย่างมีประสิทธิภาพนั้น ทาง วัดจะต้องสร้างสถานที่และกิจกรรมเป็นสื่อกลางของการเรียนรู้ การสอนแบบเดิมคือเน้นที่ตัวเจ้า อาวาสหรือสมภารวัดอย่างเดียวไม่ได้ผลแล้ว เพราะจิตใจคนและสังคมเปลี่ยนแปลงไปมากแล้ว ท่าน พระครูบุญชยากรได้ตระหนักถึงเรื่องนี้ จึงได้สร้างสถานที่ให้เป็นแหล่งเรียนรู้ไว้ ๒ แห่ง ได้แก่

(๑) พิพิธภัณฑ์พื้นบ้าน วัดไชยศรีได้สร้างพิพิธภัณฑ์ขึ้นที่วัดเพื่อเป็นแหล่งรวบรวมมรดก ทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ ได้แก่ ความเป็นมาของท้องถิ่น การดำรงชีพ การทำมาหา กิน วัตถุสิ่งของ เครื่องมือ เครื่องใช้ของคนในชุมชนซึ่งมีใช้สืบทอดมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ พิพิธภัณฑ์

^{๒๓} สัมภาษณ์ พ่อสุ่ม สุวรรณวงศ์ ชาวบ้านสาวะถี, ๒๓ พฤษภาคม ๒๕๕๘.

^{๒๔} สัมภาษณ์ พระครูบุญชยากร เจ้าอาวาสวัดไชยศรี บ้านสาวะถี, ๒๓ พฤษภาคม ๒๕๕๘.

^{๒๕} เรื่องเดียวกัน, อ้างแล้ว.

วัฒนธรรมก็ได้รวบรวมเก็บรักษาอุปกรณ์เครื่องมือในการทำมาหากินในสมัยก่อนที่หาได้ยาก เช่น ไซ ข้อง เป็นต้น หลวงพ่อก็ขอความร่วมมือชาวบ้านให้นำอุปกรณ์เหล่านั้นมาบริจาคเก็บไว้เป็นแหล่งเรียนรู้ สถานศึกษาหลายแห่ง เช่น มหาวิทยาลัยขอนแก่น โรงเรียนของชุมชน เป็นต้น ก็ได้มาศึกษาดูงาน จุดประสงค์คือเพื่อนำวัฒนธรรมเก่าที่ได้หายไปมาแสดงให้คนรุ่นใหม่ได้เห็นและทราบว่าวิถีชีวิตของชาวบ้านในสมัยก่อนเป็นอย่างไร ในแต่ละเดือนมีหน่วยงานภายนอกมาศึกษาดูงานหลายครั้ง เวลามาดูงานเขาก็จะถามว่าเครื่องมือเหล่านี้คืออะไร ใช้ทำอะไร เป็นต้น^{๒๖}

ภาพสิ่งของเครื่องใช้ประกอบการดำรงชีพในอดีต (ในห้องพิพิธภัณฑ์)

(๒) กลุ่มสารสนเทศ (ห้องสมุด) วัดไชยศรีได้สร้างเพื่อเป็นแหล่งค้นคว้าหาความรู้ในรูปแบบห้องสมุดชุมชน เพื่อเสริมสร้าง นิยรักการอ่าน การเรียนรู้ของคนในชุมชน นอกจากจะได้รับความบันเทิงแล้ว สามารถนำความรู้ที่ทันต่อเหตุการณ์ไปปรับใช้ในชีวิตประจำวันได้อีกทางหนึ่ง

๓.๑.๙ สิ่งภาคภูมิใจในการทำงานชุมชน

พระครูบุญชยากร กล่าวว่า เคยคิดอยากจัดตั้งกลุ่มอิสระขึ้นมาทำงานเกี่ยวกับสินไซ โดยเฉพาะ เช่น จัดทำสติ๊กเกอร์สินไซ เป็นต้น อยากให้สินไซเข้าไปอยู่ในระบบ คนที่ทำเรื่องสินไซมีมาก แต่เรายังไม่มียุทธศาสตร์ เคยคุยกับหลวงพ่อดาบดงบัง อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม ท่านก็อยากทำเรื่องนี้เหมือนกัน หรือแม้แต่หลวงพ่อดาบดงบังท่านไม่ได้เก่งเรื่องนี้ หากสามารถนำงานวิจัยมาเชื่อมกันได้ก็จะเป็นแนวทางให้งานคงอยู่กับชุมชนได้ตลอดไป เหมือนงานของอาตมาได้ฝากไว้กับเสาสีโบบ้าง สีโบบ้าง หมอลำสินไซของโรงเรียนบ้าง อาตมาเคยส่งเด็กไปเรียนรู้ที่ดงบัง เด็กกลับมาก็ได้ใช้ ต่อไปอาตมาอยากทำกับโรงเรียน เช่น การนำอุปถัมภ์ไปสอนในโรงเรียน ซึ่งจะเป็นช่องทางได้อนุรักษ์ต่อไป^{๒๗}

พระครูบุญชยากร ได้กล่าวถึงความภาคภูมิใจในการทำงานชุมชน ด้วยการนำสาระที่เรียกว่า ความรู้บ้าง องค์ความรู้บ้าง หรือภูมิปัญญาบ้าง ในวรรณกรรมสินไซมาเป็นบอกเล่าผ่านวัฒนธรรมจารีตและประเพณีพื้นบ้านท้องถิ่นชาวสวะถี ซึ่งชาวสวะถีได้ประพฤติปฏิบัติเป็นอย่างดีในทุกวัน

^{๒๖} เดิมพิพิธภัณฑ์ตั้งอยู่ภายในวัดไชยศรี แต่เนื่องจากอาคารทรุดโทรม ปัจจุบันจึงย้ายไปประจำที่โรงเรียนบ้านสวะถี (ส่วตติธรรมาภิบาล) อาคารไม้หลังเก่าอยู่ด้วยซ้ายมือทางเข้าของโรงเรียนบ้านสวะถี ส่วนห้องสมุดยังอยู่ภายในวัดไชยศรี

^{๒๗} สัมภาษณ์ พระครูบุญชยากร เจ้าอาวาสวัดไชยศรี, วันที่ ๓ มิถุนายน ๒๕๕๘

และทุกเทศกาลอยู่แล้ว การทำงานชุมชนสวาทิตลอดเวลา ๓๐ ปีที่ผ่านมาก่อให้เกิดความภาคภูมิใจ อยู่หลายประการ ความประทับใจหรือความภาคภูมิใจที่สำคัญได้แก่

๑. กรณีที่ชาวบ้านสวาทิได้มาปรึกษาเกี่ยวกับการตั้งชื่อถนนประจำหมู่บ้าน เพราะเห็นบ้านอื่นเขามีชื่อถนน บ้านสวาทิก็ควรจะมีชื่อถนนเช่นกัน โดยมีความมุ่งหวังเพื่อง่ายต่อการจดจำและสื่อสารของคนในหมู่บ้าน หรือแม้แต่คนอื่นที่มาเยือนบ้านสวาทิ พระครูบุญชยากรจึงได้แนะนำให้ใช้ชื่อตัวละครและชื่อเมืองในเรื่องสินไซมาเป็นชื่อถนน ตัวอย่างเช่น

(ในปัจจุบันผู้บริหารเทศบาลสวาทิได้นำป้ายเก่าไปทำใหม่ หากทำป้ายใหม่เรียบร้อยแล้วจะทำให้ถนนบ้านสวาทิมีความสวยงามและสดใสมากขึ้น)

หากกล่าวอีกหนึ่งแห่งความภาคภูมิใจ ได้แก่ กรณีที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นมีเทศบาลนครขอนแก่น ได้นำชื่อตัวละครและชื่อเมืองในเรื่องสินไซไปตั้งเป็นชื่อห้องประชุม โดยนำไปใช้ครบทุกชื่อตัวละครสำคัญในเรื่องสินไซ ที่ยกมามีเพียง ๓ ชื่อคือ สีโท นครเป้งจาล และยักษ์กุมภณท์ (ดูรายละเอียดตามตัวอย่างในภาพข้างล่าง)

ป้ายชื่อห้องประชุมสีโท

ประตูทางเข้าห้องประชุมสีโท

ป้ายห้องประชุมนครเป็งจาล

ป้ายห้องประชุมพระยาภูมิภัณฑ

๒. กรณีทีมฟุตบอล ‘สีโหล็ก’ ที่ได้เปลี่ยนชื่อจาก ‘สาวะถิเกมส์’ ไปเป็น ‘สีโหล็ก’ แนวคิดเรื่องนี้ผู้เป็นต้นความคิด ได้แก่ นายทฤธิ์รงค์ ศิริพูล อาจารย์โรงเรียนนครขอนแก่น ตำบลบ้านทุ่ม อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น กล่าวว่า^{๒๘} ผมเป็นคนอาศัยอยู่กลางเมืองขอนแก่น แต่เมื่อได้ยินได้ฟังเรื่องสีโหล็กในเชิงเล่าขานจากคนทั้งหลาย จึงเข้าไปศึกษาเรียนรู้ตามโอกาสอำนวย สิ่งที่เกิดขึ้นคือความภาคภูมิใจในรากเหง้าของตนเองที่บรรพบุรุษได้สร้างสรรค์ไว้ให้ลูกหลาน โดยเฉพาะเมื่อได้เห็นรูปปั้นสีโหล็กบนเสาไฟฟ้าบริเวณหน้าประตูเข้าเมืองขอนแก่น และด้านหน้าประตูเข้ามหาวิทยาลัยขอนแก่น เกิดความประทับใจและความภาคภูมิใจอย่างลึกซึ้ง จึงคิดนำชื่อสีโหล็กไปเป็นชื่อลีกฟุตบอลที่จัดการแข่งขันเป็นประจำทุกปี แข่งขันครั้งหลังสุดเป็นครั้งที่ ๖ ในเดือนสิงหาคม ๒๕๕๘ ที่ผ่านมา ปัจจุบันมีอยู่ ๘ ทีม การแข่งขันเป็นแบบพบกันหมดทุกทีม ทีมที่มีคะแนนสูงสุดจะได้เป็นแชมป์ในปีนั้นไปครอบครอง การแข่งขันสีโหล็กจึงเป็นที่นิยมและรู้จักของคนโดยทั่วไปจนถึงทุกวันนี้

ใน ๒ กรณีนี้ พระครูบุญชยากร ให้ความเห็นว่ามี ความภาคภูมิใจทั้ง ๒ กรณีหรือทั้ง ๒ เรื่อง แต่หากให้ตัดสินชี้ชัดลงไปว่าภาคภูมิใจในกรณีใดมากกว่ากัน เห็นจะตอบได้ว่ากรณีที่ ๒ คือสีโหล็กจะมีความภาคภูมิใจมากกว่า เหตุผลเพราะคนที่คิดเรื่องนี้ไม่ได้เป็นคนสาวะถิโดยตรง และไม่ได้เป็นครูที่โรงเรียนบ้านสาวะถิอีกเช่นกัน แต่เป็นคนบ้านสาวะถิโดยอ้อมคือมีภรรยาเป็นคนบ้านสาวะถิเท่านั้น แต่คุณครูทฤธิ์รงค์ ศิริพูล (ครูโจ) ได้ยินได้ฟังและได้รู้ได้เห็นการศึกษาสีโหล็กของชาวบ้านสาวะถิและคนอื่นอยู่เสมอ จึงมีแรงบันดาลใจจนกล้าหาญนำชื่อตัวละครที่ตนเองชื่นชอบได้แก่สีโหล็ก มาเป็นโลโก้การแข่งขันฟุตบอลที่ตนเองจัดอยู่ประจำในชื่อสาวะถิเกมส์ มาเป็นสีโหล็กจนทุกวันนี้^{๒๙}

^{๒๘} สัมภาษณ์ อาจารย์ทฤธิ์รงค์ ศิริพูล อาจารย์โรงเรียนนครขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น, ๓๐ กันยายน ๒๕๕๘.

^{๒๙} สัมภาษณ์ พระครูบุญชยากร เจ้าอาวาสวัดไชยศรี บ้านสาวะถิ, วันที่ ๓๑ กรกฎาคม ๒๕๕๘.
คณะผู้วิจัยได้เดินทางไปตอนบ่ายแก่ๆ ในวันเข้าพรรษา เพื่อดูพิธีการบอกกล่าวต่อหลวงปู่อุปราชเกี่ยวกับการอยู่จำพรรษาของพระภิกษุสามเณรวัดไชยศรี

๓.๑.๑๐ องค์ประกอบสำคัญที่เกี่ยวข้องกับวัดไชยศรีและบ้านสาวะถี

การศึกษาบริบทของพื้นที่วิจัยได้แก่วัดไชยศรี บ้านสาวะถี นอกจากศึกษารายละเอียดตามที่กล่าวมาข้างต้นแล้ว คณะผู้วิจัยพิจารณาว่ายังมีสิ่งอื่นๆ อีกที่เป็นองค์ประกอบสำคัญที่เกี่ยวข้องกับวัดไชยศรีและบ้านสาวะถี ๔ ประการ ได้แก่

๑. ศาลหลวงปู่ปราช

ภาพที่ ๑

ภาพที่ ๒

ภาพที่ ๑ : ศาลหลวงปู่ปราชหรืออุปฮาด ตั้งอยู่ด้านข้างทิศตะวันออกของวัดไชยศรี เป็นศาลที่สร้างขึ้นจากวัสดุเรือนไม้สมัยใหม่ ปูกระเบื้องล้อมรับทั้ง ๓ ชั้น สังเกตเห็นดอกไม้ธูปเทียนและเครื่องสักการะวางอยู่ด้านหน้าศาล

ภาพที่ ๒ : หลังวันเข้าพรรษา ๑-๒ วัน พระครูบุญชยากร เจ้าอาวาสวัดไชยศรี บ้านสาวะถี จะนำพระสงฆ์และสามเณรไปบอกกล่าวการอยู่จำพรรษาลอด ๓ เดือนต่อหลวงปู่ปราชเป็นประจำทุกปี

อาจารย์สุภัทร บริบูรณ์ ชาวบ้านสาวะถีและเป็นคนคนเฒ่าคนแก่ที่ได้จดจำเรื่องราวเก่าๆ ในอดีต กล่าวว่า คำว่า อุปราช เป็นคำกลุ่มเดียวกับคำว่า อุปฮาด อัครฮาด สีหาฮาด เป็นต้น ศาลหลวงปู่ปราชเดิมเรียกว่า ตูบตาปู่ เพราะมีลักษณะเป็นเรือนหลังเล็กๆ ซึ่งชาวอีสานเรียกว่า ตูบ เป็นที่อาศัยของตาปู่ผู้มีอำนาจและน่าเกรงขาม มีต้นไม้ใหญ่ล้อมรอบ มองเห็นน่าเกรงขามและน่ากลัวมาก ดุจดั่งว่ามีเทพหรือเทวดาจ้องมองดูเราอยู่เสมอ คนเดินผ่านไปมาจะแสดงความเคารพ แต่เดิมมาบริเวณตูบตาปู่จะอยู่นอกเขตวัด กาลต่อมามีการขยายเขตวัดเพิ่มเติม อุปราชจึงอยู่ในเขตวัดหรือเป็นส่วนหนึ่งของวัดจนทุกวันนี้^{๓๐}

ในขณะที่ พระครูบุญชยากร กล่าวถึงรายละเอียดมากขึ้นว่า อุปราชไม่ใช่ตำแหน่งพระ แต่คาดว่าเป็นคนมีบุญบารมี หากกล่าวเฉพาะชาวบ้านสาวะถีจะมีความเคารพต่ออุปราชมาก เพราะมีหลายกรณีของคนผู้ที่แสดงอาการล่งเกินจะเจ็บป่วยอย่างหนัก อาการป่วยจะแสดงออกตั้งแต่ละเมอเพ้อพก ฟุ้งฟาย จำใครไม่ได้ กราบหรือไหว้คนทุกเพศทุกวัย ศาลหลวงปู่ปราชจะมีก้อนหินจำนวน ๘

^{๓๐} สัมภาษณ์ อาจารย์สุภัทร บริบูรณ์ ชาวบ้านสาวะถี อายุ ๘๐ ปี, ๒๘ กรกฎาคม ๒๕๕๘.

ก่อนเป็นสัญลักษณ์ และฝังอยู่ใต้ศาลหลวงปู่ปูลา ชาวบ้านไม่ต้องการขุดขึ้นมาให้คนได้พบเห็น ด้วยเกรงกลัวว่าจะมีการขุดขโมยเกิดขึ้น จึงใช้ดินกลบฝังเอาไว้ แม้งานประเพณีบั้งไฟก่อนจะทำการจุดจะต้องมาบูชาสัมมาคารวะชนิดชาดมิได้ นอกจากนี้ยังมีคนมาขอลาของโชคก็จะสมหวังดังปรารถนาด้วยดี อุปกรณ์ในการขอโชคลาภเพียงแต่งดอกไม้ธูปเทียนหรือขัน ๕ ก็เป็นอันแล้ว ไม่ต้องแต่งอะไรมากมาย แถมท้ายเป็นเรื่องเล่าตลกแต่จริงคือสมัยเป็นเด็กเคยไปคราวคืนเดือนหงายจะพากันไปขอเลขเด็ด พอไปถึงหน้าศาลตาปู่ก็มีกิ่งไม้หักตกลงมาต่อหน้าวิ้งหนีแทบแย้^{๓๑}

๒. สถานที่ประชุมเพลิงศพหลวงปู่ครูบาอ่อนสา

ภาพที่ ๑

ภาพที่ ๒

ภาพที่ ๑ : ภาพซ้ายมือเป็นภาพของต้นโพธิ์ (โตขึ้นทุกวัน) ที่แทรกขึ้นด้านหลังของเสาไม้ที่เป็นสัญลักษณ์แห่งสถานที่ประชุมเพลิงหลวงปู่ครูบาอ่อนสา และมีก้อนหินวางอยู่ด้านหน้าต้นเสาพร้อมดอกไม้ธูปเทียนที่ชาวบ้านสวะถีนามานาบูชา เพื่อเป็นการแสดงความเคารพและระลึกถึงหลวงปู่พระผนึกพัฒนาวัดไชยศรีและพัฒนาจิตใจชาวบ้าน จนเป็นที่รู้จักของคนทั่วไปจนทุกวันนี้

ภาพที่ ๒ : ภาพขวามือเป็นแผ่นป้ายไม้ที่บอกเล่าเกี่ยวกับการประชุมเพลิงหลวงปู่ครูบาอ่อนสา โดยมีอาจารย์สุภัทร บริบูรณ์ อายุ ๘๐ ปี ชาวบ้านสวะถี ช่วยอ่านข้อความที่เลือนรางเต็มที่ แต่สามารถอ่านได้อย่างครบถ้วน ข้อความที่ปรากฏบนแผ่นป้ายบันทึกไว้ว่า

ท่าน (หลวงปู่อ่อนสา) มรณภาพเมื่อวันที่ ๒๕ มิถุนายน ๒๕๓๑ ขึ้น ๙ ค่ำ เดือน ๔ เป็นพระที่มีวัตรปฏิบัติและเปี่ยมด้วยคุณธรรม อีกทั้งออกแบบ แกะสลักลวดลายไม้ที่ชำนาญและสวยงาม ยิ่งงานด้านถาวรวัตถุที่เหลืออยู่ในปัจจุบัน คืออุโบสถวัดไชยศรี^{๓๒}

^{๓๑} สัมภาษณ์ พระครูบุญชยากร เจ้าอาวาสวัดไชยศรี บ้านสวะถี, ๓๐ กรกฎาคม ๒๕๕๘.

^{๓๒} สัมภาษณ์ อาจารย์สุภัทร บริบูรณ์ ชาวบ้านสวะถี อายุ ๘๐ ปี, วันที่ ๓๑ กรกฎาคม ๒๕๕๘.

เรื่องเกี่ยวกับชีวิตของหลวงปู่อนสา พระครูบุญชยากร ได้ให้รายละเอียดเพิ่มเติมว่า การที่หลวงปู่ท่านได้ให้ประกอบพิธีเผา ร่างของท่านนอกวัดนั้น เพราะท่านคิดว่าท่านไม่ได้เป็นพระอริยบุคคล จึงไม่ควรให้เผาร่างกายท่านภายในวัดควรเผานอกวัด ซึ่งสถานที่เผาศพหลวงปู่จะอยู่นอกวัดเหมือนกับศาลหลวงปู่ปราช หากสังเกตจะรู้ได้ทันทีว่าสถานที่ทั้ง ๒ แห่งจะอยู่ในระนาบเดียวกัน ส่วนตัวพระครูบุญชยากรมีความดำริว่าจะสร้างเป็นการเฉพาะคือปูกระเบื้องรอบบริเวณสถานที่ให้ดูดีกว่าทุกวันนี้ โดยเน้นให้มีบริเวณที่คนสามารถกราบสักการะได้สะดวกเป็นสำคัญ ซึ่งจะได้ปรึกษาคณะกรรมการวัดในโอกาสต่อไป

ส่วนประเด็นเกี่ยวกับสถานที่เผาศพ คนโบราณจะมีคติว่า คนเป็นกับคนตายจะแยกออกจากกันโดยเด็ดขาด คนโบราณจึงสร้างสถานที่แห่งหนึ่งซึ่งไกลจากสถานที่ที่คนอยู่อาศัย โดยเรียกสถานที่แห่งนั้นว่า ป่าช้า คือเป็นสถานที่ฝังศพและเผาศพเป็นการเฉพาะเท่านั้น คนเป็นกับคนตายไม่สามารถอยู่อาศัยร่วมกันได้และคงไม่มีใครอยากอยู่อาศัยร่วมกันเช่นกัน ป่าช้าจึงเป็นการแยกคนตายออกจากคนเป็นอย่างชัดเจน หลวงปู่อนสาคงมีความคิดตามอย่างคนสมัยนั้นคิดและเชื่อกัน ดังนั้นการประชุมเพลิงหลวงปู่อนสาจึงเป็นกรณีศึกษาได้เป็นอย่างดี^{๓๓}

๓. การจัด(แต่ง)พานขันธุ์ ๘ ถวายพระประธานในสิมและพระสงฆ์ผู้อยู่จำพรรษา

การลงภาคสนามของคณะผู้วิจัยได้พบสิ่งหนึ่งที่เป็นตัวสัญลักษณ์อันสวยงาม ที่แทนความคิด ความเชื่อหรือความเข้าใจของชาวบ้านสวะถิ โดยเฉพาะพ่อชาวแม่ชาวผู้จำศีล (ทำบุญในวันพระใหญ่ ๑๕ ค่ำ)^{๓๔} ที่วัดไชยศรี หลังจากรับประทานอาหารเที่ยงแล้วทำกิจส่วนตัวเสร็จ กิจกรรมสำคัญคือการแต่งพานขันธุ์แปดถวายพระประธานในสิมและพระสงฆ์ผู้อยู่จำพรรษา (ดูภาพประกอบ)

จากภาพด้านซ้ายมือจะเป็นพานพุ่มขาวมีกลีบกล้วยที่พันเป็นช่อบาน ๔ แฉก และมีดอกไม้สีขาวเสียบไว้บนยอดแต่ละยอด แต่ละขันธุ์จะมี ๔ แฉก ๒ พานรวมกันเป็น ๘ แฉก แต่ในที่นี้เรียกว่าขันธุ์ ๘ นอกจากนี้จะมีธูปเทียนอยู่รอบๆ ขันธุ์ ๘ ด้วย ส่วนภาพด้านขวามือจะมีถาดอยู่ ๒ ถาด เป็นถาดข้าวที่ประกอบด้วยถาดของของหวานมีขนม นม เนย ผลไม้ (คำ) หมายพลู บุหรี่ ทั้ง ๓ สิ่งรวมเป็น ๑ ชุด ซึ่งจะนำไปถวายพระประธานในตอนเย็นก่อนทำวัตรเย็น และในวันเข้าพรรษา คือวันแรม ๑ ค่ำ

^{๓๓} สัมภาษณ์ พระครูบุญชยากร เจ้าอาวาสวัดไชยศรี บ้านสวะถิ, วันที่ ๒๘ กรกฎาคม ๒๕๕๘.

^{๓๔} วันพระอย่างวันเข้าพรรษาชาวอีสานจะเรียกว่า วันพระใหญ่ (ขึ้น ๑๕ ค่ำ) ในปีพุทธศักราช ๒๕๕๘ นี้ วันเข้าพรรษาเป็นวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๘ ตรงกับวันที่ ๓๑ กรกฎาคม ๒๕๕๘ สำหรับชาวบ้านสวะถิ(หรือชาวพุทธส่วนใหญ่)จะประเพณีปฏิบัติชอบด้วยการให้ทาน รักษาศีล ไหว้พระ สวดมนต์หรือเจริญภาวนาและนอนพักค้างคืนที่วัด ๑ คืน

เดือน ๘ จะได้จัดอย่างนี้อีก ๑ ชุด และจะนำไปถวายก่อนทำวัตรเย็นเช่นกัน มีข้อสรุปในข้อนี้คือการ จัดพานขันธ ๘ ที่เหมือนกันนำไปถวายพระประธานในสิมในวันพระใหญ่ ๑๕ ค่ำ และพระผู้อยู่จำ พรรษาในวันอธิษฐานเข้าพรรษาในวันแรม ๑ ค่ำ^{๓๕}

เรื่องการจัดพานขันธ ๘ ถวายพระประธานในสิมและพระผู้อยู่จำพรรษานี้ พระครูบุญชยากร เจ้าอาวาสวัดไชยศรี ให้ความเห็นว่า ในตอนต้นจำเป็นต้องย้อนอดีตไปถึงอารยัหัตถ์ พ่อโสด และ พ่อหุ้ม ผู้เป็นต้นแบบของการจัดพานขันธ ๘ ส่วนตัวสมัยเป็นสามเณรน้อยได้ยินได้ฟังจากผู้เฒ่าผู้แก่ ในบ้านสาวะถีสอนเป็น ๒ นัยว่า (๑) เป็นธรรมเนียมปฏิบัติเกี่ยวกับการเข้าพรรษาต้องนิมนต์ พระพุทธเจ้าเข้าพรรษาก่อน แล้วจึงนิมนต์พระสงฆ์เข้าพรรษาทีหลัง ตามนัยนี้พานขันธ ๘ จึงเป็นขัน นิมนต์พระพุทธเจ้าและพระสงฆ์เข้าพรรษา (๒) เป็นการขอขมาต่อพระพุทธรูป (ซึ่งเป็นตัวแทนของ พระพุทธเจ้า) และต่อพระสงฆ์ หรือเป็นการทำสามัคคีธรรมต่อพระพุทธเจ้าและต่อพระสงฆ์ และท่าน พระครูบุญชยากร ได้กล่าวถึงบรรยากาศการเข้าพรรษาและกรณีการขึ้นไปบนสิมวัดไชยศรีของ ชาวบ้านสาวะถีในอดีตว่า ในวันเข้าพรรษาที่พระสงฆ์กำลังประกอบพิธีอธิษฐานเข้าพรรษา จะมีพ่อ ใหญ่ที่คนในหมู่บ้านสาวะถีให้ความเคารพนับถือ ไปยืนอยู่ตามประตูเข้าวัดและที่หน้าประตูสิม เพื่อ ป้องกันสุนัข ไก่ ภู และสัตว์ชนิดอื่นๆ เข้าไปรบกวนพระสงฆ์ที่กำลังอธิษฐานเข้าพรรษา มีข้อสังเกตคือ จะเห็นว่าพ่อใหญ่หรือผู้ชายจะไม่ขึ้นไปบนสิมโดยไม่มีเหตุอันอันควร จะขึ้นเฉพาะกรณีพิเศษหรือในวัน พิเศษเท่านั้น โดยชาวบ้านจะยกให้สิมเป็นสถานที่เฉพาะของพระสงฆ์จริงๆ กรณีที่ห้ามผู้หญิงขึ้นไปบน สิสมจึงไม่แตกต่างจากผู้ชายแต่อย่างใด เป็นแต่เพียงกาลต่อมาผู้ชายละเลยการปฏิบัติที่ดีงามในอดีต เท่านั้นเอง^{๓๖}

๔. หมอลำพันปีและหมอแคน : วิถีชีวิตของชาวบ้านสาวะถี

ในระหว่างลงพื้นที่วิจัยที่บ้านสาวะถี คณะผู้วิจัยได้พบภาพๆ หนึ่งที่ชุกชอนอยู่ภายใต้วิถีชีวิต ของชาวบ้านสาวะถี ซึ่งเป็นเหตุให้หมู่บ้านสาวะถีได้รับขนานนามว่า หมู่บ้านหมอลำหรือบ้านหมอลำ เพราะคณะผู้วิจัยได้พบและพูดคุยกับคนหลายๆ คนในระหว่างลงภาคสนาม พอเอ่ยพื้นที่วิจัยว่าเป็น บ้านสาวะถีคนส่วนใหญ่จะพูดออกมาในทันทีว่า โอ้ ! บ้านหมอลำตัวนั้น และคำอื่นๆ อีกมาก เช่น บ้านนักปราชญ์บ้าง บ้านนักสู้บ้าง บ้านข้าราชการบ้าง ดังนั้นในวันนี้หมอลำพันปี (๑,๐๐๐ ปี แต่เดิม เรียกว่าหมอลำพัน) จึงกลายเป็นสัญลักษณ์ของบ้านสาวะถีไปโดยปริยาย

สำหรับกลุ่มหมอลำพันปีที่จะขอแนะนำมีอยู่ ๒ คนผู้ที่คิดว่าเป็นตัวแทนของการใช้ชีวิต การมี ชีวิต และการดำเนินชีวิตจนกลายเป็นวิถีชีวิตของชาวบ้านสาวะถี ที่ยังโลดแล่นไปมาในชุมชนสาวะถี เป็นหมอลำ ๑ กับหมอแคน ๒ คน ได้แก่

- (๑) หมอลำ : แม่สมจิตร ชัยขวัญลือ ชาวบ้านสาวะถี อายุ ๗๕ ปี กับหมอแคน : พ่อสำอางค์ สุดบับ กำลังลำพันที่บ้านหมอแคน เวลา ๑๘.๓๕ น. วันที่ ๒๘ กันยายน ๒๕๕๘

^{๓๕} สัมภาษณ์ แม่ลาวัญญ์ บุญมี, แม่ม้วน โครลือชา, แม่อมรา สอนสุภี และคุณแม่อีกหลายท่านชาวบ้านสาวะถีที่ช่วยกันจัดพานขันธ ๘ ในวันพระ ๑๕ ค่ำวันนั้น, ๓๐ กรกฎาคม ๒๕๕๘.

^{๓๖} สัมภาษณ์ พระครูบุญชยากร เจ้าอาวาสวัดไชยศรี บ้านสาวะถี, ๓๑ กรกฎาคม ๒๕๕๘.

ลำพืน : แม่สมจิตร กับ พ่อสำอางค์
(๒) หมอแคน : พ่อบุญมาก แสงศรีเรือง ชาวบ้านสาวะถี อายุ ๗๘ ปี

พ่อบุญมาก กำลังสอนเป่าแคนแก่นักเรียนโรงเรียนบ้านสาวะถี
(๒) หมอแคน : พ่อสำอางค์ สุดับ บ้านเพี้ยฟาน อายุ ๖๗ ปี

อาจารย์สุภัทร บริบูรณ์ ชมสาธิตการเป่าแคนของพ่อสำอางค์ สุดับ

๓.๑.๑๑ ทศนะต่อการทำงานของพระครูบุญชยากร

ทศนะในที่นี้หมายถึงความคิดเห็น ความเข้าใจหรือแม้แต่ความรู้สึกที่มีภายในใจที่เกิดขึ้นจากการได้พบเห็น ได้สนทนาหรือได้พูดคุยกับท่านพระครูบุญชยากร และได้เห็นการทำหน้าที่ในฐานะพระรูปหนึ่งของวัดไชยศรีบ้านสาวะถี หรือในฐานะเจ้าคณะตำบลสาวะถี เขต ๑ ก็ตาม โดยแบ่งทศนะออกเป็น ๒ ส่วนคือ

๑. ทศนะต่อพระครูบุญชยากร

บุคคลคนหนึ่งที่เกิด ณ บ้านสาวะถี จึงได้พบเห็นท่านพระครูมาตั้งแต่วัยเยาว์ แม้จะไปทำงานอยู่ในภาคกลางแต่ได้มีการติดต่อสัมพันธ์กับชาวบ้านและวัดไชยศรีด้วยดีเสมอมา หากสังเกตเวลาพระครูฯเรียกบุคคลดังกล่าวจะใช้สรรพนามว่า โยมพ่อ เสียด้วยซ้ำ ปัจจุบันอายุมากแล้วจึงมีความตั้งใจจะกลับมาพัฒนาบ้านเกิด ด้วยการนำสินไชไปบอกเล่าสู่พี่น้องฟังตามสถานที่ต่างๆ มีความเห็นต่อพระครูฯว่า ท่านมีความเป็นตัวของตัวเอง แต่ไม่เป็นคนหัวชนฝา ยอมรับในคำแนะนำและปรับปรุงให้ดีขึ้น ไม่เบื่อง่ายจะเรียนรู้ มีการศึกษาเพิ่มเติมอยู่เสมอ เจาะลึกในประเด็นต่างๆ ได้ ให้คำปรึกษาได้ มีสำนึกรักบ้านเกิด ผูกพันกับคนในหมู่บ้าน จัดการทุกอย่างให้เป็นสัดส่วนที่ดี รู้จักวางตน ปฏิบัติตนในแต่ละสถานการณ์ได้ดี ทุกวันนี้ท่านพระครูฯได้กลายเป็น..ประทีปของชุมชน อย่างสมบูรณ์และอย่างแท้จริง^{๓๗}

ในขณะที่พ่อสุทธิสิงห์ โคตรลือชา ชาวบ้านสาวะถีและไวยาวัจกรวัดไชยศรี มีความเห็นต่อพระครูฯว่า หากกล่าวโดยญาติพระครูฯนับว่าเป็นหลาน เห็นท่านมาแต่ยังเด็กและบ้านก็อยู่ติดกัน ท่านเป็นคนอย่างนี้มาแต่เด็ก คือเป็นคนตรง เป็นคนจริงจังมาตลอด ทำอะไรทำจริง เป็นพระที่เคร่งครัดในระเบียบวินัย เป็นพระที่ประพฤติปฏิบัติตัวดี ปฏิบัติตามธรรมวินัยอย่างดี ไหว้พระสวดมนต์ พาญาติโยมชาวบ้านรักษาศีลห้าคองหลัง บรรยายธรรม พูดคุยกับทุกคนที่มาพบ วันพระใหญ่ ๑๕ ค่ำ วันพระเล็ก ๘ ค่ำ จะบอกเล่าเรื่องต่างๆ สู่ญาติโยมฟังเสมอ ขณะเดียวกันก็ฟังญาติโยมพูดคุยสะท้อนสิ่งต่างๆ อยู่เสมอ ที่สำคัญคือเข้ากับชาวบ้านทุกเพศทุกวัยได้เป็นอย่างดี^{๓๘}

นอกจากนี้แล้วยังมีแม่อมรา สอนสุภี ผู้กำลังจะเดินออกจากศาลาการเปรียญหลังจากทำบุญในวันอาสาฬหบูชาเรียบร้อยแล้ว ได้กล่าวว่า ร่องรอยของวัดไม่เหมือนเดิม เปลี่ยนไปจากเดิมพอควร แม้มีการเปลี่ยนแปลงไปแต่ก็เป็นไปในทางที่ดี พระครูฯเป็นพระลูกหลานที่ดูดีคือน่ารักมาตลอด ประพฤติดีปฏิบัติชอบเป็นตัวอย่างของคนในบ้านได้ดี ส่วนตัวไปมีครอบครัวอยู่ในเมือง แต่ในวันสำคัญทุกครั้งจะต้องพาครอบครัวกลับมาทำบุญที่บ้านเกิด เพราะมีความศรัทธาในพระบ้านของตัวเอง อย่างวันนี้ก็มาทำบุญที่วัดบ้านสาวะถี (วัดไชยศรี)^{๓๙} แม่อาวรรณ บุญมี เล่าถึงความเก่าที่สะท้อนให้เห็นภาพในอดีตของวัดไชยศรีว่า ศาลามีแต่เสา กุฏิก็เก่าชอมช่อ เวลามองเข้าไปในวัดจะรู้สึกหดหู่ใจ ท่านบวชที่อื่นแล้วกลับมาอยู่บ้านเกิด ถ้าไม่มีท่านวัดคงไม่เป็นแบบนี้ พ่อแม่ไม่มี เป็นพระที่เสมอต้นเสมอปลาย เคยทำมาอย่างไรทุกวันนี้ท่านก็เป็นอย่างนั้น ดีใจมากที่ท่านมาอยู่วัดนี้^{๔๐}

^{๓๗} สัมภาษณ์ อาจารย์สุภัทร บริบูรณ์ ชาวบ้านสาวะถี อายุ ๘๐ ปี, วันที่ ๓๐ กรกฎาคม ๒๕๕๘.

^{๓๘} สัมภาษณ์ พ่อสุทธิสิงห์ โคตรลือชา, ชาวบ้านสาวะถีและไวยาวัจกรวัดไชยศรี อายุ ๗๕ ปี, วันที่ ๗ สิงหาคม ๒๕๕๘

^{๓๙} สัมภาษณ์ แม่อมรา สอนสุภี, ชาวบ้านสาวะถี อายุ ๖๒ ปี, วันที่ ๓๐ กรกฎาคม ๒๕๕๘.

^{๔๐} สัมภาษณ์ แม่อาวรรณ บุญมี, ชาวบ้านสาวะถี อายุ ๗๐ ปี, วันที่ ๓๐ กรกฎาคม ๒๕๕๘.

เก่าเป็นแบบโบราณ ถึงอย่างไรก็ตามภูมิในใจการทำงานของท่านนะ คือเป็นพระนักอนุรักษ์ นักพัฒนา พัฒนาวัดบ้านและชุมชนให้เจริญ จากวัดที่ไม่มีอะไรเลยจนวัดมีแทบทุกอย่าง โดยเฉพาะมีชื่อเสียง ในทางเป็นแหล่งเรียนรู้ คือท่านนำเรื่องสินไซที่อยู่รอบโบสถ์ (สิม) มาให้คนรู้จักไปทั่ว อย่างเข้าไปในเมืองเห็นรูปสีโท สินไซ หอยสังข์ จะมีความรู้ลึกภูมิใจมาก^{๔๖} หากกล่าวถึงเรื่องทำงานมีความเห็นที่ว่า ส่วนตัวมีความประทับใจพอใจหลายใจหลายอย่างทั้งการรื้อฟื้นรักษาประเพณีวัฒนธรรมเก่าๆ ให้กลับคืนมา ไม่มีท่านวัดคงไม่เป็นแบบนี้ ท่านนำพาพัฒนาแทบจะทุกอย่างเลย^{๔๗} พูดในฐานะคนนอก คงขอพูดอย่างไปตรงมาเพื่อสร้างสรรค์ มีความเห็นว่าท่านพระครูฯมีความรู้ มีความตั้งใจดีที่จะผลักดันสินไซไปสู่ชุมชนชาวบ้าน แต่ดูเหมือนว่าท่านเล่นอยู่คนเดียว ท่านยังไม่สามารถดึงคนในหมู่บ้านสาวะถีหรือชุมชนสาวะถีให้มาเล่นกับท่านได้มากนัก เพราะหากเจาะลงไปลึกๆ จะเห็นว่ามีชาวบ้านลงมาเล่นกับท่านน้อยมาก ซึ่งต่างจากภาพภายนอกที่ดูเผินๆ จะเห็นว่ามีคนมาเรียนรู้กับท่านมากมาย ทั้งโรงเรียน มหาวิทยาลัย หน่วยงาน องค์กรต่างๆ เป็นจำนวนมากที่แวะเข้ามายังวัดไชยศรี บ้านสาวะถี เคยคุยกับท่านๆ ก็ยอมรับว่าเป็นจริงอย่างที่กล่าวมา ที่ออกมาคิดและลงมือจัดงาน มหกรรมหนังสือภาคอีสาน โดยนำตัวหุ่นสินไซมาเป็นสื่อกลางตรงทางเข้างาน และจัดการแข่งขันตอบปัญหาสินไซดังที่ดำเนินการแล้ว เพียงเพื่อให้สินไซได้โลดแล่นอย่างมีชีวิตต่อไปและตลอดไป ทุกอย่างดำเนินไปด้วยดี สมความตั้งใจนะ^{๔๘}

การเปิดพื้นที่ทางสังคมและการเรียนรู้ของชาวจังหวัดขอนแก่น ในพื้นที่วัดไชยศรี บ้านสาวะถี ตำบลสาวะถี อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น สรุปสาระสำคัญได้ว่า วัดไชยศรีหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า วัดใต้ เป็นวัดที่มีสืบบอกเล่านิทานสินไซตลอดทั้งหลัง มีหลวงปู่อ่อนสาเป็นเจ้าอาวาสรูปแรก และเป็นผู้สร้างสิม กาลต่อมาพระครูบุญชยากร (ชาวบ้านสาวะถี) เจ้าอาวาสรูปปัจจุบันได้ศึกษาเรียนรู้วรรณกรรมสินไซอย่างมุ่งมั่นทุ่มเท ท่านได้นำแก่นของนิทานสินไซมาเชื่อมโยงกับจารีต ประเพณี และวัฒนธรรมท้องถิ่นมาเป็นแกนหลักสำหรับพัฒนาชุมชนสาวะถีได้อย่างลงตัว จนทำให้วัดไชยศรีได้เป็นที่รู้จักกันทั่วไปและเป็นวัดตัวอย่างของการพัฒนาเชิงวัฒนธรรม พระครูบุญชยากรได้กล่าวถึงแรงบันดาลใจที่เป็นจุดเริ่มต้นการทำงานเชิงวัฒนธรรม โดยกล่าวว่าท่านเรียนจบมาทางด้านสหกรณ์ สาขาส่งเสริมชุมชน และโยมบิดาท่านเป็นนักพัฒนาคือเป็นสาว์ตรกำนันของหมู่บ้าน ท่านกลับมาเห็นวัดไชยศรีในสมัยนั้นเป็นวัดที่ล้าสมัย วัดไม่มีถาวรวัตถุอะไร มาอยู่เป็นสามเณรอุปฐากหลวงปู่อ่อนสา จำคำสอนสำคัญได้ว่าถ้าจะเรียนให้คิดพิจารณาความดี เพราะความดีไม่ใช่ตัวหนังสือ และคำพูดที่ว่า ถ้าคนเรามีดีพอ จะไม่มีใครทำชั่วหรอก

เมื่อได้ฟังคำสอนของหลวงปู่อ่อนสาจนเกิดแรงบันดาลใจ จากแรงบันดาลใจก่อให้เกิดอุดมการณ์ในการทำงานจนลืมนึกถึงตนเอง หากจะคิดจะไม่เกิน ๕ เปอร์เซ็นต์ ต้องคิดถึงส่วนรวม ตั้งแต่ตื่นนอนจนถึงเข้านอน คิดเรื่องส่วนรวมจนกลายเป็นวัฏจักรชีวิตไปแล้ว นอกจากมีอุดมการณ์ในการทำงานแล้วยังมีหลักการทำงาน คือการวิเคราะห์ชุมชนว่ามีอะไรเป็นทุนทางสังคม เพราะการมีทุนที่ดีย่อมมีโอกาสจะทำงานให้ประสบผลสำเร็จได้มาก เมื่อได้แรงบันดาลใจ มีอุดมการณ์ และมีหลักการ

^{๔๖} สัมภาษณ์ แม่อมรา สอนสุภี, ชาวบ้านสาวะถี อายุ ๖๒ ปี, วันที่ ๓๐ กรกฎาคม ๒๕๕๘.

^{๔๗} สัมภาษณ์ แม่ม้วน โคตรสีหา, ชาวบ้านสาวะถี อายุ ๗๔ ปี, วันที่ ๓๐ กรกฎาคม ๒๕๕๘.

^{๔๘} สัมภาษณ์ คุณสุมาลี สุวรรณกร สำนักพิมพ์เดอะเนชั่น ขอนแก่น, ๑๖ กรกฎาคม ๒๕๕๘.

ทำงานแล้ว จึงเริ่มกิจกรรมเกี่ยวกับสินไชเป็นครั้งแรกคือการทำงานบุญข้าวประดับดิน โดยให้คนเผ่าคนแก่เตรียมอุปกรณ์มาและถ่ายทอดให้เด็กฟัง ปรากฏว่ามีเด็กให้ความสนใจมาก ซึ่งทำให้มีกำลังใจในการทำงานมากขึ้นหลายเท่า จากนั้นจึงทำกิจกรรมโครงการส่งเสริมการเรียนรู้สินไช ด้วยการบูรณาการสินไชกับฮีต ๑๒ โดยมีสโลแกนว่า ‘สินไชบุญข้าวจี วิถีวัฒนธรรมอีสาน’ โครงการที่ดำเนินการเป็นรูปธรรมได้แก่ สมาคมอนุรักษ์ศิลปะพื้นบ้านคือคณะหมอลำพันปี มีแม่สมจิตร ชัยขวัญลือ กับพ่อบุญมาก แสงศรีเรือง เป็นหมอลำและหมอแคนประจำคณะ โครงการจัดงานปลอดเหล้า และโครงการเข้าวัดวันอาทิตย์

หลังจากทำงานสำเร็จด้วยดีเสมอมา มีสิ่งที่สร้างความภาคภูมิใจให้มากเห็นจะเป็นชาวบ้านสาวะถีนำชื่อตัวละครและชื่อเมืองในนิทานสินไชไปตั้งเป็นชื่อถนน เช่น ถนนสีโท ถนนเป้งจาล เป็นต้น และมีหน่วยงานเทศบาลนครขอนแก่นได้นำชื่อตัวละครและชื่อเมืองในนิทานสินไชไปตั้งเป็นชื่อห้องประชุม เช่น ห้องประชุมสีโท ห้องประชุมยักษ์กุมภกันท์ ห้องประชุมนครเป้งจาล เป็นต้น สิ่งสำคัญของวัดไชยศรีนอกจากสืมนแล้วยังมีองค์ประกอบสำคัญอีก ๔ สิ่ง คือ (๑) ศาลหลวงปู่อุปราข เป็นศาลที่พระครูบุญชยากรต้องนำพระภิกษุสามเณรไปบอกกล่าวการอยู่จำพรรษาตลอด ๓ เดือนต่อหลวงปู่อุปราขเป็นประจำทุกปี (๒) สถานที่ประชุมเพลิงศพหลวงปู่ครูบาอ่อนสา (๓) การจัดพานขันธุ์ ๘ ถวายพระประธานในสืมและพระสงฆ์ผู้อยู่จำพรรษา และ (๔) คณะหมอลำพันปีและหมอแคนซึ่งเป็นวิถีชีวิตของชาวบ้านสาวะถี ส่วนที่ต่อเนื่องการทำงานของพระครูบุญชยากร ล้วนเป็นไปในลักษณะยกย่อง ชื่นชม และยินดีกับที่ทำงานกับชุมชนสาวะถีและชุมชนอื่นๆ ที่เข้ามาเยี่ยมชมหรือมาทัศนศึกษาเรียนรู้สินไชอยู่ด้วยดีเสมอมาจนถึงทุกวันนี้

๓.๒ วัดสนวนวาริพัฒนาราม บ้านหัวหนอง อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น

วัดสนวนวาริพัฒนารามได้ชื่อว่าเป็นวัดที่เป็นศูนย์กลางของการพัฒนาของวัดต่างๆ ในเขตอำเภอบ้านไผ่ เป็นวัดที่สร้างมาตั้งแต่รัชกาลที่ ๗ สิ่งที่ได้โดดเด่นเป็นสง่าแก่วัดคือสืมหรือโบสถ์ที่มีจิตรกรรมฝาผนังหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า ฮูปแต้ม และสืมนี่เองได้กลายมาเป็นแกนหลักสำหรับพัฒนาชุมชนหัวหนองและบริเวณใกล้เคียงให้มีปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน และเป็นส่วนสำคัญในการเชื่อมวัฒนธรรม จารีตและประเพณีให้เข้ากับคนในชุมชนได้อย่างเหมาะสม จนเป็นเหตุให้การดำเนินชีวิตและการใช้ชีวิตของชาวบ้านหัวหนองเป็นไปอย่างงดงามจนทุกวันนี้ ซึ่งจะได้นำเสนอภาพของวัดสนวนวาริพัฒนารามเป็นลำดับไป

๓.๒.๑ สิ่งที่ควรทราบเกี่ยวกับวัดสนวนวาริพัฒนาราม

๑. สถานที่ตั้ง

วัดสนวนวาริพัฒนาราม ตั้งอยู่หมู่ที่ ๑ บ้านหัวหนอง ตำบลหัวหนอง อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย ปัจจุบันมี พระอธิการมิตรชัย อจลธมโม เป็นเจ้าอาวาส ที่ดินที่ตั้งวัดมีเนื้อที่ ๑๑ ไร่ ๓ งาน ๓ ตารางวา อาคารเสนาสนะประกอบด้วย อุโบสถ ๒ หลัง หลังแรก กว้าง ๕ เมตร ยาว ๗.๓๐ เมตร สร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๖ มีภาพจิตรกรรมฝาผนังรอบโบสถ์ อนุรักษไว้ไม่ได้ใช้งาน ส่วนอีกหนึ่งหลังได้สร้างขึ้นใหม่ เป็นอาคารคอนกรีต ศาลาการเปรียญ ๑ หลัง สร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๒ เป็นอาคารคอนกรีต ศาลาบำเพ็ญกุศล ๑ หลัง และกุฏิสงฆ์ ๖ หลัง อยู่ห่างจากตัวจังหวัดประมาณ ๖๐ กม. ใช้ทางหลวง ๒ (มิตรภาพ) สู่อำเภอบ้านไผ่ ประมาณ ๔๔ กม. เลี้ยวซ้ายไปตามทางหลวง ๒๓ (บ้านไผ่-บรบือ) ๑๐.๕ กม. เลี้ยวซ้ายเข้าถนนแจ้งสนิทประมาณ ๑.๗ กม. มีสิมที่สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐ ลักษณะเป็นอาคารก่ออิฐถือปูน ประเภทสิมทึบ ขนาด ๓ ห้อง แผนผังรูปเหลี่ยมผืนผ้า กว้าง ๕ เมตร ยาว ๗.๕ เมตร มีใบเสมาซ้อนกัน ๓ แผ่น วางปีกรูปอุโบสถ ๘ จุด ฐานอุโบสถ(สิม) เป็นฐานบัวลูกแก้ว ยกสูงจากพื้น ประมาณ ๑ เมตร มีบันไดทางขึ้นด้านทิศตะวันออก ราวบันไดประดับด้วยนาคปูนปั้น ๒ ตัว ผนังด้านหน้าทำเป็นช่องประตูโค้งแบบอิทธิพลช่างญวน ขนาบข้างด้วยหน้าต่างซุ้มประตูโค้ง ๒ ช่อง ผนังด้านทิศตะวันตกก่อทึบ ผนังด้านทิศเหนือ และทิศใต้แกะเป็นช่องหน้าต่างรูปซุ้มโค้งครึ่งวงกลมซ้อนเหลื่อมกันสองชั้น ด้านละ ๑ ช่อง ผนังด้านนอกเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังเรื่องสินไซ เรื่องนรกภูมิ ด้านในเขียนเรื่องพระเวสสันดรชาดก เขียนเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๖ ผนังด้านทิศตะวันตกมีฐานชุกชีประดิษฐานพระพุทธรูปปางมารวิชัย ฝีมือช่างพื้นบ้าน หลังคาทรงจั่วสูงชันเดี่ยว โครงสร้างหลังคาทำด้วยไม้ประดับด้วยซ้อฟ้า(โห่ง) ใบระกาและหางหงส์ ทำด้วยไม้ หลังคามุงด้วยแผ่นเหล็กชุบสังกะสี ด้านนอกมีเสาดำไล ๑๘ เสา รองรับหลังคากระเบื้องโดยรอบ ประกาศขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานและกำหนดขอบเขต ในราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๑๘ ตอนพิเศษ ๑๒๗ว. วันที่ ๒๑ ธันวาคม ๒๕๔๔ พื้นที่โบราณสถาน ๑ งาน ๙๑.๑๗ ตารางวา^{๔๙}

๒. ทำเนียบเจ้าอาวาสวัดสนวนวาริพัฒนาราม

รูปที่ ๑ พระอาจารย์สิงห์ สุมโน เจ้าอาวาสรูปแรก เป็นพระวิปัสสนาจารย์ที่นำพาญาติโยมปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานด้วยดีเสมอ จนเป็นเหตุให้ญาติโยมทั้งชายและหญิงชาวบ้านหัวหนองและบ้านใกล้เคียง ได้ถือปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐานด้วยการแต่งชุดขาวเรียกว่าชุดจำศีล ออกไปจำศีลที่วัดทั้งชายและหญิงในแต่ละปีจะไม่ต่ำกว่า ๑๐๐ คน หากเป็นวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา เช่น วันมาฆบูชา วิสาขบูชา จะมีอุบาสกอุบาสิกาเข้าวัดจำศีลมากกว่า ๑๐๐ คน ซึ่งเป็นไปในลักษณะอย่างนี้มานานแล้ว จนถือว่าเป็นเรื่องปกติของชาวบ้านที่นี่

รูปที่ ๒ พระปลัดเหลี่ยม เณโก เป็นเจ้าอาวาสรูปที่ ๒ ต่อจากพระอาจารย์สิงห์ สุมโน ท่านไม่เน้นการปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน แต่ท่านส่งเสริมให้พระภิกษุสามเณรนักเรียนและบาลี จนกลายเป็นสำนักเรียนที่มีชื่อเสียงประจำอำเภอบ้านไผ่ เป็นเหตุให้พระภิกษุสามเณรเดินทางเข้ามาศึกษาที่สำนักเรียนแห่งนี้เป็นจำนวนมาก บางปีมีจำนวนมากถึง ๑๐๐ กว่ารูป

^{๔๙} เอกสารประกอบการรับเสด็จพระพี่นางเธอเจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ปี พ.ศ. ๒๕๔๔, หน้า ๓. (อัดสำเนา)

รูปที่ ๓ พระครูธีรสารธรรม (แทน) เป็นเจ้าอาวาสที่เน้นการพัฒนาวัดที่สำคัญคืออุโบสถ (ภาษาถิ่นเรียกสั้นๆว่า โบสถ์) หลังปัจจุบัน เพื่อทดแทนสิมหลังเดิมให้เป็นแหล่งศึกษาเรียนรู้ในเชิง สาธารณะต่อไป เพราะสิมหลังนั้นเต็มไปด้วยอุปแต้มบอกเล่าเรื่องราวสำคัญในพระพุทธศาสนาซึ่ง รวมทั้งเรื่องสืงไสด้วย ความพิเศษของอุโบสถหลังนี้ใช้เป็นที่เก็บสิ่งของล้ำค่าของวัด จะเปิดใช้เฉพาะ กิจกรรมสำคัญเท่านั้น เช่น บวชนาค หรืออธิษฐานเข้าพรรษา เป็นต้น ส่วนตัวเวลาจะไปไหว้พระจะไป ไหว้ที่โบสถ์หรือสิมหลังเก่า นี่ก็พึ่งไปไหว้พระและนั่งสมาธิมา^{๕๐}

พระอาจารย์ปลัดเหลียม เฉโก
อดีตเจ้าอาวาส

พระอธิการมิตรชัย อจลธมโม
เจ้าอาวาสรูปปัจจุบัน

๓. ชื่อวัดสนวนวาริพัฒนาราม

พระอธิการมิตรชัย อจลธมโม เจ้าอาวาสรูปปัจจุบันกล่าวถึงสาเหตุการตั้งชื่อวัดว่า จากคำบอกเล่าของครูบาอาจารย์ในอดีตและคนเฒ่าคนแก่ในหมู่บ้าน โดยที่ท่านบอกเล่าว่า แต่เดิมมาวัดนี้ตั้งอยู่ริมอ่างเก็บน้ำ (พร้อมชี้มือไปทางทิศตะวันออกด้านหน้าเป็นสวนสาธารณะ เป็นพื้นดินของอ่างเก็บน้ำที่ถูกถม) มีต้นสนวนขึ้นล้อมรอบอ่างเก็บน้ำหลายสิบต้น เมื่อมีการตั้งวัดจึงใช้ชื่อต้นสนวนเป็นชื่อวัด ซึ่งแต่เดิมมีชื่อว่า วัดสนวนวาริ เท่านั้น (หมายถึงวัดที่ตั้งอยู่ริมน้ำโดยมีต้นสนวนตั้งอยู่รายรอบอ่างเก็บน้ำ) แต่เวลาต่อมาได้เพิ่มคำว่า พัฒนาราม ต่อท้ายจึงได้ชื่อใหม่จนเป็นปัจจุบันว่า วัดสนวนวาริพัฒนาราม^{๕๑} และเหตุการณ์สำคัญของวัดสนวนวาริพัฒนาราม คือในปีพุทธศักราช ๒๕๔๔ เสด็จพระพี่นางเธอเจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ ทรงเสด็จมาศึกษาศิลปะอีสานเจาะจงที่วัดสนวนวาริพัฒนารามเป็นกรณีพิเศษส่วนพระองค์ เมื่อทรงศึกษารายละเอียดทั้งหมดแล้วพระองค์ท่านตรัสถามถึงที่มาที่ไปของชื่อวัดว่ามาจากชื่อต้นสนวนที่ขึ้นอยู่ริมอ่างเก็บน้ำ พอทรงทราบว่าปัจจุบันนี้

^{๕๐} (๑-๓) สัมภาษณ์ พระอธิการมิตรชัย อจลธมโม เจ้าอาวาสวัดสนวนวาริพัฒนารามรูปปัจจุบัน, วันที่ ๑๒ มิถุนายน ๒๕๕๘.

^{๕๑} สัมภาษณ์ พระอธิการมิตรชัย อจลธมโม เจ้าอาวาสวัดสนวนวาริพัฒนารามรูปปัจจุบัน, พ่อทองใบ พรหมมาชัย ชาวบ้านหัวหนอง และอาจารย์สมศักดิ์ มาษา ปราชญ์ชาวบ้าน, วันที่ ๑๒ มิถุนายน ๒๕๕๘.

ไม่มีต้นสนวนแล้ว พระองค์ท่านจึงตรัสว่าท่านเจ้าอาวาสและชาวบ้านหัวหนองควรนำต้นสนวนมาปลูก ซึ่งท่านเจ้าอาวาส ท่านนั้น (ท่านนั้นชม มาลี) และทนายทนายิกาได้นำต้นสนวนมาปลูกตามรับสั่ง จนโต เป็นไม้ประจำวัดที่โดดเด่นเป็นสง่าจนทุกวันนี้^{๕๒}

๔. ประวัติความเป็นมาของวัดสนวนวราราม

อาจารย์สมศักดิ์ มาชา ชาวบ้านหัวหนอง ได้บอกเล่าประวัติความเป็นมาว่า แต่เดิมนั้นอำเภอบ้านไผ่มีสถานะเป็นตำบลมีชื่อว่า ตำบลบ้านแก้ง ขึ้นอยู่ในความปกครองของอำเภอบรบพตาม พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองท้องที่ พ.ศ. ๒๔๕๗ ต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๖ ได้ขอเปลี่ยนชื่อเป็น ตำบลบ้านไผ่ สันนิษฐานว่าชื่อนี้คงจะเป็นเพราะมีต้นไผ่ที่ริมห้วยจิกมาก และเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๘๒ ได้มีพระบรมราชโองการยกฐานะเป็นอำเภอบ้านไผ่ โดยมีสถานที่ตั้งหน่วยราชการต่างๆอยู่ที่สถานีรถไฟ ทางด้านตะวันออกซึ่งเป็นที่ดินของหลวงราชวรานุวัตรกิจ (โสฬส อินทรกำแหง) ที่มีศรัทธาอยากให้แก่ทางราชการ ในปัจจุบันมีการแบ่งเขตปกครองท้องที่ระดับอำเภอออกเป็น ๓ อำเภอ ได้แก่ อำเภอบ้านไผ่ อำเภอบ้านแฮด และอำเภอโนนศิลา ในส่วนของอำเภอบ้านไผ่ แบ่งเขตการปกครองออกเป็น ๑๒ ตำบล ได้แก่ ตำบลบ้านไผ่ ตำบลในเมือง ตำบลเมืองเพีย ตำบลหัวหนอง ตำบลบ้านลาน ตำบลหนองน้ำใส ตำบลแคนเหนือ ตำบลป่าปอ ตำบลภูเหล็ก ตำบลหินตั้ง

บริเวณอำเภอบ้านไผ่นั้นมีลำน้ำสำคัญคือลำน้ำชีที่ไหลเป็นเส้นอาณาเขตธรรมชาติกั้นอำเภอบ้านไผ่ (ปัจจุบันคืออำเภอบ้านไผ่กับอำเภอบ้านแฮด)กับอำเภอเมืองขอนแก่นและอำเภอมัญจาคีรี จังหวัดขอนแก่น โดยเริ่มตั้งแต่ตำบลโนนสมบูรณ์ ไปตำบลโคกสำราญก่อนที่จะเบนออกจากอำเภอบ้านไผ่ผ่านอำเภอบรบพที่ตำบลเมืองเพีย นอกจากนี้ที่ตำบลเมืองเพียยังมีแหล่งน้ำขนาดใหญ่ที่สามารถกักเก็บน้ำไว้ใช้ได้ตลอดปี คือ แก่งระวีจึงทำให้อำเภอบ้านไผ่เป็นแหล่งชุมชนขนาดใหญ่มาตั้งแต่โบราณด้วยความอุดมสมบูรณ์ทางทรัพยากรธรรมชาติและแหล่งน้ำสำคัญที่เป็นปัจจัยในการ

^{๕๒} เรื่องเดียวกัน, อ้างแล้ว.

ดำรงชีวิตของมนุษย์ และที่สำคัญอีกประการหนึ่งของการมีแหล่งน้ำนั้นก็คือ ใช้เป็นเส้นทางคมนาคมติดต่อกันระหว่างชุมชนต่อชุมชน จึงทำให้มีการรับและถ่ายทอดวัฒนธรรมซึ่งกันและกัน^{๕๓}

พระอธิการมิตรชัย อจลวณโณ เจ้าอาวาสวัดสนวนวาริพัฒนาราม ได้อธิบายถึงประวัติความเป็นมาของวัดไว้ว่า วัดสนวนวาริพัฒนารามเป็นวัดประจำหมู่บ้านหัวหนอง ตำบลหัวหนอง อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น ซึ่งบ้านหัวหนองนี้แรกตั้งเมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๔๓๕ ผู้นำคนแรกที่มาตั้งหลักแหล่งในบริเวณนี้มีชื่อที่ชาวบ้านใช้เรียกกันว่าปู่สิงห์ โดยครั้งแรกนั้นหมู่บ้านนี้ตั้งอยู่ที่บ้านหัวนาคำ ตำบลหัวนาคำ อำเภอชนบท จังหวัดขอนแก่น ต่อมาได้ย้ายมาอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือตั้งชื่อเป็นหมู่บ้านโนนจั่ว เมื่อชุมชนขยายตัวจึงแยกออกมาเป็นบ้านหัวหนอง โดยตั้งชื่อตามสถานที่ตั้งซึ่งมีหนองน้ำขนาดใหญ่อยู่ติดกับหมู่บ้านทางทิศตะวันออกเฉียงใต้มีชื่อว่าหนองนาวัว

ชาวบ้านหัวหนองส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนามาตั้งแต่บรรพบุรุษจนถึงรุ่นลูกรุ่นหลาน ดังนั้น ชาวบ้านจึงได้ร่วมกันสร้างพุทธศาสนสถานขึ้นเป็นศูนย์กลางในการประกอบพิธีกรรมและปฏิบัติตามจารีตประเพณีที่นับถือกันมาอย่างต่อเนื่อง พุทธศาสนสถานที่ถูกกล่าวถึงนั้น คือ วัดสนวนวาริพัฒนารามซึ่งตั้งอยู่ริมฝั่งหนองนาวัวทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ

วัดนี้สันนิษฐานว่าคงจะสร้างขึ้นภายหลังการตั้งหมู่บ้านในปี พ.ศ. ๒๔๓๕ ประมาณ ๒๐ ปี คือราวๆ พ.ศ. ๒๔๖๕ เดิมชาวบ้านเรียกว่า "วัดบ้านหัวหนอง" ที่เรียกว่า วัดสนวนวาริ เป็นเพราะที่หนองน้ำขนาดใหญ่ประจำชุมชน มีต้นสนวนขนาดใหญ่ หรือต้นขนวนในภาษาท้องถิ่น เกิดขึ้นอยู่ริมฝั่งหนองนาวัว บ้านหนองนาวัว – บ้านโนนจั่ว และบ้านหัวหนองจำนวนมากเริ่มนั้นคงเป็นสำนักสงฆ์ ก่อนต่อมาจึงได้รับพระบรมราชโองการในพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ทรงอนุญาตให้เป็นวิสุงคามสีมาและทรงพระราชอุทิศที่ดินบริเวณนั้นเป็นวิสุงคามสีมาเป็นแผนกหนึ่งต่างหากจากพระราชอาณาเขต เมื่อวันที่ ๑๓ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๙ ตามที่พระครูพิศาลธรรมาธิบดี เจ้าคณะจังหวัดขอนแก่นในขณะนั้นได้ทูลขอพระบรมราชโองการ

ในพระบรมราชโองการที่ทรงพระราชอุทิศให้เป็นวิสุงคามสีมานั้น วัดสนวนวาริพัฒนาราม มีชื่อว่าวัดโนนจั่ว ขึ้นต่อตำบลบ้านแก้ง อำเภอชนบท จังหวัดขอนแก่น ต่อมาจึงเปลี่ยนชื่อมาเป็นวัดสนวนวาริพัฒนาราม เมื่อแรกตั้งวัดมีภิกษุอยู่ ๒ หลัง ต่อมาชาวบ้านได้ร่วมใจกันก่อสร้างสมิธอันเป็นศาสนสถานที่ใช้เป็นหัวใจของการทำสังฆกรรมขึ้นโดยการนำของหลวงปู่เจ้าคุณพระธรรมสารเถระ เจ้าอาวาสวัดจันทรประสิทธิ์ อันเป็นวัดสำคัญวัดหนึ่งในเขตเทศบาลตำบลบ้านไผ่ เจ้าคุณพระธรรมสารเถระนี้ถือเป็นพระเถระชั้นผู้ใหญ่ที่ผู้คนทั่วไปเคารพเลื่อมใส การสร้างสมิธหลังนี้ใช้แรงงานชาวบ้านช่วยกันไปหาบหามขนถ่ายหินและปูนมาจากภูริ่งในเขตอำเภอชนบท จังหวัดขอนแก่น ผู้ที่เป็นองค์ประสานงานระหว่างเจ้าคุณพระธรรมสารเถระกับชาวบ้านหัวหนองก็คือหลวงปู่โหลและหลวงปู่ไยที่จำพรรษาอยู่วัดสนวนวาริพัฒนาราม นายช่างที่ออกแบบและควบคุมการก่อสร้างคือองค์ทองผาเป็นคนเชื้อสายญวนอยู่บ้านเก่าจั่ว ตำบลเก่าจั่ว อำเภอพล จังหวัดขอนแก่น^{๕๔} ระยะเวลาของการสร้างสมิธที่วัดสนวนวาริพัฒนารามนี้ไม่ปรากฏหลักฐานที่แน่ชัด แต่ก็นับสันนิษฐานว่าคงจะอยู่ระหว่าง

^{๕๓} สัมภาษณ์ พ่อทองใบ พรหมมาชุย ชาวบ้านหัวหนอง อายุ ๘๓ ปี, วันที่ ๑๒ มิถุนายน ๒๕๕๘. (พ่อทองใบได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุในช่วงที่มีการสร้างอุโบสถพอดิ และครองสมณเพศเป็นเวลา ๑๐ กว่าปี)

^{๕๔} สัมภาษณ์ หลวงพ่อบุญธรรม อุดคณโณ, เมื่อวันที่ ๑๒ มิถุนายน ๒๕๓๑.

พ.ศ. ๒๔๗๔-๒๕๑๑ ตามระยะเวลาการดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดจันทรประสิทธิ์ของหลวงปู่เจ้าคุณพระธรรมสารเถระ พระสงฆ์ผู้นำในการก่อสร้าง^{๕๕}

เมื่อการสร้างสิมวัดสนวนวารีพัฒนารามได้สำเร็จลงตามแบบสถาปัตยกรรมแล้วก็ได้มีการประดับตกแต่งให้เกิดความสวยงามทั้งภายนอกและภายใน โดยเฉพาะแล้วเพื่อให้เกิดสุนทรียภาพตามแบบอย่างที่ยึดปฏิบัติกันมาจนเป็นประเพณีนิยม อีกทั้งยังใช้การตกแต่งนี้เป็นสื่อในการบอกเล่าเรื่องราวตามคัมภีร์วรรณกรรมทางศาสนาอีกด้วย สิมวัดสนวนวารีพัฒนารามนี้ประดับตกแต่งด้วยภาพจิตรกรรมทั้งบนผนังด้านนอกและผนังด้านใน มีคำอธิบายภาพประกอบเขียนด้วยอักษรธรรมเป็นระยะๆ โดยมีชื่อจิตรกรผู้เขียนภาพไว้ที่ด้านนอกของหน้าต่างหลอกบนผนังทิศใต้ชื่อว่า นายหยวก ซึ่งนายหยวกนี้เป็นชาวบ้านป่าปอ ตำบลป่าปอ อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น^{๕๖} ปัจจุบันนี้นายหยวกได้เสียชีวิตไปแล้ว

การที่นายหยวกช่างเขียนจากบ้านป่าปอซึ่งอยู่ห่างจากบ้านหัวหนองโดยเส้นทางรถยนต์ประมาณ ๓๐ กิโลเมตร ได้มาเขียนภาพจิตรกรรมที่วัดสนวนวารีพัฒนารามก็ด้วยความศรัทธาและการติดต่อสื่อสารรับส่งทางวัฒนธรรมระหว่างชุมชน ประเพณีของชาวบ้านอีสานจะมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันในรูปแบบของเครือญาติและมีการเชื่อมโยงกันจากชุมชนหนึ่งไปสู่อีกชุมชนหนึ่ง ความสัมพันธ์เช่นนี้ได้แผ่ขยายมาถึงงานสร้างสรรค์ศิลปกรรมอีกด้วย ดังจะเห็นได้จากในบริเวณลุ่มน้ำชีมีจิตรกรรมฝาผนังที่มีรูปแบบคล้ายๆกับจิตรกรรมฝาผนังที่วัดสนวนวารีพัฒนารามกระจายอยู่โดยรอบ เช่น จิตรกรรมฝาผนังวัดสระบัวแก้ว บ้านวังคูณ อำเภอนองสองห้อง จังหวัดขอนแก่น จิตรกรรมฝาผนังวัดกลางมิ่งเมือง อำเภอมืองร้อยเอ็ด จังหวัดร้อยเอ็ด จิตรกรรมฝาผนังวัดโพธาราม บ้านดงบัง อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม เป็นต้น

นอกจากนั้น ยังปรากฏข้อมูลวัดสนวนวารีพัฒนาราม ว่าเป็นวัดเก่าแก่ มีสิม(โบสถ์) สร้างขึ้นในปี พ.ศ.๒๔๖๖ โดยช่างก่อสร้าง คือ นายแก้ว ทองผา มีขนาดความกว้าง ๕ เมตร ยาว ๗.๓๐ เมตร เป็นสถาปัตยกรรมอีสาน มุงหลังคาใหม่ด้วยสังกะสี ต่อหลังคาลงมาเป็นปีก รอบสิม ใต้วงกบมีช่องลมเล็กๆ เพื่อระบายอากาศ ด้านหน้ามีประตู ๑ ช่อง หน้าต่าง ๒ ช่อง ด้านข้างมีหน้าต่างข้างละ ๓ ช่อง ตรงบันไดจะมีรูปปั้นพญานาคอยู่ ๒ ตัวข้างแต่ม หรือผู้เขียนภาพฝาผนัง คือ นายหยวก และนายแดง เขียนภาพฝาผนังเมื่อ ปี พ.ศ.๒๔๖๙ เขียนภาพทั้งด้านในและด้านนอกด้วยสีฝุ่น เป็นเรื่องราววรรณกรรมพื้นบ้าน ด้านในเขียนเรื่องพระเวสสันดรชาดก สินไซ ราหุลจันทราครุฑสิงห์ ด้านนอกเขียนเรื่องสินไซ (สังข์ศิลป์ไชย) และนรกภูมิ รูปแบบหน้าต่างทำเป็นวงโค้ง ๒ ชั้น เขียนลวดลายเครือเถาประดับอย่างสวยงาม และไม่ซ้ำแบบกัน ผนังด้านนอกมีเสาติดผนัง เขียนลายเครือเถา และลวดลายพญานาคเกี่ยวพันกัน ภายในสิม หรือโบสถ์ มีพระพุทธรูปเป็นพระประธาน มีลักษณะผอมสูง แต่องค์อื่นมีลักษณะธรรมดา ปัจจุบันนี้ภาพบางส่วนได้ลบเลือนไป และบางส่วนมีรอยขีดขีดเสียหาย ได้รับวิสุงคามสีมา เมื่อวันที่ ๑๓ เมษายน ๒๔๖๖ สิม หรือโบสถ์เก่าแก่หลังนี้ยังอนุรักษ์ไว้แต่ปัจจุบันได้สร้างโบสถ์หลังใหม่แบบสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ขึ้นมาอีกหนึ่งหลังและได้รับวิสุงคามสีมาเมื่อ พ.ศ. ๒๕๔๐

^{๕๕} สัมภาษณ์ พระมหาสุรเนตร สมจิตโต, เมื่อ ๑๒ มิถุนายน ๒๕๕๘.

^{๕๖} สัมภาษณ์ พ่อทองใบ พรหมมาชุย, เมื่อวันที่ ๑๒ มิถุนายน ๒๕๕๘.

พื้นที่ใช้สอยภายในสิมกว้างยาวประมาณ ๓ ตารางเมตร พระประธานปูนปั้นปางผจญมาร อยู่บนฐานแบบพื้นบ้าน มีอุโบสถ์ตลอดผนังครึ่งบนทั้ง ๔ ด้าน สีที่ใช้เป็นสกุลสีครามทั้งหมด ส่วนด้านนอกนั้น ช่างแต้มก็ได้แต้มใส่จนเต็มผนัง มีเรื่องราวต่างๆ ได้แก่

๑. พุทธประวัติหรือปฐมสมโพธิ
๒. ลินไซ หรือ สังข์ลินไซ
๓. เวสสันดรชาดก หรือพระลักพระลาม
๔. นรกหรือหม้อนรก^{๕๗}

มีข้อสันนิษฐานไว้ว่า การทำให้สิมหลังนี้ ถึงแม้จะด้อยในทางสถาปัตยกรรมแบบภาคกลาง แต่มีคุณค่าสูงส่งขึ้นมา เพราะมีอุโบสถ์แบบพื้นบ้านนี้ น่าจะเป็นช่างแต้มฝีมือช่างไทยอีสานพื้นบ้าน ส่วนวัสดุนี้เป็นอิฐนั้นน่าจะเป็นฝีมือของชาวบ้านช่วยกันปั้นเผาขึ้นมาเอง

๓.๒.๒ ลักษณะของสิมวัดสวนวาริพัฒนาราม

ลักษณะทางสถาปัตยกรรมของสิมที่วัดสวนวาริพัฒนารามนี้ถือเป็นแบบอย่างที่สืบทอดมาตามประเพณีการสร้างอาคารทางพระพุทธศาสนาของภาคอีสาน ซึ่งแบบอย่างทางสถาปัตยกรรมนี้มีความสัมพันธ์กันแบบอย่างศิลปะของอาณาจักรล้านช้าง ที่อยู่ทางฝั่งซ้ายแม่น้ำโขงและอาณาจักรล้านนาที่อยู่ทางภาคเหนือของประเทศไทย ลักษณะที่ว่าเป็นคือ สิมจะมีขนาดเล็ก รูปทรงเตี้ย หลังคาเป็นเครื่องไม้ทั้งหมดหรือมุงกระเบื้อง ทรงหลังคาค่อนข้างสูง เส้นของป้านลมหรือหน้าจั่วโค้งเล็กน้อย^{๕๘} หากจัดสิมที่วัดสวนวาริพัฒนารามเข้ากับประเภทของสิม ๒ ประเภทจะตรงกับสิมบก ซึ่งเป็นอาคารที่สร้างขึ้นในชุมชนที่ตั้งมั่นเป็นหลักแหล่งถาวรและมีความมั่นคงพอสมควร โดยแบ่งออกเป็น ๓ แบบ คือ

๑. สิมไม้ เป็นอาคารที่สร้างขึ้นด้วยไม้ทั้งหลัง มีรูปทรงกะทัดรัด ขนาดของความกว้างกับความไม่ยาวไล่เลี่ยกัน ผนังทั้งสี่ด้านตีฝาไม้กระดานทั้งในแนวนอนหรือแนวตั้ง

๒. สิมโถง เป็นอาคารที่มีรูปทรงโปร่งกะทัดรัด ประกอบด้วยเสาไม้หรือเสาอิฐ ตั้งอยู่บนฐานยกพื้นรองรับหลังคา มีฝาเฉพาะด้านหลังพระประธานหรือบางลักษณะจะมีผนังด้านรืติดกับพระประธานสร้างลดหลั่นเหมือนขั้นบันไดเพื่อป้องกันฝนสาดบริเวณหัตถบาทและองค์พระประธาน

๓. สิมก่อผนัง เป็นอาคารที่มีผนังทึบตันทั้งสี่ด้าน มีผนังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้าขนาดเล็ก มีขนาดตั้งแต่ ๓-๔ ห้องเสา ก่อด้วยอิฐดิบหรืออิฐเผาบาปูน บนผนังด้านรืทั้งสองด้านจะเจาะช่องหน้าต่าง ผนังด้านหน้าจะมีประตูทางเข้าที่ต่อกับบันไดโดยตรง ราวบันไดสองข้างมีการก่ออิฐบาปูนทำเป็นรูปสัตว์ต่างๆ เช่น ม้า นาค สิงห์ และมังกร มีหน้าที่เหมือนยามคอยเฝ้าสิมอยู่ที่เชิงบันได นอกจากนี้ยังเป็นการประดับให้เกิดความสวยงามอีกด้วย ฐานของสิมก่อผนังจะก่ออิฐบาปูนทำเป็นขั้นบัวคว่ำบัวหงาย ตลอดจนลายเส้นลวดหรือลายทองไม้ บนผนังด้านนอกและผนังด้านในนิยมเขียนภาพจิตรกรรมแสดงเรื่องราวตามคัมภีร์วรรณกรรมทางศาสนา หรือวรรณกรรมพื้นบ้านไว้ด้วย^{๕๙} ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าสิมน้ำ สิมไม้ และสิมโถง จะไม่นิยมเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังประดับตกแต่ง

^{๕๗} แผ่นป้ายกรอบสี่เหลี่ยมด้านหน้าอุโบสถ (สิม) วัดสวนวาริพัฒนาราม

^{๕๘} ธิติ เองรัมย์, ภาพจิตรกรรมฝาผนังอีสาน, (ขอนแก่น : โรงพิมพ์พระธรรมจันทร์, ๒๕๓๐), หน้า ๑๓๐.

^{๕๙} ไพโรจน์ สโมสร, สิมอีสาน, (ขอนแก่น : คลังนาวิทยา, ๒๕๓๐), หน้า ๑๔๑.

คงเนื่องด้วยเหตุที่ว่าไม่มีบริเวณว่างสำหรับเขียนภาพจิตรกรรมเพียงพอ หรืออาจกล่าวได้ว่าสิมทั้ง ๓ แบบสร้างขึ้นแบบจำลองไม่ได้มันคงถาวรเหมือนสิมก่อผนัง

จากลักษณะของสิมรูปแบบต่างๆดังกล่าว ช่วยสื่อความเข้าใจว่า สิมที่วัดสนวนวารีพัฒนารามเป็นสิมที่ก่อผนังด้วยอิฐถือปูนรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีขนาดกว้าง ๕ เมตร ยาว ๗.๓๕ เมตร ส่วนสูงตั้งแต่ฐานถึงคานบน ๔ เมตร ตัวสิมจะหันหน้าไปทางทิศตะวันออก ซึ่งเป็นการให้ความสำคัญกับทิศตะวันออกตามความเชื่ออินเดียที่ถือเอาทิศที่พระอาทิตย์ขึ้นเป็นทิศมงคล และอาจจะมีเหตุผลที่เกี่ยวข้องกับลัทธิความเชื่อที่ว่าแสงของพระอาทิตย์ก่อให้เกิดพลังแก่รูปเคารพที่อยู่ในตัวอาคารได้ ส่วนผนังด้านหลังพระประธานจะเป็นผนังปิดทึบ ภายในสิมจะประดิษฐานพระพุทธรูปประธานปูนปั้นปางมารวิชัยบนฐานชุกชีสูง ๘๒ เซนติเมตร ในปี พ.ศ. ๒๕๑๕ ทางวัดและชาวบ้านได้รื้อหลังคาเก่าของสิมออกแล้วนำสังกะสีมามุงแทน จึงทำให้โครงสร้างเดิมของหลังคาถูกทำลายลงจนหมดสิ้น คงเหลือเฉพาะส่วนที่ติดกับเพดานลงมาถึงฐานเท่านั้น^{๖๐}

ในปัจจุบันนี้ถือว่าสิมที่วัดสนวนวารีพัฒนารามเป็นโบราณสถานที่มีคุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดีเป็นอย่างยิ่ง เพราะเป็นหลักฐานสำคัญที่แสดงถึงวัฒนธรรมในการสร้างสถาปัตยกรรมที่เกี่ยวกับศาสนาในภาคอีสาน นอกจากนี้ ที่ผนังสิมด้านนอกและด้านในยังมีการเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังที่มุ่งแสดงเรื่องราวเกี่ยวกับชาดกในพระพุทธศาสนาและนิทานพื้นบ้านของภาคอีสานอีกทั้งยังสอดแทรกภาพชีวิตความเป็นอยู่ อาคารบ้านเรือน การละเล่น และสภาพทั่วไปที่มีลักษณะเฉพาะตัวของภาคอีสาน ซึ่งถือว่ามืบทบาทในการสั่งสอนจริยธรรมแก่ชาวบ้านด้วย

๓.๒.๓ ลักษณะภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดสนวนวารีพัฒนาราม

หากกล่าวถึงลักษณะภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดสนวนวารีพัฒนาราม ถือว่ามีความโดดเด่นในเรื่องความชัดเจนของเส้นสายลายศิลป์ และยังมีองค์ประกอบสำคัญอยู่ ๓ ส่วน ได้แก่

ส่วนที่ ๑ : ฮูปแต้ม

ในบริเวณด้านนอกสิมวัดสนวนวารีพัฒนาราม จะเขียนฮูปแต้มไว้เหนือแนวโค้ง เริ่มจากผนังด้านทิศใต้ต่อเรื่อยไปทางตะวันตก ทิศเหนือจนสุดผนังด้านทิศตะวันออก ยังไม่จบเรื่อง ข้างก็กระโดดไปต่อเรื่องไปจนจบที่ผนังด้านหลังทิศตะวันตก ที่ยังมีพื้นที่เหลือ เรื่องเหล่านี้ทั้งหมดเป็นเรื่องที่ได้รับความนิยมมากที่สุดในยุคนั้นและตลอดมา

ส่วนฮูปแต้มด้านในก็คล้ายกัน คือเริ่มจากผนังด้านทิศเหนือต่อเรื่องไปทางด้านทิศตะวันตก ทิศใต้ ทิศตะวันออกจนสุดผนังยังไม่จบเรื่อง กระโดดไปต่อจนจบที่ผนังด้านหลัง (ตะวันตก) มักเป็นเช่นนี้ทุกแห่งทุกวัด ข้างเขียนภาพไปนึกขึ้นได้สืบทอดสำคัญก็มองหาพื้นที่ว่าง เมื่อเห็นที่ว่างก็แทรกลงไป ดังนั้นผู้ที่ดูภาพให้เข้าใจก็ต้องรู้เรื่องเกี่ยวกับนิทานนั้นๆพอสมควร นอกจากบางครั้งก็แต้มฮูปไม่ได้เป็นไปตามลำดับเรื่องแล้วยังแปลงเรื่องขึ้นใหม่ตามความนิยมแล้วความรู้ของช่างแต้มได้อย่างอิสระไม่มีกรอบหรือแบบแผนอย่างช่างหลวง

^{๖๐} สัมภาษณ์ พระอธิการมิตรชัย อจลธมโม เจ้าอาวาสวัดสนวนวารีพัฒนาราม, ๒๓ มิถุนายน ๒๕๕๘.

ส่วนที่ ๒ : รูปแบบสถาปัตยกรรม

เป็นสิมทีบขนาด ๓ ห้อง กว้าง ๕ เมตร ยาว ๗.๓๐ เมตร ผนังด้านหลังทีบ อีกสามด้านที่ช่วงล่างติดกับฐานเจาะเป็นช่องเสาอุกกรงสี่เหลี่ยมตลอดทั้งผนัง เหนือขึ้นไปทีผนังด้านข้างเจาะช่องซุ้มโค้งแบบญวน ด้านละ ๓ ช่อง โดยช่องหลังสุดเป็นหน้าต่างลอดซุ้มโค้งนี้ทำเป็นวงซ้อนเหลื่อมกัน ๒ ชั้น เขียนลวดลายเครือเถาประดับและลายนาคเกี่ยวกระหวัดกัน แต่ละซุ้มมีลวดลายไม่ซ้ำแบบกัน แต่ละซุ้มมีลวดลายไม่ซ้ำแบบกันและยังทำเสาติดผนังเป็นเสาแบ่งช่วงผนัง ด้านข้างมีข้างละ ๔ เสา ด้านหน้ามี ๔ เสา ด้านหลัง ๓ เสา ผนังด้านหน้าเกือบจะโปร่ง คือ เจาะซุ้มโค้งใหญ่เป็นประตูชานาบด้วยซุ้มโค้งเป็นหน้าต่างข้างละ ๑ ช่อง บันไดเตี้ยๆ มีราวบันไดนาคทาสีเหลืองแดง ดำอย่างสดใส

ฐานสิมเป็นฐานบัวลูกแก้วยกสูงจากพื้นประมาณ ๑ เมตร ทางวัดได้ปฏิสังขรณ์หลังคาเมื่อประมาณปี พ.ศ. ๒๕๑๒ หลังคาทรงจั่วมีหลังคาปีกนกทั้งสี่ด้าน มีเสารองรับปีกนกโดยรอบ เครื่องบนประกอบด้วยโหง่ และลำยองไม้แกะแบบพื้นบ้านอีสาน เดิมมีลานประทักษิณ ยกขอบจากพื้นดินแต่ปัจจุบันถมดินจนเสมอกับลานประทักษิณแล้ว ลักษณะภายในสิมเป็นอาคารโถง ประดิษฐานพระประธานปูนปั้นปางมารวิชัยฝีมือช่างพื้นบ้าน ฝาผนังภายในช่วงที่ตรงกับเสาติดผนังด้านนอก มีเสาไม้เป็นโครงสร้างรับน้ำเครื่องบนอยู่ในผนัง

ส่วนที่ ๓ : สีที่ใช้เขียนจิตรกรรมฝาผนัง (สูปแต้ม)

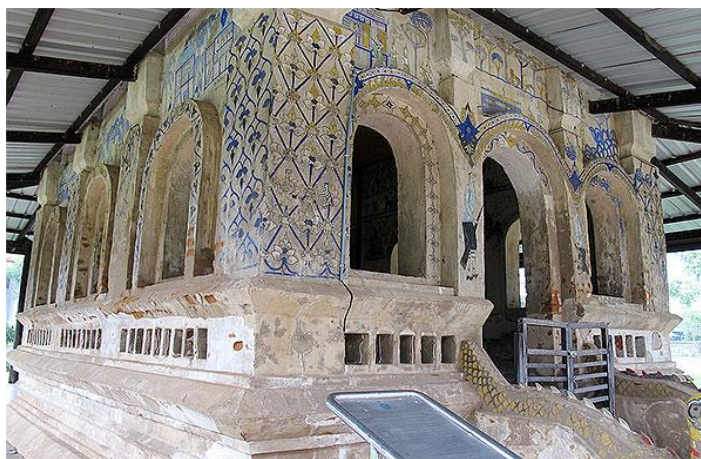
สูปแต้มเขียนทั้งผนังด้านในและผนังด้านนอก โดยผนังด้านนอกเขียนเต็มพื้นที่ ส่วนผนังด้านในเขียนภาพเฉพาะผนังช่วงบนแบ่งภาพเป็น ๒ แถวด้วยกัน ใช้สีฝุ่นวรรณะเย็น สีที่ใช้ได้แก่ สีคราม สีเขียว สีเหลือง สีดำ สีน้ำตาล สีครามใช้เขียนต้นไม้ สถาปัตยกรรม ใบไม้ และก้านดอกไม้ (ลวดลายเสาติดผนังด้านนอก)

ภาพบุคคล เขียนสีผิวขาว ส่วนใหญ่เขียนหันหน้าด้านข้าง และตัดเส้นกรอบรูปด้วยสีดำ เครื่องแต่งกายใช้สีคราม สีเหลืองและสีเขียว การแต่งกายของตัวพระ ตัวนาง กษัตริย์ที่สำคัญใช้สีเหลือง บุคคลชั้นสูงเขียนผิวสีขาว

ภาพต้นไม้ ใบไม้ ใช้สีครามและสีเขียว ใช้พู่กันเขียนเป็นใบ ๆ ภาพพื้นดินขีดหินใช้วิธีเขียนลากเส้นเป็นแนวขีดหินเขียนด้วยสีครามและสีดำ การเขียนภาพสัตว์เขียนเฉพาะด้านข้าง

การแบ่งกลุ่มภาพใช้ลวดลายเส้นลวด แบ่งภาพออกเป็นช่วงบน ช่วงล่าง และแบ่งภาพออกเป็นตอนๆ เนื้อเรื่องสูปแต้มผนังด้านใน ประกอบด้วย เรื่อง พระเวสสันดรชาดก สินไซ ภาพราหูอมจันทร์ พญานาค ครุฑสิงห์ ผนังด้านนอกเขียนเรื่องสินไซและนรกภูมิ^{๖๑}

^{๖๑} รายละเอียดบนแผ่นเหล็กสี่เหลี่ยมด้านหน้าสิมที่ใช้แนะนำผู้มาศึกษาสิม และสัมภาษณ์ พระอธิการมิตรชัย อจลธมโม, อาจารย์สมศักดิ์ มาชา อายุ ๖๔ ปี, พ่อเผื่อ แถวโนนจั่ว อายุ ๗๘ ปี, พ่อบุญกว้าง มาชา อายุ ๗๘ ปี, พ่อถวิล ขมมอน อายุ ๗๗ ปี, พ่อสำลี แก้วจั่ว อายุ ๗๓ ปี ชาวบ้านหัวหนอง, ๑๐ มิถุนายน ๒๕๕๘. โดยที่ผู้ให้สัมภาษณ์พาเดินชมรอบสิมพร้อมชี้แจงและอธิบายให้เห็นรายละเอียดรอบสิมทั้งหมด

ภาพประกอบมุมแคบที่ ๑ ภาพบริเวณหัวมุมของสิมวัดสนวนวารีพัฒนาราม

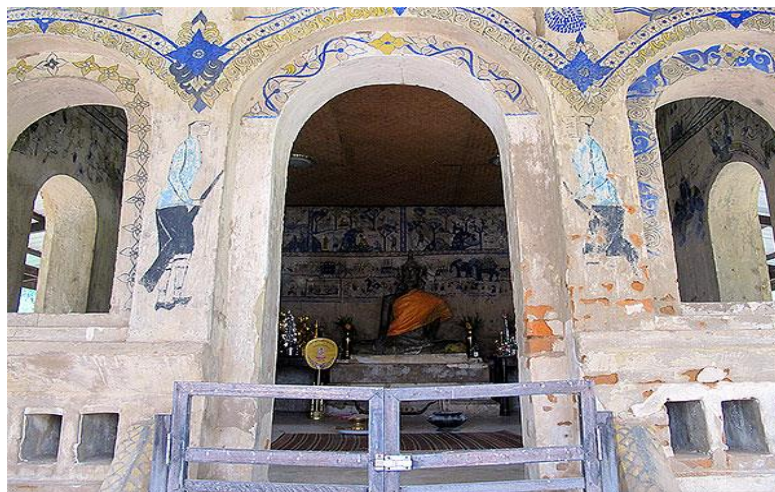
นอกจากนั้น ที่แปลกไปจากภาคอื่นๆอีกอย่าง ก็คือ ภาพจิตรกรรม ซึ่งภาษาอีสานเรียกว่า "ฮูปแต้ม" ปกติจะเห็นว่าเขียนไว้ที่ผนังด้านในของพระอุโบสถ แต่แถบภาคอีสานตอนบนนิยมเขียนทั้งด้านในและด้านนอก ซึ่งมีเหตุผลอธิบายได้ คือ สิมมีขนาดเล็กมาก เนื่องจากทำขึ้นเพียงเพื่อให้พระสงฆ์ประกอบสังฆกรรมเท่านั้น ญาติโยม โดยเฉพาะผู้หญิงต้องนั่งฟังเทศน์ฟังธรรมอยู่ด้านนอก ดังนั้นหากเขียนภาพแต่ด้านใน ก็คงจะขัดเกลาจิตใจให้เห็นธรรมได้เฉพาะเพียงพระเท่านั้น จึงเกิดความคิดเขียนภาพด้านนอก เพื่อฉลองศรัทธาญาติโยมที่มาฟังธรรมที่วัด ให้ได้มีโอกาสชื่นชมกับจิตรกรรมที่แฝงคติธรรมและเรื่องราวสนุกสนานตามประสาชาวบ้านไปด้วย^{๖๒}

ภาพประกอบมุมใกล้ที่ ๒ ภาพบริเวณด้านหลังของสิมวัดสนวนวารีพัฒนาราม
(ภาพถูกเกลือกัดกร่อนลงทุกวัน)

^{๖๒} เรื่องเดียวกัน, อ้างแล้ว.

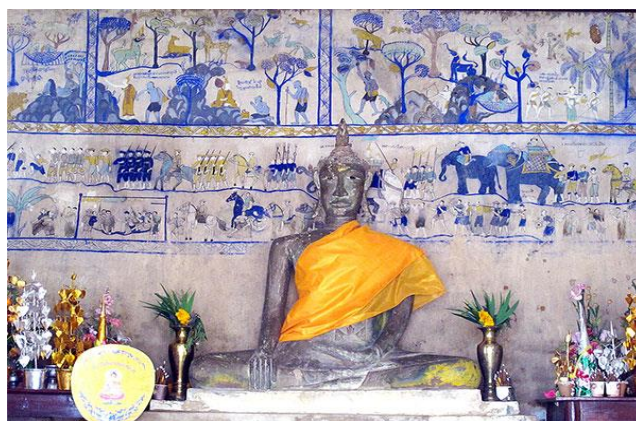
ภายในสิมจะนิยมเขียนภาพพุทธประวัติ และเรื่องราวเกี่ยวกับชาดก ส่วนภายนอกสำหรับอุบาสก อุบาสิกาชนนั้น นิยมนำนิทานพื้นบ้านที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการชิงรักหักสวาท การผจญภัยของตัวละครเอกมาแสดงภาพโดยสอดแทรกคติธรรม "การทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว" และบรรยายภาพการถูกลงโทษในนรกไว้ให้น่ากลัว ดังเช่น ซูปแต้มวัดสนวนวารีพัฒนาราม

ภาพประกอบมุมใกล้ที่ ๓ บริเวณด้านหน้าของสิมวัดสนวนวารีพัฒนาราม

สิมวัดสนวนวารีฯ เป็นอาคารก่ออิฐขนาดสามห้อง กว้างประมาณ ๕.๓๐ เมตร ยาวประมาณ ๗ เมตร มีทางเข้าด้านหน้าด้านเดียวคือทางทิศตะวันออก ผนังด้านข้างเจาะวงโค้งแบบนิยมของญวน แทนการใส่บานหน้าต่าง

ซูปแต้มด้านนอกเขียนไว้เหนือแนววงโค้ง เริ่มจากผนังด้านทิศใต้ต่อเรื่อยไปทางตะวันตก ทิศเหนือ จนสุดผนังด้านทิศตะวันออก แต่ยังไม่จบเรื่อง ข้างก็กระโดดไปต่อเรื่องจนจบที่ผนังด้านหลัง (ตะวันตก) เนื่องจากเป็นด้านเดียวที่พอมีพื้นที่เหลือ

ภาพประกอบที่ ๔ พระประธานภายในสิม

ซูปแต้มด้านในก็จะมีลักษณะคล้ายกัน คือเริ่มจากผนังด้านทิศเหนือต่อเรื่อยไปทิศตะวันตก ทิศใต้ และทิศตะวันออกจนสุดผนัง ยังไม่จบเรื่อง กระโดดไปต่อจนจบที่ผนังด้านหลัง (ตะวันตก) ซึ่งสิมที่มีซูปแต้มของอีสานเกือบทุกแห่งเป็นอย่างนี้

เรื่องราวอุปถัมภ์วัดสวนวาริพัฒนาราม จัดว่าไม่ซับซ้อนสับสนมากนักเมื่อเทียบกับหลายวัด ช่างแต้มรองสีพื้นภาพด้วยสีขาว เขียนภาพด้วยสีฝุ่นโทนเย็นเด่นที่สีคราม เหลือง และเขียว ตัวคนส่วนใหญ่จะเขียนให้เห็นด้านข้าง สัดส่วนใหญ่บ้างเล็กบ้างไม่คงที่

ภาพประกอบที่ ๖ เป็นภาพเดินโดง(ดง/ป่า)ของหอยสังข์ สิ้นไซ สี่โห และท้าวทั้งหก

เรื่องราวด้านในเล่มส่วนใหญ่จะเป็นนิทานชาดก เรื่องพระเวสสันดร เริ่มเรื่องจากผั่งด้านซ้ายมือพระประธาน เหนือวงโค้งหน้าต่าง เขียนภาพกัณฑ์ทศพร เป็นภาพพระนางผุสดีกำลังนั่งรับพร สิบประการจากพระอินทร์ ก่อนจะลงมาจุติในโลกมนุษย์ เป็นพระมารดาของพระพุทธเจ้า สังเกตได้ว่าพระอินทร์ มีเอกลักษณ์คือตัวสีเขียว จากนั้นจึงดำเนินเรื่องโดยจับเอาตอนสำคัญของกัณฑ์ต่างๆ มาเขียนไล่เรียงมาจนถึงผั่งด้านหลังที่กัณฑ์ชูชก เขียนไปทางผั่งด้านขวามือพระประธาน จนมาถึงภาพพระเจ้ากรุงสุโขทัยไล่ตัวสองกุมาร และพระราชนานอาหารอย่างดีรับรองชูชก จนชูชกถึงแก่ความตายด้วยความตะกละบริโภคเกินขนาด

จบความตอนนี้ ภาพมาบรรจบกับภาพเริ่มต้นครบผั่งสี่ด้านพอดี ไม่มีที่ว่างเหลือ ตอนต่อไปช่างจึงข้ามไปเขียนต่อที่ผั่งด้านซ้าย ต่อเนื่องไปที่ผั่งด้านหลังเป็นแถวที่สอง ดำเนินเรื่องตอนพระเจ้ากรุงสุโขทัยจัดขบวนไปรับพระเวสสันดรและพระนางมัทรี เรื่อยไปจนจบเรื่อง ส่วนภาพที่ผั่งด้านนอกนั้นเป็นนิทานพื้นบ้าน ที่ได้รับความนิยมมากที่สุดในการนำมาเขียนจิตรกรรมฝาผนังในภาคอีสาน รองลงมาจากเรื่องศาสนา คือ เรื่อง "สิ้นไซ" หรือชื่อ "สังข์ศิลป์ชัย" ในภาคกลาง^{๖๓}

๓.๒.๔ แร้งบันดาลใจ

มูลเหตุสำคัญที่ทำให้พระสงฆ์หรือปราชญ์ชาวบ้านได้เข้ามามีบทบาทร่วมกันอนุรักษ์อุปถัมภ์ที่วัดสวนวาริพัฒนาราม มีหลายประการด้วยกัน เช่น พระอธิการมิตรชัย อจลธมโม เจ้าอาวาสวัด

^{๖๓} อ่างแล้ว.

สนวนวาริพัฒนาราม รูปปัจจุบัน กล่าวว่า ความจริงอาตมาก็มีความตั้งใจจะศึกษาอุปถัมภ์ที่อยู่ภายใน และภายนอกสิมวัดสนวนวาริพัฒนาราม แต่เพราะเหตุหลายๆ อย่าง เช่นส่วนตัวไม่ค่อยชอบเรื่องทำนองนี้ ส่วนมากจะสนใจงานก่อสร้างมากกว่าเรื่องที่เป็นวรรณกรรม แต่พอเห็นคนจากที่ต่างๆ มาศึกษามากขึ้น ทั้งเป็นส่วนตัวและเป็นกลุ่มคณะ รู้สึกตนว่าเราอยู่กับสิมที่มีอุปถัมภ์แท้ๆ ทำไมจึงไม่สนใจศึกษา ก็เริ่มคิดและเริ่มมาศึกษาเรียนรู้ตามโอกาสอำนวย แต่เริ่มเข้าใจว่าอุปถัมภ์ที่สิมวัดตัวเองมีคุณค่า จะพยายามศึกษามากขึ้น โดยเฉพาะได้แรงบันดาลใจจากพระครูบุญชยากร บ้านสวะถิ ทุกวันนี้ยึดท่านเป็นตัวอย่าง จะพยายามศึกษาเรียนรู้มากขึ้นนะ^{๖๔}

ในการลงพื้นที่วิจัยอีกครั้งจึงมีสารถามเกี่ยวกับแรงบันดาลใจ ท่านกล่าวว่าที่เข้ามาทำงานนี้ก็เพราะศิลปะและวรรณกรรมที่เกิดขึ้นหรือที่เห็นและสัมผัสอยู่นี้ ต่างก็เป็นร่องรอยฝีมือของบรรพบุรุษที่ถนัดกรองและถ่ายทอดออกจากหัวใจ และเป็นภูมิปัญญาที่ทรงคุณค่าหาที่สุดมิได้ เป็นวรรณกรรมที่แฝงด้วยหลักคุณธรรมจริยธรรมช่วยสั่งสอนชาวบ้านให้คิดดี ทำดี พุติ ตามแนวพระพุทธศาสนา เราผู้เกิดใหม่ใหญ่ที่หลังควรแสดงความกตัญญูรู้คุณต่อบรรพบุรุษด้วยการไม่ทำลายร่องรอยฝีมือและความคิดความอ่านของท่าน อยากรู้ว่าสังคมเมื่อก่อนทำไมถึงอยู่เย็นเป็นสุข ก็ให้มาดูอุปถัมภ์ที่เป็นร่องรอยวิธีการสั่งสอนลูกหลานของคนเก่าก่อน

แรงบันดาลใจอีกประการหนึ่งก็คือ การมีพระสงฆ์ภิกษุสามเณรที่มีความรู้ความสามารถ และมีจิตใจเสียสละอยากทำงานให้ชุมชนและสังคม เช่น กรณีของพระครูบุญชยากร เจ้าคณะตำบลสวะถิ ท่านเป็นพระมีความรู้ความสามารถ ท่านมาชักชวนให้ทำกิจกรรมเรียนรู้และสืบทอดสืบเชื้อ โดยขั้นแรกทำกิจกรรมทอดเทียนในระหว่างพรรษาและให้ชาวบ้านแลกเปลี่ยนเรียนรู้เรื่องสืบเชื้อ พอมีพระสงฆ์ที่เป็นภิกษุสามเณรนำพาทำกิจกรรมดีๆ แบบนี้ก็เกิดแรงจูงใจอยากทำงานพัฒนาขึ้นมาเช่นกัน^{๖๕}

ในส่วนผู้ที่เป็นตัวแทนของชาวบ้านที่ได้ศึกษาเรียนรู้อุปถัมภ์มาตั้งแต่ยุคแรกๆ คืออาจารย์สมศักดิ์ มาซา อดีตผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านหัวหนองนาวันโนงัว ได้ให้ทัศนะว่า สมัยเป็นเด็กน้อยผมก็มาวิ่งเล่น ชกต่อยเล่นกันอยู่ข้างสิมนี่ นำจักรยานมาจอดชิดผนังสิมเลยแหละ พวกเราซี้ดดูภาพอุปถัมภ์พร้อมถามตอบกันไปตามประสาเด็กน้อยนั่นแหละ โดยไม่รู้ประสีประสาอะไรว่าอุปถัมภ์ต่างๆ ที่ปรากฏบนฝาผนังสิมบอกเล่าเรื่องอะไร ภาพอุปถัมภ์ที่สร้างความตกตะลึงใจให้เด็กมากที่สุด เห็นจะไม่มื่ออะไรเกินภาพอวัยวะเพศของผีเผดหรือผีเปรต แต่ไม่คิดอะไรมากเพียงซี้ให้ดูกันแล้วหัวเราะวิ่งกันไป ส่วนผู้ใหญ่ดูแล้วคงมีความรู้สึกที่ต่างไปจากเด็กน้อยอย่างแน่นอน ผู้วิจัยถามต่อว่าแล้วหันมาสนใจศึกษาอุปถัมภ์อย่างจริงจังตั้งแต่เมื่อไหร่ ท่านอาจารย์สมศักดิ์ตอบว่า ครั้งแรกจริงๆ ไม่ได้มาศึกษาเลยในทันที แต่จะเกิดประหลาดใจว่าทำไมคนต่างถิ่นถึงมาสนใจศึกษา โดยเฉพาะกลุ่มครูบาอาจารย์ เช่น ท่านอาจารย์ผู้ช่วยศาสตราจารย์ชอบ ดีสวนโคก ทำไมมาสนใจศึกษาซึ่งท่านอยู่ไกลถึงมหาวิทยาลัยขอนแก่น และกลุ่มเทศบาลนครขอนแก่น แล้วเราอยู่ที่นี้ทำไมไม่สนใจศึกษา อีกอย่าง

^{๖๔} สัมภาษณ์ พระอธิการมิตรชัย อจลธมโม เจ้าอาวาสวัดสนวนวาริพัฒนาราม, วันที่ ๒ มิถุนายน ๒๕๕๘.

^{๖๕} สัมภาษณ์ พระอธิการมิตรชัย อจลธมโม เจ้าอาวาสวัดสนวนวาริพัฒนาราม, วันที่ ๒๒ มิถุนายน ๒๕๕๘.

เวลาคนอื่นจะมาศึกษาก็จะติดต่อผ่านผม เลยเป็นเหตุให้ผมได้ยินได้ฟังท่านผู้บรรยาย จึงก่อให้เกิดแรงบันดาลใจศึกษาอุปแต่้มาจนทุกวันนี้^{๖๖}

นอกจากนี้อาจารย์สมศักดิ์ มาชา ปราชญ์ชาวบ้าน ได้กล่าวถึงแรงบันดาลใจว่า เดิมที่ไม่ค่อยรู้เรื่องหรือเข้าใจวรรณกรรมที่มีคุณค่านี้เลย แต่พอได้ไปอบรมการอนุรักษ์และฟื้นฟูมรดกภูมิปัญญาชาวบ้านที่จัดโดยกรมศิลปากร จึงค่อยมานั่งคิดและค้นหาสิ่งสำคัญที่มีอยู่ในชุมชน และเห็นอุปแต่้ต่างๆ ที่มีอยู่ในลุ่มของวัดสวนวนาริพัฒนารามนี้แหละเป็นสิ่งที่ต้องศึกษาเรียนรู้ และทำให้ย้อนนึกไปถึงสมัยก่อนเมื่อ ๓๐-๔๐ ปีก่อน ว่า ทำไมวัดสวนวนาริพัฒนารามจึงมีพระเณรจำนวนมากถึงปีละร้อยกว่ารูป ชาวบ้านทั้งสามหมู่บ้านช่วยกันอุปถัมภ์พระเณรให้ได้เรียนธรรมเรียนวินัย ทั้งปริยัติ ธรรมแผนกบาลีและแผนกนักธรรม หลวงปู่เจ้าคุณธรรมสารเถระ วัดจันทรประสิทธิ์ ท่านจะส่งพระมหาหรือพระผู้ใหญ่มาช่วยดูแลพระเณรที่วัดนี้ หรือให้ไปเรียนบาลีประโยคสูงๆ ที่วัดจันทรประสิทธิ์ ถือว่าตอนนั้นบ้านไผ่เป็นยุคที่รุ่งเรืองด้านการศึกษาของพระเณรอย่างมาก นี่อาจเป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้อยากเข้ามาดูแล ศึกษาค้นคว้าและหาแนวทางอนุรักษ์ฟื้นฟูศิลปกรรม โดยเฉพาะอุปแต่้ซึ่งเป็นทรัพย์สินอันมีค่าหาที่สุดมิได้ของวัดสวนวนาริพัฒนาราม

เป็นที่น่าเสียดายว่า ก่อนหน้านี้นี้หลายสิบปี ก่อนที่จะมีการเปลี่ยนหลังคาสิมใหม่ เมื่อก่อนมีการแกะสังกะสีเป็นลวดลายของตัวละครต่างๆที่ปรากฏในวรรณกรรม ซึ่งเป็นภูมิปัญญาที่น่าอัศจรรย์ แต่เนื่องจากคนในชุมชนไม่รู้และเข้าใจถึงความสำคัญของการอนุรักษ์ จึงทำให้สังกะสีที่แกะสลักลวดลายตัวละครต่างๆ สูญหายไปด้วย^{๖๗}

๓.๒.๕ ก้าวแรกที่ทำกิจกรรมด้านการพัฒนา

เนื่องจากการขุดลอกหนองนาวัณมเป็นคูคันน้ำที่สูงขึ้น ทำให้พื้นที่วัดสวนวนาริพัฒนารามกลายเป็นพื้นที่ลุ่มต่ำ พอถึงฤดูฝนน้ำจะท่วมล้นทุกปี จำเป็นต้องถมดินในบริเวณวัดให้สูงขึ้น และทำร่องระบายน้ำบริเวณลุ่มเพื่อมิให้น้ำขัง ประกอบกับหลายปีมานี้มีการตั้งโรงงานผลิตน้ำแข็งอยู่ใกล้หมู่บ้าน ซึ่งเชื่อกันว่า สารที่ใช้เป็นส่วนประกอบในการผลิตน้ำแข็งมีความเป็นด่าง หรือชาวบ้านเรียกว่าเป็น “เหมือด” ทำให้สภาพแวดล้อมหรืออุปแต่้ถูกลบไปโดยปริยาย สิ่งที่น่ายินดียิ่งคือ กิจกรรมทอดเทียนในพรรษาของปีที่แล้ว (พ.ศ. ๒๕๕๗) ที่นำโดย พระครูบุญชยากร เจ้าอาวาสวัดไชยศรี บ้านสาวะถี และเจ้าคณะตำบลสาวะถี ได้ทำกิจกรรมทอดเทียนสามัคคีและเรียนรู้สินไซ จึงค่อยทำให้ชาวบ้านเริ่มให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์ขึ้นมาในระดับหนึ่ง^{๖๘}

อาจารย์สมศักดิ์ มาชา กล่าวเพิ่มเติมว่าปัญหาสำคัญของการสร้างจิตสำนึกที่ดีในการอนุรักษ์ฟื้นฟู คือความเป็นอยู่ของชาวบ้าน ภาวะวิกฤตของบ้านเมืองไม่ว่าจะเป็นเศรษฐกิจ สังคม หรือแม้กระทั่งการเมือง ทำให้คนในชุมชนไม่ค่อยให้ความสำคัญกับอนุรักษ์และฟื้นฟูเรื่องนี้ เป็นเรื่องที่เราจะต้องช่วยกันแก้ไข^{๖๙}

^{๖๖} สัมภาษณ์ อาจารย์สมศักดิ์ มาชา ปราชญ์ชาวบ้าน, วันที่ ๒ มิถุนายน ๒๕๕๘.

^{๖๗} สัมภาษณ์ อาจารย์สมศักดิ์ มาชา ปราชญ์ชาวบ้าน, วันที่ ๒๒ มิถุนายน ๒๕๕๘.

^{๖๘} สัมภาษณ์ พระอธิการมิตรชัย จอกลมโม เจ้าอาวาสวัดสวนวนาริพัฒนาราม, วันที่ ๒๒ มิถุนายน ๒๕๕๘.

^{๖๙} สัมภาษณ์ อาจารย์สมศักดิ์ มาชา ปราชญ์ชาวบ้าน, วันที่ ๒๒ มิถุนายน ๒๕๕๘.

๓.๒.๖ แนวคิดและอุดมการณ์

พระอธิการมิตรชัย อจลธมโม เจ้าอาวาสวัดสนวนวารีพัฒนาราม กล่าวเพิ่มเติมว่า ท่านไม่ได้มีอุดมการณ์ยิ่งใหญ่หรือมากมายอะไร คิดแต่เพียงว่า เรามาอยู่ได้ด้วยเพราะมีครูอาจารย์ สิ่งที่คุณครูอาจารย์ท่านทำไว้ ต้องรักษาและอย่าทำลาย รักษาให้ดีที่สุด นอกจากนั้น วัดสนวนวารีพัฒนารามเป็นวัดเก่าแก่ มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์ นับตั้งแต่พระครูพิศาลธรรมเขต อดีตเจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น ที่นำเรื่องทูลขอพระบรมราชโองการให้เป็นวัดที่มีพัทธสีมา และท่านเจ้าคุณพระธรรมสารเถระ เจ้าอาวาสวัดจันทรประสิทธิ์ ที่เห็นสมควรให้ท่านบูรณวัดนี้ให้เป็นอาวาสสัปปายะ มีพระเถรมาเรียนธรรมวินัยปีละหลายร้อยรูป แม้ในปัจจุบันพระเถรจะน้อย แต่ในฐานะเจ้าอาวาสก็ควรต้องดูแลร่องรอยฝีมือของบูรพาจารย์^{๗๐}

ส่วนอาจารย์สมศักดิ์ มาชา กล่าวว่า ในสมัยเด็กเคยมาวิ่งเล่นและเห็นอุปถัมภ์ประจำ และให้ความสำคัญ ให้ความเคารพต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์เสมอ คิดว่า บ้านเป็นบ้าน เมืองเป็นเมือง ชุมชนร่วมเย็นอยู่ได้ ก็เพราะเรามีของดีมีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และมีร่องรอยภูมิปัญญาของโบราณจารย์คอยสั่งสอนตามหลักศีลธรรม เราเห็นอุปถัมภ์ที่ไร เหมือนบรรพชนกำลังคุ้มใจเราให้ฝึดี คิดดี ทำดี พุทธิเสมอ^{๗๑}

๓.๒.๗ กิจกรรมที่เริ่มดำเนินการแหล่งเรียนรู้สินไช

จากการสอบถามในเบื้องต้น ผู้วิจัยพบว่า กิจกรรมเกี่ยวกับการเรียนรู้และอนุรักษ์สินไชของวัดสนวนวารีพัฒนาราม จะไม่เป็นรูปธรรมที่มีพลังชัดเจนเหมือนกับวัดไชยศรี บ้านสาวะถี แต่วัดสนวนวารีพัฒนารามมีภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ที่ดี เพียงแต่ยังไม่ถูกกระตุ้นให้เห็นความสำคัญของอุปถัมภ์สินไช แต่ก็มีร่องรอยการทำกิจกรรมอยู่บ้าง เช่น ประเพณีการทำบุญตามฮีต ๑๒ การทอดเทียนสามัคคี และปรับปรุงภูมิทัศน์ให้เป็นพื้นที่เหมาะแก่การเรียนรู้ แม้จะยังไม่ดีพอแต่ก็ถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นที่ดี

ส่วนใหญ่เป็นกิจกรรมหรือโครงการที่จัดขึ้นโดยการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย และกิจกรรมที่ทำโดยกรมศิลปากร ซึ่งยังเกิดพลังขับเคลื่อนเพียงพอ ดังนั้น การขยายเครือข่ายเพื่อเสริมสร้างพลังในการเรียนรู้และการอนุรักษ์อุปถัมภ์สินไช รวมทั้งศิลปกรรมอื่นๆ โดยการทำกิจกรรมร่วมกันระหว่างวัดไชยศรี บ้านสาวะถี กับวัดสนวนวารีพัฒนาราม ในรูปแบบที่หลากหลาย จะเป็นการส่งเสริมการเรียนรู้และการอนุรักษ์อย่างแท้จริงจากฐานสู่ฐาน^{๗๒}

^{๗๐} พระอธิการมิตรชัย อจลธมโม เจ้าอาวาสวัดสนวนวารีพัฒนาราม, วันที่ ๒๒ มิถุนายน ๒๕๕๘.

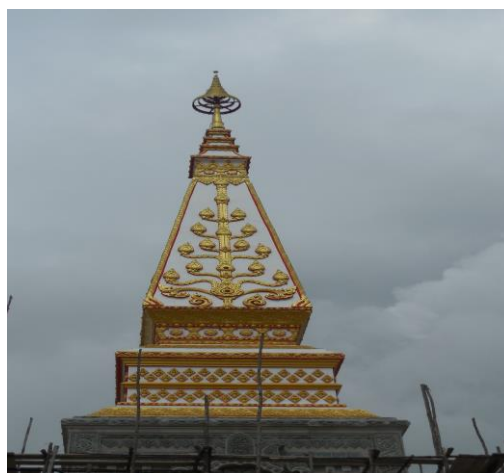
^{๗๑} สัมภาษณ์ อาจารย์สมศักดิ์ มาชา ปราชญ์ชาวบ้าน, วันที่ ๒๒ มิถุนายน ๒๕๕๘.

^{๗๒} สัมภาษณ์ อาจารย์สมศักดิ์ มาชา ปราชญ์ชาวบ้าน, ๒๒ มิถุนายน ๒๕๕๘.

๓.๒.๘ องค์ประกอบสำคัญที่เกี่ยวข้องกับวัดสนวนวาริพัฒนาราม

รูปเหมือนหลวงปู่เหลียม

พระธาตุพนมจำลอง

๓.๒.๙ ทศนะต่ออุปแต้มและพระอธิการมิตรชัย อจลธมโม

เนื่องจากพื้นที่ศึกษาแห่งนี้ไม่เหมือนพื้นที่ศึกษาวัดไชยศรี บ้านสาวะถี คือที่วัดไชยศรีจะมีพระครูบุญชยากร เจ้าอาวาสวัดไชยศรีและเจ้าคณะตำบลสาวะถีเขต ๑ เป็นผู้นำการศึกษาเรียนรู้เรื่องสินไชอย่างจริงจังมานานหลายปี แต่พื้นที่ศึกษาวัดสนวนวาริพัฒนารามแห่งนี้ไม่มีพระเป็นผู้นำอย่างเป็นทางการ เป็นแต่ผู้ศึกษาและดูแลร่วมกันกับชาวบ้านผู้มีใจรักและเห็นคุณค่าของอุปแต้ม ในประเด็นนี้จึงเป็นการเสนอเพียงทศนะต่ออุปแต้มวัดสนวนวาริพัฒนาราม ดังนี้

พระอธิการมิตรชัย อจลธมโม มีความเห็นต่ออุปแต้มว่า ก่อนนี้เวลาดูอุปแต้มก็ดูเฉยๆ คือดูแบบผ่านเลยไปเลย เห็นลายเส้น สีต่างๆ รู้สึกเป็นธรรมดา ไม่มองเห็นความงามหรือความงดงามใดบนอุปแต้ม เรื่องราวบนอุปแต้มว่ามีเรื่องอะไรบ้าง ดูจากภาพก็พอเดาออกว่าเป็นเรื่องเกี่ยวกับอะไร มาตอนนี้หลังจากได้ยินได้ฟังจากท่านผู้รู้เวลาท่านมาบรรยาย แอบฟังแอบได้ยิน เลยเกิดความรู้ ความเข้าใจ และเกิดความหวงแหนอุปแต้มบนสิมของวัดตนเองมากขึ้น มีบางวันจะออกไปเดินชมอุปแต้มด้วยตนเอง คราวนี้จะดูอย่างพิถีพิถัน มองหาเหลี่ยมมุมความงดงามของอุปแต้ม ตอนนี้นั้นถือว่าเกิดความรู้สึกหวงแหนและเห็นคุณค่าของอุปแต้มมากที่สุด เวลาใครมาศึกษาจะให้ความร่วมมืออย่างดี อยากให้คนอื่นรู้มากขึ้น^{๗๓} ส่วนอาจารย์สมศักดิ์กล่าวถึงอุปแต้มว่า ในทุกวันนี้ยอมรับว่ามีความสุขกับการได้เห็นอุปแต้มในวัดบ้านของตนเอง ที่บอกว่ามีความสุขคือ (๑) เห็นคนจากที่ต่างๆ มาศึกษาอุปแต้มมากขึ้นเรื่อยๆ อย่างกลุ่มของผู้วิจัยเป็นต้น (๒) ส่วนตัวเวลามองดูอุปแต้มจะเกิดความรู้สึกอบอุ่น เห็นความงดงามของภาพ เส้นสาย ลายสีต่างๆ ที่นายช่างผู้วาดภาพแต้มสีลงบนตัวละครผ่านออกมาจากนิทานในอดีต (๓) เห็นความมีชีวิตชีวาของบรรพบุรุษทั้งพระในวัดและชาวบ้านในหมู่บ้านหัวหนองในเวลานั้น ร่วมกันสร้างสิมหลังนี้ขึ้นมา (๔) เห็นเด็กเยาวชนในหมู่บ้านหันมาสนใจศึกษาแม้ไม่มากนัก แต่ก็น่ายินดี หากกล่าวเฉพาะอุปแต้มเห็นว่าเป็นตัวแทนหรือสัญลักษณ์แห่งความเจริญรุ่งเรืองของพระพุทธศาสนาได้อย่างชัดเจน และอุปแต้มเป็นสิ่งยืนยันความมี

^{๗๓} พระอธิการมิตรชัย อจลธมโม เจ้าอาวาสวัดสนวนวาริพัฒนาราม, ๕ สิงหาคม ๒๕๕๘.

จิตใจงามของผู้นำและผู้ตามในสมัยนั้นได้อย่างชัดเจน ส่วนตัวผมจะต้องพยายามศึกษาและเชิญชวนคนอื่นให้หันมาศึกษามากขึ้น เพราะนี่คือสิ่งที่ผมจะทดแทนคุณแผ่นดินเกิดของผมได้อย่างสมบูรณ์ที่สุด^{๗๔}

นอกจากนี้แล้วยังมีชาวบ้านที่เห็นประโยชน์และคุณค่าของฮูปแต้ม มีความคิดเห็นต่อฮูปแต้มที่วัดบ้านของตนที่ใช้เป็นที่ทำบุญด้วยการให้ทาน รักษาстилและเจริญจิตภาวนาในทุกวันพระตลอดมาว่า หากกล่าวย้อนหลังไปก่อนนี้เห็นแต่ฮูปแต้มที่สอนเรื่องนั้นเรื่องนี้ตามคนเฒ่าคนแก่ เห็นนะเห็นว่า เป็นรูปนั้นรูปนี้ก็เท่านั้น โดยไม่เห็นประโยชน์และคุณค่าอะไร แต่ต่อมาเห็นมีคนจากที่ต่างๆ มาศึกษาเรียนรู้เรื่อยๆ จึงชวนชาวบ้านที่เป็นคนรุ่นเดียวกันบ้าง ต่างวัยต่างรุ่นบ้างมาเรียนรู้ด้วยการฟังผู้เฒ่าหรือท่านผู้รู้เล่าเรื่องราวในสิมโดยเฉพาะเรื่องสินไซ ซึ่งได้ฟังมาบ้างแล้วในอดีต ทุกวันนี้ถือว่ามาต่อหนังสือให้หนาขึ้น ขณะนี้เห็นคุณค่าและความงามของฮูปแต้มแล้ว^{๗๕} ขอพูดความจริงนะว่าก่อนนี้ไม่เคยสนใจและไม่อยากจะรู้ด้วยว่ามีอะไรอยู่รอบสิม พอได้มาฟังจากคนนั้นคนนี้ทำให้หูตาสว่างมากขึ้น แต่น่าเสียดายที่ฮูปแต้มต่างๆ มีสีเลือนลางจางหายเกือบจะหมดแล้ว ได้แต่นึกเสียดายเวลาที่ผ่านไป ก็ยังดีที่มีร่องรอยฮูปแต้มที่ตนเองเห็นมาแต่เด็ก ให้พอเป็นสิ่งที่เตือนใจเรื่องราวในอดีต^{๗๖}

ต่อคำถามที่ว่า เมื่อชาวบ้านส่วนใหญ่เห็นประโยชน์ คุณค่าและความสำคัญของฮูปแต้มแล้ว จะมีแนวทางในการอนุรักษ์อย่างไร มีคำตอบว่า แนวทางหรือวิธีการอนุรักษ์หรือรักษาให้คงอยู่ด้วย (๑) การบูรณปฏิสังขรณ์ฮูปแต้มให้มีลายชัดกว่าที่มีอยู่ โดยที่ทางวัดหรือคณะกรรมการควรจัดหาช่างผู้มีฝีมือมาทำ เพื่อสะดวกต่อการศึกษา (๒) ชักชวนแกมบังคับลูกหลานผู้เกิดใหม่โตทีหลังให้หันมาศึกษาฮูปแต้มให้มากขึ้น (๓) ยกย่องเชิดชูคนในบ้านหัวหนองและบ้านใกล้เคียง ซึ่งเป็นผู้รู้เรื่องราวในฮูปแต้มให้ปรากฏกันทั่วไป จะเป็นต้นแบบของลูกหลานได้ศึกษาง่ายขึ้น^{๗๗} ตามความเห็นส่วนตัวเสนอว่า คนผู้รู้ในหมู่บ้านและชุมชนใกล้เคียงมีน้อย จึงเห็นควรนำผู้รู้ทั้งที่เป็นพระภิกษุหรือคฤหัสถ์จากต่างถิ่น เช่น เท่าที่รู้คือบ้านสาวะถีและมหาวิทยาลัยขอนแก่น ควรหาโอกาสมาอธิบายภาพฮูปแต้มให้คนในบ้านหัวหนองและชุมชนใกล้เคียงได้เรียนรู้ร่วมกัน น่าจะเป็นการต่ออายุของฮูปแต้มได้เป็นอย่างดี^{๗๘}

การเปิดพื้นที่ทางสังคมและการเรียนรู้ของชาวจังหวัดขอนแก่น ในพื้นที่วัดสนวนวาริพัฒนาราม บ้านหัวหนอง อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น สรุปสาระสำคัญได้ว่า วัดสนวนวาริพัฒนาราม เดิมชื่อวัดบ้านหัวหนอง ที่ชื่อว่าวัดสนวนวาริเพราะมีหนองน้ำขนาดใหญ่และมีต้นสนวนหรือต้นขนวนขนาดใหญ่ (ตามภาษาถิ่น) ต่อมาชาวบ้านได้ร่วมกันก่อสร้างสิมโดยนำหินมาจากภูระงำ อำเภอนันทมีหลวงปู่เจ้าคุณพระธรรมสารเถระ วัดจันทร์ประสิทธิ์เป็นผู้นำในการก่อสร้าง การสร้างสิมครั้งนี้มีฮูปแต้มบอกเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาอยู่ ๔ เรื่อง คือ ๑. พุทธประวัติหรือปฐมสมโพธิ ๒. สินไซหรือสังข์สินไซ ๓. เวสสันดรชาดกหรือพระลักพระลาม ๔. นรกหรือหม้อนรก สิมวัดสนวนวาริพัฒนารามมีลักษณะขนาดเล็ก รูปทรงเตี้ย หลังคาเป็นเครื่องไม้ ทรงหลังคาค่อนข้างสูง และลักษณะ

^{๗๔} สัมภาษณ์ อาจารย์สมศักดิ์ มาชา ปราชญ์ชาวบ้าน, ๕ สิงหาคม ๒๕๕๘.

^{๗๕} สัมภาษณ์ พ่อคำพอง ชมมอน ชาวบ้านหัวหนอง อายุ ๗๗ ปี, ๒๙ กรกฎาคม ๒๕๕๘.

^{๗๖} สัมภาษณ์ แม่ทองเพชร ศิริมา ชาวบ้านหัวหนอง อายุ ๗๒ ปี, ๒๙ กรกฎาคม ๒๕๕๘.

^{๗๗} สัมภาษณ์ พ่อสีทน โสเขียว ชาวบ้านหัวหนอง อายุ ๗๔ ปี, วันที่ ๒๙ กรกฎาคม ๒๕๕๘.

^{๗๘} สัมภาษณ์ แม่ทองลี จันทร์จิต ชาวบ้านหัวหนอง อายุ ๗๗ ปี, วันที่ ๒๙ กรกฎาคม ๒๕๕๘.

ภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดสนวนวารีพัฒนารามมืองค์ประกอบสำคัญอยู่ ๓ ประการ ได้แก่ รูปปั้น รูปแบบสถาปัตยกรรม และสีที่ใช้เขียนภาพจิตรกรรมฝาผนัง (รูปปั้น)

พระอธิการมิตรชัย อจลธมโม ได้กล่าวถึงแรงบันดาลใจที่สนใจเรื่องรูปปั้น เพราะศิลปะและวรรณกรรมที่มีอยู่ในขณะนี้ ต่างก็เป็นร่องรอยฝีมือของบรรพบุรุษที่กลั่นกรองและถ่ายทอดออกจากหัวใจ และเป็นภูมิปัญญาที่ทรงคุณค่า เป็นรูปปั้นที่แฝงด้วยหลักคุณธรรมจริยธรรมช่วยสั่งสอนชาวบ้านให้คิดดี ทำดี พูดดี ตามแนวพระพุทธศาสนา รูปปั้นจึงเป็นร่องรอยวิธีการสั่งสอนลูกหลานของคนสมัยเก่า ยิ่งมาเห็นภาพรูปปั้นเลื่อนรางจางลงอยู่เรื่อยๆ เกรงว่าจะสูญหายไปจากชุมชน จึงมีแนวคิดที่จะศึกษาเรียนรู้และอนุรักษ์ไว้ให้ชุมชนเท่าที่ทำได้ กิจกรรมแรกที่ทำคือทอดเทียนสามัคคี และเรียนรู้สันทนาการ การลุกขึ้นมาศึกษาเรียนรู้สันทนาการก็คิดเพียงว่า เรามีชีวิตอยู่ได้เพราะเรามีครูบาอาจารย์ สิ่งที่ท่านทำไว้ต้องรักษาอย่าทำลาย ในการส่งเสริมและอนุรักษ์สันทนาการได้เป็นอย่างดีจากวัดไชยศรี บ้านสาวะถี เป็นลักษณะทำกิจกรรมร่วมกันซึ่งมีความชัดเจนมากขึ้น ส่วนความคิดเห็นของประชาชนมีความคิดเห็นในทิศทางเดียวกัน คือ ควรส่งเสริมให้มีการศึกษาเรียนรู้และอนุรักษ์วรรณกรรมสันทนาการ ในหมู่พระภิกษุสามเณร ผู้ใหญ่ทั้งหญิงชาย เด็กเยาวชน และคนหนุ่มสาวให้มากขึ้น

๓.๓ สรุป

จากการศึกษาวรรณกรรมสันทนาการที่เกี่ยวกับการเปิดพื้นที่ทางสังคม และการเรียนรู้ของชาวจังหวัดขอนแก่น ผลการศึกษาพบว่า วัดไชยศรีหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า วัดใต้ เป็นวัดที่มีสมบัติอันนิทานสันทนาการตลอดทั้งหลัง มีหลวงพ่ออนสาเป็นเจ้าอาวาสรูปแรกและเป็นผู้สร้างสันทนาการ ต่อมาพระครูบุญชยากร (ชาวบ้านสาวะถี) เจ้าอาวาสรูปปัจจุบันได้ศึกษาเรียนรู้วรรณกรรมสันทนาการอย่างมุ่งมั่นทุ่มเท ท่านได้นำแก่นของนิทานสันทนาการเชื่อมโยงกับจารีต ประเพณี และวัฒนธรรมท้องถิ่นมาเป็นแกนหลักสำหรับพัฒนาชุมชนสาวะถีได้อย่างลงตัว จนทำให้วัดไชยศรีได้เป็นที่รู้จักกันทั่วไปและเป็นวัดตัวอย่างของการพัฒนาเชิงวัฒนธรรม พระครูบุญชยากรได้กล่าวถึงแรงบันดาลใจที่เป็นจุดเริ่มต้นการทำงานเชิงวัฒนธรรม โดยกล่าวว่าท่านเรียนจบมาทางด้านสหกรณ์ สาขาส่งเสริมชุมชน และโยมบิดาท่านเป็นนักพัฒนาคือเป็นสาวะถีกำนันของหมู่บ้าน ท่านกลับมาเห็นวัดไชยศรีในสมัยนั้นเป็นวัดที่ล้าสมัย วัดไม่มีถาวรวัตถุอะไร มาอยู่เป็นสามเณรอุปฐากหลวงพ่ออนสา จำคำสอนสำคัญได้ว่าถ้าจะเรียนให้คิดพิจารณาความดี เพราะความดีไม่ใช่ตัวหนังสือ และคำพูดที่ว่า ถ้าคนเรามีดีพอ จะไม่มีใครทำชั่วหรอก

เมื่อได้ฟังคำสอนของหลวงพ่ออนสาจนเกิดแรงบันดาลใจ จากแรงบันดาลใจก่อให้เกิดอุดมการณ์ในการทำงานจนลืมนึกถึงตนเอง หากจะคิดจะไม่เกิน ๕ เปอร์เซ็นต์ ต้องคิดถึงส่วนรวมตั้งแต่ตื่นนอนจนถึงเข้านอน คิดเรื่องส่วนรวมจนกลายเป็นวัฏจักรชีวิตไปแล้ว นอกจากมีอุดมการณ์ในการทำงานแล้วยังมีหลักการทำงาน คือการวิเคราะห์ชุมชนว่ามีอะไรเป็นทุนทางสังคม เพราะการมีทุนที่ดีย่อมมีโอกาสจะทำงานให้ประสบผลสำเร็จได้มาก เมื่อได้แรงบันดาลใจ มีอุดมการณ์ และมีหลักการทำงานแล้ว จึงเริ่มกิจกรรมเกี่ยวกับสันทนาการครั้งแรกคือการทำงานบุญข้าวประดับดิน โดยให้คนเฒ่าคนแก่เตรียมอุปกรณ์มาและถ่ายทอดให้เด็กฟัง ปรากฏว่ามีเด็กให้ความสนใจมาก ซึ่งทำให้มีกำลังใจในการทำงานมากขึ้นหลายเท่า จากนั้นจึงทำกิจกรรมโครงการส่งเสริมการเรียนรู้สันทนาการ ด้วยการบูรณาการสันทนาการกับฮีต ๑๒ โดยมีสโลแกนว่า ‘สันทนาการบุญข้าวจี วัฏวัฒนธรรมอีสาน’ โครงการที่ดำเนินการเป็นรูปธรรมได้แก่ สมาคมอนุรักษ์ศิลปะพื้นบ้านคือคณะหมอลำพันปี มีแม่สมจิตร ชัยขวัญลือ กับพ่อบุญ

มาก แสงศรีเรือง เป็นหมอลำและหมอแคนประจำคณะ โครงการจัดงานปลอดเหล้า และโครงการเข้าวัดวันอาทิตย์

หลังจากทำงานสำเร็จด้วยดีเสมอมา มีสิ่งที่สร้างความภาคภูมิใจให้มากเห็นจะเป็นชาวบ้านสาละวินนำชื่อตัวละครและชื่อเมืองในนิทานสินไซไปตั้งเป็นชื่อถนน เช่น ถนนสีโท ถนนเป้งจาล เป็นต้น และมีหน่วยงานเทศบาลนครขอนแก่นได้นำชื่อตัวละครและชื่อเมืองในนิทานสินไซไปตั้งเป็นชื่อห้องประชุม เช่น ห้องประชุมสีโท ห้องประชุมยักษ์กุมภกันท์ ห้องประชุมนครเป้งจาล เป็นต้น สิ่งสำคัญของวัดไชยศรีนอกจากส้มแล้วยังมีองค์ประกอบสำคัญอีก ๔ สิ่ง คือ (๑) ศาลหลวงปู่อุปราช เป็นศาลที่พระครูบุญชยากรต้องนำพระภิกษุสามเณรไปบอกกล่าวการอยู่จำพรรษาตลอด ๓ เดือนต่อหลวงปู่อุปราชเป็นประจำทุกปี (๒) สถานที่ประชุมเพลิงศพหลวงปู่ครูบาอ่อนสา (๓) การจัดพานขันธุ์ ๘ ถวายพระประธานในสิมและพระสงฆ์ผู้อยู่จำพรรษา และ (๔) คณะหมอลำพันปีและหมอแคนซึ่งเป็นวิถีชีวิตของชาวบ้านสาละวิน ส่วนทิศนะต่อการทำงานของพระครูบุญชยากร ล้วนเป็นไปในลักษณะยกย่อง ชื่นชม และยินดีกับที่ทำงานกับชุมชนสาละวินและชุมชนอื่นๆ ที่เข้ามาเยี่ยมชมหรือมาทัศนศึกษาเรียนรู้สินไซอยู่ด้วยดีเสมอมา

วัดสนวนวารีพัฒนาราม เดิมชื่อวัดบ้านหัวหนอง ที่ชื่อว่าวัดสนวนวารีเพราะมีหนองน้ำขนาดใหญ่และมีต้นสนวนหรือต้นขนวนขนาดใหญ่ (ตามภาษาถิ่น) ต่อมาชาวบ้านได้ร่วมกันก่อสร้างสิมโดยนำหินมาจากภูระงำ อำเภอนบพ มีหลวงปู่เจ้าคุณพระธรรมสารเถระ วัดจันทรประสิทธิ์เป็นผู้นำในการก่อสร้าง การสร้างสิมครั้งนี้มีवादอุปแต้มบอกเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาอยู่ ๔ เรื่อง คือ ๑. พุทธประวัติหรือปฐมสมโภช ๒. สินไซหรือสังข์สินไซ ๓. เวสสันดรชาดกหรือพระลักพระลาม ๔. นรกหรือหม้อนรก

พระอธิการมิตรชัย อจลธมโม ได้กล่าวถึงแรงบันดาลใจที่สนใจเรื่องอุปแต้ม เพราะศิลปะและวรรณกรรมที่เกิดขึ้นหรือที่เห็นและสัมผัสอยู่นี้ ต่างก็เป็นร่องรอยฝีมือของบรรพบุรุษที่กลั่นกรองและถ่ายทอดออกจากหัวใจ และเป็นภูมิปัญญาที่ทรงคุณค่า เป็นอุปแต้มที่แฝงด้วยหลักคุณธรรมจริยธรรมช่วยสั่งสอนชาวบ้านให้คิดดี ทำดี พุทธิ ตามแนวพระพุทธศาสนา อุปแต้มจึงเป็นร่องรอยวิธีการสั่งสอนลูกหลานของคนสมัยเก่า ยิ่งมาเห็นภาพอุปแต้มเลือนรางจางลงอยู่เรื่อยๆ เกรงว่าจะสูญหายไปจากชุมชน จึงมีแนวคิดที่จะศึกษาเรียนรู้และอนุรักษ์ไว้ให้ชุมชนเท่าที่ทำได้ กิจกรรมแรกที่ทำคือทอดเทียนสามัคคีและเรียนรู้สินไซ การลุกขึ้นมาศึกษาเรียนรู้สินไซก็คิดเพียงว่า เรามีชีวิตอยู่ได้เพราะเรามีครูบาอาจารย์ สิ่งที่ทำนทำไว้ต้องรักษาอย่าทำลาย ในการส่งเสริมและอนุรักษ์สินไซนั้นได้แบบอย่างจากวัดไชยศรี บ้านสาละวิน เป็นลักษณะทำกิจกรรมร่วมกันซึ่งมีความชัดเจนมากขึ้นอย่างเห็นอยู่ทุกวันนี้

ส่วนการเปิดพื้นที่ทางสังคมและการเรียนรู้ของชาวจังหวัดขอนแก่น ในพื้นที่วิจัยวัดสนวนวารีพัฒนาราม บ้านหัวหนอง อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น สรุปสาระสำคัญได้ว่า วัดสนวนวารีพัฒนาราม เดิมชื่อวัดบ้านหัวหนอง ที่ชื่อว่าวัดสนวนวารีเพราะมีหนองน้ำขนาดใหญ่และมีต้นสนวนหรือต้นขนวนขนาดใหญ่ (ตามภาษาถิ่น) ต่อมาชาวบ้านได้ร่วมกันก่อสร้างสิมโดยนำหินมาจากภูระงำ อำเภอนบพ มีหลวงปู่เจ้าคุณพระธรรมสารเถระ วัดจันทรประสิทธิ์เป็นผู้นำในการก่อสร้าง การสร้างสิมครั้งนี้มีवादอุปแต้มบอกเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาอยู่ ๔ เรื่อง คือ ๑. พุทธประวัติหรือปฐมสมโภช ๒. สินไซหรือสังข์สินไซ ๓. เวสสันดรชาดกหรือพระลักพระลาม ๔. นรกหรือหม้อนรก สิมวัดสนวนวารีพัฒนารามมีลักษณะขนาดเล็ก รูปทรงเตี้ย หลังคาเป็นเครื่องไม้ ทรงหลังคาซ้อนข้างสูง และ

ลักษณะภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดสนวนวารีพัฒนารามมืองค์ประกอบสำคัญอยู่ ๓ ประการ ได้แก่
 ๑. รูปปั้นพระพุทธรูปปางสมาธิ (รูปปั้น)

พระอริการมิตระชัย อจลธมโม ได้กล่าวถึงแรงบันดาลใจที่สนใจเรื่องรูปปั้น เพราะศิลปะและ
 วรรณกรรมที่มีอยู่ในขณะนี้ ต่างก็เป็นร่องรอยฝีมือของบรรพบุรุษที่กลั่นกรองและถ่ายทอดออกจาก
 หัวใจ และเป็นภูมิปัญญาที่ทรงคุณค่า เป็นรูปปั้นที่แฝงด้วยหลักคุณธรรมจริยธรรมช่วยสั่งสอน
 ชาวบ้านให้คิดดี ทำดี พูดดี ตามแนวพระพุทธศาสนา รูปปั้นจึงเป็นร่องรอยวิธีการสั่งสอนลูกหลาน
 ของคนสมัยเก่า ยิ่งมาเห็นภาพรูปปั้นเลื่อนรางจางลงอยู่เรื่อยๆ เกรงว่าจะสูญหายไปจากชุมชน จึงมี
 แนวคิดที่จะศึกษาเรียนรู้และอนุรักษ์ไว้ให้ชุมชนเท่าที่ทำได้ กิจกรรมแรกที่ทำคือทอดเทียนสามัคคี
 และเรียนรู้สันทนาการ การลุกขึ้นมาศึกษาเรียนรู้สันทนาการก็คิดเพียงว่า เรามีชีวิตอยู่ได้เพราะเรามีครูบาอาจารย์
 สิ่งที่ท่านทำไว้ต้องรักษาอย่าทำลาย ในการส่งเสริมและอนุรักษ์สันทนาการได้แบบอย่างจากวัดไชยศรี บ้าน
 สวาทดี เป็นลักษณะทำกิจกรรมร่วมกันซึ่งมีความชัดเจนมากขึ้น ส่วนความคิดเห็นของประชาชนมี
 ความคิดเห็นในทิศทางเดียวกัน คือ ควรส่งเสริมให้มีการศึกษาเรียนรู้และอนุรักษ์วรรณกรรมสันทนาการ ใน
 หมู่พระภิกษุสามเณร ผู้ใหญ่ทั้งหญิงชาย เด็กเยาวชน และคนหนุ่มสาวให้มากขึ้น

ความละเอียดที่เป็นบทสรุปในการเปิดพื้นที่ทางสังคมและการเรียนรู้ของชาวจังหวัดขอนแก่น
 ที่กล่าวมาวิเคราะห์ได้ว่า เจ้าอาวาสทั้ง ๒ วัดเป็นผู้รักษาและศึกษาเรียนรู้วรรณกรรมสันทนาการที่มี
 อยู่เดิม จากนั้นได้มีการขยายผลไปยังชาวบ้านจนเกิดปราชญ์ชาวบ้าน ได้แก่ พ่อสุ่ม สุวรรณวงศ์
 ชาวบ้านสวาทดี อำเภอเมือง และอาจารย์สมศักดิ์ มาชา ชาวบ้านหัวหนอง อำเภอบ้านไผ่ จังหวัด
 ขอนแก่น ซึ่งทั้ง ๒ ท่านได้มีส่วนสำคัญในการศึกษาเรียนรู้และแลกเปลี่ยนวรรณกรรมสันทนาการ โดยที่เมื่อ
 มีบุคคลทั่วไป องค์กรและหน่วยงานจากที่ต่างๆ เข้าไปทัศนศึกษาในวัดทั้ง ๒ แห่ง ปราชญ์ชาวบ้านทั้ง
 ๒ ท่านได้ทำหน้าที่บรรยายรูปปั้นที่มีอยู่รอบล้อม จนก่อให้เกิดการศึกษาเรียนรู้แก่บุคคลทั่วไป องค์กร
 หน่วยงานต่างๆ ด้วยดีเสมอมา

ในการปฏิบัติหน้าที่ของปราชญ์ชาวบ้านอย่างนี้ นอกจากเป็นไปด้วยความสมัครใจแล้วยังไม่มี
 ค่าตอบแทนแต่อย่างใด การปฏิบัติหน้าที่ดังกล่าวยังคงดำเนินไปอย่างนี้ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยมี
 วรรณกรรมสันทนาการเป็นสื่อกลางที่ก่อให้เกิดการศึกษาเรียนรู้ และมีการต่อยอดความรู้ที่เกิดจาก
 การศึกษาเรียนรู้ให้กว้างขวางมากขึ้น สังเกตได้จากชาวบ้านผู้เป็นอุบาสกอุบาสิกาที่เข้าไปปฏิบัติ
 ธรรมในวัดทั้ง ๒ วัด และเด็กนักเรียนในโรงเรียนทั้ง ๒ แห่ง ที่สามารถเล่าเรื่องสันทนาการได้ในตอนที่
 ตนเองสนใจและอีกหลายๆ ตอน โดยเฉพาะเล่าเรื่องสันทนาการผ่านด้านทั้ง ๔ ได้ตั้งแต่ต้นจนจบได้ ซึ่งถือ
 ได้ว่าผู้นั้นเป็นผู้มีความรู้ในวรรณกรรมสันทนาการได้เป็นอย่างดีแล้ว

บทที่ ๔

เครือข่ายการเรียนรู้ : กระบวนการสร้างและการใช้ความรู้จากวรรณกรรมสินไซ สู่การพัฒนาสังคมของชาวจังหวัดขอนแก่น

การเปิดพื้นที่วิจัยทั้ง ๒ แห่งในบทที่ ๓ ช่วยให้เห็นภาพที่บอวนเป็นเส้นของสินไซที่
ไหลลื่นไปในวิถีชีวิตของประชาชนทั้ง ๒ หมู่บ้าน จนเกิดการเรียนรู้ร่วมกันระหว่าง ๒ หมู่บ้านมีมาก
ขึ้นเกิดการขยายเครือข่ายการเรียนรู้ด้วยการสร้างกระบวนการและการใช้ความรู้ที่เกิดจากการศึกษา
วรรณกรรมสินไซสู่การพัฒนาสังคมให้กลายเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ร่วมกัน โดยผ่านกิจกรรมการ
ทอดเทียนเข้าพรรษา กิจกรรมวาดรูปแต้มสินไซ กิจกรรมแสดงละครเวทีสินไซ กิจกรรมเป่าแคนสินไซ
และกิจกรรมมัคคุเทศก์น้อย มีรายละเอียดดังนี้

๔.๑ ความเข้าใจเบื้องต้น

การทำวิจัยในบทที่ ๔ มีประเด็นที่ต้องทำความเข้าใจเบื้องต้นอยู่ ๗ ประการ คือ

ประการที่ ๑ : กำหนดระยะเวลาลงพื้นที่วิจัย

ในเบื้องต้นคณะผู้วิจัยได้กำหนดระยะเวลาการลงพื้นที่วิจัยตามที่ได้กำหนดไว้ในขอบเขตด้าน
พื้นที่วิจัยแล้ว โดยได้ร่วมกันกำหนดช่วงเวลาตั้งแต่เริ่มต้นจนจบการทำวิจัยดังนี้

๑. สำรวจพื้นที่ที่จะทำวิจัย เดือนมีนาคม – พฤษภาคม ๒๕๕๘ รวม ๒ เดือน

๒. กำหนดกิจกรรมที่สามารถสื่อให้เห็นกระบวนการสร้างและผลที่เกิดจากการนำความรู้จาก
วรรณกรรมสินไซสู่การพัฒนาชุมชนทั้ง ๒ แห่งได้ เดือนพฤษภาคม ๒๕๕๘

๓. เข้าถึงกลุ่มเป้าหมายที่เป็นกลุ่มอาสาสมัคร (หรือชาวอีสานเรียกว่า พ่อชาแม่ชา ซึ่ง
เป็นภาษาพื้นถิ่น และในงานวิจัยนี้ขอใช้คำนี้เป็นหลักเพราะสื่อความหมายได้เข้าใจได้มากกว่า) เดือน
สิงหาคม – กันยายน ๒๕๕๘ รวม ๒ เดือน

๔. เข้าถึงกลุ่มเป้าหมายที่เป็นกลุ่มนักเรียน ผู้บริหารและคณาจารย์ในโรงเรียนทั้ง ๒ แห่ง
เดือนสิงหาคม – ตุลาคม ๒๕๕๘ ซึ่งมีวิธีการในการเข้าถึงเป้าหมายมีลำดับดังนี้

๔.๑ เข้าพบผู้อำนวยการโรงเรียนทั้ง ๒ แห่ง

๔.๒ มอบหนังสือสินไซ (ฉบับโบราณ เมืองขอนแก่น) ที่หน้าเสาธงก่อนเคารพธงชาติ
และรับสมัครนักเรียนเข้าร่วมกิจกรรม ๓ อย่างคือ การเป่าแคน การวาดรูป การแสดงละครเวที และ
การเป็นมัคคุเทศก์น้อย ซึ่งแต่ละกิจกรรมให้เป็นไปตามความสมัครใจของนักเรียน

๔.๓ ให้ความรู้เกี่ยวกับวรรณกรรมสินไซแก่คณะครูผู้รับผิดชอบแต่ละกิจกรรม และ
นักเรียนผู้สนใจสมัครเข้าร่วมกิจกรรม โรงเรียนบ้านสาวะถีที่ห้องประชุมบุญขยกร และโรงเรียนหัว
หนองนาว่าโนนจันทน์ที่ห้องประชุมโรงเรียน โดยทางโรงเรียนได้ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี

๕. ดำเนินการตามกิจกรรมในข้อ ๑-๓ เดือนมีนาคม – (กลางเดือน) ตุลาคม ๒๕๕๘

๖. สัมภาษณ์ เมื่อได้ดำเนินการตามกิจกรรมที่กำหนดไว้อย่างครบถ้วนแล้ว คณะผู้วิจัยจึงได้เข้าสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมายที่ได้เข้าร่วมกิจกรรม เพื่อแสวงหาคำตอบอันเป็นผลที่เกิดขึ้นจากการเข้าร่วมกิจกรรมมาตั้งแต่เริ่มต้น เดือนตุลาคม ๒๕๕๘

ประการที่ ๒ : กำหนดแนวทางทำวิจัย

การลงพื้นที่วิจัยหรือลงภาคสนามของทำวิจัย คณะผู้วิจัยได้กำหนดการทำงานเป็น ๒ แนวทาง ได้แก่

แนวทางที่ ๑ คือ การเข้าถึงวัด : การลงพื้นที่ด้วยการเข้าถึงวัดทั้ง ๒ วัด เมื่อได้กำหนดวัดสำหรับเป็นพื้นที่วิจัยคือวัดไชยศรี บ้านสาวะถี อำเภอเมือง และวัดสนวนวรพัฒนามาราม บ้านหัวหนอง อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่นแล้ว คณะผู้วิจัยได้เข้าพบเจ้าอาวาสและกลุ่มอุบาสกอุบาสิกา (พ่อชาวแม่ชาว) โดยเลือกวันที่เป็นวันพระ (เริ่มวันพระแรกของพรรษาปี ๒๕๕๘ ในลักษณะสลับกันไปมา) เพราะจะมีอุบาสกอุบาสิกาเข้าวัดปฏิบัติธรรมเป็นพิเศษในช่วงเข้าพรรษา

๑. แนะนำคณะผู้วิจัย

๒. สัมภาษณ์บริบททั่วไปของวัด

๓. แนะนำบทกลอนสรภัญญ์ทั้งกลอนสี่ ๕ และกลอนสันท (ก่อนแนะนำกลอนทั้ง ๒ คณะผู้วิจัยได้พบกลอนสี่ ๕ ที่คณะอุบาสกอุบาสิกา กำลังฝึกท่องกันอยู่ ซึ่งเป็นกลอนที่คณะสงฆ์ทั้งจังหวัดได้กำหนดให้เป็นกลอนสรภัญญ์ใช้รณรงค์ตามโครงการหมู่บ้านรักษาศีล ๕ ประพันธ์โดย พระมหาเสน่ห์ ธมฺมสิโน (ปร.๗, พธ.บ.) เจ้าคณะอำเภอนองเรือ)

๔. ก่อนฝึกท่องสรภัญญ์ได้เรียนเชิญท่านอาจารย์สุภัทร บริบูรณ์ ให้ความรู้เกี่ยวกับการรณรงค์สรภัญญ์ และให้ความรู้ทั้งที่เป็นเชิงเรื่องเล่าและเชิงคุณธรรมที่ปรากฏในตัวละครขณะเล่าเรื่องสันทก่อนเป็นเบื้องต้นก่อนทุกครั้ง

๕. เข้าร่วมกิจกรรมการทอดเทียนของคณะอุบาสกอุบาสิกาของวัดทั้ง ๒ วัด

๖. สัมภาษณ์ เป็นการสัมภาษณ์คณะอุบาสกอุบาสิกาของวัดทั้ง ๒ วัด เน้นเฉพาะกิจกรรมการทอดเทียนพรรษา ซึ่งจะทำให้เข้าใจถึงการนำความรู้หรือองค์ความรู้จากวรรณกรรมสันทไปสู่การพัฒนาสังคมในระดับชาวบ้าน

แนวทางที่ ๒ คือ การเข้าถึงโรงเรียน : เมื่อเดินทางเข้าวัดจนเห็นว่าบรรลุตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้แล้ว ขั้นตอนต่อไปเป็นการเดินทางเข้าโรงเรียนเพื่อขยายเครือข่ายถึงเด็กนักเรียน จึงเริ่มติดต่อประสานไปยังโรงเรียนเป้าหมาย คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ : กระบวนการสร้างและกระบวนการนำความรู้จากวรรณกรรมสันทสู่การพัฒนาเด็กนักเรียนโรงเรียนบ้านสาวะถี อำเภอเมือง และโรงเรียนบ้านหัวหนองนาว่าโนนจั่ว อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น ด้วยตั้งวัตถุประสงค์ไว้ว่าเมื่อดำเนินการตามแผนที่วางไว้แล้ว จะสามารถทำกิจกรรม ๔ กิจกรรมคือการเป่าแคน การแสดงละครเวที การวาดรูป และมัคคุเทศก์น้อยในโรงเรียนสาวะถี และสามารถทำกิจกรรม ๓ กิจกรรมคือการเป่าแคน การแสดงละครเวที และการวาดรูป ในโรงเรียนบ้านหัวหนองนาว่าโนนจั่วได้ โดยมีกระบวนการสร้างเครือข่ายและนำความรู้จากวรรณกรรมสันทสู่การพัฒนาเด็กนักเรียนในโรงเรียนทั้ง ๒ แห่งมีขั้นตอนเป็นลำดับดังนี้

๑. ขั้นตอนการดำเนินงานที่โรงเรียนบ้านสาวะถี (สาวถีราษฎร์รังสฤษดิ์)

เมื่อคณะผู้วิจัยได้ปรึกษาหารือกันอย่างรอบด้านแล้วที่ประชุมได้มอบหมายให้หัวหน้าโครงการวิจัย (รศ.ดร.โสวิทย์ บำรุงภักดิ์) ซึ่งมีความคุ้นเคยกับพระครูบุญชยากร เจ้าอาวาสวัดไชยศรี บ้านสาวะถี จึงติดต่อไปยังท่านและท่านให้คำแนะนำว่า โรงเรียนบ้านสาวะถีจะจัดให้มีการแข่งขัน กีฬาสีประจำปี ๒๕๕๘ (๑๙ สิงหาคม ๒๕๕๘) หลังทราบข่าวดังกล่าวจึงได้วางแผนการทำงานและลงมือทำงานเป็นลำดับ ดังนี้

ก. กิจกรรมมอบหนังสือสืบทอดแก่บุคคลและหน่วยงานราชการ

วันที่ ๑๙ สิงหาคม ๒๕๕๘ เป็นงานกีฬาสีประจำปี ๒๕๕๘ ของโรงเรียนบ้านสาวะถี คณะผู้วิจัยได้เดินทางไปมอบหนังสือสืบทอด (ฉบับโบราณ เมืองขอนแก่น)^๑ แก่ชุมชนสาวะถี โดยมีบุคคล หน่วยงาน และโรงเรียน เข้ารับมอบประกอบด้วย

๑. โรงเรียนสาวะถีพิทยาสรรพ์ (ระดับมัธยมศึกษา) (ตัวแทน นางงามพิศ ศรีเฉลา)
๒. ผู้ใหญ่บ้านบ้านสาวะถี (นายประมวล เจริญสุข)
๓. นายกเทศมนตรีตำบลสาวะถี (นายจำนงค์ พงษ์ชนะ)
๔. กำนันตำบลสาวะถี (นายไพฑูรย์ คำโหมง)
๕. ประธานคณะกรรมการสถานศึกษา (นายอัมพร แสนสมบัติ)

(หนังสือสืบทอดไม่พอกับจำนวนคนและหน่วยงานราชการที่มาขอรับ ทางโรงเรียนบ้านสาวะถี จึงเสียสละให้คนอื่นและหน่วยงานอื่น จะขอรับมอบในภายหลัง)

หนังสือสืบทอด (ฉบับโบราณ เมืองขอนแก่น) ที่มอบให้โรงเรียนทั้ง ๒ แห่ง

^๑ หนังสือสืบทอดเป็นกระดาษอัดสำเนา หน้าปกเป็นรูปพระยาสินไชยยืนอยู่บนหอยสังข์ มือถือธนูในทำนองธนูออกจาก (แสง) ธนู โดยมีอาจารย์บุญเกิด พิมพ์วรรณเมธากุล คัดลอก อาจารย์นภาพร พิมพ์วรรณเมธากุล บรรณาธิการ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ชอบ ดีสวนโคก ตรวงทาน คุณศิลากร ทับทิมไสย เขียนภาพประกอบ คุณสุรจภูมิ สวนเส และคุณอาทิตย์ เมืองใจ คอมพิวเตอร์กราฟฟิก (สาระสำคัญคือมีตัวอักษรไทยน้อยที่คัดลอกจากต้นฉบับโบราณ มีภาษาไทยที่บรรณาธิการจากโบราณ และมีอักษรศัพท์ ที่พิเศษคือมีวิธีศึกษาเรียนรู้ทางด้านหน้าเล่มอีกด้วย)

ข. กิจกรรมมอบหนังสือสินไชโรงเรียนบ้านสาวะถี (สาวัดถิราษฎร์รังสฤษฎ์)

วันที่ ๒ กันยายน ๒๕๕๘ คณะผู้วิจัยเดินทางไปพบผู้อำนวยการ คณะครูและนักเรียน โรงเรียนบ้านสาวะถี (สาวัดถิราษฎร์รังสฤษฎ์) ที่หน้าเสาธง หลังเคารพธงชาติเสร็จแล้ว ผู้อำนวยการ ได้เชิญคณะผู้วิจัยได้พบกับนักเรียน โดยแบ่งการพูดออกเป็น ๒ ส่วน คือ

(๑) รศ.ดร.โสวิทย์ บำรุงภักดิ์ หัวหน้าโครงการวิจัย ได้พูดถึงวัตถุประสงค์การมาพบนักเรียนว่าต้องการนำสินไชคืนถิ่น โดยการนำหนังสือสินไช ฉบับโบราณและถือว่าเป็นฉบับของเมืองขอนแก่นอีกด้วย (พร้อมยกโชว์ให้นักเรียนและคณะครูได้ชมไปด้วย) จากนั้นได้พูดถึงวัตถุประสงค์หลักได้แก่การเชิญชวนนักเรียนผู้มีจิตอาสาสมัครเข้าร่วมกิจกรรม ๓ อย่างคือ การวาดรูปแต้มสินไช การเป่าแคนสินไช และการแสดงละครเวทีสินไช ซึ่งได้รับความร่วมมือจากคณะครูและนักเรียนเป็นอย่างดี โดยที่นักเรียนผู้สนใจได้เดินออกไปยืนด้านหน้าเพื่อนๆ ที่กำลังยืนอยู่หน้าเสาธง และต่อหน้าคณะครูผู้คอยดูแลนักเรียนทั้งหมดอีกด้วย

(๒) อาจารย์สุภัทร บริบูรณ์ ชาวบ้านสาวะถี ได้กล่าวแสดงความตั้งใจถึงการกลับมาบ้านเกิด ที่เป็นความตั้งใจจริงๆ คือการได้เล่าเรื่องสินไชและกระตุ้นลูกหลานให้หันกลับมาศึกษาเรียนรู้สินไชอย่างเอาใจจริงเอาใจ เพื่อให้สินไชโลดแล่นและอบอวนอยู่ที่บ้านสาวะถีตลอดไป และได้อ่านเรื่องสินไชบางตอนที่ส่วนตัวทบทวน ซึ่งได้สร้างบรรยากาศและความรู้สึกที่ดีต่อนักเรียนลูกหลานบ้านสาวะถีและคณะครูโรงเรียนสาวะถีกันถ้วนหน้า

ค. กิจกรรมการให้ความรู้เรื่องสินไช

วันที่ ๙ กันยายน ๒๕๕๘ คณะผู้วิจัยเดินทางไปโรงเรียนบ้านสาวะถีอีกครั้ง เพื่อให้ความรู้แก่นักเรียนผู้มีจิตอาสา จำนวน ๒๑ คน ที่ห้องประชุมบุญชยากร กิจกรรมมี ๓ อย่างคือ

(๑) กิจกรรมการฉายหมอลำสินไช แสดงโดยคณะหมอลำคุณแม่ทองหล่อ บ้านโนนฆ้อง ตำบลหนองบัว อำเภอบ้านฝาง จังหวัดขอนแก่น

(๒) กิจกรรมการฉายหนังตะลุงสินไช แสดงโดยคณะนายสมบัติ ยอดประทุม (พ่อใหญ่โป่งเป้ง) อำเภอปทุมรัตน์ จังหวัดร้อยเอ็ด^๒

(๓) กิจกรรมการเล่านิทานเรื่องสินไชผ่านรูปแต้ม เล่าโดยท่านอาจารย์สุภัทร บริบูรณ์ ได้ให้ความรู้เกี่ยวกับเรื่องสินไช มีประเด็นที่สำคัญคือ (๑) ปลุกเร้าลูกหลานบ้านสาวะถีให้ตระหนักรู้ในวรรณกรรมสินไชว่าเป็นสิ่งดีงามที่บรรพบุรุษได้สร้างไว้ที่สมวัตไชยศรี บ้านสาวะถี พวกเราในฐานะลูกหลานจึงควรศึกษาเรียนรู้ไว้ให้มาก (๒) เล่าผ่านรูปแต้มของวัดสาวะถี จำนวน ๑๗ ภาพ พร้อมอ่านบทกลอนที่เป็นต้นฉบับ (โคลงวิหขมาลี) ประกอบการเล่า (เวลา ๑๕.๑๐ – ๑๗.๓๘ น.) (เหตุผลที่ทำกิจกรรมการให้ความรู้สั้นๆ เนื่องจากคณะครูและนักเรียนมีความรู้ในนิทานเรื่องสินไชดีอยู่แล้ว)

^๒ กิจกรรมทั้ง ๒ แห่ง วงเล็บ (๑) – (๒) คณะผู้วิจัยเป็นผู้ดำเนินการ เสนอผ่านแผ่น DVD เนื่องในงานประกอบพิธีกรรมการแกะสลักบานประตูสีมใหม่แทนบานประตูเก่าที่หายไป โดยคณะศรัทธาของ นายเรืองชัย ทรายู ประธานสภาเทศบาลนครขอนแก่น วันที่ ๒๐ มกราคม ๒๕๕๐ กิจกรรมในวันนั้นนอกจากการประกอบพิธีกรรมการแกะสลักบานประตูสีมแล้ว ทางวัดไชยศรี นำโดยพระครูบุญชยากร เจ้าอาวาสได้เสริมกิจกรรมสินไช ๒ อย่างคือการแสดงหมอลำสินไชและการแสดงหนังตะลุงสินไช เพื่อเป็นการสมโภชงานนี้ด้วย

เมื่อได้ให้ความรู้เรื่องสินไชแก่คณะคณะและนักเรียนผู้สมัครเข้าร่วมกิจกรรมแล้ว คณะผู้วิจัยและคณะครูได้พูดคุยเชิงปรึกษาหารือเกี่ยวกับอาจารย์ผู้จะช่วยรับผิดชอบทำกิจกรรม ซึ่งได้ข้อตกลงร่วมกันว่าคณะครูที่ช่วยรับผิดชอบประกอบด้วย

๑. นางพรรณณี เหมนิธิ รับผิดชอบกิจกรรมการเป่าแคนและกิจกรรมแสดงละครเวที
๒. นายเสมอ ทองอัม รับผิดชอบกิจกรรมวาดรูปแต้มและกิจกรรมมัคคุเทศก์น้อย^๓

ง. พิธีบอกกล่าวและมอบตัวต่อครู

วันที่ ๑๔ กันยายน ๒๕๕๘ คณะผู้วิจัยเดินทางไปยังโรงเรียนบ้านสาวะถี (สาวัดธีราษฎร์รังสฤษดิ์) เพื่อนำนักเรียนผู้อสาทำกิจกรรมเกี่ยวกับสินไชไปทำพิธีบอกกล่าวและมอบตัวต่อครู ที่หน้าสิมวัดไชยศรี เมื่อไปถึงโรงเรียนบ้านสาวะถีได้พบกับคณะครูและนักเรียนที่เตรียมพร้อมอยู่แล้ว จึงได้เริ่มดำเนินการ ๔ อย่าง คือ

พิธีบอกกล่าวที่หน้าสิมวัดไชยศรี บ้านสาวะถี

(๑) เวลาประมาณ ๑๔.๔๕ น. คณะครูได้เรียกนักเรียนยืนเข้าแถวตามกลุ่มที่นักเรียนสมัครทำกิจกรรม

(๒) คณะครูได้แนะนำให้นักเรียนเดินแถวไปวัดที่สิมวัดไชยศรี โดยให้นักเรียนไม่มีรถจักรยานเดินแถวชิดขอบซ้ายถนน ส่วนนักเรียนที่มีจักรยานก็ให้ขับขี่อย่างระมัดระวังตรงไปวัดไชยศรี

(๓) เมื่อทั้งคณะครู คณะผู้วิจัยและนักเรียนเดินทางถึงวัดไชยศรีเรียบร้อยแล้ว ทุกคนจะไปนั่งอยู่หน้าสิม รศ.ดร.โสวิทย์ บำรุงภักดิ์ หัวหน้าทีมวิจัยได้ถือขันธ ๕ แล้วนำบอกกล่าวต่อพระประธานในสิม หลวงปู่หลวงพ่ผู้สร้างสิมและวัดไชยศรี ความว่า

อิมินา สักกาเรนะ ตัง พุทธัง อภิพูชยาม

อิมินา สักกาเรนะ ตัง อัมมัง อภิพูชยาม

^๓ ในเบื้องต้นมี ๓ กิจกรรม แต่พอถึงวันเริ่มกิจกรรม (วันพุธที่ ๑๗ กันยายน ๒๕๕๘) อาจารย์เสมอ ทองอัมขอเพิ่มกิจกรรมมัคคุเทศก์น้อย คณะผู้วิจัยและผู้อำนวยการเห็นชอบด้วยจึงมีเพิ่มอีก ๑ กิจกรรม รวมเป็น ๔ กิจกรรม และนักเรียนได้อาสาสมัครเป็นมัคคุเทศก์น้อยด้วยตนเอง

อิมินา สักกาเรนะ ตัง สังขัง อภิปุชยาม
 อระหัง สัมมาสัมพุทโธ ภาวะะวา พุทธัง ภาวะะวัง อภิวาเทมิ
 สวากขาโต ภาวะะวะโต ธัมโม ธัมมัง นมัสสามิ
 สุปะฏิปันโน ภาวะะวะโต สังขัง นมามิ ฯ

ข้าพเจ้าทั้งหลาย ลูกหลานบ้านสาวะถี ขอกราบนมัสการ ขอกราบไหว้ ขอกราบ
 สักการบูชา พระประธานในสิม หลวงปู่หลวงพ่อผู้สร้างสิม ผู้สร้างอุปแต้มเล่าเรื่องสินไซ
 ผู้สร้างวัดไชยศรีให้เป็นศรีสง่า ข้าพเจ้าทั้งหลาย ขอศึกษาเรียนรู้เรื่องสินไซ ผ่านกิจกรรม ๔
 อย่างคือ กิจกรรมการเป่าแคน กิจกรรมการวาดอุปแต้ม กิจกรรมการแสดงละครเวที และ
 กิจกรรมมัคคุเทศก์น้อย ขอให้ข้าพเจ้าทั้งหลาย ลูกหลานบ้านสาวะถี มีสติปัญญาผ่องใส
 สว่างไสว ไม่ท้อแท้ ไม่เหน็ดเหนื่อย มีสุขภาพกาย สุขภาพใจที่เข้มแข็ง มีความสุขกายดี มี
 ความสบายใจ ตลอดการศึกษาเรียนรู้สินไซด้วยเทอญ สาธุ สาธุ สาธุ ฯ^๔

(๔) เมื่อได้ทำพิธีบอกกล่าวและนำชั้น ๕ ไปวางไว้ที่หน้าสิมเรียบร้อยแล้ว และทุกคนกราบสิม
 พร้อมๆ กันแล้ว นักเรียนทุกคนนั่งลงพื้น จากนั้น คุณครูเสมอ ทองอัน และคุณครูพรณี เหมนิธิ ได้
 กล่าวถึงความรู้สึกรักและความในใจกับนักเรียนทุกคนในเวลาอันสมควร

(๕) ก่อนเดินกลับคณะครู คณะผู้วิจัยและนักเรียนทั้งหมดได้ถ่ายภาพร่วมกันที่หน้าสิม โดย
 แยกเป็นไปตามแต่ละกลุ่ม จำนวน ๔ กลุ่ม ซึ่งการถ่ายภาพเป็นไปด้วยดีและสวยงาม

(๖) เฉพาะกลุ่มเป่าแคนให้เดินทางไปยังบ้านพ่อบุญมาก แสงศรีเรือง (พ่อใหญ่โหลย) เมื่อ
 เดินทางไปถึงพ่อใหญ่บุญมากเตรียมพร้อมแล้ว นั่นคือ ๑. เตรียมสถานที่เรียบร้อย ๒. เตรียมชั้น ๕
 พร้อมเงิน ๖ สลึงสำหรับยกครู (บูชาครู)

(๗) กิจกรรมการเป่าแคนเริ่มที่ พ่อใหญ่นำไหว้ตามแบบของท่าน นักเรียนกลุ่มเป่าแคนกราบ
 จากนั้นได้นำดอกไม้ที่ใช้ประกอบชั้น ๕ นำไปเสียบที่ยอดแคน แล้วพ่อใหญ่เริ่มให้นักเรียนจับแคน
 อย่างถูกวิธี ฝึกวางนิ้วมือที่รูแคน นักเรียนได้ฝึกเป่าไปประมาณ ๑ ชั่วโมงกว่าๆ จึงหยุดการเรียนเป่า
 แคน ได้พูดคุยและนัดแนะเคล็ดลับการเป่าแคนพอประมาณ จึงให้นักเรียนกราบครูแคนแล้วแยกย้าย
 เดินทางกลับบ้าน โดยไม่ให้นักเรียนถือแคนติดตัวไปด้วย เพราะเกรงว่าจะเกิดการชำรุด ขอให้มาต่อ
 แคนตามวันเวลาที่คณะคุณครูตกลงกัน

๒. ขั้นตอนการดำเนินงานที่โรงเรียนบ้านหัวหนองนาวัวโนนจั่ว

ในระหว่างที่เดินทางไปวัดสนวนวาริพัฒนาราม เพื่อไปเล่าเรื่องสินไซแด่อุบาสกอุบาสิกาหรือ
 ภาษาพื้นถิ่นเรียกว่าพ่อชาวแม่ชาวนั้น คณะผู้วิจัยได้นั่งรถยนต์ผ่านหน้าโรงเรียนทุกครั้ง การจะเข้าไป
 จัดกิจกรรมที่โรงเรียนท่านอาจารย์สมศักดิ์ มาชา อดีตผู้อำนวยการได้ให้คำแนะนำดีมาก เมื่อทราบ
 รายละเอียดจึงเริ่มดำเนินการเป็นลำดับดังนี้

^๔ กิจกรรมพิธีบอกกล่าวและมอบตัวต่อครูในวันนี้เป็นกิจกรรมที่ใช้เริ่มต้นทั้ง ๔ กิจกรรม มีเฉพาะกิจกรรม
 การเป่าแคนเท่านั้นที่ทำพิธีมอบตัวต่อครูแคนเป็นที่เรียบร้อย ส่วนกิจกรรมอื่นๆ จักได้ทำในวันต่อไป ซึ่งขึ้นอยู่กับ
 ดุลพินิจของครูผู้รับผิดชอบแต่ละกิจกรรมจะเห็นสมควร กิจกรรมว่าด้วยพิธีการบอกกล่าวในวันนี้ถือว่าสิ้นสุดในวันนี้
 และจะไม่กล่าวถึงพิธีกรรมนี้อีกในส่วนของกระบวนการสร้าง เพราะถือว่าได้ประกอบพิธีกรรมครั้งนี้แล้ว ดีแล้วและ
 สมบูรณ์แล้ว

ก. กิจกรรมมอบหนังสือสืบทอดโรงเรียนบ้านหัวหนองนาว่าโนนจั่ว

วันที่ ๖ กันยายน ๒๕๕๘ คณะผู้วิจัยเดินทางไปยังโรงเรียนบ้านหัวหนองนาว่าโนนจั่ว ได้พบผู้อำนวยการที่ห้องปฏิบัติงาน โดยได้แนะนำตัวเองและวัตถุประสงค์การเข้ามาโรงเรียน เมื่อได้เวลาสำคัญของโรงเรียนคือการเคารพธงชาติที่หน้าเสาธง จึงได้ออกไปพบผู้อำนวยการ คณะครูและนักเรียนที่หน้าเสาธง หลังเคารพธงชาติแล้ว ได้มอบหนังสือสืบทอด (ฉบับโบราณ เมืองขอนแก่น) ได้กล่าวการวิถุประสงค์และความตั้งใจที่มาพบพอควร จากนั้นได้เชิญชวนนักเรียนผู้มีจิตอาสาสมัครเข้าร่วมกิจกรรม ๓ อย่างคือ การวาดรูปแต้มสีสืบทอด การเป่าแคนสีสืบทอด และการแสดงละครเวทีสืบทอด ซึ่งได้รับความร่วมมือทั้งคณะครูและนักเรียนเป็นอย่างดีเช่นเดียวกับโรงเรียนบ้านสาวะถี

โรงเรียนบ้านสาวะถี

โรงเรียนบ้านหัวหนองนาว่าโนนจั่ว

ข. กิจกรรมการให้ความรู้สืบทอด

วันที่ ๑๑ กันยายน ๒๕๕๘ คณะผู้วิจัยเดินทางไปยังโรงเรียนบ้านหัวหนองนาว่าโนนจั่ว เพื่อเล่าเรื่องสืบทอดให้คณะครูและนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔ - ๖ จำนวน ๒๗ คน ที่ห้องประชุมของโรงเรียน กิจกรรมมี ๓ อย่างคือ

(๑) กิจกรรมการฉายหมอลำสืบทอด แสดงโดยคณะหมอลำคุณแม่ทองหล่อ บ้านโนนซ้อง ตำบลหนองบัว อำเภอบ้านฝาง จังหวัดขอนแก่น

(๒) กิจกรรมการฉายหนังตะลุงสืบทอด แสดงโดยคณะนายสมบัติ ยอดประทุม (พ่อใหญ่โป่งเป้ง) อำเภอประทุมรัตน์ จังหวัดร้อยเอ็ด

(๓) กิจกรรมการเล่านิทานเรื่องสืบทอดมี ๒ ส่วน คือ

ก. การเล่าเรื่องสืบทอดผ่านรูปแต้ม โดยท่านอาจารย์สุภัทร บริบูรณ์ ได้ให้ความรู้เกี่ยวกับเรื่องสืบทอด มีประเด็นที่สำคัญคือ

(๑) ปลุกเร้าลูกหลานบ้านหัวหนอง บ้านหนองนาว่าและบ้านโนนจั่ว ให้ตระหนักรู้ในวรรณกรรมสืบทอดว่าเป็นสิ่งดีงามที่บรรพบุรุษได้สร้างไว้ที่สืบทอดสวนวาริพัฒนาราม บ้านหัวหนอง พวกเราในฐานะลูกหลานจึงควรศึกษาเรียนรู้ไว้ให้มาก

(๒) เล่าผ่านรูปแต้มของวัดสวนวาริพัฒนาราม จำนวน ๒๐ ภาพ พร้อมอ่านบทกลอนที่เป็นต้นฉบับ (โคลงวิหขมาลี) ประกอบการเล่า ใช้เวลาจาก ๑๓.๐๐ ถึง ๑๔.๓๐ น.

ข. การเล่าเรื่องสินไซผ่านประติมากรรมรูปปั้น โดย รศ.ดร.โสวิทย์ บำรุงภักดิ์ ได้กล่าวถึง คุณธรรมของตัวละครสินไซ ได้แก่ พระยาสินไซผู้เลิศในคุณธรรมเรื่องความกตัญญู พระยายักษ์ กุมภัณฑ์ผู้เลื่องชื่อในความรักเดียวใจเดียว นางลุนผู้เป็นแม่ที่มีความรักต่อลูกคือสินไซเป็นอย่างยิ่ง เป็นต้น ใช้เวลาจาก ๑๔.๓๐ ถึง ๑๕.๓๐ น. (เหตุผลที่ใช้เวลาทำกิจกรรมมากเนื่องจากผู้อำนวยการ คณะครูและนักเรียนเคยได้ยินได้ฟังมาในลักษณะผ่านหู ไม่เคยได้ยินได้ฟังเต็มตาเต็มหูอย่างนี้มาก่อน จึงเป็นเหตุให้สนใจฟังมาก)

เมื่อได้ให้ความรู้สินไซแก่คณะครูและนักเรียนผู้สมัครเข้าร่วมกิจกรรมแล้ว คณะผู้วิจัยและ คณะครูได้พูดคุยเชิงปรึกษาหารือเกี่ยวกับอาจารย์ผู้จะช่วยรับผิดชอบทำกิจกรรม ซึ่งได้ข้อตกลง ร่วมกันว่าคณะครูที่ช่วยรับผิดชอบประกอบด้วย

๑. นางละมัย ไชยกิจ รับผิดชอบกิจกรรมการเป่าแคน
๒. นายทินกร อ่อนตา รับผิดชอบกิจกรรมการวาดรูปแต้ม
๓. นางสาวกนกพร ลุนดาภรณ์ รับผิดชอบกิจกรรมการแสดงละครเวที

ค. พิธีบอกกล่าวและมอบตัวต่อครู

วันที่ ๑๕ กันยายน ๒๕๕๘ คณะผู้วิจัยเดินทางไปยังโรงเรียนบ้านหัวหนองนาวัวโนนจั่ว เพื่อนำนักเรียนผู้อสาทำกิจกรรมเกี่ยวกับสินไซไปทำพิธีบอกกล่าวและมอบตัวต่อครู เมื่อไปถึงโรงเรียน โรงเรียนบ้านหัวหนองนาวัวโนนจั่ว ได้พบกับคณะครูและนักเรียนที่เตรียมพร้อมอยู่แล้ว จึงได้เริ่ม ดำเนินการ ๔ อย่าง คือ

- (๑) เวลาประมาณ ๑๐.๐๐ น. คณะครูได้เรียกนักเรียนผู้สมัครทำกิจกรรมตามกลุ่มต่างๆ
- (๒) คณะครูได้แนะนำให้นักเรียนเดินแถวไปโรงอาหาร ซึ่งเป็นสถานที่เหมาะสมกับการจัด กิจกรรมต่างๆ ในครั้งนี้
- (๓) เมื่อทั้งคณะครู คณะผู้วิจัยและนักเรียนเดินทางถึงโรงอาหารเรียบร้อยแล้ว นักเรียนทุกคนนั่งแยกตามกลุ่มให้ดูสวยงาม รศ.ดร.โสวิทย์ บำรุงภักดิ์ หัวหน้าทีมวิจัยได้ถือขันธ ๕ แล้วนำบอก กล่าวต่อพระประธานในสิม หลวงปู่หลวงพ่ผู้สร้างสิมและวัดสนวนวาริพัฒนาราม ความว่า

อิมินา สักกาเรนะ ตัง พุทธัง อภิพูชยาม

อิมินา สักกาเรนะ ตัง ธัมมัง อภิพูชยาม

อิมินา สักกาเรนะ ตัง สังฆัง อภิพูชยาม

อะระหัง สัมมาสัมพุทโธ ภาวะวา พุทธัง ภาวะวัง อภิวาเทมิ

สวากขาโต ภาวะวะโต ธัมโม ธัมมัง นมัสสสามิ

สุปะฏิปันโน ภาวะวะโต สังฆัง นมามิ ฯ

ข้าพเจ้าทั้งหลาย ลูกหลานบ้านหัวหนอง ลูกหลานบ้านหนองนาวัว ลูกหลานบ้าน โนนจั่ว ลูกหลานบ้านโนนขนุน ขอกราบนมัสการ ขอกราบไหว้ ขอกราบสักการบูชา พระ ประธานในสิม หลวงปู่หลวงพ่ผู้สร้างสิม ผู้สร้างอุปแต้มเล่าเรื่องสินไซ ผู้สร้างวัดสนวนวาริ พัฒนารามให้เป็นศรีสง่า ข้าพเจ้าทั้งหลาย ขอศึกษาเรียนรู้เรื่องสินไซ ผ่านกิจกรรม ๓ อย่างคือ กิจกรรมการเป่าแคน กิจกรรมการวาดรูปแต้ม และกิจกรรมการแสดงละครเวที ขอให้ข้าพเจ้าทั้งหลาย ลูกหลานบ้านหัวหนอง ลูกหลานบ้านหนองนาวัว ลูกหลานบ้าน โนนจั่ว ลูกหลานบ้านโนนขนุน มีสติปัญญาผ่องใส สว่างไสว ไม่ท้อแท้ ไม่เหน็ดเหนื่อย มี

สุขภาพกาย สุขภาพใจที่เข้มแข็ง มีความสุขกายดี มีความสบายใจ ตลอดการศึกษาเรียนรู้สินไช ด้วยเทอญ สาธุ สาธุ สาธุ ฯ^๕

(๔) เมื่อได้ทำพิธีบอกกล่าวและนำชั้น ๕ ไปวางไว้ที่หน้าโต๊ะอันเป็นที่ตั้งสัญลักษณ์ประกอบด้วยหนังสือสินไช มีรูปสินไชยืนถือธนูอยู่บนหอยสังข์ และโลโก้รูปสีโท (โล่รางวัลเทศบาลนครขอนแก่น) และทุกคนก้มกราบพร้อมๆ กัน นักเรียนทุกคนนั่งลงพื้น จากนั้น ผู้อำนวยการคืออาจารย์ต้นหยง คานอำไพ และคุณครูละมัย ไชยกิจ ได้กล่าวถึงความรู้สึกและความในใจกับนักเรียนทุกคนในเวลาอันสมควร

(๕) ก่อนเดินกลับคณะครู คณะผู้วิจัยและนักเรียนทั้งหมดได้ถ่ายภาพร่วมกันที่หน้าเวทีโรงอาหาร โดยแยกเป็นไปตามแต่ละกลุ่ม จำนวน ๓ กลุ่ม ซึ่งการถ่ายภาพเป็นไปด้วยดีและสวยงาม

(๖) เฉพาะกลุ่มเป่าแคนได้นั่งรวมกลุ่มหันหน้าไปยังพ่อกลม พรมาชุย ท่านได้พาทำพิธียกครู (บูชาครู) ตามสมควรแก่นักเรียน สถานที่และเวลา ไม่ทำพิธีอะไรให้มากจนเกินการรับรู้ของนักเรียน

(๗) กิจกรรมการเป่าแคนเริ่มที่ พ่อกลมนำประกอบพิธีตามแบบของท่าน แล้วพ่อกลม พรมาชุย เริ่มให้นักเรียนจับแคนอย่างถูกวิธี ฝึกวางนิ้วมือที่รู้แคน นักเรียนได้ฝึกเป่าไปประมาณ ๑ ชั่วโมงกว่าๆ จึงหยุดการเรียนเป่าแคน ได้พูดคุยและนัดแนะเคล็ดลับการเป่าแคนพอประมาณ จึงให้นักเรียนนั่งยองๆ ตรงหน้าแล้วท่านได้ให้พร (เป็นภาษาบาลีทั้งไทย) ว่า อิจฉิตัง ปัตถิตัง ตวยหัง ขิปปะเมวะ สะมิขมะตุ สัพเพ ปุเรนตุ สังกัปปา จันโท ปิณณะระโส ยะถา สัพพิติโย วิวัชขันตุ สัพพะโรโค วินัสสะตุ มา เต ภวัตวันตราโย สุขี ที่มาโยโก ภะวะ อะภิวาทะนะสสิสสะ นิจจัง วุฑฒาปะจายิโน จัตตารอ ธัมมา วัฑฒันติ อายุ วัณโณ สุขัง พลังฯ นักเรียนทั้งหมดกล่าวคำว่า สาธุ สาธุ สาธุ พร้อมกันแล้วก้มลงกราบ เป็นอันเสร็จพิธีกรรมมอบตัวต่อครูกิจกรรมเป่าแคน

^๕ กิจกรรมพิธีบอกกล่าวและมอบตัวต่อครูในวันนี้เป็นกิจกรรมที่ใช้เริ่มต้นทั้ง ๔ กิจกรรม มีเฉพาะกิจกรรมการเป่าแคนเท่านั้นที่ทำพิธีมอบตัวต่อครูแคนเป็นที่เรียบร้อย ส่วนกิจกรรมอื่นๆ จักได้ทำในวันต่อไป ซึ่งขึ้นอยู่กับดุลพินิจของครูผู้รับผิดชอบแต่ละกิจกรรมจะเห็นสมควร กิจกรรมว่าด้วยพิธีการบอกกล่าวในวันนี้ถือว่าสิ้นสุดในวันนี้และจะไม่กล่าวถึงพิธีกรรมนี้อีกในส่วนของกระบวนการสร้าง เพราะถือว่าได้ประกอบพิธีกรรมตรงนี้แล้ว ดีแล้วและสมบูรณ์แล้ว

พิธีบอกกล่าวที่โรงเรียนบ้านสนวนวาริพัฒนาราม

ประการที่ ๓ : การสัมภาษณ์

การสัมภาษณ์เป็นขั้นตอนสุดท้ายของการทำวิจัย โดยเริ่มการสัมภาษณ์ผู้บริหาร (ผู้อำนวยการ) คณะครูที่เข้าร่วมรับผิดชอบกิจกรรม นักเรียนผู้สมัครเข้าทำกิจกรรม ๔ กิจกรรมของโรงเรียนบ้านสาวะถี และ ๓ กิจกรรมของนักเรียนในโรงเรียนบ้านหัวหนองนาวัโนนจั่ว ท่านผู้ให้ความรู้ในนามว่า ผู้รู้หรือปราชญ์ชาวบ้าน และคณะอุบาสกอุบาสิกา(พ่อชาวแม่ชาว)ของวัดทั้ง ๒ แห่ง

ประการที่ ๔ : แนะนำผู้เชี่ยวชาญ

การแนะนำท่านผู้รู้ในวรรณกรรมสินไซ และท่านผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านที่เกี่ยวกับกิจกรรม มีจำนวน ๖ ท่าน ได้แก่

๑. พระครูบุญชยากร เจ้าอาวาสวัดไชยศรี บ้านสาวะถี ตำบลสาวะถี อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น เป็นผู้ริเริ่มศึกษาสินไซโดยศึกษาจากอุปแต้มที่บอกเล่าสินไซบนผนังสิมหรือโบสถ์วัดไชยศรี ได้นำสินไซไปเป็นต้นแบบในการพัฒนาวัด บ้านสาวะถีและชุมชนใกล้เคียงอย่างได้ผลดี

๒. อาจารย์สุภัทร บริบูรณ์ อายุ ๘๐ ปี ชาวบ้านสาวะถี ตำบลสาวะถี อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น เป็นผู้รู้และเชี่ยวชาญในเรื่องสินไซมาก ทั้งตัวบทที่เป็นโคลงวิซุขมาลี การอ่าน การอธิบายเพื่อความเข้าใจในตัวบท การถอดความ และการประพันธ์บทกลอนต่างๆ

๓. อาจารย์สุวิมล เชื้อสาวะถี อายุ ๖๑ ปี ชาวบ้านสาวะถี ตำบลสาวะถี อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น เป็นผู้ศึกษาเรื่องสินไซในเชิงวิชาการ เขียนเป็นหลักสูตรท้องถิ่น แต่งเป็นกลอนลำ แต่งเป็นทำนองร้อง แต่งเป็นบทละครเวที และอื่นๆ อีกมาก ที่สำคัญท่านได้เป็นอาจารย์ ๓ จากเรื่องสินไซ

๔. อาจารย์สมศักดิ์ มาชา อายุ ๖๖ ปี บ้านหัวหนอง ตำบลหัวหนอง อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น เป็นผู้เชิญชวนชาวบ้านหัวหนองให้มาสนใจศึกษาเรียนรู้เรื่องสินไซ ปลุกจิตวิญญาณของชาวบ้านให้มองเห็นความสำคัญของอุปแต้มที่บอกเล่าหลายๆ เรื่องโดยเฉพาะเรื่องสินไซ

๕. พ่อบุญมาก แสงศรีเรือง (พ่อใหญ่โหลย) อายุ ๖๕ ปี ชาวบ้านสาวะถี เป็นผู้เชี่ยวชาญด้านการเป่าแคนสินไซประจำบ้านสาวะถี และประจำหมอลำพันปี (เป็นการรวมกลุ่มของผู้เคยเป็นหมอลำล้วนแต่เป็นผู้สูงอายุ หากนับอายุรวมกันประมาณ ๑,๐๐๐ ปี จึงได้ฉายาในชุมชนว่า หมอลำพันปี) เป็นพ่อหมอแคนฝึกนักเรียนโรงเรียนบ้านสาวะถีเป่าแคน ‘ทำนองสินไซ’

๖. พ่อกลม พรหมมาชุย อายุ ๗๘ ปี ชาวบ้านหัวหนอง เป็นเชี่ยวชาญด้านการเป่าแคน เป็นพ่อครูช่วยฝึกนักเรียนลูกหลานบ้านหัวหนอง เป็นผู้เชี่ยวชาญการเป่าแคนทำนองขอนแก่น ฝึกนักเรียนโรงเรียนบ้านหัวหนองนาวัโนนจั่วเป่าแคน ‘ทำนองขอนแก่น’

๗. อาจารย์จตุพร เวฬุวรรณ อายุ ๓๕ ปี ครูโรงเรียนเทศบาลนครขอนแก่น ถนนเหล่านาดี อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ผู้แต่งบทละครเวทีตอนสินไซนำเอาอาสุมณฑากลับนครเป็งจาล

ประการที่ ๕ : ข้อตกลงว่าด้วยการใช้คำที่มีความหมายเหมือนกัน

ประเด็นการทำความเข้าใจเบื้องต้นที่เป็นประการสุดท้าย คือ ข้อตกลงว่าด้วยการใช้คำที่มีความหมายเหมือนกัน ในงานวิจัยนี้จะมีคำสำคัญอยู่ ๒ คำคือคำว่า สิม กับคำว่า โบสถ์ ซึ่งทั้ง ๒ คำจะมีความหมายเหมือนกัน คือเป็นศาสนสถานในพระพุทธศาสนา แต่มีการใช้ต่างกันในแต่ละภูมิภาคนั้นคือคำว่า โบสถ์หรืออุโบสถเป็นภาษาไทยกลาง เฉพาะภาคอีสานจะนิยมเรียกว่า สิม ดังนั้นในงานวิจัยนี้จะใช้คำว่า สิม คำเดียวเท่านั้น โดยจะไม่มีวงเล็บเป็น (โบสถ์หรืออุโบสถ) แต่อย่างใด

ประกาศที่ ๖ : ข้อตกลงว่าด้วยการเกริ่นนำก่อนการให้ความรู้สึนไซ

คณะผู้วิจัยได้พิจารณาเห็นว่าก่อนทำกิจกรรมการให้ความรู้เรื่องสึนไซทุกครั้ง ควรมีบทเกริ่นนำให้ทราบความคิดรวบยอดที่เป็นแก่นอยู่ ๒ ข้อความ ได้แก่ ข้อความที่เป็นแก่นของเรื่องสึนไซกับข้อความที่เป็นแก่นของหลักการทางพระพุทธศาสนา

ข้อความที่เป็นแก่นของเรื่องสึนไซ :

ให้ยาวๆ ไว้ คือสึนไซพันไซ ปีนี้ป้าปีหน้าจ้งค่อยฮอน นางเอย

ข้อความที่เป็นแก่นของหลักการทางพระพุทธศาสนา :

คนตินั้น คนเดียว กะมีค่า คนช้วนั้น มีน้อย กะส่ำหลาย

ประกาศที่ ๗ : ข้อตกลงว่าด้วยวัน เวลา และสถานที่การจัดกิจกรรม

การจัดกิจกรรมของโรงเรียนแต่ละแห่งจะมีความแตกต่างกัน ซึ่งเป็นไปตามบริบทของแต่ละแห่ง ดังนี้

๑. โรงเรียนบ้านสาวะถี (ส่วตถิราชูร์รังสฤษฏ์) กำหนดการจัดกิจกรรมในทุกวันพุธ เวลา ๑๔.๓๐ น. – ๑๕.๔๐ น. ณ ลานด้านหน้าอาคารเรียน

๒. โรงเรียนบ้านหัวหนองนาแวโนนจั่ว กำหนดการจัดกิจกรรมในทุกวันพุธ เวลา ๑๔.๓๐ น. – ๑๕.๔๐ น. ณ โรงอาหารและด้านข้างอาคารหลังเก่า (ทิศใต้ของโรงเรียน)

การทำความเข้าใจเบื้องต้นที่กล่าวมาจะช่วยให้ผู้ศึกษาวิจัยเล่มนี้ ได้เข้าใจถึงกำหนดช่วงเวลากิจกรรม การลงภาคสนามหรือพื้นที่วิจัย และการดำเนินการตามแผนที่วางเอาไว้ โดยเฉพาะบุคคลผู้เป็นผู้นำพื้นที่วิจัยทั้งวัดและโรงเรียน ซึ่งคณะผู้วิจัยต้องใช้ความเพียรพยายามและหาช่วงเวลาที่เหมาะสมในการเข้าถึง เมื่อทุกอย่างมีการวางแผนและลงมือทำงานตามแผนที่กำหนดไว้ เป็นเหตุให้การศึกษาวิจัยครั้งนี้เป็นไปด้วยดี ต่อไปจักเป็นการกล่าวถึงกิจกรรมที่จะช่วยสื่อให้เห็นถึงกระบวนการสร้างและการนำความรู้จากวรรณกรรมสึนไซสู่การพัฒนาสังคมในชุมชนทั้ง ๒ แห่งเป็นลำดับไป

๔.๒ กิจกรรมทางพระพุทธศาสนา : ประเพณีทอดเทียนพรรษา

การศึกษากิจกรรมทางพระพุทธศาสนาผ่านประเพณีการทอดเทียนพรรษา มีองค์ประกอบสำคัญ ๓ ส่วน คือ ความเป็นมา แนวคิด กระบวนการสร้าง และผลที่เกิดจากการสร้าง มีรายละเอียดดังนี้

๔.๒.๑ ความเป็นมาและแนวคิด

กิจกรรมการทอดเทียนในช่วงเทศกาลเข้าพรรษา หรือกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาที่ใช้เทียนเป็นสื่อแทนความหมายที่ว่า เทียนสิ่งตัวแทนความสว่างไสวตามนัยแห่งพุทธศาสนพิธีที่เกี่ยวกับการบูชาพระรัตนตรัยที่มีการอธิบายกันว่า เทียน ๒ เล่มแทนสิ่ง ๒ สิ่งคือพระธรรมกับพระวิญญู เพราะทั้ง ๒ อย่างเป็นดังตัวแทนพระธรรมกับพระวินัยที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติไว้ดีแล้ว เป็นพระศาสดาของพุทธบริษัทแทนกายเนื้อที่ต้องดับขันธไปตามเหตุปัจจัยแห่งการปรุงแต่ง ครูบาอาจารย์รุ่นต่อมาจึงได้นำเทียนมาตั้งบนโต๊ะหมู่บูชา เพื่อเป็นการระลึกนึกถึงพระธรรมกับพระวินัยดังกล่าว โดยมุ่งกลับไปสู่พุทธพจน์ว่า ธมโม จ วินโย จ ปญญตติโต โว มมจเจยน สตถา^๖ จึงเป็นเหตุให้พุทธบริษัทถือเป็นธรรมเนียม

^๖ ที.ป. (บาลี) ๗/๒๗/๒๖๗.

นิยมปฏิบัติตามพระธรรมและพระวินัยมาจนบัดนี้ และประเพณีการทอดเทียนเป็นประเพณีเก่าแก่ และดั้งเดิมของชาวอีสาน ซึ่งได้สืบทอดกันมาจากรุ่นสู่รุ่น คำว่า ทอดเทียน น่าจะมาจากคำ ๒ คำ คือ คำว่า ทอด ที่แปลว่าระยะจากจุดหนึ่งถึงอีกจุดหนึ่ง^๗ หรือหมายถึงการให้สิ่งของแก่พระสงฆ์เรียกว่า ทอด เช่น ทอดกฐิน ทอดบังสุกุล หรือแม้แต่พระเจ้าแผ่นดินพระราชสิ่งของแก่ประชาชนพลเมือง เรียกว่า ทอดทาน อย่างว่า พระก่อกองเงินค่าทอดทานให้ (สังข์สีลปชัย)^๘ และคำว่า เทียน แปลว่าสิ่งที่ได้จากการฟั่น หรือหล่อด้วยขี้ผึ้งหรือไข เป็นต้น ให้มีไส้ที่ตรงใจกลาง เมื่อรวมคำทั้ง ๒ เข้าด้วยกันว่า ทอดเทียน จึงมีความหมายว่า การนำต้นเทียนที่มีอยู่แต่ละหมู่บ้านหรือวัดนำไปบูชาจากวัดหนึ่งถึงอีกวัดหนึ่ง หรือพูดให้กระชับเข้าใจได้อย่างง่ายๆ ตรงตามรูปศัพท์ว่า ทอดเทียน หมายถึงการถวายเทียนแด่พระสงฆ์นั่นเอง^๙

ข้อความข้างต้นที่กล่าวมาเป็นการแสวงหาความหมายของคำว่า ทอดเทียน เมื่อทราบความหมายพอประมาณแล้ว ต่อไปเป็นการกล่าวถึงความเป็นมา เรื่องมีอยู่ว่าชีวิตในอดีตบอกเล่าพวกเราว่าการดำเนินชีวิตในอดีตมีความยากลำบากมาก สิ่งหนึ่งที่เป็นความลำบากคือแสงสว่าง ไม่ว่าจะเป็นชาวบ้านผู้อาศัยอยู่ในหมู่บ้านหรือชาววัดคือพระภิกษุสามเณรผู้อาศัยอยู่ในวัด ต่างมีความลำบากพอๆ กัน เรื่องราวการทอดเทียนในพระพุทธศาสนาไม่ปรากฏในพระไตรปิฎกหรือคัมภีร์อื่นๆ แต่เข้าใจว่ามีปรากฏชัดอยู่ในภาคอีสานเราเท่านั้น ในภาคอื่นๆ จะไม่มีการทอดเทียนเข้าพรรษาอย่างภาคอีสาน ถ้าจะกล่าวถึงต้นกำเนิดอาจกล่าวได้ว่ามีกำเนิดเกิดขึ้นที่เมืองอุบล (จังหวัดอุบลราชธานี) เพราะเมืองอุบลเป็นปากทางการเข้ามาของพระพุทธศาสนาสู่ภาคอีสาน สังเกตได้จากการที่มีพระมหาเถระ คือ พระอุปาสถิคุณุปมาจารย์ (อ้วน ตีสโต) ได้ขึ้นมาจากกรุงเทพมหานครมุ่งสู่จังหวัดอุบลราชธานี ได้สร้างสิ่งที่เป็นคุณแก่พระพุทธศาสนาไว้มากมาย จนเป็นเหตุให้เมืองอุบลได้รับฉายาว่าเป็นเมืองนักปราชญ์มาจนทุกวันนี้^{๑๐}

จากข้อความข้างต้นช่วยให้เข้าใจได้ว่าการทอดเทียนหรือถวายเทียนเข้าพรรษา ได้รับอิทธิพลมาจากจังหวัดอุบลราชธานีคือหลังจากแห่เทียนต้นใหญ่ๆ ประกวดหรือแข่งขันกันเสร็จแล้ว การจะเก็บต้นเทียนไว้ที่ใดที่หนึ่งคงไม่เกิดประโยชน์อะไร จึงได้สกัดเทียนออกเป็นก้อนเล็กก้อนน้อยแล้วนำมาหล่อเทียนใหม่ในขนาดพอประมาณ แล้วนำไปถวายตามวัดต่างๆ เพื่อให้พระสงฆ์ผู้อยู่จำพรรษาได้จุดให้แสงสว่าง เพื่อการศึกษาเล่าเรียนพระธรรมวินัยและไหว้พระสวดมนต์ได้สะดวกขึ้น เพราะเป็นที่ทราบกันทั่วไปว่าสมัยอดีตไม่มีไฟฟ้าแต่อย่างใด บ้านโน้นบ้านนี้ทำตามอย่างกัน ทำไปทำมาจึงรวมตัวกันเป็นหมู่บ้านชวนกันเป็นหมู่คณะนำเทียนที่หล่อใหม่แล้วไปทอดถวายตามวัดต่างๆ หรือนอกจากนี้ยังมีประเพณีการทอดปราสาทผึ้งหลังทอดเสร็จเทียนจะเหลือมาก จึงคิดหาวิธีจัดการกับ

^๗ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น จำกัด, ๒๕๔๒), หน้า ๕๑๓.

^๘ ปรีชา พินทอง, สารานุกรมภาษาอีสาน – ไทย – อังกฤษ, (อุบลราชธานี : โรงพิมพ์ศิริธรรม, ๒๕๓๒), ๔๐๑.

^๙ วารสารวิเวกสาร ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๓๔ ประจำเดือนพฤษภาคม-มิถุนายน ๒๕๕๗ : ๑๓.

^{๑๐} สัมภาษณ์ รองศาสตราจารย์ อุดม บัวศรี อาจารย์ผู้เชี่ยวชาญ มจร.วิทยาเขตขอนแก่น ชาวจังหวัดอุบลราชธานี อายุ ๗๘ ปี, วันที่ ๒๒ สิงหาคม ๒๕๕๘.

เทียนจึงนำเทียนมาหล่อใหม่ในรูปลักษณะต่างๆ แล้วนำไปถวายวัดจนก่อให้เกิดประเพณีการทอดเทียนมาจนสมัยปัจจุบัน^{๑๑}

เมื่อกล่าวถึงปราสาทผึ้งซึ่งมีความสัมพันธ์กับเทียน เป็นเหตุให้คิดถึงคำทวยหรือคำทาย หมายถึงคำที่มีลักษณะเชิงคำถามอยู่บ่อยๆ ว่าสิ่งนี้สิ่งนั้นคืออะไรหรือได้แก่อะไร แต่เป็นคำที่แฝงด้วยคติธรรมสอนใจและเตือนใจ เพราะเมื่อมีการเฉลยคำตอบแล้วจะเข้าใจได้ทันที คำทวยที่คิดว่าเป็นต้นกำเนิดแนวคิดเรื่องเทียนหรือการทอดเทียนเป็นอย่างดี ได้แก่คำทวยที่ว่า ตัวบุญนี้หัวดำก้นกาน ตัวบาปนั้นหัวโล้นหม่นเหลือง ข้อความว่า ตัวบุญนี้หัวดำก้นกาน นักปราชญ์หรือท่านผู้รู้ให้คำอธิบายว่า หัวดำก้นกาน หมายถึง ตัวผึ้งซึ่งมีส่วนหัวมีสีดำและส่วนหางจะมีสีลายในลักษณะต่างๆ ในเชิงความคิด ท่านหมายถึงตัวผึ้งว่าเป็นตัวก่อให้เกิดรังผึ้ง เพราะหลังจากชาวบ้านต้อนน้ำหวานจนหมดแล้วจะเหลือแต่รังผึ้ง ชาวบ้านจะนำรังผึ้งไปหล่อหลอมกลายเป็นเทียนแล้วนำไปบูชาพระ ท่านจึงกล่าวว่าตัวผึ้งเป็นตัวบุญ ส่วนอีกข้อความคือ บาปนั้นหัวโล้นหม่นเหลือง ท่านหมายถึงพระห้ามคนไปถูกตัวในลักษณะไม่เคารพยำเกรง โดยเฉพาะผู้หญิงถูกตัวหรือแตะต้องพระไม่ได้โดยเด็ดขาด คนโบราณท่านจะสอนเป็นเชิงปริศนาธรรมผ่านคำทวยอย่างนี้แหละ ถือว่าเป็นลักษณะเฉพาะของชาวอีสานเราก็อาจกล่าวได้ ขอชื่นชมเคารพบูชาคุณครูบาอาจารย์ในอดีตไว้ในที่นี้ด้วย^{๑๒}

หากมองย้อนหลังสมัยเป็นบรรพชาเป็นสามเณรที่วัดไชยศรี บ้านสาวะถี ได้เห็นครูบาอาจารย์ได้ปฏิบัติต่อกันในระหว่างเข้าพรรษา คือการทำสามัคคีธรรมต่อหลวงปู่หลวงพ่อบุญมีอายุพรรษามากกว่าหรือเป็นผู้ที่เคารพนับถือของพระเณรและญาติโยมในเขตนั้น การไปในแต่ละครั้งจะมีเครื่องสักการบูชาไปด้วย สิ่งสำคัญคือเทียนพร้อมดอกไม้ส่งหอมทั้งหลาย นอกจากนี้ยังถือว่าเป็นการไปเอาบุญ (ทำบุญ) กับหลวงปู่หลวงพ่อด้วย จึงรวบรวมจตุปัจจัย (เงิน) ตามกำลังศรัทธาไปถวาย ในเรื่องนี้ส่วนตัวมีความเห็นว่า กรณีผู้น้อยไปหาผู้ใหญ่ถือว่าเป็นการไปทำสามัคคีธรรม ส่วนกรณีผู้ใหญ่ไปหาผู้น้อยถือว่าเป็นการไปเพื่อให้กำลังใจให้พระหนุ่มเณรน้อยอบอุ่นใจ ให้โอวาท ให้คำแนะนำในการครองสมณะเพศในระหว่างพรรษา ให้อยู่รอดปลอดภัยจนตลอด ๓ เดือน โดยเฉพาะพระบวชใหม่ซึ่งไกลบ้าน ไกลพ่อแม่ ไกลญาติพี่น้องเพื่อนฝูง จะรู้สึกเหงาและว้าเหว่ หากมีพระเถระผู้ใหญ่ไปพูดคุยด้วยก็จะรู้สึกอบอุ่นใจ กำลังใจจะตามมาทันที นี่คือการเกิดพร้อมกับการทอดเทียนพรรษา^{๑๓}

สำหรับแนวคิดริเริ่มทำบุญประเพณีการทอดเทียนสิ้นใจของชาวบ้านสาวะถี มีต้นเค้ามาจากความคิดที่ว่า ชาวบ้านสาวะถีได้ทำบุญทอดเทียนในพรรษาอยู่แล้วเป็นปกติ แต่เป็นการทอดเทียนแบบธรรมดาที่เคยทำกันมาตามพ่อแม่ปู่ย่าตายาย เลยมาคิดว่ามันน่าจะมီးอะไรสักอย่างเป็นสื่อกลางเชื่อมโยงความรู้สึกดีๆ ร่วมกัน อะไรบางอย่างนั้นน่าจะมีเหมือนกันหรือเคยเห็นกันมานาน แต่มันไม่เกิดความรู้สึกในคุณค่าต่อสิ่งนั้นๆ ไม่เกิดความรัก ความหวงแหนและความผูกพันกับสิ่งนั้น มาตกลึกความคิดว่าบ้านที่มีสิบบอกเล่าเรื่องสิ้นใจมีอยู่ ๔ หมู่บ้านคือ บ้านสาวะถี อ.เมือง บ้านหัวหนอง อำเภอบ้านไผ่ บ้านวังคูน อำเภอนองสองห้อง จังหวัดขอนแก่น บ้านดงบัง อำเภอบุพผรัตน์

^{๑๑} สัมภาษณ์ พระครูสิริสุตธารณ์,ดร., ผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดธาตุ จังหวัดขอนแก่น, วันที่ ๑ สิงหาคม ๒๕๕๘.

^{๑๒} สัมภาษณ์ พระครูสุธีศัมภีร์ญาณ วิ.,ดร., อาจารย์ประจำ มจร.วิทยาเขตขอนแก่น, วันที่ ๔ สิงหาคม ๒๕๕๘.

^{๑๓} สัมภาษณ์ อาจารย์สุภัทร บริบูรณ์ ชาวบ้านสาวะถี อายุ ๘๐ ปี, วันที่ ๓๑ สิงหาคม ๒๕๕๘.

จังหวัดร้อยเอ็ด เมื่อคิดได้อย่างนั้นจึงเริ่มที่บ้านที่สนิทที่สุดได้แก่บ้านหัวหนอง เพราะส่วนตัวจะรู้จักกับ พระอธิการมิตรชัย อจลธมโม เจ้าอาวาสวัดสนวนวารีพัฒนาราม ประเพณีทอดเทียนสินไชจึงเกิดขึ้น ตั้งแต่นั้นมา จากนั้นจึงได้ขยายไปจนครบทั้ง ๒ วัด เป็นไปในลักษณะเหย้าเยือน ต่างไปเยี่ยมยามถามข่าวกัน ได้เห็นหน้าเห็นตากัน ได้เป็นพี่เป็นน้องกันและคิดแบบง่าย ๆ หรือแบบบ้าน ๆ ว่า ประเพณีทอดเทียนพรรษาเป็นการ ‘เอาบุญไปหากัน’ กิจกรรมที่ใช้เป็นสื่อกลางระหว่างกันคือการร้องสรภัญญ์สินไช และการเล่าเรื่องสินไชตามตอนที่ตนเองจำได้ ซึ่งเป็นการสร้างบรรยากาศระหว่างกันได้เป็นอย่างดี^{๑๔}

ส่วนการทำบุญทอดเทียนพรรษาของชาวบ้านหัวหนองนั้น พระอธิการมิตรชัย อจลธมโม กล่าวว่า วัดสนวนวารีพัฒนารามได้แนวคิดมาจากพระครูบุญชยากร เจ้าอาวาสวัดไชยศรี ท่านได้มาแวะเยี่ยมพุดคุยว่าวัดที่มีส้มเล่าเรื่องสินไชควรจะมีโอกาสไปมาหาสู่กัน โดยอาศัยประเพณีบุญทอดเทียนพรรษา ซึ่งส่วนตัวมีความเห็นด้วยทันที พอวันเข้าพรรษาจึงปรารภกับชาวบ้านๆ ต่างมีความเห็นด้วยทันทีเช่นกัน หากกล่าวถึงกิจกรรมที่ทำร่วมกันคือการร้องสรภัญญ์สินไชและการเล่าเรื่องสินไชตามตอนต่างๆ เท่าที่จะจดจำได้ การไปมาหาสู่กันอย่างนี้เป็นปกติมาก เพราะถือว่าไปมาเยี่ยมกันถามสารทุกข์สุกดิบ ให้กำลังใจแก่กัน มีความรู้สึกอบอุ่น ไม่โดดเดี่ยว และอื่นๆ อีกมาก จากนั้นจึงได้ทำบุญประเพณีทอดเทียนระหว่าง ๒ วัดนี้เรื่อยมาจนทุกวันนี้^{๑๕}

เทียนชาวบ้านบ้านหัวหนอง

เทียนบ้านชาวบ้านสาวะถี

ประวัติและแนวคิดประเพณีบุญทอดเทียนพรรษาของชาวบ้านทั้ง ๒ แห่งสรุปได้ว่า การทอดเทียนพรรษาเป็นการนำต้นเทียนที่มีอยู่แต่ละหมู่บ้านหรือวัดนำไปบูชาจากวัดหนึ่งถึงอีกวัดหนึ่ง แล้วนำไปถวายเทียนแด่พระสงฆ์ผู้จำพรรษาในวัดนั้นๆ ประเพณีนี้ไม่ปรากฏในพระไตรปิฎกหรือคัมภีร์อื่นๆ แต่เข้าใจว่าได้รับอิทธิพลจากการทอดเทียนเข้าพรรษาของจังหวัดอุบลราชธานี ที่มีการทำบุญพระเพณีทอดเทียนพรรษาของชาวบ้านสาวะถีกับบ้านหัวหนองนี้ เกิดจากความคิดว่าบ้านทั้ง ๒ แห่ง

^{๑๔} สัมภาษณ์ พระครูบุญชยากร เจ้าอาวาสวัดไชยศรี, ๘ สิงหาคม ๒๕๕๘.

^{๑๕} สัมภาษณ์ พระอธิการมิตรชัย อจลธมโม, เจ้าอาวาสวัดสนวนวารีพัฒนาราม, ๑๕ สิงหาคม ๒๕๕๘.

แบบที่ ๑ : แบบร่วมนสมัย

บทกลอนสวดสรรณัญญ : ศิล ๕ คือหลักโลก

ขอเชิญ สาธุชน	น้อมมกล ตั้งสัจจา
นำศีล – ธรรมกลับมา	ช่วยโลกหล้า ให้ร่มเย็น
คืน – วัน โลกวนวาย	มีเกิด – ตาย ให้แลเห็น
ที่อยู่ สู้บ่วงเวร	ไม่ว่าง ที่ก่อกรรม
กิเลส และตัณหา	คือสิ่งพา ให้ตกต่ำ
เพียงเรา มีศีลธรรม	นำชีพตน ให้พ้นภัย
ศีลห้า ยาวพิเศษ	แก้กิเลส สมสมัย
ทุกข์ – โศก โรคกายใจ	ศีลแก้ได้ ไม่ก่อเวร
ปาณา. ไม่ฆ่าสัตว์	ให้วิบัติ แลทุกข์เข็ญ
น้อมนำ ธรรมบำเพ็ญ	ในร่มเย็น ด้วยเมตตา
อทินนา. รู้ห้ามใจ	ข้าวของใคร ล้วนมีค่า
อย่าใช้ เล่ห์หลอ	แย่งเขามา ให้หมองใจ
กาเม. สำรวมจิต	จงเลิกคิด เอาแต่ได้
ลูกเขา ผัว – เมียใคร	ใจแสนหวง อย่าช่วงชิง
มุสา. อย่าโกหก	พูดเพ้อพก ดังผีสิง
พูดไป ให้เป็นจริง	สิ่งสูงค่า ราคาคน
สุรา ยาเสพติด	สิ่งเป็นพิษ ทุกแห่งหน
รู้จัก รักษาตน	หลีกเลี่ยง ห่วงแสนไกล
ศีลห้า คือหลักโลก	พาพ้นโศก โลกสดใส
ศีลธรรม กำกับใจ	กล่อมโลกให้ อยู่ร่มเย็น ^{๑๗}

แบบที่ ๒ : แบบเฉพาะ

บทกลอนสวดสรรณัญญ : สรรณัญญสินไซ

เรื่องราว สังข์สินไซ	มีเมืองใหญ่ นามเป้งจาล
ใหญ่โต และโอฬาร	งามตระการ สุดสายตา
เจ้าเมือง กุสราช	ธ ครอบราชย์ เป็นราชา
น้องนาง สุมณฑา	ดั่งแก้วตา ทรงรักใคร่
นงราม งามบาดตา	หลายเมืองมา ทูลขอให้
ทูลขอ เป็นจอมใจ	พระไม่ให้ ใครขอมา
จักกล่าว ยักษ์กุมภัณฑ์	เวสสุวรรณ เฝ้าวงษา
คู่สร้าง สุมณฑา	ติดตามมา ลักพานาง
วันชม อุทยาน	จากเป้งจาล ไปไกลห่าง

^{๑๗} ประพันธ์โดย อาจารย์สุภัทร บริบูรณ์ ชาวบ้านสาวะถี อายุ ๘๐ ปี

หมื่นโยชน์ ระยะทาง	สู่หอปรารค์ อโนราช
ชาวเมือง ทั้งพารา	พร้อมพระยา กุสราช
ร้องไห้ ใจจักขาด	สงสารนาฏ กนิษฐา
เหล่าสัตว์ ที่ทรงเลี้ยง	ทั้งนกเอี้ยง สาลิกา
เคยแจ้ว จ้านรรจา	ต่างไศกา ห่วงอาลัย
เนิ่นนาน กาลเวลา	สมุณทา จากเมืองไป
ห่างกัน สุดแสนไกล	เป็นขวัญใจ ยักษ์กุมภัณฑ์
ทรงมี พระธิดา	สุดโสภา ศรีดาจันทร์
วรณนาถ จอมราชัน	ขอมิ่งขวัญ เป็นชายา
ทั้งสอง ครองรักกัน	สายสัมพันธ์ มั่นเริญมา
สินไซ ทรงสกา	พาแก้วตา กลับเบิ่งจาล
เรื่องราว เล่ากันมา	ผ่านเพลา ก็เนิ่นนาน
พ่อแก่ แม่เฒ่า ชับขาน	เป็นนิทาน นานนิรันดร์ ^{๑๘}

(๕) เมื่อได้ดำเนินการไปตามข้อ (๔) แล้ว คณะผู้วิจัยจึงได้โทรศัพท์ถึงอาจารย์สุภัทร บริบูรณ์ ปัจจุบันท่านพักอาศัยอยู่กับครอบครัวที่จังหวัดกำแพงเพชร ให้ท่านเดินทางมาพักที่จังหวัดขอนแก่น โดยให้ท่านพักที่วัดธาตุ พระอารามหลวง และที่ศูนย์ปฏิบัติการธรรมวิสุทธาจารย์ (เหล่ว สมโน) บ้านหนองกอย ตำบลบ้านทุ่ม อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ซึ่งห่างจากบ้านสาวะถี ๑๒ กิโลเมตร

(๖) การไปพบท่านครั้งนั้นทางคณะผู้วิจัยได้ขอร้องให้ท่านอยู่ที่จังหวัดขอนแก่นเป็นเวลา ๓ เดือน (ยึดพรรษาพระเป็นตัวกำหนด) ซึ่งท่านรับปากและปรารถนาความในใจว่า ‘จะช่วยทำงานเต็มที่ เพราะถือเป็นความตั้งใจเดิมที่มีอยู่ก่อนแล้ว คือมีความประสงค์จะขยายเครือข่ายการศึกษาเรียนรู้สินไซไปยังประชาชนทั่วไป โดยเฉพาะเด็กและเยาวชนอยู่แล้ว หากมีโครงการวิจัยเข้ามาขับเคลื่อนถือเป็นโอกาสดีมากที่จะได้ทำงานตามที่ตั้งใจไว้’

(๗) ท่านเดินทางมาถึงจังหวัดขอนแก่นวันที่ ๒๔ กรกฎาคม ๒๕๕๘ เข้าพักที่วัดธาตุเรียบร้อย แล้ว ท่านก็เริ่มประพันธ์ตาม ๒ แนวทางจนสำเร็จตามคำร้องขอคือกลอนรณรงค์โครงการหมู่บ้านรักษาศีล ๕ และบทกลอนสรภัญญ์แบบเฉพาะคือบทกลอนสรภัญญ์สินไซ ท่านได้ประพันธ์บทกลอนสรภัญญ์แล้วเสร็จภายในสัปดาห์แรกของพรรษา (วันที่ ๗-๘ สิงหาคม ๒๕๕๘)

(๘) คณะผู้วิจัยได้นำบทกลอนสรภัญญ์เดินทางไปวัดไชยศรี บ้านสาวะถี และวัดสนวนวารีพัฒนาราม บ้านหัวหนอง โดยเริ่มวันพระแรกที่วัดไชยศรี บ้านสาวะถีก่อน (วันที่ ๗ สิงหาคม ๒๕๕๘) แล้ววันพระต่อไปได้เดินทางไปวัดสนวนวารีพัฒนาราม (วันที่ ๑๔ สิงหาคม ๒๕๕๘) เป็นไปในลักษณะสลับไปมาหรือไขว้ไปมา

(๙) การเดินทางไปวัดทั้ง ๒ แห่งนี้ตั้งแต่ต้นพรรษาจนถึงวันนี้ (๙ กันยายน ๒๕๕๘) เป็นเวลา ๑ เดือนกว่า สิ่งที่ทำควบคู่กันไปมีกิจกรรมอยู่ ๒ กิจกรรมคือ

^{๑๘} ประพันธ์โดย อาจารย์สุวิมล เชื้อสาวะถี ชาวบ้านสาวะถี อายุ ๖๒ ปี

ก. กิจกรรมการร้องสรภัญญ์ทั้ง ๒ แบบ การเริ่มกิจกรรมร้องสรภัญญ์ถือว่าเป็นไปด้วยดี โดยเฉพาะร้องสรภัญญ์รณรงค์หมู่บ้านรักษาศีล ๕ เป็นกิจกรรมที่ถูกตาต้องใจของพ่อชาวมะขามมาก เพราะเป็นสิ่งที่พ่อชาวมะขามสัมผัสได้รับรู้ได้และได้ร่วมมือกิจกรรมนี้ด้วย

ข. เมื่อร้องสรภัญญ์เสร็จแล้ว กิจกรรมสำคัญ ได้แก่ ท่านอาจารย์สุภัทร บริบูรณ์ ได้ถือโอกาสเล่าเรื่องสินไซสู่พ่อชาวมะขามฟังต่อเนื่องกันไป ซึ่งทั้ง ๒ แห่งจะทำในลักษณะนี้เหมือนกัน

(๑๐) สิ่งที่เกิดขึ้นใน ๒ พื้นที่วิจัยทั้ง ๒ แห่งคือ ที่วัดสวະธิดีถือเป็นแหล่งสินไซอยู่แล้ว พ่อชาวมะขามจะไม่ค่อยสนใจฟังสินไซที่เป็นลักษณะการเล่าเรื่อง เพราะส่วนใหญ่ได้ยินได้ฟังมานานแล้ว ที่พอสนใจบ้างคือการอ่านตามตัวบทที่เป็นต้นฉบับพร้อมคำอธิบายเล็กน้อย แต่ที่สนใจพิเศษคือบทกลอนสรภัญญ์ ‘ศีล ๕ คือหลักโลก’ คงตรงกับโครงการหมู่บ้านรักษาศีล ๕ ส่วนพ่อชาวมะขามวัดสนวนวาริพัฒนาราม ในช่วงแรกจะสนใจบทกลอนสรภัญญ์ แต่พอร้องคล่องปากหรือท่องได้แล้วจะรู้สึกธรรมดา สิ่งที่น่าสนใจจนกลายเป็นคำร้องขอคือให้เล่าเรื่องสินไซ ดังนั้นใน ๒ วันพระที่ผ่านมา (วันที่ ๖ กับวันที่ ๑๒ กันยายน ๒๕๕๘) จึงเดินทางไปวัดสนวนวาริพัฒนารามเพื่อเล่าเรื่องสินไซให้พ่อชาวมะขามฟังเป็นการเฉพาะ

(๑๑) วันที่ ๑๒ กันยายน ๒๕๕๘ คณะผู้วิจัยได้เดินทางไปร่วมกิจกรรมการร้องสรภัญญ์ของคณะอุบาสิกาวัดบ้านหัวหนอง ในประเพณีทอดเทียนพรรษาของคณะสงฆ์อำเภอบ้านไผ่ ที่วัดศรีบุญเรือง ต.บ้านแก้ง อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น โดยมีพระครูปริยัติสารวิสุทธิ, ดร. เป็นเจ้าอาวาสและรองเจ้าคณะอำเภอฟายเผยแผ่เป็นเจ้าภาพจัดงานในครั้งนี้

๒. วิธีการสร้าง

ที่กล่าวมาทั้ง ๑๑ ข้อข้างต้น เป็นการแสดงลำดับกระบวนการสร้างกิจกรรมการทอดเทียนพรรษาของวัดทั้ง ๒ แห่ง ต่อไปเป็นการกล่าวถึงวิธีการสร้างที่แสดงถึงการใช้ความรู้จากเรื่องสินไซสู่การสังคมนาฬวัด โดยมีวิธีการดังนี้

(๑) นำเอกสารอัดสำเนาที่เป็นตัวบทกลอน ‘ศีล ๕ คือหลักโลก’ ไปแนะนำและแจกแก่คณะอุบาสกอุบาสิกาผู้ปฏิบัติธรรมในวัดทั้ง ๒ แห่ง

(๒) นำเอกสารอัดสำเนาที่เป็นตัวบทกลอน ‘สรภัญญ์สินไซ’ ไปแนะนำและแจกแก่คณะอุบาสกอุบาสิกาผู้ปฏิบัติธรรมในวัดทั้ง ๒ แห่ง

(๓) อาจารย์สุภัทร บริบูรณ์ ได้นำอ่านบทกลอนทั้ง ๒ บทเป็นทำนองธรรมดา คืออ่านตามฉันทลักษณ์ของกลอน ซึ่งแต่ละวรรคจะมี ๕ คำทั้งหน้าและวรรคหลัง มีเสียงสั้น (รัสสะ) เสียงยาว (ทีฆะ) หรือเสียงหนัก (ครุ) เสียงเบา (ลหุ)

(๔) เมื่อคณะอุบาสกอุบาสิกาอ่านจนคล่องปากคืออ่านจนตกบาทตกคำแล้ว อาจารย์สุภัทร บริบูรณ์ จึงได้ใส่ทำนองสรภัญญ์เข้าไปโดยให้คณะอุบาสกอุบาสิกาชั้นทำนองสรภัญญ์ตาม ไม่นานก็สามารถร้องทำนองสรภัญญ์ได้ทั้ง ๒ บทกลอน

(๕) สิ่งสำคัญอย่างหนึ่งการร้องสรภัญญ์คือจะต้องมีคนเสียงดีเสียงเพราะนำร้องในลักษณะร้องนำ จึงจะทำให้ร้องสรภัญญ์ดำเนินไปด้วยดี จากการสังเกตจะเห็นว่าคณะอุบาสกอุบาสิกาของวัดทั้ง ๒ แห่ง ผู้ขึ้นเสียงหรือนำเสียงส่วนมากจะเป็นอดีตหมอลำ เพราะหมอลำจะมีเสียงดีคือเสียงจะก้องกังวาล เสียงหนักแน่น และนุ่มนวลเป็นธรรมชาติหรือเป็นธรรมดาอยู่แล้ว คนฟัง (ที่เป็นคนอีสาน) จะรู้ได้ทันทีว่าเสียงนี้เป็นเสียงหมอลำ

(๖) เมื่อร้องสรภัญญ์จบลงโดยเฉพาะบทกลอนสรภัญญ์สินไซ ท่านอาจารย์สุภัทร บริบูรณ์ ได้อธิบายขยายความตามตัวบทกลอนแต่ละบทไปตามลำดับ และท่านจะสอดแทรกสาระสำคัญของเรื่องที่ปรากฏในบทกลอนสรภัญญ์สินไซ บทกลอนที่นำมาประพันธ์เป็นเรื่องความรักของพี่ชายคือพระยากุสราขที่มีต่อน้องสาวคือนางสมณฑา ความรักของยักษ์กุมภณท์ที่มีต่อนางสมณฑาผู้เคยเป็นสามีภรรยา กันมาก่อนในอดีตชาติ ที่ทางพระพุทธศาสนาเรียกว่าเป็นเรื่องบุพเพสันนิวาส (เคยอยู่ร่วมกันมาในชาติปางก่อน)

(๗) เนื่องจากในระหว่างที่คณะผู้วิจัยได้ลงพื้นที่วิจัยเป็นช่วงเดือนสิงหาคม ซึ่งเป็นเดือนของวันแม่พอดี หลังจากบรรยายประเด็นความรักในอดีตระหว่างยักษ์กุมภณท์กับนางสมณฑาแล้ว ท่านอาจารย์สุภัทร บริบูรณ์ ได้ยกข้อความที่แสดงถึงความรักของแม่ที่มีต่อลูกคือความรักของนางลุนที่มีต่อลูกคือสินไซ ความว่า

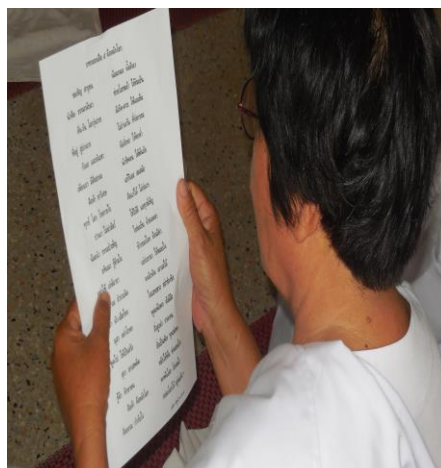
อันนึ่งลอนจวบพ้อ	อาออกองค์กะสัตร กี่ดี
ญาได้จิงใจดอม	ตั้งโดยแองฮู้
ชาติที่ไยยนี้	ตะหลบแปป็นง่าย จิงแล้ว
ฮู้ว่ายักษ์บ่แพ้แพ้แล้ว	เขาได้ค่องเคย
แม่นว่าเดียระสานเชื้อ	พาสาโสมต่าง กี่ดี
คั่นว่าได้เกือกกั่ว	กันหันก็หากหอมแม่แล้ว
อันว่าสีหะราชท้าว	เจ้าอ่อนสังข์ทอง กี่ดี
ญาได้ไลบาคาน	ให้ค่อยทวนทำเกื้อ กันเนอ
อันที่ทกหลานแท้	ใจยอมยาเชื้อเขาเนอ
แม่สั่งเจ้า	ใจแจ้งจี่ความ แม่เนอฯ ^{๑๙}

(๘) สรุปผลกิจกรรม (คณะผู้วิจัย)

(๙) ประชุมสรุปบทเรียน (คณะผู้วิจัย เจ้าอาวาส ผู้บริหารสถานศึกษา และครูผู้รับผิดชอบ)

อ.สุภัทร บริบูรณ์ นำพาร้องสรภัญญ์

อุบาสิกากำลังอ่านบทร้องสรภัญญ์

^{๑๙} มั่น จงเรียน, สังข์สีลปชัย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร, มปป.), หน้า ๑๐๒.

๔.๒.๓ ผลของกิจกรรม

การทำกิจกรรมการทอดเทียนพรรษาไม่ได้เริ่มในทันทีทันใดในวันเข้าพรรษา (๓๑ กรกฎาคม ๒๕๕๘) แต่กิจกรรมที่เริ่มตั้งแต่วันพระแรกของพรรษา คือ การเดินทางไปที่วัดสวนวาริพัฒนาราม บ้านหัวหนองและวัดไชยศรี บ้านสาวะถี (ตามลำดับ) เพื่อแนะนำคณะผู้วิจัยและสัมภาษณ์หารายละเอียดของวัด วันพระถัดไปจึงมีการให้ความรู้เรื่องสืงไสพร้อมกับ การร้องสรภัญญ์ด้วยบทกลอนสี่ล ๕ และกลอนสรภัญญ์ หลังจากจึงได้ทำกิจกรรมสำคัญคือการทอดเทียนพรรษา กิจกรรมที่ช่วยให้การทอดเทียนพรรษาเป็นไปด้วยความดีงามคือการร้องสรภัญญ์ คณะสรภัญญ์อุบาสิกาวัดสวนวาริพัฒนารามร่วมทอดเทียนพรรษาที่วัดศรีบุญเรือง อำเภอบ้านไผ่ ตรงกับแรม ๘ ค่ำเดือน ๙ วันที่ ๖ กันยายน ๒๕๕๘ และคณะสรภัญญ์อุบาสิกอุบาสิกาวัดไชยศรีร่วมทอดเทียนพรรษาที่วัดสว่างพิทยา บ้านหนองหลุม อำเภอมือง ตรงกับขึ้น ๑๕ ค่ำเดือน ๑๐ วันที่ ๒๐ กันยายน ๒๕๕๘

กิจกรรมการทอดเทียนพรรษาผ่านการร้องสรภัญญ์สี่ล ๕ คือหลักโลกและบทกลอนสรภัญญ์สืงไส ได้ทำให้ผู้มีส่วนร่วมกิจกรรมนี้มีความรู้สึกที่ดีว่า เป็นครั้งแรกที่ได้มีโอกาสนำพาพ่อชาวแม่ชาวร้องสรภัญญ์บทกลอนสี่ล ๕ และบทกลอนสืงไส นับว่าเป็นบุญของตัวเองที่ได้ให้ความรู้เรื่องสืงไส มีความสุขมากกับการได้ทำกิจกรรมนี้ รู้สึกว่ายิ่งให้ยิ่งได้และมีความสุขกายสบายใจเป็นอย่างยิ่ง คิดถึงภาพการให้เมื่อใดความปิติเอบอ้อมก็เกิดเมื่อนั้น^{๒๐} เรื่องสืงไสส่วนตัวเคยได้ยินได้ฟังคนเฒ่าคนแก่รุ่นพ่อแม่เล่าเหมือนกัน แต่เป็นเพียงบางตอนคือตอนสืงไสตามเอาอาคีนเมืองเท่านั้น เมื่อได้ฟังจากลุงสุภัทรช่วยเพิ่มความรู้เกี่ยวกับด้านมากขึ้น การที่สืงไสเดินป่าเขาเล่าเนาไพรตามเอาอาคีนนั้นต้องผ่านด่าน ๙ ด่าน และด่านสุดท้ายคือด่านยักษ์กุมภกันท์ ผ่านด่านสำคัญนี้ได้จึงตามเอาอาคีนกลับมาคืนนครเป็งจาลได้ ภาพของด่านทั้ง ๙ ยังปรากฏในหัวใจอยู่เลย^{๒๑} ในขณะที่ชาวบ้านสาวะถีอีกคนกล่าวว่าก่อนหน้านี้มีแต่ความภูมิใจในบ้านสาวะถีว่ามีสมที่วัดเป็นอุปแด่มเล่าเรื่องสืงไสทั้งหลาย แต่พอได้เข้าร่วมกิจกรรมตั้งแต่ต้นมาทำให้เข้าใจในตัวละครชัดมากขึ้น ตัวละครที่พอใจหลายคือยักษ์กุมภกันท์ เพราะเขารักนางสมุณทามาก ยอมทำทุกอย่างเพื่อนาง รักนี้เป็นรักเดียวใจเดียวอย่างแท้จริง หากผู้ชายมีรักต่อหญิงอย่างยักษ์กุมภกันท์ โลกนี้คงสดใสสดสวยอยู่ทุกวันเวลาเป็นแน่^{๒๒} นอกจากพอใจในความรักของกุมภกันท์แล้วยังพอใจในการร้องสรภัญญ์สืงไสว่า บุญทอดเทียนพรรษาทำอยู่ทุกปีอยู่แล้ว ไม่รู้สึกประทับใจอะไรมาก แต่ที่ทำให้รู้สึกประทับใจมากขึ้นคือการร้องสรภัญญ์สืงไส เพราะไม่เคยร้องมาก่อน นอกจากได้ร้องแล้วยังได้ฟังบรรยายเพิ่มเติมตามเนื้อที่ร้องไป ทำให้เข้าใจเรื่องสืงไสไปพร้อมๆกับการร้องสรภัญญ์สืงไสไปด้วยกัน^{๒๓}

หากถามถึงความประทับใจอะไรในสืงไส ตอบได้ว่าประทับใจในตัวสืงโท เพราะเขาได้ทำหน้าที่ของพี่ชายที่ดีที่คอยดูแลน้องๆ ในคราวที่มีปัญหา นับว่าเป็นตัวอย่างที่ดีของคนในสังคม และหากนำคุณธรรมของสืงโทในเรื่องความเป็นคนสุขุมเยือกเย็นมาใช้ในชีวิตประจำวันจะเป็นการดีมาก^{๒๔} ที่บ้านหัวหนองมีสมช่วยเล่าขานเรื่องสืงไส แต่ไม่เคยออกไปดูอย่างจริงจัง แต่พอมีคณะวิจัยมาชักชวนให้

^{๒๐} สัมภาษณ์ อาจารย์สุภัทร บริบูรณ์ ชาวบ้านสาวะถี, ๑๕ กันยายน ๒๕๕๘.

^{๒๑} สัมภาษณ์ แม่ดวง บุตรศรีชา ชาวบ้านสาวะถี อายุ ๖๘ ปี, ๖ กันยายน ๒๕๕๘.

^{๒๒} สัมภาษณ์ แม่เพ็ญศรี นามมา ชาวบ้านสาวะถี อายุ ๗๑ ปี, ๖ กันยายน ๒๕๕๘.

^{๒๓} สัมภาษณ์ แม่ดวงใจ ทับสมบัติ ชาวบ้านสาวะถี อายุ ๖๙ ปี, ๖ กันยายน ๒๕๕๘.

^{๒๔} สัมภาษณ์ แม่สุริยนต์ มณีวงศ์ ชาวบ้านหัวหนอง อายุ ๗๐ ปี, ๑๓ กันยายน ๒๕๕๘.

ออกไปดู เวลาปฏิบัติธรรมในวันพระก็จะชวนกันออกไปเดินดู ฟังเห็นความวิจิตรและคุณค่าของธูปแต่้มก็คราวนี้ เพียงแค่นี้ถือว่ามีประโยชน์มากแล้วของคณะวิจัยที่มาช่วยเตือนสติให้กล้าลุกมาศึกษาเรียนรู้เรื่องสินไชผ้าธูปแต่้ม คงจะได้ศึกษาเรียนรู้ให้มากขึ้นในโอกาสต่อไป^{๒๕} จากที่ได้ฟังเรื่องสินไชจากคุณตาสุภัทร บริบูรณ์ ที่ประทับใจมากคือตอนนางลุนและสินไชถูกพ่อคือพระยาสุรราชไล่ออกไปอยู่ป่า คุณตาได้พรรณนาภาพของแม่ที่แสดงความรักต่อลูก บรรยายถึงภาพผ้าเปียกปอน การอยู่การกิน การใช้ชีวิตกับสัตว์น้อยใหญ่ในป่า เป็นเหตุให้หวนคิดถึงพ่อกับแม่ที่ตายจากไปแล้ว จวบกับช่วงนี้เป็นวันแม่จึงทำให้คิดถึงพ่อแม่มา^{๒๖}

รายละเอียดที่เป็นตัวหนังสือแทนความรู้และความเข้าใจ ที่เกิดจากกิจกรรมทอดเทียนพรรษาข้างต้น สรุปความได้ว่า เทียนเป็นสิ่งแทนความสว่างไสวซึ่งเป็นความหมายของพระธรรมและพระวินัย ชาวพุทธในภาคอีสานอาศัยความหมายนี้จึงนิยมทอดเทียนบูชาพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ในเทศกาลเข้าพรรษา ประเพณีทอดเทียนพรรษามีที่มาจากจังหวัดอุบลราชธานี โดยเชื่อว่าอุบลราชธานีเป็นปากทางการเข้ามาของพระพุทธศาสนาสู่ภาคอีสาน ชาวพุทธอีสานจะสื่อความหมายทางพระพุทธศาสนานิยมสื่อผ่านคำทวย เช่น ตัวบุญนี้หัวดำก้นกาน ตัวบาปนั้นหัวโล้นหม่นเหลือง ชาวพุทธบ้านสวาทักกับบ้านหัวหนองต่างได้รับความคิดความเชื่อข้างต้น จึงนิยมทำบุญทอดเทียนพรรษาด้วยดีตลอดมา แต่ลักษณะของเทียนจะมีความแตกต่างกันไป โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นการทำบุญพิเศษในเทศกาลเข้าพรรษา เป็นการไปเยี่ยมเยียนญาติพี่น้องที่อยู่ตามบ้านที่ไปทอดเทียน ได้กราบหลวงปู่หลวงพ่อและพระสงฆ์ผู้อยู่จำพรรษา โดยเฉพาะพระสงฆ์ได้ทำความเคารพต่อกัน (สามีจิกรรม) ส่วนการสร้างกิจกรรมนี้ขึ้นมาได้ด้วยอาศัยการร้องสรภัญญ์ที่นิยมในภาคอีสาน บทกลอนสรภัญญ์สินไช ได้ช่วยให้ผู้ร่วมกิจกรรมทอดเทียนพรรษาได้รู้สินไชเพิ่มขึ้น โดยสื่อผ่านคำพูดว่า รู้จักด้านทั้ง ๙ ได้แต่ต้นจนจบคือด้านยักษ์กุมภกันต์ และประทับใจในความรักของยักษ์กับคน ได้แก่ ยักษ์กุมภกันต์กับนางสมณฑา ฟังแล้วประทับใจมาก (ออนซอนหลาย) อีกข้อหนึ่งที่ยึดถือในฐานะเป็นผู้ใหญ่แล้วคือความสุ่ม ความนิง ความสงบรมเย็นภายใน ซึ่งเป็นคุณธรรมของสีห์ใหญ่เป็นพี่ชายใหญ่ที่คอยดูแลปกป้องคุ้มครองน้องคือหอยสังข์และสินไชอยู่เสมอ

๔.๓ กิจกรรมวาดธูปแต่้ม : การวาดธูปแต่้มสินไช

กิจกรรมการวาดธูปแต่้มเชิงคัดลอกเรื่องสินไช เป็นกิจกรรมที่นักเรียนผู้สนใจการวาดธูปแต่้มที่ปรากฏตามผนังสิมของวัดทั้ง ๒ แห่ง ซึ่งนักเรียนสามารถวาดธูปแต่้มในเชิงคัดลอกจากภาพตามผนังสิมทั้งภาพตัวละครและภาพอื่นๆ ได้ตามใจชอบ กิจกรรมการวาดธูปแต่้มนี้ผู้วิจัยได้แตกประเด็นสำคัญออกเป็น ๓ ส่วน ได้แก่

๔.๓.๑ ความหมายและประวัติพัฒนาการ

สำหรับกิจกรรมการวาดธูปแต่้มที่เป็นตัวละครในวรรณกรรมสินไช ถือว่าเป็นกิจกรรมหนึ่งที่จะช่วยสร้างความมีคุณค่าของพระพุทธศาสนาให้ปรากฏชัดขึ้น เพราะธูปแต่้มเป็นสัญลักษณ์แทนความคิด ความเชื่อ ความรู้ ความเข้าใจ และศรัทธาที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่เป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้า

^{๒๕} สัมภาษณ์ แม่ระเปียบ สละ ชาวบ้านหัวหนอง อายุ ๖๕ ปี, ๑๓ กันยายน ๒๕๕๘.

^{๒๖} สัมภาษณ์ แม่เรียง ชมจิต ชาวบ้านหัวหนอง อายุ ๖๓ ปี, ๑๓ กันยายน ๒๕๕๘.

ในนามว่าโพธิสัตว์ อย่างเรื่องสินไชก็ตัวละครนามว่า สินไช นี่แหละคือพระโพธิสัตว์ จึงเป็นเหตุให้วรรณกรรมสินไชเป็นวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา^{๒๗} คำว่า ฮูปแต้ม เป็นคำที่คนอีสานส่วนใหญ่มีความเข้าใจตรงกันในความหมายที่ว่าฮูปแต้มหมายถึง ภาพเขียน คือเป็นภาพที่วาดไว้ที่ผนังสิมของวัดแต่ละวัด^{๒๘} หรือฮูปแต้ม (Esan painting) หมายถึงภาพเขียนระบายสีมีส่วนประกอบพื้นฐานคือ เส้นสีและน้ำหนักรของสี ให้สัมพันธ์กับความกว้าง ความยาวและความลึกในภาพ เพื่อถ่ายทอดเรื่องราวและสื่อความหมายให้สอดคล้องกับเนื้อหาและกาลเทศะแห่งยุคสมัย นำเสนอผลงานโดยการจัดวางภาพแบบวิธีตานกมอง (Bird's Eyes View) หรือการมองภาพจากด้านบน มีการตัดเส้นเน้นตัวภาพด้วยด้วยสีที่เข้มหรือสีดำ ตัวภาพเป็นแบบแบนๆ มีการวางภาพบังกัน ทับซ้อนกันหรือคาบเกี่ยวกัน ฮูปแต้มเริ่มปรากฏมาแล้วตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์ โดยมีมนุษย์สมัยก่อนประวัติศาสตร์ ซึ่งเขียนไว้ตามเพิงผาหรือตามผนังเทือกเขาต่างๆ เกือบทั่วภาคอีสาน มีอายุราว ๕,๐๐๐-๖,๐๐๐ ปี^{๒๙}

แต่เมื่อพิจารณาถึงฮูปแต้มที่ปรากฏในบริบทสังคมอีสาน สามารถเชื่อมโยงถึงศิลปะทางพุทธศาสนา เพราะฮูปแต้มก็เป็นสิ่งที่มนุษย์ประดิษฐ์คิดค้นด้วยความคิดและสติปัญญา ฮูปแต้มจึงเป็นศิลปะอย่างหนึ่งของมนุษย์ เพราะศิลปะหรือศิลป์ที่หมายถึงสิ่งที่มนุษย์คิดค้นด้วยความคิดและสติปัญญา ตลอดทั้งกระบวนการช่าง หรืองานอันเป็นความพากเพียรของมนุษย์^{๓๐} หรือหากกล่าวเฉพาะฮูปแต้มตามผนังสิมของวัดในพระพุทธศาสนา ถือว่าเป็นผลงานอันเป็นความพากเพียรพยายามของพุทธศาสนิกชน ที่พยายามสร้างสรรค์ขึ้นด้วยแรงกายและกำลังความคิดของพวกเขาเอง^{๓๑} ฮูปแต้มเหล่านี้เป็นฮูปแต้มแบบพื้นบ้าน คือเป็นภาพที่เขียนขึ้นโดยช่างแต้มพื้นบ้าน ซึ่งเขียนและถ่ายทอดอยู่ในท้องถิ่น ไม่มีแบบแผนที่แน่นอน เป็นงานเขียนอย่างเรียบง่าย แม้ว่าบางแห่งอาจได้รับอิทธิพลจากช่างหลวงไทยมาบ้าง แต่ไม่มากนัก ส่วนใหญ่จะพบผลงานในเขตจังหวัดขอนแก่น มหาสารคาม ร้อยเอ็ด เรื่องที่เขียนส่วนใหญ่เป็นเรื่องพุทธประวัติ ทศชาติชาดก โดยให้ความสำคัญกับเวสสันดรชาดกเป็นพิเศษ นอกจากนี้ยังมีชาดกนอกนิบาตปัญญาชาดก เรื่องที่เป็นที่นิยม เช่น สินไช สุริวงศ์ พระลัก พระลาม กาละเกด และปาจิณต์กุมารชาดก เป็นต้น^{๓๒}

หากกล่าวถึงฮูปแต้มที่เป็นส่วนเฉพาะของชาวอีสาน รองศาสตราจารย์ อุดม บัวศรี ได้กล่าวไว้ในหนังสือฮูปแต้มสินไชว่า จากการศึกษาร่องฮูปแต้มอีสานพบว่าอีสานมีเรื่องราวของฮูปแต้มมาแต่อดีตอันยาวนาน อย่างต่ำก็ประมาณ ๒,๐๐๐ ปีมาแล้ว ซึ่งอยู่ในยุคก่อนประวัติศาสตร์ที่นักวิชาการ

^{๒๗} ท้าวปางคำ, **สินไชย์เดิมพิสดาร**, คัดลอกโดย นายทองคำ มูลอามาตย์ นธ.เอก, (บ้านไผ่ : ห้างดำรงผลพาณิชย์, ๒๕๔๓), หน้า ก. (คำแถลงผู้คัดลอกชำระ)

^{๒๘} อุดม บัวศรี, **ฮูปแต้มสินไช**, (ขอนแก่น : โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา, ๒๕๔๗), หน้า ๓.

^{๒๙} ไพโรจน์ สโมสร, **จิตรกรรมฝาผนังอีสาน**, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, ๒๕๓๒), หน้า ๒๕.

^{๓๐} ศิลป์ พีระศรี, **ศิลปะสงเคราะห์**, แปลโดย ศาสตราจารย์พระยาอนุมานราชธน, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ศูนย์การทหารราบที่ ๓, ๒๕๑๕), หน้า ๒๕.

^{๓๑} หม่อมศุภภัทรดิศ ดิศกุล, **พุทธศิลป์ล้ำเลิศควรเชิดชู**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๒๐), หน้า ก.

^{๓๒} ศักดิ์ สายสิงห์, **เจติย์ พระพุทธรูป ฮูปแต้ม สิม ศิลปะลาวและอีสาน**, (กรุงเทพมหานคร : มิวเซียมเพรส, ๒๕๕๕), หน้า ๒๗๗.

เรียกว่า ภาพเขียนสีก่อนประวัติศาสตร์ คือภาพเขียนตามเพิงผนังถ้ำ เช่น ภาพเขียนสีที่ภูพระบาท บ้านผือจังหวัดอุดรธานี ภาพเขียนสีที่ผาแต้มอำเภอโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี เป็นต้น ซึ่งนิยมเขียนรูปสัตว์ รูปคน รูปฝ่ามือ รูปเรขาคณิต และสัญลักษณ์อื่นๆ ส่วนสีที่นิยมนำมาเขียนสือบแต้ม ช่างแต้มอีสานนิยมนำสีที่ได้จากธรรมชาติมาวาดเป็นสือบแต้มแทนความคิด ความเชื่อและความศรัทธาของพวกเขา มีจำนวน ๖ สี ได้แก่

สีคราม	ได้น้ำสีจากต้นคราม
สีแดง	ได้น้ำสีจากครั่ง
สีเหลือง	ได้น้ำสีจากต้นเขและต้นรัง
สีเขียว	ได้น้ำสีจากการผสมระหว่างสีครามกับสีเหลือง
สีดำ	ได้น้ำสีจากลูกกระเจียวหรือต้นไผาย
สีขาว	ได้น้ำสีจากหอยจืดหรือหอยกิบัก (ที่อาศัยอยู่ในหนองน้ำ) ^{๓๓}

ส่วนแนวคิดในการสร้างนั้น ท่านผู้รู้และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องมีความคิดเห็นเป็นแนวเดียวกันว่า เส้นสายลายสีของอีสานที่เรียกว่า สือบแต้ม เป็นสิ่งต้อง (เน้นคำว่า ต้อง) มีการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นอย่างแรงด่วน เพราะภาพต่างๆ ที่มีอยู่ในวัดไชยศรีเริ่มจางลงทุกวัน ที่เห็นชัดคือสือบแต้มที่วัดสนวนวารี พัฒนารามหายไปเร็วมาก กิจกรรมการคัดลอกสือบแต้มที่นักเรียนมาคัดลอกนี้ถูกต้องแล้วคือเริ่มที่เด็ก เพราะเด็กคือผู้จะรับผิดชอบบ้าน วัด ชุมชนต่อไป^{๓๔} ในขณะที่นักวิชาการอีก ๒ ท่านมีความเห็นว่าการจับนักเรียนมาคัดลอกสือบแต้มในลักษณะบังคับไม่ถูกต้อง แต่หากเป็นไปตามความสมัครใจจะดีมาก (๑) ดีในแง่เป็นไปตามความต้องการของนักเรียนจริงๆ (๒) ดีในแง่ที่เป็นความรู้สึก (feeling) ลึกๆ ของนักเรียน ความรู้สึกทางศิลปะเป็นสิ่งจำเป็นมาก เพราะความรู้สึกมันจะไปสร้างจินตนาการต่อยอดออกไปได้ไกลแสนไกล^{๓๕} ส่วนอีกท่านหนึ่งเห็นว่า ในฐานะที่เคยศึกษาสือบแต้มใน ๒ พื้นที่มาก่อน อยากเสนอเป็นเชิงแนวคิดที่ว่า ที่กำลังทำอยู่นี้ดีแล้ว สิ่งอยากฝากคือคณะผู้วิจัยจะต้อง (๑) มีความรู้เรื่องสือบแต้มตามสมควร หากมากได้ก็จะดี (๒) มีความรู้สึกรักหวงแหนในสือบแต้ม (๓) เห็นคุณค่าและประโยชน์ของสือบแต้มที่มีต่อคนในชุมชน หากมีทั้ง ๓ ข้อนี้งานวิจัยนี้จะประสบความสำเร็จที่เดียว^{๓๖}

ดังนั้น จึงสรุปสาระสำคัญได้ว่า ภาพเขียน คือเป็นภาพที่วาดไว้ที่ผนังถ้ำหรือโบสถ์ของวัดแต่ละวัด เขียนระบายสีต่างๆ เช่น สีครามได้น้ำสีจากต้นคราม สีแดงได้น้ำสีจากครั่ง สีเหลืองได้น้ำสีจากต้นเขและต้นรัง มีเส้น สีและน้ำหนักของสี เพื่อถ่ายทอดเรื่องราวและสื่อความหมายต่างๆ สือบแต้มในสังคมอีสานจะเชื่อมโยงถึงศิลปะทางพระพุทธศาสนา ส่วนใหญ่เป็นชาดกนอกนิบาต มีเรื่องที่เป็นที่นิยม เช่น สินไซ สุริวงศ์ เป็นต้น ส่วนแนวคิดการวาดสือบแต้มให้เริ่มที่เด็กในขณะเดียวกันคณะผู้วิจัยจะต้องมีความรู้ในสือบแต้มและความรู้สึกดีๆ ต่อสือบแต้มให้มาก รวมทั้งเห็นคุณค่าของสือบแต้มด้วย

^{๓๓} อุดม บัวศรี, สือบแต้มสินไซ, หน้า ๔-๕.

^{๓๔} สัมภาษณ์ พระครูบุญญากร เจ้าอาวาสวัดไชยศรี บ้านสาวะถี, ๒ กันยายน ๒๕๕๘.

^{๓๕} สัมภาษณ์ รศ.อุดม บัวศรี มจร.วิทยาเขตขอนแก่น, ๔ กันยายน ๒๕๕๘.

^{๓๖} สัมภาษณ์ ผศ.ชอบ ดีสวนโคก มจร.วิทยาเขตขอนแก่น, ๘ กันยายน ๒๕๕๘.

๔.๓.๒ กระบวนการสร้าง

กระบวนการสร้างการวาดรูปแต้มในเชิงคัดลอกภาพที่บอกเล่าเรื่องสินไซบนผนังสิม (โบสถ์) ของวัดทั้ง ๒ แห่ง โดยแยกตามพื้นที่ของโรงเรียนแต่ละแห่งมีลำดับและวิธีการสร้างดังนี้

๑. โรงเรียนบ้านสาวะถี (สาวัดถิราษฎร์รังสฤษฎ์)

โรงเรียนบ้านสาวะถี (สาวัดถิราษฎร์รังสฤษฎ์) เป็นโรงเรียนประจำบ้านสาวะถี ตำบลสาวะถี อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น และเป็นโรงเรียนที่มีครูผู้เคยศึกษาเรียนรู้สินไซอย่างจริงจังมาก่อน จนทำให้โรงเรียนบ้านสาวะถีเป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไป เมื่อคณะผู้วิจัยเข้าไปศึกษาวิจัยจึงเป็นการง่ายที่จะสื่อสารเพื่อทำความเข้าใจในประเด็นที่จะศึกษา ซึ่งสามารถกำหนดเป็นกระบวนการสร้างได้ ๒ ประการคือ

(๑) ลำดับการสร้าง

๑. เดินทางไปวัดไชยศรี บ้านสาวะถี เข้านมัสการพระครูบุญชยากร เจ้าอาวาสและเจ้าคณะตำบลสาวะถี เขต ๑ ได้นมัสการแจ้งความประสงค์การทำกิจกรรมการวาดรูปหรือวาดรูปแต้มในเชิงคัดลอก ได้แก่ การให้นักเรียนโรงเรียนบ้านสาวะถีผู้มีความสนใจการวาดรูป ได้มาเลือกสับแต้มที่ฝาผนังสิม (โบสถ์) วัดไชยศรี ทั้งที่เป็นตัวละครหลัก ตัวละครรอง หรือภาพทั่วไปที่บอกเล่าเรื่องสินไซ ท่านเห็นด้วยอย่างมาก และท่านได้ให้ข้อเสนอแนะเพิ่มเติมคือไม่ควรใช้รูปที่ถ่ายแล้วปรี้นนำไปเป็นแบบให้นักเรียนวาดตาม เพราะนักเรียนจะไม่ได้เห็นของจริงหรือภาพจริง ภาพสับแต้มเป็นอย่างไรก็ให้วาดในเชิงคัดลอกอย่างนั้น เส้นสายลายสีเป็นอย่างไรก็เป็นอย่างนั้น

๒. เดินทางไปโรงเรียนบ้านสาวะถี (สาวัดถิราษฎร์รังสฤษฎ์) เพื่อส่งหนังสือขออนุญาตจัดกิจกรรม ๔ กิจกรรมต่อผู้อำนวยการ (นายวิรัชศิลป์ นิลเขต) ซึ่งท่านมีความเห็นชอบอนุญาตและมอบหมายให้คุณครู ๑ ท่านคือคุณครูเสมอ ทองอัน เป็นผู้รับผิดชอบนำพานักเรียนทำกิจกรรมการวาดรูปแต้มกับคณะวิจัย

๓. เดินทางปรึกษาหารือกับคุณครูเสมอ ทองอัน ซึ่งคุณครูเปิดเผยความในใจว่าที่จริงส่วนตัวมีความตั้งใจอยากทำกิจกรรมนี้มาหลายปีแล้ว โดยได้แรงบันดาลใจจากพระครูบุญชยากรว่า ‘เฮ็ดแมอาจารย์เสมอ นำนักเรียนมาวาดรูปแต้ม ส่อยกันตัวไทเฮา ป่อยให้อาตมาเฮ็ดอยู่ผู้เดียวได้จังได้ ชุมเฮาชาวบ้านสาวะถีนำกันตัว’ จากคำพูดของหลวงพ่อบวกกับการเริ่มเห็นคุณค่าของสับแต้มว่า หากเราไม่ลงมือแล้วจะไปชวนใครให้มาลงมือทำได้ มีโครงการวิจัยนี้เป็นการดีมาก ๆ จึงยินดีร่วมลงมือทำด้วย

๔. เมื่อมีความเห็นตรงกันจึงได้กำหนดวันเวลาและสถานที่ในการทำกิจกรรม มีข้อตกลงว่าทำกิจกรรมทุกวันพุธ เวลา ๑๔.๓๐ – ๑๕.๓๐ น. ที่สิมวัดไชยศรี

๕. เตรียมอุปกรณ์การวาดให้พร้อม โดยคุณครูเสมอเป็นผู้อาสาเดินทางเข้าตัวเมืองขอนแก่นซื้ออุปกรณ์ต่างๆ ด้วยตนเอง อุปกรณ์ที่ใช้ประกอบกิจกรรมการวาดรูปแต้มประกอบด้วย

๑. กระดาษ ๑๐๐ ปอนด์ สามารถตัดออกได้ ๔ แผ่น ซึ่งใหญ่กว่ากระดาษ A4
๒. สีไม้
๓. สีชอล์ค
๔. คลิปหนีบ (ขนาดเล็ก)
๕. แผ่นรองวาดภาพ (รุ่นเล็กสุด)

๖. ดินสอ 2B

๗. ยางลบ

๘. มีดเหลาดินสอ

๖. คุณครูเสมอเป็นผู้นำและกำกับนักเรียนจำนวน ๒๘ คน เดินทางไปที่วัดและรับผิดชอบกิจกรรมนี้อย่างเต็มตัวและเต็มที่

(๒) วิธีการสร้าง

๑. นำนักเรียนกลุ่มผู้สมัครทำกิจกรรมวาดรูปแต้มไปที่สี่มวัดไชยศรี ท่านพระครูบุญชยากร พุดคุยและแนะนำการเลือกรูปแต้มที่เหมาะสมแก่การนำไปวาด

๒. คุณครูเสมอ ทองอัน แนะนำเทคนิคการวาดและการใช้อุปกรณ์ในระดับพื้นฐาน

๓. นักเรียนคัดเลือกภาพรูปแต้มด้วยตนเอง โดยมีคุณครูเสมอ ทองอัน เป็นพี่เลี้ยง

๔. นักเรียนลงมือวาดด้วยตนเอง

๕. นักเรียนส่งภาพให้คุณครูเสมอ ทองอัน ได้แนะนำเพิ่มเติมในส่วนที่ไม่สมบูรณ์

๖. คุณครูเสมอ ทองอัน นำภาพทั้งหมดไปถวายท่านพระครูบุญชยากร ได้ร่วมประเมินผลงานของลูกหลานบ้านสาวะถี

๗. สรุปผลกิจกรรม (คณะผู้วิจัย)

๘. ประชุมสรุปบทเรียน^{๓๗} (คณะผู้วิจัย ผู้บริหารสถานศึกษา และครูผู้รับผิดชอบ)

ในเบื้องต้นผู้วิจัยขอทำความเข้าใจว่า กิจกรรมวาดรูปแต้มสีนํ้าอยู่ระหว่างก่อนปิดเทอมของโรงเรียนพอดี คือจากวันที่ ๑๕-๓๐ กันยายน ๒๕๕๘ ใช้เวลาเพียง ๑ สัปดาห์กับอีก ๒ วัน นักเรียนก็สามารถส่งภาพที่มีความสมบูรณ์ตามความสามารถของนักเรียน ซึ่งผ่านการประเมินจากพระครูบุญชยากร คุณครูเสมอ ทองอัน และคณะผู้วิจัยเรียบร้อยแล้ว^{๓๘}

^{๓๗} กิจกรรมที่โรงเรียนบ้านสาวะถีจะเร็วกว่าโรงเรียนบ้านหัวหนองนาแวโนนจั่ว ๑ สัปดาห์ เพราะเริ่มทำที่บ้านสาวะถีก่อนแล้วขยายเครือข่ายการเรียนรู้ไปยังบ้านหัวหนองอีกทีหนึ่ง ซึ่งลำดับการสร้างและวิธีการสร้างจะเป็นไปในลักษณะเดียวกัน ต่างแต่บริบทของผู้รับผิดชอบ

^{๓๘} กิจกรรมวาดรูปแต้มสีนํ้าได้ดำเนินการในวันศุกร์ที่ ๑๘ กันยายน ๒๕๕๘ หยุดให้นักเรียน ๑ สัปดาห์ (๒๑-๒๕ กันยายน ๒๕๕๘) แล้วเริ่มทำกิจกรรมต่อในวันจันทร์ที่ ๒๘ กันยายน - ๓ ตุลาคม ๒๕๕๘ รวม ๑ สัปดาห์กับอีก ๓ วัน รวมทำกิจกรรมจริง ๘ วัน (วาดภาพจาก ๑๒.๓๐ - ๑๕.๓๐ น.)

นักเรียนกำลังวาดภาพ

ภาพที่วาดเสร็จแล้ว

๒.๒ โรงเรียนบ้านหัวหนองนาวัวโนนจั่ว

โรงเรียนบ้านหัวหนองนาวัวโนนจั่ว เป็นโรงเรียนประจำบ้านหัวหนอง อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น และเป็นโรงเรียนที่มีครูผู้เคยศึกษาเรียนรู้สื่อนโซอย่างจริงจังมาก่อน จนทำให้โรงเรียนบ้านสาละวินเป็นที่รู้จักกันโดยทั่วไป เมื่อคณะผู้วิจัยเข้าไปศึกษาวิจัยจึงเป็นการง่ายที่จะสื่อสารเพื่อทำความเข้าใจในประเด็นที่จะศึกษา ซึ่งสามารถกำหนดเป็นกระบวนการสร้างเป็น ๒ ลำดับ ได้แก่

(๑) ลำดับการสร้าง

๑. เดินทางไปนมัสการพระอธิการมิตรชัย อจลธมโม เจ้าอาวาสวัดสนวนวาริพัฒนาราม บ้านหัวหนอง ได้นมัสการแจ้งความประสงค์การทำกิจกรรมการวาดรูปหรือวาดสตอรี่บอร์ดในเชิงคัดลอก ได้แก่ การให้นักเรียนโรงเรียนบ้านหัวหนองนาวัวโนนจั่วผู้มีความสนใจการวาดรูป ได้มาเลือกสตอรี่บอร์ดที่ฝาผนังวัดสนวนวาริพัฒนาราม ทั้งที่เป็นตัวละครหลัก ตัวละครรอง หรือภาพทั่วไปที่บอกเล่าเรื่องสั้นไซ่ ท่านเห็นด้วยอย่างมากและขออนุโมทนากับกิจกรรมอย่างนี้ ขอให้ทำไปนานๆ จนกว่านักเรียนจะเก่ง อาตมาจะดีใจมากๆ

๒. เดินทางไปโรงเรียนบ้านหัวหนองนาวัวโนนจั่ว เพื่อส่งหนังสือขออนุญาตจัดกิจกรรม ๔ กิจกรรมต่อผู้อำนวยการ (นางต้นหยง คานอำไพ) ซึ่งท่านมีความเห็นชอบอนุญาตและมอบหมายให้คุณครู ๑ ท่านคือคุณครูละมัย ไชยกิจ เป็นผู้ประสานงานในนามของโรงเรียน

๓. เดินทางปรึกษาหารือกับผู้อำนวยการอีกครั้งเกี่ยวกับกำหนดการทำกิจกรรม โดยตกลงร่วมกันว่า จะไม่นำนักเรียนเดินทางไปประกอบพิธีการบอกกล่าวและมอบตัวต่อครูที่วัดสนวนวาริพัฒนาราม ให้ทำกิจกรรมที่โรงอาหารเพราะด้านหน้ามีเวทีที่เหมาะสมแก่การจัดกิจกรรม

๔. เมื่อมีความเห็นตรงกันจึงได้กำหนดวันเวลาและสถานที่ในการทำกิจกรรม มีข้อตกลงว่า ทำกิจกรรมทุกวันศุกร์ เวลา ๑๔.๓๐ – ๑๕.๓๐ น. ที่บริเวณโรงอาหารของโรงเรียน

๕. คุณครูละมัย ไชยกิจ รับผิดชอบกิจกรรมการเป่าแคน

๖. คุณครูทินกร อ่อนตา รับผิดชอบกิจกรรมการวาดสตอรี่บอร์ด

๗. คุณครูกนกพร ลุนดาภรณ์ รับผิดชอบกิจกรรมการแสดงละครเวที

๘. คุณครูทินกร อ่อนตา เตรียมอุปกรณ์การวาดให้พร้อม ที่โรงเรียนบ้านหัวหนองนาวัวโนน
จัว คุณครูผู้รับผิดชอบไม่สะดวกซื้ออุปกรณ์เอง คณะผู้วิจัยจึงจัดซื้อให้ อุปกรณ์ที่ใช้ประกอบกิจกรรม
การวาดรูปแต่มีสีน้ำประกอบด้วย (เหมือนกับโรงเรียนบ้านสาวะถี)

๑. กระดาษ ๑๐๐ ปอนด์ สามารถตัดออกได้ ๔ แผ่น ซึ่งใหญ่กว่ากระดาษ A4
๒. สีไม้
๓. สีชอล์ค
๔. คลิปหนีบ (ขนาดเล็ก)
๕. แผ่นรองวาดภาพ (รุ่นเล็กสุด)
๖. ดินสอ 2B
๗. ยางลบ
๘. มีดเหลาดินสอ

(๒) วิธีการสร้าง

๑. นำนักเรียนกลุ่มผู้สมัครทำกิจกรรมวาดรูปแต่มีสีน้ำไปที่สิมวัดสนวนวาริพัฒนาราม ท่าน
อาจารย์สมศักดิ์ มาษา ผู้เชี่ยวชาญด้านสีน้ำประจำวัดและชุมชนหัวหนอง ได้พูดคุยและแนะนำการดู
การเลือกรูปแต่มีสีน้ำที่เหมาะสมแก่การนำไปวาด

๒. คุณครูทินกร อ่อนตา แนะนำเทคนิคการวาดและการใช้สีน้ำในระดับพื้นฐาน
๓. นักเรียนคัดเลือกภาพรูปแต่มีสีน้ำด้วยตนเอง โดยมีคุณครูทินกร อ่อนตา เป็นพี่เลี้ยง
๔. นักเรียนลงมือวาดด้วยตนเอง
๕. นักเรียนส่งภาพให้คุณครูทินกร อ่อนตา ได้แนะนำเพิ่มเติมในส่วนที่ไม่สมบูรณ์
๖. คุณครูทินกร อ่อนตา นำภาพทั้งหมดไปถวายท่านพระครูบุญชยากร ได้ร่วมประเมินผล
งานของนักเรียนโรงเรียนบ้านหัวหนองนาวัวโนนจัว
๗. สรุปผลกิจกรรม (คณะผู้วิจัย)
๘. ประชุมสรุปบทเรียน^{๓๙} (คณะผู้วิจัย ผู้บริหารสถานศึกษา และครูผู้รับผิดชอบ)

๔.๓.๓ ผลของกิจกรรม

การทำกิจกรรมการวาดรูปแต่มีสีน้ำเชิงคัดลอกตัวละครหรือภาพสัตว์ ป่าไม้ ภูเขา แม่น้ำหรืออื่นๆ
ที่นักเรียนเลือกด้วยตนเอง มีผลที่เกิดกับนักเรียนเป็นประสบการณ์ตรงความว่า ที่เลือกตัวหอยสังข์
เพราะได้ฟังจากคุณตา (สุภัทร) ว่าหอยสังข์เป็นพี่ชายของสีน้ำ เป็นผู้มีความสามารถพิเศษหลายๆ
อย่าง เช่น เวลาสีน้ำเดินป่าไปเจอแม่น้ำหอยสังข์จะแปลงร่างเป็นแพหรือเรือให้สีน้ำพายข้ามแม่น้ำ
เวลาเจอป่าหนาทึบไม้ใหญ่เดินทางลำบาก หอยสังข์จะแปลงร่างเป็นเลื่อยตัดป่าและต้นไม้ให้เตียนโล่ง
เวลาเจอภูเขาหอยสังข์จะแปลงร่างเป็นเกลียวหมุนขนาดใหญ่เจาะทะลุทะลวงภูเขา ให้สีน้ำเดินป่าได้
สะดวก เรียกว่าหอยสังข์เป็นพี่คอยช่วยเหลือสีน้ำอยู่เสมอจึงชอบค่ะ^{๔๐} ชอบยักษ์กุมภัณฑ์ครับ ที่ชอบ

^{๓๙} กิจกรรมที่โรงเรียนบ้านหัวหนองนาวัวโนนจัวจะช้ากว่าโรงเรียนบ้านสาวะถี ๑ สัปดาห์ เพราะเริ่มทำที่
บ้านสาวะถีก่อนแล้วขยายเครือข่ายการเรียนรู้ไปยังบ้านหัวหนองอีกทีหนึ่ง ซึ่งลำดับการสร้างและวิธีการสร้างจะ
เป็นไปในลักษณะเดียวกัน ต่างแต่บริบทของผู้รับผิดชอบ

^{๔๐} สัมภาษณ์ เด็กหญิงณิชาวิทย์ โมราสี นักเรียนโรงเรียนบ้านสาวะถี อายุ ๑๐ ปี, ๓๐ กันยายน ๒๕๕๘.

เพราะมันน่ากลัว ดูแล้วตื่นเต้นดี ดูมันหน้าใหญ่คิดว่าจะวาดง่ายครับ อีกอย่างหน้ายักษ์มีรายละเอียดไม่มาก ถ้ามายักษ์กุ่มกัณฑ์มีส่วนดีไหม ตอบว่ามีครับ ตามเรื่องนะครับ ยักษ์กุ่มกัณฑ์มีส่วนดีคือสอนเราให้รู้ว่าการลักขโมยเอาลูกสาวหลานสาวคนอื่นไม่ดี อยากได้ต้องไปขอเอาจึงจะถูกต้อง ที่ไม่ดีมีผลคือสุดท้ายยักษ์กุ่มกัณฑ์ถูกฆ่าตาย เรื่องยักษ์กุ่มกัณฑ์สอนใจในเรื่องนี้ครับ เหนือครับ^{๔๑} สิ่งที่ได้จากการร่วมทำกิจกรรมครั้งนี้ ได้แก่ (๑) ที่เห็นๆ คือได้วาดรูปโดยคัดลอกตามรูปเล่มที่เลือกแล้ว (๒) ได้รู้จักอุปกรณ์การวาดรูปมากขึ้น (๓) ได้รู้จักกับคุณครูที่เป็นทีมวิจัย ส่วนที่ชอบวาดภาพเขาเพราะดูว่าเขาแล้วสบายตาสบายใจดี ไม่รู้สึกปวดหัว ดูรูปคนแล้วรู้สึกปวดหัว เห็นรูปเป็นตัวประหลาด แปลกๆ ไม่เหมือนคนธรรมดาทั่วไป รู้สึกไม่ชอบเลยไม่เลือก หากที่บ้านสาวะถีหรือบ้านเมืองเรามีป่าไม้เยอะเหมือนในเรื่องสินไซ คงมีสัตว์ต่างๆ มากมาย มีแม่น้ำ มีอาหารการกินแบบเดิมอย่างพ่อแม่เรากินในอดีต อาหารคงไม่มีสารพิษอย่างทุกวันนี้^{๔๒}

จากที่ได้ฟังการเล่านิทานสินไซของคุณตาสุภัทรทำให้สนใจสินไซ จึงเลือกวาดตัวนี้ เวลาไปเดินดูรอบสิมวัดสวนวาริชจะชอบตัวสินไซ เพราะดูหล่อกว่าคนอื่น มีเครื่องแต่งตัวสวยกว่าคนอื่น ถ้ามายักษ์กัณฑ์สอนเรื่องอะไร ตอบได้ว่าตัวสินไซสอนเกี่ยวกับความกตัญญู จำได้ว่าพระยาสุรราชผู้เป็นพ่อไล่สินไซไปอยู่ป่ากับแม่แต่ยังเล็ก แต่พอมีคน (จำไม่ได้ว่าเป็นใคร) มาบอกให้ไปตามอาทลีที่บ้านก็รับอาสาทันที จึงถือว่าสินไซเป็นคนยกยอคุณตาสุภัทร ถือเป็นตัวอย่างของคนดีล่ะ^{๔๓} คุณครูละมัย ไสยกิจเคยพาไปชมรูปเล่มที่วัด ๒ ครั้งแล้ว รู้สึกประทับใจ ที่แรกยังไม่รู้สึกอะไร แต่พอไปครั้งที่ ๒ ได้ฟังคำอธิบายพร้อมรูปภาพประกอบไปด้วย ทำให้เกิดความรักบ้านเกิดว่ามีของดี จึงเลือกวาดภาพสิม ไม่เลือกตัวละครหรืออื่นๆ ที่อยู่บนฝาผนังสิม ผมเห็นความงามของสิมมากกว่าภาพอื่นๆ เห็นว่างามเฉยๆ ครับที่เลือก บอกไม่ได้ว่ามันงามอย่างไร รู้สึกเพียงว่ามันงามเฉยๆ ครับ^{๔๔} สอดคล้องกับนักเรียนอีกคนที่ไม่สนใจภาพบนฝาผนังแต่สนใจสีที่วาดภาพรูปสิม เกิดความรู้สึกรักสิมที่ดูงามลึกกว่าสีที่มีอยู่ในทุกวันนี้ มองแล้วเย็นตาสบายใจ สีสุดใสกว่า คมชัดกว่า ก็ยังไม่ตกลงใจว่าจะวาดอะไรดี เพราะสนใจสีอย่างเดียว คุณครูทินกร อ่อนตา จึงให้ผมลากสีเฉยๆ ไม่ต้องวาดอะไรก็ได้ ผมเลยลากเส้นไปมาตามสีที่หนูชอบเท่านั้นล่ะ^{๔๕}

รายละเอียดที่เป็นตัวหนังสือแทนความรู้และความเข้าใจ เกี่ยวกับกิจกรรมการวาดรูปเล่มเชิงคัดลอกภาพตัวละครและภาพอื่นๆ สรุปความได้ว่า รูปเล่มเป็นสัญลักษณ์แทนความคิด ความเชื่อ ความเข้าใจ ความรู้ และความศรัทธาต่อพระพุทธเจ้าผ่านตัวละครนามว่า สินไซ ผู้เสวยชาติเป็นพระโพธิสัตว์ เป็นภาพเขียนระบายสี นานักสี และเส้น ให้สัมพันธ์กับความกว้าง ความยาว และความลึกของภาพ มีการวางภาพบังกันซ้อนกันหรือคาบเกี่ยวกัน ความโดดเด่นของภาพเกิดจากการใช้

^{๔๑} สัมภาษณ์ เด็กชายสุทิวซ์ ไหมเรียง นักเรียนโรงเรียนบ้านสาวะถี อายุ ๑๑ ปี, ๓๐ กันยายน ๒๕๕๘.

^{๔๒} สัมภาษณ์ เด็กชายทักษิณ เชื้อสาวะถี นักเรียนโรงเรียนบ้านสาวะถี อายุ ๑๐ ปี, ๓๐ กันยายน ๒๕๕๘.

^{๔๓} สัมภาษณ์ เด็กหญิงไอลดา ภูสุตสูง นักเรียนโรงเรียนบ้านหัวหนองนาโนนจั่ว อายุ ๙ ปี, ๒ ตุลาคม ๒๕๕๘.

^{๔๔} สัมภาษณ์ เด็กชายกรยุทธ คำอื้อ นักเรียนโรงเรียนบ้านหัวหนองนาโนนจั่ว อายุ ๙ ปี, ๒ ตุลาคม ๒๕๕๘.

^{๔๕} สัมภาษณ์ เด็กหญิงสุทธิดา เบิกขึ้นทด นักเรียนโรงเรียนบ้านหัวหนองนาโนนจั่ว อายุ ๙ ปี, ๒ ตุลาคม ๒๕๕๘.

สี่ สีที่นิยมนำมาวาดรูปแต่มี ๖ สี คือ สีคราม สีแดง สีเหลือง สีเขียว และสีดำ กระบวนการสร้างเริ่มที่นักเรียนสมัครทำกิจกรรมวาดรูปแต่มีเชิงคัดลอกภาพจากภาพจริงบนฝาผนังด้วยความสมัครใจ โดยมีครูผู้รับผิดชอบคอยให้คำแนะนำตลอดการทำกิจกรรม เมื่อทำกิจกรรมนี้เสร็จแล้วผลที่เกิดขึ้นคือ ความรู้สึกสำนึกในบ้านเกิดและบรรพบุรุษของตน เห็นความงามเห็นคุณค่าของรูปแต่มี เห็นเส้นสายลายสีที่วาดไปตามตัวละคร ป่าไม้ ภูเขา สัตว์อื่นๆ ตัวละครที่สอนใจมากที่สุดได้แก่ยักษ์กุมภกัณฑ์ ที่สอนเกี่ยวกับการขโมยเป็นสิ่งไม่ดี แม้รู้สึกละอายใจในตอนแรกแต่สุดท้ายตัวเองต้องถูกฆ่าตาย ซึ่งมีสาเหตุมาจากการขโมยนางสุมนดาของยักษ์กุมภกัณฑ์นั่นเอง และตัวละครที่สร้างประหลาดใจได้แก่หอยสังข์ ผู้สามารถแปลงร่างเป็นสิ่งต่างๆ ได้ตามใจปรารถนา แต่สอนใจว่านี่เป็นความสามารถเฉพาะตัวของแต่ละสิ่งแต่ละอัน เข้าใจได้แต่อธิบายไม่ได้เท่านั้น

๔.๔ กิจกรรมนันทนาการ : การเป่าแคนสั้นไซ

การเป่าแคนเป็นกิจกรรมที่คณะผู้วิจัยได้เลือกมาตั้งแต่เริ่มต้น เมื่อนำเสนอต่อคณะครูและนักเรียนแล้วได้รับเสียงตอบรับทันที สาเหตุเพราะเป็นกิจกรรมที่เป็นเชิงประจักษ์หรือเป็นรูปธรรมสัมผัสได้ง่าย กิจกรรมการเป่าแคนนี้ผู้วิจัยได้แตกประเด็นสำคัญออกเป็น ๓ ส่วน ได้แก่

๔.๔.๑ ประวัติและแนวคิด

‘แคน’ เป็นเครื่องดนตรีเก่าแก่ของผู้คนในแถบเอเชียอาคเนย์ รวมทั้งกลุ่มคนไทย-ลาว ปรากฏหลักฐานลวดลายรูปคนกำลังเป่าแคน พร้อมกับคนกำลังร้ายราบกลองมโหระทึก ซึ่งมีอายุประมาณ ๓,๐๐๐ ปีมาแล้ว^{๔๖} นอกจากนี้ยังปรากฏเรื่องเล่าเป็นตำนานต่างๆ เกี่ยวกับความเก่าแก่ของแคน โดยมีตำนานที่บอกเล่าอยู่ ๓ ตำนาน ได้แก่

๑. ประมาณ ๒,๗๐๐ ปีมาแล้ว มีชายคนหนึ่งชื่อไห ภรรยาชื่อค่านาง อยู่แขวงเมืองพาราณสี นายไหนดันมีอาชีพเป็นนายพราน ออกล่าเนื้อมาขาย อีกทั้งแจกข้าวบ้านชาวเมืองข้างเคียงกินเป็นประจำ ฝ่ายภรรยาก็แสนดี ใครไม่มีเงินแจกฟรีและพูดให้สามีฟังสามีไม่ว่าอะไร เวลาสามีออกหาเนื้อในป่าภรรยาจะแต่งของให้ทุกอย่าง และสิ่งที่สามีต้องการจะหามาให้ ภรรยาปฏิบัติเช่นนี้มานาน อยู่มาวันหนึ่ง นายพรานเผลอพูดกับภรรยาว่า ‘สัตว์อยู่ใกล้ๆ มีน้อยร่อยหรอลง หายากขึ้นทุกที พี่ต้องเดินทางไกลมีอะไรกินให้กินไปก่อน วันนี้ดูมีกลางสังหรณ์ใจอาจจับสัตว์ไม่ได้’ และการณ์ต่างๆ ล้วนเป็นไปตามกลางสังหรณ์นั้น

การที่เป็นอย่างนั้นสาเหตุเพราะพระอินทร์มองเห็นนายพรานกำลังไล่ยิงกวาง ซึ่งพระอินทร์เห็นว่ามนุษย์ช่างใจดำอำมหิตแท้ เทียวไล่ล่าตัดชีวิตของสัตว์ต่างๆ อยู่เสมอ เมื่อพระอินทร์เห็นดังนั้นจึงดลบันดาลให้นายพรานจับกวางไม่ได้ให้นายพรานไม่พบกวาง สาเหตุที่คนใจดำคงเป็นเพราะโลกมนุษย์ขาดดนตรีขับกล่อมให้จิตใจร่าเริง เบิกบาน ไม่ตึงเครียด ไม่ใจดำอำมหิต ไม่คิดปองร้ายซึ่งกันและกัน พระอินทร์จึงส่งให้วิศณุกรรมลงมายังโลกมนุษย์ แล้ววิศณุกรรมแปลงร่างเป็นแมลงภู่มะลาลำกู่ให้มีเสียงดังที่ร่ำลือธาร ฝ่ายนายพรานเมื่อจับกวางไม่ได้จึงพักเหนื่อยแต่ได้มอยหลับไปพักหนึ่ง พอตื่นมาได้ยินเสียงจากลำกู่ เป็นเสียงที่มีความไพเราะเหลือเกินซึ่งเป็นเสียงที่ไม่เคยได้ยินมาก่อน นายพราน

^{๔๖} บุษกร สำโรงทอง และคณะ, แคน, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๔.

ไหยอยากได้เสียงเช่นนี้มาก่อน พยายามทำทุกอย่างแต่ไม่สามารถทำเสียงตามอย่างที่ได้ยิน นายพรานไหยทำอยู่อย่างนั้นจนหมดปัญญา แล้วล้มตัวลงนอนม้อยหลับไป จนตะวันตกดินนายพรานไหยก็ไม่รู้สีกตัว

เมื่อพระอินทร์เห็นนายพรานไหยหมดปัญญา จึงเนรมิตเป็นลั่นเหมือนปึกแมลงภู่ที่ติดอยู่กับลำภู่ พร้อมกับเนรมิตเป็นเครื่องเป่าไวหนึ่งอัน นายพรานไหยตื่นขึ้นมามองเห็นตัวอย่างที่พระอินทร์เนรมิตไว้ก็เกิดปัญญา ทำได้ในตอนนั้นเรียกว่า เสียงจากลำภู่ หลังจากนั้นนายพรานไหยได้ทำเครื่องดนตรีนี้ขายและสอนให้กับชาวบ้าน มาวันหนึ่งพระมเหสีของพระราชาก็เกิดป่วยหนัก แล้วนายพรานไหยไปเป่าแคนให้ฟังจนหายป่วย พระมเหสีพูดขึ้นว่า ‘ยังแคนไคแคน’ จึงเรียกเครื่องดนตรีชนิดนี้ว่า ‘แคน’ มาจนปัจจุบันนี้^{๔๗}

๒. ‘แคน’ เป็นชื่อเครื่องดนตรีพื้นเมืองภาคอีสานที่เก่าแก่มากมีมาแต่โบราณ แคนเป็นเครื่องดนตรีที่ใช้ปากเป่าให้เป็นเสียงต่างๆ ได้อย่างสนุกสนานและเพลิดเพลินเจริญใจแก่ผู้ฟังเป็นอย่างมาก ซึ่งมีประวัติความเป็นมาโดยมีเรื่องเล่าว่า กาลครั้งหนึ่งยังมีนายพรานเดินเข้าป่าเพื่อล่าเนื้อ เขาได้ยินเสียงนกกรวีก (กรวีกหรือการะเวกก็เรียก) ร้องไพเราะจับใจมาก เมื่อกลับถึงบ้านจึงเล่าเรื่องเกี่ยวกับเสียงนกกรวีกให้เพื่อนบ้านฟัง ในจำนวนคนมีหญิงหม้ายคนหนึ่งคิดอยากฟังเสียงนกกรวีกยิ่งนัก จึงขออนุญาตนายพรานเดินป่าไปด้วยเพื่อฟังเสียงนกกรวีกซัดๆ พอเข้าถึงถ้ำนกกรวีกกำลังส่งเสียงอยู่พอดี นายพรานจึงบอกหญิงหม้ายให้เงี่ยหูฟังว่า ‘นกกรวีกกำลังร้องเพลง สุเจ้าจงฟังเอาเถอะ เสียงมันออนซอนแท้ แม่่นบ่’ หญิงหม้ายฟังด้วยความเพลิดเพลิน ติดอกติดใจถึงกับคลั่งไคล้ไหลหลง รำพึงรำพันในใจว่า ‘เฮ็ดจั่งได๋นอ จั่งสิได้ฟังเสียงอันไพเราะ ม่วนซื่น จับใจอย่างนี้ตลอดไป ครั้นสิค่อยเฝ้าฟังเสียงนกในถ้ำของมันก็แสนดีแสนดีแสนดี อาหารหายาก หมาไม่บ่มี’ จึงได้คิดตัดสินใจแน่วแน่ในใจตนว่า ‘เฮาสิดีต้องคิดเฮ็ดเครื่องบังเกิดเสียง ให้มีเสียงแสนไพเราะออนซอนจับใจ ดุจดั่งเสียงนกกรวีกนี้ให้จงได้’

เมื่อหญิงหม้ายกลับมาถึงบ้านแล้วนางได้คิดอ่านทำเครื่องดนตรีต่างๆ ทั้งเครื่องดีด สี ตี เป่า หลากๆ อย่าง ก็ไม่มีเครื่องดนตรีชนิดใดมีเสียงไพเราะวิเวกหวานเหมือนเสียงนกกรวีก ในที่สุดนางได้ไปตัดไม้ไผ่ฝอยชนิดหนึ่ง เอามาประดิษฐ์ดัดแปลงเป็นเครื่องเป่าแล้วลองเป่าดูรู้สึกไพเราะ จึงพยายามดัดแปลงแก้ไขหลายครั้ง จนกระทั่งเกิดเป็นเสียงและท่วงทำนองอันไพเราะเหมือนเสียงนกกรวีก เมื่อแก้ไขครั้งสุดท้ายแล้วลองเป่ารู้สึกออนซอนดีแท้ จึงคิดจะไปทูลเกล้าถวายพระเจ้าปเสนทิโกศล ก่อนที่จะเข้าเฝ้านางได้ฝึกฝนเป่าจนชำนาญ ครั้นได้เข้าเฝ้าและได้เป่าให้พระเจ้าปเสนทิโกศลฟัง พอฟังเพลงแรกจบลงนางได้ทูลถามว่า ‘เป็นจั่งได๋ ม่วนบ่ ชำนาญ’ พระเจ้าปเสนทิโกศลตรัสตอบว่า ‘เออ พอฟังอยู่’ นางจึงได้เป่าถวายซ้ำอีกหลายเพลง ตามท่วงทำนองนกกรวีกนั้นเมื่อจบเพลงสุดท้าย พระเจ้าปเสนทิโกศล ได้ตรัสว่า ‘เทื่อนี้ แคนแด่’ (ครั้งนี้ ดีขึ้นหน่อย) หญิงหม้ายเจ้าของดนตรีจึงทูลถามว่า ‘เครื่องดนตรีอันนี้ ควรสิเอิ้นว่าจั่งได๋’ (เครื่องดนตรีนี้ ควรจะเรียกว่าอย่างไร พระเจ้าข้า) พระเจ้าปเสนทิโกศลจึงตรัสว่า ‘สูงจั่งเอิ้นดนตรีนี้ว่า แคน ตามคำเก่าของเฮา อันท่ายนี้ สืบไปเมื่อหน้าเทอญ’ (เจ้าจงเรียกดนตรีนี้ว่า แคน ตามคำพูดของเราตอนท่ายนี้ ต่อไปภายหน้าเถิด) ด้วยเหตุนี้เครื่อง

^{๔๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕.

ดนตรีที่หญิงหม้ายประดิษฐ์ขึ้น โดยใช้ไม้ไผ่น้อยมาติดกันแล้วใช้ปากเป่าจึงเรียกว่า แคน มาตราบเท่าทุกวันนี้^{๔๘}

๓. อีกตำนานกล่าวถึงประวัติความเป็นมาของแคนไว้เป็นข้อสังเกต ๒ นัย คือ แคนมีถิ่นกำเนิดที่นครเวียงจันทน์หรือประเทศลาวและภาคอีสานประเทศไทย ที่อ้างว่ามีถิ่นกำเนิดที่ประเทศลาวนั้นพอมีหลักฐานอ้างอิงได้คือ สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๓ เมื่อเจ้าอนุวงศ์แห่งนครเวียงจันทน์เป็นกบฏ และทำการปราบปรามจนชนะในปีพุทธศักราช ๒๓๗๐ แล้วได้กวาดต้อนชาวนครเวียงจันทน์มายังฝั่งไทย ให้ไปอยู่ที่จังหวัดลพบุรีบ้าง สระบุรีบ้าง ฯลฯ ศิลปวัฒนธรรมมีแคนเป็นต้นย้อมติดตัวคนลาวมาด้วย พอถึงรัชกาลที่ ๔ อิทธิพลของแคนยิ่งทวีความเข้มข้นมากขึ้น ดังปรากฏในพงศาวดารรัชกาลที่ ๔ หน้า ๓๑๕ มีความตอนหนึ่งกล่าวถึงสมเด็จพระปิ่นเกล้าฯ ว่า

พระองค์ทรงโปรดแคน ไปเที่ยวหัวเมืองพนัสนิคม ลำประทอนนครชัยศรีบ้าง บ้านศรีทาแขวงเมืองสระบุรีบ้าง พระองค์พ่อนและแอมได้ชำนาญ ถ้าไม่ได้เห็นพระองค์ก็สำคัญว่าลาว หมอลำ-หมอแคนกลายเป็นมหรสพที่ขึ้นหน้าขึ้นตามากในสมัยนั้น ครั้นชาวกรุงเทพฯพากันนิยมเล่นแคนหนักเข้า รัชกาลที่ ๔ ทรงวิตกว่าการเล่นแคนไม่ควรเอาเป็นพื้นเมืองของไทย จึงได้ทรงห้ามการเล่นแคนขึ้น ซึ่งสมัยเรียกว่า แอมลาวบ้าง ลาวแคนบ้าง การลำที่มีการเป่าแคนประสานเสียงเรียกว่า หมอลำ ส่วนผู้ทำหน้าที่เป่าแคนเรียกว่า หมอแคน^{๔๙}

ต่อมาการเป่าแคนมีวิวัฒนาการการผสมผสานกับการขับลำ กลายเป็นหมอลำ-หมอแคน มีคนกล่าวถึงเรื่องนี้ไว้ว่า คำว่า ลำ นั้นเดิมได้มาจากการพูด คือพูดตามหนังสือ (อ่านหนังสือ) แต่คนที่พูดบางคนไม่ได้จับหนังสืออ่าน เพราะท่องจำได้แล้ว คือพูดตามลำนั้นๆ และพูดให้คนฟังก็ต่อเมื่อมีงาน เช่น งานศพ งานทำบุญต่างๆ เชิญคนพูดเก่งมาพูด นานๆ เข้าเลยพูดถูกเสียงแคน แคนก็เป่าถูกเสียง พูดให้ประสานกัน เมื่อมีงานก็เชิญไปพูด ต่อมาหมอว่าหมอแคนได้เกิดเป็นงานอาชีพ เมื่อมีงานทำบุญหรืองานศพต้องไปแสดงให้คนฟังตามลำหนังสือเรื่องนั้นเรื่องนี้ด้วยความชำนาญ ดัดแปลงเข้ากับเสียงแคน ในที่สุดก็เรียกกันว่า หมอลำ-หมอแคน^{๕๐} ซึ่งหมอแคน หมายถึงผู้ที่มีความชำนาญในการเป่าแคนซึ่งเป็นเครื่องดนตรีประจำถิ่นของชาวอีสาน เป็นคำที่มีความหมายล้อกันกับคำว่า หมอลำ หมายถึงผู้ที่มีความชำนาญในการขับร้องและการประพันธ์บทกวีอีสาน โดยส่วนใหญ่เมื่อกล่าวถึงหมอแคนมักจะคู่กับหมอลำเสมอ^{๕๑}

การรู้ประวัติความเป็นมาเท่านั้นคงยังไม่เพียงพอ มีความเห็นว่าควรเพิ่มเติมความรู้เกี่ยวกับส่วนประกอบของแคน ที่ประกอบด้วยลูกแคนซึ่งเป็นส่วนของไม้ไผ่ที่นำมาประกอบเป็นแคน เต้าแคนเป็นปล้องตรงกลางแคน มีลักษณะกลมเป็นกระเปาะ หัวท้ายสอบ มีไว้เพื่อประกอบลูกแคนทุกลูกทำ

^{๔๘} สัมภาษณ์ พ่อสำอางค์ สุดบัว (ฉายา อางค์ นัวเพชร) อายุ ๖๕ ปี ชาวบ้านเพี้ยพาน ตำบลสาวะถี, ๑๒ กันยายน ๒๕๕๘.

^{๔๙} บุญเลิศ จันทร, แคน : ดนตรีพื้นเมืองอีสาน, (กรุงเทพมหานคร : โอ เอส พริ้นติ้งเฮ้าส์, ๒๕๓๑), หน้า ๙.

^{๕๐} ไพบุลย์ แพงเงิน, กลอนจำ-ภูมิปัญญาของอีสาน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๔), หน้า ๑.

^{๕๑} บุษกร สำโรงทอง และคณะ, แคน, หน้า ๖.

เข้าด้วยกันและหุ้มล้นแคนไว้ หลาบโลหะเป็นแผ่นโลหะบางๆ ที่สกัดออกเป็นล้นแคน โดยมากใช้โลหะผสมระหว่างทองแดงกับเงิน และขี้สุดหรือชันโรงเป็นขี้ผึ้งเหนียวสีดำที่ได้จากรังของแมลงชนิดหนึ่ง ตัวเล็กกว่าผึ้งเรียกว่าแมลงขี้สุด^{๕๒} และสิ่งที่ควรรู้อีกเรื่องหนึ่งเกี่ยวกับแคนได้แก่ประเภทของแคน โดยที่ทำนผู้รู้ทางแคนทำนได้แบ่งประเภทของแคนตามขนาดหรือแบ่งตามลักษณะการบรรเลงก็ได้ แบ่งตามขนาดมี ๔ ชนิดคือ

๑. แคนหก คือแคนที่จำนวนลูกแคนหรือไม้กู่แคนมีสามคู่ หกลำ เป็นแคนสำหรับเด็กเป่าเล่น เป่าได้เฉพาะเพลงง่ายๆ เพลงยากที่มีเสียงสูงต่ำหลายเสียงไม่สามารถเป่าได้ เพราะลูกแคนมีเพียงหก ลูก มีระดับเสียงสูง-ต่ำไม่ครบตามที่ต้องการ (มีเฉพาะเสียง ฟา ซอล ลา โด เร)

๒. แคนเจ็ด คือแคนที่ประกอบด้วยไม้กู่แคนหรือลูกแคนเจ็ดคู่หรือสิบสี่ลำ มีเสียง ๑๔ เสียง นิยมใช้เป่าเป็นแคนวงมีเสียงครบทั้ง ๗ เสียง (โด เร มี ฟา ซอล ลา ที)

๓. แคนแปด คือแคนที่ประกอบด้วยไม้กู่แคนแปดคู่หรือสิบหกลำ มีเสียง ๑๖ เสียง ใช้เป็นแคนเดี่ยวสำหรับเป่าประสานเสียงคลอไปกับการลำ เป็นที่นิยมของหมอลำ มีเสียงครบทั้ง ๗ เสียงเหมือนแคน ๗ แต่เพิ่มคู่ที่ ๘ เข้าไปเป็นเสียงประสาน ทำให้เกิดความไพเราะมากขึ้น

๔. แคนเก้า คือแคนที่ประกอบด้วยไม้กู่แคนหรือสิบแปดลำ มีเสียงทั้งหมด ๘ เสียง เป็นเสียงใหญ่หุ้มต่ำใช้ประกอบการลำพื้นบ้าน โดยเพิ่มเสียงคู่ประสาน ซอล และลา เข้าไปอีก ๑ คู่

สำหรับการบรรเลงแคนในปัจจุบันมี ๓ ลักษณะ คือ

๑. แคนเดี่ยว ใช้บรรเลงประกอบการลำซึ่ง หมอลำแบบดั้งเดิม ใช้เสียงแคนเท่านั้นเป่าประสานการร้องหมอลำ จะใช้แคนขนาดกลางหรือขนาดใหญ่ก็ได้

๒. แคนวง เป็นการบรรเลงหลายเต้าพร้อมกัน โดยเป่าผสมกับเครื่องใช้จังหวะ เช่น กลอง ฉิ่ง ฉาบ กรับ จะใช้แคนขนาดใดก็ได้ โดยใช้จำนวน ๖-๑๒ เต้า

๓. แคนวงประยุกต์ เป็นการนำแคนไปบรรเลงร่วมกับเครื่องดนตรีสากลประเภทกลองชุด กีตาร์ ออร์แกน อิเล็กโทรน หรือบางครั้งก็นำเอาดนตรีไทย เช่น ซอ ขิม จะเข้ เข้ามาประกอบ การบรรเลงชนิดนี้ประกอบการร้องเพลงไทยสากลและเพลงลูกทุ่ง มีทางเครื่องดนตรีประกอบ หรือบรรเลงประกอบการแสดงหมอลำหมู่หรือหมอลำชิง^{๕๓}

สำหรับการทำกิจกรรมการเป่าแคนในครั้งนี้ ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องมีความคิดว่า แคนเป็นตัวแทนหรือสัญลักษณ์ความคิด ความเชื่อและวิถีชีวิตของคนอีสาน เพราะเวลาฟังเสียงแล้วมันสะท้อนเข้าไปในจิตใจ จนสัมผัสถึงความสดชื่น ความสุข ความมีชีวิตชีวา จึงเห็นควรส่งเสริมให้มีการเรียนรู้ โดยเฉพาะลูกหลานสมัยใหม่ควรมีโอกาสได้ฝึกฝนอย่างจริงจัง ซึ่งจะเป็นประโยชน์แก่ชุมชน ในฐานะเป็นหมอแคนมานานจนอายุ ๖๕ ปี เวลามองไปรอบๆ ตัว รอบๆ หมู่บ้าน รอบๆ ชุมชนรู้สึกใจหาย เพราะหมอแคนหลายก็ตายจากไปหมดแล้ว อย่างบ้านเพี้ยฟานเหลือผมคนเดียว จึงสมควรมีการเรียนรู้สืบสานเอาไว้ ส่วนตัวได้พยายามฝึกหลานน้อยแต่เสียดายที่เป็นผู้หญิง หากเป็นชายจะดีมาก เห็นด้วยมากๆ กับโครงการทำคณะวิจัยที่กำลังทำนี้ อย่างน้อยส่วนตัวพอได้ยินข่าวช่วยให้ใจสดชื่นขึ้น

^{๕๒} บุญเลิศ จันทร, แคน : ดนตรีพื้นเมืองอีสาน, หน้า ๑๐.

^{๕๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕.

^{๕๔} สัมภาษณ์ พ่อสำอางค์ สุตบับ อายุ ๖๕ ปี ชาวบ้านเพี้ยฟาน, ๒๐ กันยายน ๒๕๕๘.

เอะอะเลย รู้สึกว่าแคนจะยังคงมีอยู่กับบ้านหรือชุมชนไปเรื่อยๆ ไม่ตายอะไรอย่างนี้^{๕๕} พูดจริงๆ เลยนะ ว่าตั้งแต่ได้ยินข่าวที่มามีให้ฟัง รู้สึกดีใจหลาย เพราะหลายปีแล้วเคยฝึกเป่าแคนให้นักเรียนโรงเรียนบ้านสาวะถี นำโดยคุณครูสุวิมล เชื้อสาวะถี สำหรับแนวคิดมีความเห็นดีด้วย อย่างที่เห็นอยู่ขณะนี้คือ หมอแคนแก่งทุกวัน ส่วนตัวเรียวแรงลดลงทุกวัน เป่าได้ไม่ดีเหมือนก่อนแล้ว ลมน้อย แรงดันลม แรงส่งลดลงเช่นกัน เด็กๆ ลูกหลานจึงควรมีการเรียนรู้และฝึกฝนเป่าแคน แม้ไม่เก่งกาจสามารถอะไร มากขอให้ได้เรียนรู้บ้างก็ยังดีกว่าไม่มีการเรียนรู้และฝึกฝน^{๕๖}

๔.๔.๒ กระบวนการสร้าง

‘แคน’ เป็นเครื่องดนตรีชนิดหนึ่งที่เด็กๆ ในชุมชนบ้านสาวะถีและชุมชนบ้านหัวหนองได้พบเห็นมาตั้งแต่เกิด เมื่อคณะผู้วิจัยได้เข้าไปเชิญชวนให้มีการฝึกเป่าแคนจึงได้รับการตอบรับเป็นอย่างดี ดังนั้นคณะผู้วิจัยจึงได้วางแผนเป็นกระบวนการหรือขั้นตอนในการสร้างสำหรับโรงเรียนทั้ง ๒ แห่ง โดยแยกตามพื้นที่ของโรงเรียนแต่ละแห่งมีลำดับและวิธีการสร้างดังนี้

๑. โรงเรียนบ้านสาวะถี(สาวัดถิราษฎร์รังสฤษฎ์)

โรงเรียนบ้านสาวะถี(สาวัดถิราษฎร์รังสฤษฎ์) เป็นโรงเรียนประจำบ้านสาวะถี ตำบลสาวะถี อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น และเป็นโรงเรียนที่ตั้งอยู่ในหมู่บ้านที่ถูกขนานนามว่า บ้านสาวะถีแดนดินถิ่นหมอลำที่มีชื่อเสียงระดับประเทศ เช่น หมอลำคณะอินตา ไทยราษฎร์ หมอลำแม่ประสงค์ เหลาหา หมอลำแม่สมจิตร ชัยขวัญลือ ฯลฯ เมื่อมีหมอลำก็ต้องมีหมอแคนซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นต้องมีคู่กันเสมอ งานวิจัยมุ่งสร้างหมอแคนเป็นหลัก เพื่อให้การสร้างเป็นไปด้วยดีคณะผู้วิจัยจึงกำหนดเป็นกระบวนการสร้างได้ ๒ ประการคือ

(๑) ลำดับการสร้าง

๑. เดินทางลงพื้นที่ไปนมัสการพระครูบุญชยากร เจ้าอาวาสวัดไชยศรี ได้สอบถามเกี่ยวกับหมอแคนในหมู่บ้านสาวะถี ท่านให้คำแนะนำพ่อบุญมาก แสงศรีเรือง (พ่อใหญ่โหล่ย) เป็นหมอแคนมานานและเป็นหมอแคนประจำหมอลำคณะ ๑,๐๐๐ ปี อีกด้วย มีความสามารถและความชำนาญในการเป่าแคนเป็นอย่างดี

๒. เดินทางไปที่โรงเรียนบ้านสาวะถี(สาวัดถิราษฎร์รังสฤษฎ์) ปรึกษากับคุณครูเสมอ ทองอัน และคุณครูพรณี เหมนิธิ เกี่ยวกับหมอแคนที่จะมาฝึกนักเรียน ทั้ง ๒ ท่านให้คำแนะนำเป็นไปในแนวทางเดียวกันคือแนะนำพ่อบุญมาก แสงศรีเรือง หรือพ่อใหญ่โหล่ย ซึ่งทางโรงเรียนได้เรียนเชิญท่านเป่าแคนในโอกาสสำคัญต่างๆ อยู่เสมอ

๓. เมื่อได้ความอย่างนั้นก็ได้ปรึกษาเพิ่มเติมกับอาจารย์สุภัทร บริบูรณ์ ในฐานะคนเก่าคนแก่ของบ้านสาวะถี ท่านอาสาพาไปคุยด้วยตนเอง เมื่อเดินทางไปถึงได้พูดคุยกันเล็กน้อย ท่านให้พ่อใหญ่โหล่ยนำแคนมาเป่าในลักษณะสาธิตทำนองสินไซให้ฟัง ซึ่งพ่อใหญ่โหล่ยเป่าได้อย่างคล่องแคล่วชำนาญ ฟังแล้วเกิดความรู้สึกออนซอนหลายกับเสียงแคนสินไซ คณะผู้วิจัยจึงได้เล่าถึงวัตถุประสงค์

^{๕๕} สัมภาษณ์ อาจารย์สุวิมล เชื้อสาวะถี อายุ ๖๒ ปี ชาวบ้านสาวะถี, ๒๐ กันยายน ๒๕๕๘.

^{๕๖} สัมภาษณ์ พ่อบุญมาก แสงศรีเรือง อายุ ๗๕ ปี ชาวบ้านสาวะถี, ๑๕ กันยายน ๒๕๕๘.

การมาพบและเล่าถึงการสร้างลูกหลานบ้านสาวะถีให้เป่าแคนได้และเป่าแคนเป็น ซึ่งท่านบอกว่ายินดีเป็นอย่างยิ่งและยินดีรับสอนให้จนกว่าลูกหลานจะเก่ง หรือสามารถออกงานต่างๆ ได้

๔. แม่ได้หมอแคนที่คิดว่าเป็นต้นแบบให้นักเรียนลูกหลานบ้านสามารถฝึกหัดเป่าแคนได้ แต่ท่านอาจารย์สุภัทร บริบูรณ์ เสนอว่าท่านยังไม่พอ ท่านได้แนะนำให้รู้จักหมอแคนอีกท่านหนึ่งคือพ่อสำอางค์ สดบับ ชาวบ้านเพี้ยฟาน ตำบลแดงใหญ่ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ก่อนไปท่านได้ชวนคุณแม่สมจิตร ชัยขวัญลือ เดินทางไปด้วย พอเดินทางไปถึงได้พูดคุยกันเล็กน้อย แม่สมจิตร ชัยขวัญลือ ได้ขอให้หมอแคนสำอางค์ สดบับ เป่าแคนทำนองสินไชและทำนองอื่นๆ แต่ที่ประทับใจจนน้ำตาไหลคือการลำพั้นทำนองขอนแก่น โดยเฉพาะคุณแม่เป็นคนชอบหมอลำมาก ถึงกับพูดเต็มปากเต็มคำ ว่า เกิดภพใดชาติใดขอให้เกิดเป็นหมอลำ

๕. เมื่อได้พบหมอแคนทั้ง ๒ คนแล้วกลับมาพิจารณาความเหมาะสม ในที่สุดได้ข้อสรุปว่าพ่อบุญมาก แสงศรีเรือง (พ่อใหญ่โหลย) มีความเหมาะสมมากกว่า เหตุผลเพราะ (๑) พ่อใหญ่โหลยเป็นคนบ้านสาวะถีโดยกำเนิด มีความรัก ความภูมิใจในท้องถิ่น (๒) มีความสามารถเป่าแคนทำนองต่างๆ ได้ (๓) พ่อใหญ่โหลยเคยเป็นหมอแคนที่เคยฝึกนักเรียนเป่าแคนมาก่อน (๔) พ่อใหญ่โหลยอยู่ไม่ไกลจากโรงเรียนซึ่งนักเรียนสามารถเดินทางไปฝึกเป่าแคนได้สะดวก

๖. เมื่อได้พบหมอแคนผู้มีความสามารถและเหมาะสมที่จะเป็นครูสอนเป่าแคนแล้ว จึงได้นำนักเรียนทั้ง ๕ คนเข้าไปพบพ่อบุญมาก แสงศรีเรือง ที่บ้านเลขที่ ๖๓/๙ หมู่ที่ ๘ บ้านสาวะถี ได้ประกอบพิธียกครู ครอบครู และมอบตัวเป็นลูกศิษย์อย่างเป็นทางการ หลังจากนั้นได้ฝึกเป่าแคนไปตามลำดับ และมีข้อตกลงเบื้องต้นว่าให้นักเรียนเดินทางมาฝึกการเป่าแคนที่บ้านพ่อบุญมาก แสงศรีเรือง จนกว่านักเรียนจะเป่าได้และเป่าเป็น

(๒) วิธีการสร้าง

๑. ข้อตกลงเบื้องต้น : พ่อหมอแคนมีข้อตกลงเบื้องต้นร่วมกันก่อนว่า การฝึกหัดเป่าแคนครั้งนี้เป็นการฝึกฝนหรือฝึกหัดเป่าแคน ‘ทำนองสินไช’ เท่านั้น เพราะต้องการให้เป็นเอกลักษณ์ของบ้านสาวะถีในฐานะเป็นบ้านหมอลำ ที่สำคัญคือมีสมบัติบอกเล่าเรื่องสินไชตลอดทั้งหลังให้คนพวกเราได้ศึกษา จนทำให้บ้านสาวะถีได้เป็นที่รู้จักของคนโดยทั่วไปจนทุกวันนี้

๒. ก่อนสอนเป่าแคนในเบื้องต้นพ่อหมอแคนได้พูดคุยในลักษณะถามว่า ทำไมต้องไหว้ครูหรือเรียกเป็นการเฉพาะว่า ยกครู แล้วพ่อหมอแคนได้พูดคุยพร้อมอธิบายขยายความคำว่า ครู กับ แคน จนนักเรียนพอใจเข้าใจตามสมควร

๓. พ่อหมอแคนกับนักเรียนหันหน้าเข้าหากัน พ่อหมอแคนให้นักเรียนทุกคนฝึกจับแคนที่ถูกต้อง เวลาจับๆ ตรงไหน เวลาวางๆ วางอย่างไรแคนจึงจะไม่ชำรุด ตลอดทั้งท่าทางต่างๆ ประกอบก่อนจะฝึกเป่าแคน

๔. พ่อหมอแคนแนะนำประเภทของแคน อย่างที่ใช้สอนอยู่ขณะนี้ มี ๒ ประเภทคือ ตัวยาวเรียกว่า แคนแปด ตัวสั้นลงไปหน่อยเรียกว่า แคนเจ็ด สังเกตจากไหน ? สังเกตจากลำแคน ซึ่งผู้ฝึกเป่าสามารถนับดูได้

๕. พ่อหมอแคนสอนการวางนิ้วมือด้านซ้าย-ขวาให้ถูกวิธี โดยนับเป็น ๑ - ๒ - ๓ และอื่นๆ อีกจนนักเรียนวางนิ้วมือได้ถูกต้อง โดยที่พ่อหมอแคนจะมองดูการวางนิ้วมือของนักเรียนทุกคน

๖. พ่อหมอแคนได้สาธิตการเป่าแคนให้นักเรียนได้ดูก่อน โดยกำซับให้ดู ๒ ที่ คือ ดุที่นิ้วมีอวามันขยับหรือได้ไปตามรูแคนอย่างไร และดูที่ปากว่ามีการวางปากหรือขยับปากอย่างไร ? ซึ่งช่วยให้นักเรียนเข้าใจและเรียนรู้ได้ง่าย เพราะความเข้าใจต้องมาก่อนการเรียนรู้

๗. นักเรียนจะเดินทางไปยังบ้านพ่อหมอแคนตั้งแต่วันที่ ๒๘ กันยายน – ๑๐ ตุลาคม ๒๕๕๘ รวม ๑๔ วันติดต่อกัน นักเรียนสามารถ ‘เป่าแคนได้’ ต่อจากนั้นคือหลังเปิดเทอม (๒๐ ตุลาคม ๒๕๕๘) นักเรียนไป ‘ต่อแคน’ กับพ่อหมอแคนอย่างต่อเนื่อง นักเรียนก็สามารถ ‘เป่าแคนเป็น’

๘. การสอนเป่าแคนของนักเรียนในครั้งใช้หลักการที่ว่า Learning by Doing ได้แก่ เรียนไปด้วย ลงมือทำตามที่เราเรียนไปด้วย

๒. โรงเรียนบ้านหัวหนองนาแวโนนจั่ว อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น

(๑) ลำดับการสร้าง

๑. เดินทางลงพื้นที่ไปนมัสการพระอธิการมิตรชัย อจลธมโม เจ้าอาวาสวัดสนวนวาริพัฒนาราม ได้สอบถามเกี่ยวกับหมอแคนในหมู่บ้านหัวหนองและหมู่บ้านใกล้เคียง ท่านให้คำแนะนำพ่อกลม พรหมสุข ร้านทองคำการเกษตร ช่างถนนทางเข้าหมู่บ้าน เป็นอดีตนักบวชเก่าและเป็นคนวัดคนวา คือเป็นคนพระพฤติปฏิบัติธรรม (พ่อชาวแม่ขาว) ประจำที่วัดแห่งนี้อยู่เป็นประจำ มีความสามารถและความชำนาญในการเป่าแคนเป็นอย่างดี

๒. เดินทางไปที่โรงเรียนบ้านหัวหนองนาแวโนนจั่ว ปรึกษากับผู้อำนวยการคือนางต้นหยง คานอำไพ และคุณครูละมัย ไสยกิจ เกี่ยวกับหมอแคนที่จะมาฝึกนักเรียน ทั้ง ๒ ท่านให้คำแนะนำเป็นไปในแนวทางเดียวกันคือแนะนำพ่อกลม พรหมสุข และดูเหมือนเหลือเพียงคนเดียวในชุมชนแห่งนี้ นอกนั้นเสียชีวิตไปหมดแล้ว ซึ่งทางโรงเรียนได้เรียนเชิญท่านเป่าแคนในโอกาสสำคัญต่างๆ อยู่เสมอ

๓. เมื่อได้ความอย่างนั้นแล้ว จึงได้เดินทางไปพบคุณพ่อกลม พรหมสุข ที่ร้านทองคำการเกษตร บ้านหนองนาแว อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น ริมทางเข้าหมู่บ้าน พอไปถึงได้แนะนำตนเองเสร็จท่านก็พาขึ้นไปบนดาดฟ้าเพื่อดูการเป่าแคน โดยท่านเล่าว่าตั้งแต่ได้ทราบข่าวจากคุณครูละมัย ไสยกิจ ส่วนตัวได้ทบทวนการเป่าแคนทุกวัน จึงนำแคนมาห้อยเอาไว้บนดาดฟ้า พอถึงเย็นแก่ๆ จะขึ้นมาบนดาดฟ้าเพื่อทบทวนลายแคนอยู่เสมอ จนได้พบกับคณะผู้วิจัยในวันนี้ ท่านเล่าว่ารู้สึกดีใจมากที่จะได้ฝึกลูกหลานให้สืบทอดการเป่าแคนทำนองขอนแก่นสืบไป

๔. คุณพ่อกลม พรหมสุข ได้เสนอแนะว่าวันนี้อยากพูดคุยกับคุณครูผู้ทำหน้าที่ติดต่อประสานงานกับคณะวิจัยด้วย จึงได้ติดต่อคุณครูละมัย ไสยกิจ สิ่งที่ได้พูดคุยในลักษณะเป็นความเห็นร่วมกันเกี่ยวกับทำนองแคนที่จะใช้ฝึกนักเรียนโรงเรียนบ้านหัวหนองนาแวโนนจั่ว ขอให้เป็น ‘ทำนองขอนแก่น’ ความหมายคือทำนองสินไชยยกให้บ้านสาวะถี ส่วนทำนองขอนแก่นยกให้เป็นบ้านหัวหนองและบ้านหนองนาแว ต่างคนต่างมีดีซึ่งจะได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันได้หลากหลายขึ้น

๕. เหตุผลที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งคือพ่อกลม พรหมสุข (๑) เป็นคนบ้านหัวหนองโดยกำเนิด มีความรัก ความภูมิใจในท้องถิ่น (๒) มีความสามารถเป่าแคนทำนองขอนแก่นได้เป็นอย่างดี (๓) พ่อกลม พรหมสุขเคยเป็นหมอแคนที่เคยฝึกนักเรียนโรงเรียนบ้านหัวหนองนาแวโนนจั่วเป่าแคนมาก่อน (๔) พ่อกลม พรหมสุข อยู่ไม่ไกลจากโรงเรียนซึ่งพ่อกลม พรหมสุข สามารถเดินทางไปฝึกเป่าแคนให้นักเรียนได้สะดวก

๖. เมื่อได้พบหมอแคนผู้มีความสามารถและเหมาะสมที่จะเป็นครูสอนเป่าแคนแล้ว จึงได้เชิญคุณพ่อไปประกอบพิธีการครอบครู ยกครูและมอบตัวที่โรงเรียนบ้านหัวหนองนาวัวโนนจั่ว ในบริเวณโรงอาหารของโรงเรียน หลังจากประเพณีกรรมต่างๆ เสร็จมีข้อตกลงร่วมกันว่าพ่อกลม พรหมมาชุย จะเดินทางไปสอนเป่าแก่นักเรียนที่โรงเรียน เพราะนักเรียนที่สมัครเป่าแคนเป็นเด็กมากคงไม่สะดวกที่จะเดินทางไปที่บ้านของพ่อหมอแคน

(๒) วิธีการสร้าง

๑. ข้อตกลงเบื้องต้น : พ่อหมอแคนมีข้อตกลงเบื้องต้นร่วมกันก่อนว่า การฝึกหัดเป่าแคนครั้งนี้เป็นการฝึกฝนหรือฝึกหัดเป่าแคน ‘ทำนองขอนแก่น’ เท่านั้น เพราะต้องการให้เป็นเอกลักษณ์ของบ้านหัวหนอง และที่สำคัญคือมีสืบบอกเล่าเรื่องสืบให้คนพวกเราได้ศึกษา จนทำให้บ้านหัวหนองได้เป็นที่รู้จักของคนโดยทั่วไปจนทุกวันนี้

๒. ก่อนสอนเป่าแคนในเบื้องต้นพ่อหมอแคนได้พูดคุยในลักษณะถามว่า ทำไมต้องไหว้ครูหรือเรียกเป็นการเฉพาะว่า ยกครู แล้วพ่อหมอแคนได้พูดคุยพร้อมอธิบายขยายความคำว่า ครู กับ แคน จนนักเรียนพอใจเข้าใจตามสมควร

๓. พ่อหมอแคนกับนักเรียนหันหน้าเข้าหากัน พ่อหมอแคนให้นักเรียนทุกคนฝึกจับแคนที่ถูกต้อง เวลาจับๆ ตรงไหน เวลาวางๆ วางอย่างไรแคนจึงจะไม่ชำรุด ตลอดทั้งทำทางต่างๆ ประกอบก่อนจะฝึกเป่าแคน

๔. พ่อหมอแคนแนะนำประเภทของแคน อย่างที่ใช้สอนอยู่ขณะนี้ มี ๒ ประเภทคือ ตัวยาวเรียกว่า แคนแปด ตัวสั้นลงไปหน่อยเรียกว่า แคนเจ็ด สังเกตจากไหน ? สังเกตจากลำแคน สามารถนับดูได้

๕. พ่อหมอแคนสอนการวางนิ้วมือด้านซ้าย-ขวาให้ถูกวิธี โดยนับเป็น ๑ - ๒ - ๓ และอื่นๆ อีกจนนักเรียนวางนิ้วมือได้ถูกต้อง โดยที่พ่อหมอแคนจะมองดูการวางนิ้วมือของนักเรียนทุกคน

๖. พ่อหมอแคนได้สาธิตการเป่าแคนให้นักเรียนได้ดูก่อน โดยกำซิปให้ดู ๒ ที่ คือ ดูที่นิ้วมือว่ามีขยับหรือไต่ไปตามรูแคนอย่างไร และดูที่ปากว่ามีการวางปากหรือขยับปากอย่างไร ? ซึ่งช่วยให้นักเรียนเข้าใจและเรียนรู้ได้ง่าย เพราะความเข้าใจต้องมาก่อนการเรียนรู้

๗. นักเรียนจะเดินทางไปยังบ้านพ่อหมอแคนตั้งแต่วันที่ ๑ - ๑๔ ตุลาคม ๒๕๕๘ รวม ๑๔ วันติดต่อกัน นักเรียนสามารถ ‘เป่าแคนได้’ ต่อจากนั้นคือหลังเปิดเทอม (๒๐ ตุลาคม ๒๕๕๘) นักเรียนไป ‘ต่อแคน’ กับพ่อหมอแคนอย่างต่อเนื่อง นักเรียนก็สามารถ ‘เป่าแคนเป็น’

๘. การสอนเป่าแคนของนักเรียนในครั้งนี้ใช้หลักการที่ว่า Learning by Doing ได้แก่ เรียนไปด้วย ลงมือทำตามที่เราเรียนไปด้วย

๙. ประเมินผลกิจกรรม (คณะผู้วิจัย)

๑๐. ประชุมสรุปบทเรียน (คณะผู้วิจัย ผู้บริหารสถานศึกษา และครูผู้รับผิดชอบ)

นักเรียนกำลังเป่าแคน

๔.๔.๓ ผลของกิจกรรม

การทำกิจกรรมการเป่าแคนทำนองสินไซและทำนองขอนแก่น ของนักเรียนโรงเรียนทั้ง ๒ แห่งได้ดำเนินไปตามขั้นตอนและวิธีการที่กำหนดแล้ว สิ่งที่ปรากฏกับนักเรียนสื่อเป็นข้อความได้ว่า ได้ความสนุกสนาน ความไพเราะจากเสียงแคนครับ มีความสุขเวลามาเป่าแคน ไม่เคยซีเกียจที่จะมาเป่าเลย เสียงแคนสินไซจะต่างจากเสียงแคนทั่วไปที่เคยฟังจากคณะหมอลำ เสียงแคนสินไซจะล่องลอยในใจมากกว่า จากที่ฟังจากพ่อตาหลายท่านจะสอนให้รู้จักเรื่องสัจจะ คนเราต้องมีสัจจะคือการยึดความจริง ทั้งจริงจังและจริงใจ ตรงไปตรงมา อย่างการมาเป่าแคนกับตานักเรียนต้องจริงใจจริงจังให้มาก จึงจะประสบความสำเร็จ ทำเลาะแหละคือทำเล่นๆ ก็จะได้แบบเล่นๆ ท่านบอกสอนเสมอครับ^{๕๗} พ่อตาจะใจเย็น จะค่อยๆ สอนการวางนิ้ว วางแคนแนบกับตัว จับแคนอย่างไรจึงจะดูเข้าท่าสวยงาม รู้สึกใจเย็นไปกับคุณตาด้วยครับ สิ่งที่ได้จากการร่วมกิจกรรมนี้คือความใจเย็นครับ ส่วนความรู้ในสินไซประทับใจกับตัวละครชื่อสินไซ เพราะสินไซเป็นยอดนักสู้ตั้งแต่เด็กๆ ที่กล้าออกเดินป่า ไม่กลัวอะไร เดินป่าฝ่าด่านถึง ๙ ด่าน จนตามอาสูมณทากลับเมืองเป็งจาลได้สำเร็จ พอใจประทับใจสินไซครับ^{๕๘} มีความรู้สึกชอบเป่าแคนแต่ไม่เคยเป่า ไม่กล้าจับ เพราะกลัวแตก แต่พอได้จับเป่ารู้สึกดีมาก ๆ ครับ สิ่งที่ได้จากการเป่าแคนคือได้สนิทสนมกับเพื่อนร่วมห้อง ร่วมโรงเรียน ร่วมบ้านสวาทมากขึ้น เพราะมาเห็นกันเป่าแคนกันบ่อยๆ ส่วนเรื่องสินไซชอบตัวสีโท เพราะดูประหลาดดี แปลกดี ดูจากวัดไชยศรีที่

^{๕๗} สัมภาษณ์ เด็กชายศรวิศ แสงศรีเรือง นักเรียนโรงเรียนบ้านสวาทอี อายุ ๑๑ ปี, ๓๐ กันยายน ๒๕๕๘.

^{๕๘} สัมภาษณ์ เด็กชายอนุพงษ์ มหามาศย์ นักเรียนโรงเรียนบ้านสวาทอี อายุ ๑๑ ปี, ๓๐ กันยายน ๒๕๕๘.

ตั้งอยู่บนหัวเสาไฟฟ้า ที่ชอบพิเศษคือสีเขียว ดูแล้วสบายตาดี คุณธรรมในตัวสีโหคือความสว่างาม ดูองอาจ อาจหาญชาญชัยอะไรอย่างนั้น^{๕๙}

ก่อนหน้านี้ผมจะเป็นคนขี้อายไม่ค่อยกล้าแสดงออก แต่หลังได้เข้าร่วมกิจกรรมการเป่าแคนช่วยให้กล้าแสดงออก ไม่อายเหมือนเดิม เรื่องสีโหที่วัดบ้านหัวหนองแต่ก่อนไม่สนใจศึกษา แต่พอคุณครูพาไปเดินดูรอบๆ คุณันดูนี้ (เบิ่งหันเบิ่งนี้) ฟังรู้ว่าฮูปแต้มมันสวยดีครับ ที่ตัดสินใจเป่าแคนที่แท้ไม่ชอบดอก แต่ดูหาคนสมัครยาก โรงเรียนเรามีนักเรียนน้อย พอมีครูประกาศเลยสมัครลองดู เป่าไปเป่ามารู้สึกชอบทีหลัง ตัวละครที่ชอบคือสีโห ที่ชอบเพราะอยากเป็นพระเอกเหมือนสีโห สีโหดีเพราะกล้าติดตามอา จึงอยากกล้าเหมือนสีโห อย่างเป่าแคนหากผมไม่กล้าก็ไม่ได้เป่ากับเพื่อนๆ^{๖๐} พ่อแม่เคยพาไปเมืองขอนแก่น ได้เห็นสีโหบนเสาไฟฟ้า แต่ก่อนไม่รู้ ถามพ่อแม่ๆ ให้คำตอบไม่ได้ แต่พอคุณตาและอาจารย์จากมหาวิทยาลัยมาฉายหนังให้ดู จึงได้รู้ว่าสิ่งที่เคยเห็นนั้นคือตัวสีโห นอกจากสีโหแล้วยังมีสีโหยืนบนหอยสังข์บริเวณหน้าสถานีรถไฟขอนแก่น (จำได้จากภาพในโปรเจกเตอร์) ชอบหมดทุกตัวและดีหมดทุกตัว เพราะเป็นลูกกษัตริย์ทั้งหมด จึงดีทั้งหมดครับ หากให้เลือกขอเลือกสีโห เพราะมีธนูยิงไปทุกทิศ และจำได้ว่าผ่านด่านได้ ๙ ด่าน ด่านคือปัญหาหรืออุปสรรค คนเราข้ามปัญหาคือข้ามด่านชีวิตได้ บอกตามอาจารย์บอกครับผม^{๖๑} ผมเป็นคนสุดท้ายนะครับ บ้านผมอยู่บ้านหนองนาว่าทางเข้ามาโนนแหละ มาถึงแต่โรงเรียนไม่เคยถึงวัดบ้านหัวหนอง แต่พอคุณครูละม้ายพาไปชมจึงรู้ว่าสีโหภาพฮูปแต้มเรื่องสีโหที่สวยงาม ยิ่งได้ดูภาพที่ละภาพของวัดชัดเจนแสนสวยๆ ภาพที่ชอบคือภาพกินรีที่ห้อยโต่งเต่งไปมา จำได้ว่าเป็นภาพที่ล่อลวงคนเดินป่าให้หลงทาง จนเดินทางไม่มาถึงปลายทาง จำจากคุณตาว่าเหมือนชีวิตเราหากมัวหลงอะไรสักอย่าง จะไม่ประสบผลสำเร็จ จำได้แค่นี้ครับ ส่วนตัวอื่นๆ จำได้แต่ไม่ประทับใจครับ^{๖๒}

รายละเอียดที่เป็นตัวหนังสือแทนความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับกิจกรรมการเป่าแคน สรุปความได้ว่า แคนเป็นเครื่องดนตรีเก่าแก่ของผู้คนในแถบเอเชียอาคเนย์ เป็นวัฒนธรรมร่วมของกลุ่มคนไทย-ลาวมา ๓,๐๐๐ กว่าปีแล้ว มีเรื่องเล่าผ่าน ๓ ตำนานคือนายพรานใหญ่พบปัญญาเป่าแคน พระอินทร์เนรมิตเป็นลั่นเหมือนปึกแมลงภู่ที่ติดอยู่กับลำกู่ พร้อมกับเนรมิตเป็นเครื่องเป่าไว้นิ่งอันเรียกว่า แคน, หลิงหม้ายประดิษฐ์เครื่องดนตรีโดยใช้ไม้ไผ่น้อยมาติดกันแล้วใช้ปากเป่าจึงเรียกว่า แคน และ แคนเกิดขึ้นในลักษณะผสมผสานกับลำ จึงเกิดเป็นหมอลำ-หมอแคนจนทุกวันนี้ มีแนวคิดให้ลูกหลานได้ศึกษาเรียนรู้และฝึกฝนเป่าแคนจนสามารถเป่าแคนได้ใช้แคนเป็น ส่วนกระบวนการสร้างให้นักเรียนสมัครด้วยตนเอง นักเรียนโรงเรียนบ้านสาวะถีฝึกเป่าแคนทำนองสีโห โดยมีพ่อบุญมาก แสงศรีเรื่องเป็นหมอแคน และนักเรียนบ้านหัวหนองนาว่าโนนจั่วฝึกเป่าแคนทำนองขอนแก่น โดยมีพ่อกลม พรหม

^{๕๙} สัมภาษณ์ เด็กชายลักขพงษ์ คงลำภา นักเรียนโรงเรียนบ้านสาวะถี อายุ ๑๒ ปี, ๓๐ กันยายน ๒๕๕๘.

^{๖๐} สัมภาษณ์ เด็กชายวรวิทย์ มาป้อม นักเรียนโรงเรียนบ้านหัวหนองนาว่าโนนจั่ว อายุ ๙ ปี, ๒ ตุลาคม

๒๕๕๘.

^{๖๑} สัมภาษณ์ เด็กชายกิตติพงษ์ ภูมालา นักเรียนโรงเรียนบ้านหัวหนองนาว่าโนนจั่ว อายุ ๙ ปี, ๒ ตุลาคม

๒๕๕๘.

^{๖๒} สัมภาษณ์ เด็กชายศราวุฒิ กัณหาลา นักเรียนโรงเรียนบ้านหัวหนองนาว่าโนนจั่ว อายุ ๘ ปี, ๒ ตุลาคม

๒๕๕๘.

มาซุ่ย เป็นหมอแคน สิ่งที่เกิดกับนักเรียนคือมีความรับผิดชอบ มีความจริงใจ มีความกล้าหาญที่จะฝึกเป่าแคนตามบรรพบุรุษ เพื่อจะได้สืบสานสืบทอดสิ่งดีงามในชุมชนให้คงอยู่กับชุมชนต่อไป

๔.๕ กิจกรรมสันตนาการ : การแสดงละครเวทีสินไซ

การแสดงละครเวทีเป็นกิจกรรมที่คณะผู้วิจัยได้ปรับเปลี่ยนจากการแสดงหมอลำ เหตุผลเพราะเมื่อได้พูดคุยกับคณะครูและนักเรียนแล้ว ส่วนใหญ่เห็นว่าการแสดงละครเวทีจะมีความเหมาะสมกับเด็กมากกว่า และเด็กๆ ในระดับประถมศึกษาจะมีความชื่นชอบมากกว่า ดังนั้นจึงปรับจากหมอลำมาเป็นละครเวที กิจกรรมการแสดงละครเวทีที่ผู้วิจัยได้แตกประเด็นสำคัญออกเป็น ๓ ส่วน ได้แก่

๔.๕.๑ แนวคิด

สำหรับแนวคิดของกิจกรรมการแสดงละครเวทีที่เราสามารถศึกษาได้จากหลักการที่ว่า ด้วยอุปนิสัยที่ชอบการเล่นแบบ อีกทั้งการเล่นบทบาทสมมติ มนุษย์ได้นำสีสันมาแต่งแต้มตามตัวสร้างสรรค์หุ่น หน้ากาก เครื่องประดับมาใช้ตกแต่งร่างกาย เพื่อจะเล่นสนุก เล่าเรื่อง ขับร้อง เต้นรำ ในยามสุขใจ ซึ่งต่อมาได้พัฒนามาเป็นการละเล่น การประกอบพิธีกรรมเพื่อต่อสู้กับสิ่งลึกลับ และสะท้อนให้เห็นทัศนคติ ความคิด ความเชื่อทางศาสนา อีกทั้งกฎกติกาที่ช่วยให้ชุมชนมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน การสร้างกิจกรรมทางการแสดงและละครเวที (Drama on Floor) ที่มีรูปแบบเฉพาะตลอดจนการแยกประเภทผู้ชมนั้นเริ่มต้นได้ไม่นาน ในระยะแรกผู้ใหญ่ใช้ละครเป็นสื่อให้เด็กๆ ในโรงเรียนต้องทำกิจกรรม เช่น การสอนภาษาละตินในโรงเรียนของอังกฤษในศตวรรษที่ ๑๕ หรือความพยายามสอนภาษาอังกฤษให้กับผู้อพยพจากยุโรป ที่อพยพมาตั้งถิ่นฐานในสหรัฐอเมริกาในศตวรรษที่ ๑๙^{๖๓}

การแสดงละครเวทีถือว่าเป็นละครในการศึกษา (Drama-In-Education) หรือละครการศึกษา DIE เป็นกระบวนการเรียนการสอนที่ใช้กิจกรรมทางละครมาปรับใช้ โดยนักการละครจากประเทศอังกฤษ โดยมีครูเป็นผู้รับผิดชอบวางแผนในการจัดกิจกรรมต่าง ซึ่งมีวัตถุประสงค์เพื่อการพัฒนาผู้เรียน แสวงหาแนวทาง ความคิดและการแก้ปัญหาโดยผ่านการแสดงบทบาทสมมติ (Roleplay) การเล่นละครสด (Improvisation) ที่มุ่งเน้นพัฒนาจินตนาการ การทำงานร่วมกันของผู้เรียนผ่านการแสดงออก (Acting out) เสริมสร้างความเชื่อมั่นและเรียนรู้ที่จะรับผิดชอบ และวิเคราะห์บทบาทการแสดงและการทำงานอย่างมีเหตุผล ขณะที่ทำกิจกรรมร่วมกับเพื่อนๆ ในกลุ่มจะช่วยพัฒนาความคิด การใช้เหตุผล ความเข้าใจผู้อื่น การพัฒนาตนเองและกลุ่ม พัฒนาความคิดในด้านสังคม การใช้ภาษา และการเรียนรู้วิชาอื่นๆ^{๖๔}

อันที่จริงการแสดงละครเวทีจัดเป็นกิจกรรมการเล่นสมมติ เพราะการเล่นสมมติเป็นธรรมชาติอย่างหนึ่งของเด็ก เพราะเด็กโดยทั่วไปไม่ว่าจะมีขนบธรรมเนียมประเพณีหรือวัฒนธรรมใดก็ตาม ล้วนแล้วแต่เคยใช้เวลาว่างในการเล่นสมมติมาแล้วทั้งนั้น เขาอาจสมมติตัวเองเป็นนั่นเป็นนี่ และได้ออกไป

^{๖๓} พรรณิณ ดำรุง, การละครสำหรับเยาวชน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๗), หน้า ๑.

^{๖๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒-๑๓.

เผชิญโชค ผจญภัยแบบต่างๆ ซึ่งเขาได้คิดฝันขึ้นมาเองตามจินตนาการของเขา เด็กผู้ชายส่วนมากจะสนุกกับการสมมติเป็นตำรวจเป็นผู้ร้าย เป็นโจรสลัด และเล่นเกมโปลิสจับขโมย ส่วนเด็กผู้หญิงชอบที่จะเล่นตุ๊กตา เล่นบ้าน เล่นเกมพ่อ-แม่-ลูก เล่นเกมไปจ่ายตลาด เล่นขายของ เล่นเกมครู-นักเรียน และเกมอื่นๆ ที่เขาคิดขึ้นเล่นด้วยกัน^{๖๕}

กล่าวอีกนัยหนึ่ง จะเห็นว่าการแสดงละครเวทีจัดเป็นละครสร้างสรรค์ (Creative Dramatics) คือศิลปะสำหรับเด็ก เป็นกลุ่มประสบการณ์ที่เด็กทุกคนถูกแนะนำให้แสดงความเป็นตัวของตัวเองออกมา ในขณะที่เขาเล่นกับเพื่อนๆ อย่างสนุกสนาน ละครสร้างสรรค์พัฒนามาจากศิลปะสร้างสรรค์ที่เราดึงออกมาจากตัวเด็กเองจริงๆ ตัวเด็กเป็นแหล่งกำเนิดศิลปะนั้น และด้วยการดึงสิ่งที่มีในตัวเด็กและนำมาให้มันพัฒนายิ่งขึ้น จะเป็นการวางรากฐานที่สำคัญแก่ตัวเด็กนั่นคือความมั่นใจในตัวเอง ความกล้าแสดงออก ความสามารถในการติดต่อสัมพันธ์กับผู้อื่น การรู้จักตัวเองดีขึ้น และรู้ถึงความถนัดของตัวเอง การรู้จักใช้ความคิดและจินตนาการ ฯลฯ^{๖๖}

เพราะฉะนั้น จึงสรุปแนวคิดแสดงละครเวทีได้ว่า มนุษย์เรามีอุปนิสัยที่ชอบการเลียนแบบ การเล่นบทบาทสมมติ ที่สะท้อนให้เห็นทัศนคติ ความคิด ความเชื่อทางศาสนา การแสดงละครเวทีจัดเป็นละครในการศึกษา เป็นกระบวนการเรียนการสอนที่ใช้กิจกรรมทางละครมาปรับใช้ให้ง่ายต่อการทำความเข้าใจ และในที่สุดแล้วกิจกรรมการแสดงละครเวทีจัดเป็นละครสร้างสรรค์ ที่ช่วยการดึงสิ่งที่มีในตัวเด็ก ให้มีความมั่นใจในตัวเอง กล้าแสดงออก และสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข

๔.๕.๒ กระบวนการสร้าง

๑. โรงเรียนบ้านสาวะถี(สาวัดถิราษฎร์รังสฤษดิ์)

โรงเรียนบ้านสาวะถี(สาวัดถิราษฎร์รังสฤษดิ์) เป็นโรงเรียนประจำบ้านสาวะถี ตำบลสาวะถี อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น และเป็นโรงเรียนที่ตั้งอยู่ในหมู่บ้านที่ถูกขนานนามว่า บ้านสาวะถีแดนดินถิ่นหมอลำ ดังนั้นการร้องการลำหรือการแสดงออกทางกายและทางวาจาจึงไม่เป็นเรื่องยากของเด็กและชาวบ้านสาวะถี เพื่อให้การสร้างละครเวทีเป็นไปด้วยดีคณะผู้วิจัยจึงกำหนดเป็นกระบวนการสร้างได้ ๒ ประการคือ

(๑) ลำดับการสร้าง

๑. เดินทางลงพื้นที่ไปนมัสการพระครูบุญชยากร เจ้าอาวาสวัดไชยศรี ได้สอบถามเกี่ยวกับการทำกิจกรรมแสดงละครเวที โดยนำตอนสินไซนำเอาอาสุมนทาทออกจากเมืองยักษ์กุมภกันท์ (อโนราห์) ในวรรณกรรมสินไซที่แต่งเป็นคำพูดตามสำเนียงสำนวนภาษาอีสาน

๒. เดินทางไปที่โรงเรียนบ้านสาวะถี (สาวัดถิราษฎร์รังสฤษดิ์) ปรึกษากับคุณครูเสมอ ทองอัน และคุณครูพรณี เหมนิธิ เกี่ยวกับการเชิญชวนนักเรียนให้เข้าร่วมกิจกรรมแสดงละครเวที คุณครูทั้ง ๒ ให้คำแนะนำว่า คณะผู้วิจัยควรแนะนำกิจกรรมและเชิญชวนด้วยตนเองจะเป็นการดีกว่า เพราะนักเรียนจะได้เข้าใจด้วยตัวของนักเรียนเอง โดยทางโรงเรียนจะเปิดโอกาสให้คณะผู้วิจัยพูดที่หน้าเสาธงหลังเคารพธงชาติเสร็จ

^{๖๕} สุนันทน์ จันทน์พิมพ์, ละครสร้างสรรค์, มปป, มปท. หน้า ๑.

^{๖๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘.

๓. เมื่อได้ความอย่างนั้นจึงกำหนดวันที่จะเดินทางไปให้คำแนะนำและเชิญชวนนักเรียนให้เข้าร่วมกิจกรรมแสดงละครเวที โดยความเห็นชอบของผู้อำนวยการคือนายวีรศิลป์ นิลเขต และกิจกรรมในวันนั้นผู้อำนวยการเป็นผู้เชิญคณะวิจัยได้ขึ้นพูดแนะนำและเชิญชวนด้วยตนเอง

๔. การพูดในวันนั้นคณะผู้วิจัยได้พูดถึงแรงบันดาลใจที่ให้มาศึกษาเรียนรู้เรื่องสินไซ จากนั้นได้ชี้ให้เห็นบุญคุณของหลวงปู่หลวงพ่อกุศลและครูบาอาจารย์ของบ้านสาวะถี ที่ได้สร้างวัดวาอาราม โดยเฉพาะหลวงปู่อนสา ผู้สร้างสมและวาดธูปแต้มบอกเล่าเรื่องสินไซตลอดทั้งหลัง ไว้ให้พวกเราผู้เป็นลูกหลานบ้านสาวะถีได้ศึกษา วันนั้นถือว่าเป็นวันสินไซคืนถิ่น เมื่อคืนมาแล้วคณะผู้วิจัยมีความประสงค์เชิญชวนลูกหลานบ้านสาวะถีได้สมัครเข้าร่วมกิจกรรมแสดงละครเวที จำนวน ๑๒ คน ลูกหลานคนใดสนใจโปรดยกมือขึ้น ปรากฏว่ามีนักเรียนสนใจสมัคร จำนวน ๑๒ คน เต็มตามจำนวน และผู้อำนวยการได้ให้ทุกคนที่ยกมือเดินออกไปยืนที่หน้าเสาธง เพื่อเป็นสักขีพยานให้เป็นที่รู้จักกันในหมู่เด็กด้วยกัน

๕. หลังจากได้นักเรียนผู้สมัครเข้าร่วมกิจกรรมครบตามจำนวนที่ต้องการแล้ว จึงได้กำหนดวันนำบทละครเวทีมามอบให้ เมื่อถึงวันที่กำหนดคณะผู้วิจัยจึงได้ไปมอบให้ตามที่ตกลงกัน

๖. การคัดเลือกบทละครเวที คณะผู้วิจัยได้พิจารณาเลือกบทละครเวทีสำหรับการแต่งของอาจารย์จตุพร เวฬุวรรณ^{๖๗} ครูสอนภาษาไทยโรงเรียนเทศบาลวัดกลาง จังหวัดขอนแก่น รายละเอียดมีดังนี้

ตอนท้าวสินไซตามอาสุมณฑาทูลลับนครเบ็ญจาล

(เริ่ม) นิทานธรรมพื้นบ้านโบราณกล่าวเป็นคติ
 เธอต้องมีสมาธิระลึกรู้ไปพร้อม
 ดอกกะยอมบานอยู่เต็มบ้าน ดอกจานบานอยู่เต็มทุ่ง
 ดอกเบ็ญจอยู่สูงหมอง ชุมพี่น้องให้จ้อจำ
 บัดนี้ จักกล่าวก้านำเรื่องสินไซ
 ตอนกุ่มกัณฑ์พญายักษ์ในด้านแดนที่เก่า
 โรงเรียนบ้านสาวะถี ผอ.วรศิลป์เป็นคนสั่ง
 ชุมผู้ฟังเป็นผู้ย่อง ผู้ปกครองเป็นผู้ชวน
 สมควรแล้วให้รับชม...แห่แห่

(เปิดฉาก) : ยักษ์กุ่มกัณฑ์นอนกรนเสียงดัง

สมณฑา : อ้ายกุ่มกัณฑ์เจ้าเป็นหยิ่งจั่งมานอนกรนเสียงดังแท้ น้ำลายไหลยืดยาด มันบอกถึงกลางร้าย เจ้านั้นเป็นอีหยิ่ง

กุ่มกัณฑ์ : น้องสมณฑาเอ๋ย อ้ายมีกลางบดีสื่อออกหาอาหาร นางคราญคอยทำอยู่ปรางค์ปราสาทใหญ่ อย่าได้มีทุกข์ฮ้อนคอยอ้ายสิตัวคีน

^{๖๗} อาจารย์จตุพร เวฬุวรรณ แต่งบทละครเวทีตอนสินไซนำอาสุมณฑาออกจากเมืองยักษ์ และฝึกสอนนักเรียนโรงเรียนเทศบาลวัดกลาง แสดงในงานประเพณีออกพรรษาใต้ประทีปโคมไฟและวิถีอีสาน ปีพ.ศ.๒๕๕๐ วันที่ ๒๘ ตุลาคม ๒๕๕๐ ณ บริเวณริมบึงแก่นนคร ด้านหน้าสวนสาธารณะ ๒๐๐ ปี อ.เมือง จ.ขอนแก่น

สุมณฑา : น้องขอติดตามยายเข้าป่าหาอาหาร บัดหามีภัยพาลสืช่วยปิดเวรฮ้าย

กุมภภณ : สุมณฑาเอ๋ย เจ้าอย่าไปนำยายให้เขานั้นสาส์น อ้ายนี้มีฤทธิ์กล้าได้กลัวเกรงย่าน ให้เจ้าเฝ้าในห้องอยู่ปรารภทองปราสาทใหญ่ ไผมาจากกล่าวด้านได้พบพา

บรรยาย : เมื่อยักษ์กุมภภณออกป่าไปหากิน ท้าวสินไชยกะมาฮอดปราสาทนางสุมณฑา ท้าวสินไชเฝ้าสุมณฑาอยู่ตั้งโคน แต่นางสุมณฑากะเปิดประตูให้

สินไช : อาสุมณฑา อาสุมณฑา เปิดประตูให้หลานแทน หลานมานำเอาเมื่อบ้านตัวคั่นชั้น แห้ว

สุมณฑา : ให้หลานคั่นเมื่อบ้านเป้งจาลกว้างใหญ่ นำความบอกจอมไท้ อานี้อยู่ดีหลานเอ๋ย ไปชะกลับเมืองเป้งจาลชะไป อาบเปิดประตูดอก

สินไช : คั่นอาบเปิดประตูให้ หลานนี้สิม้างปอง นำเอาอาแจ่มเจ้าไปเฝ้าจอมราชาท่อนั้น แห้ว ๑ ๒ ๓ ... ไครม

สุมณฑา : สินไชเอ๋ย ให้เจ้ากลับเมื่อบ้านเป้งจาลกว้างใหญ่ นำความบอกท้าวไท้ อานีบ่ตัวคั่น ให้เจ้าฟ้าวกลับไปสา ห้ายักษ์มันมามันสียาก มันสิฆ่าหมู่เจ้าให้ตายเฝ้าเมืองมารหลานเอ๋ย ... ไปๆๆ ฟ้าวเมื่อ ยักษ์มันสิมาเห็น ให้เจ้าไปตัวพระราชว่า หาอาบ่พอกะได้ตัวหลาน

สินไช : ปาดโฮ้ ! อาคือมาว่าจ้งชั้น หลานนี้บ่ได้เกรงกลัวมาร ผ่านมาเป็นพันฆ่ามันเพม้าง นับประสาหยั่งข้ายักขโตะสำนี้

สุมณฑา : ถ้าจ้งชั้นให้ยักขกุมภภณมาก่อน ให้อาลาผอวนอ้ายก่อน สิได้ตัวคั่นได้บ่สินไช

สินไช : บ่ได้ดอกอาอ้ายักษ์มันมามันสียาก มันสียาดอาไว้บ่ได้ตัวคั่น มันสิได้รับแลกกัน บ่อยากเฮ็ดบาปย่อนฆ่ายักขตาย

บรรยาย : นางสุมณฑารู้สึกอึดอัดจึงยอมตกลง นางสุมณฑาขอเบี่ยงฤทธิ์เดชของสินไช ว่าสิสู้กับยักขไหวบ่ สินไชจ้งยังธนูขึ้นฟ้าเสียงดังสนั่นหวั่นไหว ล้มอำนาจยักขกุมภภณ จนวนหน้ามีดตามัว แห่ม่นสิใช้คาถาอาคมได้มาสู้กับฤทธิ์ธนูกะบ่เหม็ดเป็น ยักษ์กุมภภณจ้งได้ย่างโซเซมากะเลยฮ้องบอกสินไช

สังข์ : สินไช สินไช ยักษ์กุมภภณมาแล้วสิไปไล่กะฟ้าวไป

สุมณฑา : หลานสินไช ให้เจ้าไปลื้ออยู่กองดอกไม้สาก่อนไป อย่าให้ยักขกุมภภณเห็นเด้อ

กุมภภณ : พี่ไปถึกฤทธิ์ธนูผู้ใดกะบ่ฮู้ เหม็ดเฮื่อเหม็ดแวงเลย

บรรยาย : ยักษ์กุมภภณเมิดแวงขึ้นเทิงปราสาทบ่ได้ นางสุมณฑาจ้งได้โซมยักขขึ้นเทิงปราสาท พอฮอดเทิงปราสาทยักขกุมภภณถึกกลืนมนุษย์

กุมภภณ : น้องสุมณฑา อ้ายถึกกลืนคนอ้ายบ่อยู่เจ้าไปเอาไผมาอยู่ในปราสาท ฮือ !

สุมณฑา : กลืนคนกะกลืนน้องนี้แห้ว อ้ายกุมภภณ บ่ต้องไปสนใจดอก ไปขึ้นไปนอนชะไป

กุมภภณ : บ่ ! อ้ายบ่เชื่อ เจ้าต้องเอาคนมาเลี้ยงในปราสาทแท้แน่นอน ไสมันอยู่ใส กูสิฆ่ามันให้ตายกับมือกู ฮือ ! มันอยู่หม่องได้

สุมณฑา : กะน้องบอกว่าบ่มีกะบ่เชื่อดี อยากหาหาผู้เดียวโลด ซ้อยบ่อยู่แล้ว

กุมภภณ : โอ้ ! อ้ายกะบ่ว่าอียังเจ้าดอก อ้ายเชื่อเจ้าแล้ว บ่มีกะบ่มี ปะไปนอนปะ

บรรยาย : ยักษ์กุมภกันท์นอนหลับเป็นเวลา ๗ วัน ๗ คืน เมื่อสินไช้รู้ว่ายักษ์นอนหลับ จึงออกมาจากกองดอกไม้ ชวนอาสุมนทาให้ฟ้าวกกลับเมือง แต่อาบ่อยากเมื่อ ขอต่อรองว่าให้ยักษ์ตื่นก่อนค่อยสี่ไป แต่สินไช้บ่ยอม

สินไช้ : อาสุมนทา ฟ้าวเมี้ยนเอาสิ่งเอาของ ฟ้าวเมือบ้านเมืองเฮาไป

สุมนทา : สินไช้ขอให้ยักษ์กุมภกันท์ตื่นสาก่อนจั่งไปบ่ได้บ่

สินไช้ : (ชักดาบออกชู) บ่ได้อำต๋องไปกับหลานเดี๋ยวนี

บรรยาย : เมื่อถูกสินไช้ชู นางสุมนทาจิงยอมออกจากปรางค์ปราสาท ระหว่างทางนางสุมนทาทพยายามถ่วงเวลาอยู่หลายเทื่อ บ้างกะบอกว่าลืมห้านสไป บ้างกะบอกว่าลืมห้านปึกผม นางสุมนทาไปอยู่ยืนอยู่หน้ายักษ์กุมภกันท์ บ่อนสี่ไกลผวนางสุมนทาได้รำให้ถึงความรักที่นางมีต่อยักษ์กุมภกันท์

สุมนทา : อันว่าความฮักนี้เหม่นขาดจากใจ

ยังเหลือเียวคือบับต้องกลัสนี้วัน

คันเป็นผัวเมียแล้วแนวได้กะบ่เกีย

พากินเพียงกินหญ่ากินได้กะบ่ขึ้น

เหม่นว่าฟ้าสปีนฟ้าถล่มเป็นภูเขา

กะบ่เซาความฮักมันหลายเหลือล้น

ยักษ์กับคนเอากันแล้วแนวได้บ่แตกต่าง

บ่ยอมเป็นแม่ฮ้างให้ชาวบ้านเผินหยัน แท้แท้แล้ว

อ้าย..อ้ายกุมภกันท์ตื่นเถอะอ้าย นางสี่ไปแล้วเด้ ตื่นๆๆ (ทำสองมือโยกตัว

ยักษ์กุมภกันท์ไป-มา)

สินไช้ : ป๊ะอาป๊ะ ยักษ์สี่ตื่นก่อน

บรรยาย : สินไช้กะได้นำเอานางสุมนทากลับนครเบ็งจาล จนพ้นเขตเมืองโนนราช

สังข์ : สินไช้ อีกบ่โดนยักษ์กุมภกันท์กะสีนามาฮอด เอานางสุมนทาคืนไป เฮาสีเฮดจั่งได้

สินไช้ : เอาจั่งซีเฮาเอาอาสุมนทาไปไว้ในถ้ำ ขอให้พระอินทร์พระพรหมช่วยเบ็ง มีข้าวปลาอาหารไว้ให้อาได้กิน แล้วเฮาจั่งค่อยออกไปฆ่ายักษ์กุมภกันท์

สุมนทา : สินไช้เอย ! กุมภกันท์กะได้ชื่อว่าเป็นอาวเจ้า อย่าได้ฆ่าได้แกงกันเถอะ อาขอชีวิตกุมภกันท์ไว้แทนหลายเอย

สินไช้ : บ่ได้ดอก คันเอาไว้กะสียาดเอาคืนไปคือเก่า

บรรยาย : ออกจากถ้ำ สินไช้กะเอาก่อนหินปิดปากถ้ำไว้ จังพากันกลับมาเมืองโนนราช ได้ยินเสียงยักษ์กรนสนั่นหวั่นไหว สินไช้ใช้ดาบฟันคอยักษ์ขาด แต่ยักษ์กลับเพิ่มเทื่อละ ๗ โต แห่งรบเลวกับยักษ์แห่งเพิ่มขึ้นหลาย แห่งตายแห่งเกิดขึ้นใหม่ เป็นแสนเป็นโกฏิ ย่อนฤทธิ์เดชของยักษ์ เทิงหมุยักษ์ในป่าหิมพานต์กะออกช่วยกันรบ แต่หมุยักษ์กะล้มตายจั่งขอเซาเมื่อย กลับไปรวบรวมไพร่พล ส่วนสังข์กับสินไช้กะพานางสุมนทากลับเมืองนครเบ็งจาล

สังข์ : การรบเลวเทื่อนี้ เฮาสีต้านบ่ไหว เพราะยักษ์มีกำลังบกลวงหลาย

สินไช้ : คันจั่งขึ้นกะสียอกำลังจากสี่โ ให้มาช่วยเฮ็ดศึกในเทื่อนี้

บรรยาย : ว่าแล้วสินไซกะยิงธนูขึ้นแทงฟ้า สีโหกะฮู้ว่าสินไซกับหอยสังข์ขอความช่วยเหลือกะฟ้าวเดินทางมาสมทบ ฝ่ายพญายักษ์กุมภกันท์มีไวเวทคุมกองทัพติดตามสินไซ มีเทิงกองทัพช้างสี ล้ำน ท้าม้าเจ็ดแสน ทหารอย่างแปดก็อ เตรียมตัวมาอย่างดี พอได้โอกาสพญายักษ์กุมภกันท์ได้แปลงเป็นไก่แสนตัว ไปอุ้มเอานางสุมนธา

สุมนธา : พี่กุมภกันท์เอ๋ย เป็นหยิ่งจั่งมายาเอาน้องจั่งซี่ สินไซเสียใจใหญ่ได้ เขาสิขามอดเมี้ยนเหม็ดเลี้ยงแนวกุมภกันท์เด้อาย

สินไซ : กุมภกันท์ให้เจ้าวางอาสุมนธาไว้เดี๋ยวนี บรืวารเจ้าตายมอดไหม้เหม็ดเกี้ยงบ่มีเหลือ

กุมภกันท์ : มีงมาสู้กับกู ผู้ใดมันสิเก่ง ผู้เก่งกะได้ ผู้ฮ้ายกะตาย

บรรยาย : การต่อสู้กะเกิดขึ้น เป็นสงครามใหญ่ สินไซได้เอ็นสามพี่น้อง มารวมกำลังรบเบวกับยักษ์ สินไซใช้ดาบกับธนูยิงยักษ์ตาย สังข์ใช้ความสามารถเฮดให้น้ำท่วม สีโหฮ้องเสียงดังจนแก้วหูของศัตรูแตกตาย

เมื่อสงครามสิ้นสุดลง ก่อนกลับไปนครเบ็งจาล อาสุมนธาขอให้สินไซ ไปรับเอานางสีดา จันทรอยู่เมืองบาดาล กลับไปนครเบ็งจาลนำกัน

(สรุป) กุมภกันท์ยักษ์ตายแล้วเลยจบตอนออกอากาศ

ชุมหมัญญาติพี่น้องฟังแล้วให้คิดตรง

ฝ่ายธรรมะนั้นต้องชนะฝ่ายอธรรม

ขอให้จำนิทานธรรมสอนลูกหลานให้เห็นแจ้ง

การแสดงบ่ทันเยี่ยมเตรียมการบ่ทันเก่ง

บ่อาจเส่งสิ้นเจ้าปราชญ์ท่านผู้เจริญ

ขอเชิญชวนยาวๆ ไว้คือสินไซฟันไฮ้

ปีน้าปีหน้าจั่งค่อยฮอน..นั่นแหละ สวัสดิ์

๗. เมื่อนักเรียนได้บทละครเวทีครบหมดทุกคนแล้ว คุณครูพรณี เหมนิธิ ผู้รับผิดชอบกิจกรรมนี้จึงได้ทำการฝึกสอนนักเรียนตามวันเวลาที่กำหนดแล้ว จนนักเรียนแสดงได้คล่องแคล่วและสามารถแสดงบนเวทีได้

(๒) วิธีการสร้าง

ละครเวทีหรือการแสดงละครเวที คณะผู้วิจัยได้เลือกแนวคิดการสร้างเด็กหรือเยาวชนเท่านั้น จึงได้กำหนดขั้นตอนวิธีการสร้างออกเป็น ขั้นตอน ได้แก่

๑. ขั้นที่ ๑ ให้ความรู้เกี่ยวละครเวทีและการแสดงละครเวทีแก่กลุ่มนักเรียนผู้สมัครเข้าร่วมกิจกรรมก่อน

๒. ขั้นที่ ๒ ครูผู้รับผิดชอบหรือวิทยากรรับเชิญสาธิตการแสดงเกี่ยวกับ

(๑) ท่าทางท่วงท่า

(๒) วางวางมือ-วางเท้า

(๓) การแสดงสีหน้าไปตามบทบาทของตัวละคร

(๔) การออกฉากของตัวละครแต่ละตัว

๓. ขั้นที่ ๓ เลือกนักเรียนผู้แสดงให้เหมาะกับตัวละคร ทั้งที่สมัครใจเองและครูเป็นผู้เลือก

๔. ขั้นที่ ๔ แนะนำเกี่ยวกับการท่องจำบทละคร

๕. ขั้นที่ ๕ ลงมือแสดงตามความรู้ ความเข้าใจ และตามขั้นตอนที่กำหนดไว้แล้ว
๖. ขั้นที่ ๖ ประเมินผลกิจกรรม (คณะผู้วิจัย)
๗. ขั้นที่ ๗ ประชุมสรุปบทเรียน (คณะผู้วิจัย ผู้บริหารสถานศึกษา และครูผู้รับผิดชอบ)

๒. โรงเรียนบ้านหัวหนองนาวัวโนนจั่ว อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น

(๑) ลำดับการสร้าง

๑. เดินทางลงพื้นที่ไปเรียนถามท่านอาจารย์สมศักดิ์ มาษา ปราชญ์พื้นบ้านหัวหนองและอดีตผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านหัวหนองนาวัวโนนจั่ว ได้สอบถามเกี่ยวกับการทำกิจกรรมแสดงละครเวที โดยนำตอนสินไซนำเอาอาสูมณฑาออกจากเมืองยักษ์กุมภกันท์ (อโนราห์) ในวรรณกรรมสินไซที่แต่งเป็นคำพูดตามสำเนียงสำนวนภาษาอีสาน

๒. เดินทางไปที่โรงเรียนโรงเรียนบ้านหัวหนองนาวัวโนนจั่ว ปรึกษากับคุณครูละมัย ไสยกิจ เกี่ยวกับการเชิญชวนนักเรียนให้เข้าร่วมกิจกรรมแสดงละครเวที คุณครูละมัย ไสยกิจ ให้คำแนะนำว่า คณะผู้วิจัยควรแนะนำกิจกรรมและเชิญชวนด้วยตนเองจะเป็นการดีกว่า เพราะนักเรียนจะได้เข้าใจด้วยตัวของนักเรียนเอง โดยทางโรงเรียนจะเปิดโอกาสให้คณะผู้วิจัยพูดที่หน้าเสาธงหลังเคารพธงชาติเสร็จ

๓. เมื่อได้ความอย่างนั้นจึงกำหนดวันที่จะเดินทางไปให้คำแนะนำและเชิญชวนนักเรียนให้เข้าร่วมกิจกรรมแสดงละครเวที โดยความเห็นชอบของผู้อำนวยการคือนางต้นหยง คานอำไพ และกิจกรรมในวันนั้นผู้อำนวยการเป็นผู้เชิญคณะผู้วิจัยได้ขึ้นพูดแนะนำและเชิญชวนด้วยตนเอง

๔. การพูดในวันนั้นคณะผู้วิจัยได้พูดถึงแรงบันดาลใจที่ให้มาศึกษาเรียนรู้เรื่องสินไซ จากนั้นได้ชี้ให้เห็นบุญคุณของหลวงปู่หลวงพ่อกุศลและครูบาอาจารย์ของบ้านหัวหนอง ที่ได้สร้างวัดวาอาราม ผู้สร้างสมและวาดรูปแต้มบอกเล่าเรื่องสินไซตลอดทั้งหลัง ไว้ให้พวกเราผู้เป็นลูกหลานบ้านหัวหนอง บ้านหนองนาวัว บ้านโนนจั่ว บ้านโนนขุนได้ศึกษา วันนีถือว่าวันสินไซคืนถิ่น เมื่อคืนมาแล้ว คณะผู้วิจัยมีความประสงค์เชิญชวนลูกหลานบ้านหัวหนองบ้านหนองนาวัว บ้านโนนจั่ว บ้านโนนขุน ได้สมัครเข้าร่วมกิจกรรมแสดงละครเวที จำนวน ๑๒ คน ลูกหลานคนใดสนใจโปรดยกมือขึ้น ปรากฏว่ามีนักเรียนสนใจสมัคร จำนวน ๑๒ คน เต็มตามจำนวน และผู้อำนวยการได้ให้ทุกคนที่ยกมือเดินออกไปยืนที่หน้าเสาธง เพื่อเป็นสักขีพยานให้เป็นที่รู้จักกันในหมู่เด็กนักเรียนด้วยกัน

๕. หลังจากได้นักเรียนผู้สมัครเข้าร่วมกิจกรรมครบตามจำนวนที่ต้องการแล้ว จึงได้กำหนดวันนำบทละครเวทีมามอบให้ เมื่อถึงวันที่กำหนดคณะผู้วิจัยจึงได้ไปมอบให้ตามที่ตกลงกัน

๖. การคัดเลือกบทละครเวที คณะผู้วิจัยได้พิจารณาเลือกบทละครเวทีสำนวนการแต่งของอาจารย์จตุพร เวฬุวรรณ^{๖๘} ครูสอนภาษาไทยโรงเรียนเทศบาลวัดกลาง อำเภอมะนัง จังหวัดขอนแก่น รายละเอียดมีดังนี้

ตอนท้าวสินไซตามอาสูมณฑากลับนครเป้งจาล

(เริ่ม) นิทานธรรมพื้นบ้านโบราณกล่าวเป็นคติ

^{๖๘} อาจารย์จตุพร เวฬุวรรณ แต่งบทละครเวทีตอนสินไซนำอาสูมณฑาออกจากเมืองยักษ์ และฝึกสอนนักเรียนโรงเรียนเทศบาลวัดกลาง แสดงในงานประเพณีออกพรรษาใต้ประทีปโคมไฟและวิถีอีสาน ปีพ.ศ.๒๕๕๐ วันที่ ๒๘ ตุลาคม ๒๕๕๐ ณ บริเวณริมบึงแก่นนคร ด้านหน้าสวนสาธารณะ ๒๐๐ ปี อ.เมือง จ.ขอนแก่น

เขาต้องมีสมาธิระลึกนำไปพร้อม
 ดอกกะยอมบานอยู่เต็มบ้าน ดอกจานบานอยู่เต็มทุ่ง
 ดอกเบญจอยู่สู่หมอง ชุมพี่น้องให้จ้อจำ
 บัดนี้ จักกล่าวก้านำเรื่องสินไซ
 ตอนกัมภีร์พญายักษ์ในด้านแดนที่เก่า
 โรงเรียนบ้านหัวหนองนาวัวโนนจั่ว ผอ.ตันหยงเป็นคนสั่ง
 ชุมผู้ฟังเป็นผู้เอย ผู้ปกครองเป็นผู้ชวน
 สมควรแล้วให้รับชม...แห่นั้ดื้อ

(เปิดฉาก) : ยักษ์กัมภีร์นอกรณเสียงดัง

สมุณทา : อ้ายกัมภีร์เจ้าเป็นหยิ่งจ้งมานอกรณเสียงดังแท้ น้ำลายไหลยืดขาด มันบอกถึง
 ลางร้าย เจ้านั้นเป็นอิหยิง

กัมภีร์ : น้องสมุณทาเอ๋ย อ้ายมีลางบ่ดีสือออกหาอาหาร นางคราญคอยท่าอยู่ปรารงค์ปราสาท
 ใหญ่ อย่าได้มีทุกข์ฮ้อนคอยอ้ายสิดาวคื่น

สมุณทา : น้องขอติดตามอ้ายเข้าป่าหาอาหาร บัดท่ามีภัยพาลสือช่วยปิดเวรฮ้าย

กัมภีร์ : สมุณทาเอ๋ย เจ้าอย่าไปนำอ้ายให้เขานั่นสำลือ อ้ายนี้มีฤทธิ์กล้าได้กลัวเกรงย่าน
 ให้เจ้าเนาในห้องอยู่ปรารงค์ทองปราสาทใหญ่ ไผมาจากกล่าวด้านได้พบพา

บรรยาย : เมื่อยักษ์กัมภีร์ออกไปหากิน ท้าวสินไซกะมาฮอดปราสาทนางสมุณทา ท้าว
 สินไซเ็นสมุณทาอยู่ตั้งโดน แต่นางสมุณทากะบ่เปิดประตูให้

สินไซ : อาสมุณทา อาสมุณทา เปิดประตูให้หลานแห่น หลานมานำเอาเมื่อบ้านตาวคื่นชั้น
 แห่แล้ว

สมุณทา : ให้หลานคื่นเมื่อบ้านเบ้งจาลกว้างใหญ่ นำความบอกจอมไท้ อานี้อยู่ดีหลานเอ๋ย
 ไปชะกลับเมืองเบ้งจาลชะไป อาบ่เปิดประตูดอก

สินไซ : คั่นอาบ่เปิดประตูให้ หลานนี้สิม้างปอง นำเอาอาแจ่มเจ้าไปเผ่าจอมราชาท่อนั้น
 แห่แล้ว ๑ ๒ ๓ ... ไครม

สมุณทา : สินไซเอ๋ย ให้เจ้ากลับเมื่อบ้านเบ้งจาลกว้างใหญ่ นำความบอกท้าวไท้ อานีบ่ต่า
 วคื่น ให้เจ้าฟ้าวกลับไปสา ห้ายักษ์มันมามันสียาก มันสิฆ่าหมู่เจ้าให้ตายเผ่าเมืองมารหลานเอ๋ย ...
 ไปๆๆ ฟ้าวเมื่อ ยักษ์มันสิมาเห็น ให้เจ้าไปต้วพระราชาว่า หาอาบ่พอกะได้ต้วหลาน

สินไซ : ปาดไธ้ ! อาคือมาว่าจ้งชั้น หลานนี้บ่ได้เกรงกลัวมาร ผ่านมาเป็นพันฆ่ามันเพม้าง
 นับประสาหยิงข้ายักขิตสำนี้

สมุณทา : ถ้าจ้งชั้นให้ยักขัมภีร์มาก่อน ให้อาลาผวนอ้ายก่อน สิได้ตาวคื่นได้บ่สินไซ

สินไซ : บ่ได้ดอกอาอัยักษ์มันมามันสียาก มันสียาดอาไว้บ่ได้ตาวคื่น มันสิได้รับแลกกัน บ่อ
 ยากแฮดบาปย่อนฆ่ายักขิตาย

บรรยาย : นางสมุณทารู้สึกอึดอัดจ้งยอมตกลง นางสมุณทาขอเบ้งฤทธิ์เดชของสินไซ ว่าสิสู้
 กับยักขั้ไหวบ่ สินไซจ้งยังธนูขึ้นฟ้าเสียงดังสนั่นหวั่นไหว ล้มอำนาจยักขัมภีร์ จนวนหน้ามืดตามัว แห
 ม่นสิใช้คาถาอาคมได้มาสู้กับฤทธิ์ธนูกะบ่หมัดเป็น ยักษ์กัมภีร์จ้งได้ยักขั้เซมาทะเลยฮ้องบอกสิน
 ไซ

สังข์ : สิ้นไซ สิ้นไซ ยักษ์กุมภภณฑมาแล้วสิไปใส่กะฟาวไป

สุมนทา : หลานสิ้นไซ ให้เจ้าไปลื้ออยู่กองดอกไม้สาก่อนไป อย่าให้ยักษ์กุมภภณฑเห็นเด้อ

กุมภภณฑ : พี่ไปถึกทฤธธูผู้ใดกะบ่ฮู้ เหมิดเฮื้อเหมิดแองเลย

บรรยาย : ยักษ์กุมภภณฑเมิดแองขึ้นเทิงปราสาทบ่ได้ นางสุมนทาจ้งได้โขมยยักษ์ขึ้นเทิงปราสาท พอฮอดเทิงปราสาทยักษ์กุมภภณฑถึกกลืนมนุษย์

กุมภภณฑ : น้องสุมนทา อ้ายถึกกลืนคนอ้ายบ่อยู่เจ้าไปเอาไผมาอยู่ในปราสาท ฮือ !

สุมนทา : กลืนคนกะกลืนน้องนี้แหละ อ้ายกุมภภณฑ บ่ต้องไปสนใจดอก ไปขึ้นไปนอนซะไป

กุมภภณฑ : บ่ ! อ้ายบ่เชื่อ เจ้าต้องเอาคนมาเลี้ยงในปราสาทแท้แน่นอน ไสมันอยู่ใส กูสิฆ่ามันให้ตายกับมือกู ฮือ ! มันอยู่หม่องได้

สุมนทา : กะน้องบอกว่าบ่มีกะบ่เชื่อดี อยากหาหาผู้เดียวโลด ข้อยบ่อยู่แล้ว

กุมภภณฑ : โอ ! อ้ายกะบ่ว่าอียังเจ้าดอก อ้ายเชื่อเจ้าแล้ว บ่มีกะบ่มี ปะไปนอนปะ

บรรยาย : ยักษ์กุมภภณฑนอนหลับเป็นเวลา ๗ วัน ๗ คืน เมื่อสิ้นไซฮู้ว่ายักษ์นอนหลับ จ้งออกมาจากกองดอกไม้ ชวนอาสุมนทาให้ฟาวกลับเมือง แต่อาบ่อยากเมื่อ ขอต่อรองว่าให้ยักษ์ตื่นก่อนค่อยสิไป แต่สิ้นไซบ่ยอม

สิ้นไซ : อาสุมนทา ฟาวเมี้ยนเอาสิ่งเอาของ ฟาวเมื่อบ้านเมืองเฮาไป

สุมนทา : สิ้นไซขอให้ยักษ์กุมภภณฑตื่นสาก่อนจ้งไปบ่ได้บ่

สิ้นไซ : (ซัดดาบอกขู) บ่ได้อาต้องไปกับหลานเดี๋ยวนี

บรรยาย : เมื่อถูกสิ้นไซขู นางสุมนทาจ้งยอมออกจากปรางค์ปราสาท ระหว่างทางนางสุมนทาพยายามถ่วงเวลาอยู่หลายเทื่อ บ้างกะบอกว่าลืมผ้าสไบ บ้างกะบอกว่าลืมปั้นปักผม นางสุมนทาไปอยู่ยืนอยู่หน้ายักษ์กุมภภณฑ บ่อนสิไกลผัวนางสุมนทาได้ร่ำให้ถึงความรักที่นางมีต่อยักษ์กุมภภณฑ

สุมนทา : อันว่าความฮักนี้แหล่นขาดจากใจ

ยังเหลือเียวคือบ่าวบ่ต้องกลัวสินหัว

คันเป็นผัวเมียแล้วแนวได้กะบ่เกี่ยง

พากินเพียงกินหญ้ากินได้กะบ่ขึ้น

แหล่นว่าฟ้าสีปิ่นฟ้ากลมเป็นภูเขา

กะบ่เซาความฮักมันหลายเหลือล้น

ยักษ์กับคนเอากันแล้วแนวได้บ่แตกต่าง

บ่ยอมเป็นแม่ฮ้างให้ชาวบ้านเผินหยัน แท้แหละ

อ้าย...อ้ายกุมภภณฑตื่นเถอะอ้าย นางสิไปแล้วเด้ ตื่นๆๆ (ทำสองมือโยกตัว

ยักษ์กุมภภณฑไป-มา)

สิ้นไซ : ปะอาปะ ยักษ์สิตื่นก่อน

บรรยาย : สิ้นไซกะได้นำเอานางสุมนทากลับนครเบ็งจาล จนพ้นเขตเมืองอินธรา

สังข์ : สิ้นไซ อีกบ่โดนยักษ์กุมภภณฑกะสินามาฮอด เอานางสุมนทาคืนไป เฮาสีเฮดจ้งได้

สิ้นไซ : เอาจ้งซีเฮาเอาอาสุมนทาไปไว้ในถ้ำ ขอให้พระอินทร์พระพรหมช่วยเบ็ง มีข้าวปลาอาหารไว้ให้อาได้กิน แล้วเฮาจ้งค่อยออกไปฆ่ายักษ์กุมภภณฑ

สุมณฑา : สิ้นไชเอ๋ย ! กุมภภัณฑ์กะได้ชื่อว่าเป็นอาวเจ้า อย่าได้ฆ่าได้แกงกันเถาะ อาขอชีวิต กุมภภัณฑ์ไว้แทนหลายเอ๋ย

สิ้นไช : ป่ได้ดอก คั้นเอาไว้กะสียาดเอาคืนไปคือเก่า

บรรยาย : ออกจากถ้ำ สิ้นไชกะเอาก้อนหินปิดปากถ้ำไว้ จ้งพากันกลับมาเมืองนโนราช ได้ยินเสียงยักษ์กรณสนั่นหวั่นไหว สิ้นไชใช้ดาบฟันคอยักษ์ขาด แต่ยักษ์กลับเพิ่มเพื่อละ ๗ โต แห่งรบเลวกับยักษ์แห่งเพิ่มขึ้นหลาย แห่งตายแห่งเกิดขึ้นใหม่ เป็นแสนเป็นโกฏิ ย่อนฤทธิ์เดชของยักษ์ เทิงหมุยักษ์ในป่าหิมพานต์กะออกช่วยกันรบ แต่หมุยักษ์กะล้มตายจ้งขอเขาเมื่อย กลับไปรวบรวมไพร่พล ส่วนสังข์กับสิ้นไชกะพานางสุมณฑากลับเมืองนครเบ็ญจาล

สังข์ : การรบเลวเทื่อนี้ เหาสิต้านบ่ไหว เพราะยักษ์มีกำลังบกหลวงหลาย

สิ้นไช : คั้นจ้งขึ้นกะสียอกำลังจากสีโ ให้มาช่วยเฮ็ดศึกในเทื่อนี้

บรรยาย : ว่าแล้วสิ้นไชกะยิงธนูขึ้นเทิงฟ้า สีโกะฮู้ว่าสิ้นไชกับหอยสังข์ขอความช่วยเหลือ กะฟ้าวเดินทางมาสมทบ ฝ่ายพญายักษ์กุมภภัณฑ์มีไวเวทคุมกองทัพติดตามสิ้นไช มีเทิงกองทัพช้างสีลำน ทฬ่ม้าเจ็ดแสน ทหารอย่างแปดกือ เตรียมตัวมาอย่างดี พอได้โอกาสพญายักษ์กุมภภัณฑ์ได้แปลงเป็นไก่แสนตัว ไปอุ้มเอานางสุมณฑา

สุมณฑา : พี่กุมภภัณฑ์เอ๋ย เป็นหยิงจ้งมายาดเอาน้องจ้งซี่ สิ้นไชสิเคียดใหญ่ได้ เขาสิขามอดเมียนเหม็ดเสี่ยงแนวกุมภภัณฑ์เด้อ้าย

สิ้นไช : กุมภภัณฑ์ให้เจ้าวางอาสุมณฑาไว้เดียนี้ บรवारเจ้าตายมอดไหม้เหม็ดเกี้ยงบ่มีเหลือ

กุมภภัณฑ์ : มีงมาสู้กับกู ผู้ใดมันสิเก่ง ผู้เก่งกะได้ ผู้ฮ้ายกะตาย

บรรยาย : การต่อสู้กะเกิดขึ้น เป็นสงครามใหญ่ สิ้นไชได้เอนสามพี่น้อง มารวมกำลังรบเวกับยักษ์ สิ้นไชใช้ดาบกับธนูยิงยักษ์ตาย สังข์ใช้ความสามารถเฮ็ดให้น้ำท่วม สีโฮ้องเสียงดังจนแก้วหูของศัตรูแตกตาย

เมื่อสงครามสิ้นสุดลง ก่อนกลับไปนครเบ็ญจาล อาสุมณฑาขอให้สิ้นไช ไปรับเอานางสีดา จันทรอยู่เมืองบาดาล กลับไปนครเบ็ญจาลนำกัน

(สรุป) กุมภภัณฑ์ยักษ์ตายแล้วเลยจบตอนออกอากาศ

ชุมหมุญชาติพี่น้องฟังแล้วให้คิดตรง

ฝ่ายธรรมะนั้นต้องชนะฝ่ายอธรรม

ขอให้จำนิทานธรรมสอนลูกหลานให้เห็นแจ้ง

การแสดงบ่ทันเยี่ยมเตรียมการบ่ทันเก่ง

บ่อาจเส่งสิ้นเจ้าปราชญ์ท่านผู้เจริญ

ขอเชิญชวนยาวๆ ไว้คือสิ้นไชฟันไฮ้

ปีน้าปีหน้าจ้งค่อยฮอน..นั่นแหละ สวัสดิ์ฯ

๗. เมื่อนักเรียนได้บทละครเวทีครบหมดทุกคนแล้ว คุณครูละมัย ไสยกิจ ผู้รับผิดชอบกิจกรรมนี้จึงได้ทำการฝึกสอนนักเรียนตามวันเวลาที่กำหนดแล้ว จนนักเรียนแสดงได้คล่องแคล่วและสามารถแสดงบนเวทีได้

(๒) วิธีการสร้าง

ละครเวทีหรือการแสดงละครเวที คณะผู้วิจัยได้เลือกแนวคิดการสร้างเด็กหรือเยาวชนเท่านั้น จึงได้กำหนดขั้นตอนวิธีการสร้างออกเป็น ขั้นตอน ได้แก่

๑. ขั้นที่ ๑ ให้ความรู้เกี่ยวกับละครเวทีและการแสดงละครเวทีแก่กลุ่มนักเรียนผู้สมัครเข้าร่วมกิจกรรมก่อน

๒. ขั้นที่ ๒ ครูผู้รับผิดชอบหรือวิทยากรรับเชิญสาธิตการแสดงเกี่ยวกับ

(๑) ท่าทางท่วงท่า

(๒) วางวางมือ-วางเท้า

(๓) การแสดงสีหน้าไปตามบทบาทของตัวละคร

(๔) การออกฉากของตัวละครแต่ละตัว

๓. ขั้นที่ ๓ เลือกนักเรียนผู้แสดงให้เหมาะกับตัวละคร ทั้งที่สมัครใจเองและครูเป็นผู้เลือก

๔. ขั้นที่ ๔ แนะนำเกี่ยวกับการท่องจำบทละคร

๕. ขั้นที่ ๕ ลงมือแสดงตามความรู้ ความเข้าใจ และตามขั้นตอนที่กำหนดไว้แล้ว

๖. ขั้นที่ ๖ ประเมินผลกิจกรรม (คณะผู้วิจัย)

๗. ขั้นที่ ๗ ประชุมสรุปบทเรียน (คณะผู้วิจัย ผู้บริหารสถานศึกษา และครูผู้รับผิดชอบ)

๔.๕.๓ ผลของกิจกรรม

การทำกิจกรรมการแสดงละครเวทีของนักเรียนโรงเรียนทั้ง ๒ แห่งได้ดำเนินไปตามขั้นตอน และวิธีการที่กำหนดแล้ว สิ่งที่ปรากฏกับนักเรียนสื่อเป็นข้อความได้ว่า รู้สึกสนุกกับการแสดงละครเวที ตัวละครที่เลือกคือนางสมณชาคะ เหตุผลที่เลือกเพราะรู้สึกสงสารนางมาก ไปอยู่กับคนที่ตนเองไม่รัก ถูกลักขโมยไปเหมือนสิ่งของ อีกอย่างก็เลือกคือนางสมณชาที่มีความรักต่อยักษ์กุมภกันท์ผู้รักนางมาก เช่นกัน อยากจะมีรักแท้อย่างนางกับกุมภกันท์ ภาพที่สะท้อนใจคือตอนนางสมณชาโกหกหลานสินไช เข้าไปหยิบปิ่นปักผม ที่แท้แล้วนางไปปลุกกุมภกันท์ให้ตื่นไวๆ สินไชมาตามเมียคืนบ้านแล้ว คิดเห็นภาพแล้วน้ำตาจะไหลละ^{๖๙} ที่เลือกกุมภกันท์เพราะชอบในกุมภกันท์ผู้รักเมียเสมอ ทำทุกอย่างแสวงหาทุกอย่างเพื่อนางผู้เป็นที่รัก ที่กุมภกันท์ลักนางเพราะกรรมเก่าที่เคยเป็นผัวเมียกันมาก่อนต่างหาก กุมภกันท์ไม่ได้ชั่วเพราะความกระสันอยาก แต่เพราะอำนาจ...อะไรนะ อ้อ ! บุปผะสนนิवास พอได้นาง เป็นเมียแล้วกุมภกันท์ได้ดูแลนางเป็นอย่างดี น่าอัศจรรย์ความรักระหว่างคนกับยักษ์ ประทับใจในพลังความรัก จึงเลือกแสดงเป็นนางสมณชาคะ^{๗๐} ความจริงที่เลือกแสดงเป็นหอยสังข์ไม่ได้เลือกเอง แต่คุณครูพรณีเลือกให้ ที่แรกก็รู้สึกชอบแต่พอแสดงไประยะหนึ่งรู้สึกชอบหอยสังข์ ยิ่งได้รู้ถึงความพิเศษของหอยสังข์ที่ว่าสามารถแปลงร่างเป็นสิ่งต่างๆ ได้เลยชอบมากเลย เวลาแสดงบทเป็นหอยสังข์ พยายามยกใจตัวเองว่าเป็นหอยสังข์ การแสดงจึงเป็นไปอย่างดี^{๗๑}

ส่วนนักเรียนโรงเรียนบ้านหัวหนองนาวัวโนนจั่ว ได้ให้ความเห็นหลังจากแสดงละครเวทีแล้วว่า เป็นครั้งแรกที่ได้แสดงละครอย่างนี้ รู้สึกดีใจมากคะ อยากให้มีกิจกรรมอย่างนี้อีกนานๆ เรื่อยๆ ตัว

^{๖๙} สัมภาษณ์ เด็กหญิงชนิลาทร กาบบอน นักเรียนโรงเรียนบ้านสาวะถี อายุ ๑๐ ปี, ๓๐ กันยายน ๒๕๕๘.

^{๗๐} สัมภาษณ์ เด็กหญิงเฟื่องฟ้า อภินิจ นักเรียนโรงเรียนบ้านสาวะถี อายุ ๑๒ ปี, ๓๐ กันยายน ๒๕๕๘.

^{๗๑} สัมภาษณ์ เด็กหญิงพัชรภรณ์ ชาวอุดร นักเรียนโรงเรียนบ้านสาวะถี อายุ ๑๐ ปี, ๓๐ กันยายน ๒๕๕๘.

ละครที่เลือกคือสินไซ เพราะดูแล้วเหมือนเทวดาและตัวละครเอกของเรื่องด้วย จนนำไปตั้งชื่อเป็นชื่อเรื่องสินไซ สำหรับความดีในตัวสินไซจากเรื่องคือ กล้าหาญและกตัญญู (จำจากคุณตาและคุณครูละมัย) หากจะเป็นคนดีคนเก่งจะต้องมีความกล้าและกตัญญูเหมือนสินไซล่ะ^{๗๒} ในขณะที่นักเรียนอีกคนเลือกสุมนथा เพราะคิดว่านางเป็นอาของสินไซ สุมนथाเป็นคนอย่างไรเพราะเหตุใดสินไซจึงยอมติดตามให้กลับเมืองเป็งจาล จำได้จากคุณตาสุภัทรว่่านางเป็นคนงามคนสวยมาก เจ้าเมืองหลายเมืองมาขอแต่พี่ชายคือพระยาสุรราชไม่ยอมยกให้ นางมีคุณธรรมในฐานะเมียคือรักต่อชายที่รักนางอย่างจริงใจ (กุมภกัณฑ์) รักกุมภกัณฑ์มากจนไม่ยอมจากไปไกลตามเรื่องนั้นแหละล่ะ^{๗๓} อีกคนหนึ่งรู้สึกอิน (พร้อมยกกระดาดขึ้นมาอ่าน) ในบทพรรณานางของนางสุมนथाที่ว่า อันว่าความฮักนี้แหล่มขาดจากใจยังเหลือคือบัวบ่ต้องกล้วสินไซวัน, คั้นเป็นผัวเมียแล้วแนวได้กะบ่เกี่ยง พากินเพี้ยงกินหญ่ากินได้กะบ่ชืน, แหล่มว่่าฟ้าสปีนฟ้ากลมเป็นภูเขา กะบ่เซาความฮักมันหลายเหลือล้น, ยักซ์กับ คนเอากันแล้วแนวได้บ่แตกต่าง บ่ยอมเป็นแม่ฮ้างให้ชาวบ้านเผิ่นหยัน แท้แหล้ว หนูชอบมากที่สุดเลยล่ะ^{๗๔}

รายละเอียดที่เป็นตัวหนังสือแทนความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับกิจกรรมการแสดงละคร
 เวทีสรุปความได้ว่า การแสดงละครเวทีเกิดจากอุปนิสัยของคนที่ชอบการเล่นแบบ การเล่นบทบาทสมมติ เป็นการเล่นที่มุ่งเน้นพัฒนาจินตนาการ เสริมสร้างความเชื่อมั่น เรียนรู้ที่จะรับผิดชอบ การเล่นในกลุ่มจะช่วยพัฒนาความคิด ความเข้าใจคนอื่น พัฒนาภาษาไปพร้อมๆ กันด้วย กระบวนการสร้างให้นักเรียนสมัครด้วยตนเอง แบ่งบทละครเวทีไปตามความถนัดและความชอบของนักเรียน นำนิทานธรรมพื้นบ้านโบราณมากล่าวเป็นคติเตือนใจ ได้แก่ ตอนท้าวสินไซนำเอาอาสุมนथाกลับคืนนครเป็งจาลเป็นบทละครเวที เมื่อนักเรียนได้แสดงละครเวทีจนเป็นแล้ว นักเรียนมีความซาบซึ้งในความรักระหว่างพี่ชายคือพระยาสุรราชกับน้องสาวคือนางสุมนथा ความรักที่เป็นรักแท้ระหว่างยักษ์กับคนได้แก่ ยักษ์กุมภกัณฑ์กับนางสุมนथा ความกล้าหาญและความกตัญญูของสินไซผู้เป็นตัวละครเอก

๔.๖ กิจกรรมประชาสัมพันธ์ : การเป็นมัคคุเทศก์น้อย

กิจกรรมนี้ดำเนินการเฉพาะโรงเรียนบ้านสาวะถี (สาวะถีราษฎร์รังสฤษดิ์) ซึ่งเป็นกิจกรรมประชาสัมพันธ์ในฐานะการเป็นมัคคุเทศก์น้อย ที่คอยอธิบาย แนะนำและชี้แจงสิ่งต่างๆ ในโรงเรียนหรือวัดในชุมชนที่นักเรียนคนนั้นอาศัยอยู่ จะช่วยให้คนผู้เข้าไปเยี่ยมโรงเรียนหรือไปชมอุปถัมภ์ในวัดได้เข้าใจสิ่งต่างๆ ได้กระจ่างมากขึ้น กิจกรรมการประชาสัมพันธ์ด้วยการเป็นมัคคุเทศก์น้อยนี้ ผู้วิจัยได้แตกประเด็นสำคัญออกเป็น ๓ ส่วน ได้แก่

๔.๖.๑ ความหมายและความสำคัญ

คำว่า มัคคุเทศก์ ความหมายในพระราชบัญญัติธุรกิจนำเที่ยวและมัคคุเทศก์ พ.ศ.๒๕๓๕ หมายถึงผู้ที่นำนักท่องเที่ยวไปยังสถานที่ต่างๆ โดยให้บริการเกี่ยวกับคำแนะนำ และให้ความรู้ด้าน

^{๗๒} สัมภาษณ์ เด็กหญิงปิยนุช ลาโซ นักเรียนโรงเรียนบ้านหัวหนองนาโนนจั่ว อายุ ๙ ปี, ๒ ตุลาคม ๒๕๕๘.

^{๗๓} สัมภาษณ์ เด็กหญิงณิชนันท์ ชลสี นักเรียนโรงเรียนบ้านหัวหนองนาโนนจั่ว อายุ ๙ ปี, ๒ ตุลาคม ๒๕๕๘.

^{๗๔} สัมภาษณ์ เด็กหญิงวิศรา เสมอหน้า นักเรียนโรงเรียนบ้านหัวหนองนาโนนจั่ว อายุ ๑๐ ปี, ๒ ตุลาคม ๒๕๕๘.

ต่างๆ แก่นักท่องเที่ยว ส่วนความหมายโดยทั่วไปหมายถึงผู้ที่นำนักท่องเที่ยวไปยังสถานที่ต่างๆ โดยให้บริการเกี่ยวกับคำแนะนำ และแนะนำให้ความรู้ด้านต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งให้บริการอำนวยความสะดวกและดูแลความปลอดภัยให้กับนักท่องเที่ยว ภาษาอังกฤษใช้คำว่า Guide หรือ Tour Guide หรือ Tourist Guide^{๗๕} แต่ในงานวิจัยนี้อาจจะไม่ได้มีความหมายตามภาษาอังกฤษที่กล่าวมา แต่พอเทียบเคียงได้กับภาษาอังกฤษว่า Local Guide ที่หมายถึงมัคคุเทศก์ท้องถิ่นหรือมัคคุเทศก์ของเมืองนั้นๆ ซึ่งเป็นคนในท้องถิ่นที่มีความรู้ความชำนาญในพื้นที่นั้นๆ^{๗๖}

ส่วนความสำคัญของมัคคุเทศก์ได้แก่เป็นผู้ทำหน้าที่ให้บริการนำเที่ยวในสถานที่ต่างๆ เป็นผู้ให้บริการที่มีโอกาสใกล้ชิดกับนักท่องเที่ยวมากที่สุด เป็นบุคคลแรกที่นักท่องเที่ยวได้พบเมื่อเดินทางมาถึงจุดหมายปลายทาง (Destination) ได้ทำหน้าที่ให้บริการตลอดระยะเวลาที่ท่องเที่ยว และเป็นบุคคลสุดท้ายที่จะกล่าวอำลาเมื่อนักท่องเที่ยวเดินทางกลับ แต่หากกล่าวถึงความสำคัญที่ปรากฏในเชิงประจักษ์มี ๒ ประการ คือ

๑. ความสำคัญต่อนักท่องเที่ยวซึ่งสามารถแยกเป็นประเด็นสำคัญได้ ๖ ข้อ

(๑) เป็นผู้อธิบายให้ความรู้ในเรื่องสถานที่ท่องเที่ยวและเรื่องต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง ทั้งสามารถตอบข้อซักถามและเสนอแนะในเรื่องต่างๆ ตามที่นักท่องเที่ยวต้องการ

(๒) ทำให้นักท่องเที่ยวได้เที่ยวในสถานที่ท่องเที่ยวต่างๆ ได้อย่างทั่วถึง โดยไม่พลาดจุดสำคัญที่ควรเยี่ยมชม ทั้งยังจัดสรรเวลาในการเยี่ยมชมแต่ละจุดได้อย่างเหมาะสม และสามารถท่องเที่ยวได้ตามโปรแกรมที่กำหนด

(๓) เป็นผู้สร้างสรรค์กิจกรรมและบรรยากาศการเดินทางท่องเที่ยว ทำให้นักท่องเที่ยวได้รับความสนุกสนาน ผ่อนคลาย และไม่เบื่อหน่ายในระหว่างการเดินทาง

(๔) เป็นผู้อำนวยความสะดวก ให้คำปรึกษา ช่วยแก้ปัญหาให้กับนักท่องเที่ยวในทุกเรื่องในระหว่างการเดินทาง โดยเฉพาะปัญหาเฉพาะหน้าที่อาจเกิดขึ้นในแต่ละบุคคลหรือโดยรวม

(๕) ทำให้นักท่องเที่ยวได้เที่ยวด้วยความปลอดภัย เพราะจะเป็นผู้คอยดูแล ให้ข้อมูลเตือนให้นักท่องเที่ยวระมัดระวังในเรื่องที่อาจเป็นอันตราย หรืออาจเป็นปัญหาต่อสุขภาพ ทั้งลดความเสี่ยงอันเกิดจากความไม่รู้และไม่เข้าใจเกี่ยวกับเรื่องต่างๆ

(๖) เป็นเสมือนที่ปรึกษาให้คำแนะนำและช่วยเหลือแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้าต่างๆ ให้กับนักท่องเที่ยว

๒. ความสำคัญต่อประเทศชาติ สามารถอธิบายเป็นความเรียงได้ว่า มัคคุเทศก์เปรียบเสมือนทูตวัฒนธรรม เพราะเป็นตัวแทนของคนในชาติหรือประเทศในด้านการให้บริการการท่องเที่ยว ทั้งด้านการเผยแพร่ภาพลักษณ์ที่ดีของประเทศ ซึ่งรวมทั้งทรัพยากรแหล่งท่องเที่ยว ศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี วิถีชีวิตและการบริการอำนวยความสะดวก ซึ่งจะช่วยให้ นักท่องเที่ยวได้รับความรู้ ความสำคัญของประเทศโดยรวมคือจะก่อให้เกิดความประทับใจที่จะกลับมาเยือนอีกครั้ง และช่วยเผยแพร่ภาพลักษณ์ที่ดีของประเทศ ให้กับกลุ่มเพื่อนและเครือข่ายต่อไป ซึ่งนอกจาก

^{๗๕} ทิพวรรณ พุ่มณิ, **หลักการมัคคุเทศก์**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๗), หน้า ๑.

^{๗๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒.

จะทำให้นักท่องเที่ยวเกิดความเข้าใจอย่างถูกต้อง และมีความรู้สึกที่ดีต่อประเทศชาติแล้ว อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวอาจได้นักท่องเที่ยวเพิ่มขึ้น จากนักท่องเที่ยวเดิมที่กลับมาเยือนอีก (Revisit) และนักท่องเที่ยวใหม่ที่ตัดสินใจเดินทางมาเที่ยว เพราะได้รับข้อมูลและภาพลักษณ์ที่ดีของแหล่งท่องเที่ยวและสภาพแวดล้อมที่ดี^{๗๗}

ส่วนความคิดเห็นเรื่องการเป็นมัคคุเทศก์น้อยนี้ พระครูบุญชยากร เจ้าอาวาสวัดไชยศรี ได้กล่าวกับคณะผู้วิจัยว่า ความจริงเมื่อหลายปีมาแล้วส่วนตัวได้เคยเดินทางไปดูแบบและวิธีการการพัฒนาเด็กหรือเยาวชนในภาคเหนือ โดยมีความตั้งใจที่จะนำมาฝึกอบรมลูกหลานบ้านสาวะถีให้เป็นมัคคุเทศก์น้อย ได้ช่วยทำหน้าที่เป็นมัคคุเทศก์และน่านักท่องเที่ยวหรือแขกบ้านแขกเมือง ซึ่งในแต่ละปีจะมีคนแวะมาเยี่ยมเยือนวัดไชยศรีอยู่เรื่อยๆ แต่ยังไม่ทำไม่ได้ หากครั้งนี้ทำได้ก็จะเป็นประโยชน์ต่อบ้านและชุมชนสาวะถีมาก ส่วนตัวขอสนับสนุนกิจกรรมนี้เป็นอย่างมาก^{๗๘} ในขณะที่คุณครูเสมอ ทองอ้น มีความเห็นว่า อันที่จริงเคยคิดทำเรื่องนี้มา ๒-๓ ปีแล้ว แต่ยังไม่ได้ลงมือทำสักที ได้แต่รอวันเวลามาถึง คราวนี้ถือว่าวันเวลามาถึงแล้ว และยินดีเป็นผู้ดำเนินการและรับผิดชอบเรื่องนี้ด้วยตนเอง โดยจะประสานงานกับท่านพระครูบุญชยากรอีกครั้ง ตอนนี้ได้ประชาสัมพันธ์และเชิญชวนนักเรียนให้มาสนใจสมัครทำกิจกรรมนี้อยู่เรื่อยๆ ที่หน้าเสาธงบ้าง ในห้องเรียนบ้าง ซึ่งนักเรียนต่างให้ความสนใจและกระตือรือร้นอยู่มากทีเดียว^{๗๙}

นอกจากนี้แล้วยังมีท่านผู้ใหญ่ที่เป็นผู้รู้ในชุมชนสาวะถี ให้ความเห็นกับการสร้างมัคคุเทศก์น้อยว่า พ่อเห็นด้วยอย่างมากเลยนะ เพราะส่วนตัวได้ทำงานนี้มานานหลายปีแล้ว ในใจลึกๆ ก็อยากให้ลูกหลานซึ่งเป็นคนรุ่นใหม่ได้มาทำหน้าที่ตรงนี้ มีความรู้สึกยินดีอย่างมากหากเชิญให้เป็นวิทยากรหรือเป็นอะไรก็ได้ที่มีส่วนช่วยให้มีมัคคุเทศก์เกิดขึ้นในชุมชนแห่งนี้ มีอะไรจะให้ช่วยยินดีช่วยเหลือทุกๆ อย่าง^{๘๐} อีกท่านหนึ่งเป็นชาวบ้านสาวะถีแต่ไปเติบโตที่เมืองกรุง ตอนนี้อยู่เดินทางกลับคืนถิ่นบ้านเกิด มีความเห็นว่า พ่อได้ยิ่รู้สึกดีใจมากจริงๆ กลับบ้านเกิดเที่ยวนี้อยู่มาตั้งแต่ก่อนเข้าพรรษาจนเหลือเวลาอีกเดือนครึ่งจะออกพรรษาแล้ว มาคราวนี้ได้เดินทางไปวัดโพธิ์ชัย บ้านสาวะถีและวัดสนวนวาริพัฒนาราม บ้านหัวหนอง เพื่อเล่าเรื่องสั้นให้พ่อชาวแม่ขาวฟัง ซึ่งได้รับความสนใจพอสมควร เห็นด้วยมากๆ เลยนะกับกิจกรรมการเป็นมัคคุเทศก์น้อย และยินดีสอนการเป็นมัคคุเทศก์ให้ ในฐานะที่เคยเป็นครูสอนวิชาภาษาไทยมาตลอดชีวิตการเป็นครู โดยเฉพาะมีความรู้ความเข้าใจในวรรณกรรมสั้นเป็นอย่างดี เอาใจช่วยดำเนินการเลย คิดดีแล้วจะให้ดีกว่านี้ต้องรีบลงมือทำเท่านั้นถึงจะดี^{๘๑}

ความหมายและความสำคัญของมัคคุเทศก์ที่กล่าวมาสรุปสาระได้ว่า มัคคุเทศก์ได้แก่บุคคลผู้ที่นำนักท่องเที่ยวไปยังสถานที่ต่างๆ โดยให้บริการเกี่ยวกับคำแนะนำ และให้ความรู้ด้านต่างๆ แก่นักท่องเที่ยว รวมทั้งให้บริการอำนวยความสะดวกและดูแลความปลอดภัยให้กับนักท่องเที่ยว ส่วน

^{๗๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔-๕.

^{๗๘} สัมภาษณ์ พระครูบุญชยากร เจ้าอาวาสวัดไชยศรี, ๒๐ กันยายน ๒๕๕๘.

^{๗๙} สัมภาษณ์ คุณครูเสมอ ทองอ้น โรงเรียนบ้านสาวะถี(สาวะถีราษฎร์รังสฤษดิ์), ๒๐ กันยายน ๒๕๕๘.

^{๘๐} สัมภาษณ์ พ่อสุ่ม สุวรรณวงศ์ อายุ ๗๕ ปี ชาวบ้านสาวะถี และกรรมการวัฒนธรรมจังหวัดขอนแก่น, ๒๐ กันยายน ๒๕๕๘.

^{๘๑} สัมภาษณ์ อาจารย์สุภัทร บริบูรณ์ อายุ ๘๐ ปี ชาวบ้านสาวะถี, ๒๐ กันยายน ๒๕๕๘.

ความสำคัญมีทั้งต่อมัคคุเทศก์เองคือมัคคุเทศก์มีอาชีพมารายได้ และต่อประเทศชาติคือประเทศชาติประโยชน์จากเงินตราและภาพลักษณ์ที่ดีในสายตาของนักท่องเที่ยว ส่วนความคิดเห็นของท่านผู้ใหญ่ทั้งหมด (ที่สัมภาษณ์) ต่างเห็นด้วยอย่างมากกับกิจกรรมนี้

๔.๖.๒ กระบวนการสร้าง

(๑) ลำดับการสร้าง

๑. เดินทางลงพื้นที่ไปนมัสการพระครูบุญชยากร เจ้าอาวาสวัดไชยศรี ได้สอบถามเกี่ยวกับการทำกิจกรรมการเป็นมัคคุเทศก์น้อย ท่านเจ้าอาวาสมีความเห็นด้วยอย่างมากกับกิจกรรมนี้มาก เพราะความรู้เรื่องสินไชยควรกระจายไปอยู่กับทุกกลุ่มคน แต่กลุ่มคนที่ควรหรือต้องมาศึกษาเรียนรู้มากที่สุดคือกลุ่มเด็กๆ หรือเยาวชนคนรุ่นใหม่ เพราะพวกเขาจะต้องเติบโตเป็นพลเมืองดีในชุมชนต่อไป

๒. ได้ปรึกษากับท่านพระครูบุญชยากรอีกเรื่อง ได้แก่ ต้นฉบับที่จะนำมาต้นแบบของการศึกษาเรียนรู้ของเด็กกลุ่มมัคคุเทศก์น้อย คณะผู้วิจัยได้นำต้นฉบับที่เป็นฉบับวัดไชยศรี ผู้เขียนคือพระครูบุญชยากรนี้เอง และได้อธิบายถึงเหตุผลที่นำฉบับนี้มา ซึ่งท่านมีความเห็นด้วย แต่ท่านขอปรับสำนวนภาษาใหม่ เพราะที่เขียนขึ้นในครั้งนั้นเป็นช่วงเริ่มแรกของการศึกษาสินไชย สำนวนภาษาอาจจะไม่ดีนัก ขอเวลาสักระยะคงจะเสร็จสมบูรณ์ หวังว่าจะช่วยให้นักเรียนศึกษาได้ง่าย

๓. เมื่อได้ต้นฉบับที่เป็นแบบฉบับวัดไชยศรีแล้ว คณะผู้วิจัยได้ปรึกษาต่อเกี่ยวกับผู้ที่ทำหน้าที่สอนการเป็นมัคคุเทศก์น้อยที่ดี ซึ่งท่านพระครูบุญชยากรได้เสนอว่า ผู้ที่เหมาะสมคือคุณครูเสมอ ทองอัน นั้นแหละ เพราะอยู่กับนักเรียน จึงเหมาะที่จะเป็นผู้สอนและนำพานักเรียนศึกษาได้ตลอดรอดฝั่ง และที่สำคัญคือเป็นการบังคับให้ครูศึกษาเรื่องสินไชยอย่างจริงจัง ความรู้จะไปอยู่กับคุณครูอีกทางหนึ่ง ส่วนปราชญ์ชาวบ้านสามารถเชิญได้เป็นบางครั้งบางคราวก็พอ

๔. เดินทางไปที่โรงเรียนบ้านสาวะถี (สาวะถีราษฎร์รังสฤษดิ์) ปรึกษากับคุณครูเสมอ ทองอัน เพราะปรารถนาอยากทำกิจกรรมนี้ เมื่อได้พูดคุยทำความเข้าใจร่วมกันแล้ว คุณครูได้แนะนำว่า คณะผู้วิจัยควรแนะนำกิจกรรมและเชิญชวนด้วยตนเองอีกครั้ง ซึ่งมีความเห็นด้วยตามที่เสนอ

๕. เมื่อได้ทราบความในใจของคุณครูเสมอ ทองอันแล้ว ในวันต่อมาคณะผู้วิจัยจึงได้เดินทางไปพูดคุยกับนักเรียนอีกครั้งที่หน้าเสาธง ที่สำคัญคือคุณครูเสมอ ทองอัน ได้พูดคุยและเชิญชวนนักเรียนเข้าร่วมกิจกรรมการเป็นมัคคุเทศก์น้อยด้วยตนเอง และรับสมัครนักเรียน จำนวน ๓ คนให้เข้าร่วมกิจกรรมนี้ ซึ่งได้รับการตอบจากนักเรียนเป็นอย่างดี

๖. นักเรียนผู้สมัครเข้าร่วมกิจกรรมการเป็นมัคคุเทศก์น้อย ได้ร่วมเดินทางพร้อมเพื่อนกลุ่มอื่นๆ ไปยังวัดไชยศรีเพื่อประกอบพิธีครอบครูหรือมอบตัวต่อหลวงปู่หลวงพ่อบุญสร้างวัด สร้างสิมบอกเล่าเรื่องสินไชยตลอดทั้งหลัง

๗. หลังจากประกอบพิธีกรรมต่างๆ เสร็จแล้ว ได้มีการถ่ายภาพร่วมกับครูผู้รับผิดชอบ เพื่อเป็นสื่อกิจกรรมร่วมกันต่อหน้าเพื่อนๆ

๘. ได้กำหนดวันเวลาและช่วงที่เหมาะสมต่อการทำกิจกรรม ซึ่งเป็นช่วงระหว่างโรงเรียนปิดเทอม ประมาณวันที่ ๑๐ – ๓๐ ตุลาคม ๒๕๕๘.

(๒) วิธีการสร้าง

๑. ในวันแรกของกิจกรรม คณะผู้วิจัย คุณครูเสมอ ทองอัน และคุณครูพรณี เหมนิธิ ได้นำนักเรียนทุกกลุ่มเดินทางไปวัดไชยศรีอีกครั้ง เพื่อรับมอบเอกสาร (อัดสำเนา) เรื่องสินไชยซึ่งเป็นฉบับวัด

ไชยศรี โดยท่านพระครูบุญชยากรได้เขียนไว้นานและได้ปรับสำนวนภาษาใหม่แล้ว เพื่อให้ท่านได้เล่าเรื่องฉบับย่อที่สุด และรับพรจากท่านอีกครั้งหนึ่ง (หากสังเกตจะเห็นท่านมีความสุขมากกับลูกหลานบ้านสาวะถีที่ร่วมกันทำกิจกรรมต่างๆ ในครั้งนี้)

๒. คุณครูเสมอ ทองอัน ได้มอบหมายให้นักเรียนทุกคนทุกกลุ่ม โดยเฉพาะกลุ่มมัคคุเทศก์น้อยต้องอ่านเรื่องสินไซให้จบและจดจำเนื้อเรื่องให้ได้ทั้งหมด เพราะการจะเป็นมัคคุเทศก์น้อยที่ดีมีคุณภาพจะต้องเข้าใจเรื่องทั้งหมด (วันนั้นคุณครูเสมอ ทองอัน ได้บอกกับนักเรียนว่าตนเองต้องอ่านและศึกษาเรื่องสินไซจนจำได้ตลอดทั้งเรื่องเช่นเดียวกัน)

๓. ก่อนทำกิจกรรมทุกครั้ง คุณครูเสมอ ทองอัน จะเชิญนักเรียนผู้ทำกิจกรรมการเป็นมัคคุเทศก์น้อยไปลานหน้าพระประธาน กราบพระประธานพร้อมกันแล้วให้นักเรียนเล่าเรื่องที่ตนเองสนใจและจำได้

๔. หลังจากนักเรียนเล่าตอนที่สนใจและเล่าได้จบลง คุณครูเสมอ ทองอัน ได้สอบถามตอนสำคัญๆ แล้วให้นักเรียนเล่าเรื่องตามตอนนั้นๆ เพื่อเป็นการเติมเต็มความรู้ความเข้าใจเรื่องสินไซให้มากขึ้น

๕. นอกจากเนื้อหาหลักคือเรื่องสินไซแล้ว ยังมีสิ่งอื่นๆ ที่จะช่วยเติมเต็มให้การเป็นมัคคุเทศก์น้อยที่ดีประกอบด้วย

(๑) ประวัติความเป็นมาและพัฒนาการของวัดไชยศรี จากอดีตถึงปัจจุบัน

(๒) ประวัติและลำดับเจ้าอาวาสผู้สร้างวัดและสมิปรจำวัดไชยศรี

(๓) สถานที่สำคัญภายในวัดไชยศรี

๑. สิมหรือโบสถ์วัดไชยศรี

๒. ศาลหลวงปู่ปราช

๓. สถานที่ทำมาปนกิจศพหลวงปู่อนสา

(๔) ประวัติพัฒนาการและความเป็นไปของชุมชนสาวะถี

๖. ประเด็นหลักในข้อ ๕. กับ (๔) ข้อย่อย นิมนต์ท่านพระครูบุญชยากร กับ พ่อสุ่ม สุวรรณวงศ์ เป็นวิทยากร ส่วนเนื้อเรื่องสินไซเป็นหน้าที่ของคุณครูเสมอ ทองอัน

๗. เชิญตัวแทนการท่องเที่ยวจังหวัดขอนแก่น (คุ้นเคยกับท่านเจ้าอาวาสวัดไชยศรีเป็นอย่างดี) เป็นวิทยากร สาธิตการเป็นมัคคุเทศก์ที่ดีควรเริ่มต้นอย่างไร ตอนกลางทำอย่างไร และสุดท้ายต้องปฏิบัติอย่างไร ? เป็นต้น

๘. วิทยากรหลักของกิจกรรมนี้ คุณครูเสมอ ทองอัน ผู้รับผิดชอบได้นิมนต์ท่านพระครูบุญชยากร เป็นหลัก เหตุผลเพราะ (๑) เนื้อเรื่องสินไซ...ฉบับวัดไชยศรี ท่านเป็นผู้เขียน (๒) ท่านเคยทำกิจกรรมนี้มาก่อน

๙. คณะผู้วิจัย คุณครูผู้รับผิดชอบ และนักเรียนได้ร่วมกันทำกิจกรรมการเป็นมัคคุเทศก์น้อยไปตามลำดับที่กำหนดร่วมกัน

๑๐. ประเมินผลกิจกรรม (คณะผู้วิจัย)

๑๑. ประชุมสรุปบทเรียน (คณะผู้วิจัย เจ้าอาวาส ผู้บริหารสถานศึกษา และครูผู้รับผิดชอบ)

๔.๖.๓ ผลของกิจกรรม

การทำกิจกรรมการเป็นมัคคุเทศก์น้อยของนักเรียนโรงเรียนทั้ง ๒ แห่งได้ดำเนินไปตามขั้นตอนและวิธีการที่กำหนดแล้ว สิ่งที่ปรากฏกับนักเรียนสื่อเป็นข้อความได้ว่า วันที่คุณครูไปชักชวนหน้าเสาธงผมรีบยกมือทันที อยากทำกิจกรรมนี้มาก เพราะคุณครูเสมอกับหลวงพ่อยากให้เราทุกคนทำหน้าที่แทนชุมชนเวลาคนต่างถิ่นมาเที่ยว ได้ทราบประวัติวัดไชยศรี ทราบประวัติหลวงพ่เจ้าอาวาส ทราบรายละเอียดอุปถัมภ์ทั้งหมด แม้จะจดจำไม่ได้หมดแต่จะพยายามจดจำให้มากขึ้นในโอกาสต่อไป เห็นคุณค่าของสิมและหลวงพ่ที่วัดมากกว่าเดิม ตั้งใจว่าจะสืบทอดไว้นานๆ ครับ^{๘๒} พอมาอยู่กับหลวงพ่อนานๆ จึงรู้ว่าหลวงพ่มีความรู้เรื่องไสยศาสตร์มากๆ ได้อ่านเนื้อเรื่องจากต้นฉบับของท่านทำให้เข้าใจง่าย ย่นย่อเนื้อหาได้ดี เป็นแบบของท่าน รู้สึกภูมิใจในบ้าน ในวัด ในหลวงพ่ ในคุณครู ในโรงเรียนของตัวเองมาก เรียกว่ารักท้องถิ่นบ้านเกิดตนเองมากขึ้น จะพยายามศึกษาให้มากขึ้นและจะพยายามเป็นตัวแทนของชาวบ้านให้ดีที่สุดครับ^{๘๓} แต่ก่อนได้ฟังแต่คุณครูเล่าหลวงพ่เล่า หรือคนอื่นเล่า รู้แต่ไม่ประทับใจ แต่พอได้อ่านเนื้อเรื่องด้วยตนเองทำให้รู้เรื่องตั้งแต่ต้นจนจบ ดีมากครับ ที่ตั้งใจเป็นพิเศษคือได้เห็นสมองคิดของหลวงปู่อนสา ซึ่งท่านเป็นคนบ้านสาวะถีโดยกำเนิด นอกจากนี้ได้ทราบจากหลวงพ่ว่าบ้านสาวะถีมีดีหลายอย่าง นอกจากไสยศาสตร์แล้วยังมีหมอลำดีอีกด้วย ท่านเล่าไปหลายคณะ เคยเห็นหมอลำพันปีเวลามีแขกบ้านมาเยี่ยม ได้ดูได้ชมหลายหนแล้ว รู้สึกภูมิใจมากครับ^{๘๔} คุณครูเสมอผู้รับผิดชอบกิจกรรมนี้มีความเห็นว่า ส่วนตัวรู้สึกภูมิใจมากที่ได้ทำในสิ่งที่อยากทำมานาน แม้ว่าไม่ตึก แต่จะพยายามให้ดีขึ้นในวันต่อไป การทำกิจกรรมครั้งนี้ถือว่าการเริ่มต้นที่ดีมากแล้ว ขอบขอบคุณทุกๆ ท่านที่มีส่วนช่วยผลักดันให้เกิดขึ้น^{๘๕} ส่วนหลวงพ่พระครูบุญชยากรผู้เขียนไสยฉบับวัดไชยศรีมีความเห็นว่า ในเบื้องต้นขอขอบคุณคณะวิจัยมีอาจารย์สวีย์ บำรุงภักดิ์ เป็นหัวหน้าวิจัยที่มามีบ้านสาวะถีเสมอ ดูการทำงานแล้วเห็นว่าทำถูกฮึดถูกคอง อย่างเช่นนำพาเด็กนักเรียนบูชาสักการะหรือบอกกล่าวหลวงปู่หลวงพ่ก่อนเรียนรู้เรื่องไสย และกิจกรรมมัคคุเทศก์น้อย อาจารย์ก็มาบอกว่าจะใช้ฉบับวัดไชยศรี ของคนอื่นดีขนาดไหนก็ไม่ใช้ จะใช้ต้นฉบับของวัดไชยศรีเท่านั้น อาตมาได้ยินแค่นี้ทำให้รู้สึกว่าคุณครูทำถูกฮึดถูกคองมากๆ เลย ทุกอย่างดำเนินไปด้วยดี ดีใจด้วยขอให้ทำต่อไปนะ^{๘๖}

รายละเอียดที่เป็นตัวหนังสือแทนความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับกิจกรรมการเป็นมัคคุเทศก์น้อย สรุปความได้ว่า มัคคุเทศก์เป็นผู้ทำหน้าที่นำนักท่องเที่ยวไปยังสถานที่ต่างๆ ให้บริการแนะนำ ให้ความรู้ด้านต่างๆ แก่นักท่องเที่ยว สร้างสรรค์กิจกรรมให้สนุกสนาน ให้นักท่องเที่ยวรู้สึกผ่อนคลาย และช่วยให้นักท่องเที่ยวเดินทางถึงจุดหมายปลายทาง กระบวนการสร้างให้นักเรียนนักเรียนสมัครเข้าร่วมกิจกรรมด้วยตนเอง อ่านวรรณกรรมไสยต้นฉบับของวัดไชยศรี บ้านสาวะถี เรียบเรียงโดยพระครูบุญชยากรจนจดจำได้ทั้งหมด ศึกษาข้อมูลเชิงประวัติของบ้านสาวะถี สิ่งสำคัญ บุคคลสำคัญใน

^{๘๒} สัมภาษณ์ เด็กหญิงประภาวรินทร์ บุตรศรีชา นักเรียนโรงเรียนบ้านสาวะถี อายุ ๑๐ ปี, ๓๐ กันยายน ๒๕๕๘.

^{๘๓} สัมภาษณ์ เด็กหญิงจิรนนท์ ดาศรี นักเรียนโรงเรียนบ้านสาวะถี อายุ ๑๐ ปี, ๓๐ กันยายน ๒๕๕๘.

^{๘๔} สัมภาษณ์ เด็กหญิงอภิษฐา คำพั้ว นักเรียนโรงเรียนบ้านสาวะถี อายุ ๑๐ ปี, ๓๐ กันยายน ๒๕๕๘.

^{๘๕} สัมภาษณ์ คุณครูเสมอ ทองอ้น โรงเรียนบ้านสาวะถี, ๓๐ กันยายน ๒๕๕๘.

^{๘๖} สัมภาษณ์ พระครูบุญชยากร เจ้าอาวาสวัดไชยศรี บ้านสาวะถี, ๓๐ กันยายน ๒๕๕๘.

หมู่บ้าน พัฒนาการของวัด อดีตเจ้าอาวาสโดยเฉพาะหลวงปู่อ่อนสาผู้สร้างลิมบอกเล่าสินไซ สิ่งสำคัญในวัด การทำกิจกรรมและโครงการต่างๆ ของเจ้าอาวาสรูปปัจจุบัน สิ่งที่เกิดกับนักเรียนคือนักเรียนได้ศึกษาเรียนรู้ประวัติความมา พัฒนาการของบ้านสวะถีและวัดไชยศรี เกิดความรัก ความภาคภูมิใจในท้องถิ่นบ้านเกิดของตน รู้สึกสำนึกในคุณงามความดีที่บรรพบุรุษได้สร้างไว้ให้ มีความตระหนักถึงจะรักษาด้วยการศึกษาเรียนรู้สินไซให้มากขึ้นต่อไป

๔.๗ สรุป

จากการศึกษาเครือข่ายการเรียนรู้ : กระบวนการสร้างและการใช้ความรู้จากวรรณกรรมสินไซสู่การพัฒนาสังคมของชาวอีสาน ผลการศึกษาพบว่าเทียนเป็นสิ่งแทนความสว่างไสวซึ่งเป็นความหมายของพระธรรมและพระวินัย ชาวพุทธในภาคอีสานอาศัยความหมายนี้จึงนิยมทอดเทียนบูชาพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ในเทศกาลเข้าพรรษา ประเพณีทอดเทียนพรรษามีที่มาจากจังหวัดอุบลราชธานี โดยเชื่อว่าอุบลราชธานีเป็นปากทางการเข้ามาของพระพุทธศาสนาสู่ภาคอีสาน ชาวพุทธอีสานจะสื่อความหมายทางพระพุทธศาสนานิยมสื่อผ่านคำทวย เช่น ตัวบุญนี้หัวดำก้นก่าน ตัวบาปนั้นหัวโล้นห่มเหลือง ชาวพุทธบ้านสวะถีกับบ้านหัวหนองต่างได้รับความคิดความเชื่อข้างต้น จึงนิยมทำบุญทอดเทียนพรรษาดำเนินตลอดมา แต่ลักษณะของเทียนจะมีความแตกต่างกันไป โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นการทำบุญพิเศษในเทศกาลเข้าพรรษา เป็นการไปเยี่ยมเยียนญาติพี่น้องที่อยู่ตามบ้านที่ไปทอดเทียน ได้กราบหลวงปู่หลวงพ่และพระสงฆ์ผู้จำพรรษา โดยเฉพาะพระสงฆ์ได้ทำความเคารพต่อกัน (สามัคคีธรรม) ส่วนการสร้างกิจกรรมนี้ขึ้นมาได้ด้วยอาศัยการรื้อสร้างภุมณียที่นิยมในภาคอีสาน บทกลอนสรภัญญ์สินไซ ได้ช่วยให้ผู้ร่วมกิจกรรมทอดเทียนพรรษาได้รู้สินไซเพิ่มขึ้น โดยสื่อผ่านคำพูดว่า รู้จักด้านทั้ง ๔ ได้แก่ต้นจนจบคือด้านยักษ์กุมภกัณฑ์ และประทับใจในความรักของยักษ์กับคน ได้แก่ ยักษ์กุมภกัณฑ์กับนางสมณฑา ฟังแล้วประทับใจมาก (ออนซอนหลาย) อีกข้อหนึ่งที่ยึดถือในฐานะเป็นผู้ใหญ่แล้วคือ ความสุขุม ความนิ่ง ความสงบร่มเย็นภายใน ซึ่งเป็นคุณธรรมของสืโหผู้เป็นพี่ชายใหญ่ที่คอยดูแลปกป้องคุ้มครองน้องคือหอยสังข์และสินไซอยู่เสมอ

อุปแต้มเป็นสัญลักษณ์แทนความคิด ความเชื่อ ความเข้าใจ ความรู้ และความศรัทธาต่อพระพุทธเจ้าผ่านตัวละครนามว่า สินไซ ผู้สวยชาติเป็นพระโพธิสัตว์ เป็นภาพเขียนระบายสี นำหนักสีและเส้น ให้สัมพันธ์กับความกว้าง ความยาว และความลึกของภาพ มีการวางภาพบังกันซ้อนกันหรือคาบเกี่ยวกัน ความโดดเด่นของภาพเกิดจากการใช้สี สีที่นิยมนำมาวาดอุปแต้มมี ๖ สี คือ สีคราม สีแดง สีเหลือง สีเขียว และสีดำ กระบวนการสร้างเริ่มที่นักเรียนสมัครทำกิจกรรมวาดอุปแต้มเชิงคัดลอกภาพจากภาพจริงบนฝาผนังลิมด้วยความสมัครใจ โดยมีครูผู้รับผิดชอบคอยให้คำแนะนำตลอดการทำกิจกรรม เมื่อทำกิจกรรมนี้เสร็จแล้วผลที่เกิดเป็นความรู้สึกสำนึกในบ้านเกิดและบรรพบุรุษของตน เห็นความงามเห็นคุณค่าของอุปแต้ม เห็นเส้นสายลายสีที่วาดไปตามตัวละคร ป่าไม้ ภูเขา สัตว์อื่นๆ ตัวละครที่สนใจมากที่สุดได้แก่ยักษ์กุมภกัณฑ์ ที่สนใจเกี่ยวกับการขโมยเป็นสิ่งที่ไม่ดี แม้รู้สีกว่าในตอนแรกแต่สุดท้ายตัวเองต้องถูกฆ่าตาย ซึ่งมีสาเหตุมาจากการขโมยนางสมณฑาของยักษ์กุมภกัณฑ์นั่นเอง และตัวละครที่สร้างประหลาดใจได้แก่หอยสังข์ ผู้สามารถแปลงร่างเป็นสิ่งที่ต่างๆ ได้ตามใจปรารถนา แต่สนใจว่านี่เป็นความสามารถเฉพาะตัวของแต่ละสิ่งแต่ละอัน เข้าใจได้แต่อธิบายไม่ได้

แคนเป็นเครื่องดนตรีเก่าแก่ของผู้คนในแถบเอเชียอาคเนย์ เป็นวัฒนธรรมร่วมของกลุ่มคนไทย-ลาวมา ๓,๐๐๐ กว่าปีแล้ว มีเรื่องเล่าผ่าน ๓ ตำนานคือนายพรานไหมดปัญญาเป่าแคน พระอินทร์เนรมิตเป็นลั่นเหมือนปีกแมลงภู่ที่ติดอยู่กับลำกู่ พร้อมกับเนรมิตเป็นเครื่องเป่าไว้นิ่งอันเรียกว่า แคน, หลิงหม้ายประดิษฐ์เครื่องดนตรีโดยใช้ไม้ไผ่น้อยมาติดกันแล้วใช้ปากเป่าจึงเรียกว่า แคน และแคนเกิดขึ้นในลักษณะผสมผสานกับลำ จึงเกิดเป็นหมอลำ-หมอแคนจนทุกวันนี้ มีแนวคิดให้ลูกหลานได้ศึกษาเรียนรู้และฝึกฝนเป่าแคนจนสามารถเป่าแคนได้ใช้แคนเป็น ส่วนกระบวนการสร้างให้นักเรียนสมัครด้วยตนเอง นักเรียนโรงเรียนบ้านสาวะถีฝึกเป่าแคนทำนองสินไซ โดยมีพ่อบุญมาก แสงศรีเรืองเป็นหมอแคน และนักเรียนบ้านหัวหนองนาว่าโนนจิ้งฝึกเป่าแคนทำนองขอนแก่น โดยมีพ่อกลม พรหมมาชุย เป็นหมอแคน สิ่งที่เกิดกับนักเรียนคือมีความรับผิดชอบ มีความจริงใจ มีความกล้าหาญที่จะฝึกเป่าแคนตามบรรพบุรุษ เพื่อจะได้สืบสานสืบทอดสิ่งดีงามในชุมชนให้คงอยู่กับชุมชนต่อไป

การแสดงละครเวทีเกิดจากอุปนิสัยของคนที่ชอบการเล่นแบบ การเล่นบทบาทสมมติ เป็นการเล่นที่มุ่งเน้นพัฒนาจินตนาการ เสริมสร้างความเชื่อมั่น เรียนรู้ที่จะรับผิดชอบ การเล่นในกลุ่มจะช่วยพัฒนาความคิด ความเข้าใจคนอื่น พัฒนาภาษาไปพร้อมๆ กันด้วย กระบวนการสร้างให้นักเรียนสมัครด้วยตนเอง แบ่งบทละครเวทีไปตามความถนัดและความชอบของนักเรียน นานิทานธรรม พันบ้านโบราณมากล่าวเป็นคติเตือนใจ ได้แก่ ตอนท้าวสินไซนำเอาอาสุมณฑาทลับคืนนครเป็งจาลเป็นบทละครเวที เมื่อนักเรียนได้แสดงละครเวทีจนเป็นแล้ว นักเรียนมีความซาบซึ้งในความรักระหว่างพี่ชายคือพระยาสุรสาขกับน้องสาวคือนางสุมณฑา ความรักที่เป็นรักแท้ระหว่างยักษ์กับคน ได้แก่ ยักษ์กุมภภันท์กับนางสุมณฑา ความกล้าหาญและความกตัญญูของสินไซผู้เป็นตัวละครเอกในเรื่อง

มัคคุเทศก์เป็นผู้นำที่นำนักท่องเที่ยวไปยังสถานที่ต่างๆ ให้บริการแนะนำ ให้ความรู้ด้านต่างๆ แก่นักท่องเที่ยว สร้างสรรค์กิจกรรมให้สนุกสนาน ให้นักท่องเที่ยวรู้สึกผ่อนคลาย และช่วยให้นักท่องเที่ยวเดินทางถึงจุดหมายปลายทาง กระบวนการสร้างให้นักเรียนนักเรียนสมัครเข้าร่วมกิจกรรมด้วยตนเอง อ่านวรรณกรรมสินไซต้นฉบับของวัดไชยศรี บ้านสาวะถี เรียบเรียงโดยพระครูบุญชยากรจนจดจำได้ทั้งหมด ศึกษาข้อมูลเชิงประวัติของบ้านสาวะถี สิ่งสำคัญ บุคคลสำคัญในหมู่บ้าน พัฒนาการของวัด อดีตเจ้าอาวาสโดยเฉพาะหลวงปู่อ่อนสาผู้สร้างสืบบอกเล่าสินไซ สิ่งสำคัญในวัด การทำกิจกรรมและโครงการต่างๆ ของเจ้าอาวาสรูปปัจจุบัน สิ่งที่เกิดกับนักเรียนคือนักเรียนได้ศึกษาเรียนรู้ประวัติความมา พัฒนาการของบ้านสาวะถีและวัดไชยศรี เกิดความรัก ความภาคภูมิใจในท้องถิ่นบ้านเกิดของตน รู้สึกสำนึกในคุณงามความดีที่บรรพบุรุษได้สร้างไว้ให้ มีความตระหนักรู้ที่จะรักษาด้วยการศึกษาเรียนรู้สินไซให้มากขึ้นต่อไป

ความละเอียดที่เป็นบทสรุปในกระบวนการสร้างและการใช้ความรู้จากวรรณกรรมสินไซสู่การพัฒนาสังคมของชาวจังหวัดขอนแก่นที่กล่าวมาวิเคราะห์ได้ว่า หลังจากที่คุณะอุบาสกอุบาสิกาของบ้านสาวะถีและบ้านหัวหนอง ได้มีการศึกษาเรียนรู้วรรณกรรมสินไซเป็นอย่างดี โดยการศึกษาเรียนรู้ นั้นเกิดจากเจ้าอาวาสและปราชญ์ชาวบ้านแล้ว คณะผู้วิจัยได้มองเห็นความสำคัญและความจำเป็นในการขยายเครือข่ายการศึกษาเรียนรู้วรรณกรรมสินไซให้กว้างขวางมากขึ้น จึงได้สร้างเครือข่ายการเรียนรู้โดยเน้นไปที่กระบวนการสร้างและการใช้ความรู้จากวรรณกรรมสินไซสู่การพัฒนาสังคมของผู้สูงอายุ ได้แก่ อุบาสกอุบาสิกาผู้ปฏิบัติธรรมในระหว่างพรรษาปีพุทธศักราช ๒๕๕๘ ของวัดไชยศรี

และวัดสนวนวารีพัฒนาราม อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น และเน้นไปที่เด็กนักเรียนโรงเรียนบ้านสาวะถี อำเภอมือ และโรงเรียนบ้านหัวหนองนาว่าโนนจั่ว อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น

เมื่อคณะผู้วิจัยได้มองเห็นภาพของการศึกษาเรียนรู้วรรณกรรมครบถ้วนแล้ว จึงได้เรียนเชิญ อาจารย์สุภัทร บริบูรณ์ ผู้รู้วรรณกรรมสินไซเป็นอย่างดีให้เป็นหลักในการถ่ายทอดหรือให้ความรู้หรือเป็นผู้เชื่อมวรรณกรรมสินไซจากอดีตจนถึงการปรากฏตัวของสินไซในลักษณะต่างๆ ในปัจจุบัน และคณะผู้วิจัยพิจารณาว่าการจะถ่ายทอดผ่านความรู้ ภูมิปัญญา คุณธรรม จริยธรรม และอื่นๆ ในนิทานสินไซอย่างได้นั้นจะต้องมีกิจกรรม ดังนั้นจึงได้กำหนดกิจกรรม ๕ กิจกรรม ได้แก่ กิจกรรมทางพระพุทธศาสนาคือการทอดเทียนพรรษา เป็นกิจกรรมสำหรับคณะอุบาสกอุบาสิกา กิจกรรมสำหรับเด็กนักเรียนกำหนด ๔ กิจกรรม ได้แก่ กิจกรรมการวาดรูปแต้มสินไซเชิงคัดลอกบนฝาผนัง กิจกรรมการเป่าแคนทำนองสินไซและทำนองขอนแก่น กิจกรรมการแสดงละครเวทีสินไซ และกิจกรรมการเป็นมัคคุเทศก์น้อย

การจัดกิจกรรมทั้ง ๕ กิจกรรมดังที่กล่าวแล้วมีเป้าหมายเพื่อก่อให้เกิด (๑) แรงบันดาลใจที่จะศึกษาเรียนนิทานสินไซในมิติต่างๆ มากขึ้น (๒) จิตสำนึกรักท้องถิ่น (๓) ความภาคภูมิใจในท้องถิ่น โดยเฉพาะวัดและบ้านที่เป็นแดนเกิดของตน (๔) มีความสามัคคีระหว่างผู้สูงอายุกับเด็กนักเรียน (๕) เอกลักษณ์และอัตลักษณ์ของบ้านทั้ง ๒ แห่งและโรงเรียนทั้ง ๒ แห่ง สิ่งนั้นคือสินไซที่มีรูปแต้มบอกเล่านิทานสินไซที่คล้ายกัน ซึ่งเป็นสาเหตุให้มีการขยายเครือข่ายการศึกษาเรียนรู้วรรณกรรมสินไซได้ง่ายขึ้น เมื่อชาวบ้านสาวะถี ชาวบ้านหัวหนอง และนักเรียนโรงเรียนบ้านสาวะถี นักเรียนโรงเรียนบ้านหัวหนองนาว่าโนนจั่วเกิดความรู้สึกทั้ง ๕ ครบถ้วนแล้ว จะไปที่ไหนหรืออยู่ที่ไหนจะมีความรู้สึกสุขกายสบายใจที่สำคัญคือมีความกล้าที่จะบอกจากตนเองมาจากที่ใดและอยู่ที่ใดอย่างเต็มใจและอย่างเต็มที่ อื่นๆ อีกมาก ซึ่งล้วนมีผลมาจากการศึกษาเรียนรู้วรรณกรรมสินไซโดยการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ไปยังคณะอุบาสกอุบาสิกาของ ๒ หมู่บ้าน และกลุ่มเด็กนักเรียนของโรงเรียนทั้ง ๒ แห่งดังกล่าวแล้ว

บทที่ ๕

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

วรรณกรรมจัดเป็นมรดกทางภูมิปัญญาที่ตกทอดกันมาแต่อดีต ที่บอกเล่าประเพณี วัฒนธรรม ชีวิตความเป็นอยู่ อุดมการณ์ คติความเชื่อ ค่านิยม เป็นต้น วรรณกรรมจึงจัดเป็นงาน สำเร็จรูปซึ่งประกอบอย่างพิสดาร จนมีอิทธิพลต่อความคิดของคนในสังคม นอกจากนี้ยังมีอิทธิพลถึง ระบบการปกครอง การเมือง เศรษฐกิจ ศาสนา เป็นต้นได้ด้วย รวมทั้งวรรณกรรมจัดเป็นทรัพย์สิน ทางปัญญา และเป็นเครื่องชี้บอกความเจริญทางวัฒนธรรมได้อีกทางหนึ่ง ในบรรดาวรรณกรรมที่มี อิทธิพลต่อความคิดและวิถีชีวิตของชาวอีสานได้มากที่สุด ได้แก่ วรรณกรรมสินไซ เพราะนิทานสินไซมี ลักษณะเด่นในด้านรูปแบบภาษา เนื้อหา และสำนวนโวหารที่มีคุณค่าทางวรรณศิลป์ นอกจากนี้ นิทานสินไซยังเป็นวรรณกรรมที่เป็นที่นิยมและแพร่หลายทั้งในภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคอีสาน และ ในประเทศเพื่อนบ้าน เช่น เขมร ลาว เป็นต้น ดังนั้น หากกล่าวถึงการแพร่หลายของเรื่องสินไซใน ประเทศไทยแล้ว ปรากฏว่ามีการแพร่หลายในภาคอีสานมากที่สุด โดยแพร่หลายในรูปแบบหนังสือผูก หรือใบลานที่จารด้วยตัวอักษรธรรมและตัวอักษรไทยน้อย ซึ่งพบทั่วไปตามวัดต่างๆ และมีปราชญ์ อีสานได้ปริวรรตเป็นภาษาไทยหลายสำนวน

การวิจัยเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ ได้แก่ เพื่อศึกษาประวัติและพัฒนาการของ วรรณกรรมสินไซในบริบทสังคมอีสานและจังหวัดขอนแก่น เพื่อศึกษาวรรณกรรมสินไซในการเปิด พื้นที่ทางสังคมและการเรียนรู้ของชาวจังหวัดขอนแก่น และเพื่อศึกษาเครือข่ายการเรียนรู้ใน กระบวนการสร้างและใช้ความรู้จากวรรณกรรมสินไซสู่การพัฒนาสังคมของชาวจังหวัดขอนแก่น โดย กำหนดขอบเขตการวิจัยไว้ ๒ ด้าน ได้แก่ ด้านเนื้อหา งานวิจัยนี้มุ่งศึกษาประวัติความเป็นมาในเชิง พัฒนาการจากอดีตสู่ปัจจุบัน การเปิดพื้นที่ทางสังคมและการเรียนรู้วรรณกรรมสินไซของชาวบ้านสา วะถีและชาวบ้านหัวหนอง และศึกษาเครือข่ายการเรียนรู้โดยมุ่งเน้นกระบวนการสร้างและการนำ ความรู้จากวรรณกรรมสินไซสู่การพัฒนาชุมชนบ้านสาวะถีและชุมชนบ้านหัวหนอง และด้านประชากร งานวิจัยนี้ประชากร หมายถึง เจ้าอาวาส ๒ แห่ง คณะอุบาสกอุบาสิกา ผู้นำชุมชนในหมู่บ้าน ๒ แห่ง ผู้บริหารสถานศึกษา คณะครู นักเรียนในโรงเรียน ๒ แห่ง ส่วนวิธีดำเนินการวิจัยผู้วิจัยได้กำหนด ขั้นตอนการวิจัยไว้ ๖ ขั้นตอน ได้แก่

๑. รวบรวมเอกสารที่เป็นหนังสือหรือตำราทั้งที่เป็นปฐมภูมิ ได้แก่ หนังสือสินไซฉบับของ ศิลา วีระวงศ์ มั่น จงเรียน ปรีชาพิณทอง และสินไซ (ฉบับใบลาน เมืองขอนแก่น) และทุติยภูมิ ได้แก่ หนังสือสินไซที่มีผู้รู้ได้เขียนในเชิงตีความ อธิบายความ ขยายความในภายหลัง

๒. จัดเนื้อหาการเขียนออกเป็น ๒ ส่วน ได้แก่ ส่วนที่เป็นเนื้อหาการเกิดขึ้นของวรรณกรรม อีสาน การมีอิทธิพลของวรรณกรรมสินไซต่อวิถีชีวิตของชาวอีสานภายใต้บริบทสังคมอีสาน และส่วน ที่เป็นเนื้อหาเฉพาะพื้นที่จังหวัดขอนแก่น

๓. การเปิดพื้นที่ทางสังคมและการเรียนรู้วรรณกรรมสินไซของชาวจังหวัดขอนแก่น

๔. กระบวนการสร้างโดยเน้นกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาและกิจกรรมที่สัมพันธ์กับวรรณกรรมสินไซ เริ่มที่การทำความเข้าใจเบื้องต้น การให้ความรู้ในกิจกรรมนั้นๆ ลำดับการสร้างวิธีการสร้าง และผลของการสร้าง

๕. วิเคราะห์และสังเคราะห์การจัดกิจกรรมต่างๆ ออกมาเป็นความรู้ใหม่และหลักฐานใหม่ เพื่อยืนยันผลการจัดกิจกรรมนั้นๆ ซึ่งสามารถนำไปศึกษาวิจัยต่อไปได้

๖. การจัดบทเพื่อสรุปผลการวิจัยแบ่งออกเป็น ๓ ข้อ ได้แก่

๑. วัตถุประสงค์ข้อที่ ๑ ตั้งเป็นบทที่ ๒

๒. วัตถุประสงค์ข้อที่ ๒ ตั้งเป็นบทที่ ๓

๓. วัตถุประสงค์ข้อที่ ๓ ตั้งเป็นบทที่ ๔

ประการสุดท้ายของการสรุปผลการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้สรุปผลการวิจัยตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ในเชิงพรรณนาความ ดังนี้

๑. วรรณกรรมสินไซในบริบทสังคมอีสานและจังหวัดขอนแก่น สรุปความได้ว่า วรรณกรรมได้กลายเป็นสิ่งหนึ่งที่ทำหน้าที่เหมือนกระจกสะท้อนภาพสังคม ประเพณี วัฒนธรรม การดำเนินชีวิต วิถีชีวิต อุดมการณ์ ความเชื่อ ค่านิยม เป็นต้น วรรณกรรมจึงเป็นงานสำเร็จรูปซึ่งประกอบขึ้นอย่างพิสดาร ไม่ว่าจะเป็นประเภทลายลักษณ์หรือมุขปาฐะ คำโครงเรื่องวรรณกรรมอีสานส่วนใหญ่จะมาจากนิทานชาดก และจะนิยมจารึกเป็นหนังสือผูกจนกลายเป็นวรรณกรรมชั้นสูง วรรณกรรมเป็นงานสำเร็จรูปซึ่งประกอบขึ้นอย่างพิสดาร ไม่ว่าจะเป็นมุขปาฐะหรือลายลักษณ์อักษร ไม่ว่าจะเป็นงานอย่างประณีตบรรจง หรืออุบัติขึ้นด้วยความมีอัจฉริยะของผู้สร้าง งานนั้นย่อมผนวกขึ้นด้วยคุณสมบัติเฉพาะตัวผู้สร้าง ได้แก่ ญาณทัศนะ ความหยั่งรู้ ประสบการณ์ ค่านิยม และโลกทัศน์ วรรณกรรมสำคัญที่ชาวล้านช้างและชาวอีสานรู้จักกันดี คือวรรณกรรมสินไซ ซึ่งหากกล่าวในเชิงพัฒนาการจะเห็นว่า เรื่องสินไซมีภูมิหลังมาจากการแพร่กระจายของวรรณกรรมจากล้านนาสู่ล้านช้าง โดยมีพระภิกษุชาวล้านนาไปสู่ล้านช้าง จากนั้นจึงแพร่เข้าสู่ภาคอีสานของประเทศไทยอีกทอดหนึ่ง โดยเทียบเคียงกับเรื่องหงส์ผาค่าซึ่งมีโครงเรื่องที่คล้ายกันมาก

หากกล่าวเฉพาะเรื่องสินไซถือว่าเป็นตัวแทนแห่งวรรณกรรมอีสานได้ทั้งหมด เพราะเป็นวรรณกรรมที่มีเนื้อเรื่องยาวและเป็นที่นิยมกันอย่างแพร่หลาย แต่เดิมสินไซเป็นหนังสือเทศน์ชาวบ้านเรียกว่า ลำสินไซ เพราะเป็นทำนองเทศน์คล้ายลำกลอน และหนังสือผูกโบราณนิยมเก็บรักษาไว้ในกระบอกไม้ไผ่จึงเรียกว่า ลำสินไซ วรรณกรรมเรื่องนี้เป็นวรรณกรรมเลียนแบบชาดก กล่าวคือมีลักษณะดำเนินเรื่องเหมือนนิทานจักรๆ วงศ์ๆ แต่มีบางตอนที่แทรกลักษณะชาดกไว้ โดยมีท้าวปางคำเป็นผู้แต่งและแต่งในสมัยพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อไว้ให้คนอ่านจะได้คิดถึงตนเหมือนกระจกเงาส่องดูตนเมื่อยามยากลำบาก และเพื่อไว้ให้คนรุ่นหลังได้อ่านและพูดถึงในภายหลัง อีกประการหนึ่งยังมีจุดมุ่งหมายด้านการปกครองอยู่ด้วย เพราะชาวไทยภาคอีสานมีความศรัทธาเรื่องสินไซมาก เนื่องจากเชื่อว่าสินไซเป็นเรื่องชาดกและสินไซคือพระโพธิสัตว์ จึงประพฤติปฏิบัติตามหลักคำสอนในเรื่องสินไซเสมอ เมื่อประชาชนมีความประพฤติดีงามและอยู่ร่วมกันเป็นปกติสุข ซึ่งเป็นเหตุให้ปกครองง่ายและสะดวกต่อการบริหารจัดการเรื่องอื่นๆ ด้วย

วรรณกรรมสินไซเป็นวรรณกรรมที่มีลักษณะเนื้อหาเป็นนิทานคำกลอน (ballad) ซึ่งหมายถึงเป็นนิทานพื้นบ้านที่ใช้อ่านกันอยู่ทั่วไปในท้องถิ่นอีสาน เป็นนิทานที่มีการอ่านไม่จบง่ายๆ ชนิดที่ผู้ฟังเผลอหลับไปแต่ตื่นขึ้นมาฟังต่อผู้เล่ายังเล่าไม่จบ ที่เป็นอย่างนั้นเพราะเนื้อเรื่องและการเดินเรื่องสินไซเป็นเรื่องเกี่ยวกับชีวิต ความรัก ความเกลียด ความสงสาร ความพลัดพราก ความเป็นไปในครอบครัว มีการผจญภัย การรบพุ่ง ฯลฯ การติดตามหากันจนพบและได้อยู่ร่วมกันในที่สุด โดยมีแกนของเรื่องที่สะท้อนให้เห็นภาพชีวิตของมนุษย์และอมนุษย์ เป็นการต่อสู้กันระหว่าง ‘ฝ่ายอธรรม’ กับ ‘ฝ่ายธรรม’ ฝ่ายอธรรมได้แก่ ยักษ์กุมภภัณฑ์ ส่วนฝ่ายธรรมได้แก่ สินไซ สีโห และหอยสังข์ ในที่สุดของการต่อสู้ฝ่ายธรรมชนะฝ่ายอธรรม ซึ่งถือว่าเป็นลักษณะของวรรณกรรมโดยทั่วไป

วรรณกรรมสินไซที่มีการปริวรรต คัดลอก การแต่งเป็นหนังสือในลักษณะต่างๆ ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันเท่าที่สืบค้นได้มีจำนวน ๑๒ เล่ม ได้แก่ (๑) สินไซฉบับโบราณที่จารในปีพ.ศ.๒๔๓๘ จารด้วยตัวอักษรไทยน้อย (๒) สินไซฉบับเดิม สำนวนเอกของท้าวปางคำ คัดลอกชำระโดย ทองคำ มูลอำมาตย์ ตีพิมพ์ในปีพ.ศ.๒๔๙๓ มีลักษณะเป็นร้อยแก้ว คัดลอกชำระตามต้นฉบับที่เป็นโบราณ ไม่มีบาทขึ้นบาทลง โบราณเป็นอย่างไรผู้คัดลอกก็คัดลอกตามนั้น (๓) ฉบับท้าวปางคำ ตรวจทานโดย สีลา วีระวงส์ มีลักษณะคำประพันธ์เป็นแบบร้อยกรอง และมีลักษณะเป็นโคลงวิหขุมาลี ซึ่งเดิมเรียกว่า โคลงสาร (๔) ฉบับตรวจชำระโดย ดร.ปริชา พินทอง ตีพิมพ์ในปีพ.ศ.๒๕๒๔ มีลักษณะคำประพันธ์แบบร้อยกรอง และมีลักษณะเป็นโคลงวิหขุมาลีซึ่งเดิมเรียกว่า โคลงสาร (๕) ฉบับสำนวนท้าวปางคำเรียบเรียงโดย มั่น จงเรียน แต่งในปีพ.ศ.๒๕๓๓ มีลักษณะถอดความเป็นร้อยกรองตามลักษณะการประพันธ์เป็นโคลงสาร (๖) ฉบับสำนวนปริวรรตโดย พระอริยานุวัตร (อารีย์ เขมจารีย์) ปริวรรตในปีพ.ศ.๒๕๒๖ เป็นการนำเรื่องสินไซฉบับสำนวนร้อยกรองของท้าวปางคำ มาปริวรรตเป็นตัวอักษรไทยปัจจุบัน เป็นสำนวนร้อยกรองตามต้นฉบับและจัดทำคำอธิบายอภิธานศัพท์เก่าไว้ด้วย (๗) ฉบับสำนวนท้าวปางคำ คัดลอกโดย สีลา วีระวงส์ ตีพิมพ์ระหว่างคริสต์ศักราช ๗๐๐-๘๐๐ เป็นการคัดลอกต้นฉบับที่เป็นปัม (หนังสือ) และจากคำเว้า (คำพูด) ที่คนเล่าขานสู่กันฟังในเวลานั้น (๘) ต้นฉบับเป็นหนังสือผูกโบราณ จารึกด้วยอักษรไทยน้อย จารไว้ในปณฺณละสังกาด ๑๒๕๓ ปีเถาะ หนังสือผูกโบราณนี้มีชื่อว่า หนังสือผูกสินไซ มีจำนวน ๓๖๒ ลาน (๙) หนังสือคู่มือการแข่งขัน ‘สินไซเกมส์’ (๑๐) วรรณกรรมอีสานสังสินไซ ฉบับสองภาษา (อักษรไทย-อักษรธรรม) พิมพ์ในปีพ.ศ.๒๕๕๕ โดยภาษาไทยอยู่ด้านขวามือ ส่วนด้านซ้ายมือปริวรรตเป็นตัวอักษรธรรม (๑๐) หนังสือนิทานธรรมคำกลอนอีสานเรื่องสินไซ ฉบับสมบูรณ์ ปริวรรตจากหนังสือผูกโบราณ พิมพ์ในปีพ.ศ.๒๕๕๗ เป็นการบอกเล่าสินไซโดยบอกเล่าเป็นบทกลอนในลักษณะคัดลอกตามต้นฉบับ (๑๑) สินไซฉบับทรงวุฒิ ศรีวิไล เป็นการถอดเนื้อหาทีละคำ ทีละความ ทีละวรรค ทีละบท ทีละตอน และเป็นการถอดความออกมาเป็นภาษาไทยปัจจุบัน (๑๒) สังสินไซ : คำกลอน คู่ ร้อยแก้ว สำนวนท้าวปางคำ พิมพ์ในปีพ.ศ. ๒๕๕๓ (2009)

ส่วนการนำเรื่องสินไซไปปรับใช้ในมิติต่างๆ ประกอบด้วยมิติการแสดงหมอลำ โดยมีพ่อใหญ่บุญตา ภูวงค์งาม อายุ ๘๖ ปี เมื่อจะขึ้นลำสินไซจะสวมเสื้อที่มีรูปโหอยู่ข้างหลังเสมอ และท่านถือว่าเป็นผู้ก่อการนิเทศการลำสินไซ เพราะท่านเป็นผู้เล่นลิเกมาก่อน ท่านพบหนังสือสินไซแล้วนำไปสำเนียงการร้องลิเกมาใส่ทำนองใหม่ จึงกลายเป็นหมอลำสินไซจนทุกวันนี้ มิติประติมากรรมรูปปั้นตัวสีโห ตัวหอยสังข์ และตัวสินไซที่ตั้งตระหง่านบนเสาไฟฟ้าหน้าประตูเมือง บริเวณด้านทิศใต้หน้าประตูเข้า

มหาวิทยาลัยขอนแก่น บริเวณด้านทิศตะวันออกหน้าสถานีรถไฟขอนแก่น และที่อื่นๆ ในเขตเทศบาลนครขอนแก่น มิติการวาดรูปแต้มรอบฝาผนังโองมุนมัง ศาลาลอง ๒๐๐ ปีเมืองขอนแก่น มิติฝึกการแสดงหมอลำสินไชของนักเรียนโรงเรียนสังกัดเทศบาลนครขอนแก่น จำนวน ๑๑ แห่ง มิติการสร้างโรงเรียนให้เป็นโรงเรียนนำร่องเรื่องสินไชสู่กระบวนการเรียนรู้และกิจกรรมการเรียนการสอนในโรงเรียนเทศบาลโนนชัย มิติการนำเรื่องสินไชไปแสดงเป็นละครเวทีทดลอง ๖๐ ปีเทศบาลนครขอนแก่น มิติการเป็นโลโก้หรือมาสคอตกีฬาแห่งชาติครั้งที่ ๒๖ จังหวัดขอนแก่น ปีพ.ศ. ๒๕๕๑ มิติการแสดงละครเวทีที่ชั้น ๕ เซนทรัล พลาซ่า เมืองขอนแก่น ปีพ.ศ. ๒๕๕๔ มิติการสร้างประติมากรรมรูปปั้นตัวสีโท จำนวน ๔๕ ตัวบนหัวเสากำแพงวัดกลางเมืองเก่า จังหวัดขอนแก่น มิติการสร้างถ้ำยักษ์กุมภกันท์ บริเวณด้านทิศตะวันออกศาลหลักเมืองขอนแก่น ประจำปี ๒๕๕๗ และมิติการสร้างประติมากรรมปั้นทรายในเทศกาลสงกรานต์ ประจำปี ๒๕๕๘ บริเวณด้านทิศตะวันออกศาลหลักเมืองขอนแก่น เพื่อบอกเล่าเรื่องสินไชผ่านด้าน ๓ ด้าน คือด้านสูงวง ด้านมังกสิผลหรือนาริผล ด้านยักษ์กุมภกันท์ และอีก ๑ รูปปั้น คือรูปปั้นหอยสังข์

๒. วรรณกรรมสินไช : การเปิดพื้นที่ทางสังคมและการเรียนรู้ของชาวจังหวัดขอนแก่น สรุปความได้ว่า วัดไชยศรีหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า วัดใต้ เป็นวัดที่มีสมที่วาดเป็นรูปแต้มทั้งข้างในข้างนอก บอกเล่านิทานสินไชตลอดทั้งหลัง และมีหลวงปู่อ่อนสาเป็นเจ้าอาวาสรูปแรกและเป็นผู้สร้างลักษณะของสิมฐานส่วนล่างและผนังเป็นแบบก่ออิฐฉาบปูน ช่วงบนเป็นแบบไม้ทั้งหมด บานประตูหน้าต่างแกะสลัก ภาพฝาผนังเป็นฝีมือช่างเขียนภาพพื้นบ้านชื่อนายทอง ทิพย์ชา เป็นคนชาวอำเภอบระบือ จังหวัดมหาสารคาม สีที่ใช้เขียนภาพเป็นสีฝุ่นซึ่งได้จากธรรมชาติ กาลต่อมาพระครูบุญญากร (ชาวบ้านสาวะถิ) เจ้าอาวาสรูปปัจจุบันได้ศึกษาเรียนรู้วรรณกรรมสินไชอย่างมุ่งมั่นทุ่มเท ท่านได้นำแก่นของนิทานสินไชมาเชื่อมโยงกับจารีต ประเพณี และวัฒนธรรมท้องถิ่นมาเป็นแกนหลักสำหรับพัฒนาชุมชนสาวะถิได้อย่างลงตัว จนทำให้วัดไชยศรีได้เป็นที่รู้จักกันทั่วไปและเป็นวัดตัวอย่างของการพัฒนาเชิงวัฒนธรรม พระครูบุญญากรได้กล่าวถึงแรงบันดาลใจที่เป็นจุดเริ่มต้นการทำงานเชิงวัฒนธรรม โดยกล่าวว่าท่านเรียนจบมาทางด้านสหกรณ์ สาขาส่งเสริมชุมชน และโยมบิดาท่านเป็นนักพัฒนาคือเป็นสาวัตรกำนันของหมู่บ้าน ท่านกลับมาเห็นวัดไชยศรีในสมัยนั้นเป็นวัดที่ล้าสมัย วัดไม่มีถาวรวัตถุอะไร มาอยู่เป็นสามเณรอุปัฏฐากหลวงปู่อ่อนสา จำคำสอนสำคัญได้ว่าถ้าจะเรียนให้คิดพิจารณาความดี เพราะความดีไม่ใช่ตัวหนังสือ และคำพูดที่สร้างแรงบันดาลใจมากที่สุดได้แก่คำว่า ‘ถ้าคนเรามีดีพอ จะไม่มีใครทำชั่วหรอก’

เมื่อได้ฟังคำสอนของหลวงปู่อ่อนสาจนเกิดแรงบันดาลใจ จากแรงบันดาลใจก่อให้เกิดอุดมการณ์ในการทำงานจนลืมนึกถึงตนเอง หากจะคิดจะไม่เกิน ๕ เปอร์เซ็นต์ ต้องคิดถึงส่วนรวม ตั้งแต่ตื่นนอนจนถึงเข้านอน คิดเรื่องส่วนรวมจนกลายเป็นวัฏจักรชีวิตไปแล้ว นอกจากมีอุดมการณ์ในการทำงานแล้วยังมีหลักการทำงาน คือการวิเคราะห์ชุมชนว่ามีอะไรเป็นทุนทางสังคม เพราะการมีทุนที่ดีย่อมมีโอกาสจะทำงานให้ประสบผลสำเร็จได้มาก เมื่อได้แรงบันดาลใจ มีอุดมการณ์ และมีหลักการทำงานแล้ว จึงเริ่มกิจกรรมเกี่ยวกับสินไชเป็นครั้งแรกคือการทำงานบุญข้าวประดับดิน โดยให้คนเฒ่าคนแก่เตรียมอุปกรณ์มาและถ่ายทอดให้เด็กฟัง ปรากฏว่ามีเด็กให้ความสนใจมาก ซึ่งทำให้มีกำลังใจในการทำงานมากขึ้นหลายเท่า จากนั้นจึงทำกิจกรรมโครงการส่งเสริมการเรียนรู้สินไช ด้วยการบูรณาการสินไชกับฮิต ๑๒ โดยมีสโลแกนว่า ‘สินไชบุญข้าวจี วิถีวัฒนธรรมอีสาน’ โครงการที่ดำเนินการเป็น

รูปธรรมได้แก่ สมาคมอนุรักษ์ศิลปะพื้นบ้านคือคณะหมอลำพันปี มีแม่สมจิตร ชัยขวัญลือ กับพ่อบุญมาก แสงศรีเรือง เป็นหมอลำและหมอแคนประจำคณะ โครงการจัดงานปลอดเหล้า และโครงการเข้าวัดวันอาทิตย์

หลังจากทำงานสำเร็จด้วยดีเสมอมา มีสิ่งที่สร้างความภาคภูมิใจให้มากเห็นจะเป็นชาวบ้านสาวะถีนำชื่อตัวละครและชื่อเมืองในนิทานสินไซไปตั้งเป็นชื่อถนน เช่น ถนนสีโท ถนนเป้งจาล เป็นต้น และมีหน่วยงานเทศบาลนครขอนแก่นได้นำชื่อตัวละครและชื่อเมืองในนิทานสินไซไปตั้งเป็นชื่อห้องประชุม เช่น ห้องประชุมสีโท ห้องประชุมยักษ์กุมภกันท์ ห้องประชุมนครเป้งจาล เป็นต้น สิ่งสำคัญของวัดไชยศรีนอกจากส้มแล้วยังมีองค์ประกอบสำคัญอีก ๔ สิ่ง คือ (๑) ศาลหลวงปู่อุปราช เป็นศาลที่พระครูบุญชยากรต้องนำพระภิกษุสามเณรไปบอกกล่าวการอยู่จำพรรษาตลอด ๓ เดือนต่อหลวงปู่อุปราชเป็นประจำทุกปี (๒) สถานที่ประชุมเพลิงศพหลวงปู่ครูบาอ่อนสา (๓) การจัดพานขันธุ์ ๘ ถวายพระประธานในสิมและพระสงฆ์อยู่จำพรรษา และ (๔) คณะหมอลำพันปีและหมอแคนซึ่งเป็นวิถีชีวิตของชาวบ้านสาวะถี ส่วนที่ชนะต่อการทำงานของพระครูบุญชยากร ล้วนเป็นไปในลักษณะยกย่อง ชื่นชม และยินดีกับที่ทำงานกับชุมชนสาวะถีและชุมชนอื่นๆ ที่เข้ามาเยี่ยมชมหรือมาทัศนศึกษาเรียนรู้สินไซอยู่ด้วยดีเสมอมา

วัดสนวนวารีพัฒนาราม เดิมชื่อวัดบ้านหัวหนอง ที่ชื่อว่าวัดสนวนวารีเพราะมีหนองน้ำขนาดใหญ่และมีต้นสนวนหรือต้นขนวนขนาดใหญ่ (ตามภาษาถิ่น) ต่อมาชาวบ้านได้ร่วมกันก่อสร้างสิมโดยนำหินมาจากภูระงำ อำเภอนบพ มีหลวงปู่เจ้าคุณพระธรรมสารเถระ วัดจันทรประสิทธิ์เป็นผู้นำในการก่อสร้าง การสร้างสิมครั้งนี้มีการวาดรูปแต้มบอกเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาอยู่ ๔ เรื่อง คือ ๑. พุทธประวัติหรือปฐมสมโพธิ ๒. สินไซหรือสังข์สินไซ ๓. เวสสันดรชาดกหรือพระลักพระลาม ๔. นรกหรือหม้อนรก

พระอธิการมิตรชัย อจลธมโม ได้กล่าวถึงแรงบันดาลใจที่สนใจเรื่องรูปแต้ม เพราะศิลปะและวรรณกรรมที่เกิดขึ้นหรือที่เห็นและสัมผัสอยู่นี้ ต่างก็เป็นร่องรอยฝีมือของบรรพบุรุษที่ถนัดกรองและถ่ายทอดออกจากหัวใจ และเป็นภูมิปัญญาที่ทรงคุณค่า เป็นรูปแต้มที่แฝงด้วยหลักคุณธรรมจริยธรรมช่วยสั่งสอนชาวบ้านให้คิดดี ทำดี พุทธิ ตามแนวพระพุทธศาสนา รูปแต้มจึงเป็นร่องรอยวิธีการสั่งสอนลูกหลานของคนสมัยเก่า ยิ่งมาเห็นภาพรูปแต้มเลือนรางจางลงอยู่เรื่อยๆ เกรงว่าจะสูญหายไปจากชุมชน จึงมีแนวคิดที่จะศึกษาเรียนรู้และอนุรักษ์ไว้ให้ชุมชนเท่าที่ทำได้ กิจกรรมแรกที่ทำคือทอดเทียนสามัคคีและเรียนรู้สินไซ การลุกขึ้นมาศึกษาเรียนรู้สินไซก็คิดเพียงว่า เรามีชีวิตอยู่ได้เพราะเรามีครูบาอาจารย์ สิ่งที่ท่านทำไว้ต้องรักษาอย่าทำลาย ในการส่งเสริมและอนุรักษ์สิมนั้นได้แบบอย่างจากวัดไชยศรี บ้านสาวะถี เป็นลักษณะทำกิจกรรมร่วมกันซึ่งมีความชัดเจนมากขึ้นอย่างเห็นอยู่ทุกวันนี้

ส่วนการเปิดพื้นที่ทางสังคมและการเรียนรู้ของชาวจังหวัดขอนแก่น ในพื้นที่วิจัยวัดสนวนวารีพัฒนาราม บ้านหัวหนอง อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น สรุปสาระสำคัญได้ว่า วัดสนวนวารีพัฒนาราม เดิมชื่อวัดบ้านหัวหนอง ที่ชื่อว่าวัดสนวนวารีเพราะมีหนองน้ำขนาดใหญ่และมีต้นสนวนหรือต้นขนวนขนาดใหญ่ (ตามภาษาถิ่น) ต่อมาชาวบ้านได้ร่วมกันก่อสร้างสิมโดยนำหินมาจากภูระงำ อำเภอนบพ มีหลวงปู่เจ้าคุณพระธรรมสารเถระ วัดจันทรประสิทธิ์เป็นผู้นำในการก่อสร้าง การสร้างสิมครั้งนี้มีการวาดรูปแต้มบอกเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาอยู่ ๔ เรื่อง คือ ๑. พุทธประวัติหรือปฐมสมโพธิ ๒. สินไซหรือสังข์สินไซ ๓. เวสสันดรชาดกหรือพระลักพระลาม ๔. นรกหรือหม้อนรก สิมวัด

สนวนวาริพัฒนารามมีลักษณะขนาดเล็ก รูปทรงเตี้ย หลังคาเป็นเครื่องไม้ ทรงหลังคาค่อนข้างสูง และลักษณะภาพจิตรกรรมฝาผนังวัดสนวนวาริพัฒนารามมีองค์ประกอบสำคัญอยู่ ๓ ประการ ได้แก่ รูปปั้น รูปแบบสถาปัตยกรรม และสีที่ใช้เขียนภาพจิตรกรรมฝาผนัง (รูปปั้น)

พระอธิการมิตรชัย อจลธมโม ได้กล่าวถึงแรงบันดาลใจที่สนใจเรื่องรูปปั้น เพราะศิลปะและวรรณกรรมที่มีอยู่ในขณะนี้ ต่างก็เป็นร่องรอยฝีมือของบรรพบุรุษที่กลั่นกรองและถ่ายทอดออกจากหัวใจ และเป็นภูมิปัญญาที่ทรงคุณค่า เป็นรูปปั้นที่แฝงด้วยหลักคุณธรรมจริยธรรมช่วยสั่งสอนชาวบ้านให้คิดดี ทำดี พุทธิ ตามแนวพระพุทธศาสนา รูปปั้นจึงเป็นร่องรอยวิธีการสั่งสอนลูกหลานของคนสมัยเก่า ยิ่งมาเห็นภาพรูปปั้นเลื่อนรางจางลงอยู่เรื่อยๆ เกรงว่าจะสูญหายไปจากชุมชน จึงมีแนวคิดที่จะศึกษาเรียนรู้และอนุรักษ์ไว้ให้ชุมชนเท่าที่ทำได้ กิจกรรมแรกที่ทำคือทอดเทียนสามัคคี และเรียนรู้สันทนาการ การลุกขึ้นมาศึกษาเรียนรู้สันทนาการก็คิดเพียงว่า เรามีชีวิตอยู่ได้เพราะเรามีครูบาอาจารย์ สิ่งที่ท่านทำไว้ต้องรักษาอย่าทำลาย ในการส่งเสริมและอนุรักษ์สันทนาการได้แบบอย่างจากวัดไชยศรี บ้านสาวะถี เป็นลักษณะทำกิจกรรมร่วมกันซึ่งมีความชัดเจนมากขึ้น ส่วนความคิดเห็นของประชาชนมีความคิดเห็นในทิศทางเดียวกัน คือ ควรส่งเสริมให้มีการศึกษาเรียนรู้และอนุรักษ์วรรณกรรมสันทนาการ ในหมู่พระภิกษุสามเณร ผู้ใหญ่ทั้งหญิงชาย เด็กเยาวชน และคนหนุ่มสาวให้มากขึ้น

๓. เครือข่ายการเรียนรู้ : กระบวนการสร้างและการใช้ความรู้จากวรรณกรรมสันทนาการสู่การพัฒนาสังคมของชาวจังหวัดขอนแก่น สรุปความได้ว่า เทียนเป็นสิ่งที่แทนความสว่างไสวซึ่งเป็นความหมายของพระธรรมและพระวินัย ชาวพุทธในภาคอีสานอาศัยความหมายนี้จึงนิยมทอดเทียนบูชาพระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ในเทศกาลเข้าพรรษา ประเพณีทอดเทียนพรรษามีที่มาจากจังหวัดอุบลราชธานี โดยเชื่อว่าอุบลราชธานีเป็นปากทางการเข้ามาของพระพุทธศาสนาสู่ภาคอีสาน ชาวพุทธอีสานจะสื่อความหมายทางพระพุทธศาสนานิยมสื่อผ่านคำทวย เช่น ตัวบุญนี้หัวดำก้นก้น ตัวบาปนั้นหัวโล้นหัวเหลือง ชาวพุทธบ้านสาวะถีกับบ้านหัวหนองต่างได้รับความคิดความเชื่อข้างต้น จึงนิยมทำบุญทอดเทียนพรรษาดำเนินตลอดมา แต่ลักษณะของเทียนจะมีความแตกต่างกันไป โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นการทำบุญพิเศษในเทศกาลเข้าพรรษา เป็นการไปเยี่ยมเยียนญาติพี่น้องที่อยู่ตามบ้านที่ไปทอดเทียนได้กราบหลวงปู่หลวงพ่อและพระสงฆ์ผู้อยู่จำพรรษา โดยเฉพาะพระสงฆ์ได้ทำความเคารพต่อกัน (สามัคคีธรรม) ส่วนการสร้างกิจกรรมนี้ขึ้นมาได้ด้วยอาศัยการรื้อสร้างภักดีที่นิยมในภาคอีสาน บทกลอนสรภัญญ์สันทนาการ ได้ช่วยให้ผู้ร่วมกิจกรรมทอดเทียนพรรษาได้รู้สันทนาการเพิ่มขึ้น โดยสื่อผ่านคำพูดว่า รู้จักด้านทั้ง ๙ ได้แก่ต้นจันทน์คือด้านยักข์กุ่มกุ่ม และประทับใจในความรักของยักข์กับคน ได้แก่ ยักข์กุ่มกุ่มกับนางสมณฑา ฟังแล้วประทับใจมาก (ออนซอนหลาย) อีกข้อหนึ่งที่ยึดถือในฐานะเป็นผู้ใหญ่แล้วคือ ความสุขุม ความนิ่ง ความสงบร่มเย็นภายใน ซึ่งเป็นคุณธรรมของสืห์ผู้เป็นพี่ชายใหญ่ที่คอยดูแลปกป้องคุ้มครองน้องคือหอยสังข์และสันทนาการอยู่เสมอ

รูปปั้นเป็นสัญลักษณ์แทนความคิด ความเชื่อ ความเข้าใจ ความรู้ และความศรัทธาต่อพระพุทธเจ้าผ่านตัวละครนามว่า สันทนาการ ผู้เสวยชาติเป็นพระโพธิสัตว์ เป็นภาพเขียนระบายสี นำหนักสีและเส้น ให้สัมพันธ์กับความกว้าง ความยาว และความลึกของภาพ มีการวางภาพบังกันซ้อนกันหรือคาบเกี่ยวกัน ความโดดเด่นของภาพเกิดจากการใช้สี สันทนาการนำมาวาดรูปปั้นมี ๖ สี คือ สีคราม สีแดง สีเหลือง สีเขียว และสีดำ กระบวนการสร้างเริ่มที่นักเรียนสมัครทำกิจกรรมวาดรูปปั้นเชิงคัดลอกภาพจากภาพจริงบนฝาผนังด้วยความสนใจ โดยมีครูผู้รับผิดชอบคอยให้คำแนะนำตลอด

การทำกิจกรรม เมื่อทำกิจกรรมนี้เสร็จแล้วผลที่เกิดขึ้นความรู้สึกสำนึกในบ้านเกิดและบรรพบุรุษของตน เห็นความงามเห็นคุณค่าของอุปถัมภ์ เห็นเส้นสายลายสีที่วาดไปตามตัวละคร ป่าไม้ ภูเขา สัตว์อื่นๆ ตัวละครที่สอนใจมากที่สุดได้แก่ยักษ์กุมภกัณฑ์ ที่สอนเกี่ยวกับการขโมยเป็นสิ่งไม่ดี แม้รู้ดีกว่าดีในตอนแรกแต่สุดท้ายตัวเองต้องถูกฆ่าตาย ซึ่งมีสาเหตุมาจากการขโมยนางสุมณฑาของยักษ์กุมภกัณฑ์นั่นเอง และตัวละครที่สร้างประหลาดใจได้แก่หอยสังข์ ผู้สามารถแปลงร่างเป็นสิ่งต่างๆ ได้ตามใจปรารถนา แต่สอนใจว่านี่เป็นความสามารถเฉพาะตัวของแต่ละสิ่งแต่ละอัน เข้าใจได้แต่อธิบายไม่ได้เท่านั้น

แคนเป็นเครื่องดนตรีเก่าแก่ของผู้คนในแถบเอเชียอาคเนย์ เป็นวัฒนธรรมร่วมของกลุ่มคนไทย-ลาวมา ๓,๐๐๐ กว่าปีแล้ว มีเรื่องเล่าผ่าน ๓ ตำนานคือนายพรานไหมดปญญาเป่าแคน พระอินทร์เนรมิตเป็นลั่นเหมือนปึกแมลงภู่ที่ติดอยู่กับลำกู พร้อมกับเนรมิตเป็นเครื่องเป่าไว้นิ่งอันเรียกว่า แคน, หลิงหม้ายประดิษฐ์เครื่องดนตรีโดยใช้ไม้ไผ่น้อยมาติดกันแล้วใช้ปากเป่าจึงเรียกว่า แคน และแคนเกิดขึ้นในลักษณะผสมผสานกับลำ จึงเกิดเป็นหมอลำ-หมอแคนจนทุกวันนี้ มีแนวคิดให้ลูกหลานได้ศึกษาเรียนรู้และฝึกฝนเป่าแคนจนสามารถเป่าแคนได้ใช้แคนเป็น ส่วนกระบวนการสร้างให้นักเรียนสมัครด้วยตนเอง นักเรียนโรงเรียนบ้านสาวะถีฝึกเป่าแคนทำนองสินไซ โดยมีพ่อบุญมาก แสงศรีเรือง เป็นหมอแคน และนักเรียนบ้านหัวหนองนาวัวโนนจั่วฝึกเป่าแคนทำนองขอนแก่น โดยมีพ่อกลม พรหมมาชุย เป็นหมอแคน สิ่งที่เกิดกับนักเรียนคือมีความรับผิดชอบ มีความจริงใจ มีความกล้าหาญที่จะฝึกเป่าแคนตามบรรพบุรุษ เพื่อจะได้สืบสานสืบทอดสิ่งดีงามในชุมชนให้คงอยู่กับชุมชนต่อไป

การแสดงละครเวทีเกิดจากอุปนิสัยของคนที่ชอบการเล่นแบบ การเล่นบทบาทสมมติ เป็นการเล่นที่มุ่งเน้นพัฒนาจินตนาการ เสริมสร้างความเชื่อมั่น เรียนรู้ที่จะรับผิดชอบ การเล่นในกลุ่มจะช่วยพัฒนาความคิด ความเข้าใจคนอื่น พัฒนาภาษาไปพร้อมๆ กันด้วย กระบวนการสร้างให้นักเรียนสมัครด้วยตนเอง แบ่งบทละครเวทีไปตามความถนัดและความชอบของนักเรียน นานิทานธรรม พันบ้านโบราณมากล่าวเป็นคติเตือนใจ ได้แก่ ตอนท้าวสินไซนำเอาอาสุมณฑากลับคืนนครเป็งจาลเป็นบทละครเวที เมื่อนักเรียนได้แสดงละครเวทีจนเป็นแล้ว นักเรียนมีความซาบซึ้งในความรักระหว่างพี่ชายคือพระยาสุรสาขกับน้องสาวคือนางสุมณฑา ความรักที่เป็นรักแท้ระหว่างยักษ์กับคน ได้แก่ยักษ์กุมภกัณฑ์กับนางสุมณฑา ความกล้าหาญและความกตัญญูของสินไซผู้เป็นตัวละครเอกในเรื่อง

มัคคุเทศก์เป็นผู้นำที่นำนักท่องเที่ยวไปยังสถานที่ต่างๆ ให้บริการแนะนำ ให้ความรู้ด้านต่างๆ แก่นักท่องเที่ยว สร้างสรรค์กิจกรรมให้สนุกสนาน ให้นักท่องเที่ยวรู้สึกผ่อนคลาย และช่วยให้นักท่องเที่ยวเดินทางถึงจุดหมายปลายทาง กระบวนการสร้างให้นักเรียนนักเรียนสมัครเข้าร่วมกิจกรรมด้วยตนเอง อ่านวรรณกรรมสินไซต้นฉบับของวัดไชยศรี บ้านสาวะถี เรียบเรียงโดยพระครูบุญชยากรจนจดจำได้ทั้งหมด ศึกษาข้อมูลเชิงประวัติของบ้านสาวะถี สิ่งสำคัญ บุคคลสำคัญในหมู่บ้าน พัฒนาการของวัด อดีตเจ้าอาวาสโดยเฉพาะหลวงปู่อ่อนสาผู้สร้างสิมบอกเล่าสินไซ สิ่งสำคัญในวัด การทำกิจกรรมและโครงการต่างๆ ของเจ้าอาวาสรูปปัจจุบัน สิ่งที่เกิดกับนักเรียนคือนักเรียนได้ศึกษาเรียนรู้ประวัติความมา พัฒนาการของบ้านสาวะถีและวัดไชยศรี เกิดความรัก ความภาคภูมิใจในท้องถิ่นบ้านเกิดของตน รู้สึกสำนึกในคุณงามความดีที่บรรพบุรุษได้สร้างไว้ให้ มีความตระหนักรู้ที่จะรักษาด้วยการศึกษาเรียนรู้สินไซให้มากขึ้นต่อไป

๕.๒ อภิปรายผลการวิจัย

จากที่ได้สรุปผลการวิจัยข้างต้นทำให้ทราบว่า วรรณกรรมสินไซเป็นนิทานพื้นบ้านที่เกิดขึ้นและดำรงอยู่กับวิถีชีวิตของชาวบ้าน ในเวลาที่มีความเศร้าโศกเมื่อมีคนตายในหมู่บ้าน ชาวอีสานนิยมนำนิทานสินไซซึ่งเป็นหนังสือผูกมาอ่านให้เพื่อนบ้านฟัง และชาวอีสานเรียกงานนี้ว่า จันทน์เฮือนดี ซึ่งสอดคล้องกับ ศิลา วีระวงศ์ ที่กล่าวว่าตามประวัติเดิมของสินไซแต่งเป็นร้อยแก้วหรือเป็นหนังสือเทศน์แบบชาดกทั้งหลาย ต่อมาภายหลังทำวปางคำจึงได้แต่งเป็นกลอนใช้สำหรับฟังในเวลาที่มีความเศร้าโศกสำหรับผู้แต่งเรื่องสินไซ ได้แก่ ทำวปางคำ กวีราชสำนักเป็นผู้แต่ง และแต่งในสมัยพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช ซึ่งสัมพันธ์กับ กัญญา บุรีรัตน์ ผู้ศึกษาวรรณกรรมสินไซในแง่วิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์ที่พบว่า ผู้แต่งวรรณกรรมสินไซคือทำวปางคำ ซึ่งน่าจะหมายถึงกษัตริย์หรือตำแหน่งผู้แต่งหนังสือในราชสำนัก ส่วนสมัยที่แต่งพบว่าวรรณกรรมสินไซแต่งในรัชสมัยพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช ในประเด็นฐานะหรือตำแหน่งผู้แต่งนี้ มัน จงเรียน มีความเห็นต่างจากกัญญา บุรีรัตน์ว่า หนังสือคำกลอนเล่มนี้เป็นสำนวนของทำวปางคำกวีเอกอีสาน ไม่ใช่กวีเอกราชสำนักแต่อย่างใด ในประเด็นใครเป็นคนแต่งวรรณกรรมสินไซกันแน่ แม้จะมีนักปราชญ์หรือท่านผู้รู้สินไซส่วนใหญ่จะเห็นว่าทำวปางคำเป็นคนแต่งวรรณกรรมสินไซก็ตาม แต่ปรีชา พิณทอง กลับตอบไปในมุมมองนิยมปราชญ์อีสานที่ไม่นิยมบอกชื่อผู้แต่งว่า วรรณกรรมเรื่องนี้ที่ได้ชื่อว่าเป็นวรรณกรรมอีสานนั้น มีเค้าโครงเรื่องมาจากหลายทาง บรรดานักปราชญ์หรือผู้มีปัญญาชาวอีสานโบราณ ได้รวบรวมพลักร้อยกรองภาษาอันสละสลวย ตรงตามเกณฑ์ฉันทลักษณ์ โดยใช้ฉากของเรื่องให้สะท้อนถึงภาวะความเป็นอยู่ของสังคมแต่ละยุคสมัย จนกลายเป็นวรรณคดีซึ่งแสดงออกถึงวิถีชีวิตของชาวบ้าน ผู้ประพันธ์ได้ชื่อว่าเป็นผู้เสียสละบูชาธรรม จึงไม่นิยมบอกชื่อตัวเองไว้เพราะถือว่าเป็นกิเลส

ประเด็นเกี่ยวกับอุปถัมภ์ ชุมนรก ตัวละครเอก ตัวละครรอง ฯลฯ บนผาผนังสีมของวัดไชยศรีและวัดสนวนวาริพัฒนาราม โดยเฉพาะอุปถัมภ์กุ่มกัณฑ์หรือชุมนรกที่วาดใจให้เกิดความรู้สึกกลัว ซึ่งตรงกับทัศนะของโสวิทย์ บำรุงภักดิ์ที่ว่า เมื่อเดินชมอุปถัมภ์รอบสีมทั้งหลังแล้วเกิดความรู้สึกประหลาดๆ ขึ้นในใจ ให้เกิดความรู้ความเข้าใจในอุปถัมภ์ที่บอกเล่าเรื่องต่างๆ ได้ลงตัวแต่ใจให้มองเห็นสิ่งที่เขียนอุปถัมภ์ทั้งคม ชัด และลึก แต่ใจให้รู้สึกกลัวบาป จนจิตไม่คิดจะทำบาป และอีกประเด็นหนึ่งที่ว่าสินไซตัวละครเอกในเรื่องเป็นพระโพธิสัตว์นั้น มีความสอดคล้องกับความเห็นของโสวิทย์ บำรุงภักดิ์ที่กล่าวถึงสินไซไว้ในหนังสือคุณธรรมที่เสนอผ่านตัวละครในวรรณกรรมสินไซ ความเป็นสินไซหรือทำวสินไซเป็นพระโอรสของพระยาสุรราชผู้ปกครองนครเป็งจาล มีนางลุนเป็นพระมารดา มีหอยสังข์หรือทำวหอยสังข์ร่วมพระมารดาเดียวกัน สินไซมีฐานะเป็นน้องชายของหอยสังข์ สินไซมีพระนามเต็มว่า พระยาสังข์สีลปชัยมหาจักรพรรดิราชเจ้า ตามคติในเรื่องสินไซมีความเชื่อว่า สินไซเป็นผู้มีบุญญาธิการมาเสวยชาติเป็นพระโพธิสัตว์ เพื่อบำเพ็ญบารมีเป็นพระพุทธเจ้าในอนาคต

การกล่าวว่าวรรณกรรมสินไซเป็นนิทานที่รวมเอาศาสตร์ต่างๆ ไว้หลายศาสตร์ เช่น รัฐศาสตร์ ภูมิศาสตร์ พุทธศาสนา ปรัชญา มนุษยศาสตร์ สังคมศาสตร์ ฯลฯ ซึ่งใกล้เคียงกับ ทรงวุฒิ ศรีวิไล ที่กล่าวว่า วรรณกรรมสินไซเป็นการรวมเอาศาสตร์หลายสาขามาอยู่ในเรื่องเดียวกัน เช่น เศรษฐศาสตร์ ประวัติศาสตร์ รัฐศาสตร์ สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา นิติศาสตร์ ศาสนา ปรัชญา ภูมิศาสตร์ ญาณวิทยา ฯลฯ ไว้เป็นอย่างดี และที่สำคัญยิ่งอันเป็นหัวใจของเรื่องคือ การสั่งสอนให้

ไพร่ฟ้าประชาชนทั้งผู้ปกครองผู้ถูกปกครอง ให้รู้จักฮึดและคง ทั้งส่วนตนเอง ส่วนครอบครัวและส่วนชุมชน รวมไปถึงระดับประเทศชาติบ้านเมือง และหากกล่าวเฉพาะเนื้อหาหลักทางพุทธศาสนาในเรื่องบุคลาธิษฐานและธรรมาธิษฐาน มีความเหมือนกับทัศนะของชอบ ดีสวนโคก ที่กล่าวว่าทำวปางคำได้ทำหน้าที่ผู้ประพันธ์เพื่อสร้างความผ่อนคลายสบายใจ สร้างความเพลิดเพลิน แสดงความคิดเห็นออกสู่สายตาผู้อ่านผู้ฟัง ทำให้เกิดความคิดจากสิ่งที่เป็นนามธรรมหรือเรียกว่าธรรมาธิษฐานมาสู่รูปธรรมหรือเรียกว่าบุคลาธิษฐาน ให้เห็นเป็นรูปร่าง ทำให้เกิดอรรถรสทางวรรณกรรมตามคัมภีร์นาฏยศาสตร์ในวรรณกรรมสันสกฤต

ประเด็นเกี่ยวกับอิทธิพลของสินไซที่มีวิถีชีวิตของชาวจังหวัดขอนแก่น โดยมองผ่านการตั้งชื่อถนนของบ้านสาวะถีและการตั้งชื่อห้องประชุมของเทศบาลนครขอนแก่น มีความสัมพันธ์กับงานวิจัยของโสวิทย์ บำรุงภักดิ์ที่กล่าวไว้ในงานวิจัยว่าอิทธิพลของเรื่องสินไซ ได้แก่ การนำเรื่องนี้ไปวาดรูปเล่าเรื่องสินไซรอบสัปดาห์ตลอดทั้งหลังที่เรียกว่า จิตรกรรมฝาผนังหรือสือบแต้ม นำไปแสดงเป็นนาฏกรรมที่เรียกว่า หมอลำ นำไปแสดงเป็นนันทนาการที่เรียกว่า หนึ่งประโมทัยหรือหนึ่งตะลุง นำไปสร้างเป็นปติมากรรมรูปปั้นสีโหดั้งเด่นเป็นสง่าบนหัวเสาไฟฟ้าเทศบาลนครขอนแก่น และผู้บริหารเทศบาลนครขอนแก่นได้ประกาศใช้คำเรียกเรื่องนี้สั้นๆ ว่า สินไซ จนก่อให้เกิดการเรียนรู้การฟื้นฟูและอนุรักษ์วรรณกรรมสินไซของชาวขอนแก่นมากขึ้น ด้วยการอ่านตัวบทสินไซที่อยู่ในรูปโคลงวิหขุมลิตและจัดกิจกรรมต่างๆ นั้น มีความเหมือนกันกับงานวิจัยของทรงวิทย์ พิมพ์พะกรณ์ที่กล่าวว่า การฟื้นฟูและอนุรักษ์วรรณกรรมสินไซสองฝั่งโขงมี ๓ รูปแบบ คือ (๑) รูปแบบที่ ๑ เป็นการฟื้นฟูสินไซและอนุรักษ์ในเชิงวิชาการ ได้แก่ การศึกษาสินไซด้วยการอ่านและการท่องจำตัวบทสินไซที่เป็นต้นฉบับอยู่ในรูปโคลงวิหขุมลิต พร้อมอธิบายตัวบทให้เข้าใจกันอย่างทั่วถึง (๒) รูปแบบที่ ๒ เป็นการฟื้นฟูสินไซและอนุรักษ์สินไซผ่านกิจกรรม เช่น การฟ้อนสินไซ การลำสินไซ การเป่าแคนสินไซ การแสดงละครเวทีสินไซ การวาดสือบแต้มสินไซ ฯลฯ (๓) การขยายเครือข่ายไปยังวัดบ้าน โรงเรียน ให้มีการเรียนรู้และนำความรู้จากวรรณกรรมสินไซไปใช้ให้เกิดประโยชน์ในเชิงประจักษ์

ส่วนที่แตกต่างจากหนังสือ ตำรา และงานวิจัยที่กล่าวมาข้างต้น ได้แก่ การสร้างเครือข่ายการเรียนรู้วรรณกรรมสินไซด้วยการสร้างและการใช้ความรู้จากวรรณกรรมสินไซสู่การพัฒนาชุมชนบ้านสาวะถีและชุมชนบ้านหัวหนอง ด้วยการให้ความรู้วรรณกรรมสินไซแก่อาสาสมัครในวัดบ้านสาวะถีและวัดสวนวาริพัฒนาราม แก่ผู้บริหารสถานศึกษา คณะครูและนักเรียนโรงเรียนบ้านสาวะถี (สาวัดธีราชูภรณ์รังษุณี) ด้วยการจัดกิจกรรมการร้องสรภัญญ์สินไซ การวาดสือบแต้มเชิงคัดลอกภาพบนฝาผนังสีทั้ง ๒ วัด การเป่าแคนทำนองสินไซและทำนองขอนแก่น การแสดงละครเวทีสินไซ และการเป็นมัคคุเทศก์น้อยที่คอยบอกเล่านิทานธรรมสินไซแก่ผู้มาเยือนทั้งใกล้และไกลได้อยู่เสมอ

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ช่วยให้มองเห็นว่ายังมีกระบวนการสร้างและการใช้หรือการนำความรู้จากวรรณกรรมเรื่องสินไซสู่การพัฒนาชาวบ้าน เด็ก เยาวชนในชุมชนให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น จึงเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ ดังนี้

(๑) การทำงานแบบประสานสัมพันธ์หรือเชื่อมโยงเข้าหากัน ยังมีความจำเป็นและสำคัญต่อการทำงานในเชิงปฏิบัติการ การทำวิจัยภาคสนามครั้งนี้เป็นเหตุให้คณะผู้วิจัยได้มองเห็นภาพของ ‘บ้าน วัด โรงเรียน’ ในความสำเร็จที่ว่า ‘บวร’ ได้กระจ่างชัดมากขึ้น ดังนั้น จึงเห็นว่าการทำงานโดยเฉพาะงานเชิงวัฒนธรรม ผู้ทำงานจำเป็นต้องดึงบ้านวัดและโรงเรียนให้เข้ามาปฏิบัติการร่วมกันบนแนวทางและวิธีการอันเดียวกัน งานต่างๆ คงจะสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ทุกประการ

(๒) การทำงานของพระครูบุญชยากร เจ้าอาวาสวัดไชยศรี ท่านเป็นนักประสานหน่วยงานอื่นได้เป็นอย่างดี เช่น โรงเรียนในเขตชุมชนสาวะถี เทศบาลสาวะถี และที่เป็นหน่วยงานนอกชุมชนสาวะถี ได้แก่ ศูนย์วัฒนธรรม คณะศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น เทศบาลนครขอนแก่น เป็นต้น การทำงานในเชิงปฏิบัติการคือการประสานเพื่อให้คนอื่นหน่วยงานอื่นให้มารู้จักวัดไชยศรี หรือเมื่อคนอื่นหน่วยงานอื่นเข้าไปวัดๆ ก็ต้องให้คำตอบคำอธิบายในสิ่งที่ต้องการได้ตามสมควร

(๓) สังคมปัจจุบันเป็นสังคมสื่อออนไลน์ เด็กและเยาวชนมีเวลาอยู่กับสื่อมากกว่าอยู่กับวัด (พระสงฆ์เป็นสื่อกลาง) และมากกว่าอยู่กับโรงเรียน(ครูเป็นสื่อกลาง พระสงฆ์กับครูจะต้องเป็นที่พึ่งของเด็กและเยาวชนได้ ซึ่งสามารถศึกษาได้จากวัดไชยศรีที่ได้กำหนดทำกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับฮีต ๑๒ คอง ๑๔ เช่น กิจกรรมบุญข้าวประดับดิน บุญข้าวจี เพราะฉะนั้น แนวทางและวิธีการทำงานของเจ้าอาวาสวัดไชยศรี จึงถือเป็นการทำงานเชิงปฏิบัติการที่วัด บ้าน โรงเรียนหน่วยงานองค์กรต่างๆ ควรนำไปปรับใช้ตามบริบทของแต่ละแห่งได้ตามความเหมาะสม

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษากระบวนการสร้างและการใช้หรือการนำความรู้จากวรรณกรรมเรื่องสินไชสู่การพัฒนาสังคมคือบ้าน วัดและโรงเรียนของชาวจังหวัดขอนแก่น คณะผู้วิจัยจึงเสนอประเด็นที่ควรนำไปสู่การวิจัยครั้งต่อไปดังนี้

(๑) การพัฒนาชาวบ้าน พระสงฆ์ และครู (บ-ว-ร) ให้เป็นผู้เชี่ยวชาญในวรรณกรรมเรื่องสินไชจนสามารถอ่านตัวบทและเข้าใจตัวบทในรูปของโคลงวิหขุมวลีได้ เพื่อเป็น ‘ชาวบ้านต้นแบบ พระสงฆ์ต้นแบบ ครูต้นแบบ’ ของชุมชนนั้นๆ และเป็นหลักของการศึกษาเรียนรู้เรื่องสินไชให้ยั่งยืนต่อไป

(๒) รูปแบบการพัฒนาชาวบ้าน พระสงฆ์และครูภายใต้บริบทวิถีชุมชนและวัฒนธรรมอีสาน เพื่อให้เกิดความภาคภูมิใจในวิถีชุมชนของตนๆ และวัฒนธรรมอีสานที่ตนเองพบเห็นอยู่เสมอ

(๓) ข้อปฏิบัติที่ดีงามในวรรณกรรมเรื่องสินไช ซึ่งเป็นข้อปฏิบัติระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับอมนุษย์ มนุษย์กับสัตว์ มนุษย์สิ่งแวดล้อม มนุษย์กับธรรมชาติ และมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ

บรรณานุกรม

ก. หนังสือ/ตำรา

กระทรวงศึกษาธิการ. การจัดสาระการเรียนรู้กลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทยตามหลักสูตรการศึกษา
ขั้นพื้นฐานพุทธศักราช ๒๕๔๔. กรุงเทพมหานคร : กระทรวงศึกษาธิการ. ๒๕๔๖.

คำหามาน คนโค. ฃญา: ฃมึปฃญญาอีสาน. กรุงเทพมหานคร : บริษัทสำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช
จำกัด, ๒๕๔๕

คณะกรรมการการแข่งขันกีฬาแห่งมิตรภาพและสมานฉันท์ สปริตนครขอนแก่น. สิ้นไซเกมส์.

ขอนแก่น : หจก.ขอนแก่นการพิมพ์, ๒๕๕๑.

จารุวรรณ ธรรมวัตร. ลักษณะวรรณกรรมอีสาน. มหาสารคาม : ศิริธรรมการพิมพ์, ๒๕๒๑.

_____. แลลดพงศาวดารลาว. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๒๙.

จารุบุตร เรืองสุวรรณ. ของดีอีสาน. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ศาสนา, ๒๕๒๐.

_____. ของดีอีสาน. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงศึกษาธิการ
, ๒๕๑๙.

_____. “คำนิยม”, ใน สังข์ศิลป์ชัย. ตรวจชำระ โดย ดร. ปรีชา พิณทอง. อุบลราชธานี :
โรงพิมพ์ศิริธรรม, ๒๕๒๔.

จินดา ดวงใจ. สังข์ศิลป์ชัย. ขอนแก่น : คลังน่านานวิทยา, ๒๕๐๖.

จิตร ภูมิศักดิ์. ความเป็นมาของคำสยามไทยลาวและขอม และลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ.
กรุงเทพมหานคร : ดวงกมล, ๒๕๒๔.

จามเทวีวงศ์. พงศาวดารเมืองศรีอยุธยา. พิมพ์ครั้งที่สี่. กรุงเทพมหานคร : บรรณกิจเทรดดิ้ง,
๒๕๑๖.

ขอบ ดีสวนโคก. วรรณกรรมพื้นบ้าน สิ้นไซ. ขอนแก่น : โรงพิมพ์คลังน่านานวิทยา, ๒๕๕๐.

_____. “บทบาทและคุณค่าสิ้นไซสองฝั่งโขง” ใน สิ้นไซสองฝั่งโขง. ทรงวิทย์ พิมพ์พะ
กรณ์ บรรณาธิการ. ขอนแก่น : หจก.ขอนแก่นการพิมพ์, ๒๕๕๖.

ตรีศิลป์ บุญขจร. จารุวรรณ เขาว์นวม และ วียะดา พรหมจิตต์. บทสำรวจวรรณคดีลาว: จาก
วรรณคดีล้านช้างถึงวรรณคดีทันสมัย. เอกสารประกอบการประชุมวิชาการเปิดโลก
วรรณกรรมเพื่อนบ้าน (๑) วรรณกรรมลาว : ๒๕๔๐.

ดนุพล ไชยสินธุ์ และทองสุข จารุเมธีชน. ท้าวเย่-บาเจือง. เลย์ : ศูนย์วัฒนธรรมวิทยาลัยครูร่วมกับ
หน่วยศึกษานิเทศก์ กรมการฝึกหัดครู, ๒๕๒๘.

ท้าวปางคำ. สิ้นไซย์เดิมพิสดาร. คัดลอกโดย นายทองคำ มูลอามาตย์. บ้านไผ่ : ห้างดำรงผลพาณิชย์,
๒๔๙๓.

ทิพวรรณ พุ่มมณี. หลักการมัคคุเทศก์. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง,
๒๕๔๗.

ทรงวิทย์ พิมพ์करण์ บรรณาธิการ. **สินไซสองฝั่งโขง**. ขอนแก่น : โรงพิมพ์ขอนแก่นการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๗.

ทรงวุฒิ ศรีวิไล. **สินไซ**. ขอนแก่น : หจก.ขอนแก่นการพิมพ์, ๒๕๕๖.

ทองคำ มูลอามาตย์. **สินไชย์เดิมพิศดาร ลำนวนเอกของท้าวปางคำ**. ขอนแก่น : ห้างดำรงผลพาณิชย์, ๒๕๔๓.

ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนกุล. “เปรียบเทียบลักษณะวรรณกรรมท้องถิ่น ลานนา อีสาน และได้”. รายงานการสัมมนาวิชาการวรรณกรรมลานนา เล่ม ๑, เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๗.

ทรงศักดิ์ ปรางค์วัฒนกุล. รายงานการสัมมนาทางวิชาการ วรรณกรรมลานนา เล่ม ๑. เชียงใหม่ : โครงการตำรามหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๗.

ธีรพล นามวงศ์. **นิทานธรรมคำกลอนอีสานเรื่อง สินไซ ฉบับสมบูรณ์ ปรับปรุงจากหนังสือผูกโบราณ**. ขอนแก่น : หจก.ขอนแก่นการพิมพ์, ๒๕๕๗.

ธวัช ปุณโณทก. **วรรณคดีอีสาน : ความสัมพันธ์กับวรรณคดีล้านช้างและวรรณคดีไทยภาคกลาง**. เอกสารประกอบการประชุมวิชาการเปิดโลกรวรรณกรรมเพื่อนบ้าน(๑) วรรณกรรมลาว: ๒๕๕๐.

_____. **วรรณกรรมอีสาน**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๒.

_____. **วรรณกรรมท้องถิ่น**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๕.

ธิตี เสงี่ยมิ. **ภาพจิตรกรรมฝาผนังอีสาน**. ขอนแก่น : โรงพิมพ์พระธรรมชั้น, ๒๕๓๐.

ธีรพล นามวงศ์. **นิทานธรรมคำกลอนอีสานเรื่องสินไซ ฉบับสมบูรณ์ ปรับปรุงจากหนังสือผูกโบราณ**. ขอนแก่น : หจก.ขอนแก่นการพิมพ์, ๒๕๕๗.

นิยะดา สาริกภูติ. “ปัญหาสาตก : ประวัติและความสำคัญที่มีต่อวรรณกรรมร้อยกรองไทย”. ใน **อักษรศาสตร์นิพนธ์ : รวบรวมบทความทางภาษาและวรรณคดีไทย**. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๖.

บุญเสริม สาตราภัย และ สังคีต จันทนะโพธิ. **อดีตล้านนา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรุงสยามการพิมพ์, ๒๕๒๐.

พรรัตน์ ดำรุง. **การละครสำหรับเยาวชน**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๗.

พจนานุกรมฉบับเฉลิมพระเกียรติ พ.ศ.๒๕๓๐. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๑.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

พระอริยานุวัตร (อารีย์ เขมจารี). **สังข์ศิลป์ไชย**. มหาสารคาม : ไม่ปรากฏที่พิมพ์, ๒๕๒๖.

_____. **กาหะเกษ**. อุบลราชธานี : โรงพิมพ์ศิริธรรม, ๒๕๑๙.

พระมหาศิลา วีระวงศ์. “วรรณกรรมท้องถิ่นอีสานเรื่องสังข์ศิลป์ไชย”. **ภาควิชาภาษาไทย วิทยาลัยครูสวนสุนันทา**, ๒๕๒๒.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

พิษณุ จันทรวีทัน. **เสน่ห์ภาษาลาว**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์นิลุบล, ๒๕๔๕.

_____. **สารานุกรมภาษาไทย – อีสาน – อังกฤษ**. อุบลราชธานี : โรงพิมพ์ศิริธรรม, ๒๕๓๒.

_____. **สังขศิลป์ชัย**. อุบลราชธานี : โรงพิมพ์ศิริธรรม, ๒๕๒๔.

ไพบูลย์ แวงเงิน. **กลอนจำ-ภูมิปัญญาของอีสาน**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๔.

ไพโรจน์ สโมสร. **ลิมอีสาน**. ขอนแก่น : คลังนาวิทยา, ๒๕๓๐.

_____. **จิตรกรรมฝาผนังอีสาน**. กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พรินตติ้งกรุ๊ป, ๒๕๓๒.

บุญเลิศ จันท. **แคน : ดนตรีพื้นเมืองอีสาน**. กรุงเทพมหานคร : โอ เอส พรินตติ้งเฮาส์, ๒๕๓๑.

บุษกร สำโรงทอง และคณะ. **แคน**, พิมพ์ครั้งที่ ๑. กรุงเทพมหานคร : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

ปรีชา พิณทอง. **ขูลูนางอ้าว**. อุบลราชธานี : โรงพิมพ์ศิริธรรม, ๒๕๒๔.

_____. **สารานุกรมภาษาอีสาน – ไทย – อังกฤษ**. อุบลราชธานี : โรงพิมพ์ศิริธรรม, ๒๕๓๒.

ปริญญา โณภิกขุ. **ประเพณีไทยโบราณอีสาน**. อุบลราชธานี : โรงพิมพ์ศิริธรรม, ๒๕๓๘.

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น. **สังสันไซ ฉบับสองภาษา (อักษรไทย-อักษรธรรม)**. ขอนแก่น : หจก.โรงพิมพ์คลังนาวิทยา, ๒๕๕๖.

มัน จงเรียน. **สังขศิลป์ชัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร, มปป.

มัลลิกา คณานุรักษ์. **คติชนวิทยา**. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๕๐.

ราชบัณฑิตยสถาน. พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒. กรุงเทพมหานคร : บริษัทนานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น จำกัด, ๒๕๔๖.

เรืองเดช ปันเขื่อนขัติย์. **เรียนภาษาลาวเบื้องต้น**. กรุงเทพมหานคร : สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๒

ลมูล จันทน์หอม. **วรรณกรรมท้องถิ่นล้านนา**. เชียงใหม่ : สุริวงค์บุ๊คเซนเตอร์, ๒๕๓๘.

วริษา กมลนาวัน. **ฝึกทักษะภาษาลาวเวียงจันทน์**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๔.

วิทย์ ศิวะศรียานนท์. **วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์**. พิมพ์ครั้งที่สี่. พระนคร : สมาคมภาษาและหนังสือแห่งประเทศไทย, ๒๕๑๔.

ศิราพร ณ ถกลาง. **ทฤษฎีคติชนวิทยา วิธีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนาน-นิทานพื้นบ้าน**. กรุงเทพมหานคร : โครงการเผยแพร่ผลงานวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

ศิวาพร วัฒนรัตน์. **การศึกษาลักษณะและแนวทางอนุรักษ์กวีนิพนธ์ล้านนาในสมัยปัจจุบัน**.

กรุงเทพมหานคร : ทบวงมหาวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดเชียงใหม่และศูนย์ศิลปวัฒนธรรม วิทยาลัยครูเชียงใหม่. **ภูมิปัญญาชาวบ้าน**

ล้านนา : รวบรวมบทความการสัมมนาตำนานคดี. เชียงใหม่ : วิทยาลัยครูเชียงใหม่, ๒๕๓๓.

สילה วีระวง. **สังสินไช ๑**, พิมพ์ที่ ๑. นครหลวงเวียงจันทน์ : พะไซ กราฟฟิคหน้า, ๒๐๐๙.

_____ . **สังข์ศิลป์ชัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แสงศิลป์, ๒๕๑๒.

_____ . **สังข์ศิลป์ชัย**. ถอดความจากสำนวนท้าวปางคำ. บางกอก : โรงพิมพ์แสงศิลป์, ๒๕๑๒.

สילה วีระวงส์. **สังข์ศิลป์ชัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แสงศิลป์, ๒๕๑๒.

โสวิทย์ บำรุงภักดิ์. **คุณธรรมที่เสนอผ่านตัวละครในวรรณกรรมเรื่อง สินไช**. ขอนแก่น : โรงพิมพ์
พระธรรมจันทร์, ๒๕๕๒.

_____ . **อุปแต้ม...แต้มใจ**เยาวชนคนขอนแก่น. ขอนแก่น : โรงพิมพ์พระธรรมจันทร์, ๒๕๕๒.

_____ . **สินไช**. ขอนแก่น : โรงพิมพ์เพ็ญพรินต์ จำกัด, ๒๕๕๓.

สรเชต วรคามวิชัย. **ประวัติศาสตร์ไทยสมัยอยุธยา**. บุรีรัมย์ : วิทยาลัยครูบุรีรัมย์, ๒๕๒๖.

สุธิวศ์ พงษ์ไพบูลย์. **วรรณคดีวิเคราะห์**. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๕.

กรมศิลปากร กองวรรณกรรมและประวัติศาสตร์, ๒๕๔๐.

_____ . **วรรณคดีวิเคราะห์**. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๕.

สุจิตต์ วงษ์เทศ. **ประวัติศาสตร์สังคม-วัฒนธรรมของภาษาและวรรณคดีในสยามประเทศ**.

สมบัติ พลายน้อย. **จิตรกรรมฝาผนังในอีสาน**. กรุงเทพมหานคร : ศิลปบรรณาการ, ๒๕๒๖.

สิริวัฒน์ คำวันสา. **อีสานปริทัศน์ (อีสานคดี ๒)**. กรุงเทพมหานคร : คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัย
ศิลปากร, ๒๕๒๔.

สังสินไช. เวียงจันทน์, ราชบัณฑิตยสภาลาว, ๒๕๑๗.

สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า. **พจนานุกรมภาคอีสาน-ภาคกลาง**. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนา
พานิช, ๒๕๑๕.

สุนทร โพธิสาร. **สินไช : ฐานที่มั่นวัฒนธรรมแห่งยุคสมัย**. ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๙.

สุนันท์ จันทร์พิมพ์. **ละครสร้างสรรค์**, มปป, มปท..

ศิลป์ พีระศรี. **ศิลปะสงเคราะห์**. แปลโดย ศาสตราจารย์พระยาอนุมานราชธน, พิมพ์ครั้งที่ ๒,
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ศูนย์การทหารราบที่ ๓, ๒๕๑๕.

ศักดิ์ สายสิงห์. **เจดีย์ พระพุทธรูป อุปแต้ม สิม ศิลปะลาวและอีสาน**. กรุงเทพมหานคร : มิวเซียม
เพรส, ๒๕๕๕.

อุดม รุ่งเรืองศรี. **วรรณกรรมพื้นบ้านอีสาน**. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๓.

_____ . **คร่าวของหงส์ผาคำของพระยาโลมาวิสัย ฉบับเทียบอักษรลานนาและไทย**.
เชียงใหม่ : หน่วยส่งเสริมศิลปศึกษาและวัฒนธรรมลานนา คณะมนุษยศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๔.

อุดม บัวศรี. **วัฒนธรรมอีสาน**. ขอนแก่น : หจก.โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา, ๒๕๔๖.

_____ . **อุปแต้มสินไช**. ขอนแก่น : หจก.โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา, ๒๕๔๗.

หม่อมศุภักษร ดิศกุล. **พุทธศิลป์ล้ำเลิศควรเชิดชู**. กรุงเทพมหานคร : สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๒๐.

ฤทธิรัตน์ กายราช. **บัว : องค์ประกอบประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรมไทย**. กรุงเทพมหานคร :
สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๖.

ข. วิทยานิพนธ์

กัญญา บุรีรัตน์. “สังข์ศิลป์ชัย : ศึกษาวิเคราะห์วิจารณ์เชิงประวัติ”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๐.

จารุวรรณ จันทรเกษ. “แนวความคิดด้านค่านิยมในวรรณกรรมร้อยกรองของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ”. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**, บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๑.

จารุวรรณ เขาว์นวม. **นิทานพื้นเมืองลาว: ลักษณะเด่นและความสัมพันธ์กับสังคม**.

วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาวรรณคดีเปรียบเทียบ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

มณี พะยอมวงศ์. “การวิเคราะห์และเปรียบเทียบมหากาพย์ภาคกลาง ภาคเหนือ ภาคอีสาน และภาคใต้,” **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร, ๒๕๑๙.

ระวีวรรณ อินทร์แหยม. “เสี้ยวสวาด : การศึกษาเชิงวิเคราะห์”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๔.

เบญจพร เรื่องเลิศบุญ. “สินไชยบัพราจินบุรี : การศึกษาเชิงวิเคราะห์”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๓๐.

ประคอง เจริญจิตรกรรม. “วรรณกรรมอีสาน : สังข์ศิลป์ชัย”. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**, บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๙.

พิฑูร มลิวัลย์. “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องการพะเกษ”. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต**, บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๓.

ค. วารสาร

วารสารวิเวกสาร ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๓๔ ประจำเดือนพฤษภาคม-มิถุนายน ๒๕๕๗.

ภาคผนวก ก

แจ้งผลการพิจารณาทดความวิจัย
มหาวิทยาลัยราชภัฏภูเก็ต

ภาคผนวก ข

แบบสัมภาษณ์

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย เรื่อง

เครือข่ายการเรียนรู้ : กระบวนการสร้างและการใช้ความรู้จากวรรณกรรมสันไช

สู่การพัฒนาสังคมของชาวจังหวัดขอนแก่น

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์

ก. กลุ่มอุปาสกอุปาสิกา

๑. บ้านเลขที่.....บ้าน.....ตำบล.....อำเภอ.....
จังหวัด.....

๒. อายุ.....ปี

๓. สถานภาพ ☐ โสด ☐ สมรส ☐ หย่าร้าง ☐ แยกกันอยู่

๔. อาชีพ ☐ ข้าราชการเกษียณ ☐ รับราชการ ☐ เกษตรกร ☐ แม่บ้าน
☐ พ่อบ้าน ☐ รับจ้าง

ข. กลุ่มนักเรียน

๑. บ้านเลขที่.....บ้าน..... และโรงเรียน.....
ตำบล.....อำเภอ.....จังหวัด.....

๒. อายุ.....ปี

๓. กำลังศึกษาอยู่ชั้นประถมศึกษาปีที่.....

ตอนที่ ๒ ความรู้ทั่วไปเกี่ยวกับนิทานสันไช

๑. ท่านได้ยินได้ฟังนิทานจากแหล่งใด

☐ การเล่าของผู้สูงอายุ ☐ พระสงฆ์ ☐ การจัดกิจกรรม ☐ ครู
☐ โทรทัศน์ ☐ วิทยู

๒. ท่านรู้นิทานสันไชได้มากที่สุดจากสื่อหรือกิจกรรมชนิดใด

☐ หมอลำ ☐ หนังสือ ☐ สัมมนา ☐ สนทนา
☐ เล่านิทาน ☐ แสดงละครเวที

๓. คุณลักษณะเฉพาะของตัวละครในวรรณกรรมสันไชที่ท่านรู้

๓.๑ ท้าวสีโห

.....
.....

๓.๒ ท้าวสันไช

.....
.....

๓.๓ ท้าวหอยสังข์

๓.๔ พระยาकुสุราช

๓.๕ ยักษ์กุมภภัณฑ์

๓.๖ นางสุนทรา

๓.๗ นางลุน

๔. ท่านมีความเข้าใจเรื่องด้าน ๙ ด้านที่ท้าวสินไชยต้องเผชิญในระหว่างเดินป่าอย่างไร

๔.๑ ด้านงูจงอาง

๔.๒ ด้านยักษ์

๔.๓ ด้านช้าง

๔.๔ ด้านยักษ์ ๔ ตน

๔.๕ ด้านยักษ์นี้

๔.๖ ด้านนารีผล

๔.๗ ด้านยักษัธัสสมุปี

๔.๘ ด้านเทพกนิรี

๔.๙ ด้านยักษัธกัมภันท์

ตอนที่ ๓ การเปิดพื้นที่และการเรียนรู้ของชาวจังหวัดขอนแก่น ในพื้นที่วัดไชยศรี ตำบลสาวะถี
อำเภอเมือง และวัดสนวนวารีพัฒนาราม ตำบลหัวหนอง อำเภอบ้านฝาง จังหวัดขอนแก่น

๑. สิ่งที่ควรทราบเกี่ยวกับวัดไชยศรีและวัดสนวนวารีพัฒนาราม

๒. สถาปัตยกรรมและศิลปกรรม

๓. แรงบันดาลใจ : จุดเริ่มต้นการทำงาน

๔. ก้าวแรกของการทำกิจกรรมด้านการพัฒนา

๕. แนวคิดและอุดมการณ์

๖. วิธีการทำงาน

๗. กิจกรรมที่เริ่มต้นทำเกี่ยวกับسينไซ

๘. กิจกรรมที่ส่งเสริมการเรียนรู้سينไซ

๙. สิ่งภาคภูมิใจในการทำงานชุมชน

๑๐. ทักษะต่อการทำงานของเจ้าอาวาส

ตอนที่ ๔ เครือข่ายการเรียนรู้ : กระบวนการสร้างและการใช้ความรู้จากวรรณกรรมสันไชสู่การพัฒนาสังคมของชาวจังหวัดขอนแก่น

การขยายเครือข่ายการเรียนรู้เป็นการกล่าวถึงกระบวนการสร้างเครือข่ายและการใช้ความรู้จากวรรณกรรมสันไชสู่การพัฒนาวัดผ่านอุบาสกอุบาสิกาและพัฒนาโรงเรียนผ่านเด็กนักเรียนด้วยการจัดกิจกรรม ๕ กิจกรรม ได้แก่ ประเพณีทอดเทียนพรรษา การวาดธูปแต้มสันไช การเป่าแคนสันไช การแสดงละครเวทีสันไช และมีคฤศก์น้อย มีประเด็นที่สัมภาษณ์ดังนี้

ก. กิจกรรมที่ ๑ : การทอดเทียนพรรษา

๑. แนวคิดประเพณีทอดเทียนพรรษา

๒. กระบวนการสร้าง

๓. ผลการสร้าง

ข. กิจกรรมที่ ๒ : การวาดธูปแต้มสันไช

๑. แนวคิดการวาดธูปแต้มสันไช

๒. กระบวนการสร้าง

๓. ผลการสร้าง

ค. กิจกรรมที่ ๓ : การเป่าแคนสั่นไซ

๑. แนวคิดการเป่าแคนสั่นไซ

.....

.....

๒. กระบวนการสร้าง

.....

.....

๓. ผลการสร้าง

.....

.....

ค. กิจกรรมที่ ๔ : การแสดงละครเวที

๑. แนวคิดการแสดงละครเวทีสั่นไซ

.....

.....

๒. กระบวนการสร้าง

.....

.....

๓. ผลการสร้าง

.....

.....

ง. กิจกรรมที่ ๕ : มัคคุเทศก์น้อย

๑. แนวคิดมัคคุเทศก์น้อย

.....

.....

๒. กระบวนการสร้าง

.....

.....

๓. ผลการสร้าง

.....

.....

ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์.....

...../...../.....

ผู้ตรวจสอบ.....

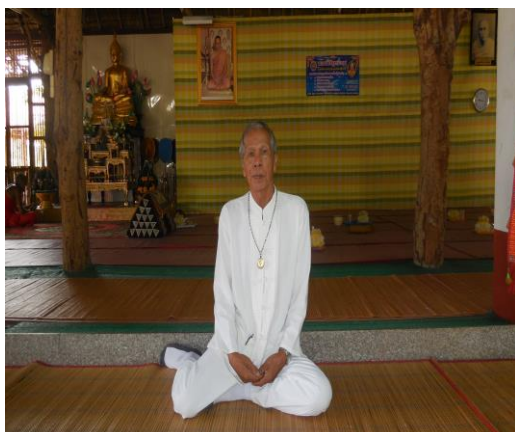
ภาคผนวก ค

ภาพถ่ายพื้นที่วิจัย

วัดไชยศรี

โรงเรียนบ้านสาวะถี (สาวัดธีราษฎร์รังสฤษฎ์)

บ้านสาวะถี ตำบลสาวะถี อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น

อาจารย์สุภัทร บริบูรณ์ อายุ ๘๐ ปี

พ่อสุม สุวรรณวงศ์ มรรคทายก

คุณตาชาวบ้านสาวะถีกำลังอธิบายฮูปแต้มสินไช
หน่วยงานราชการ

ทีมวิจัยมอบหนังสือสินไชแก่ตัวแทน

คณะอุบาสิกากับบ้านสาวะถี ร่วมทำบุญทอดเทียนร้องสรภัญญ์สินไช

นักเรียนโรงเรียนบ้านสาวะถีหน้าเสาธงยืนร่วมกิจกรรม มอบหนังสือสินไซ ผอ.รร.บ้านสาวะถี

ทีมวิจัยกำลังให้ความรู้วรรณกรรมสินไซแก่นักเรียนโรงเรียนบ้านสาวะถี

นร.รร.บ้านสาวะถีขึ้นแถวเดินไปวัดไชยศรี

กลุ่มกิจกรรมวาดรูปแต้มสินไซ

กลุ่มกิจกรรมแสดงละครเวที

กลุ่มกิจกรรมเป่าแคนสินไช

ภาพจากกลุ่มกิจกรรมวาดรูปแต่มสินไช

ประตูโรงเรียนบ้านสาวะถี

ประตูสินไช วัดไชยศรี

ภาคผนวก ง

ภาพถ่ายพื้นที่วิจัย

วัดสนวนวาริพัฒนาราม

โรงเรียนบ้านหัวหนองนาวัวโนนจั่ว

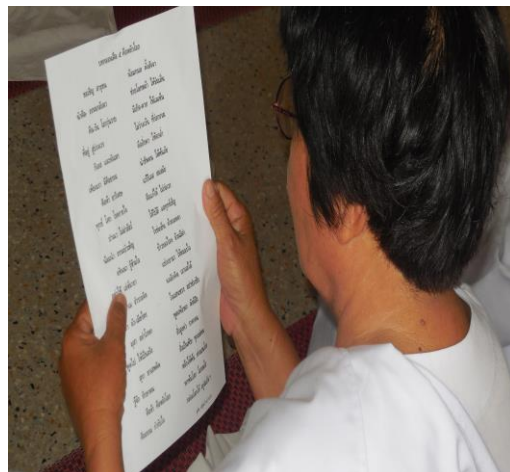
บ้านหัวหนอง ตำบลหัวหนอง อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น

คุณตาชาวบ้านหัวหนองกำลังอธิบายสูปแต่มลินไซ

อ.สุภัทร บริบูรณ์ กำลังเล่นนิทานสลิไซ
ภัญญ์

คุณยายชาวบ้านหัวหนองกำลังร้องสร

คณะอุปาสการ้องสรภัญญ์สลิไซ

อุปาสิกากับต้นเทียนพรรษา

ทีมวิจัยมอบหนังสือสไลด์ผอ.รร.บ้านหัวหนองฯ
สไลด์

คณะครูและนร.รร.บ้านหัวหนองฯชมวิดีโอคำ

ทีมวิจัยให้ความรู้ขั้นตอนสไลด์
อภิธานนาการ

ทีมวิจัยมอบหนังสือเป็น

นักเรียนกลุ่มวาดรูปเต็มถ่ายภาพกับทีมวิจัย

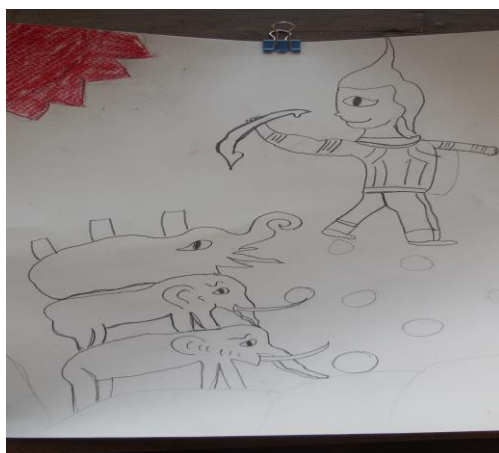
กลุ่มกิจกรรมเป่าแคนสไลด์ถ่ายภาพกับพ่อหมอแคน

กลุ่มกิจกรรมเป่าแคนกำลังฝึกเป่าแคนทำนองซอนแก่น

กลุ่มกิจกรรมวาดรูปแต้มสี

กลุ่มกิจกรรมวาดรูปแต้มสี

ป้ายโรงเรียน

ภาคผนวก จ

รายชื่อผู้เชี่ยวชาญ

รายชื่อผู้เชี่ยวชาญ

พระครูบุญชยากร เจ้าอาวาสวัดไชยศรี บ้านสาวะถี ตำบลสาวะถี อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น เป็นผู้ริเริ่มศึกษาสืบทอดวิชาจากฮูปแต้มที่บอกเล่าสืบทอดกันมาบนผนังสิมหรือโบสถ์วัดไชยศรี ได้นำสืบทอดไปเป็นต้นแบบในการพัฒนาวัด บ้านสาวะถีและชุมชนใกล้เคียงอย่างได้ผลดี

อาจารย์สุภัทร บริบูรณ์ อายุ ๘๐ ปี ชาวบ้านสาวะถี ตำบลสาวะถี อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น เป็นผู้รู้และเชี่ยวชาญในเรื่องสืบทอดมา ทั้งตัวบทที่เป็นโคลง วิชาบาลี การอ่าน การอธิบายเพื่อความเข้าใจในตัวบท การถอดความ และการประพันธ์บทกลอนต่างๆ

อาจารย์สุวิมล เชื้อสาวะถี อายุ ๖๑ ปี ชาวบ้านสาวะถี ตำบลสาวะถี อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น เป็นผู้ศึกษาเรื่องสืบทอดมาในเชิงวิชาการ เขียนเป็นหลักสูตรท้องถิ่น แต่งเป็นกลอนลำ แต่งเป็นทำนองร้อง แต่งเป็นบทละครเวที และอื่นๆ อีกมาก ที่สำคัญท่านได้เป็นอาจารย์ ๓ จากเรื่องสืบทอดมา

อาจารย์สมศักดิ์ มาซา อายุ ๖๖ ปี บ้านหัวหนอง ตำบลหัวหนอง อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น เป็นผู้เชิญชวนชาวบ้านหัวหนองให้มาสนใจศึกษาเรียนรู้เรื่องสืบทอดมา ปลูกจิตวิญญาณของชาวบ้านให้มองเห็นความสำคัญของฮูปแต้มที่บอกเล่าหลายๆ เรื่องโดยเฉพาะเรื่องสืบทอดมา

พ่อบุญมาก แสงศรีเรือง (พ่อใหญ่โหลย) อายุ ๖๕ ปี ชาวบ้านสาวะถี เป็นผู้เชี่ยวชาญด้านการเป่าแคนสืบทอดมาประจำบ้านสาวะถี และประจำหมอลำพันปี (เป็นการรวมกลุ่มของผู้เคยเป็นหมอลำล้วนแต่เป็นผู้สูงอายุ หากนับอายุรวมกันประมาณ ๑,๐๐๐ ปี จึงได้ฉายาในชุมชนว่า หมอลำพันปี) เป็นพ่อหมอแคนฝึกนักเรียนโรงเรียนบ้านสาวะถีเป่าแคน ‘ทำนองสืบทอดมา’

พ่อกลม พรหมมาซุย อายุ ๗๘ ปี ชาวบ้านหัวหนอง เป็นผู้เชี่ยวชาญด้านการเป่าแคน เป็นพ่อครูช่วยฝึกนักเรียนลูกหลานบ้านหัวหนอง เป็นผู้เชี่ยวชาญการเป่าแคนทำนองขอนแก่น ฝึกนักเรียนโรงเรียนบ้านหัวหนองนาวันโนนจิวเป่าแคน ‘ทำนองขอนแก่น’

อาจารย์จตุพร เวฬุวรรณ อายุ ๓๕ ปี ครูโรงเรียนเทศบาลนครขอนแก่น ถนนเหล่านาดี อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ผู้แต่งบทละครเวทีตอนสืบทอดมา นำเอาอาสุมณฑากลับนครเป็งจาล

ภาคผนวก ฉ

รายชื่อผู้ให้ข้อมูล

วัดไชยศรี

โรงเรียนบ้านสาวะถี (สาวัดถิราษฎร์รังสฤษดิ์)

บ้านสาวะถี ตำบลสาวะถี อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น

ก. รายชื่อผู้ให้ข้อมูลส่วนวัดไชยศรี

พระครูบุญชยากร เจ้าอาวาสวัดไชยศรี บ้านสาวะถี, วันที่ ๒๘ เมษายน ๒๕๕๘.

พ่อส้ม สุวรรณวงศ์ มัคคทายกวัดไชยศรี บ้านสาวะถี, ๒๘ เมษายน ๒๕๕๘.

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ทรงวิทย์ พิมพะกรรณ์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๓ พฤษภาคม ๒๕๕๘.

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ชอบ ดีสวนโคก ผู้เชี่ยวชาญ มจร. วิทยาเขตขอนแก่น, ๒๑ สิงหาคม

๒๕๕๘

พ่อสิทธิสิงห์ โคตรลือชา ไวยาวัจกรวัดไชยศรี, ๒๓ พฤษภาคม ๒๕๕๘.

อาจารย์วรศิลป์ นิลเขต ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านสาวะถี, ๑ มิถุนายน ๒๕๕๘.

อาจารย์เสมอ ทองอ้น ครูโรงเรียนบ้านสาวะถี, ๑ มิถุนายน ๒๕๕๘.

อาจารย์พรรณี เหมนิธิ ครูโรงเรียนบ้านสาวะถี, ๑ มิถุนายน ๒๕๕๘.

อาจารย์สมเกียรติ ถนอมวงศ์ ครูโรงเรียนบ้านสาวะถี, ๑๒ พฤษภาคม ๒๕๕๘.

พ่อวิรัตน์ ศรศักดิ์ ชาวบ้านสาวะถี ชาวบ้านสาวะถี, ๒๓ พฤษภาคม ๒๕๕๘.

อาจารย์ทฤธิรงค์ ศิริพูล อาจารย์โรงเรียนนครขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น, ๓๐ กันยายน

๒๕๕๘.

อาจารย์สุภัทร บริบูรณ์ ชาวบ้านสาวะถี อายุ ๘๐ ปี, ๒๘ กรกฎาคม ๒๕๕๘.

แม่ลาวัญญ์ บุญมี ชาวบ้านสาวะถี อายุ ๖๘ ปี, ๓๐ กรกฎาคม ๒๕๕๘.

แม่อมรา สอนสุก ชาวบ้านสาวะถี อายุ ๖๒ ปี, ๓๐ กรกฎาคม ๒๕๕๘.

แม่ม้วน โคตรลือชา ชาวบ้านสาวะถี อายุ ๗๔ ปี, ๓๐ กรกฎาคม ๒๕๕๘.

พ่อคำใส อ่อนทุม ชาวบ้านสาวะถี อายุ ๗๗ ปี, ๓๐ กรกฎาคม ๒๕๕๘.

คุณสุมาลี สุวรรณกร สำนักพิมพ์เครือเนชั่น อายุ ๔๕ ปี, ๒๕ สิงหาคม ๒๕๕๘.

ข. รายชื่อผู้ให้ข้อมูลของนักเรียนโรงเรียนบ้านสาวะถี

เด็กหญิงณิชาวิทย์ โมราศรี นักเรียนโรงเรียนบ้านสาวะถี อายุ ๑๐ ปี, ๓๐ กันยายน ๒๕๕๘.

เด็กชายสุทิวซ์ ไม้เรียง นักเรียนโรงเรียนบ้านสาวะถี อายุ ๑๑ ปี, ๓๐ กันยายน ๒๕๕๘.

เด็กชายทักษิณ เชื้อสาวะถี นักเรียนโรงเรียนบ้านสาวะถี อายุ ๑๐ ปี, ๓๐ กันยายน ๒๕๕๘.

เด็กชายยศวริศ แสงศรีเรือง นักเรียนโรงเรียนบ้านสาวะถี อายุ ๑๑ ปี, ๓๐ กันยายน ๒๕๕๘.

เด็กชายอนุพงษ์ มหามาศย์ นักเรียนโรงเรียนบ้านสาวะถี อายุ ๑๑ ปี, ๓๐ กันยายน ๒๕๕๘.

เด็กชายลักขพงษ์ คังลำภา นักเรียนโรงเรียนบ้านสาวะถี อายุ ๑๒ ปี, ๓๐ กันยายน ๒๕๕๘.

เด็กหญิงชนิทร กาบบอน นักเรียนโรงเรียนบ้านสาวะถี อายุ ๑๐ ปี, ๓๐ กันยายน ๒๕๕๘.

เด็กหญิงเฟื่องฟ้า อภินิจ นักเรียนโรงเรียนบ้านสาวะถี อายุ ๑๒ ปี, ๓๐ กันยายน ๒๕๕๘.

เด็กหญิงพัชรภรณ์ ชาวอุดร นักเรียนโรงเรียนบ้านสาวะถี อายุ ๑๐ ปี, ๓๐ กันยายน ๒๕๕๘.

เด็กหญิงประภาวรินทร์ บุตรศรีชา นักเรียนโรงเรียนบ้านสาวะถี อายุ ๑๐ ปี, ๓๐ กันยายน ๒๕๕๘.

เด็กหญิงจิรนนท์ ดาศรี นักเรียนโรงเรียนบ้านสาวะถี อายุ ๑๐ ปี, ๓๐ กันยายน ๒๕๕๘.

เด็กหญิงอภิษฐา คำพั่ว นักเรียนโรงเรียนบ้านสาวะถี อายุ ๑๐ ปี, ๓๐ กันยายน ๒๕๕๘.

เด็กหญิงประภาวรินทร์ บุตรศรีชา นักเรียนโรงเรียนบ้านสาวะถี อายุ ๑๐ ปี, ๓๐ กันยายน ๒๕๕๘.

เด็กหญิงจิรนนท์ ดาศรี นักเรียนโรงเรียนบ้านสาวะถี อายุ ๑๐ ปี, ๓๐ กันยายน ๒๕๕๘.

เด็กหญิงอภิษฐา คำพั่ว นักเรียนโรงเรียนบ้านสาวะถี อายุ ๑๐ ปี, ๓๐ กันยายน ๒๕๕๘.

ภาคผนวก ข

รายชื่อผู้ให้ข้อมูล

วัดสนวนวารีพัฒนาราม

โรงเรียนบ้านหัวหนองนาวัวโนนจั่ว

บ้านหัวหนอง ตำบลหัวหนอง อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น

ก. รายชื่อผู้ให้ข้อมูลส่วนวัดสนวนวาริพัฒนาราม

พระอธิการมิตรชัย อจลธมโม เจ้าอาวาสวัดสนวนวาริพัฒนาราม, ๑๒ มิถุนายน ๒๕๕๘.
 หลวงพ่อบุญธรรม อคฺคปญฺโญ วัดสนวนวาริพัฒนาราม, ๑๒ มิถุนายน ๒๕๓๑.
 พระมหาสุรเนตร สมจิตฺโต วัดสนวนวาริพัฒนาราม, ๑๒ มิถุนายน ๒๕๕๘.
 พ่อทองใบ พรหมมาชุย ชาวบ้านหัวหนอง อายุ ๘๓ ปี, ๑๒ มิถุนายน ๒๕๕๘.
 อาจารย์สมศักดิ์ มาษา ปราชญ์ชาวบ้าน อายุ ๖๕ ปี, ๑๒ มิถุนายน ๒๕๕๘.
 พ่อเผื่อ แถวโนนจั่ว ชาวบ้านหัวหนอง อายุ ๗๘ ปี, ๑๐ มิถุนายน ๒๕๕๘.
 พ่อบุญกว้าง มาษา ชาวบ้านหัวหนอง อายุ ๗๘ ปี, ๑๐ มิถุนายน ๒๕๕๘.
 พ่อถวิล ขมมอน ชาวบ้านหัวหนอง อายุ ๗๗ ปี, ๑๐ มิถุนายน ๒๕๕๘.
 พ่อสำลี แก้วจั่ว อายุ ๗๓ ปี ชาวบ้านหัวหนอง, ๑๐ มิถุนายน ๒๕๕๘.
 พ่อคำพอง ขมมอน ชาวบ้านหัวหนอง อายุ ๗๗ ปี, ๒๙ กรกฎาคม ๒๕๕๘.
 แม่ทองเพชร ศิริมา ชาวบ้านหัวหนอง อายุ ๗๒ ปี, ๒๙ กรกฎาคม ๒๕๕๘.
 พ่อสีทน โสเชียว ชาวบ้านหัวหนอง อายุ ๗๔ ปี, ๒๙ กรกฎาคม ๒๕๕๘.

ข. รายชื่อผู้ให้ข้อมูลสของนักเรียนโรงเรียนบ้านหัวหนองนาแวโนนจั่ว

เด็กหญิงไอลดา ภูสุตสูง นักเรียนโรงเรียนบ้านหัวหนองนาแวโนนจั่ว อายุ ๙ ปี, ๒ ตุลาคม ๒๕๕๘.

เด็กชายกรยุทธ คำอั่ว นักเรียนโรงเรียนบ้านหัวหนองนาแวโนนจั่ว อายุ ๙ ปี, ๒ ตุลาคม ๒๕๕๘.

เด็กหญิงสุทธิดา เป็กขึ้นทด นักเรียนโรงเรียนบ้านหัวหนองนาแวโนนจั่ว อายุ ๙ ปี, ๒ ตุลาคม ๒๕๕๘.

เด็กชายวรุฒิ มาป้อม นักเรียนโรงเรียนบ้านหัวหนองนาแวโนนจั่ว อายุ ๙ ปี, ๒ ตุลาคม ๒๕๕๘.

เด็กชายกิตติพงษ์ ภูมลา นักเรียนโรงเรียนบ้านหัวหนองนาแวโนนจั่ว อายุ ๙ ปี, ๒ ตุลาคม ๒๕๕๘.

เด็กชายคธาวุฒิ กัณหาลา นักเรียนโรงเรียนบ้านหัวหนองนาแวโนนจั่ว อายุ ๘ ปี, ๒ ตุลาคม ๒๕๕๘.

เด็กหญิงปิยนุช ลาโซ นักเรียนโรงเรียนบ้านหัวหนองนาแวโนนจั่ว อายุ ๙ ปี, ๒ ตุลาคม ๒๕๕๘.

เด็กหญิงณิชนันท์ ชลชี นักเรียนโรงเรียนบ้านหัวหนองนาแวโนนจั่ว อายุ ๙ ปี, ๒ ตุลาคม ๒๕๕๘.

เด็กหญิงวิศรา เสมอหน้า นักเรียนโรงเรียนบ้านหัวหนองนาแวโนนจั่ว อายุ ๑๐ ปี, ๒ ตุลาคม ๒๕๕๘.

ภาคผนวก ซ

บทความวิจัย

บทความวิจัยเรื่อง

เครือข่ายการเรียนรู้ : กระบวนการสร้างและใช้ความรู้ในวรรณกรรมสินไซ

สู่การพัฒนาสังคมของชาวจังหวัดขอนแก่น

Learning network : The Process of Creating and Using Knowledge in Synshai
Literature to Social Development
of Khon Kaen People

ผู้วิจัย

รศ.ดร.โสวิทย์ บำรุงภักดิ์ ดร.ทักษิณาร์ ไกรราช

คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

บทคัดย่อ

การวิจัยเรื่องนี้มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ ได้แก่ เพื่อศึกษาประวัติและการพัฒนาการของวรรณกรรมสินไซในบริบทสังคมอีสานและจังหวัดขอนแก่น เพื่อศึกษาวรรณกรรมสินไซในการเปิดพื้นที่ทางสังคมและการเรียนรู้ของชาวจังหวัดขอนแก่น และเพื่อศึกษาเครือข่ายการเรียนรู้ในกระบวนการสร้างและใช้ความรู้จากวรรณกรรมสินไซสู่การพัฒนาสังคมของชาวจังหวัดขอนแก่น เป็นการวิจัยคุณภาพ พื้นที่วิจัยได้แก่วัดไชยศรี บ้านสาวะถีและวัดสวนวาริพัฒนาราม บ้านหัวหนอง เป็นวัดที่มีสมิที่เขียนอุบาสกอุบาสิกาเล่าสินไซ โรงเรียนบ้านสาวะถี ตำบลสาวะถี อำเภอเมือง และ โรงเรียนบ้านหัวหนองนาว่าโนนจั่ว บ้านหัวหนอง อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น การศึกษาวิจัยครั้งนี้ใช้ ๕ กิจกรรม ได้แก่ การทอดเทียนพรรษา การวาดอุบาสกอุบาสิกาเล่าสินไซ การเป่าแคนสินไซ การแสดงละครเวทีสินไซ และการเป็นมัคคุเทศก์น้อย เป็นกระบวนการสร้างและใช้ความรู้จากวรรณกรรมสินไซผ่านกิจกรรมทั้ง ๕ กิจกรรมสู่การพัฒนาชุมชน โดยเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ การสัมภาษณ์เชิงลึก แล้วนำเสนอผลการวิจัยด้วยการพรรณนาเชิงวิเคราะห์

ผลการวิจัยพบว่า วรรณกรรมสินไซเป็นวรรณกรรมที่มานอกปัญญาสชาติก แต่งเป็นร้อยกรองด้วยโคลงวิหขุมาลี โดยท้าวปางคำผู้มาปกครองเมืองหนองบัวลุ่มภู จังหวัดหนองบัวลำภูในปัจจุบัน และจัดเป็นวรรณกรรมทางพุทธศาสนาที่มีการแพร่หลายมากในภาคอีสานของประเทศไทย ซึ่งได้ปรากฏร่องรอยแห่งอิทธิพลของสินไซ เช่น หมอลำทำนองสินไซ หนึ่งตะลุงสินไซ ท่าฟ้อนรำสินไซ ฯลฯ หากกล่าวเฉพาะจังหวัดขอนแก่นซึ่งเป็นพื้นที่วิจัยมีอยู่ ๒ แห่งคือวัดไชยศรี อำเภอเมือง และวัดสวนวาริพัฒนาราม อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น วัดทั้ง ๒ แห่งมีสมิที่บอกเล่าเรื่องสินไซเป็นอุบาสกอุบาสิกาเล่าสินไซ และที่โรงเรียนบ้านสาวะถีและโรงเรียนบ้านหัวหนองนาว่าโนนจั่ว มีหน่วยงานปกครองส่วนท้องถิ่น ๒ แห่งที่นำชื่อเมืองและตัวละครในเรื่องสินไซไปตั้งชื่อถนนและห้องประชุม คือเทศบาลตำบลสาวะถีตั้งชื่อถนนคือถนนสีโท ถนนเป็งจาล เป็นต้น และเทศบาลนครขอนแก่นตั้งชื่อห้องประชุม คือ ห้องประชุมสินไซ ห้องประชุมอโนราธ เป็นต้น

กระบวนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ และใช้ความรู้จากวรรณกรรมสินไซสู่การพัฒนาบ้านและโรงเรียน เริ่มต้นที่คณะผู้วิจัยนำหนังสือสินไซซึ่งเป็นฉบับโบราณที่เชื่อว่าเป็นฉบับของเมืองขอนแก่น ไปถวายเจ้าอาวาสและได้ให้ความรู้วรรณกรรมสินไซแก่อุบาสกอุบาสิกาผู้รักาศิล ๘ โดยแบ่งกลุ่มเล่าสินไซ และทำกิจกรรมทางพุทธศาสนาด้วยการร้องสรภัญญ์สินไซ ส่วนกระบวนการสร้างและใช้ความรู้เรื่องสินไซสู่นักเรียนนั้น เริ่มต้นที่คณะผู้วิจัยได้เชิญชวนนักเรียนของโรงเรียนทั้ง ๒ แห่งเพื่อรับสมัครนักเรียนเข้าร่วมกิจกรรม ๔ กิจกรรม ให้ความรู้เกี่ยวกับเรื่องสินไซแก่นักเรียนในโรงเรียน และทำกิจกรรมต่างๆ ไปตามขั้นตอนที่กำหนด ผลที่ปรากฏคือคณะอุบาสกอุบาสิกาที่ร้องสรภัญญ์ทำนองสินไซได้ นักเรียนของโรงเรียนทั้ง ๒ แห่งได้สิ่งที่เป็นรูปธรรมคือได้ภาพตัวละครสัตว์ ป่าไม้ ฯลฯ มีคณะหมอแคนสินไซ มีคณะละครเวทีสินไซ มีคณะมัคคุเทศก์น้อยช่วยบอกเล่าสินไซ และได้สิ่งที่เป็นนามธรรมคือนักเรียนมีความกตัญญู มีความกล้าหาญ มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีความซื่อสัตย์ และมีความอดทน

คำสำคัญ : การพัฒนาสังคม, กระบวนการสร้าง, การใช้ความรู้, สืบเชื้อ

Abstract

The main objectives of research are – (1) to study the history and development of Synshai in E-sarn social context and Khon Kaen province, (2) to study Synshai to open social area and learning of Khon Kaen people and (3) to study the learning network about the process of creating and using knowledge in Synshai literature to social development of Khon Kaen people. This is qualitative research by specifying areas at Wat Chaisri Ban Sawathee and Wat Sanuanvareepattanaram Ban Hounong, where there are the Sim with painting about the story of Synshai, Ban Sawathee school, Sawathee Sub-District, Muang District and Ban Hounongnavua-nonngew school, Ban Hounong, Hounong Sub-District, Banphai District, Khon Kaen province. The researchers had settled for five activities: presenting the candle on the day of Buddhist Lent Day, drawing the painting on the Uposot (preaching hall) wall, blowing the Northeastern reed mouth organ about Synshai, Broadway of Synshai, stage show of Synshai, and using a junior guide as the process of creating and using knowledge in Synshai literature with the tool of research such as; in-depth interview, and then presented the result of research by analytical description.

The results of research found that the literature ‘Synshai’ was out of Panyasajataka, composed as verse with Vitchumalee poem by Tao Pangkham who was the governor of Nongbualumpoo (Nongbualampoo province) and regarded as Buddhist literature widespread in the Northeastern of Thailand by showing the trace of Synshai’s influence such as: Mor Lam (Northeastern style-singing) with the melody of Synshai, Shadow play of Synshai, Dancing way of Synshai and so on. If mentioning Khon Kaen province as research areas with two places: Temples were Wat Chaisri at Muang district and Wat Sanuanvareepattana at Ban Pai district, where there were the Sim or Uposot (Buddhist Church) in both temples with painting about all stories of Synshai, and schools; Ban Sawathee school and Ban Nongnavua-nonngew school. There were two townships used the towns and characters in Synshai name roads and meeting rooms; Sawathee Municipal district named roads such as: Siho road, Pengjal road etc., Khon Kaen city municipal named meeting rooms such as: Synshai meeting room, Anorath meeting room and so on.

The process of creating learning network and using knowledge in literature Synshai to develop villages and schools started by the research groups with having books of Synshai in the version of palm leaves and having belief that they were the Khon Kaen versions by offering to the abbots of two temples and giving the knowledge in literature Synshai to Eight precepts-observers by sitting and telling the story of Synshai to each group and doing Buddhist activities; Singing on Sarapanya of Synshai. While telling and singing Sarapanya of Synshai as being the process of creating and using knowledge in Synshai to students, the researchers had invited all students from two schools to take part in all the four activities in front of the flagstaff, had given knowledge of Synshai to all students at the meeting rooms, and had done all activities following steps with specified times. After all four activities completed, the results were found that the group of Eight precepts-observing Buddhists had sung Sarapanya of Synshai, the group of two schools’ students had drawn the pictures of characters, animals, forests, which appeared on the

wall of Sim (Buddhist Church), the group of Mor Kaen of Synshai, the Stage plays, and the small guides had told all stories of Synshai as being concrete things. Regarding abstract things, all students had knowledge of gratitude, bravery, generosity, honesty, and patience.

Keyword : Social development, The Process of Creating, Using Knowledge, Synshai

1. บทนำ

วรรณกรรมและวรรณคดีเป็นมรดกตกทอดกันมาแต่อดีต และเป็นกระจกสะท้อนภาพสังคมตามยุคสมัยที่ต่าง จึงทำให้ชนรุ่นหลังได้ศึกษาหาความรู้ในด้านต่างๆ เช่น ประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ ค่านิยม เป็นต้น วรรณกรรมมีหลายประเภทได้แก่ วรรณกรรมพระพุทธศาสนา วรรณกรรมคำสอน ฯลฯ แต่วรรณกรรมส่วนใหญ่มักมีเค้ามาจากนิทาน ซึ่งอาจจะเป็นนิทานปรัมปรา นิทานชาดก นิทานพื้นบ้าน หลายชาติมีนิทานเป็นของตนเอง วรรณกรรมจึงจัดเป็นงานสำเร็จรูปที่เป็นประเภทลายลักษณ์หรือมุขปาฐะ หรือไม่ก็เป็นงานที่สร้างขึ้นอย่างประณีตบรรจง หรืออุบัติขึ้นด้วยความมีอัจฉริยะของผู้สร้าง (สุริวงศ์ พงษ์ไพบูลย์, 2525 : คำนำ) แต่หากกล่าวเฉพาะในท้องถิ่นภาคอีสาน วรรณกรรมส่วนใหญ่จะมาจากนิทานชาดก วรรณกรรมบางเรื่องเช่น จำปาสดัน ท้าวกำกาดำ เป็นต้น ล้วนเป็นที่รู้จักกันดีในภาคเหนือและภาคอีสาน (ธวัช ปุณโณชก, 2522 : 26) วรรณกรรมสำคัญที่อาณาจักรล้านช้างกับชาวอีสานรู้จักกันเป็นอย่างดีเรื่องหนึ่ง คือวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัย อันเนื่องมาจากลักษณะคุณค่าทางวรรณคดีอันสูงส่ง ซึ่งเป็นผลมาจากความสามารถในอักษรศาสตร์ และการประพันธ์ของบรรพบุรุษชาวอีสาน ที่ได้ถ่ายทอดลักษณะความเป็นอยู่ วิถีชีวิต ความเชื่อ วรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัยเป็นเรื่องที่มีบทบาทให้ความบันเทิงในหลายรูปแบบ เช่น นำไปเล่นหมอลำและหนังประโมทัย เป็นต้น (เรื่องเดียวกัน, หน้า 96) วรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัยมีลักษณะเด่นในด้านรูปแบบภาษา เนื้อหาและสำนวนโวหารที่มีคุณค่าทางวรรณศิลป์ นอกจากนี้ยังทรงคุณค่าด้านความรู้ที่ถือเป็นแนวปฏิบัติในสังคมอีสานตั้งแต่ในอดีต เช่น รัฐศาสตร์ สุนทรียศาสตร์ ประเพณี วัฒนธรรม เป็นต้น (จินดา ดวงใจ, 2506 : คำนำ) หากกล่าวเฉพาะเรื่องสังข์ศิลป์ชัยถือว่าเป็นตัวแทนแห่งวรรณกรรมอีสานได้ทั้งหมด เพราะมีเนื้อเรื่องยาวและเป็นที่นิยมกันอย่างแพร่หลาย จัดเป็นวรรณกรรมที่จารึกเป็นลายลักษณ์อักษรประเภทร้อยกรอง ที่ผูกเป็นถ้อยคำขึ้นตามลักษณะของฉันทลักษณ์ภาคอีสาน เช่น โคลง กาบ กอนลำ ฮ้าย ส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องยาวๆ ซึ่งเรื่องสังข์ศิลป์ชัยก็รวมอยู่ในประเภทนี้ด้วย (จารุวรรณ ธรรมวัตร, 2521 : 18)

การแพร่หลายหรือการเข้ามาของวรรณกรรมสินไซ ผู้สนใจสามารถศึกษาได้จากหลักฐานการค้นพบหนังสือผูกหรือหนังสือใบลานเรื่องสินไซที่จังหวัดมหาสารคาม มีจำนวน 131 ผูก 3,524 ลาน ที่จังหวัดอุบลราชธานี จำนวน 265 ผูก การแพร่หลายมีในหลายรูปแบบ เช่น การนำเรื่องสินไซไปแสดงเป็นหมอลำ หนังประโมทัย ภาพจิตรกรรมฝาผนังที่ปรากฏในจังหวัดเลย ขอนแก่น มหาสารคาม ร้อยเอ็ด อุบลราชธานี และบุรีรัมย์ (กัญญา บุรีรัตน์, 2523 : 18) จะอย่างไรก็ตามวรรณกรรมสินไซนี้จัดได้ว่าเป็นวรรณกรรมอมตะที่ควรค่าแก่การศึกษา ดังเป็นที่รู้จักกันในหมู่นักอ่านวรรณคดีว่า วรรณคดีภาคกลางถ้าไม่รู้จักสามก๊กดูเหมือนจะจืดชืดแห้งแล้ง ฉันทน์ นักอ่านวรรณคดีอีสานถ้าไม่รู้เรื่องสังข์ศิลป์ชัยก็จะจืดชืดและแห้งแล้ง ฉันทน์เหมือนกัน (สิริวัฒน์ คำสันสา, 2524 : 108)

เมื่อเรื่องสินไซได้แพร่กระจายไปทั่วภาคอีสาน ในลักษณะสถิตมันอยู่ในวิถีชีวิตของชาวอีสานตามที่กล่าวมาข้างต้น ถือว่าเป็นอิทธิพลของสินไซโดยแท้ แต่เป็นเรื่องราวในอดีต ส่วนในปัจจุบันสิ่งที่แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของสินไซที่มีต่อวิถีชีวิตของชาวอีสานจนถึงทุกวันนี้ ผู้สนใจสามารถศึกษาได้จากกรณีที่ผู้บริหารเทศบาลนครขอนแก่นได้ประกาศใช้คำว่า ‘สินไซ’ เป็นคำเรียกขานของชาวจังหวัดขอนแก่น (หนังสือพิมพ์อีสานนิวส์, 2548 : 8) นอกจากนี้เทศบาลนครขอนแก่นยังได้พิมพ์เป็นหนังสือที่เกี่ยวกับสินไซ จำนวน 2 เล่ม ได้แก่ คุณธรรมที่เสนอผ่านตัวละครในวรรณกรรมสินไซ และ ฮูปแต้ม...แต้มใจเยาวชนคนขอนแก่น (โสวิทย์ บำรุงภักดิ์, 2548) ในปี 2550 ได้พิมพ์เป็นแบบเรียนของนักเรียนในโรงเรียนที่สังกัดเทศบาลนครขอนแก่น จำนวน 11 โรง ในปี 2554 จังหวัดขอนแก่นเป็นเจ้าภาพกีฬาแห่งชาติ ได้ใช้รูปปั้นสินไซเป็นสัญลักษณ์ลอยไปจุดไฟที่กระถางคบเพลิงแห่งการแข่งขันกีฬาแห่งชาติ และการปรากฏของสีโท (ตัวสีเขียว หัวเป็นสิงห์ ตัวเป็นช้าง หางเป็นม้า) และสินไซถือธนูพร้อมลูกศรยืนบนหอยสังข์ สถิตมันอยู่บนหัวเสาไฟฟ้าบริเวณรอบๆศาลหลักเมือง ด้านหน้ามหาวิทยาลัยขอนแก่น และเทศบาลนครขอนแก่นได้นำชื่อตัวละครและชื่อเมืองในเรื่องสินไซไปตั้งเป็นชื่อห้องประชุม เช่น ห้องประชุมกุสุราช ห้องประชุมเป็งจาล เป็น

ตัน (สัมภาษณ์ เรื่องชัย ทรายู, 2558) ในปัจจุบันนอกจากเทศบาลนครขอนแก่นยังมีเทศบาลสาวะถีที่ได้นำชื่อตัวละครและชื่อเมืองในวรรณกรรมเรื่องสินไปตั้งเป็นชื่อถนน เช่น ถนนสินไช ถนนเบ้งจาล เป็นต้น และยังมีนายทฤธิ์รงค์ ศิริพูล ครูโรงเรียนแก่นนครวิทยาลัยได้นำชื่อตัวละครชื่อ ‘สีโห’ ไปตั้งเป็นชื่อการแข่งขันฟุตบอลในชื่อ ‘สีโหลีก’ จนเป็นที่รู้จักกันทั่วไปในจังหวัดขอนแก่น

รายละเอียดที่กล่าวมาข้างต้นเป็นภาพความเป็นมาและอิทธิพลของวรรณกรรมสินไช ในบริบทสังคมอีสานและจังหวัดขอนแก่น ซึ่งเป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้ผู้วิจัยสนใจการสร้างกระบวนการเรียนรู้และการใช้ความรู้จากวรรณกรรมสินไชสู่การพัฒนาสังคมของชาวจังหวัดขอนแก่น โดยยึดแนวทางและวิธีการของเจ้าอาวาสวัดไชยศรีบ้านสาวะถี อำเภอเมือง และเจ้าอาวาสวัดสนวนวรวิพัฒนาราม บ้านหัวหนอง อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น เพื่อนำไปเป็นแบบอย่าง (Model) ของกระบวนการสร้างการเรียนรู้วรรณกรรมสินไชให้แพร่หลาย และสถิตมั่นคงอยู่ในวิถีชีวิตและจิตใจของประชาชนใน 2 หมู่บ้านต่อไป

2. วัตถุประสงค์

โครงการศึกษาวิจัยเรื่องนี้ มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ ได้แก่

1. เพื่อศึกษาประวัติและพัฒนาการของวรรณกรรมสินไชในบริบทสังคมอีสานและจังหวัดขอนแก่น
2. เพื่อศึกษาผลการใช้วรรณกรรมพื้นบ้านสินไชในการเปิดพื้นที่ทางสังคมในการเรียนรู้เกี่ยวกับการพัฒนาบ้านและโรงเรียนของชาวจังหวัดขอนแก่น
3. เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้และการใช้ความรู้ในวรรณกรรมพื้นบ้านสินไชสู่การพัฒนาสังคมของชาวจังหวัดขอนแก่น

3. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยภาคสนาม (Field Work) ศึกษาข้อมูลเชิงคุณภาพ (Qualitative Data) ระดับปัจเจกบุคคล โดยใช้แบบสัมภาษณ์ การเก็บรวบรวมข้อมูลกับประชากร 3 กลุ่ม คือ วัด ได้แก่ วัดไชยศรีกับวัดสนวนวรวิพัฒนาราม บ้าน ไ้แก่ บ้านสาวะถีกับบ้านหัวหนอง และโรงเรียน ได้แก่ โรงเรียนบ้านสาวะถี (สาวะถีราษฎร์รังสฤษดิ์) กับโรงเรียนบ้านหัวหนองนาว่าโนนจั่ว อำเภอเมืองและอำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น การให้ข้อมูลเชิงสัมภาษณ์เจ้าอาวาส จำนวน 2 รูป ผู้บริหารสถานศึกษา จำนวน 2 คน ครูผู้ฝึกสอน จำนวน 6 คน นักเรียนผู้เข้าร่วมกิจกรรม จำนวน 30 คน อุบาสกอุบาสิกาผู้ร้องสรภัญญ์ จำนวน 13 คน และภาคีเครือข่าย จำนวน 40 คน คณะผู้วิจัยได้ทำความเข้าใจเกี่ยวกับการให้ความรู้เรื่องสินไชแก่อุบาสกอุบาสิกาและนักเรียน การจัดกิจกรรมต่างกับผู้บริหารสถานศึกษาและคณะครู การขอสัมภาษณ์ การบันทึกคำสัมภาษณ์ การถอดข้อมูลเชิงสัมภาษณ์ นอกจากนี้ในระหว่างการทำกิจกรรมยังมีการสอบถาม การสนทนา การมีส่วนร่วม และการสังเกต ไปพร้อมๆ กันด้วย โดยตั้งวัตถุประสงค์ของการวิจัยเป็นหลัก นอกจากนั้นยังมีการทดสอบแบบสัมภาษณ์ ตลอดทั้งทดสอบการประมวลผลตามแบบสัมภาษณ์ที่สร้างขึ้น สำหรับข้อมูลที่เก็บได้อยู่ในช่วงระหว่างเดือน เมษายน ถึงเดือน ตุลาคม ๒๕๕๘

4. ผลการวิจัยและอภิปรายผล

จากการวิเคราะห์ข้อมูลเกี่ยวกับเครือข่ายการเรียนรู้ ซึ่งเป็นการสร้างกระบวนการเรียนรู้และการใช้หรือการนำความรู้จากวรรณกรรมสินไชสู่การพัฒนาสังคมของชาวจังหวัดขอนแก่น สรุปผลการศึกษาวิจัยได้ว่าวรรณกรรมสินไชในภาคอีสานมีแพร่หลายในรูปหนังสือผูกหรือหนังสือใบลานที่จาร(เขียน)ด้วยอักษรไทยน้อย เป็นวรรณกรรมที่มานอกปัญญาสชาดกและมีลักษณะเลียนแบบชาดก แก่นของเรื่องมี 2 ด้านคือด้านที่เป็นกุศลหรืออธรรม ได้แก่ ความอียาก ความกระสัน ความริษยา ซึ่งสัมพันธ์กับประคอง เจริญจิตรกรรม ได้ศึกษาเรื่องวรรณกรรมอีสาน : สังข์ศิลป์ชัย ผลการศึกษาพบว่าแก่นของเรื่องเป็นการพลัดพราก การผจญภัย เป็นต้น และด้านที่เป็นกุศลหรืออธรรม ได้แก่ การให้อภัย การยอมขอขมา การรู้จักปรองดอง การแต่งจะเป็นทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง หากแต่งเป็นร้อยกรองจะแต่งด้วยโคลงวิหขมาลี แต่งโดยท้าวปางคำผู้มาปกครองเมืองหนองบัวลุ่มภู (จังหวัดหนองบัวลำภู) ในรัชสมัยพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช ซึ่งสอดคล้องกับกัญญา บุรีรัตน์ ได้ศึกษาวิจัยวรรณกรรมเรื่อง

สังคีตศิลป์ในเชิงประวัติ ผลการศึกษาพบว่าผู้แต่งคือท้าวปางคำและแต่งในสมัยพระเจ้าสุริยวงศาธรรมิกราช และจัดเป็นวรรณกรรมทางพุทธศาสนาที่มีการแพร่หลายมากในภาคอีสานของประเทศไทย ซึ่งได้ปรากฏร่องรอยแห่งอิทธิพลของสินไซ เช่น หมอลำทำนองสินไซ หนังสือสินไซ ทำพ่อนรำสินไซ ฯลฯ

สำหรับพื้นที่วิจัยผู้วิจัยได้กำหนดพื้นที่วิจัย 2 แห่งคือ วัด ไค้แก่วัดไชยศรี บ้านสาวะถี และวัดสนวนวาริพัฒนาราม บ้านหัวหนอง วัดทั้ง 2 วัดมีสิ่งหรืออุโบสถที่บอกเล่าเรื่องสินไซผ่านภาพวาดหรือรูปปั้นตลอดทั้งหลังและโรงเรียน ได้แก่ โรงเรียนบ้านสาวะถี อำเภอเมือง และโรงเรียนบ้านหัวหนองนาหว้าโนนจั่ว อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น หากกล่าวเฉพาะในจังหวัดขอนแก่นมี 2 หน่วยงานคือเทศบาลสาวะถี บ้านสาวะถี และเทศบาลนครขอนแก่น ได้นำชื่อตัวละครและชื่อเมืองไปตั้งเป็นชื่อถนนและห้องประชุม เช่น ถนนสีโท ถนนโนนราธ ถนนหอยสังข์ ห้องประชุมสินไซ ห้องประชุมสมุณฯ ห้องประชุมเป็งจาล ฯลฯ ที่เป็นกรณีพิเศษคือเทศบาลนครขอนแก่นได้นำประติมากรรมรูปปั้นสีโท ขึ้นตั้งอยู่บนเสาไฟฟ้าหน้าประตูเข้าเมืองขอนแก่น และประติมากรรมรูปปั้นสินไซกับหอยสังข์ขึ้นเด่นตระหง่านอยู่บนเสาไฟฟ้าบริเวณด้านหน้าทางเข้ามหาวิทยาลัยขอนแก่น

ส่วนกระบวนการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ และการใช้ความรู้จากวรรณกรรมสินไซสู่การพัฒนาสังคมคือบ้านและโรงเรียนนั้น เริ่มต้นที่คณะผู้วิจัยเดินทางสำรวจพื้นที่วิจัยที่ 2 แห่ง จากนั้นได้นำหนังสือสินไซซึ่งเป็นฉบับโบราณที่จารึกหรือจารด้วยตัวอักษรไทยน้อย และเชื่อว่าเป็นฉบับของเมืองขอนแก่น ไปถวายเจ้าอาวาสทั้ง 2 วัด และมอบแก่โรงเรียนทั้ง 2 แห่ง กล่าวเฉพาะวัดทั้ง 2 วัดคณะผู้วิจัยได้ให้ความรู้วรรณกรรมสินไซแก่อาสาสมัครอาสาสมัคร 8 ที่วัดทั้ง 2 วัด โดยการเล่าเรื่องสินไซเป็นกลุ่มๆ และทำกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาคือการทอดเทียนพรรษาผ่านการร้องสรภัญญะที่เป็นทำนองสินไซ และกล่าวเฉพาะโรงเรียนคณะผู้วิจัยได้เชิญชวนนักเรียนของโรงเรียนทั้ง 2 แห่งที่หน้าเสาธงเพื่อรับสมัครนักเรียนเข้าร่วมกิจกรรม 4 กิจกรรม ได้แก่ กิจกรรมการวาดภาพเชิงคติโลกอุปถัมภ์ผาผนังส้ม กิจกรรมการเป่าแคนทำนองสินไซ กิจกรรมการแสดงละครเวที และกิจกรรมมัคคุเทศก์น้อย เมื่อนักเรียนครบตามจำนวนของกิจกรรมแล้ว คณะผู้วิจัยได้ให้ความรู้เรื่องเรื่องสินไซแก่นักเรียนที่ห้องประชุมของโรงเรียน และทำกิจกรรมต่างๆ ไปตามวิธีการ ขั้นตอนและระยะเวลาตามที่กำหนดร่วมกัน หลังจากทำกิจกรรมการทอดเทียนพรรษาผ่านการร้องสรภัญญะแล้ว ผลที่ปรากฏคือคณะอาสาสมัครอาสาสมัครได้ทำบุญทอดเทียนพรรษาและมีความสุขกับการได้ร้องสรภัญญะทำนองสินไซ นักเรียนของโรงเรียนทั้ง 2 แห่ง ได้สิ่งที่ป็นรูปธรรมคือ ได้ภาพตัวละครสัตว์ ป่าไม้ ภูเขาและแม่น้ำที่ปรากฏบนผาผนังส้ม ได้คณะหมอแคนสินไซ ได้คณะละครเวที ได้คณะมัคคุเทศก์น้อยช่วยบอกเล่าสินไซประจำโรงเรียน และได้สิ่งที่ป็นนามธรรมคือนักเรียนมีความภาคภูมิใจรู้คุณค่าของบรรพบุรุษในท้องถิ่นบ้านของตนเอง มีความกล้าหาญที่จะสืบสานสิ่งดีงามในชุมชน มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีความซื่อสัตย์ มีความรับผิดชอบ มีความอดทน และมีความรู้สำคัญคือการรู้จักรอคอยจากบพญาที่ว่า ‘ให้ยาวๆ ไว้คือสินไซพันไร่ ปีนี้น้ำปีหน้าจ้งค่อยฮอน นางเอย’ และการให้รู้จักค่าของคนจากคำคมที่ว่า ‘คนดีนั้น คนเดียว กะมีค่า คนชั่วนั้น มีน้อย กะส่ำหลาย’ ทั้ง 2 บทเป็นบทที่คณะผู้วิจัยนำเสนอในลักษณะเกริ่นนำทุกครั้งก่อนการให้ความรู้สินไซ

5. ข้อเสนอแนะ

5.1 ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ช่วยให้มองเห็นว่ายังมีกระบวนการสร้างและการใช้หรือการนำความรู้จากวรรณกรรมสินไซสู่การพัฒนาชาวบ้าน เด็ก เยาวชนในชุมชนให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น จึงเสนอแนะเชิงปฏิบัติการ ดังนี้

(1) การทำงานแบบประสานสัมพันธ์หรือเชื่อมโยงเข้าหากัน ยังมีความจำเป็นและสำคัญต่อการทำงานในเชิงปฏิบัติการ การทำวิจัยภาคสนามครั้งนี้เป็นเหตุให้คณะผู้วิจัยได้มองเห็นภาพของ ‘บ้าน วัด โรงเรียน’ ในคำสำเร็จที่ว่า ‘บวร’ ได้กระจ่างชัดมากขึ้น ดังนั้น จึงเห็นว่าการทำงานโดยเฉพาะงานเชิงวัฒนธรรม ผู้ทำงานจำเป็นต้องดึงบ้านวัดและโรงเรียนให้เข้ามาปฏิบัติการร่วมกันบนแนวทางและวิธีการอันเดียวกัน งานต่างๆ คงจะสำเร็จตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ทุกประการ

(2) การทำงานของพระครูบุญชยากร เจ้าอาวาสวัดไชยศรี ท่านเป็นนักประสานหน่วยงานอื่นได้เป็นอย่างดี เช่น โรงเรียนในเขตชุมชนสาวะถี เทศบาลสาวะถี และที่เป็นหน่วยงานนอกชุมชนสาวะถี ได้แก่ ศูนย์วัฒนธรรม คณะ

ศิลปกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น เทศบาลนครขอนแก่น เป็นต้น การทำงานในเชิงปฏิบัติการคือการประสานเพื่อให้คนอื่นหน่วยงานอื่นให้มารู้จักวัดไชยศรี หรือเมื่อคนอื่นหน่วยงานอื่นเข้าไปวัดๆ ก็ต้องให้คำตอบคำอธิบายในสิ่งที่ต้องการได้ตามสมควร

(2) สังคมปัจจุบันเป็นสังคมสื่อออนไลน์ เด็กและเยาวชนมีเวลาอยู่กับสื่อมากกว่าอยู่กับวัด(พระสงฆ์เป็นสื่อกลาง) และมากกว่าอยู่กับโรงเรียน(ครูเป็นสื่อกลาง พระสงฆ์กับครูจะต้องเป็นที่พึ่งของเด็กและเยาวชนได้ ซึ่งสามารถศึกษาได้จากวัดไชยศรีที่ได้กำหนดทำกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวเนื่องกับฮิต 12 คอง 14 เช่น กิจกรรมบุญข้าวประดับดิน บุญข้าวจี เพราะฉะนั้น แนวทางและวิธีการทำงานของเจ้าอาวาสวัดไชยศรี จึงถือเป็นการทำงานเชิงปฏิบัติการที่วัด บ้าน โรงเรียนหน่วยงาน องค์กรต่างๆ ควรนำไปปรับใช้ตามบริบทของแต่ละแห่งได้ตามความเหมาะสม

5.2 ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษากระบวนการสร้างและการใช้หรือการนำความรู้จากวรรณกรรมสันไชสู่การพัฒนาสังคมคือบ้าน วัดและโรงเรียนของชาวจังหวัดขอนแก่น คณะผู้วิจัยจึงเสนอประเด็นที่ควรนำไปสู่การวิจัยครั้งต่อไปดังนี้

(1) การพัฒนาชาวบ้าน พระสงฆ์ และครู (บ-ว-ร) ให้เป็นผู้เชี่ยวชาญในวรรณกรรมสันไชจนสามารถอ่านตัวบทและเข้าใจตัวบทในรูปของโคลงวิหขมาลีได้ เพื่อเป็น ‘ชาวบ้านต้นแบบ พระสงฆ์ต้นแบบ ครูต้นแบบ’ ของชุมชนนั้นๆ และเป็นหลักของการศึกษาเรียนรู้สันไชให้ยั่งยืนต่อไป

(2) รูปแบบการพัฒนาชาวบ้าน พระสงฆ์และครูภายใต้บริบทวิหขมาลีและวัฒนธรรมอีสาน เพื่อให้เกิดความภาคภูมิใจในวิหขมาลีของตนๆ และวัฒนธรรมอีสานที่ตนเองพบเห็นอยู่เสมอ

(3) ข้อปฏิบัติที่ดงามในวรรณกรรมสันไช ซึ่งเป็นข้อปฏิบัติระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับอมมนุษย์ มนุษย์กับสัตว์ มนุษย์สิ่งแวดล้อม มนุษย์กับธรรมชาติ และมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติ

บรรณานุกรม

ก. หนังสือ/ตำรา

คำหมาน คนโค. (2545). **ผญา: ภูมิปัญญาอีสาน**. กรุงเทพมหานคร : บริษัทสำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช จำกัด.

คณะกรรมการการแข่งขันกีฬาแห่งมิตรภาพและสมานฉันท์ สปริตนครขอนแก่น. (2551). **สันไช เกมส์**. ขอนแก่น : หจก.ขอนแก่นการพิมพ์.

จารุวรรณ ธรรมวัตร. (2521). **ลักษณะวรรณกรรมอีสาน**. มหาสารคาม : ศิริธรรมการพิมพ์.

จารุบุตร เรืองสุวรรณ. (2520). **ของดีอีสาน**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ศาสนา.

จินดา ดวงใจ. **สังข์ศิลป์ชัย**. ขอนแก่น : คลังน่านวิทยา, ๒๕๐๖.

ขอบ ดีสวนโคก. (2550). **วรรณกรรมพื้นบ้าน สันไช**. ขอนแก่น : โรงพิมพ์คลังน่านวิทยา.

ทรงวิทย์ พิมพ์करण์ บรรณาธิการ. (2557). **สันไชสองฝั่งโขง**. ขอนแก่น : โรงพิมพ์ขอนแก่นการพิมพ์ จำกัด.

ทรงวุฒิ ศรีวิไล. (2556). **สันไช**. ขอนแก่น : หจก.ขอนแก่นการพิมพ์.

ธีรพล นามวงศ์. (2557). **นิทานธรรมคำกลอนอีสานเรื่อง สันไช ฉบับสมบูรณ์ ปรีวรรตจากหนังสือผูกใบลาน**. ขอนแก่น : หจก.ขอนแก่นการพิมพ์.

ธวัช ปุณโณทก. (2522). **วรรณกรรมอีสาน**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.

พระอริยานุวัตร (อารีย์ เขมจารี). (2526). **สังข์ศิลป์ชัย**. มหาสารคาม : ไม่ปรากฏที่พิมพ์.

พิชณู จันทร์วิทัน. (2524). **สังข์ศิลป์ชัย**. อุบลราชธานี : โรงพิมพ์ศิริธรรม.

- ปริญญาโณภิกขุ. (2539). **ประเพณีโบราณไทยอีสาน**. อุบลราชธานี : โรงพิมพ์ศิริธรรม.
- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น. (2556). **สังข์สินไช ฉบับสองภาษา** (อักษรไทย-อักษรธรรม).ขอนแก่น : หจก.โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา.
- มัน จงเรียน. (มปป). **สังข์ศิลป์ชัย**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร.
- วิทย์ ศิวะศรียานนท์. (2514). **วรรณคดีและวรรณคดีวิจารณ์**. พิมพ์ครั้งที่สี่. พระนคร : สมาคมภาษาและหนังสือแห่งประเทศไทย.
- โสวิทย์ บำรุงภักดี. (2552). **คุณธรรมที่เสนอผ่านตัวละครในวรรณกรรมเรื่อง สินไช**. ขอนแก่น : โรงพิมพ์พระธรรมชั้นธ.
- _____. (2552). **อุปแต้ม...แต้มใจเยาชนคนขอนแก่น**. ขอนแก่น : โรงพิมพ์พระธรรมชั้นธ.
- _____. (2553). **สินไช**. ขอนแก่น : โรงพิมพ์เพ็ญพรินต์ จำกัด.
- สมบัติ พลายน้อย. (2526). **จิตรกรรมฝาผนังในอีสาน**. กรุงเทพมหานคร : ศิลปะบรรณาการ.
- สิริวัฒน์ คำวันสา. **อีสานปริทัศน์ (อีสานคดี ๒)**. กรุงเทพมหานคร : คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๒๔.
- สุธวิงศ์ พงษ์ไพบูลย์. (2525). **วรรณคดีวิเคราะห์**. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช.
- สุนทร โพธิสาร. (2549). **สินไช : ฐานที่มั่นวัฒนธรรมแห่งยุคสมัย**. ขอนแก่น : มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- อุดม รุ่งเรืองศรี. (2523). **วรรณกรรมพื้นบ้านอีสาน**. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- อุดม บัวศรี. (2546). **วัฒนธรรมอีสาน**. ขอนแก่น : หจก.โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา.
- _____. (2547). **อุปแต้มสินไช**. ขอนแก่น : หจก.โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา.
- ข. วิทยานิพนธ์**
- กัญญา บุรีรัตน์. (๒๕๓๐). “สังข์ศิลป์ชัย : ศึกษาวิเคราะห์วิจารณ์เชิงประวัติ”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร**.
- ประคอง เจริญจิตรกรรม. (๒๕๑๙). “วรรณกรรมอีสาน : สังข์ศิลป์ชัย”. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย**.

ประวัติผู้วิจัย

๑. ประวัติส่วนตัว

ชื่อ-นามสกุล : รองศาสตราจารย์ ดร.โสวิทย์ บำรุงภักดิ์

ตำแหน่งปัจจุบัน : อาจารย์สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยวิทยาเขตขอนแก่น

วัน เดือน ปีเกิด : ๑๔ มิถุนายน ๒๕๐๒

ที่อยู่ปัจจุบัน : บ้านเลขที่ ๖๔๖/๓๑ ถนนกลางเมือง ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ๔๐๐๐๐

เบอร์โทรศัพท์มือถือ ๐๘๙-๖๒๐๗๙๕๔๗, E-mail : sowit_b@hotmail.com

๒. ประวัติการศึกษา

ปีพ.ศ.ที่จบ	วุฒิการศึกษา	สาขาวิชา	สถาบันที่จบ
๒๕๒๓	เปรียญธรรม ๗ ประโยค	บาลี	บาลีสณามหลวง
๒๕๒๑	ประโยคครูพิเศษมัธยม (พ.ม.)	มัธยมศึกษา	กรมการฝึกหัดครู
๒๕๒๗	พุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ.)	ปรัชญา	มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์
๒๕๔๕	Master of Arts	พระพุทธศาสนา	อินเดีย
๒๕๕๒	พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (พธ.ด.)	พระพุทธศาสนา	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๒. ประวัติการทำงาน

ช่วงปี พ.ศ.	ตำแหน่ง	หน่วยงาน
๒๕๒๙	รักษาการในตำแหน่งคณบดีคณะพุทธศาสตร์	มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์
๒๕๓๒	เจ้าหน้าที่วิเคราะห์นโยบายและแผน	มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์
๒๕๓๕	หัวหน้าสาขาวิชาศาสนาและปรัชญา	มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์
๒๕๓๗	รองผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ขอนแก่น	มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์
๒๕๕๓	เลขานุการศูนย์บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยวิทยาเขตขอนแก่น	มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๔. ผลงานด้านวิจัย

๑. การศึกษาความสนใจการศึกษาวិชาภาษาบาลีของนิสิตชั้นปีที่ ๑-๒ ทุกคณะและทุกสาขาวิชา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ปี ๒๕๕๐
๒. พฤติกรรมความเชื่อในวรรณกรรมเรื่องสังข์ศิลป์ชัยของประชาชนชาวขอนแก่น ปี ๒๕๕๒
๓. วิเคราะห์การอยู่ก่อนแต่งของประชาชนชาวจังหวัดขอนแก่น ปี ๒๕๕๓
๔. วิเคราะห์การดื่มสุราเมรัยในพระไตรปิฎกผ่านหลักการทางจริยศาสตร์ ปี ๒๕๕๕
๕. การเสริมสร้างสุขภาพและองค์ความรู้ของสังคมโดยการมีส่วนร่วมของพระสงฆ์ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (จังหวัดขอนแก่น มหาสารคาม สุรินทร์ และอุบลราชธานี) ปีพุทธศักราช ๒๕๕๖ (กรกฎาคม ๒๕๕๖ – มิถุนายน ๒๕๕๗)

๑. ประวัติส่วนตัว

ชื่อ-นามสกุล : ดร.ทักษิณาร์ ไกรราช
 ตำแหน่งปัจจุบัน : อาจารย์สาขาวิชาพระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยวิทยาเขตขอนแก่น
 วัน เดือน ปีเกิด : ๗ สิงหาคม ๒๕๐๗
 ที่อยู่ปัจจุบัน : บ้านเลขที่ ๓๐ ถนนกลางเมือง อ.เมือง จ.มหาสารคาม
 เบอร์โทรศัพท์มือถือ ๐๘๘-๕๖๒๓-๔๗๔, E-mail : thaksina 7@gmail.com

๒. ประวัติการศึกษา

ปีพ.ศ.ที่จบ	วุฒิการศึกษา	สาขาวิชา	สถาบันที่จบ
๒๕๒๑	ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต (ปร.ด.)	สาขาไทศึกษา (มานุษยวิทยาการแพทย์)	คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาสารคาม

๓. ประวัติการทำงาน

ช่วงปี พ.ศ.	ตำแหน่ง	หน่วยงาน
๒๕๕๗	อาจารย์	วิทยาลัยพยาบาลศรีมหาสารคาม

๔. ผลงานด้านการวิจัย

- การวิจัยเรื่อง : สาน ๓ วัย : ป้องกันและสร้างเสริมสุขภาพผู้สูงอายุเบาหวานด้วยแนวทางแห่งวิถีพุทธ ปี ๒๕๕๔
- การวิจัยเรื่อง : ผลเปลี่ยนมั่งคุดผสมน้ำปูนใสรักษาแผลเรื้อรังผู้ป่วยเบาหวาน ปี ๒๕๕๖